UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT
3375

Digitized by Google

LETTER-OEFENINGEN,

VOOR

1799.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

EERSTE STUK.

VOOR

1799.

Met Plaaten.

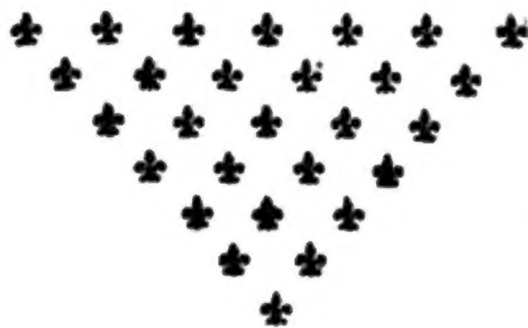

Te AMSTERDAM,
by A. VAN DER KROE,
en by
DE WED. J. YNTEMA EN ZOON.
1799.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Verhandeling over de Koninglyke Waardigheid en Opperheerschappy van Jesus Christus. Door JOANNES VAN VOORST, *Theol. Doct. Laatst Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelyke Geschiedenissen, en Academie-Prediker te Franeker, thans Predikant te Arnhem. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1798. *In gr.* 8*vo.* 165 *bl.*

In het laatstverlopen jaar (*) gaven wy onzen Leezeren bericht van eene Verhandeling van den Eerwaardigen VAN VOORST, waaraan het Genootschap tot Verdediging van den Christelyken Godsdienst, in 's Haege, den gouden Eerprys had toegewezen. Hetgeen wy toen, in het begin en aan het einde van ons Bericht, gezegd hebben, raakende des Hoogleeraars schryfwyze, moet ook op deeze nieuwe vrucht van deszelfs arbeid worden toegepast. Wy behoeven het hier niet te herhaalen; maar kunnen echter niet nalaaten ons genoegen te betuigen over de, zedert etlyke jaaren, zichtbaar toeneemende bescheidenheid in het behandelen van Godgeleerde Onderwerpen, en van de verschillende Gevoelens omtrent dezelve. Dit doet ons hoopen, dat de onderscheiden Gezindheden der Christenen allengskens meer tot elkander zullen naderen, juist niet in Begrippen over allerlei Twistvraagen (hetgeen men wel voor onmogelyk mag houden zolang menschen menschen zyn) maar in de overtuiginge, dat *het Koningryk Gods niet is spyze en drank, maar rechtvaardigheid, vrede en blydschap door den Heiligen Geest;* en dat zy, naar die overtuiging handelende, hunnen grooten Leermeester steeds gelykvormiger zullen worden.

In een kort Voorbericht vinden wy, wat gelegenheid gegeven hebbe tot het opstellen en gemeenmaaken deezer Verhandelinge. De Schryver, naamelyk, zelve aanleiding ge-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1797, Iste St. bl. 233.

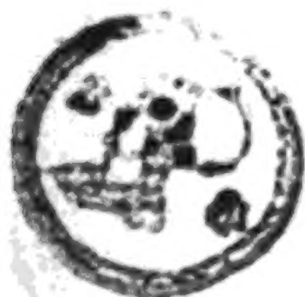

gegeven hebbende tot het opperen eener Prysvraage over dit onderwerp, door het bovengemelde Genootſchap, werd door deeze omſtandigheid, en door andere redenen, wederhouden van zelve na den prys te dingen. Daar echter het Onderwerp in zyne oogen (en met reden) zeer belanglyk was, bragt hy „ het reſultaat van oplettende en aanhoudende naſporingen der Bybelſche Leere, op dit ſtuk, „ in den vorm eener Verhandeling, met oogmerk, om in „ geval op de uitgeſchrevene vraag geen voldoende antwoorden mogten ingekomen zyn, dezelve in 't licht te „ geeven." Het antwoord van den Utrechtſchen Hoogleeraar HERINGA door het Genootſchap bekroond zynde, beſloot hy eerst zyne Verhandeling te laaten liggen. „ Of „ ik nu," vervolgt hy, „ ook waarlyk beter zou gedaan „ hebben, met daarby te blyven, dan wel door kundige „ Vrienden my tot de uitgave te laten overhaalen, wil ik „ gaarne aan het oordeel van daartoe bevoegde Lezers „ overlaten." Als ons oordeel durven wy gerustlyk zeggen, dat de Schryver, met het uitgeeven, der waereld, en vooral den ernſtigen en nadenkenden Christen, weezenlyken dienst heeft gedaan. „ Het onderwerp," om zyne woorden te gebruiken, welke wy gaarne als onze eigene overneemen, „ is niet alleen op zichzelven by uitnemendheid gewigtig, maar ſtaat, in 't regte licht beſchouwd, met de onwrikbare grondſlagen van het „ Christendom, en de aangelegenſte waarheden der Christelyke Leere, in een onafſcheidelyk verband. ... Al „ wat omtrent een onderwerp van die natuur maar eenige „ opheldering geeft, en tot bevestiging van eene der aangelegenſte waarheden kan ſtrekken, zal niet geheel overtollig weezen."

Op het Voorbericht volgt de korte Inhoud der Verhandelinge, en daarop de Verhandeling zelve, welke begint met eenige *Voorbereidſelen*. Uit deeze zullen wy het zaaklyke met eenige verkorting overneemen, als best geſchikt om den Leezer bekend te maaken, zo met het oogmerk des Werks, als met deszelfs Inrichtinge. „ 't Geen wy," zegt de Schryver, bl. 1 env., „ omtrent onzen Heer en „ Heiland, volſtrekt te weeten en te gelooven hebben, „ is in het oog van ſommigen zoo weinig, dat het alles in „ dit eene punt kan bevat worden, *Jeſus is een Goddelyk „ Afgezant, de weldadigſte Stichter van eene nieuwe Godsdienstleer, en deswegens de allergrootſte Heilaanbrenger „ voor het menschdom.* Elk mag voorts over de waare

„ af-

„ afkomst, natuur en hoedanigheden van deezen hemel-
„ ſchen Afgezant denken, zoo hy wil, zonder dat het
„ hem, in 't genot der heilvruchten zyner Goddelyke
„ Leer, ... eenigzins zal hinderen." Wy willen het niet ontveinzen; in plaatze van de woorden, *zoo hy wil*, enz. zouden wy liever gezien hebben, *zo als hy in geweten oordeelt de waare Leer der Schriftuure te weezen, zonder dat eenige onvrywillige dwaaling daaromtrent hem van het genot der heilvruchten zyner Goddelyke Leer zal verſteeken.* Zodanig is, naar onze gedachten, het waare licht, waarin de zaak moet geplaatst worden: en dan vinden wy het antwoord by Apostel PAULUS, I COR. III: 11—15: alwaar hy niemand uitſluit, welke den eenigen grondſlag behoudt, dat JESUS *is de* CHRISTUS (*), ſchoon hy het geenzins *onverſchillig* rekene, wat op dien grondſlag gebouwd worde. Dus kan men, behoudens deeze ſtelling, volmondig toeſtemmen hetgeen onze Schyver wat laager zegt, dat, „ alle wel ingerichte pogingen, om de volle-
„ dige Bybelleer omtrent den Perſoon van Jeſus Christus
„ op te helderen en te bevestigen, behooren onderſteund,
„ en door allen, wien de eer van onzen dierbaren Heiland
„ en het grootst belang des menschdoms ter harte gaat,
„ de handen in een geſlagen te worden, om ... de waare
„ Christelyke Leer, in derzelver geheele uitgeſtrektheid
„ en oorſpronglyke eenvoudigheid, tegen alle vervalſching
„ ſtaande te houden en zuiver te bewaaren."

Hierop volgt de Vraag, door het Haagſche Genootſchap *voorgeſteld*, betreffende de Opperheerſchappy van CHRISTUS, of de Koninglyke waardigheid van den verheerlykten Middelaar. Na aangemerkt te hebben, dat in verſcheidene nieuwere, meestal van buiten tot ons overgebragte, ſchriften, „ de Bybelſche voorſtelling van JESUS CHRIS-
„ TUS als Koning, en van zyne Koninglyke heerſchappy
„ ... alleenlyk toegepast wordt op de eerſte invoering en
„ voortplanting van het Christendom, en den veelvermo-
„ genden invloed en heerſchappyvoerende kracht der God-
„ delyke Leere van JESUS op de wereld en op de harten
„ der menſchen, zonder dat wy Hem daarom eene eigen-
„ lyk gezegde Koninglyke waardigheid, of zodanige heer-
„ ſchappy, die eenen perſonelen ſteeds werkzaamen in-
„ vloed

(*) [*Zie* BEAUSOBRE *en* L'ENFANT.]

„ vloed op de menfchen en op de wereldfche dingen voor-
„ onderftelt, behoeven toe te fchryven;" zegt de Schryver: „ Het is dan wel der moeite waardig, het waare „ Bybelfche begrip, omtrent de natuur der heerfchappy „ van CHRISTUS, op nieuw met alle naauwkeurigheid na „ te vorfchen.

„ Waartoe het niet ondienftig zyn zal, allereerst te „ onderzoeken, welke voorftellingen van den MESSIAS, „ en de natuur van deszelfs Koningryk, in de Profeti„ fche Schriften des O. Verbonds voorhanden zyn, en „ daarmede de heerfchende begrippen van den verwach„ ten Mesfias, ten tyde van 's Heilands verkeer onder de „ menfchen, in vergelyking te brengen.

„ Dan ryst de vraag, of en in hoe verre deze denk„ beelden door bovennatuurlyke tusfchenkomften der God„ heid, en wel byzonder door het Godsdienftig onderwys „ van JESUS en zyne Apostelen, bekrachtigd, en op den „ Perfoon des Verlosfers toegepast zyn.

„ Op deze gelegde gronden zal het minder moeielyk „ vallen, uit de doorgaande Leer des N. Verbonds, het „ waare Bybelfche begrip, omtrent de natuur der heer„ fchappy van CHRISTUS, nader te bepalen, enz."

Uit hetgeene wy reeds gezegd hebben, zal men gemaklyk befluiten, hoe de Geleerde Schryver over deeze byzonderheden oordeele. Ieder van dezelve wordt nagegaan met die geregelde orde en duidelykheid van voorftellinge, welke het natuurlyke gevolg is van klaare en opgehelderde denkbeelden. De Schryver erkent wel, bl. 48, dat „ men in den fpreektrant van JESUS en de „ Apostelen, omtrent het ryk van den MESSIAS, wel hier „ en daar eenige fchikking der uitdrukkingen naar al„ gemeene dwaalbegrippen kan toeftaan..... Maar hieruit „ volgt geenzins, dat het geheele denkbeeld van eenen „ MESSIAS, en diens ryk, niet meer dan een los opgevat „ volksbegrip geweest is, het geen niet dan oneigenlyk „ op JESUS, in zoo verre Hy de gronden tot eene nieuwe „ Godsdienst-leer gelegd heeft, kan toegepast worden (*)." Maar hy toont, onzes oordeels, onwederfpreekelyk, dat de Leer van des Heilands Koninglyke Waardigheid en fteeds tot aan het einde der dagen voortduurende Heerfchap-

(*) Zie ook bl. 89, 90.

ſchappy, inderdaad, de Leer der Schriftuure is, en dat de menigvuldige voorſtellingen dienaangaande niet enkel van de heerſchappy der Christelyke Leere moeten verſtaan worden. Men begrypt ligtlyk, dat hy op deezen wech dikwyls eenigen der nieuwe, vooral Hoogduitſche, Schryveren moet ontmoeten; maar deezen worden, onder de ernſtigſte wederleggingen, altoos behandeld met die beſcheidenheid, welke den beſchaafden man kenmerkt en den Christen betaamt, die yver voor den dienst van zynen Meester, liefde jegens zyne medemenſchen, en bezeffing zyner eigene feilbaarheid, weet te vereenigen.

Men beſluite hieruit niet, dat de Schryver, onzes oordeels, nergens mistaste, of dat wy treeden in alle zyne gevoelens. Wanneer hy zegt, bl. 156: „ De mensch „ JESUS, hoe groot en uitſtekend boven alle andere menſchen wy Hem ons ook voorſtellen, kon nimmer, zonder eene allernaauwſte vereeniging met de hooge Godheid, tot de waardigheid van Koning der Kerke, en „ Opperheer over de gantſche wereld, verhoogd worden, „ of dadelyk zodanige opperheerſchappy oefenen, als wy „ Hem ... toegekend hebben:" kunnen wy dit toeſtemmen, zolang de natuur dier vereeniginge onbepaald wordt gelaten. Maar zeer twyffelen wy, of het onmiddellyk volgende niet te veel bepaale, en of tot de heerſchappy van den verheerlykten Middelaar „ Goddelyke alwe„ tendheid (wanneer men het woord *Godlyk* in den vol„ *ſtrekten zin* neemt) en NB. onbegrensde almagt ver„ eischt wordt." Althans denken wy, dat het best ware, in deeze „ voor ons onverklaarbare en onbegrypely„ ke" dingen, zich te houden aan de uitdrukkingen der Schriftuure, en de onſchriftmaatige woorden van *Godmensch* en diergelyke te vermyden. Dan dit verſchil van gedachten omtrent eenige byzonderheden vermindert onze achting niet voor het Werk in het algemeen, noch voor den Eerwaardigen Schryver, wiens kundigheid, oordeel, en beſcheiden ſchryftrant, wy hoogſchatten.

G. DE HAAS, *Verhandeling over de Toekomende Waereld. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1798. *In gr. 8vo, 597 bl. behalven het Voorwerk van 12 bl.*

Een dik boekdeel over een onderwerp, waaromtrent wy altyd gemeend hebben, dat veel te gisſen valt, maar weinig of niets met zekerheid kan bepaald worden. De Eerw. DE HAAS is van een tegenovergeſteld gevoelen. Hy ſtelt vast, dat wy uit de Goddelyke Openbaaring niet alleen van den aanſtaanden ondergang en herſtelling der waereld in 't algemeen verſlag krygen, waartoe hy zich op *Pſ.* CII: 26—28, 2 *Petr.* III, als ontwyfelbaare plaatzen, beroept; maar dat ons daarenboven in de H. S. veele byzonderheden omtrent de natuur en uitgeſtrektheid der toekomende waereldverandering, en omtrent den tyd, de voorteekenen en gevolgen derzelve, met opzicht tot derzelver bewoonders, geleerd worden, waartoe menigvuldige Schriftuurplaatzen bygebragt, en naar aangenomene vooronderſtellingen toegepast worden. Uit de Historiſche Boeken des O. T. worden de volgende, *Gen.* III: 15. VIII: 22. IX: 2. XII: 3. XIII: 14, 15. XVII: 8. XXII: 17, 18. XXVI: 4. XXVIII: 14. XXVII: 27[b]. XLIX: 18, 19. 2 *Sam.* VII: 5—16. XXIII: 1—7. Uit de Gezangen der H. Dichters, *Pſ.* II. VIII. XXXVII. CIV. L. LXXII. LXXXIX. Uit de Redevoeringen der Profeeten, *Jeſ.* LI: 6. LIV: 10. XI: 9. XXV: 8. XL: 4, 5. XLV: 17, 18. LX: 12—22. LXV: 17. LXVI: 22. *Jer.* XXIII: 5, 6[a]. XXXI: 31—40. *Ezech.* XXXVII: 25—28. *Dan.* VII: 18—27. *Zach.* XIV: 9. *Mal.* IV: 1—3. Uit het N. T. *Luc.* I: 32, 33, 46—56, 68—78. *Joh.* I: 52. *Matth.* V: 5. XIII: 41—43. XIX: 28. *Luc.* XX: 27—36. *Matth.* XXVI: 29. *Luc.* XXII: 29, 30. *Hand.* III: 19—21. 2 *Petr.* I: 15—21. *Rom.* VIII: 17—31. 1 *Cor.* VI: 3. XV: 24—28. *Kol.* I: 20. *Hebr.* I: 6. II: 5—10. XI: 10—16. XIII: 14. *Openb.* III: 12. V: 9, 10. XXI: 22, aangehaald.

Al het geen derhalve de Eerw. DE HAAS omtrent de toekomende waereldverandering vastſtelt, is in zyn oog Bybelſche Leer, een aangelegen leerſtuk voor het verſtand en hart.

Wy willen nog iets meer zeggen van 't geen daartoe, vol-

volgens onzen Schryver, behoort. Vuur en wind zullen de middelen zyn, waardoor 's waerelds ondergang zal veroorzaakt worden; de wyze van dien ondergang zal zichtbaar en hoorbaar, in den volſten nadruk algemeen, en allerverſchriklykst zyn; hemel en aarde zal, door de onweerſtaanbaare werking van vuur en wind, geheel verbranden, zoo dat alles in een rookenden puinhoop zal veranderd worden. Ooggetuigen derzelve zullen niet alleen de Engelen, maar ook de leden van Christus Gemeente, zyn. Deze zullen zich wel in dien tusſchentyd in den derden hemel bevinden; maar de voorbehangſelen, door welken de derde hemel en deze aarde van elkander geſcheiden zyn, zullen geheel weggenomen worden, op zulk eene wyze, en met dat gevolg, dat men van de aarde in den derden hemel, en van den derden hemel op de aarde, zal kunnen zien. De herſtelling der waereld zal hierin beſtaan, „ dat deeze waereld, na derzelver ondergang, wat het wezen der zaak betreft, herſteld zal worden in dien zelfden ſtaat van volmaaktheid, waarin zy was vóór den zondenval; en, dus herſteld, tot eene verblyfplaats der regtvaardigen verſtrekken zal; zo dat die in dezelve, als de beſtemde plaats van het voltooide Godsryk, de zegeningen des eeuwigen leevens genieten zullen." Daarover loopt ver het grootſte deel van deze Verhandeling. De aanſtaande waereldherſtelling zal algemeen zyn; echter met eenige bepaaling. De voortbrengſelen van Gods hand zullen herſteld worden; niet de voortbrengſelen van 's menſchen handen, als zoodanig beſchouwd. De ſoorten, en wel alle hoofdſoorten van Gods ſchepſelen, die tot deze benedenwaereld behooren, zullen herſteld worden, niet alle ondeeligen. De wyze der herſtelling zal beantwoorden aan den ondergang. Zy zal geſchieden by wyze van verwisſeling, ſchepping en wederoprichting. De onderſcheiden ſoorten van Gods ſchepſelen zullen op eene onderſcheiden wyze herſteld worden, naar vereisch van haaren aart, waaromtrent evenwel nog al duisterheden overblyven, b. v. omtrent de herſtelling van 't ryk der Dieren. De ſtaat, waarin deze waereld zal herſteld worden, zal een ſtaat van zuiverheid —— van vryheid —— van rust en vrede —— van ſchoonheid en heerlykheid —— van gemeenſchap met den derden hemel zyn. (Tot die zuiverheid brengt de Leeraar ook de zuiverheid van de luchtgewesten, die, „ op het oogenblik van Adams bondbreuk, met allerleie beſmettingen vervuld wer-

werden, hoogstnadeelig, gelyk aan het dierlyk genoegen, zo ook aan den dierlyken welstand van menschen en beesten. By de aanstaande verandering van deeze waereld zal dezelve, in den smeltkroes des vuurs, van alle die besmetlyke stoffen gereinigd, en dus hersteld worden in eenen staat van *volmaakte zuiverheid.*") Deze gebeurtenis zal in een naauw verband staan met 's Heilands Middelaarschap. De vloek, door Adams bondbreuk op de aarde gebragt, is wel gemaatigd door de oprichting van het genadeverbond, en, in de beginselen, door het zoenbloed van Jesus weggenomen; maar de zegen zal dan, op grond van Jesus zoenlyden, over den vloek ten vollen triumfeeren. Op deze stoflyke waereldherstelling zal eerst de overgift van het koningryk door den Verlosser aan den Vader volgen, daarna de erfbedeeling des Middelaars met dat zelfde koningryk, het geen Hy aan den Vader heeft overgegeeven. Hy zal nu ophouden hetzelve, als verdienstelyk beschouwd, te regeeren, maar van dit tydstip af beginnen over dit zelfde koningryk, aangemerkt als zyne erfbezitting, heerschappy te voeren. (Dit loopt ten minsten vlak aan tegen de doorgaande Bybelleer, volgens welke de Verlosser dit erfdeel aanstonds aanvaard heeft by zyne verheerlyking.) Eindelyk de inleiding der regtvaardigen door den Verlosser in de herstelde waereld.

Dat niet de derde hemel, maar de herstelde waereld, de eigenlyk gezegde woonplaats der regtvaardigen zal zyn, tracht DE HAAS te bewyzen uit *Joh.* XIV: 2, 3. 2 *Cor.* V: 1—4. *Matth.* V: 12. *Hebr.* X: 34[b]. 1 *Thess.* IV: 17. *Ps.* XXXVII: 29. *Spr.* II: 21. 2 *Petr.* III: 13. Hy beweert, dat de regtvaardigen de vernieuwde aarde erflyk bezitten, op dezelve zich verlustigen, en als koningen heerschen zullen. Het komt hem ook, op grond van *Matth.* XXVI: 29. *Luc.* XXII: 30, waarschynelyk voor, dat men in de herstelde waereld eeten en drinken zal. Dan zal geen dier schuw zyn van den mensch, noch weigerig, om zyne bevelen te gehoorzaamen. De verhoogde Middelaar zal ook zyn verblyf hebben in de herstelde waereld, volgens *Hand.* III: 21. *Matth.* XIX: 28. *Openb.* XXII: 3. De inwoonders zullen, even als nu, in onderscheiden volken verdeeld zyn. De gezaligden uit de Israëliten zullen dezelve, overeenkomstig de oorspronglyke verdeeling dezes volks, in twaalf geslagten of stammen, bewoonen, moogelyk ook wel het land Kanaän, (men zegge dan nog liever een dergelyk land, als Kanaän

maän was op de verbrande aarde,) tot hunne woonplaats hebben. 'Er zal een broederlyke en vriendschappelyke verkeering tusschen den Persoon des Verlossers en de gezaligden plaats hebben, (*Rom.* VIII: 29. *Matth.* XXVI: 29. *Luc.* XXII: 29, 30.) Zy zullen ook allen met elkanderen eene broederlyke en vriendschaplyke gemeenschap oefenen, zoo echter, dat 'er een meer byzondere gemeenschapsoefening tusschen sommigen zal plaats hebben, b. v. tusschen zulken, die in deze tegenwoordige waereld door naauwer banden van vriendschap, of andere betrekkingen, zullen vereenigd geweest zyn. 'Er zullen onderscheiden werk en eerestanden onder de gezaligden in de herstelde waereld plaats hebben. Die boven anderen gearbeid hebben aan den opbouw van Jesus Koningryk, zullen eerste ryksdienaars van denzelven zyn in de herstelde waereld. Zoo wordt, naar de wyze, waarop DE HAAS den Bybel verstaat, de aanstaande waereldherstelling, by stukken, in den geheelen omtrek der H. S. ontdekt. Hy vindt echter nog eene nadere en volkomene openbaaring hieromtrent in de twee laatste Hoofdst. der Openbaaring van Johannes, onder de beeldspraakige afschildering van een ander en uitneemender Kanaän, waarvan eene breedvoerige verklaaring volgt, waarin wy ons niet dieper kunnen inlaaten.

Wy willen 'er liever nog iets byvoegen van het laatste deel dezer Verhandeling, waarin de Schryver het groot gewigt van dit leerstuk tracht te bewyzen. De gebeurtenis, die 'er de stof van uitmaakt, zal dienen tot verheerlyking van God, in 't byzonder van zyne hoogheid, heiligheid, magt, wysheid en goedheid. De Middelaar J. C. zal 'er ook grootelyks door verheerlykt worden, als de Rigter en als de Zaligmaker der waereld, in hoedanigheid van het beloofde vrouwenzaad, den tweeden en meerderen Adam, als het doorluchtig tegenbeeld van David, en den grooten erfgenaam van zynen troon. Voorts zal deze waereldverandering eene allergewigtigste gebeurtenis zyn aan de zyde van de inwoonderen der waereld, in het algemeen beschouwd; ter oorzaak van het groot verschil, het geen by de daarstelling daarvan zal plaats hebben, en openlyk gezien zal worden, tusschen het lot van de twee hoofdsoorten van menschen, die dezen aardbodem bewoonen, de regtvaardigen en godloozen. Allergewigtigst in 't byzonder voor de geloovigen, uit aanmerking van de uitneemende verlossing, die zy uit den onder-

dergang der waereld, en den hoogen trap van gelukzaligheid, die zy uit de herstelling derzelve, zoo met opzicht tot hunnen natuurlyken, als ten aanzien van hunnen Godsdienstigen, toestand, te verwachten hebben. Om alle welke redenen de Leeraar de aanstaande waereldverandering geduurig tot het byzonder voorwerp van geloofsoefening, bepeinzing, samenspreeking, en gebeden, wil gesteld hebben. Het onderwys, daarin vervat, heeft, zynes inziens, een verlichtenden, heiligenden en vertroostenden invloed, waarover hy eerst meer algemeen, en daarna meer byzonder en onderscheidenlyk, in den trant eener toepassing, by eene gehouden Leerrede, spreekt, overeenkomstig de behoeften van den tegenwoordigen tyd, zoo als dezelve hem toeschynen. Hier krygen de zoogenaamde Neologen ook nog hun deel. De Leeraar legt tot een grondslag zyner gemoedelyke toepassing het slot van Petrus tweeden brief, H. III: 17, 18. en het slot van Johannes gezigtboek, *Openb.* XXII: 20, 21. De laatste woorden van Johannes, *De genade van onzen Heere Jesus zy met u allen. Amen.* laat hy tot een afscheidsgroet aan de Amstelsche Gemeente dienen.

Of nu waarlyk, 't geen de Eerw. Schryver, met zoo veel ernst, als een leerstuk van den Christelyken Godsdienst doet voorkomen, daarvoor te houden zy, zal afhangen van de meerdere of mindere gegrondheid der gegeevene verklaaringen van bygebragte bybelplaatzen, waarop alles rust. Verre de meesten derzelven hebben blykbaar een geheel ander doel. Op eene enkele duistere plaats, en deze of gene uitdrukkingen, die meer dan éénen zin kunnen lyden, een leerstuk te bouwen, is zeer willekeurig, en zet een wyde deur open voor allerlei gewaagde onderstellingen. Men behoeft geen Neoloog te weezen, in dien zin van 't woord, zoo als veelen daarvan thans den mond vol hebben, om van de wyze, waarop DE HAAS den Bybel uitlegt, te verschillen. Veele oude en nieuwe Schriftuitleggers hebben, by de verklaaring van alle zulke gezegden, waaruit de Schryver zyn stelzel afleidt, den denk- en spreektrant der tyden, waartoe zy behooren, meer in acht genomen, eigenlyke spreekmanieren van overdrachtigen, en dichterlyke schilderingen van leerstellingen, zorgvuldiger onderscheiden, en over 't geheel betere uitlegregels gevolgd.

Het zou te ver buiten ons bestek loopen, onze gezegden door byzonderer aanmerkingen over bygebragte bewys-

wysplaatzen te bevestigen. De kundige Schryver, wien 't anders niet ontbreekt aan bekwaamheid, om regelmaatig te ſchryven, en aangenomene ſtellingen tot zekeren trap van waarſchynelykheid te brengen, neeme het ons niet kwalyk, dat wy dit geheele ſtelzel over de toekomende waereld veel te los en wankel vinden, om het voor *eene geloofsverborgenheid* te houden.

De groote waarde der Euangelieleere aangepreezen, en de noodzaaklykheid van derzelver openbaare prediking hier uit afgeleid, wordt het Hervormd Genootſchap in deze dagen voorgeſteld, door MARTINUS EPPENS, *Predikant in de Hervormde Gemeente te Leeuwarden. Te Leeuwarden*, *by* C. van Sligh, 1798. *In gr.* 8vo. 124 *bl.*

De Eerw. EPPENS, wiens denkwyze en ſchryftrant wy onlangs, uit deszelfs Antwoord op den Brief der Remonſtrantſche Broederſchap aan de Proteſtanten, hebben leeren kennen, komt andermaal te voorſchyn, als een yverig voorſtander van de groote waarde der Euangelieleer, en de noodzaaklykheid van derzelver openbaare prediking, daaruit afgeleid, om daardoor iets toe te brengen, *om het Gereformeerd Genootſchap*, in deze bedenkelyke tyden, *bandvast te maaken en in ſtand te houden.* 's Mans doel, beſchouwd naar de wyze van denken, die hy zich over het *Christendom*, en deszelfs aangelegenheden, gevormd heeft, is loffelyk, en de behandeling niet ongeſchikt, om by hun, die dezelfde leiding van gedachten volgen, en wel inzonderheid by min geoefenden, voor welken de Leeraar zegt dit werk ondernomen te hebben, byval te vinden.

In een voorbereidend Hoofdſtuk zegt de Schryver, zich het volgend plan voorgeſteld te hebben. Hy wil 1) de groote waarde der Euangelieleere aanpryzen, en hier uit de noodzaakelykheid van derzelver openbaare prediking afleiden. 2) Van de tegenwoordige bezwaaren van ons Hervormd Genootſchap ſpreeken. 3) Voorſtellen, hoe de Gereformeerden zich thans behoorden te gedraagen. En 4) toonen, dat men, door eenige beweeggronden tot eene hoop op God in dezen, zich moet bemoedigen. Voor ditmaal bepaalt hy zich nog alleen by het eerſte.

Ten

Ten betooge van de groote waarde der Euangelieleer, beroept hy zich op de grootheid van Jesus, den Stichter van onzen Godsdienst; daarna op de zekerheid der Euangelieberichten van Jesus persoon en leer, omdat zy alle kenmerken van echtheid en Goddelykheid bezitten; op de innerlyke waarde der Euangelieleer, omdat men daarin alleen den weg gebaand ziet tot ons eeuwig geluk; op den verbaazenden voortgang en de groote kracht van het Euangelie, by de uitbreiding van het Christendom, zelfs onder afgelegene Volken; op de duurzaamheid van dat geschenk door alle volgende eeuwen tot op onzen tyd; op den duuren prys, dien ons de verkryging van een gezuiverden Godsdienst gekost heeft; op de gewenschte vrucht, die 'er zoo veelen, in ons Vaderland, door Jesus Geest, tot verlichting, bekeering en troost, uit getrokken hebben; op de groote diensten, die de Euangeliebediening aan de Maatschappy bewyst; op de voortduuring der Christelyke Leer, onder de listigste aanvallen en den grootsten tegenstand; op het onschatbaar voorrecht, dat, daar de bekendmaaking van het Euangelie niet algemeen was, dezelve ons echter te beurt viel, en dat de prediking van hetzelve onverhinderd voortgaat, ook in onze dagen: welk alles, met geduurige invlechting van zeker soort van stichtelyke overdenkingen, of toepasselyke aanmerkingen, tot bevordering van het nuttig gebruik van het gestelde by eenvoudige Christenen, tamelyk breedvoerig in de byzonderheden ontwikkeld wordt.

Veel korter loopt het tweede deel dezer Verhandeling af, daartoe strekkende, om de noodzaakelykheid der openbaare Euangelie-prediking uit het voorgaande af te leiden. Hier legt de Leeraar zich voornaamelyk toe, om zyne geloofsgenooten het groot belang van de instandhouding van den openbaaren Godsdienst te doen bezeffen, en by hun aan te dringen op het eenstemmig gebruik van gepaste middelen, die in dezen tyd tot dat einde zouden kunnen in 't werk gesteld worden. De zwaarigheden, waaronder het Gereformeerde Kerkgenootschap, door de gebeurtenissen van den tyd, gedrukt gaat, zyn in 't oog van den Eerw. EPPENS zoo groot niet, of 'er kan nog wel in voorzien worden. Hy heeft nog al goede gedachten van de Dissenters, die de Gereformeerden niet zeer hard zullen vallen. Deze zullen ook, volgends de letter der Constitutie, nog vry wat behouden. Hy wacht niet weinig van de werkzaamheden der aangestelde Kerkelyke Commis-

missien, hoopt op donatien van ryke Leden, en ſtelt zich veel voor van den ſteeds toeneemenden yver der Hervormden voor hun Kerkgenootſchap; pryst, behalven plaatſelyke voorzieningen, een algemeen fonds aan, ten behoeve der Gemeenten op het platte land, en wil vooral de aandacht bepaald hebben by de hooge waarde der Euangelieleer, die elk moest beweegen, om zoo veel moogelyk toe te brengen. Van eenen algemeenen Godsdienst wil EPPENS volſtrekt niet hooren. Hy brengt daartegen zyne bedenkingen in, die wy, met al den overigen inhoud van dit boekjen, ter leezing en beoordeeling van allen, die 'er belang by hebben, overlaaten.

Christelyk Magazyn, of Bydraagen ter bevordering van Christelyke verlichting en Euangeliſche deugd, naar de behoeften van onzen tyd. 1ſte Stukjen. Te Hoorn, by J. Breebaart, 1798. *In gr. 8vo. 96 bl.*

Overeenkomſtig eene voorafgegaane aankondiging, wordt door dit Stukjen een begin gemaakt met de uitgave van dit *Christelyk Magazyn*, het welk eene aangenaame verſcheidenheid van nuttige onderwerpen in zich bevat, die met oordeelkundige oplettendheid, naar de behoeften van den tyd, behandeld worden. De Schryvers doen zich, door deze afgifte, kennen, als opgeklaarde lieden, die zich van het licht, van tyd tot tyd over de Bybeluitlegging, en de waare Leer van den Geopenbaarden Godsdienst, verſpreid, met verſtand weeten te bedienen, en met behoedzaamheid den middelweg, tusſchen ſtyfzinnige gehechtheid aan het oude, en loszinnige overhelling tot al wat nieuw en vreemd is, bewandelen, en, al is 't, dat men hun niet in alles kan bytreeden, echter, uit hoofde van hun lofwaardig oogmerk, en de wyze, waarop zy het, naar hun vermogen, zoeken te bereiken, tot de kloekmoedige voortzetting van dit aanvangen werk verdienen aangemoedigd te worden.

Men treft, in dit Stukjen, eerst, by wyze van inleiding, *iets* aan, *over Christelyke verlichting*, waarin de Schryvers hun doel nader openleggen, en, terwyl zy hunnen afkeer betuigen van 't geen men hedendaagsch veelal met den edelen naam van verlichting beſtempelt, waardoor de Bybelſchriften van verbindend gezag beroofd, en de gewigtigſte waarheden uit de H. Schrift weggeredeneerd wor-

worden, aan den anderen kant de verdienſten der genen op hoogen prys ſtellen, die 'er op toeleggen, om onkunde, bygeloof en vooroordeelen, op te ruimen, en 't geen, volgends den inhoud van de Leer van Jeſus en het onderwys zyner Apostelen, waarheid is, te bevorderen, en onder het algemeen uit te breiden. Zy willen dan voornamelyk hun werk maaken, „ om moeilyke, of ook, naar „ onze gedachten, kwalyk begrepen gezegden des Bybels, „ en vooral van het N. T. te ontvouwen en op te helde„ ren. —— Wy zullen hierby tevens het oog byzonder „ ſlaan op zodanige Bybelplaatſen, waarin deze of geene „ Christelyke waarheid word geleerd, ten einde het by„ belsch denkbeeld, 't welk wy ons van zodanige waar„ heid te vormen hebben, duidelyk worde." De waarheden zelve en plichten van den Godsdienst zullen zy in een Bybelsch daglicht zoeken te plaatzen, zonder daarby tot Symboliſche Boeken, wier nuttigheid zy anders erkennen, toevlucht te neemen. Wy willen niet ontveinzen, dat ons dit *iets* wat te oppervlakkig is voorgekomen, om tot eene gepaste inleiding voor dit geheele Werk te dienen.

Veel uitvoeriger is eene wel uitgewerkte *Verhandeling*, die 'er op volgt, over Matth. XI: 2—19. Hier doet zich eerst de vraag op, met wat oogmerk Joannes deze twee Discipelen, met die gewigtige boodſchap, tot Jeſus zondt? De Schryver is van oordeel, en brengt daarvoor nog al aanneemelyke ſchynbaare gronden te berde, dat Joannes, met deze zending van twee zyner Discipelen, geenzins ten hoofdoogmerk kan gehad hebben, om en deze, en de overige zyner Jongeren te geneezen van hunne twyfelingen omtrent Jeſus Mesſiasſchap. Niet minder verwerpelyk komt hem de gedachte voor, dat by Joannes zelven twyfelingen omtrent Jeſus Mesſiasſchap ontſtaan zyn. Hy wil liever de vraag van den Dooper aanmerken, als eene aanleiding, en tevens als eene aanmoediging van de zyde van Joannes, ten einde de Zaligmaaker zich openlyk, en ten aanhooren van eene groote ſchaare, voor den Mesſias zou verklaaren. Dit komt, zynes erachtens, beter overeen met het karakter van den Dooper, met zyne betrekking tot Jeſus, met de openbaaringen aan hem geſchied, en met de aanwyzingen en onderrichtingen, door hem aangaande den Zaligmaaker gegeeven. Jeſus zal, in zyn antwoord, wys en voorzichtig de bedoelde rechtſtreekſche verklaaring, aangaande zyne waardigheid, als Mesſias, ontweken, en tevens Joannes te regt gewezen hebben,

ben, door hem te doen opmerken, dat zoo iets niet moest verwacht worden; maar dat het volk veeleer door de werken, welke hy verrichtte, moest opmerkzaam gemaakt, en tot het geloove in hem, als den Mesſias, gebragt worden. En nu wil ook Jeſus deze gelegenheid niet vrugteloos laaten voorbygaan, om de ſchaare, langs den weg van eigen naſpooring, op het denkbeeld van, en in het geloof aan, zyne Mesſiaswaardigheid te brengen, en doet dezelve tot dat einde bezeffen, wie Joannes ware, om dezelve, langs dien weg, te erinneren, zoo wel aan den inhoud zyner prediking, dien meerderen betreffende, die na hem komen zoude, als aan de waardigheid van Hem zelven, door daaden gebleken, en die den Voorlooper, als op den voet, gevolgd was. Dit wordt vervolgends, door eene nadere opheldering van de gezegden van Jeſus, by die gelegenheid, bevestigd; waarin wy ons niet dieper inlaaten. In eene noot, op bl. 32, wordt te kennen gegeeven, dat de Schryver met den beoordeelaar der *Verhandelingen* van Prof. KROM, in het *Letterkundig Magazyn* voor 1795, Iſte Stuk, bl. 36, dezelfde perſoon is; weshalve men zich niet hebbe te verwonderen, dat 't geen daar, ook tot wederlegging van deze en gene aanmerkingen van dien Hoogleeraar, gezegd is, hier mede gevolgd, en ſlechts uitvoeriger voorgeſteld en betoogd wordt.

De derde plaats beſlaat een *Godgeleerd onderzoek*, omtrent de woorden *rechtvaardigen* en *rechtvaardig maaken*. Het is ontwyfelbaar, dat deze woorden aan misvattingen onderhevig zyn, die het gebruik derzelven, in het eerſte volksonderwys, by ongeoefenden, niet zeer ſterk aanraaden. Zoodanige misvattingen worden hier aangeweezen, en, op grond van de waare bedoeling der H. Schryvers met het gebruik derzelven, verbeterd. De Schryver toont duidelyk aan, dat 'er niets anders dan *de vergeeving van zonden* door kan verſtaan worden, en deze meent hy, dat alleenlyk beſtaat in de bevryding van de verdiende ſtraffen, en wel bepaaldelyk van zoodanige ſtraffen, die uit Gods betrekking, als Wetgeever, voortvloeien, zonder dat hierby eene vryſpraak van ſchuld, of wegneeming van de natuurlyke gevolgen der zonde, eenigzins kan in aanmerking komen. Ook wil hy, dat, hoewel God de Wetgeever en Rechter der gantſche aarde is, Hy echter, in de vergeeving der zonden, vooral, na dat het groote werk der Verzoening voltooid is, meer als Vader, dan als Rechter, moet beſchouwd worden. 'Er zou tegen deze

en

en gene bepaalingen nog wel iets aan te merken vallen, maar over 't geheel hebben wy dit *onderzoek* met goedkeurend genoegen geleezen.

Nu volgen eenige *bedenkingen* over *verbeteringen in den uitwendigen eeredienst van het Opperwezen.* (Briefswyze medegedeeld.) De Briefschryver is te recht van oordeel, dat men rede heeft, om zich over het min plechtige, by de Godsvereering der Protestanten, te beklaagen. Hy pryst deze en gene al meermaalen voorgeslaagene verbeteringen aan. Het zou, naar zyne gedachten, veel indrukbaarer, veel treffender zyn, wanneer de Leeraar by den Doop niet langer, gelyk nog by de Hervormden en Lutherschen in gebruik is, gebonden was aan vaste Formulieren, maar liever, by zulke gelegenheden, eene aanspraak voor de vuist dede, waarby hy het voorrecht der kinderen, van onder het Euangelie gebooren te zyn, de verplichting der ouderen, om de kinderen tot de kennis van dat Euangelie, en tot een godsdienstig gedrag, op te leiden, voorstelde en aandrong, en tevens aan de Gemeente de verplichtingen omtrent de kinderen by vernieuwing inscherpte, dezelve aan hunnen doop erinnerde, en dusdoende godvruchtige gevoelens zocht te verwekken. Soortgelyke verandering wil hy ook, by de viering van het Avondmaal, ingevoerd hebben. Men zou ook den Doop al zoo voegelyk op gezette tyden, by voorbeeld om de maand, of om de twee maanden, kunnen bedienen. Beide ouders moesten by den doop hunner kinderen tegenwoordig zyn. Het zou ook allernuttigst weezen, de gewoonte, onder de Lutherschen in Duitschland in gebruik, ook hier te lande algemeen by alle Protestanten in te voeren, om, naamelyk, de genen, die Ledemaaten zullen worden, daartoe in het openbaar met plechtige aanspraaken aan te neemen. By de Doopsgezinden geschiedt dit, gelyk men weet, met veel plechtigheid. Hier en daar heeft iets dergelyks ook werkelyk plaats by andere Protestanten. Wy vereenigen ons van heeler harte met den wensch, dat alle deze en dergelyke voorslagen van allen, die den Godsdienst beminnen, in de onderscheidene Protestantsche Kerkgenootschappen, behoorlyk ter harte genomen worden.

Men ziet hier ten slotte eene *karakterschets* van een Christen Leeraar, naar het Hoogduitsch van den Hoogleeraar J. P. MILLER. Zy bevat eene korte opgave van de edele karaktertrekken van JOANNES TARNEY.

Be-

Berichten van de Zendingen der Evangelische Broedergemeente onder de Heidenen. No. 2. Inhoud: 1. *Levensbeschryving van* G. SCHMIDT, *eerste Zendeling, onder de Hottentotten, in* 1737. 2. G. SCHMIDT'S *Bericht van zyne Reize naar de Kaap de Goede Hoop, en zyn verblyf aldaar, van* 1736, *tot* 1744. 3. *Kort Bericht van de Zendingen der Broeders onder de Groenlanders.* 4. *Levensbeschryving van* F. BÖNISCH, *Zendeling na Groenland.* 5. *Lyst van de Zendelingen onder de Heidenen, in* 1797. *Uitgegeven door de Missioens-Societeit te Zeist, en gedrukt te Amsterdam, by* J. Weppelman, 1798. *In gr. 8vo.* 78 *bl.*

Men ziet uit den titel, welke byzonderheden ons, in dit tweede Stukjen der Berichten, van de Zendingen der Euangelische Broedergemeente onder de Heidenen, medegedeeld worden.

GEORGE SCHMIDT, geboren in Moravien, was de eerste, die zich opgewekt vond, om den Hottentotten in Afrika het Euangelie te verkondigen. „ In 't jaar 1737 „ kwam hy op de *Kaap de Goede Hope* aan; maakte „ weldra een begin met de verkondiging van het Evangelie, en zag, in de volgende jaaren, zyne Christelyke „ standvastigheid, en zynen apostolischen yver, met ryken „ zegen bekroond. Zyne leerlingen, die hy in de Hollandsche taal, en in den Christelyken Godsdienst, onderwees, vermeerderden zich van tyd tot tyd; hy zag „ dezelve van dag tot dag in de genade toeneemen, en „ had, in 't jaar 1742, het uitneemend genoegen, dat „ hy, na het ontvangen van eene schriftlyke aanstelling „ tot een Diaconus der Broederkerk, zeven bejaarde „ *Hottentotten* konde doopen. Maar nu vond hy zoo „ veele beletselen en zwaarigheden, dat hy zich genoodzaakt zag, 1744 naar *Europa* te rug te keeren, nochtans in hope, dat hy in *Holland* de vryheid zoude verkrygen, om naar de *Kaap* te rug te mogen keeren, „ om zyn werk by de *Hottentotten*, die hem zoo ongaarne verlooren hadden, als hy dezelve met smert „ had verlaaten, voort te zetten, en hen met het woord „ en de bondzegelen te bedienen." 't Geen hem evenwel niet heeft mogen gebeuren. Waarna hy dan den overigen tyd zyns leevens in Silesien en elders, ten dienste der Broedergemeente, heeft gesleeten. Het is wel der moeite

waardig, het nader bericht te leezen, het welk hier gegeeven wordt van de wyze, waarop deze achtingwaardige Man by de Hottentotten geleefd, en met onbezweeken yver gewerkt heeft, om deze menschen tot kennis van Jesus Christus te brengen, en daardoor beter en gelukkiger te maaken. In één jaar tyds hadt hy reeds eene Gemeente van 32 persoonen, de kinderen daaronder gerekend. Dit getal is evenwel, in de volgende jaaren, niet naar evenredigheid toegenomen, en de geheele Gemeente, na het vertrek van SCHMIDT, langzamerhand in verval geraakt. Wy zien daarvan nog nadere berichten te gemoet. Men ziet alleen, uit de bygevoegde Lyst van Zendelingen der Hernhutsche Broeders onder de Heidenen in 1797, dat toen nog werkelyk 5 persoonen daar ter plaatze, tot dat einde, in dienst waren. Uit die zelfde Lyst verneemt men, dat de Broederschap in West-Indiën, onder de Negers, op St. Thomas, Crux en Jan, Antigoa, St. Kits, (of St. Christoffel,) Jamaica, Barbadoes, nog 61, zoo Broeders als Zusters, in dienst heeft; in Zuid-Amerika, onder de Negers, slaaven en vryen, en Indiaanen, 20; in Oost-Indiën, in de broederstuin, by Tranquebar, 5. Van de werkzaamheden der Zendelingen in Groenland worden ook in dit Stukjen nog eenige byzonderheden gemeld. De eerste Zending werd in 1733 werkstellig gemaakt. MATTHEUS STACH was de eerste, die zich daartoe liet gebruiken. In het volgend jaar wierd hem FRIEDRICH BÖHNISCH, met JOHAN BECK, nagezonden. Zy kwamen in een Land, waar genoegzaam niets, dan barre klippen, en steile met sneeuw en ys bedekte rotsen, te zien was. Hun voedzel was veeltyds doortraand zeehonden-vleesch, en, wanneer dat hun ontbrak, mosselen, en ongekookt zeegras. Daarby moesten zy zich aan een harden en gevaarlyken arbeid overgeeven, de grootste gevaaren en allerlei onbeschryflyke bezwaarnissen doorstaan, en zich jaaren lang de onvruchtbaarheid van alle in 't werk gestelde poogingen getroosten. Na zes zwaare proefjaaren, genooten zy eindelyk, in 't jaar 1739, de vreugde, van vier Groenlanders te doopen, en dat getal werd nu jaarlyks vermeerderd. In 1783, heeft men berekend, dat alleen in Nieuw-Hernhut, (één der drie gestichte Gemeenten,) in 50 jaaren, 1287 Groenlanders gedoopt waren. Men zal de byzondere werkzaamheden der Zendelingen, tot dat einde, met genoegen leezen. Die van FRIEDRICH

BÖH-

BÖHNISCH, en deszelfs geheelen leevensloop, wordt hier afzonderlyk, grootendeels uit zyn eigen opstel, beschreeven.

Wy onthouden ons van aanmerkingen over den leertrant der Hernhutsche Broeders, en over dat gene, dat, naar hunne gedachten, de ziel van het Christendom uitmaakt, waarover men, zonder eenigzins de waarde en vrucht van alle dergelyke onderneemingen te miskennen, verschillend zou kunnen denken. Elke pooging, om, door het Christendom, redelykere begrippen, verbeterde gezindheden, en een hoogeren trap van menschelyke gelukzaligheid, te verspreiden en te bevestigen, verdient toejuiching, en dat te meer, wanneer 'er zoo veel goeds, al is 't ook niet al 't gene men wel zou wenschen, door gesticht wordt.

Rapporten, strekkende als Bylaagen tot de Verzameling van Stukken, betrekkelyk de Aanstelling eener Commissie van Geneeskundig Toevoorzicht, te Amsterdam. Zesde Stuk. Bevattende de Rapporten No. XX–XXIV, over de Epidemische en aangebragte Ziekten. Te Amsterdam, ter Stadsdrukkerye, en te bekomen by P. den Hengst *en* J. A. Crajenschot, 1798. *In gr. 8vo, 59 bl.*

Het eerste *Rapport*, 't geen in deeze Verzameling voorkomt, is No. XX. Hetzelve handelt over de geschiktste middelen, om het ontstaan van *Epidemische Ziekten*, en het overbrengen derzelve naar deeze Stad, te beletten. Ondertusschen vinden de Schryvers het zeer bezwaarlyk, om, van wegen het groot onderscheid en de verschillende besmettelykheid van Epidemische Ziekten, dienaangaande veel met zekerheid te bepaalen: waarom zy veiligst oordeelen, de zorge deswegen aan het Committé van Gezondheid in der tyd over te laaten.

Het volgend XXI *Rapport* gaat over de voorzorgen omtrent Epidemische Ziekten, binnen deeze Stad heerschende, vooral omtrent de *Kinderziekte*. Uit verscheidene ter stoffe dienende zaaken, die in dit *Rapport* voorkomen, zullen wy alleen overneemen de maatregelen, die, naar oordeel der Commissie, aangaande de Inenting der Kinderziekte, behooren genomen te worden, en die het volgende behelzen:

„ 1°. Dat de Inenting niet binnen deeze Stad dient te „ geschieden, dan met goedvinden van het aanstaande „ Committé.

„ 2°. Dat dezelve niet moge geschieden, dan door, of „ onder opzicht van, een Doctor.

„ 3°. Dat ieder Doctor verplicht zal zyn, om aan het „ Committé een bericht te geeven van den ouderdom en de „ Sexe der ingeënte persoonen, van den afloop der Ziek- „ te, en het byzondere, dat hy daar by heeft waargeno- „ men; ten einde het Committé in staat te stellen, om „ uit de ingekomene berichten eene algemeene bereeke- „ ning op te maaken van de groote voordeelen der Inen- „ ting boven de natuurlyke Kinderziekte.

„ 4°. Dat geen der ingeënte persoonen of kinderen op „ de straat zal mogen loopen, zo lang de rooven niet ge- „ heel zyn afgevallen.

„ 5°. Dat ook, even zo lang, de ingeënte persoonen „ niet zullen mogen ryden in huursleeden of rydtuigen."

Het volgend XXII *Rapport*, over de verspreiding der *Venerische Ziekten*, geeft verscheidene heilzaame maatregelen aan de hand, om, door een naauwkeurig toezicht op den staat van gezondheid der ligte Vrouwlieden, de vermenigvuldiging deezer Ziekte merkelyk tegen te gaan.

Het XXIII *Rapport* handelt over de maatregelen tegen de *Hondsdolheid* en den dollen Hondsbeet. Onder andere gewigtige aanmerkingen, wordt hier een kort bericht medegedeeld, aangaande die middelen, welke tot hier toe wel de zekerste schynen te zyn, tegen deeze kwaal; welke zyn, de uitwendige geneeswyze van MEDERER, de *Belladonna-wortel*, en het gebruik van den *Bildschen Kookdrank*.

„ De behandeling van MEDERER, (zeggen de Schry- „ vers) door hem zelven, het *Collegium Chirurgicum* „ hier ter Stede, in den jaare 1785, beleefdelyk bekend „ gemaakt, bestaat hier in:

„ Men smelt dertig greinen Bytsteen in een pond zuiver „ water; kerft de wond zo, dat zy bloede; en wascht „ ze eerst met enkel water, vervolgens met het opge- „ loschte bytmiddel, wel uit: deeze waschingen herhaalt „ men eenige maalen daags, en houdt daar mede zo lang „ aan, als de ontsteeking zulks toelaat: na elke wassching „ met het bytmiddel, moet men de wond met laauw wa-

„ ter

„ ter wel zuiveren, en als het gewondde deel niet al te „ gevoelig is, legt men 'er eene wiek op, in gemelde ſmel- „ ting gedoopt, en wel uitgedrukt.

„ Als de wond zeer ontſtooken is, laat men het was- „ ſchen achterwegen, en verbindt met een drachtmiddel „ en eene weekmaakende pap, ter onderhouding der ver- „ ettering.

„ Als de wond eng is, moet zy verwyd, als zy reeds „ *geſlooten* is, met een ſtuk van den Bytſteen geopend, „ en in dit geval, tot de korst is afgeſcheiden, op bo- „ vengemelde wyze gewaſſchen worden."

De behandeling van MUNCH is deeze:

„ Men neemt de driejaarige, in de ſchaduw gedroogde, „ en niet zeer houtachtige, wortel der *Belladonna*, voor „ dat de Plant bloeit, en maakt dezelve tot poeder.

„ Overeenkomſtig met den ouderdom, de kunne en de „ lichaamsgeſteldheid des gebeetenen, geeft men van dit „ Poeder, zo kort mogelyk na de beet is toegebragt, „ van 1 tot 10 greinen; 48 uuren hierna van 1½ tot 12 „ greinen, en 48 uuren laater van 1½ tot 13 of 14 grei- „ nen.

„ Gevoelt de Lyder, na het gebruik van het derde „ Poeder, nog eenige trekkingen in het gebeeten deel, „ of is hetzelve nog eenigzins gezwollen, alsdan geeft „ men hem, na verloop van twee en zeventig uuren, „ nog vyf Poeders, op gelyke wyze, dat is met gelyke „ tusſchentyden, als bevoorens.

„ *Na het gebruik* van elk Poeder, met gerſtenwater „ *vermengd*, moet hy zich te bedde leggen om te zwee- „ ten, en, zo lang het zweeten aanhoudt, niet opſtaan; „ geduurende deezen tyd ook, moet hy nu en dan ge- „ bruik maaken van een waterig aftrekzel der Kamillen „ en Vlierbloemen met melk."

De Bildſche Kookdrank, welks gebruik altoos by een nevensgaand bericht wordt aangeweezen, is vermoedelyk niet anders, dan de Drank van BEVERWYK.

In het XXIV, of laatſte *Rapport* van dit Stuk wordt de ſchadelyke invloed van zommige *Fabrieken* op de Gezondheid dier geenen, die daar in arbeiden moeten, overwoogen. In hetzelve worden verſcheidene nuttige raadgeevingen aan de daarby belanghebbenden uitgedeeld. By voorbeeld, aan de werkers in de Loodwitfabrieken, om 's morgens eene geſchikte hoeveelheid olie in te ſlikken: aan hun, die veel lastig ſtof in hunne werkplaatzen ontmoeten,

ten, om iets in den mond te neemen, om ten minsten een deel van dat stof op te vangen: aan hun, die geweldig zwaare lasten moeten torschen, waar door ligtelyk Breuken ontstaan, om zich van een geschikten breukband te voorzien, enz.

Rapporten. Zevende Stuk. Behelzende de Rapporten No. XXV—XXXII, over de Doctoren, Chirurgyns, Apothekers, Vroedmeesters en Vroedvrouwen: het verkoopen van Geneesmiddelen, door onbevoegde Persoonen: de Kwakzalvers: en No. XXXV, over het Geneeskundig Onderwys. 112 *bl.*

De vier eerstvoorkomende *Rapporten* deezer Verzameling handelen over de wederkeerige plichten der beoeffenaars van de verschillende takken der Genees- en Heelkunde; voorts over de voorzorgen, welke by derzelver admissie moeten in acht genomen worden: gelyk ook over de Examina en het onderwys der Leerlingen in de Heel- Vroed- en Kruidmengkunde, waaromtrent veele nuttige gedagten en ontwerpen voorkomen. Het volgend XXIX *Rapport* handelt over het verkoopen van Geneesmiddelen door onbevoegde Persoonen, en bevat, op bl. 70, onder anderen, deeze aanmerkenswaardige verklaaring. „ De Ondergeteken„ den beschouwen het als eene verbaazende hardigheid voor „ de Apothekers, dat Lieden, gelyk de zo even gemelde „ Winkeliers, die zich nimmer op de verkryging van „ Pharmaceutische kunde hebben toegelegd, in de zelfde „ voordeelen zouden deelen, met hen, die zich jaaren „ daarin geoeffend, en veel tyd en vlyt, ter verkryging „ deezer kunde, besteed hebben. —— Terwyl zy het „ als eene der schadelykste insluipingen beschouwen, dat „ Lieden, —— die niet alleen de daar toe vereischte kun„ digheden missen, maar ook, by het begaan van mis„ slagen in de bereiding der middelen, aan geene de min„ ste verandwoording onderhevig zyn, zich bezig hou„ den met het gereedmaaken van Geneesmiddelen, waar „ van zy de kragten niet, of niet dan zeer gebrekkig, „ kennen, en dus byna niets van de uitwerkingen kunnen „ berekenen."

Op zich zelven is dit alles waar en gegrond. Doch wil men uit gronden van rechtvaardigheid den Chymisten enz. het verkoopen van zamengestelde middelen beletten, waar-

waarom is men dan niet even gestreng, in het verbieden der Medicinale Practyk aan de Apothekers? Waarom laat men hun dan, op bl. 66, het practiseeren, in alle voorkomende gevallen, toe, voor zo verre het eerste, en des noods een tweede, Recept aangaat? Of is het dan geene *hardigheid* voor de Doctoren, *die zich jaaren geoeffend, en veel tyd en vlyt ter verwerving hunner kunde besteed hebben, dat* Apothekers, *die zich nimmer op de verkryging van* Medicinale *kunde hebben toegelegd, in dezelfde voordeelen deelen zouden?* Mogelyk zal men zeggen, het is maar voor een eerste of tweede Recept. Doch wie zal zulks nagaan, en wie zal beletten, dat 'er geene meerdere onder dat voorwendzel worden geleverd? Hier komt nog by, dat een eerste of tweede Recept, in eene geweldige ziekte, in den beginne, of tegen den tyd eener aanstaande Crisis, gegeeven, zeer gemakkelyk omtrent leven of dood kan beslissen, en dat zeer veelen door eene onkundige behandeling op deeze wyze omkomen. Voeg hier by, dat, in veele gewigtige ziekten, twee wel ingerichte Recepten genoeg kunnen zyn, en dus de Apotheker, zo hy eenigzins kundig is, zich ongestraft de geheele behandeling der ziekte, tot groot nadeel van den Geneesheer, onder dit voorwendzel, zal kunnen aanmaatigen.

Rapport XXX handelt over de *Kwakzalvers*, en bevat niets, dan nuttige instellingen, die de hoogste goedkeuring verdienen.

Het volgend XXXI Rapport handelt over de Stads Doctoren, Chirurgyns en Breukmeesters. Volgens dit ontwerp moeten 'er nog zeven Stads' Doctoren worden aangesteld; by de eerste aanstelling op eene jaarwedde van honderd guldens; doch vervolgens, zonder daar iets voor te genieten. Ieder deezer Doctoren zal een twaalfde deel der Stadsarmen, met alle mogelyke zorge, moeten bedienen, geduurende een jaar: zullende hy daar niets voor genieten, dan, zo hy het wel gemaakt heeft, een vereerend Declaratoir van het Committé van Gezondheid, 't geen hem daarentegen zal corrigeeren, zo hy niet volkomen heeft voldaan. Ook zal een der jonge Doctoren, die tot deeze post wordt opgeroepen, dezelve niet mogen weigeren, of men zal hem alle uitoeffening zyner konst, in de Stad en derzelver Jurisdictie, verbieden. Over de schreeuwende onbillykheid van dit ontwerp hebben wy reeds elders

ders gesprooken (*). Over het algemeen zullen wy 'er nog byvoegen, dat, naar ons inzien, de Apothekers en de Heelmeesters, die in de Commissie hebben gezeten, zich eene meerderheid hebben weeten te verkrygen, die een aantal, voor de Doctoren, vernederende en nadeelige besluiten heeft doen gebooren worden. Waarom wy het ten hoogsten noodig zouden oordeelen, dat, als men de ontwerpen der bewuste Commissie in train zal brengen, alle die artikelen, welke betrekking hebben tot de relative verplichtingen van Doctoren, Chirurgyns en Apothekers, nogmaals door kundige en onpartydige lieden wierden nagezien. Hetgeen by dit *Rapport* aangaande de Stads Heelmeesters en Breukmeesters is bepaald, vinden wy niet onbillyk.

Het volgend XXXV *Rapport* deezer Verzameling bevat eene welingerichte Instructie voor de Stads Vroedmeesters en Vroedvrouwen: terwyl het laatste deezer Verzameling een naauwkeurig ontwerp behelst tot een algemeen en verbeterd Geneeskundig Onderwys hier ter Stede, 't welk voorzeker van het grootste nut zou kunnen weezen.

Tegenwoordige staat der Duinen van het voormaalig Gewest Holland; zynde het eerste Deel van het Algemeen Rapport der Commissie van Superintendentie over het onderzoek der Duinen. Te Leyden, by Herdingh *en* du Mortier, 1798. *In gr. 8vo*, 214 *bl.*

By een Decreet, van het voormaalig Provintiaal Bestuur van Holland, van den 27 Sept. 1796, wierd eene Commissie benoemd, om een naauwkeurig bericht te geeven aangaande *Hollands Duingronden*, en de beste middelen, om uit dezelve meerder algemeen voordeel te trekken, dan tot hier toe heeft plaats gehad. Aan het eerste gedeelte van den last deezer Commissie is, op eene uitmuntende wyze, in het thans voor ons liggend Eerste Deel deezes Werks voldaan, door den onvermoeiden arbeid der uitmuntende en Vaderlandslievende Burgers, die deeze gewigtige taak wel op zich hebben willen neemen: terwyl wy hoopen, dat hunne verdere Waarneemingen en Be-

(*) Zie boven, bl. 21

Bedenkingen, over deeze gewigtige ſtoffe, eerlang openbaar mogen worden gemaakt.

Het thans in het licht gegeeven Eerſte Deel van dit gewigtig Werk is verdeeld in vyf Hoofdſtukken, van welke alle wy een kort bericht zullen geeven. Het eerſte *Hoofdſtuk* handelt over *het Eigendom der Natie, en dat van Particulieren, in de Duingronden.* De eigendom van veele Duinen wordt hier voldoende aangetoond; doch ook teffens betoogd, dat 'er nog eene groote duisterheid, aangaande het eigendom van veele Duinen, plaats heeft. Voorts wordt by deeze gelegenheid gehandeld, onder anderen, over de wyze, op welke men Duinen in erfpacht pleeg te verkrygen, en over de noodzaaklykheid eener algemeene kaart der Duinen.

In het tweede *Hoofdſtuk* wordt door de Commisſie medegedeeld eene naauwkeurige *beſchryving van de plaatzelyke geſteldheid der Duinen*, uit welke wy tot een proefje zullen mededeelen de algemeene aanmerkingen, voorkomende op bl. 112. „ De hooge Duinen (zeggen de Schryvers) beſtaan uit enkel zand, 't geen nu eens fyn en „ meelachtig, dan weder grover van korrels; nu eens „ met ſchulpgruis vermengd, dan weder daar van geheel „ zuiver is. Doch het is uit afzandingen, grondbooringen en doorgraavingen, der Duinen bekend, dat men, „ meer naar de gewoone oppervlakte komende, tusſchen „ deeze Zandgronden verſchillende laagen en beddingen „ vindt van zwarte Aarde, Kley, zo gewoone als Kattekley, *Dary*, *Veen*; zommigen meenen zelfs Mergel „ *in ſmalle ſtreeken* te hebben gevonden. Boven al is „ 'er zeker geel, ook donkerbruin, Oker of Oerzand, 't „ geen dikwyls uit zwaare klompen beſtaat, die zeer vast „ aan een zyn verbonden, en zekere yzerdeelen bevatten: „ en de Duingronden, die met dit Oerzand het meest „ bezet zyn, zyn de onvruchtbaarſte van allen.

„ In onze beſchryvingen hebben wy als ſteeds bekend „ onderſteld, dat het water van de hoogten afzakt na de „ vlakten en valleyen. Hier door zyn zommigen 's winters „ vol water, zelfs tot een of twee voeten, anderen zyn ſlegts „ dras en moerasſig; en van daar, dat men dikwyls in „ het midden der Duinen waterplanten aantreft. Het „ meerdere of mindere water hangt natuurlyk af van de „ meenigte hooge Duinen, tusſchen welke deeze vlakten „ liggen; als ook of 'er in de nabyheid beekjes gevonden worden, die het water afleiden. Schoon nu de

„ vlakten van eenige uitgeftrektheid, meest allen zwarte
„ zandige, of andere gewoone, aarde hebben, opgehoogd
„ door verrotte gras- en plantgewasfen; als ook door af-
„ vallende bladeren van Duinwilg of Geil, Liguster, Kat-
„ tendoorn en andere ftruiken en doornen, die in dezelve
„ in meenigte groeijen: nogthans zyn die vlakten, wel-
„ ke veel afzakkend water ontvangen, bevonden zeer
„ koude gronden te hebben; te meer om dat de meeste
„ van eeuwen her nimmer zyn geroerd geworden, en dus
„ den weldaadigen invloed der lucht alleen op haare op-
„ pervlakte ondervonden hebben.

„ Doch dit nadeel voor de cultuur is thans voor een
„ groot deel weggenomen. By alle onze infpectien, zo
„ in het Noorden, als in het Zuiden, hebben de ervaa-
„ renfte lieden ons eenpaarig bericht, dat 'er, zedert tien
„ jaaren, van jaar tot jaar, minder water, dan te vooren,
„ in de vlakten wordt gevonden."

Het derde *Hoofdftuk* handelt over den *ftaat der Helm-Stroo-planting*: wordende in hetzelve betoogd, dat, fchoon op zommige plaatzen eene behoorlyke zorg wordt gedraagen voor deeze zo heilzaame beplanting, dienende tot het verhinderen der verftuiving van raauwe Duinen, hieromtrent echter op veele plaatzen eene groote zorgeloosheid en kwaade directie plaats heeft; zo dat, omtrent dit gewigtig ftuk, ernftige maatregelen, tot verbetering, behoorden te worden genomen.

Het vierde *Hoofddeel* handelt over den *ftaat der Konyn- en Konynlooze Duinen*. De voordeelen en nadeelen van dit gedierte worden hier naauwkeurig aangeweezen, gelyk ook veelerleye kleine fchelmeryen, hier toe betrekking hebbende.

In het vyfde *Hoofdftuk* treft men aan, eene Verhandeling over de *Voordeelen, die van de Duinen kunnen worden getrokken.* In de eerfte plaats komen hier in aanmerking de Afzandingen, waar door niet alleen het tot zeer veele gebruiken zo noodig zand wordt bekomen, maar ook veele vruchtbaare gronden, die onder het zand bedolven lagen, bloot komen, waar door voorheen barre zandgronden menigmaal in vruchtbaare landsdouwen worden veranderd. In het byzonder handelt ook de Commisfie over de zogenaamde Harger Zandery, onder Schoorl, alwaar zand wordt gevonden, 't geen, wel gezuiverd, 't meest gelykt naar de beste witte geraspte melis-zuiker: zynde vooral, aangaande dit zand, aanmerkenswaardig, dat de

En-

Engelschen hetzelve van hier met geheele scheepsladingen haalen, als zynde een voor hun onontbeerlyk ingredient in de zamenstelling van hun fyn wit glas. Behalven het zand, leveren de Duinen ook goede turf op, vooral in Haagambacht, achter Schuddegeest; en op veele plaatzen Dary, een zoort van veenachtigen grond, minder geschikt tot brandstoffe, dan de eerstgemelde turf.

Verder worden de Duinen beschouwd als ten hoogsten geschikt tot linnen- en garen-bleekeryen, zo wegens hunne ligging, als wegens het water, 't geen men alomme in de Duinen aantreft, 't geen zo zuiver is, als het maar ergens in het Vaderland wordt gevonden.

Behalven gebruiken van minder belang of algemeenheid, verdienen insgelyks alle aandacht de menigvuldige duinplanten, waar onder zeer veele zyn van het grootste nut, zo in het Huishoudelyke, als in de Geneeskunde. Het Duingras is ook het beste en fynste in zyne zoort, waarom ook de Duinzooden de geschiktste worden gerekend tot het aanleggen van Tuinen en Plantzoenen. Teffens vindt men ook allerley vliegend en loopend wild in de Duinen, en dus zyn zy zeer geschikt tot de jacht.

Niet minder gewigtig is het artikel, 't welk handelt over de boschagien der Duinen, die op veele plaatzen in dezelve, enkel in het wild en van zelven opgegroeid, gevonden worden, 't geen ook aan anderen gelegenheid gegeeven heeft, om konstboschagien in dezelve aan te leggen, welke allernuttigste kweeking in de laatste jaaren meer en meer is uitgebreid, niet alleen in de vlakten, maar zelfs in den omtrek van steile zandheuvels, die nergens nuttig toe scheenen. De boomen, die het best in deeze gronden groeijen, zyn Berken, Abeelen, Eiken, Sparren en Dennen, gelyk ook Popels en Poeswillig. Inzonderheid heeft men ook zederd eenige jaaren, met het grootst voordeel, eene weinig bekende Virginische Popel geplant, in het raauwe zand, in 't welk men bezwaarlyk iets anders kan voortkrygen.

Wat de Beweiding der Duinen aangaat, hieromtrent wordt aangemerkt, dat dezelve over het algemeen weinig betekent, en steeds zeer gering zal zyn, zo men niet vooraf de plaatzen, die men beweiden wil, beteelt, en verder door mest en begreppeling tot bruikbaar weiland bekwaam maakt, 't geen zeer mogelyk is, gelyk met ge-

genoegzaame voorbeelden wordt beweezen. Voorts worden eenige, weinige voortreffelyke schaapweideryen gemeld, in welke, door vermenging van Spaansche Rammen met Inlandsch vee, en de verdere daar toe vereischte zorgen, veel beter en fynder wolle wordt verkreegen, dan anderzins hier te lande ergens plaats heeft.

Zeer uitvoerig handelt de Commissie over de beteelde gronden in de Duinen, en doet ons van naby kennen eenige groote onderneemingen ten dien einde, met groot voordeel ondernomen, gelyk ook eenige kleinere. Teffens doet zy de redenen kennen, waarom veele zo slegt in hunne onderneemingen geslaagd zyn: deeze hebben naamelyk groote oppervlaktens der Duingronden ontgonnen, en niet gezorgd, om tusschen den geroerden grond ongeroerde streeken te laaten. Teffens hebben zy verwaarloosd het planten van eene genoegzaame bemanteling, het stellen van scheidhaagen en dykjes, 't welk alles ten gevolge heeft gehad, dat de winden, dus vat in den raauwgemaakten grond krygende, den geheelen aanleg door eene algemeene verstuiving hebben bedorven. Andere hebben ook hun anderzins goed begonnen werk bedorven, door op den duur den grond te bebouwen, zonder denzelven, op zyn tyd, behoorlyk te bemesten; 't geen dus ook niet wel, dan ten laatsten op eene doodelyke onvruchtbaarheid, kon uitloopen.

Wat de voortbrengzelen betreft, die het best op de Duinen voort willen, heeft de Commissie waargenomen, dat men het best slaagt met Aardappelen en Rogge. Boekweit en Haver kunnen 'er ook geteeld worden; doch het eerstgemelde graan mislukt wel eens, en het tweede heeft eene sterke bemesting van nooden. Tusschen de Rogge zaait men dikwyls Klaver, met eene zeer goede uitwerking, dewyl men dan, na het inzamelen der Rogge, groen land over houdt, tot het weiden van vee. Ondertusschen moeten de graanzoorten afgewisseld worden, en over het algemeen slaagen de wintergraanen beter, dan zomergraanen; om dat de eerstgemelde, door reeds in den Herfst uit te spruiten, de verstuiving beletten. Met voordeel teelt men ook in de Duinen veele moeskruiden, als Erwten, Groote Boonen, Veldsla, Knollen, en zelfs Wouw. Nog komt in aanmerking het aanleggen van konstweiden, tot welke men zich zekerlyk met veel nut, van Spurrie en andere gewassen, zou kunnen bedienen. Eindelyk zyn de groote Brunswyksche Knollen

len een heerlyk product der Duinen; willende dezelve in de drooge gronden zo wel slaagen, dat zy Knollen opleveren, meer dan elf ponden zwaar. Niet alleen beschouwt de Commisfie derzelver aankweeking nuttig, om voedzel voor het vee te verschaffen, maar wel voornaamelyk, om ze in den grond te laaten verrotten, die, naderhand omgeploegd wordende, dus heerlyk bemest en geschikt wordt bevonden, tot het ontvangen van allerleye graanzoorten. Te meer valt deeze handelwyze aan te pryzen, om dat dezelve reeds gediend heeft, om onmeetelyke en onvruchtbaare hooge zandgronden in Pommeren en Brandenburg in vruchtbaare akkers te herscheppen.

Mr. JACOBUS BLAUW, *laatst Envoye Extraordinair der Bataafsche Republiek aan het Hof van Weenen, aan het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek. In den Haage, by* I. van Cleef, 1798. *In gr.* 8*vo*, 22 *bl.*

Mr. J. BLAUW, die, gelyk hy schryft, in eene tedere en gewigtige betrekking, zints den aanvang der Revolutie, tot de *Bataafsche* Republiek gestaan heeft, vindt zich, schoon wedergekeerd tot den kring van een eenvoudig Burger, genoopt, om het Uitvoerend Bewind kennis te geeven van zyne terugkomst hier te Lande, en hunne aandagt op zyn Persoon, op zyne Handelingen, een *oogenblik* te vestigen.

Daar de tydsomstandigheden, waar in wy leeven, als mede de aart en natuur zyner geweezene betrekkingen tot den Staat, geene volledige ontwikkeling van zyn gedrag, zedert de eerste oogenblikken der Revolutie, gedoogen, en andere redenen hem wederhouden, om het twistgeding met zyne heimlyke vyanden onder het oog des Uitvoerenden Bewinds te brengen, bepaalt hy zich, om een kort en eenvoudig Tafereel op te hangen van zyne daaden, van zyne handelingen, van zyne gevoelens, van zyne oogmerken, en eindelyk van zyne wenschen.

Ten deezen einde spreekt hy, by den aanvange, van zyn eerste Ministerie te *Parys*. —— Voorts van zyne Zending na *Italie*. —— Van zyn post als Lid der tweede Nationaale Vergadering, en bedryf als Voorzitter in dezelve. —— Van zyne Tekening der Acte van drie-en-veertig Ge-

Gedeputeerdens, en wat daaromtrent ten zynen opzigte voorviel. —— Van het deel, 't geen hy nam in 't gebeurde op den 22 January, en zyn gevoelen deswegen, als mede over de toen gevolgde maatregelen. —— Van zyn vertrek na *Parys*. —— Van zyne bestemming na *Straatsburg*, en het nederleggen zyner Bediening als Envoye Extraordinair aan het Hof van *Weenen*. —— Hoe hy, eindelyk, zints de gebeurtenis van 12 Juny, zich van de behandeling van alle Staatsbelangen onthouden heeft.

Dit alles zeer beknopt voorgedraagen hebbende, luidt het slot, 't geen wy afschryven. „ Heb ik intusschen, „ Burgers Directeurs! zodanig gedagt, geschreeven en „ gehandeld in het midden der Staatsberoeringen, ik agt „ my aan myn Vaderland, aan my zelf, aan myne eere, „ aan myne staatkundige gevoelens, verpligt in het open- „ baar te verklaaren, dat ik, na dat alle de stukken, die „ betrekking hebben tot den dag van den 12 Juny, door „ my bedaardlyk zyn geleezen en overwoogen, na dat ik „ byzonder onder het ooge gekreegen heb de depêche „ van het Inconstitutioneele Bewind, aan den Minister BUIS „ geschreeven, waar in de Leden van dat Bewind liever „ de Hoofden van eene zogenaamde uitsluitende Factie, „ dan de eerste Magistraatspersoonen van een vry en „ deugdzaam Volk begeerden te zyn, dat ik, zeg ik, my „ volkomen overtuigd heb, dat de Revolutie van 12 Ju- „ ny voor 's Lands waare Vryheid, rust en zekerheid, „ ten allerhoogsten noodzaaklyk was, en dat dezelve moet „ aangezien en gehouden worden als een gevolg van de „ gebeurtenis van 22 January, welke ik op alle mogely- „ ke wyze heb tragten voor te komen.

„ Ik maak, dieshalven, nog minder zwaarigheid te ver- „ klaaren, dat ik het tydstip, waar op het Volk plegtig „ is opgeroepen geworden, om op eene wettige wyze „ deszelfs Representanten te kiezen, als een allergeze- „ gendst en gelukkigst Evenement voor de *Bataafsche* „ *Natie* heb beschouwd, en dat ik my, met alle waare „ Vrienden der Vryheid, verblyde, dat op de puinhoo- „ pen van onwilligheid, onregtvaardigheid, willekeur, „ heerschzugt, eigenbelang, wanorde, dwaasheid en re- „ geeringloosheid, gevestigd is een Constitutioneel Wet- „ geevend Lichaam en een Uitvoerend Bewind, welke in „ derzelver hoog Bestuur tot een rigtsnoer schynen aan-

„ ge-

„ genomen te hebben, alle verdere politieke Actien en „ Reactien te ftuiten, en welker Staatkunde gegrond is „ op gemaatigdheid, regtvaardigheid, orde, eenvoudigheid, rust en vrede.

„ Ik zou my dus (om my te bedienen van de woor„ den van den waardigen Franfchen Minister LOMBARD „ DE LANGRES) als voor het ongeluk van myn Vader„ land gebooren moeten befchouwen, indien ik, by myne „ aankomst hier te Lande, niet met al de opregtheid „ van myn hart verklaarde, in den kring als Burger, al„ les te zullen toebrengen wat van my afhangt, om de „ jegenswoordige orde van zaaken, die ik als het waar en „ eenig gewrogt des Volks befchouwe, op alle mogelyke „ wyze te helpen handhaaven, door, aan myne Landge„ nooten, een voorbeeld van Burgerlyke onderwerping te „ geeven aan alle zodanige wetten en bevelen, die uit den „ boezem der wettig aangeftelde Magten zullen voortko„ men, en zonder welke Burgerlyke onderwerping, (zo zy „ niet door het geheele Volk wordt aangenomen) in myne „ oogen, alle Rangen en Staaten, vroeg of laat, tot hun„ nen totaalen ondergang moeten heen fnellen."

Dit Stukje is uit *Rotterdam* den 27 October des jaars 1798 ondertekend.

Verantwoording van PIETER VREEDE, *Lid van het voormaalig Uitvoerend Bewind, aan de Bataaffche Natie en aan haare Vertegenwoordigers, ingegeeven by de Eerfte Kamer der Wetgeevende Vergadering, den 9 Oct.* 1798. *Te Leyden, by* H. Coster *en* P. H. Trap. *In gr. 8vo. 70 bl.*

Uit verfcheiden hoofde heeft men met fterk verlangen te gemoete gezien de Verantwoording, welke wy thans voor ons hebben. Vrienden, Vyanden, Onvooringenomenen, hadden allen grond om 'er na te haaken; terwyl de bekwaamheid van den Burger VREEDE, om de pen meesterlyk te voeren, allerwegen bekend en erkend, een voor allen leezenswaardig Stuk deedt wagten: ook zal geen hunner zich, in die verwagting, bedroogen vinden, fchoon zeer verfchillende aandoeningen by het doorbladeren en bepeinzen gevoelende. Wy voor ons, die het, volgens onze taak, als *Boekbeoordeelaars* geleezen hebben, moeten 'er ons genoegen en onze voldoening over betuigen;

gen; de zaak in gefchil, welker beslisfing aan anderen ftaat, daarlaatende; terwyl wy niet kunnen nalaaten te vermelden, in gezelfchappen Lieden aangetroffen te hebben, die geenzins onder de Vrienden van den Burger VREEDE gerangfchikt moeten worden, en egter deeze *Verdeediging*, als een meesterftuk in zyne foort, toejuichten.

Een ftyl, aan het onderwerp beantwoordende, heerscht 'er allerwegen in, afgewisfeld naar den aart der byzondere deelen, waar uit de Verantwoording beftaat; eene eenpaarigheid, welke blyk draagt van een Schryver zyns Onderwerps ten vollen meester, en waar in, wen de zaak het eifche, gevoeligheid den toon geeft, die egter zich altoos binnen de paalen van befcheidenheid beperkt. Dit was, ten dien opzigte, ons onder het leezen geveld oordeel, eer wy op het einde deezer Verantwoording kwamen, waar de Burger VREEDE zich daar mede eenftemmig uitdrukt. „ Men zal voorzeker in myne Verantwoording den toon „ der gemaatigdheid overal ontwaar worden. Ik heb waarheden moeten zeggen, die in haar zelven hard zyn; „ maar ik heb ze met befcheidenheid gezegd. Ik heb 'er „ nog meer verzweegen, zo draa ze voor anderen haatlyker waren, dan nuttig voor myne verdeediging. Zoo my „ dan, deezes ondanks, echter hier en daar een nypend „ woord ontfnapt is; zoo ik hier of daar eene uitdrukking „ heb gebezigd, die zoude kunnen geacht worden beledigend te zyn — of aanleiding te kunnen geeven tot het „ aankweeken van haat of onrust; zoo ik hier of daar „ een fentiment heb ontwikkeld en aangedrongen, dat, eigendunkelyk toegepast, tot bedenkelyke gevolgtrekkingen zou kunnen heenen leiden; ik wil geacht hebben, „ dat zulks alles, tegen mynen wil en meening, daar uit „ getrokken wordt, en ik retracteere, van nu af aan, alle „ zodanige woorden en uitdrukkingen. Ik herhaal het, „ myn gedrag te verantwoorden, en myne eer te zuiveren, was alles wat ik op 't oog had. Ik was met „ 's Volks vertrouwen vereerd, in een hogen Post geroepen. Ik kweet my zo ik meen onberispelyk, en als „ een eerlyk Man betaamde; en ik werd op eene veragtlyke wyze weggejaagd. Ik werd in ftukken, die gezag „ hadden, zoo rechtftreeks als zydelings befchuldigd. Ik „ werd in myne eer gegriefd. Daar zyn geene Zedelyke „ of Burgerlyke Pligten, die my in deezen het zwygen „ opleggen. Ik zou hier door misdaadig zyn omtrend „ my zelven. —— Maar dat zich niemand, dat zich myne

„ ne Vyanden niet ontrusten! —— De onschuld zoekt „ geen wraak. Dit betuig ik andermaal welmeenend. „ Ik heb voor myn byzonder Persoon op den 12 Juny „ niets verlooren; eene ydele grootheid heeft voor my „ niets aantrekkelyks. Myn Vaderland te dienen was „ myn Plicht in den post dien ik bekleedde; van dien „ plicht heb ik my getrouw gekweeten; van dien plicht „ ben ik thans ontslagen. Ik verbeide nu, in den stil-„ len *kring* der Burgers wedergekeerd, met duizenden „ *welmeenenden*, het geluk dat ons is toegezegd. En „ *zo* het den Lande moge welgaan. Zo 'er te vre-„ denheid, en welvaart van binnen, en kragt en aanzien „ van buiten, plaats hebbe. Zo de ingekankerde hebbe-„ lykheden, kwaade gewoonten, en vooroordeelen, van lie-„ verlee plaats maaken voor waarheid en deugd. Zo „ niet alleen het inwendig Bestuur geregeld —— Koop-„ handel, Zeevaardy, Trafyken, Fabryken en Landbouw, „ door wyze Wetten verlevendigd en bemoedigd, groeien „ en bloeien. —— Maar vooral zo eene duur verzeker-„ de, welbepaalde, maar geene straflooze vryheid van „ spreeken en schryven, het vernuft scherpe en ontwik-„ kele, de geesten verstoute, en de harten verciere met „ deugden, Republicainen waardig! Republicainen, die „ een vuig zelfsbelang grootmoedig leeren afwisselen voor „ eene edele belangneeming in den gemeenen welstand — „ die hun oog blyven gevestigd houden op goud en „ schatten; maar hun hart toewyen en heiligen aan den „ *dienst van 't Vaderland*! Republicainen, die niet te „ *vrede zyn met halve* middelen, en halve waarheden, „ zouden zidderen voor nieuwigheden, en den dood zet-„ ten by heele verbeteringen! Republicainen, derhalven, „ die, terwyl zy, om hunne haardsteden, welvaart en ge-„ noegen smaaken, hunne Nabuuren door hunne rykdom-„ men verbaazen, en zich door de vastheid hunner „ deugden alomme doen beminnen en vreezen! Ik zegge, „ wanneer ik dit alles zie volvoeren, dan zal ik, by ie-„ deren voortgang, met een dankbaar aandenken de poo-„ gingen van hun eerbiedigen, wier Vaderlandsche trou-„ we zulke groote dingen hebben uitgewerkt."

Het Stuk zelve scheidt zich in drie Hoofdafdeelingen. De *Eerste* behelst de Verantwoording van 's Mans gedrag. En daar veel, zeer veel, aankomt op het begrip van 't geen op den 22 Jan. is bepaald, is hy zeer breedvoerig in dit op eene wyze, hem en zyner Partye ten voor-

voordeeligste, te ontwikkelen. —— De *Tweede* bestaat uit eene Beantwoording der Beschuldigingen. Naa algemeene voorloopige Aanmerkingen, spreekt hy, in de eerste plaats, over de hem ten laste gelegde *Heerschzugt* en *verkrachting van het Volksregt.* —— Ten anderen, dat hy, nevens zyne Medeleden van het Uitvoerend Bewind, *een Schrikbewind* zou hebben ingevoerd. —— Ten derden, dat zy den *Ambtshonger* zouden gevoed hebben; en eindelyk zoekt hy de aantygingen van *Geldverspilling*, *Geldroof* en *Ontrouw* af te weeren. Veel belangryks wordt hier aangetroffen, en niet weinig waar over men zich zal verbaazen; doch de veronderstelling van de reeds algemeene bekendheid deezer Verdediging ontslaat ons van byzondere aanwyzingen. —— De *Derde* Hoofdafdeeling is de *Verklaaring der gevoelens* van den Burger VREEDE. Het slot daar van hebben wy reeds opgegeeven, en de opgave van het overige zal zeer eigenaartig het slot onzer Aankondiging uitmaaken.

Hy laat zich in deezer voege hooren: „ Myne Ver„ antwoording is hier mede ten einde gebragt. Ik onder„ werp haar met gerustheid aan het oordeel van de Na„ tie en van haare Vertegenwoordigers. Men moge in „ dezelve, zo men meent, verkeerdheden in myn gedrag „ ontdekken, maar het zullen dwalingen zyn van het „ verstand — geene van een boos hart. Van wezenlyke „ misdaden ben ik onbewust. Ik doe deeze betuiging met „ opregtheid, en ik ben steeds bereid my overeenkomstig „ de gevestigde regtspleeging te verantwoorden, wanneer „ ik daar toe zoude mogen worden geroepen. Veel, ja „ bykans alles, zal nederkomen, zo als ik reeds te kennen „ gaf, op het waare begrip van 't geen op den 22 Jan. „ is vastgesteld.

„ Mynes inziens, zyn de vernietiging van het Federa„ lisme, en het daarstellen van eene onbepaalde éénheid, „ en wat dies meer zy, de gelukkige gevolgen van dien „ heuchlyken dag; maar de waare grondbedoeling was, „ het doen ophouden van een Staatsbestuur, dat door „ eene te zamenvoeging van verschillende partyen, waar „ uit het bestondt, verlamd was, en aan de groote be„ doelingen, waarom het was daargesteld, niet kon beant„ woorden. De waare bedoeling was de Republicainsche, „ of Revolutionaire, party, over alle de andere partyen, den „ boventoon te geeven; of liever *alleen* waare en energi„ que Republicainen in het Bewind te stellen, waardoor,

„ zo

„ zo zy anders wys, en met de noodige gemaatigdheid
„ den teugel des Bewinds voerden, orde, éénftemmig-
„ heid, en één vast Gouvernement, moest voortkomen,
„ dat aan de hoop en verwagting aller vrienden van Va-
„ derland en Vryheid kon beantwoorden. De geest, waar
„ in de Staatsregeling is ontworpen, bevestigt alzins, zo
„ ik meen, deeze ftelling. 't Is echter mogelyk dat ik
„ hier in dwaale, en dan zyn voorzeker alle myne daa-
„ den en handelingen, die op deezen grondflag gebouwd
„ zyn, berispelyk; maar te vergeefsch zal men na een
„ fpoor zoeken, dat ik tegen beter weeten gehandeld en
„ gedwaald heb. Ik heb tot de toereeding der Omwente-
„ ling van den 22 January niet werkzaam geweest. ——
„ Lang te vooren lag ik ziek te *Tilburg*, en ik kwam niet
„ voor den 21ften met een ziek lichaam in den *Haag*,
„ waar alles tot dat groote werk reeds gereed lag. Dit
„ zegge ik om geene andere reden, dan om dat men de
„ waarheid zou kennen, welke ik door het geheel beloop
„ deezer Verantwoording getracht heb in het helderst
„ licht te ftellen. Dan, fchoon daar aan de hand niet
„ gehad hebbende, was ik echter een yverig Voorftander
„ van dien Dag, in den zin zo als ik hem befchouwe,
„ in het vaste vertrouwen ftaande, dat hy het geluk des
„ Bataaffchen Volks zou aanbrengen en voltooijen.

„ Het is mogelyk dat ik ook hier in dwaale. Het is
„ mogelyk dat een ander Systhema, het is mogelyk dat het
„ thans bovendryvend Systhema, dit heilryk doel beter
„ bereike, en onder den invloed van hetzelve het waar-
„ agtig heil der Natie tot een hooger trap worde opge-
„ dreeven.

„ Deeze uitkomst zal ik rustig afwagten. Ieder voet-
„ ftap, die tot dit heuchlyk doeleinde nadert, zal ik ze-
„ genen: en indien het einde aan de verwagting zal heb-
„ ben beantwoord, zal ik de eerfte zyn, om myne vreug-
„ de en dankbaarheid met een overtuigd gemoed in 't
„ openbaar aan den dag te leggen. De liefde des Vader-
„ lands overtreft by verre myne eigenliefde. Ik zal traa-
„ nen ftorten van blydfchap, en het uur zegenen, waar
„ in ik, overtuigd door de gelukkige uitkomst, zal moeten
„ belyden gedwaald te hebben."

Fragmenten eener Redenvoering, uitgesprooken in 't Genootschap der Anti-Cabaalisten. Mattheus XI. vs. 17. Wy hebben u op de Fluiten gespeeld, en gy en hebt niet gedanst. — Het gansche hooft is krank; en het gansche herte is mat. Van de voetsole af tot het hooft toe is 'er niets geheels aan hetzelve. Jesaias I. vs. 5, 6. *In den Haage, by* J. C. Leeuwestyn, 1798. *In gr. 8vo. 22 bl.*

De Redenaar, die hier het woord voert, hoewel onder de Patriotten forteerende, schynt met de tegenwoordige orde der dingen, of liever met de Stuurlieden, die aan het roer zitten, in 't geheel niet verkuischt te zyn. Men hoore iets uit zynen aanhef: „ Na 't overylde afbreeken van ons antiek „ Staatsgebouw, waren wy, zints 1795, gehuisvest onder de „ lootzen van provisioneele, intermediaire, legislative, admi„ nistrative bestuuren, enz. Nu (19 July 1798) naakt 't oogen„ blik, waarin wy eene vaste wooning gaan betrekken. Mog„ ten de nieuwe huisbaazen de Natie, in die nieuwe woonin„ ge, gelukkiger dagen doen slyten!

„ 't Negentig nieuwe huisbaazen! Zo te veel koks de *sop* maar „ niet bederven! *Novus Medicus, novum Cœmeterium!* een „ nieuwe Artz, een nieuw Kerkhof, (zegt het spreekwoord,) „ en een nieuw Regent, schoon ook een tamelyk knap man, „ plegt aanvanglyk te staan kyken, als een snoek op solder. „ —— Overziende de lyst van de nieuwe Vertegenwoordigers „ des Bataafschen Volks, ziet men met een half oog uit dit „ roezemoezig zamenstel, hoe dat zelve volk ongeschikt is voor „ die Regeering, waarop 't zo verzot is, en waar van dat „ volk 't fatzoen aan de primitieve Architecten zo peperduur „ betaald heeft en betaalt." *Ex ungue Leonem.* Op deezen zelfden leest is de geheele Redevoering geschoeid, die zekerlyk, wat de zaak zelve aangaat, veel waarheid behelst, en menig eenen sterken trek, die doeltreffende mag genaamd worden. Alleenlyk is het ons bedenkelyk voorgekoomen, of de Redenaar zynen lust tot *raillerie* niet doorgaans te sterk inwillige? en of de heerschende toon naar het gewigt des onderwerps berekend zy? Wy staan toe, dat veelen der Volksvertegenwoordigers, 't zy door onbekwaamheid, 't zy uit ongewoonte, tot gering nut der Natie hunnen post bekleeden. Maar dan vraagen wy, op onze beurt, of op de wyze, welke zich de Redenaar veroorloft, de zaak kan verholpen worden? als mede, of het wel geraaden zy, de Bewindvoerders dus scherp te hekelen, en openlyk te prostitueeren? Wy althans kunnen 'er geen nut in vinden. Iet anders is het, in een gezelschap van goede Vrienden zynen luim bot te vie-

vieren; iet anders, met zyne hekelingen, door middel der Drukperze, openlyk voor den dag te koomen. *Medium tenuere beati.*

Weekblad voor den zoo genaamden Gemeenen Man, uitgegeeven door het Departement Stad en Lande, behoorende tot de Maatschappy Tot Nut van 't Algemeen. *Eerste Deel. Tweede Druk. Te Groningen, by* W. Zuidema, 1798. *In gr. 8vo.* 412 *bl.*

Eene Commissie uit de Leden der Maatschappy *Tot Nut van 't Algemeen*, van het Departement van Stad en Lande, bragt, reeds in het jaar 1795, een *Rapport* te voorschyn, *over de beste Middelen, welke dat Departement zoude kunnen in het werk stellen ter Verlichting des Verstands en Verbetering van het Hart van den zogenaamden Gemenen Man in deze* [toenmaalige] *Provincie.* Onder die Middelen stelde men voor, en wel in de eerste plaatze, „ *Een Weekblad*, waarin men zich naar de „ denkwyze, vatbaarheid, en zelfs, zoo veel betaamlyk is, „ naar de vooroordeelen, der minkundige menigte schikke." De vereischten van zulk een Weekblad werden by die gelegenheid breeder opgegeven; en die opgaaf droeg doorslaande blyken, zo van der Opstelleren kundigheid van het menschlyke hart in het algemeen, als in het byzonder van de eigenlyke behoeften des zogenaamden gemeenen Mans, en van de maat en wyze van Verlichtinge, welke best geschikt zyn om die behoeften te vervullen (*).

Hierop volgde, in het jaar 1796, een *Bericht van een* zodanig *Weekblad, het welk, van wege het* bovengemelde *Departement, eerstdaags het licht* zoude *zien:* in welk Bericht de oogmerken, welke men bedoelde, en de wyze van behandeling, welke men zich voorstelde, nader ontwikkeld wierden (†).

Men heeft ook daadelyk de handen aan het werk geslagen, en in het jaar 1797 de eerste tweeënvyftig Noemers in het licht gegeven, welke, byeen verzameld en gebragt onder den bovenstaanden algemeenen titel, het eerste Deel van dit allezins nuttige en der aanbeveelinge hoogstwaardige Tydschrift uitmaaken. Het Werk wordt nog daadelyk vervolgd, en wy kunnen onze Leezers berichten, dat met het einde van het thans

(*) Men kan dezelve zien in het gedrukte Rapport, in het gemelde jaar uitgegeven te Groningen, by L. BOLT, A. GROENEWOLT en J. OOMKENS.

(†) Dit Bericht werd ook te Groningen gedrukt, ter Drukkerye van LEONARD BOLT.

thans loopende jaar 1798 het tweede Deel compleet zal zyn, gelyk ook, dat het te Amsterdam te bekomen is by H. KEIZER, voor den geringen prys van 6 duiten elke Noemer.

In de Uitvoeringe is men zo geslaagd, dat zy, onzes oordeels, volkomen beantwoordt aan het Oogmerk om nuttig en voor den ongeoefenden verstaanbaar te schryven. Alles wordt hier voorgedragen bevattelyk voor ieder, die met oplettendheid leest, en nadenken wil over hetgeene hy gelezen heeft, al heeft hy te vooren geenen grooten voorraad van kundigheden opgedaan. Het nuttige is overal gepaard met het aangenaame. Lange aaneengeschakelde redeneeringen, welke de aandacht zo ligtlyk vermoeien, wanneer men 'er niet aan gewoon is, zyn zorgvuldiglyk vermyd, en waar men ze niet geheel ontwyken konde, liever voorgesteld in den vorm van zamenspraaken, waarin het onderhoud van tyd tot tyd door invallende vraagen en antwoorden wordt verleevendigd. Tusschen beiden gevoegde verhaalen van edelmoedige verrichtingen, proeven van eerlykheid en braafheid, van grootheid van ziele, van liefdaadigheid, van dankbaarheid, leerzaame liedjens, in eenen goeden smaak opgesteld, snedig uitgedachte raadsels, enz. vervrolyken het geheel. Sommige van deeze laatste zullen misschien wel eens wat heel eenvoudig schynen. Zodanig is het vyfde Raadsel in No. 44. Maar men moet bedenken, voor wien inzonderheid dit Weekblad is geschreven. Doch wy zouden bykans kunnen vraagen, of het achtste Raadsel in hetzelfde blad niet wat te veel Geschiedeniskunde in den zogenaamden gemeenen Man onderstelle.

De Leezer zal, misschien, verlangen, dat wy hem eenig staaltjen van het Werk voorhouden. Gaarne zouden wy hem onthaalen op de leevensbeschryving van *Klaas Denker*, eenen braaven, verstandigen, arbeidzaamen Landman, die door vlyt en wel overlegde naarstigheid van kleine beginselen opklimt tot eene eerlyk verkregen ruimte van middelen, indien het voor ons bestek niet te groot ware, en het aanzienlykste gedeelte van zeven achtereenvolgende blaadjens uitmaakte. Het stuk over de nuttigheid van het Leezen en Schryven, hoe schoon voorgedragen in No. 3 en 8, zoude ons ook te veel plaats beslaan, zo wel als het iets over den Bibel in No. 4 en 5, en het zelfde moeten wy van verscheidene andere zeggen.

Wy moeten evenwel iets kiezen. Welaan! In No. 17 spreeken vier persoonen, *Klaas Vlytig*, een Boer, *Johannes van der Pen*, een Schoolmeester, *Jan van Zeilen*, een oud Stuurman, en *Willem Eerlyk*, een Koopman, op eenen Zondag avond over eene predikatie, welke zy dien dag van hunnen Domine gehoord hadden. De aanleiding tot het gesprek zullen wy overslaan. Maar in deszelfs loop zegt

„ *W. Eerlyk.* Ik ben 'er ook zeer door gesticht ....

„ *K. Vlytig.* Gy spreekt daar van *stichten*, Koopman! Ik zou-

„ de

„ de graag willen weeten, wat gy daar door verstaat. Alle „ menschen hebben daar over dezelfde gedachten niet, zoo als „ het my voorkoomt.

„ *Stuurman* (*met drift.*) Wat! zyn de menschen het hierover „ ook alweêr niet eens? Men zou ze waarlyk eens voor den „ grooten Mast plaatsen, als ze 'er maar beter door wierden. „ Verdienen doen zy het wel. Vrede en eendragt aan boord en „ aan wal, anders kan het nooit wel gaan.

„ *K. Vlytig.* Nu, Koopman! wat zegt gy op myne vraag?

„ *W. Eerlyk.* Ik zoude ze u graag willen beäntwoorden; maar „ ik vrees, dat ik het op zulk eene wyze niet zoude doen, „ dat het u voldeed. Het zoude my aangenaam zyn, indien „ de Meester de goedheid wilde hebben, om dit voor my op „ te vatten.

„ *Schoolm.* Schoon ik geloof, dat gy thans te nederig van u „ zelven denkt, wil ik echter aan uw verzoek voldoen. In „ het algemeen kan men zeggen, door eene Leerrede *gesticht* „ te zyn, wanneer men met genoegen bespeurt, dat men daar „ door *wyzer* en *beter*, en meer *te vreden met zyn lot* is ge„ worden.

„ *Stuurm. Regt zoo*, Meester! *wyzer* en *beter* en *vergenoegder* „ worden, anders is 't niets waardig.

„ *Schoolm.* Indien dus een Predikant myne kennis in nuttige „ waarheden vermeerdert, of my in het geloof aan dezelve „ sterker bevestigt, indien hy my daarby van myne verkeerdhe„ den heeft overtuigd, en het oprechte voorneemen in my heeft „ verwekt om dezelve te vermyden en het tegengestelde te be„ trachten, dan heeft hy my op de rechte wyze gesticht. Het „ zelfde kan ik ook zeggen, wanneer hy my in droefheid en „ *ellende heeft getroost*, en my deed besluiten my gewillig te „ *onderwerpen aan het* volmaakt bestuur der Godlyke Voorzie„ nigheid. Ik zal myne meening door een voorbeeld ophelde„ ren. Vooronderstelt eens, dat een Predikant over de liefde „ des naasten preekt, en iemand hem hoorde, die zynen naas„ ten dikwyls zeer slecht behandelde; wanneer nu zoo iemand, „ door dat voorstel, van zyn verkeerd gedrag overtuigd wierd; „ het slechte en het schadelyke van hetzelve voor anderen en „ zich zelven inzag, en daardoor niet alleen berouw kreeg, „ maar ook het ernstig voorneemen opvatte, om zynen naas„ ten vervolgens beter te behandelen, zulk een kon met recht „ zeggen, door dien Predikant gesticht te weezen.

„ *K. Vlytig.* Ik heb echter wel eens vroome lui hooren „ zeggen, dat zy dan het beste gesticht worden, wanneer de „ Leeraar den toestand der vroomen afschetst, hoe zy dan „ eens opgeruimd of neerslagtig, dan eens yverig of flauw en „ lusteloos zyn, benevens de wyze, hoe deezen daar onder „ gesteld of werkzaam zyn, en wanneer zy dan bevonden, „ dat het met hun ook zoo was.

„ *Schoolm.* Ik heb 'er niets tegen, dat de Predikant de be-
„ vindingen der vroomen schetst, als hy maar niet de be-
„ vindingen van zich zelven en van *eenige* vroomen tot een'
„ vasten regel voor *allen* stelt, en daar door aanleiding geeft,
„ dat eenvoudige braave Kristenen, die dit alles zoo niet by
„ zich bevinden twyfelmoedig en onzeker worden; want de
„ weg naar den Hemel is wel een en de zelfde weg voor al-
„ len, al'een echter koomen 'er niet op de zelfde wyze langs.
„ Hoe verschillend toch zyn de geäartheden, omstandigheden,
„ enz. der menschen, en daar naar bestuurt en leidt de Hemel-
„ sche Vader zyne kinderen, om dat Hy hen anders niet ge-
„ willig zoude neigen, maar dwingen."

Een Zeemans inval van den *Stuurman* gaan wy kortheidshalve voorby: de

Schoolmeester vervolgt: „ Vooronderstelt dan, dat de Predi-
„ kant regte bevindingen en kenmerken van vroomen schetst,
„ dan moeten de zulken zich niet alleen verheugen en zich
„ daar mede troosten, wanneer zy iets daar van by zich zel-
„ ven bevinden; maar vooral letten op het gebreklyke, dat
„ nog in hun is, en dit dan trachten te verbeteren. Dus loopt
„ hier de echte *stichting* ook al weer op *wyzer* en *beter* wor-
„ den uit, gelyk ik straks zeide.

„ *K. Vlytig.* Ik heb 'er ook wel ontmoet, die zeiden, dat
„ een Leeraar dan eerst stichtelyk voor hun preekte, wanneer
„ zy 'er regt benauwd door wierden.

„ *Schoolm.* Maar dat is ook al de waare stichting niet, als
„ zy 'er tevens niet door aangespoord wierden om het kwaade
„ te laaten en het goede te doen. Ik houd 'er meer van, dat
„ de Predikanten zich toeleggen, om den menschen de waarhe-
„ den en lessen van het Euangelie klaar onder het oog te bren-
„ gen, en hen door redenen te overtuigen. Wanneer men dan
„ de menschen hunne verkeerdheden wel onder het verstand
„ gebragt heeft, dan kan 'er wel eens een nadruklyke drangre-
„ den bykoomen. Maar altyd dezelve te ontleenen uit dood,
„ hel en eeuwigheid, is niet goed; want dan gewennen de
„ menschen 'er aan, en op zyn best zullen zy God dan die-
„ nen, niet met lust en overtuiging, maar uit vreeze; dat ze-
„ kerlyk geen regte Godsdienst is."

Recht zo, Meester, zeggen wy hier, zo als te vooren Stuurman *van Zeilen*.

Gaarne zouden wy iets meer, van eenen minder ernstigen en meer vrolyken aart, aanhaalen, maar wy vreezen ons Bericht te lang te maaken. Twee korte stukjens, evenwel; beide uit No. 33. Het eene is het *snedig antwoord van eenen Bedelaar*, en luidt dus: „ In zekere Stad . . . . plaatste zich voor de
„ deur van eenen ryken Handwerksman, by herhaaling, een Be-
„ delaar, dien men naar het uiterlyke, wel konde bemerken,
„ dat hy niet in staat was, zynen kost met de handen te ver-
„ die

„ dienen. De man van [het] huis, welke reeds, meer dan „ eens, eenige duiten aan denzelven gegeeven had, wierd „ nu knorrig, en gelastte hem zeer onbefcheiden heen te „ gaan.

„ De Bedelaar, in plaats van deezen man met gelyke munt „ te betaalen, ... antwoordde daar op heel bedaard: *myn „ waarde meester! het moest u lief zyn, dat ik hier zit: want „ ik weet, dat gy my iets geeven kunt. Is het niet veel beter, „ dat ik voor uwe, dan gy voor myne, deur zit?*

„ De man gevoelde de kracht van deeze vraag, gelyk ieder „ braaf man die gevoelen moet. Hy tastte in zynen zak, gaf „ den Bedelaar eene hand vol gelds, en dankte God, dat hy „ de gelukkige man was, welke zoo veel konde geeven."

Het andere ftukjen is een Lied op *'t Nut der Bezigheden*;

1.

„ Wilt gy fleeds genoeglyk leeven,
„ Dat gy ramp en kommer mydt,
„ Zoo dient gy wel acht te geeven
„ Op 't befteeden van den tyd.
„ 't Oogenblikjen is verlooren,
„ Waarin gy niet iets verricht,
„ Dat u verder dan te vooren
„ Brengt in 't volgen van uw' pligt.

2.

„ 't Ledig leeven is verveelend
„ Voor een opgewekt gemoed:
„ Maar daar tegen valt het ftreelend,
„ Als men 't werk met vlugheid doet.
„ En het ftrekt veeltyds tot weering
„ Zelfs van zwaare ziekte of pyn:
„ Voor een flegte fpysverteering
„ Is 't de beste Medicyn.

3.

„ O wat kan 't ons hart verkwikken,
„ Als men, na voorgaande vlyt,
„ 's Avonds eenige oogenblikken
„ Van zyn rust aan vriendfchap wydt.
„ Zy kan pyn en fmart verzachten,
„ Zy maakt zwaaren arbeid ligt,
„ Zy herftelt den moed en krachten;
„ Alles wordt met lust verricht.

4.

„ 'k Zal myn tyd dan wel besteeden,
„ Voor my en myn Vaderland.
„ Werkzaamheid geeft waare reden
„ Tot genoegen in zyn stand:
„ Daar door bloeiën huisgezinnen;
„ Ja elk heeft 'er voordeel van.
„ Laat ons dan het werk beginnen,
„ Zoo lang men nog werken kan!"

Tot voorkoming van verkeerde opvattingen en misduidingen moeten wy nog zeggen hetgeen de Uitgeevers by hun Bericht, in 1796 uitgegeven, vooraf verklaard hebben. „ Het Week-„ blad zal niet altoos uit oorspronglyke stukken bestaan, noch „ telkens de vruchten van de eigene overdenking en onder-„ vinding der Schryvers behelzen. Men zal ook van zulke „ boeken gebruik maaken, die buitenlands uitgekomen en nog „ onvertaald zyn, als mede van zoodanige Nederduitsche Wer-„ ken, die, wegens hunne uitvoerigheid en hoogen prys, in „ het geheel niet, of slechts weinig, in de handen van min-„ vermoogenden koomen." —— Men kan dit niet kwalyk neemen, wanneer het, gelyk hier, geschiedt met het loflyke oogmerk om nuttige kennis en verstandige begrippen meer algemeen te verspreiden. Dat het Weekblad, waarvan wy thans verslag gedaan hebben, hiertoe uitsteekend geschikt is, lydt geene tegenspraak; en van harte wenschen wy, dat de Schryvers, door een' goeden uitslag hunner poogingen, steeds mogen aangemoedigd worden om hun Werk met lust en yver voort te zetten.

Myne Genoegens en Rampen als Jonge Dochter en Egtgenoote. — Een Geschenk aan alle myne Zusters, die in de eersten met my willen deelen, en de laatsten wenschen te vermyden. —— Door AMALIA WILL. *Uit het Hoogduitsch. Te Leyden, by* L. Herdingh, 1798. *In gr. 8vo. te zamen 276 bl.*

Gebrek aan openhartigheid jegens elkander, onder Gehuwden, is dikwyls de bron van veel misverstand en ongenoegen; niet zelden wordt uit het verzwygen van eene zaak van weinig aanbelang verwydering en wantrouwen tusschen Echtgenooten geboren, en het huwelyksgeluk den bodem ingeslagen, zo ras de eene bespeurt, dat by de andere geheimen plaats hebben, die men niet gaarne opheldert, al zyn zy in zich-zelve geheel onschuldig. Dat jonge lieden vooral het boven aangekondigde Boek lezen: het is een dier weinige Romans, die men, zonder schroom, hun veilig in handen geven kan.

kan. Verre dat hetzelve, als honderd andere ontuchtige, Sentimenteele, laffe en zotte Romans, hun verstand en zeden zou benadelen, is het integendeel geschikt om hen te waarschouwen voor die overylingen en misstappen, welken te begaan zy telkens in gevaar zyn. De braave Schryfster schildert de gevaaren eener overylde liefde zeer levendig, met het juiste penseel der ondervinding; haar tafereel heeft niets overdrevens; veelen zullen daarin zichzelven als in een' spiegel beschouwen, de gevolgen, die zy eerst niet voorzagen, met grond *kunnen* berekenen, en hun voordeel doen met de nuttige *waarschouwingen* en voortreflyke lessen, die hun met een welmeenend hart medegedeeld worden. Wat den vorm en styl van dit Werk betreft, wy kunnen niet anders zeggen dan dat alles in het natuurlyke en waarschynlyke behandeld is. Een goed, aanééngeschakeld, en geregeld aflopend geval, waarin niets vreemds of buitengewoons voorkomt, maakt het onderwerp uit. De verschillende characters der daarin deel hebbende persoonen zyn met juistheid geschetst, en zonder eenige moeite volgehouden; niet éene overtollige persoon is gebezigd, en het belangverwekkende doorgaans zeer wel in het oog gehouden. Gaarne gaven wy een uittreksel van deze fraaije Roman; doch alles is zodanig met elkander verbonden, (en dit is ook geen geringe verdienste,) dat dit niet wel mogelyk is. Wy kunnen dit Werk Jonggehuwden en minnende lieden niet genoeg ter lezing aanbevelen, en wy wenschen dat Amalia's voorbeeld hen moge aansporen om openhartig jegens elkander te wezen; ten einde de misstappen, *vóór* het huwelyk begaan, geene treurige gevolgen *in* hetzelve voor beiden na zich slepen, en zy, door een wederzydsch vertrouwen, onderling elkanders geluk bevorderen mogen.

Charles, of de Gevallen van een Louis d'or; door ERNST ZEYDELAAR. *In den Haag, by* J. Plaat, 1798. *In gr. 8vo. 334 bl. behalven eene Voorreden van 16 bl.*

In eenen tyd, dat de Vaderlandsche Vernuften byna geheel slaapen, en men omtrent alles, 't geen 'er in het vak van weetenschappen en fraaie letteren waereldkundig wordt, aan uitheemsche Geniën te danken heeft, zoodat wy, bykans op den tytel van elk tans uitkomend Boek, het woord *vertaald* leezen; in zulk eenen tyd, zagen wy met vermaak, dat een onzer Landgenooten de pen had opgevat, om eens een origineel stuk te leveren, en schikten ons ter leezing van hetzelve, in de hoop, dat wy onze moeite ryklyk beloond zouden zien. Dan de leezing beäntwoordde zeer weinig aan deze hoop.

De Schryver schetst ons de lotgevallen van eenen Louis d'or, (dien

(dien hy als een bezield wezen laat spreeken en handelen; ja zelfs het vermogen toekent, om zich somtyds al of niet zichtbaar te maaken, op eene wyze, die altans niet onder de geestigsten verdient gerangschikt te worden.) Hy doet denzelven, al rasch naa zyne geboorte of wording, overgaan in het huis van een' Paryschen Baron, die dit stuk, met eene menigte anderen van dat soort, als een geschenkje aan zyne Echtgenoote aanbiedt; terwyl de Barones 'er hem, wegens zyne byzondere gedaante, afzondert; met den naam van Charles doopt, en hem, als eenen reisgenoot van haaren Echtgenoot na America, op eene byzondere wyze dien aanbeveelt.

Daar Charles nu gehoord hadt, binnen kort mede te zullen moeten reizen na dat Waerelddeel, werwaards de Baron meende te gaan, om deszelfs inwooneren de Vryheid en Gelykheid te brengen, maakt hy zich zeer gemeenzaam met de Kamenier der Baronesse, en vraagt aan dezelve eenige inlichtingen omtrent dat Land, waardoor hy in 't bezit geraakt van eenige Manuscripten van den Vader der Kamenier (wylen een' *Staatkundigen Tinnegieter*) omtrent het gemeld Waerelddeel, die dan volgen; zynde eenige Geographische en Historische Aantekeningen omtrent hetzelve, welken de Schryver uit andere Werken van dien aart ontleend heeft. —— Eindelyk gaat Charles met den Baron op reis. Dit gedeelte is niet onäartig opgesteld: de verwaande snorkeryen van den, anderszins lafhartigen Baron, die doorgaands op niets wezenlyks uitloopen; zyne grootsche gesprekken met den Capitein van het Schip, waaröp zy zich bevonden; zyne veelvuldige teleurstellingen; de beschryvingen van eenige Americaansche Provintien en Hoofdsteden, door eenen Oldenburger Kok, in dat Waerelddeel opgegeeven; de terugkomst van den Baron by zyne Wederhelft; de leugenächtige avontuuren, die hy haar als dan beschryft; vooräl met betrekking tot het verlies van zyn linkeröog, 't welk op 't Schip in de te rug reize door eenen val was veröorzaakt; doch 't welk hy haar, als in eenen Veldslag gebeurd, opgeeft; eenige Americaansche byzonderheden, en Staatkundige aanmerkingen, hier en daar verspreid; leveren eene somtyds niet onbevallige verscheidenheid aan den Leezer; terwyl Charles eindelyk, (en dit beslaat meer dan de helft van 't Boek) op last der Baronesse, een Historisch Verhaal doet van den staat der Veréenigde Nederlanden, van den bekenden Spaanschen Oorlog af, tot aan de Revolutie in Ao. 1787. Dit Verhaal is vry geschikt, om den Leezer de voornaamste Geschiedenissen dezer Nederlanden, en vooräl het gebeurde by gemelde Revolutie in dezelven, beknoptlyk te herïnneren, en heeft, van dien kant beschouwd, eenige waarde; ook zouden de tusschengesprekken van den Baron en Barones (die somtyds tot uitweidingen van verschillenden aart aanleiding geeven) den naam van aartig verdienen, zo dezelven niet veeläl in het laage en wanvoeglyke liepen: 't geen in-

inzonderheid ook plaats heeft in de gesprekken, en omgang van Charles, met gemelde Kamenier; waarom wy den Schryver raden, om, zo hem de lust tot schryven weder bekruipt, zich toe te leggen niet alleen ter vermeerdering van Boeken, maar van *nuttige* Boeken.

De Euveldaden van Philips II, Koning van Spanjen. Historie-Spel. Door den Heere MERCIER. *Uit het Fransch vertaald. In den Haage, by* van Schelle en Comp. 1798. *In 8vo.* 213 *bl., behalven een Geschiedkundig Voorbericht van* 62 *bl.*

De door zyne Werken zoo voordeelig bekende MERCIER geeft in dit Historie-Spel een nieuw bewys zyner verdiensten in het vak van Tooneelkunde.

Overbekend zyn zeker de snoode handelingen van *Philips* den IIden, vooräl in ons Vaderland, 't welk weleer tegen dien Geweldenaar eenen tachtigjaarigen Oorlog voerde, en hem toch eindelyk dwong, met schande, van zyne heillooze oogmerken af te zien, en het als eenen onäfhanglyken Staat te verklaaren. Veelvuldig zyn de Characterschetsen van dien Dwingeland; doch dit Tooneelspel verdient echter, om deszelfs beknoptheid, eigenäartige Characterkunde, en de zich zoo schoon gelykblyvende houding der byzondere hoofdpersonagiën, eene byzondere aanpryzing. Men ziet in 't zelve, met verbaazing, en te gelyk met deerenis, hoe zeer ook, aan 't Hof van dien Despoot, de Godsdienst door een aantal laage *huurlingen gemisbruikt is* ter bevordering van de snoode en *menschöntëerendste oog*merken eener gevloekte Staatkunde; men ziet hier den wreeden *Philips* niet alleen eene menigte ongelukkige voorwerpen onschuldig ter dood brengen, maar ook de middelbaare moorder worden van zyne braave Gemalin Elizabeth, en van zynen waardigen Zoon Don Carlos.

Men denke niet, dat dit Historie-Spel op eenen leest geschoeid zy, om voor eenig Tooneel te kunnen dienen; neen! behalven de voor een gewoon Tooneelstuk te groote uitgebreidheid, heeft het nog andere hoedanigheden, die dit beletten, vooräl, wanneer men het naar de somts ongegronde regelen der gewoone Tooneelspelen beöordeelt. —— De Schryver heeft den Tooneelform verkozen, (dus luiden zyne eige woorden) „ ten einde de trekken van een snood Vorst des te kragtiger te kunnen schilderen; wy begreepen, dat deeze form, „ waardoor wy de persoonen zelven kunnen laaten spreeken, „ meer leven zou byzetten aan de karakters, welken wy hier „ in een beknopt tafereel wilden afschetsen."

Het

Het Geschiedkundig Voorbericht, voor aan dit Spel geplaatst, verspreidt over hetzelve veel lichts, en is om deszelfs krachtigen styl, en menschkundige aanmerkingen, ons zeer schoon voorgekomen: hetzelve bevat hoofdzaaklyk een kort overzicht, zoo van het leven en de daaden van *Philips*, als van den toestand van een groot gedeelte van Europa onder zyne onmenschlyke regeering; en dus is de leezing van 't zelve zeer belangryk, voor elk eenen, die omtrent den waaren toestand der zaaken, in dien tyd, wenscht ingelicht te zyn. Wy twyffelen daaröm geen oogenblik, of dit Tooneelstuk (waarvan de Vertaaling, onzes oordeels, zeer wel geslaagd is) zal door alle beminnaaren der Historie met veel genoegen ontvangen worden.

De geredde Republiek. Drie Tooneelstukken. (Te samen) *in Vyf Bedryven. Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1798. *In 8vo.* 132 *bl.*

Het gebeurde op den laatstleden 12den Juny gaf den Schryver aanleiding tot het opstellen dezer drie Tooneelstukken, welken tot tytels voeren: *Actief; of de weldenkende Representant,* —— *het Uitvoerend Bewind; of de verdweene Generaal,* —— en, *de geredde Republiek; of de wedergekomen Generaal.* De toon, die in deze Zamenspraaken, of zogenaamde Tooneelstukken, heerscht, is die van het Paskwil, en geenszins die van de fyne, vernuftige Satyre; voor het overige lomp en ten uitersten onbeschaamd, daarby vernederend voor het Bataafsche Volk, dat het zich door zulke slechte wezens, als hier voorgesteld worden, heeft laten bestieren. In hoe verre het gedrag van het zichzelven opgeworpen hebbende Uitvoerend Bewind hier naar waarheid geschetst is, willen wy liefst niet beslisschen, en laten zulks voor rekening van den Schryver, die misschien beter gelegenheid gehad heeft, dan wy, dit van naby waar te nemen; alleen vernoegen wy ons met te zeggen, dat, indien de Schryver goed onderricht was van het wangedrag der persoonen, welken hy als met den vinger aanwyst, hy beter gedaan zou hebben hen op eene wettige wyze by de Natie te beschuldigen, dan hen als Paskwilschryver te lasteren.

De Wanhoop van Jocrisse, Blyspel. Naar het Fransch van DORVIGNY, *door* H. Ogelwight, Junior. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1798. *In 8vo. 68 bl.*

Jocrisse, een onnozele bloed, dient, benevens zyne Moeder, Zuster, Schoonbroeder en Neef, by den Heer Duval, een Grossier in Wynen, die slecht over hem voldaan is, omdat hy alles verkeerd of op zyn Uilenspiegels doet. Duval, moetende *uitgaan*, en vrezende dat Jocrisse van een mand met *Bourgognewyn* snoepen zal, plaatst, om zulks voor te komen, daarop het opschrift: Vergif! — Jocrisse begaat in zyns Meesters afwezigheid weder eenige gekheden, breekt eenige Schotels, laat zyns Meesters Vink de kooi ontvliegen, verminkt de Kat, laat den Jagthond weglopen, enz. Terwyl zyne Moeder, door haare onachtzaamheid, haars Meesters Dochter, Sophia, door haaren Minnaar Dupont laat schaken; alle welke kort op elkander komende ongelukken Jocrisse wanhopig doen worden; by geval ziet hy het opschrift van den Bourgognewyn, en wanende dat 'er wezenlyk Vergif in de flessen is, neemt hy het kloekmoedig besluit om door dit middel zyn ongelukkig leven te eindigen, de gantsche familie volgt zyn voorbeeld, en verbeelden zich, daar zy beginnen dronken te worden, de doodsangsten reeds te gevoelen; tot dat de Meester, die intusschen te rug komt, zyn Wyn uitgedronken ziende, hen al kyvende uit den droom helpt. De komst van den ouden Dupont dient, na eenig *quid pro quo*, waarin Duval een stuk Wyn, en Dupont de Dochter van Duval bedoelt, om de zaak verder op te helderen; terwyl Jocrisse, ontnuchterd, vol blydschap *zyn' Meester komt* berichten, dat de door hem veroorzaakte ongelukken gedeeltelyk hersteld zyn: waarmede dit stukje eindigt.

Wy kunnen niet zeggen, dat hetzelve ons zeer bevallen heeft; want het heeft weinig om het lyf: ten minsten het kwam ons voor, dat het de moeite niet waardig was, dit *bagatel* nog uit een andere taal over te nemen.

Spookeryen. Korte Vertellingen uit het Ryk der Waarheid, door S. C. WAGENER. *Met Plaaten. Te Amsterdam, by* W. Holtrop, 1798. *In 12mo. 187 bl.*

Met zeer veel recht vroeg onlangs de *Nederlandsche Maatschappy*, TOT NUT VAN HET ALGEMEEN, een *bondig*, zo veel mogelyk *kort*, en voor de *gemeene vatbaarheid*, en ter *overtuiging van ongeoeffenden*, geschikt, *Betoog*, waar in het on-

ongegronde, het *onzedelyke*, en het *schadelyke* van de *Vooroordeelen*, omtrent de *Waarzeggeryen*, alsmede omtrent de *Duivelsbezweeringen*, *Toveryen* en *Spookeryen*, en andere daar mede verbondene dwaasheden, worden *aangetoond*, en de *twyffelingen* tevens opgelost, die, tot staaving van dezelve, uit de Heilige Schrift gewoonlyk worden bygebragt.

Wy hoopen, dat deeze Vraage op eene voldoende en overtuigende wyze moge beantwoord worden. Intusschen kan het voor ons liggend Werkje ook iets, tot het gemelde loffelyk einde, bydraagen; dewyl in hetzelve een aantal van vermeende Spookeryen beschreeven, en voldoende opgelost worden. Negentien gevallen worden hier behandeld, waar van het een zeker merkwaardiger is, dan het ander. De titels der gevallen zyn zodanig ingericht, als de onnozelen, die aan *Spookeryen* gelooven, dezelve zouden voorstellen: waarop dan het verhaal zelve, en teffens de oplossing, volgt. Dus luidt, by voorbeeld, het opschrift van het tweede verhaal: *Bewys, dat een mensch zig in de daad zomwylen op twee plaatzen tevens kan laten zien.* De waarheid van het gezegde wordt beweezen, uit twee voorvallen, gebeurd in het huis van den Landmeeter MEINEKE, te *Maagdenburg.* Twee persoonen, naamelyk, die dien Tovenaar buitens huis zeer zeker hadden gezien, en wel wisten, dat hy niet weder naar binnen was gegaan, zagen hem, een oogenblik laater, op zyn Studeerkamer, in een boek leezende, zitten; 't geen hun eene doodelyke ontsteltenis baarde.

De oplossing van dit geval is de volgende: MEINEKE had zich in wasch doen boetzeeren in eene studeerende houding, en die beeltenis op zyn Studeerkamer doen plaatzen. De lieden, die toevallig op zyne kamer kwamen, wisten daar niets van; en dus was het zeer natuurlyk, dat zy met een doodelyken schrik wierden aangedaan, toen zy in het afbeeldzel den man waanden te vinden, die zy wel wisten, dat afweezig was.

ALGEMEENE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN.

H. VAN HERWERDEN, *over het Euangelie van Joannes. Derde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1797. *In gr. 8vo.* 419 *bl.*

De Eerw. VAN HERWERDEN vervolgt zyne verklaaring van het Euangelie van Johannes, op denzelfden voet, waarvan wy reeds een en andermaal verslag gedaan hebben (*). Dit derde Deel loopt van het zesde tot het achtste Hoofdstuk. Zie hier weder, in een kort uittreksel, deze en geene van 's Mans uitleggingen.

H. VI. 27. *Deezen heeft God de Vader verzegeld.* Dit ziet op de verzegeling van persoonen, by de Oosterlingen in gebruik, die men, door een zichtbaar teeken, of liever door een naam en eertytel, gewoon was te onderscheiden en aan te wyzen, en zal te kennen geeven, dat zyn Persoon, door een zichtbaar en overtuigend bewys, was aangeweezen in zyne voortreffelykheid en waardigheid. Deze aanwyzing was Goddelyk, daarom staat het woord *God,* met eenigen nadruk, achteraan: *Deezen heeft de Vader verzegeld, die God is.* —— vs. 29. *Dit is het werk Gods, dat Gy gelooft in Hem, dien God gezonden heeft.* Een werk Gods, niet omdat God het in ons werkt, maar een werk, dat niet alleen van God bevoolen was, maar ook als een nieuwe pligt gevorderd werdt. —— vs. 37. *Al wat my de Vader geeft, zal tot my komen.* Door deze gifte bedoelt Hy niet hunne verkiezing ten eeuwigen leeven; maar eene werking der Goddelyke genade in den tyd, welke Hy meermaalen, onder deeze bewoording, voorstelt, H. X: 29. XVII: 6, 9. —— vs. 53, 54. *Voorwaar, voorwaar zeg ik u, 't en zy dat gy het vleesch des Zoons des menschen eetet, en zyn bloed drinkt, zoo hebt gy geen leven in u-zelven. —— Die myn vleesch eet, en myn bloed drinkt, die heeft* het

(*) Zie *Lett.* 1797. bl. 457. 1798. bl. 50.

het eeuwige leven: en ik zal hem opwekken ten uiterſten dage. „ Het is zonderling, dat Jeſus de gemeen„ ſchap aan Hem, als het groote zoenoffer, uitdrukt met „ de bewoordingen van *zyn vleesch te eeten*, en *zyn bloed* „ *te drinken*, en daar door twee dingen, ter verkryging van „ het leven, noodzaaklyk ſtelt, die onder het O. T., „ omtrent de zoenofferanden, verbooden waren, en zelfs „ onder bedreiging des doods." Hierin is de rede van onderſcheid, „ daar onder het O. T. Priester en offer„ ande onderſcheiden waren, omdat, in een en het zelfde „ onderwerp, de dood van den Verlosſer niet kon verte„ genwoordigd worden, was Hy Priester en offer te ge„ lyk, en, daar de offeranden geen plaats vervullende en „ in kracht verzoenende offeranden waren, maar *zyne* „ offerande zoodanig was, dewyl de dood in die natuur „ ondergaan was, die gezondigd had, en Hy dus vervul„ de de plaats van den zondaar, zoo was 'er eene veree„ niging van den zondaar met dat offer noodig, als waar „ in die gerekend werd zich zelven te hebben opgeof„ ferd, om, door deeze vereeniging, de vrucht daar van „ of het leven te kunnen genieten. Had ook Jeſus geof„ ferd het bloed niet van ſtieren en bokken, maar zyn „ eigen bloed, waar door derhalven de zonden daadelyk „ verzoend waren, en moest de zondaar dan met Hem, „ als geſtorven voor zyne zonden, vereenigd zyn, zoo „ moest dan deeze dat bloed drinken, gelyk Hy zyn „ vleesch moest eeten. En was door zyn dood de ver„ zoening uitgewerkt, zoo behoefde 'er voor den altaar „ geen bloed meer te blyven, zynde even daar door al„ taar en offeranden, als die alleen ten doel hadden zy„ nen dood en bloedſtorting af te beelden, afgeſchaft." —— vs. 62. *Wat zou het dan zyn, zoo gy den Zoon des menſchen zaagt opvaaren, daar Hy te vooren was?* wordt dus verklaard: Hoe veel te meer zult gy u ergeren, wanneer gy den Zoon des menſchen ziet opvaaren, daar Hy te vooren was? — vs. 63. *De Geest is het, die leevendig maakt.* De geest is de goddelyke natuur van Jeſus, die het geestelyk en zalig onſterfelyk leeven mededeelt. *Het vleesch is niet nut*, dat is, zyne menſchelyke natuur, die Hy in den dood zou overgeeven, kon tot dat einde geen nut doen. *De woorden, die ik tot u ſpreeke, zyn geest en leeven*, dit ziet op zyn gezegde: *de Geest is het, die leevendig maakt*; „ waar uit blykt dat Hy *Geest en* „ *leven* als oorzaak en gewrocht by elkanderen voegt,

„ als

„ als of Hy zeide: *de woorden, die ik tot u spree-*
„ *ke, zyn Geest*, en wyl de Geest leevendig maakt,
„ *ook leven*."

H. VII: 22. *Daarom heeft Mozes u lieden de besnyde-nis gegeeven.* Voor *daarom* vertaalt VAN HERWERDEN *intusschen, voorts, nu.* —— vs. 34. *Gy zult my zoeken, en Gy zult my niet vinden.* In deze woorden ligt, zynes oordeels, geene bedreiging, zoo als men het doorgaans begrypt. Zy geeven, naar den Hebreeuwschen spreekstyl, niet anders te kennen, dan ik zal niet meer op aarde zyn.

H. VIII: 20. Wanneer Joh. zegt, dat *Jesus deeze woorden sprak in de schatkamer*, zal hy daarmede aanwyzen, dat het hier voor Jesus meer gevaarlyk was, dan elders in den Tempel. En waarom hier meer gevaarlyk? Omdat de schatkamer een afzonderlyk vertrek, en Hy aldaar omringd was van de Priesters, die opzicht hadden over de schatten des Tempels, en zich dus bevond als in de handen van zyne vyanden. —— vs. 24. „ Naar
„ den grondtekst luiden de woorden: *Indien gy niet ge-*
„ *looft, dat ik ben.* Dit heeft aanleiding gegeeven, om
„ te denken, dat Hy zich voordraagt als den waarachti-
„ gen God, tot wien het volstrekt *zyn*, of het noodzaak-
„ lyk bestaan behoort, waar van men ten bewyze aan-
„ voert, dat Hy zoo even gezegd had *van boven te zyn*,
„ en naderhand tot de Joden zeide: *Eer* ABRAHAM *was*
„ *ben ik.* Hy zou dan, zoo als men meent, het oog gehad
„ hebben, op het geen Hy, die de Engel des Heeren
„ was, voorheen verklaarde aan MOSES: *Ik zal zyn, die*
„ *ik zyn zal, Exod.* III: 14." „ Wy beschouwen ze,
„ met anderen, liever als een verkort voorstel, dat uit
„ het voorgaande of volgende moet worden aangevuld,
„ waar van wy veele voorbeelden hebben, en dat, naar
„ ons oordeel, ter deezer plaatse dus moet worden aan-
„ gevuld: *Indien gy niet geloofd, dat ik die ben*, DIE
„ IK MY VERKLAARD HEB TE ZYN. Jesus doelt dan op
„ het geene Hy, geduurende den loop van zyne bedie-
„ ning, aangaande zich zelven getuigd had, en nog zoo
„ even had verklaard: *Ik ben het licht der waereld.*" ——
vs. 25. *Dat ik van den beginne u-lieden ook zegge.* Men vertaale de oorspronglyke woorden, met eene kleine verandering, dus: *dat, wat ik van den beginne gezegd hebbe*; „ want wy hebben hier niet het woord *dat* (ὅτι) sa-
„ menvoegend op te vatten, maar als twee betrekkelyke

 „ voor-

„ voornaamwoorden (ὁ, τι)." Het woordje *ook* is hier overtollig, en de zin deze: *dat ben ik, wat ik uliedén van den beginne*, te weeten, van mynen dienst onder u, *gezegd hebbe.* —— vs. 35. *De dienstknegt blyft niet eeuwiglyk in huis; de Zoon blyft eeuwiglyk:* „ dat is, de „ dienstknegt heeft geen recht, om daar in-altoos te „ blyven, maar de Zoon, die, gelyk hy recht op alles „ heeft, dat des Vaders was, zoo ook op het huis, blyft „ daar in eeuwiglyk, of heeft recht daar in altoos te „ blyven."

Leerrede over de Belangen en de Pligten van alle welmeenende Leden der Hervormde Kerke, in deze donkere dagen. Waar agter eenige bescheidene Consideratien en Voorslagen, wegens de best mogelyke instandhouding van den openbaren Godsdienst, onder het Hervormd Kerkgenootschap, in deze Landen. Door P. H. VAN LIS, *Predikant te Tholen. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo. 87 bl., behalven het Voorbericht van 8 bl.*

De Eerw. VAN LIS zag reeds lang uit, „of niet eenig Hervormd Leeraar iets ten dienste zyner geloofsgenoten in het licht zou zenden, om hun in deze donkere dagen eenig opwekkend bestier aan de hand te geven tot die pligten, die de Koning der Kerke, by zyne zoo geheel nieuwe en ongewoone leiding met ons, nu van zyn volk eischt en verwagt. —— My dunkt," zegt hy, in 't Voorbericht, „ zoo iets kon tegenwoordig zeer nuttig zyn: het kon de bedagtzaamheid en den yver der heiligen opwekken, om zig zelven en de hunnen nu naar zyn oogmerk te verbeteren, en voorts, hunne verkleefdheid aan zyn Godsdienst en zaak, nu het 'er op aan zal komen, met daden te bewyzen: en het kon op die wyze zeer veel toebrengen tot de instandhouding van onze Kerke en den openlyken Godsdienst onder haar, waar voor anders zoo veele en billyke reden van vrees is." In deze verwachting te leur gesteld, vond hy zich zelven eindelyk opgewekt, om het zyne, hoe gering dan ook, tot deze groote en goede zaak toe te brengen, waartoe hy, door het genoegen, waarmede een voor twee jaaren uitgegeeven bundel van Leerredenen, meest allen op de tydsomstandigheden slaande, ontvangen en geleezen is, des te meer aangemoedigd schynt te weezen. Hy levert ons

ons dan hier eene Leerrede, onlangs voor zyne eigene Gemeente gedaan, by gelegenheid van een voorstel tot behoud van haar Kerkgebouw, en nu eenigzins uitgebreid, en met eenige byzonderheden vermeerderd, die hy toen geene gelegenheid had voor te draagen. De volgende woorden uit Openb. XIV: 4[b]. *Dezen zyn 't, die het Lam volgen, waar het ook heen gaat*, zyn ten texte gekozen. De Leeraar beschouwt dezelve, als bevattende eene *losspraak* der Godgetrouwen, onder de wreede *vervolgingen* van den Antichrist, waardoor hy den geest van het Pausdom verstaat, het geen hem aanleiding geeft, om, als in 't voorbygaan, maar des niettemin duidelyk en nadrukkelyk, melding te maaken van 't geen de Voorvaders der Protestanten, ook in ons Vaderland, van den geest des Pausdoms hebben moeten lyden, die dus ook aan het getuigenis in den text hebben beantwoord, en in den hemel ook met dien lof bekend staan, *dat zy het Lam*, (den verheerlykten Messias, die weleer, ter verzoening van de zonde des menschdoms, als een lam is geslagt, en zig als een lam ook gewillig offeren liet, en nu, in zynen staat van hoogheid, als de overste Leidsman, de zynen op verscheiden wegen voorgaat, elk zyne roeping aanwyst, en ook somwylen hun, tot hooge en wyze eindens, (einden), verdrukkingen en lyden toezendt,) *gevolgd waren, waar het ook was heengegaan*, dat is, „ in alle roepingen, ook in de hevige vervolging van den Antichrist, die de verheerlykte Messias om gewigtige redenen over *zyne Kerke beschikt* had; Hem, den oversten Leidsman, gereedelyk en standvastig, waren gevolgd — dat zy hun huis en goed, en leven zelve, voor zyn naam en zaak ten beste hadden; en het niet in bedenking hadden genomen, zig die bestelling hunnes Heeren gewillig te onderwerpen. — Dat zy zig, in één woord, zoo hadden gedragen, als Hy zelve weleer den weg van lyden, getroost en onbezweken, ten einde toe betreden had." Die edelen wil hy, in de tegenwoordige dagen van opoffering en stryd, op het zelfde pad van eere nagestreefd hebben. En, om zyne Gemeente daartoe ten sterksten op te wekken, is verre het grootste gedeelte der Leerrede regtstreeks ingericht. „ Laat ons," zegt hy, „ om dit onderwerp op eene ordelyke en gepaste wyze te behandelen, *den weg* beschouwen, *dien het Lam thans met zyne Kerke in ons Vaderland houdt, en verder schynt te zullen houden;* — ons zelven, dan, *den grooten pligt* er-

 in-

inneren, *die ons nu te betragten ſtaat:* „ *om het Lam te* „ *volgen, waar het ook zal heen gaan;*" — vervolgens, *de redenen* nagaan, *die daar voor zyn*, en die wy ons zelven diep behooren in te prenten; — verder, *eenigen der tegenwoordig meest gewoone bedenkingen en zwarigheden daar tegen*, oplosſen; — en dan eindelyk, met *een ernſtig en opwekkend woord*, onze rede beſluiten." Zie daar 't geen de Eerw. VAN LIS zich heeft voorgeſteld; en dit een en ander wordt, naar de wyze, waarop hy den geest van het Christendom, en de toedracht van omſtandigheden, in den tegenwoordigen tyd, beoordeelt, geleidelyk en met veel warmte uitgevoerd. De Leeraar ſtelt vast, dat de verheerlykte Mesſias thans met zyne Kerk in ons Vaderland een proefweg houdt, en daarmede voornaamelyk ten oogmerke heeft, om de zynen van die godsdienſtige verbastering, die hun een gantsch verkeerde beantwoording van den tot nog toe genooten uitwendigen voorſpoed heeft aangebragt, te louteren. Hy ziet Hem zoo wel tuchtigen, om hen te rug te brengen tot het gezette leeven en den oprechten godsdienstyver onzer braave Voorvaderen, tot hunnen huis-Godsdienst, tot de christelyke opvoeding hunner kinderen; als om hen nu meer gevoelig te maaken voor het gewigt der inſtandhouding van den openlyken Euangeliedienst onder ons, en om de noodige opofferingen daarvoor van hunne handen te eisſchen. Zonder dat ieder zich verbetere en reinige, zal, zynes oordeels, de yver tot behoud van den uiterlyken Godsdienst, hoe nodig en loffelyk anders ook, het minſte betekenen; en zal het voornaam inzigt van Mesſias tegenwoordige zoo merkwaardige leiding in 't geheel niet bereikt worden. Dit neemt echter niet weg, dat hy ook de poogingen en opofferingen, om den openbaaren dienst in onze Kerk in ſtand te houden, allen egten leden van het Hervormd Genootſchap aanpryst.

Men hoort den Redenaar geduurig ſpreeken van *de Kerk van den verheerlykten Mesſias in ons Vaderland.* Men moet dit echter, volgens eene Aanteekening op bl. 17, niet zoo verſtaan, als of hy dien naam, by uitſluiting, gaf aan het Hervormd Kerkgenootſchap, en andere Proteſtantſche Gezindheden van dat voorrecht wilde uitgeſlooten hebben. Hy is zoo beſcheiden, dat hy ook andere Proteſtantſche Kerkgenootſchappen, Lutheranen, Doopsgezinden, Remonſtranten, in zoo verre zy de zuivere leer hunner Stigters zyn toegedaan, zeer gaarne voor

voor gedeeltens van de Kerk van Jeſus Christus wil houden. „ Ik gelove," zegt hy, „ zeer bereidwillig, dat ook daar veele egte leden van het Christendom worden gevonden, wier naamen zyn geſchreven in het boek des levens — ik eigene die eer dan *geenszins by uitſluiting* toe aan ons Hervormd Genootſchap, maar ik beſchouw ze toch *in de daad* als ons voorregt: en, daar het in deze landen verre het talrykſte is, durf ik, van „ de gan„ gen van Emanuel met ons Genootſchap" ſpreekende, die, met te meerdere gerustheid, als *zyne wegen en oogmerken met zyne Kerke in ons Vaderland* beſchouwen." Maar waarom dan ook, in de Leerrede zelve, niet liever van een gedeelte van de Kerk van J. C. geſproken? En het komt, in allen gevalle, hier nog niet zoo zeer aan op de zuivere Leer, maar op het al of niet behouden van Kerkgebouwen, het al of niet betaalen van Leeraaren en Hoogleeraaren van Lands wege, en andere uiterlyke voorrechten. Alle geſchillen daarover waren, onzes inziens, met veel meer hoop op goede gevolgen voor het Hervormd Kerkgenootſchap af te doen, wanneer men zich minder van eene byzondere betrekking van den Mesſias op dat Kerkgenootſchap, als bevattende *eene waare Kerk van Emanuel*, liet voorſtaan, en eenmaal ophield, door zulke en dergelyke verouderde kunstwoorden, ten gevalle van de eenvouwige en onbevooroordeelde menigte, in weerwil van de overvloedige gelegenheid tot betere overtuigingen, den waaren geest van het Christendom tegen te werken.

Achter de Leerrede zyn ook nog eenige Conſideratien en Voorſlagen ingevoegd, wegens de best mogelyke inſtandhouding van den openbaren Godsdienst, onder het Hervormd Kerkgenootſchap, in deze Landen. Drie zaaken worden daarin in overweeging genoomen. 1. *Waarvoor* moet men eigenlyk zorgen, en een Fonds oprigten? 2. Welken zyn *de middelen*, waaruit men zulk een Fonds zal byeenbrengen? 3. Welk zal *de beste wyze* zyn, om dat in te zamelen en te beſtieren? De Eerw. VAN LIS is, om meer dan eene rede, voor een algemeen Fonds, hetwelk hy meent, dat gemakkelyk zou kunnen tot ſtand gebragt worden, indien men mogt goedvinden, de door hem gedaane voorſlagen te volgen. Zy verdienen de opmerking van alle belanghebbenden, en zyn ons meer, dan andere, ginds en elders geopperde, hulpmiddelen, tot zodanig einde, aanneemelyk toegeſcheenen.

Schets van den tegenwoordigen staat der Hervormde Kerk in Nederland; benevens Ontwerp ter oprichting van een Genootschap, tot instandhouding van dezelve. Te Dordrecht, by A. Blussé en Zoon, 1798. *In gr. 8vo. 48 bl.*

De ontwerpen van deze Schets, en het daarby gevoegd plan, tot instandhouding van het Hervormd Kerkgenootschap in Nederland, vertoont ons deszelfs staat als allertreurigst. Het is by alle deszelfs inwendige gebreken, die, volgens deze Schets, zeer groot en menigvuldig zyn, in de neteligste omstandigheden ingewikkeld, terwyl het, by de kwyning van den algemeenen welvaart des Lands, by de onophoudelyke schattingen, welke den Burger geheel uitputten, zich in de onaangenaame noodzaakelykheid bevindt, om te zien na middelen, om in het onderhoud van al, wat tot deszelfs openbaaren Godsdienst nodig is, te voorzien, of het ziet zich weldra van allen openbaar onderwys verstoken, het geen, en voor hetzelve, en voor het geheele Gemeenebest, de rampzaligste gevolgen na zich sleepen moet. De oorzaaken van den treurigen staat van dit Kerkgenootschap, en deszelfs geduchte gevolgen, vindt hy deels in het gebrek aan inrichtingen in ons Kerkgenootschap zelve, deels, in de slappe handhaving van die inrichtingen, welke in hetzelve bestaan, deels, in het gedrag en de handelwys van sommigen van deszelfs Leeraars, deels, eindelyk, in de gebeurnissen der tyden, welken wy beleeven. Deze opgenoemde oorzaaken, of weg te neemen, of tegen dezelven te voorzien, is, zyns bedunkens, niet geheel onmoogelyk. „ Het is," zegt hy, „ niet onmogelyk het gebrekkige in de inrichtingen van ons Kerkgenootschap aan te vullen, door bekwaame middelen, ter weering van ergernissen, ter bevordering van den bloei van hetzelve, en der waare godzaligheid, daar te stellen, en in werking te brengen. Ook is het niet onmogelyk, de inrichtingen, welke 'er in ons Kerkgenootschap zyn, meer algemeen bekend te maaken, door aan elke Gemeente een gedrukt exemplaar derzelven mede te deelen, door dezelven beter te doen handhaven. Meerder moeijelykheid zal het inhebben, het gedrag en de handelwys van veele Leeraars van ons Kerkgenootschap te verbeteren, en evenwel, dit is vooral noodzaaklyk, zonder dat is

men

men by de beste inrichtingen nog niets gevorderd; dezelven moeten aan naauwere banden gelegd worden, om hunnen plicht te betrachten." En wanneer men hierin met omzichtigheid te werk gaat, is 'er ook in dat opzicht door den tyd nog wel verbetering te wachten. „ De vierde oorzaak," zegt hy, „ kan niet worden weggenomen; de tyden, de loop van 's waerelds gebeurnisſen, zyn niet geheel in onze magt; alleenlyk betaamt het ons, in zoo verre ons na de tyden te ſchikken, dat wy, door nuttig gebruik te maaken van de omſtandigheden, de ſchadelyke gevolgen van ſommige gebeurnisſen trachten voor te komen. 'Er moeten dan nu navorſchingen gedaan worden omtrent de Kerklyke goederen en inkomſten, en wat 'er omtrent dezelven nog te doen is; 'er moet gezorgd worden, dat de Leeraars van den Godsdienst, na dat de drie jaaren van het penſioen verloopen zyn, behoorlyk bezoldigd worden." Tot dat einde wil de Schryver aanſtonds gezorgd hebben voor een algemeen Fonds, waaruit alle Gemeenten, naar evenredigheid hunner grootte en behoeften, van het noodige voor hunne Godsdienstoeffening kunnen voorzien, en ook Kweekſchoolen, voor aankomelingen tot het heilig dienstwerk, onderhouden worden. Het is 'er echter, zynes oordeels, zoo verre af, dat hiermede alles zou afgedaan zyn, dat, blyft men hierin berusten, 'er nog niets gedaan is. „ De oorzaaken van het inwendig verval der Kerke moeten te keer gegaan en zoo veel mooglyk weggenoomen worden; 'er *moeten meer volledige* inrichtingen worden daargeſteld, *die 'er zyn beter* gehandhaafd worden; 'er moet een, naar de omſtandigheden, met Gods woord overeenkomſtig, ſtelſel van Kerklyke tugt vervaardigd worden; 'er moeten algemeene bepalingen op het herderlyk werk gemaakt worden; de Gemeentens moeten tot kenniſſe worden opgeſcherpt," enz. Tot dat einde wil hy een aantal perſoonen, afgeſcheiden van alle Kerkelyke Vergaderingen, benoemd, en door gantsch Nederland een Genootſchap, ter inſtandhouding van den Hervormden Godsdienst in Nederland, opgericht hebben, het geen zich zal verdeelen, naar de tegenwoordige verdeeling van ons Vaderland, in Departementen en Diſtricten, en voorts in werkende en honoraire Leden.

Het geheele ontwerp van zoodanige inrichting verdient, naar den wensch des oordeelkundigen Opſtellers, met den gantſchen inhoud van dit Stukjen, aan de be-

daarde overweeging van allen, wien de inſtandhouding en welvaart van dit Kerkgenootſchap ter harte gaat, aanbevolen te worden.

De Eeuw der Rede, *van den Deïst* Thomas Paine: *verlicht door de Rede van den Christen:* JOHANNES VAN LAAR. *Ten nutte van het Algemeen. Te Amſteldam, by* A. B. Saakes, 1798. *In gr.* 8*vo*, 152 *bl.*, *behalven het Voorbericht van* 16 *bl.*

'Er is, ſedert langen tyd, in onze Nederlandſche taal geen Schrift te voorſchyn gekomen, dat meer opziens gebaard, en meer verontwaardiging verwekt heeft by allerlei ſlag van Leezers, die de waarde van den Christelyken Godsdienst maar eenigzins bezeffen, dan het verachtelyk Lasterſchrift, waarin de beruchte Engelschman, *Thomas Paine*, alle grondſlagen der Christelyke Leer, en al wat Goddelyke Openbaaring heet, met de grootſte onbeſchaamdheid en vuilaartigheid, heeft trachten om ver te werpen (*). Men ziet met verlangen de voleindiging der aangevangen Vertaaling van het Werk van *Winchester*, tot verdediging van het hoog gezag en de innerlyke waarde der Bybelleer, te gemoet. Intusſchen hebben wy ons verheugd, op het ontvangen bericht, dat men ook Vaderlandſche pennen heeft begonnen te ſcherpen, om de Nederlandſche Natie, ware het moogelyk, tegen de nadeelige indrukſelen van dit, met zoo veel ophef en verleidelyke loſſpraaken gemeen gemaakt, geſchryf, te beveiligen, of daarvan te ontheffen.

Onder dezen zien wy allereerst den Burger VAN LAAR te voorſchyn treeden, die geoordeeld heeft mede iets te kunnen toebrengen, om het reeds ingezogen vergift te ontlasten, de krankgewordenen te geneezen, anderen te waarſchouwen, en Christenen, door tegenredenen, in ſtaat te ſtellen tot wederſpraak.

In een breedvoerig Voorbericht beklaagt zich de Schryver allerſterkst over het groot misbruik der drukpers, en meent dit des te vrymoediger te kunnen doen, omdat hy, als rondſtaand Christen-Patriot en Patriottisch Christen, reeds bekend ſtaat; waarom het voor geen tegenkan-

(*) Zie onze Beoordeeling, *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 430.

kanting tegen de aangenomen orde van zaaken kan gehouden worden, wanneer hy de verklaaring van verre het grootste getal Burgers van Nederland voor slechthoofden, fabelaars, voor menschen, wier hersfenen ontsteld, althans onverlicht zyn, zoo als *Paine* alle Jooden en Christenen lastert, aanmerkt als eene burgerlyke misdaad, lynregt strydig tegen de maatschappelyke orde, die door de Bestuurers der Maatschappy niet ongemerkt mag voorbygegaan worden. Onder andere byzonderheden bevat dit Voorbericht ook nog het ontwerp van een Brief, waarmede hy eerst voorhad dit Werkjen aan de Vertegenwoordigende Vergadering des Bataafschen Volks aan te bieden, om in de Nationaale Cancelaary, nevens dat van *Paine*, het geen daar met dankzegging aangenomen is, geplaatst te worden, waarvan hy echter om redenen heeft afgezien.

In het Werk zelf, volgt de Schryver *de Eeuw der Rede* van *Paine* voet voor voet, niet om alles opzetlyk te wederleggen, maar *om*, gelyk hy zich in 't Voorbericht uitdrukt, *de grondstellingen en redeneeringen van dat geschrift te verlichten en verstaanbaar te maaken.* En dit moge ook ter verklaaring dienen van den brommenden titel, waarmede dit Tegenschrift van VAN LAAR pronkt. Zoodanige verheldering van de denk- en redeneerwyze van den Deïstischen Bespotter des Bybels schynt, in zyn oog, de beste wederlegging te zyn, terwyl dezelve toch, zynes oordeels, geheel en al uitloopt op de tastbaarste *ongerymdheden*, die eer bespotting, dan ernstige wederlegging, verdienen. Hy heeft nimmer over een Deïstisch Geschrift zoo gelachen, als over dat van *Paine.* Zyne geheele voordracht is ingericht, om ook zyne Leezers 'er over te doen lachen. Hy noemt de Geloofsbelydenis van *Paine* kluchtig, de gevolgen der rede, die in zyne ziel werkte, grappig. „ My komt het voor," zegt hy, „ dat *Paine* nu en dan bewyzen levert, waardoor het blykt, dat hy zyn *common sense*, of gezond verstand, wat verlooren heeft, of dat hy, op een of andere wyze, een weinig in zyne hersfenen geprikt is." Nu moet hy *zyn stokpaardjen een weinig naryden. Myn Bucephal zal ik rede doopen. De hengst van* Paine *is zonder klaauwen, schoon die ook rede zal heeten, mids dat hy die eerst laat besnyden.* By gelegenheid van eene noot onder den tekst, „ onder het leezen van eenig boek, ben ik geen vriend van nooten te kraaken, ik moet 'er nu echter eene geeven."

ven." „ Nu kon ik," zegt hy ten slotte, „ myn veder op haar rustbed werpen. Dan daar de wet, naar het zeggen eens ouden Wysgeers, een beschreeven gewoonte, doch de gewoonte een onbeschreeven wet is, verkieze ik, naar de gewoonte der Redenaaren, met plechtige Aanspraaken te eindigen." De eerste van deze Aanspraaken aan de Deïsten, en wel byzonder aan *Paine*, zyn op soortgelyken toon gestemd. Die aan de Deïsten begint dus: „ Met welk eene achting moet ik U begroeten, Wyze mannen, Geloovige Deïsten." *Paine* wordt dus aangesproken: „ Aan U! Groote Man! Doorluchtige *Paine*! Hooggebooren *Schepticus* in de Eeuw der Rede! Beruchte tegenstander der Christenen! Waare *Antichrist*! Driewerf gekroonde Hoogepriester en Offeraar ter eere van het Ongeloof! Opperste Sterrenziener en Leeraar van de hooge Wetenschap der Driehoekmeetkunde! Befaamde *Hocus Pocus*-speeler en de handgreep der *Deïsten*, enz. enz. enz. Aan U! *Omnis Homo!* moet ik in *Prosa* myn laatste wensch, myn beste raad, niet wyden." En nu volgen eenige middelmaatige dichtregels. Beter is ons de Lofzang, met het opschrift *de Natuur*, die by de laatste aanspraak aan de Christenen gevoegd is, bevallen. Wy hadden wel gewenscht, dat VAN LAAR dit geheele Werk liever in een ernstiger trant, die altyd meer afdoet, en ook hier vooral, om de aangelegenheid van het onderwerp, scheen vereïscht te worden, had geschreeven. 't Valt niet moeielyk, de onbestaanbaarheid van veele onderstellingen en redeneeringen, in *de Eeuw der Rede* van *Paine*, aan te toonen, waarin wy ook gaarne bekennen, dat de Rede van VAN LAAR niet kwalyk geslaagd is; maar wy twyfelen, of men op dien toon, waarin dezelve heeft goedgevonden haare bedenkingen voor te draagen, wel veel zal winnen by zulken, die min of meer met de begrippen van *Paine* zyn ingenoomen, of gevaar loopen, om 'er mede besmet te worden.

Of nu ook *Paine*, onder het voorgeeven van aan eene Godheid te gelooven, geen God, dan de Natuur, erkent, en dus in de daad een Atheïst is, is ons nog zoo duidelyk niet, uit het kort begrip van het zoogenaamde Wetboek der Natuur, van *Paine*, in een Nabericht, uit den tweeden druk van *de Eeuw der Rede* door VAN LAAR overgenoomen. Men heeft ook van opgeklaarde Wysgeeren, die men niet ligt op de lyst der Atheïsten zal kunnen plaatzen, van *eeuwige waarheden* en *eeuwige natuurwet-*

wetten, door de Godheid zelve noodzaakelyk gevolgd, hooren fpreeken. *Paine* is gewoon zyne grondftellingen tot het uiterfte te dryven, en niet altyd zoo naauwkeurig in de wyze van uitdrukking, als men van iemand, die zoo hoogverlicht boven millioenen zyner medemenfchen meent te weezen, zou verwacht hebben.

Brieven aan Aristus over de Eeuw der Rede *van* Thomas Paine, *door* EWALDUS KIST, *Predikant in de Hervormde Gemeente te Dordrecht. Te Dordrecht, by* A. Blusfé en Zoon, 1798. *In gr.* 8*vo*, 131 *bl.*, *behalven een Voorrede van* 8 *bl.*

Deze Brieven aan Aristus zyn ons in alle opzichten beter, dan het voorgemelde Verdedigfchrift voor het Christendom, tegen *de Eeuw der Rede* van *Thomas Paine*, bevallen. De Eerw. KIST ftelt zich in *Aristus* een Jongeling voor, die een van deszelfs bewonderaars is, en tot het Deïsmus overhelt. Hy heeft voornaamelyk het onwysgeerige van dit gefchrift willen aanwyzen, en by die gelegenheid waarheden herinneren, die men voor jonge lieden, in den tegenwoordigen tyd, veelligt niet ongefchikt zal keuren. Te voren heeft hy zich, als een yverig voorftander der byzondere leerbegrippen van het Kerkgenootfchap, waartoe hy behoort, leeren kennen, maar in deze Brieven geen gefchillen tusfchen Christenen en Christenen in aanmerking genomen. Hy draagt dezelve, met een kort *Voorbericht*, op aan alle zyne Christen-Landgenoten, tot welk byzonder Kerkgenootfchap zy ook mogen behooren. „ Zy betreffen," zegt hy, „ den grondflag van het gantfche Christendom. Roomschgezinden, Hervormden, Lutheranen, Hernhutters, Mennoniten, Remonftranten, allen geloven zy in eene Godlyke Openbaring, en in de ontwyfelbare zekerheid van de Opftanding van Jefus Christus. Wanneer deze worden aangevallen, hebben zy allen éénе zaak." Hier en daar komen wel eenige gezegden voor, die by alle Disfenters geen byval zullen vinden. Zyne Roomschgezinde mede-Christenen zullen, in weerwil van 's Mans vuurige wenfchen, dat zy zich nog eenmaal van dien omflag van menfchelyke inftellingen, waaronder de dierbaare waarheden van het Euangelie maar al te diep voor hun bedolven liggen, ontdoen moogen, 'er het allerminst genoegen

gen in neemen. Echter zyn verre de meeste aanmerkingen zoo ingericht, en met zoo veel bescheidenheid voorgedraagen, dat wy niet twyfelen, of dezelven zullen, ook door veelen buiten het Hervormd Kerkgenootschap, met genoegen ontvangen worden.

Eene volledige wederlegging van alle door *Paine* ingebragte bedenkingen tegen de waarde en het gezag van den Bybel, en het Christendom, dat 'er op gegrond is, moet men in dit Stukjen niet verwachten. De Schryver heeft het, ten aanzien van eenigen derzelven, voldoende geoordeeld, Aristus naar andere Schryvers, die dit, zynes oordeels, ten overvloede gedaan hebben, te wyzen. Anderen heeft hy, denkelyk om soortgelyke redenen, geheel onaangeroerd gelaaten, en zich in deze 15 Brieven alleen bepaald tot eenige hoofdpunten. Eerst tracht hy in het algemeen te bewyzen, dat dit geschrift, *als een geheel beschouwd, zeer verward, en alles behalven een geregeld logisch opstel is.* Daarna komt hy tot de volgende byzonderheden.

1. Paine *kent het Christendom niet.* Hy is een vreemdeling in den Bybel. Hy schryft den Christenen gevoelens toe, die zy niet kennen, b. v. dat zy de Rede verwerpen, het Boek der Schepping verachten, enz. Hy verwart het Christendom met het Bygeloof, met de byzondere gevoelens der Roomsche Kerk, en alle zulke armhartige begrippen, die geen welgeoefend Christen zich daarvan vormt. Hy heeft zyne onkunde, aangaande de waare Leer der Christenen, inzonderheid aan den dag gelegd, door de ongerymde denkbeelden, welke hy hun te laste legt, aangaande de Leer der Verzoening, zoo als een kind zich dezelve voorstelt, dat gewoon is aan den oppervlakkigen klank der woorden te blyven hangen, en figuurlyke uitdrukkingen eigenlyk op te vatten. Geheel anders, en in de daad meer overeenkomstig met wysgeerige gronden, wordt deze Leer, die de meeste Christenen nog steeds voor een grondleer van den Bybel houden, in den vierden Brief aan Aristus voorgesteld. En wie zou niet wenschen, dat zoodanige leerwyze, al is 't ook, dat dezelve van den vroegeren meest aangenomen leertrant der Protestanten eenigzins verschille, algemeener mooge worden.

2. *Hy stelt die elendige begrippen, die hy 'er nog van heeft, opzetlyk in het belagchelyke voor.* Men leeze de beschimpende voorstelling van het werk der Verlossing, van

van den Val onzer eerste Ouders, de rampzalige gevolgen, die daaruit voortvloeien, de noodzaakelykheid der Verlossing door Jesus Christus, en deze Verlossing zelve. Men zie, hoe alles, wat daartoe betrekking heeft, zoo lang verminkt, verdraaid, gewrongen, en in een valsch licht geplaatst wordt, tot dat 'er eindelyk een stuk, dat al het voorkomen van eene belagchelyke fabel heeft, uit te voorschyn komt. Op eene andere plaats lezen wy: „ der Christenen fabelleer heeft vyf Godheden: te weten „ God de Vader, God de Zoon, God de heilige Geest, „ de Godes Voorzienigheid en de Godes Natuur." Het is geene onkunde, die hem dus deed spreeken. Maar hy overdryft opzetlyk de Leer der Christenen in het bespotlyke.

3. *Hy ontziet zich niet, om tegen het Christendom beschuldigingen, die openbaar valsch zyn, en waaryan juist het tegendeel waaragtig is, in te brengen.* Een van dergelyke beschuldigingen is, dat het Christendom den mensch tot een akelig, droefgeestig, ondankbaar, trots, ontevreden, morrend, en bedilziek schepsel vormt; het geen zoo wel door de zedeleer der Christenen zelve, als door de praktyk van derzelver belyders, kan gelogenstraft worden. Eene andere, dat hetzelve aan de waare Geleerdheid de grootste schade toegebragt, en in den staat derzelve eene geheele omwenteling veroorzaakt heeft. Hier wordt wederom het Christendom met het Bygeloof verward. Het tegendeel is uit de vroegere en laatere Geschiedenis onweerspreekelyk.

4. *Hy schryft een aantal stellingen, met veel vertrouwen, neder, zonder het minste bewys;* b. v. dat het verhaal van de Opstanding van Jesus alle tekenen draagt van bedrog en logen; dat het Christendom zynen oorsprong heeft uit de Fabelleer der Heidenen. Het is niet moogelyk, te weeten, of de Boeken van het N. T. geschreeven zyn door de personen, wier naam zy voeren. Het is moogelyk, dat de Kerk die Schriften kon opstellen. Het is niet onmoogelyk, dat een Monnik in een cel deze Schriften geschreeven heeft.

5. *De bewyzen, die hy bybrengt, zyn eenige van de gewone, oude, afgesletene, en zwakke tegenbedenkingen, die reeds honderden malen wederlegd zyn geworden, en in welker voordragt de Schryver zyne ongelukkige wys van redenkavelen ten duidelykst en aan den dag legt.* Hier vond de Eerw. KIST een ruim veld; de 9de, 10, 11, 12, 13de Brie-

Brieven bevatten een aantal tegenbedenkingen, die, met veel heftigheid en eene wegsleepende vertooning van nieuwigheid, door *Paine* in 't midden gebragt zyn, waarop de Briefschryver het onnoodig acht in 't breede te antwoorden. Hy wyst Aristus liever naar de *Bedenkingen van eenen Wysgeer over den Godsdienst*, in 't jaar 1790 te Utrecht gedrukt, en uit het Hoogd. vertaald door *T. van Hamelsveld*; naar 't geachte Werk van denzelven, *de Bybel verdedigd;* naar *Roustan*, en anderen. — *Celsus*, *Spinosa*, *Woolston*, *Edelman*, *Cherbury*, *Rousseau*, en anderen, hebben voorlang zulke en dergelyke tegenwerpingen ingebragt, en honderde maalen is hun hierop geantwoord. Evenwel wordt op deze en geene tegenbedenkingen nog al iets aangemerkt, dat geschikt is, om zulken, die door *Paine*, en dergelyke Tegenschryvers, min of meer aan 't wankelen gebragt zyn, tot staan te brengen, en aan anderen, die gevaar loopen, om het oor aan zulke magtspreuken te leenen, stof tot nadenken te geeven. Men moet hier den Eerw. KIST naar zyn plan beoordeelen. „ Ik heb," zegt hy, bl. 109, „ my vergenoegd, met hier en daar, in het voorbygaan, de fouten in zyne redeneringen aan te wyzen, en u voor het overige eenige geschriften te noemen, waar gy eene uitvoerige beantwoording derzelve vinden kunt." En elders, bl. 69. „ Ik heb het in myn hart niet, Aristus! om alle de tegenwerpingen van *Paine* tegen de Openbaring één voor één opzettelyk te wederleggen. Wilde ik dit doen, ik zou dan, of oppervlakkig moeten zyn, en in dit geval zoudt gy in het vermoeden komen, dat dit het al waar, dat tot oplossing van zyne bedenkingen gezegd kon worden; of ik zou my moeten nederzetten, om iedere tegenwerping nauwkeurig te beantwoorden, en dan voorzeker zou ik genoodzaakt zyn, om u een foliant met brieven toe te zenden, of een aantal boekdeelen van anderen, die daar over breedvoerig geweest zyn, uit te schryven."

6. *Hy geeft een stelsel in de plaats, dat 'er elendig uitziet.* Hy is onbestaanbaar met zich zelven. Zyn Deïsmus is lang zoo goed en zoo volledig niet, als dat van *Cherbury* en *Blount*, en staat verre beneden de Godsdienstige en Zedekundige begrippen van *Socrates*, *Plato*, *Epictetus*, *Seneca*, *Cicero*, en anderen.

7. *Hy spreekt op dien onwaardigen spottenden en Godlasterlyken toon, die het kenmerk is van een diep bedorven hart.*

hart. Hoe ongaarne wy ons het oordeel over iemands hart, zelfs in 't minste, aanmaatigen, zoo vinden wy ons, door deze en geene hier bygebragte gezegden in het geschrift van *Paine*, byna gedrongen, om ook in dat opzicht ongunstig over hem te denken. Wy hangen ten minsten geheel en al ons zegel aan de zeer ernstige waarschuwingen aan Aristus, waarmede de laatste Brief wordt besloten, en die wy wenschen, dat van allen, die min of meer tot het Deïsmus overhellen, met bedaardheid nagedacht en wel behartigd zullen worden.

Prysverhandelingen op de Vraage: „ Welke zyn de beste middelen, om den minvermogenden Burger met „ den inhoud des Bybels meer en meer bekend te maa„ ken?" *Uitgegeeven door de Maatschappy:* Tot Nut van 't Algemeen. *Te Amsteldam, by* H. Keyzer, C. de Vries *en* H. van Munster, 1798. *In 8vo. 168 bl.*

Hoe nuttig in zich zelve, niet onmiddelyk, evenwel, stemt deeze Vraag in, met het oogmerk der loflyke Maatschappye. Dit oogmerk, indien wy het recht gevat hebben, is, om den, dus genoemden, Gemeenen Man Boeken in handen te doen koomen, welke regelrecht ter zyner onderrichtinge en verbeteringe kunnen dienen. Zulk eene strekking kan eene volledige beantwoording der bovengemelde Vraage niet hebben, maar dient alleen *tot eene aanleiding* voor deskundigen tot het zamenstellen van een Geschrift, of het voordraagen van middelen, welke dat weldaadig uitwerkzel, het beter onderrichten van den minvermogenden Burger, zouden kunnen daarstellen. De Leeraar KROM, Schryver der met Goud bekroonde Verhandelinge, schynt dit gevoeld te hebben, daar hy den inhoud der Eerste Afdeelinge van zyn Antwoord aldus voordraagt: „ De eerste Afdeeling schryf ik „ geheel en alleen voor den minvermogenden Burger. „ Ik wys hem aan, hoe aangelegen de inhoud van den „ Bybel voor hem is; dat de kennis daar van niet buiten „ zyn vermogen is — dat de oefening van den Bybel „ voor hem aangenaam, ja vermaaklyk is — en dat het „ zyn onvermydelyke pligt is, alle zyne krachten daar „ toe aan te wenden." De tweede Afdeeling loopt over de algemeene onkunde in den Bybel, spoort daar van de oorzaaken naa, en de middelen om dezelve te verhelpen.

KROM tragt hier wel de eenvoudigen te onderwyzen, hoe zy zich voor hun zelven en de hunnen in den Bybel moeten oefenen; doch 't zyn vooral de meer geoefenden, tot welke hy het woord voert, om te doen zien, op welk eene wyze, en door wien, men de Bybeloefening den minvermogenden aangenaamer en gemaklyker kan maaken. —— Zo wel in de eene als in de andere deezer Afdeelingen hebben wy verscheiden aanmerkingen ontmoet, die ons, in den Leeraar KROM, den Kenner en den Vriend der menschen hebben doen eerbiedigen, en ons van dien aart zyn voorgekoomen, dat het daadlyk in praktyk brengen van dezelve, door Mannen van oordeel en beleid, eene kragtdaadige strekking zou hebben, ter verdryvinge van de jammerzalige onkunde van duizenden, die, ondanks den naam van Christenen, dien zy voeren, in eene meer dan Egyptische duisternisse gedompeld liggen. —— Minder bruikbaare stoffe voor den minvermogenden Burger behelst de tweede Verhandeling, van wylen den Leeraar A. BEEKHUIS. Dezelve loopt hoofdzaaklyk, vooreerst, over het verkeerde, gebrekkige of ongenoegzaame, tot nog toe in het werk gesteld, om den Bybel voor den eenvoudigen Burger verstaanbaar te maaken, en alzo, tot onderzoek daar van, zynen lust op te wekken. Voorts in een onderzoek treedende na een dienstig middel, ter weeringe van het kwaad, geeft BEEKHUIS, als het ten dien einde toereikend en algenoegzaam middel, aan de hand: *Men moet eene betere Overzetting voor den eenvoudigen Burger maaken.* Met BEEKHUIS staan wy in het begrip, dat eene betere Overzetting, dan de gebruiklyke Nederduitsche, niet slegts eene mogelyke, maar ook eene wenschelyke, zaak is. Alwie ooit de moeite heeft genomen, de Vertaaling van MICHAËLIS, of van onzen geleerden Landgenoot VAN HAMELSVELD, met de bovengemelde te vergelyken, zal in de meerdere beschaafdheid en verstaanbaarheid derzelven overvloedige reden gevonden hebben, om ons gevoelen toe te vallen. Maar zouden, door het verzorgen van eene betere Overzettinge, alle redenen van onkunde wegvallen? Hier aan kunnen wy onze toestemming niet geeven, dewyl die redenen een dieper grondslag dan eene gewaande onverstaanbaarheid van den Bybel hebben, zo als de Leeraar KROM duidelyk heeft aangewezen, en door eene oplettende beschouwing van de heerschende geaartheid van het Menschdom genoegzaam kennelyk wordt. Ons bestek gedoogt niet, hier over

ver-

verder uit te weiden. Op de onderstelling, dat de Maatschappy, *Tot Nut van 't Algemeen*, aan den Gemeenen Man een meer bruikbaaren Bybel zou kunnen verschaffen, deelt BEEKHUIS aan dezelve een Plan mede, volgens 't welk zy haare werkzaamheden daar toe zou kunnen inrigten.

Rapporten, strekkende als Bylaagen tot de Verzameling van Stukken, betrekkelyk de Aanstelling eener Commissie van Geneeskundig Toevoorzicht, te Amsterdam. Achtste Stuk. Bevattende het Rapport No. XXXIII, over de Gasthuizen. Te Amsterdam, ter Stadsdrukkerye, en te bekomen by P. den Hengst *en* J. A. Crajenschot, 1798. *In gr. 8vo, 159 bl., benevens XX Tafels.*

In dit XXXIII *Rapport* vindt men eene naauwkeurige beschryving der vertrekken en inrichtingen, zo van het St. Pieters Gasthuis, als van het Buiten Gasthuis, of zogenaamde *Pesthuis*. Men ziet gemaklyk uit de aanmerkingen, hier over door de Commissie gemaakt, dat de gebreken deezer inrichtingen zeer groot zyn, ten opzicht van de onzuiverheid der lucht; de gebrekkige visitatien der Patienten, en het daar uit volgend gebrekkig toedienen der vereischte Geneesmiddelen; het gemis der zo noodige Zaalen voor *Convalescenten*, enz. waar uit natuurlyk moet volgen eene groote sterfte, en een langduurig verblyf der Lyders in de gemelde Ziekenhuizen, gelyk genoegzaam wordt getoond, door de vergelyking deezer inrichtingen, met gelykzoortige stichtingen in andere Landen. Ja de uitkomst dier vergelykingen is zodanig, dat, volgens dezelve, in de Amsterdamsche Gasthuizen, byna zo veel persoonen sterven, als in de slegtste der bekende Gasthuizen plaats heeft, en dat in geene derzelven de langduurigheid der ziekten zo groot is.

De waare redenen eens zo nadeeligen toestands deezer inrichtingen durft de Commissie niet ten vollen bepaalen, doch is wyslyk van oordeel, dat deszelfs verbetering moet worden gezocht, door het wegneemen der bekende gebreken, en het naauwkeurig naspooren der nog niet genoegzaam bekende oorzaaken, die een nadeeligen invloed op de Lyders en hunne ongemakken kunnen hebben. Hierom is de Commissie van oor-

 deel:

deel: Dat het aanstaande Committé het algemeen toevoorzicht behoort te hebben over de Zieken, zwangere Vrouwen, Kraamvrouwen, enz. gelyk ook over de Stads Apotheek. Dat hetzelve met de Doctoren zodanige veranderingen in het boek der Recepten zal maaken, als noodig zal worden geoordeeld. Dat het Committé, met de grootste naauwkeurigheid, de gebreken, die in de inrichting der Stads Gasthuizen plaats hebben, zal nasspooren. Dat hetzelve, met de Doctoren en Chirurgyns, de noodige verbeteringen zal beraamen, tot het zuiveren der lucht, het verbeteren der liggingen, het aanleggen van *Convalescenten* Zaalen. Dat door de Doctoren en Chirurgyns naauwkeurige lysten zullen worden gehouden van den algemeenen loop en uitslag der ziekte, of des gebreks, van ieder Lyder, waar uit weeklyksche en jaarlyksche aantekeningen voor het Committé zullen worden gemaakt, welke hetzelve dan zal vergelyken met den staat der Zieken in de Stad, om daar door nadere aanleidingen te krygen tot het verbeteren van het Gasthuis. Dat het Committé, zo dikwyls het zulks noodig oordeelt, in conferentie zal kunnen treeden met de Doctoren en Chirurgyns van het Gasthuis; zullende dezelve verplicht zyn, het daar toe noodig geoordeeld wordende op te geeven. Dat het voornoemde Committé, of de Leden daar toe door hetzelve benoemd, ten allen tyde toegang tot alle deelen der Gasthuizen zullen hebben, om alles, wat tot den toestand der Zieken eenige betrekking heeft, op te neemen; doch zonder alsdan iets aan de Zieken voor te schryven. Dat de Vroedvrouw en Vroedmeester tot alle die opgaven verplicht zullen zyn, welke thans van de andere Vroedvrouwen en Vroedmeesters worden gevorderd, of in het vervolg nog zullen worden geëischt. Dat zo lang de plaatzen van Doctoren en Chirurgyns, of Apothekers, op den tegenwoordigen voet blyven, de Regenten de openvallende posten niet zullen vervullen, dan uit een gros, hen door het Committé opgegeeven. Dat, eindelyk, indien 'er wordt overgegaan, zo als volstrekt noodzaaklyk is, om een Doctor en Chirurgyn bepaaldlyk voor ieder Gasthuis, en in hetzelve woonachtig, aan te stellen, hun het Practisch onderwys in de Genees- en Heelkunde op te leggen, mitsgaders de zorge, om Leerlingen in die vakken te vormen en op te leiden, als omtrent de orde, die in deeze Lessen zal kunnen en moeten worden achtervolgd, en het gebruik, dat men alsdan ook van die

Leer-

Leerlingen, tot nut der Zieken, in ieder Departement liggende, zoude kunnen maaken, overeenkomſtig het geen deswegens in de Engelſche Gasthuizen plaats heeft.

Met de grootſte reden vordert de Commisſie, dat 'er vaste Gast- en Pesthuis Doctoren worden aangeſteld, die, benevens de vaste Chirurgyns, in die Gebouwen zelve woonen. Inzonderheid ſchynt deeze inſtelling noodzaaklyk voor het *Pesthuis*. Want ſchoon 'er dikwyls meerder Zieken in dit Gebouw zyn, dan in het Binnen-Gasthuis, 't welk twee Stads Doctoren heeft, moeten hier alle Zieken door één Geneesheer worden bediend. De dagelyks inkomende Zieken verſchynen aldaar niet, dan na dat de Geneesheer reeds vertrokken is, en moeten dus, eer zy eenige medicinaale hulpe kunnen ontvangen, tot den volgenden dag wagten; 't geen voorzeker voor veelen allernadeeligst moet zyn, en, met de verdere gebreken deezer inrichting, moet zamenloopen, tot het veroorzaaken van eene meerdere langduurigheid en doodlykheid der ziekten, dan byna ergens wordt waargenoomen.

Rapporten. Negende Stuk. Bevattende Rapport No. XXXIV. Over al het geen dienſtig is, om te oordeelen, over den ſtaat van Gezondheid, de uitgeſtrektheid der Ziekten, en het af- of toeneemen van volkrykheid en van welvaart. 78 bl., benevens eenige Tafels.

Het kennen van den ſtaat der Gezondheid, van de uitgeſtrektheid der ziekten, gelyk ook van de vermeerdering of vermindering van volkrykheid en van welvaart, in eene groote Stad, zyn voorzeker zaaken van het grootst belang; waarom ook, in dit XXXIV *Rapport* der Geneeskundige Commisſie, alles, wat hier toe eenige betrekking heeft, met veel naauwkeurigheid wordt nagegaan. In de eerſte plaats merkt de Commisſie aan, dat in deezen niets kan worden verricht, zonder eene naauwkeurige kennis van het getal der Inwooneren, waaromtrent men voorzeker te Amſterdam door de laatſte Volkstelling beter onderricht is, dan voorheen. Dan de Commisſie merkt met reden aan, dat, om dienaangaande al het noodige licht te bekomen, zodanig eene telling nog op het naauwkeurigſte met het jaar Achttienhonderd diende herhaald,

haald, en verder, om de vyf-en-twintig jaaren, op nieuw verricht te worden.

Van geen minder belang zyn in deezen de Geboortelysten, die tot hier toe vry gebrekkig zyn geweest. Om in dit ſtuk naauwkeuriger dan voorheen te ſlaagen, ſlaat de Commisſie, op p. 20, de volgende maatregelen voor:
„ 1°. Dat de Vroedvrouwen en Vroedmeesters verpligt
„ moeten worden, alle maanden, en wel op den tweeden
„ .... dag der maand, aan het toekomſtig Committé op te
„ geeven het getal der kinderen, die ieder hunner in de
„ laatstvoorgaande maand binnen deeze Stad, of derzel-
„ ver Jurisdictie, gehaald heeft; en zulks, met aantee-
„ kening van kunne, van dood of levendig gebooren,
„ van ontydig ter waereld gekomen, enz. —— 2°. Dat
„ het Committé maandelyks en jaarlyks, uit alle die by-
„ zondere lysten van iedere Vroedvrouw, of iederen
„ Vroedmeester, algemeene lysten opmaake, waar in,
„ maand voor maand, het getal van levendig gebooren,
„ jongens en meisjes, van tweelingen, enz. in behoor-
„ lyke kolommen worden aangetekend, met het be-
„ hoorlyk beſluit, dat 'er uit opgemaakt moet wor-
„ den," enz.

Niet minder naauwkeurig handelt de Commisſie over de Trouw- en Sterflysten, en over de gewigtige gevolgen, die uit beiden kunnen worden getrokken, vooral wanneer teffens de ziekten worden opgegeeven, aan welke de Ingezetenen overleeden zyn; 't geen echter, ſchoon het hier reeds op zekere wyze geſchiedt, bezwaarlyk op zodanig eene wyze zal uit te werken zyn, als tot het oogmerk het meest dienſtig was, gelyk in dit Rapport voldoende beweezen wordt.

Daar niets de vermeerdering der Bevolking, onder alle hierlandſche ziekten, meer verhindert, dan de Kinderziekte, heeft de Commisſie ook inzonderheid gelet op deeze kwaal, en op het vermogendst middel tot derzelver beteugeling, de Inënting. Om deeze zo heilzaame konstbewerking meer en meer veld te doen winnen, vindt zy noodig, dat jaarlyks het weetenswaardige, dienaangaande, in het openbaar worde bekend gemaakt; behoorende de Doctoren, in hunne Rapporten deswegens, volgens het oordeel der Commisſie, voornaamlyk aan te tekenen:

„ 1°. Den ouderdom der Ingeënten.

„ 2°. Het

„ 2°. Het jaargety, waar in de operatie verricht is.
„ 3°. De Lichaamsgefteldheid van den Ingeënten, voor „ zo verre dezelve kennelyk is, by voorbeeld: of dezel„ ve altoos gezond, of wel aan eenige uitwendige of in„ wendige ziekte te vooren gezukkeld heeft: verder, of „ de kinderen nog zuigende zyn, in het tanden krygen „ waren, met fcrophuleufe, rachitique of andere kwaad„ zappigheid behebd waren, of men, geduurende den loop „ der ziekte, wormen ontdekt heeft, waarvan men te „ vooren geene tekenen befpeurd heeft? — of de in„ geënte Perfoon aan ftuiptrekkingen of andere zenuw„ kwaalen onderhevig geweest is? enz. gelyk mede, of „ ook ongemakken, waar mede de kinderen van te voo„ ren behebd geweest zyn, na de Inënting verdweenen „ zyn?
„ 4°. Of men by de Inënting eenige voorbereidende „ middelen gebruikt heeft? zo ja, welke?
„ 5°. Of men, wanneer de Inënting niet gevat heeft, „ dezelve heeft herhaald, en hoe dikwyls?
„ 6°. Of men tot de Inënting altoos verfche vloeibaa„ re, dan wel oude gedroogde, Pokftoffen gebruikt heeft? „ of men, by deeze verfchillende wyzen, eenig verfchil „ van uitwerking gezien heeft?
„ 7°. Den loop der ziekte: of dezelve ligt of zwaar „ geweest is, of de kinderen veel of weinig pokjes ge„ had hebben; wat toevallen men in het laatfte geval „ heeft waargenomen, wat middelen men dan gebruikt „ heeft, en met wat uitflag?
„ 8°. Of, na den afloop der ziekte, de Lyder volko„ men herfteld is geworden, dan wel eenige ongefteld„ heid, het zy napokken, of andere toevallen, heeft „ overgehouden?
„ 9°. Indien 'er door die bewerking iemand geftorven „ is, waar aan men waarfchynlyk de oorzaak van dien „ ongelukkigen uitflag moet toefchryven?"

De by dit Stuk gevoegde *Tafels* behelzen hoofdzaaklyk zeer uitvoerige en wel ingerichte modéllen van *Geboorte-lysten*, *Sterflysten*, enz.

Geschiedenis van de Kristlyke Kerk, in de Achttiende Eeuw. Door A. YPEY, *Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen, en Predikant te Ethen in het Land van Heusden. Eerste Deels tweede Stuk. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo.* 510 *bl.*

De Eerwaardige Schryver berigt ons, by de Uitgave van dit Eerste Deels Tweede Stuk, dat dit Werk voortaan niet by Stukken van Deelen, maar by geheele Deelen, in 't licht zal komen. Dan de overvloed der Geschiedstoffe, door hem in dit tweede Stuk behandeld, noodzaakt ons, om, willen wy 't zelve onzen Leezeren, naar eisch, doen kennen, onze Aankundiging van dit Stuk in twee te splitzen.

In het voorgaand Stuk deezes Deels (*), den staat der Christlyke Kerke beschouwd hebbende van de voordeelige en blyde zyde, gaat de Schryver thans over om te bezien, hoe deeze zich van den nadeeligen kant opdoet. Hy opent dit ongevallig tooneel met den Oorsprong van het Ongeloof in 't algemeen te schetzen; en meer byzonder te toonen, wat daar toe in *Italie* en *Frankryk*, als mede in de *Protestantsche* Landen, meer byzonder medewerkt; hy laat niet onopgemerkt, welke de voornaame oorzaak is, dat het Ongeloof in deezen tyd een zo snellen voortgang heeft gemaakt. Veel juists doet zich hier op, veel met gepaste kleuren geschilderd.

De Schryver voegt 'er by eenige voorloopige aanmerkingen over de onderscheidene soorten des Ongeloofs. En iets in 't algemeen over de *Atheïsten.* Zeer gepast is 's Mans aanmerking over het geeven van dien haatlyken Naam uit loutere Partyschappe. Ons schoot, dit leezende, te binnen een Werk getyteld JAC. FRID. REIMANNI *Historia Universalis Atheïsmi & Atheorum falso & merito suspectorum, apud Judæos, Ethnicos, Christianos, Muhamedanos, ordine Chronologico descripta & a suis initiis, usque ad nostra tempora, deducta.* Hildesiæ 1728. Waar in men met dien haatlyken Naam Mannen bestempeld vindt, die een tegenovergestelden zo zeer als iemand

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1798. bl. 352.

mand verdienen: wie verbaast zich niet, als hy op die Lyst, onder meer anderen, eenen LOCKE, H. DE GROOT, en SAMUEL CLARKE, aangeſchreeven vindt! —— De Burger YPEY zou, ten aanziene van de *Deïsten* en *Indifferentisten*, waar van hy vervolgens in 't algemeen ſpreekt, dezelfde aanmerking van ongepaste toevoeging ook wel hebben mogen maaken. 't Is immers, om ſlegts één voorbeeld op te noemen, bekend, dat zommigen onbeſchaamd genoeg geweest zyn, om J. FOSTER, den verſtandigſten Voorſtander van het *Christendom*, onder de *Deïsten* te rangſchikken; dewyl hy zo veel ophadt met, en zich een zo ſterk Voorſtander betoonde van, den *Natuurlyken Godsdienst*, en een Vyand van *Sectenyver* onder de *Christenen*.

Naa dit algemeene, gaat de Geſchiedſchryver over, om meer bepaald een Geſchiedkundig verſlag van de *Atheïsten* in de XVIII Eeuw te geeven, en opent deeze Afdeeling met eene Beantwoording der Vraage, of 'er *Atheïsten* zyn? Op de ſtellige beantwoording hier van, verdeelt hy de *Atheïsten* in *beſpiegelende*, *practicaale*, en ſtaat vervolgens ſtil by de *Twyfelaars*, of *Pyrrhonisten*.

In den eerſten rang der *Beſpiegelende Atheïsten* plaatst YPEY, DE LA METTRIE, geeft een verſlag van 's Mans Leeven en Schriften. Daar onze Schryver te meermaalen ook van Tegenſchriften gewaagt, verwondert het ons, dat hy, deezes Mans vuilſte Werk *L'Homme Machine* vermeldende, niet gewaagt van het Tegenſchrift *L'Homme plusque Machine.* —— Vervolgens geeft hy een verſlag van het ſtuk eens onbekenden Schryvers, *Systeme de la Nature*, en andere Werkjes van denzelfden ſtempel, van die eige hand. —— Met veel regts en klems beſluit de Schryver deeze Afdeeling met een kort verſlag van den voortgang der *Atheïstery* in *Frankryk*, in onze dagen. „ Wel," ſchryft hy, „ heeft de Omwenteling 'er „ de ſchuld niet van, dat het kwaad der Ongodistery on- „ der de *Franſchen* huisvest, maar door haar is het, dat „ hetzelve van ons eerst regt ontdekt wordt."

Van deeze *Atheïsten* gaat onze Geſchiedſchryver over om een verſlag te geeven van die geen Godheid, afgezonderd van de wereld, erkenden. Hier treedt, in de eerſte plaats, te voorſchyn JOHAN TOLAND, die eerst een *Spinoſist* werd; te welker gelegenheid YPEY, in eene Aantekening, verſlag doet van SPINOSA. — Op deezen volgt een *Engelſche* ongenoemde *Atheïst* van dien ſtempel, die

een *Pantheïstisch Systema* in 't licht gaf, hier ontvouwd. —— Onder onze Landgenooten rangschikt hy in deeze Classe HENDRIK WEYERMAN, en geeft by die gelegenheid iets te leezen wegens diens Land- en Naamgenoot JACOB CAMPO WEYERMAN, die ook onder de weinige *Atheïsten* in ons Vaderland gerekend wordt —— want WILLEM DEURHOF en FREDRIK VAN LEENHOF, welken mede de naam van *Pantheïsten* naging, pleit hy, op het voorbeeld van MOSHEIM en VAN EINEM, des vry. —— By de *Duitschers* treft men als *Pantheïsten* aan, THEODORUS LUDOVICUS LAU; KRISTIAAN GABRIEL FISCHER; JOHAN KRISTIAAN EDELMAN: deezer stellingen worden ontvouwd. —— In *Frankryk* treedt HENDRIK *Graaf* VAN BOULAINVILLIERS hier voor, en wordt gevolgd door *Egoïsten* aldaar, die tot de *Pantheïsten* het naast schynen behoord te hebben. Aanmerkingen over het *Pantheïsmus* sluiten deeze Afdeeling.

Het getal der *Practicaale Atheïsten* is veel grooter dan dat der *Bespiegelende*, en worden zy in alle Christen Landen gevonden. In *Engeland* heeft men daar toe willen brengen ANTOON COLLINS; doch wordt hy onder de *grove Deïsten* door onzen Geschiedschryver geplaatst. Hy gewaagt van zeer zonderlinge *Atheïstische* Genootschappen in *Engeland* en *Ierland*, dan dit bescheid is zeer kort en bepaalt weinig. —— In *Italie* staan eenigen van dit slag met naame bekend. Meer byzonder is 's Schryvers verslag over het leeven, de gevoelens, schriften en dood, van ALBERT RADICATI, Graaf van *Passerane*. —— Zeer gepast is het hier geplaatst onderzoek, waarom men zo weinig *Practicaale Atheïsten* by naamen te noemen weet; zo zyn ook de redenen opgegeeven, waarom zo weinig Schryvers zich onder de *Practicaale Atheïsten* hebben laaten vinden.

Grooter is het bekende aantal der laatste soort, onder de *Atheïsten* geteld; naamlyk der Twyfelaaren, of *Pyrrhonisten*. Onder deezen treedt vooruit DAVID HUME, wiens Leeven en Schriften hier een ruim aandeel krygen. Zeer kort, en in deezer voege, op dat wy dit overneemen, gewaagt hy van P. BAYLE. Hy zegt 'er dit van. „ Hier in „ ons Vaderland heeft 'er zich niemand van dit slag aan ons „ opgedaan. Veele Schryvers hebben wel den vermaarden „ den PIERRE BAYLE, Hoogleeraar in de Wysbegeerte „ en Geschiedkunde te *Rotterdam*, voor eenen *Sceptischen Atheïst* meenen te moeten verklaaren, uit hoofde

„ van

„ van zyne fpitsvindige fofisteryen, waarmede hy de „ waarheden van den Godsdienst allerwege onder de hand „ en heimlyk in een twyfelagtig licht fcheen te willen „ plaatzen (*); doch, zo het my voorkomt, is den grooten „ Man hier in waarlyk ongelyk aangedaan. Hy was ja „ een *Twyfelaar*, die met de waarheid onbezonnen om- „ fprong, en die vermaak fchepte in iets ftaande te hou- „ den, om iets anders te doen wankelen, 't welk hy niet „ regelrecht durfde aanpakken; maar, eigenlyk gezegd, „ is hy toch nooit onmiddelyk den Godsdienst aange- „ vallen, met een blykbaar oogmerk, om denzelven op „ zyne grondzuilen te doen waggelen, en het denkbeeld, „ daar is een God! op eene *Sceptifche* wyze wech te fi- „ lofofeeren. Zyne eigen woorden waren: *Ik weet te* „ *veel om aan alles te twyfelen, en te weinig om my aan* „ *een vast Systema te binden.* En ik geloof, dat hy daar „ in de waarheid fprak (†)."

Breeder handelt onze Schryver over den *Duitfchen Atheïstifchen Twyfelaar* JOHANN HENDRIK SCHULZ; zyne Gevoelens en Schriften ontleedende, met de opgaave van de Lotgevallen; die met deeze gevoelens *Luthersch* Predikant was, en veele jaaren bleef; wiens afzetting veel voeten in de aarde hadt. —— Op hem volgt het verflag eens ongenoemden *Twyfelaars* in *Duitschland*, Schryver van

(*) „ Met vry fterke kleuren wordt hy als een begunftiger „ van het *Atheïsmus* afgefchilderd door PIERRE JURIEU, *Walsch* „ Predikant te *Rotterdam*, die van te vooren zyn Vriend was „ geweest, in een gefchrift, uitgekomen in den jaare 1706, „ en getyteld, *Le Philofophe de Rotterdam, accufé, atteint &* „ *convaincu.*" —— [Wy moeten hier aanmerken, dat JURIEU, *voorheen* BAYLE's *Vriend*, zyn geflaagen *Vyand*, en als 't ware zyn *Vervolger*, geworden was. En 'er byvoegen, een en ander Man, meer van Letteren dan van Oordeel, aangetroffen te hebben, die in BAYLE alle Twyfelaary verfchoonen konden, en 'er byvoegden, dat hy hier door de opregtfte belydenis gedaan hadt van de *Zwakheid der Menschlyke Rede*, en hoe men de toevlugt tot de Openbaaring moet neemen, om zekerheid te bekomen. Doch wy, die meenen de Werken van dien Man wel te kennen, troffen 'er geen fpooren in aan tot die laatstgemelde veronderftelling.] (*Aant. van den Recenfent.*)

(†) „ Hy verklaarde zulks eens aan den beroemden LA PLA- „ CETTE. Zie SCHLEGEL, I D. bl. 430."

van zeker Werk (*), in 1790 of ongeveer, gelyk onze Schryver vermeldt, „ heimlyk in de wereld gebragt. Ten „ jaare 1793 werd hetzelve, by wyze van eene tweede „ uitgave, van *Hamburg* aan verscheiden Kooplieden te „ *Francfort aan de Main* en elders overgestuurd, met „ verzoek van 't zelve aan de Boekhandelaaren rond te „ zenden, ten einde die het verkoopen mogten, en het „ zo doende aan den man mogt komen. Met den tyd „ lekte het uit, dat de Schryver ware een Huisonderwy- „ zer van zekeren Koopman, te *Hamburg* woonachtig, „ F. H. ZIEGENHAGEN." Dit Werk wordt, naar gewoonte, eenigermaate ontleed. —— Te zonderling, om het onvermeld te laaten, is het Plan, in dit Werk voorkomende, volgens 't welk men een begin zou kunnen maaken met het menschdom tot Godsdiensteloozen daadlyk te hervormen. „ Hy slaat," dus luidt het verslag, „ aan „ vermogende Burgers voor, een groot landgoed te koo- „ pen, daar een kuudig jongman op te plaatzen, en aan „ denzelven eene genoegzaame bezolding te geeven, ten „ einde hy eene vrouw onderhouden en met die een „ filantropische School zoude kunnen oprichten, waar in „ eenige weinige Jongens en Meisjens, doch van beiden „ even veel in getal, dierwyze opgevoed wierden, dat „ zy van allen Godsdienst vervreemd bleeven, en slechts „ onderrigt ontvingen in de Gelukzaligheidsleer van den „ Schryver, en in zommige nuttige weetenschappen. „ Wanneer deeze kinders eens groot geworden waren, „ moesten zy, volgens zyn plan, door het Huwelyk „ naauwer met elkander vereenigd worden, en zo doende „ met elkander hier of daar eene Volkplanting van een „ be-

(*) De tytel was: *Lehre vom richtigen Verhaltnisse des menschen zu seinen nebenmenschen und zu den ubrigen Geschöpfen, und die durch öffentliche Einfuhrung desselben allein zu bewurkende allgemeine menschenbegluckung.* — Terwyl wy deezen Tytel aan den voet onzes Blads uit den Text afschryven, kunnen wy niet afzyn eene aanmerking te maaken, die ons menigvoud in het leezen deezes Werks is voor den geest gekomen; naamlyk dat het stellen van de Tytels der Werken in eene vreemde taale, in den Text, een stootend voorkomen heeft. Beter hadt de Schryver, gelyk hy *zomtyds* doet, dit *altoos* aan den voet gedaan. Welstandigheid zou 'er door bevorderd zyn.

„ beter menschlyk geslacht uitmaaken, welk, van tyd „ tot tyd, zich dan wel verder verbreiden zoude. Ondertusschen dringt hy by allerlei slag van lieden sterk „ aan, om 'er toch mede op te werken, dat de Godsdienst geheel afgeschaft worde."

De *Fransche Atheïstische Twyfelaars* DIDEROT en ROBINET worden geenzins zagt behandeld; doch voor het schreeuwendste, den eerstgemelden betreffende, in een Aantekening gevoegd, zouden wy voldingender getuigenis verlangen, dan 'er wordt aangehaald.

Wy schryven nog, ten staal van YPEY's styl, die aan soortgelyke aanmerkingen, als wy, op het Eerste Stuk deezes Deels, maakten, onderhevig blyft, zyne Aanmerkingen af, over de *Twyfelende Atheïsten* van de tegenwoordige Eeuw. „ Ziet daar, Leezers! een Historisch verslag van deezen; beoordeelt het nu zelven eens, of wy „ geen recht hebben gehad hen te rangschikken onder de „ geenen, die hunnen weezenlyken Maaker verloogchenen. Gelukkig echter is het, dat hunne wyze van redenkavelen, over het geheel genomen, voor het gros des „ Volks niet zeer verleidelyk is. Hunne Schriften zyn „ of te filosofisch en te diepzinnig, of te zeer opgevuld „ met in 't oogloopende bystersporigheden, en dwaaze „ ongerymdheden, om de dagelyksche verstanden eener „ weelderige Jongelingschap, die toch voor het leiden „ van een Godsdienstloos leeven 't meest in gevaar is, „ van den weg der waarheid af te brengen, en langs de „ *paden van de allerrampzaligste* dwaaling voort te sleepen. DIDEROT alleen moeten wy hier uitzonderen. „ Deeze Man heeft iets betoverends en overredends in zynen styl, en weet zich, als Filosoof, zo naïf en bevattelyk uit te drukken, dat veelen, die niet op hun „ hoede zyn, heelligt door zyne schoonschynende redenen zich zouden kunnen verstrikken laaten, en, indien „ ze niet met goede tegenbewyzen gewapend zyn, zich „ spoedig door zyne sofisteryen zouden kunnen overwonnen zien. Onbedenkelyk veel kwaads heeft deeze „ *Sceptische* Wysgeer met zyne pestige Schriften in „ *Frankryk* gedaan. 't Is niet te berekenen, hoe veele „ *Franschen* door hem tot Ongodistery vervoerd zyn. „ Een groot deel van de *Fransche* Geestlykheid zelfs „ heeft zich in de jongstverloopen jaaren niet geschaamd, „ van het *Atheïsmus* openlyke belydenis af te leggen; en

„ men

„ men meent, dat deezen nimmer tot dien vreeslyken „ ſtap zouden gekomen zyn, byaldien zy DIDEROT niet „ gekend hadden. Dat deeze *Franſche* Geestlyken tot „ zulk eene hoogte van Ongeloof geſteigerd zyn, zal gewis „ niet weinigen bevreemden; doch wy willen hier over nog „ het volgende aanmerken, en dan zal men zich misſchien „ daar minder over verwonderen. Deeze lieden wisten, „ in hunne betrekking als Geestlyken, luttel of niets „ meer, dan wat Ariſtoteliſche School-Theologie, die „ vol donkerheden is, en ſlechts hier en daar een flaau- „ wen ſtraal van het licht des Evangelies opvangt. De „ genoemde Ariſtoteliſche Schooltheologie hadden zy al- „ tyd beſchouwd als een zamenſtel van Hemelſche Open- „ baaringen, geſchikt om de menſchen voor een beter „ leeven na den dood voor te bereiden; en nu ſtonden 'er „ eenige mannen van verſtand onder hen op, die zy als zo „ veele opgaande zonnen aanmerkten, ter verlichting van „ het menschdom; deezen weezen hun de ongerymdheid „ van dat ſtelzel zo duidlyk aan, dat zy 'er geen woord „ tegen konden inbrengen. Langs zulk een weg door voor- „ oordeelen verblind, vielen zy wyders ongelukkig die „ zelfde lieden by, omtrent al het geene deezen als eene „ gezonde leer van waare Wysbegeerte uitventten. En „ geen onderſcheid immer hebbende leeren maaken tus- „ ſchen het laage bygeloof aan willekeurige kerkbegrip- „ pen, en het verheeven geloof aan onveranderlyke „ bybelſche waarheden, helden zy 'er zoetvoerig toe „ over, om aan het twyfelend ongeloof alle voedzel te „ geeven. Zeer veele ſtellingen, die ons de reden ontdekt, „ zyn, op zich zelven, buiten het licht der Openbaa- „ ring genomen, vry vlot en onzeker; en uit dien hoof- „ de kan het niet wel anders, dan dat zodanigen, die „ het Kristendom geheel verwerpen, ſtraks in verzoe- „ king vallen om aan alles te twyfelen, en niets meer te „ gelooven. Op deeze wyze kon het ligtlyk gebeuren, „ dat veele *Franſche* Geestlyken *Twyfelende Atheïsten* „ wierden. En daar zy voor weinige jaaren nog als zo- „ danigen ſtil in den hoek zaten, maaken zy in de te- „ genwoordige tyden volſtrekt geene zwaarigheid om „ openlyk als zulken voor den dag te treeden."

Hier op volgt een kort berigt van twee *Atheïsten*, van welke ſlechts weinig bekend is; en een berigt wegens SIGISMUNDUS VON UNRUHE, een geleerd Edelman

man in *Poolen*, ten onregte van *Atheïstery* beschuldigd. De Schryver besluit dit gedeelte met algemeene aanmerkingen over het heerschend Character van alle *Atheïsten*.

Vaderlandsche Historie, vervattende de Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang der Noord-Americaansche Onlusten, en den daar uit gevolgden Oorlog tusschen Engeland en deezen Staat, tot den tegenwoordigen tyd. Uit de geloofwaardigste Schryvers en egte Gedenkstukken zamengesteld. Met Plaaten. Ten Vervolge van WAGENAAR's *Vaderlandsche Historie.* XVIII*de Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8*vo.* 432 *bl.*

„ Geregtigt gelykvormigheid in denkwyze en handelingen, als men rangschikking in agt neemt, in de Geschiedenis, tot eene opvolgende plaatzing, om daar door de éénheid meer in 't oog te houden, dan behoeft onze pen geen oogenblik in twyfel te staan, welk der Bondgenootschaplyke Gewesten zy op *Holland* en het *Sticht*, of liever de Stad *Utrecht*, jongst behandeld, in dit Boek zal te neder schryven; dan kunnen wy, de lotgevallen deezer beide Gewesten geboekt hebbende, niet nalaaten het vroeg Vryheidminnend en steeds zoekend *Overyssel* daar op te laaten volgen —— *Overyssel*, waar de *Vryheidsmin*, van den aanvange der Staatsonlusten, zich op eene uitsteekende en voordeelige wyze vertoonde; waar over de geest van CAPELLEN TOT DE POL gezegd mogt worden te zweeven; waar Naam- en Geslachtgenooten diens der Vryheid te vroeg ontvallen Ridders leefden, en veelen, schoon geen Ridderlyken Naam voerende, hem in Edelaartigheid gelyk, by aanhoudenheid, bleeven werken, en wel zodanig, dat de heilige zaak des Vaderlands, daar meer dan elders, geschaapen stondt, over alle hindernissen te zullen zegevieren, daar alle tegenkantingen te boven te komen, schoon dezelve 'er, in den eindelyken uitslag, niet min dan overal, voor vreemd geweld moest bukken. —— *Overyssel*, een lot- en deelgenoot met andere Gewesten, in de ontknooping van 's Lands Treurspel, zal ons de schryfstoffe van dit Boek verschaffen. In de hoofdzaak wel dezelfde met die wy, in de andere Gewesten, steeds voor oogen hadden; maar

maar eenigzins anders gewyzigd, door de Characters der Hoofdperſoonadien, als mede door de omſtandigheden en betrekkingen deezes Gewests tot de andere Leden des zevenvoudigen Bondgenootſchaps."

In deezer voege vangt het L Boek, het eerſte deezes XVIII Deels, aan; en voldoet de Schryver aan dit plan volkomen: *Overysſels* Bedryven, zo ter Staatsvergaderinge, als der Stedelyke Regeeringen, vermeldende; met byvoeginge, hoe men, naa de Omwentelinge, alle gemaakte veranderingen vernietigde, en alles op den ouden voet herbragt. Wy zullen den Inhoud der meerendeels bekende en hier wel uiteen gezette gevallen niet vermelden; maar eene en andere algemeene Aanmerking, ten opzigte van de Omwenteling deezes Gewests, afſchryven.

„ Wanneer wy een te rugſtaand oog vestigen op het geen in *Overysſel* tot het bewerken der thans omvergeſtoote Staatsverandering was voorgevallen, zullen wy alle reden vinden om te beweeren, dat alles, wat in dit Gewest omtrent de Grondwettige Herſtelling gedaan wierd, met zo veel eenpaarigheids van verre weg het grootſte gedeelte der Burgeren en Regenten doorging, dat 'er geen twyfel valt, of, wat men ook elders moge voorgegewend hebben van eene zogenaamde meerderheid van Staatsleden en Ingezetenen, die voor de zaak des Stadhouders yverden, by zich daar verzet hebbe tegen de bykans algemeene ſtem, zo van Burgeren als van Regenten. Deeze overeenſtemming tusſchen de Burgeryen en Regeeringsleden, was ook de groote, zo niet de eenige, oorzaak, dat vóór de Omwenteling, door eene buitenlandſche gewapende tusſchenkomst te wege gebragt, geene geweldaadige ſtappen, door den Stadhouder, tegen *Overysſel* konden gedaan worden. Om hier toe te geraaken, was het verſchil over het Regt van Overſtemming tusſchen Ridderſchap en Steden, reeds in den Jaare MDCCLXXXIV, zo verre getrokken; doch door de Uitſpraak der Afgezondenen uit de Bondgenooten gelukkig bygelegd.

„ Of 'er grond ware om te verwagten, dat, by eene geheele agterblyving van de tusſchenkomst eener buitenlandſche Magt, een grooter aantal Ridders zich zou gevoegd hebben by de Minderheid uit dat talryk Lichaam in dit Gewest, gelyk eenigen vermoeden, durven wy niet bepaalen. Zekerder gaat het, dat de ſtap van *Pruisſen*, ſchoon ondernomen onder den ſchyn eener gevor-

vorderde Voldoening van *Holland*, een algemeener doel en ten hoofdoogmerke hadt om de gemaakte Hervormingen door geheel het Gemeenebest te vernietigen, en alle verdere poogingen ten deezen einde te doen ſtaaken. Dit valt in 't ooge, als men bedenkt, welke Hervormingen reeds in *Overysſel* gemaakt waren, en welke 'er nog moesten gemaakt worden, om den invloed des Stadhouders op de Regenten, en de Regeeringsvorm, alleen op het bekende Regeerings-Reglement ſteunende, buiten werking te ſtellen; als men zich herinnert, welk eene gelukkige overeenkomst deswegen tusſchen de Meerderheid der Staatsleden en de genoegzaam algemeene begeerte der Ingezetenen zich allerwegen liet zien, en daar by voegt de onmogelykheid om de wettige Keuren der Magiſtraatsperſoonen van de drie Hoofdſteden te kunnen vernietigen, zo lang de Stadhouder verſtooken bleef van de willekeurige goed- of afkeuring der jaarlykſche Keuren van Gemeenslieden en Burgemeesteren.

„ Om dit tegen te werken en overhoop te werpen, was ook in dit Gewest een buitengewoon middel noodig, en dit vondt men met Doortocht voor *Pruisſisch* Krygsvolk door *Overysſel* te vraagen. Om het in *Holland* ter bewerking der gevorderde Voldoening te brengen, was het niet noodig *Overysſel* aan te doen; zelfs trok geen noemenswaardig gedeelte uit dit Gewest na *Holland*, en zulks geſchiedde nog eerst, naa dat de Omwenteling reeds daargeſteld was.";

Wanneer de Schryver, volgens zyn doorgaand plan, in dit *Hoofdſtuk* de byzondere Steden van *Overysſel* in overweeging neemt, doen zich de duidelykſte ſpooren op, dat de Intocht der *Pruisſiſche* Krygsbenden ſtrekte om ook daar de bedoelde Staatsverandering te veroorzaaken. Eene Staatsverandering, welke geen plaats greep, als geheel overtollig, in *Gelderland*, het voorwerp des Geſchiedſchryvers in het volgende LI Boek. In welk Gewest, uit den ſtryd der Staatsbegrippen tusſchen de meerderheid der Regeeringe en de Vryheidsvrienden, hevige botzingen en Opſtanden ontſtonden, gepaard met de gruwelen daar aan vast, en door de Inrukking der *Pruisſiſche* Krygsbenden voltooid. Dit geheele Hoofdſtuk maakt 'er eene aaneenſchakeling van uit, beſlooten met de ſchennis aan het Familie-Graf der CAPELLENS gepleegd. —— Wy neemen 'er alleen, even als uit het voorgaande Hoofd-

ſtuk, ééne aanmerking uit over, op de *Gelderſche* Beweegenisſen in 't algemeen ſlaande. —— „Slaan wy," luidt zyne taal, „het oog te rugge op de meeste deezer *Gelderſche* Woelingen en Oproerigheden, dan moet de verwonderde Naakomelingſchap vraagen: Waarom geſchiedden deeze Oproeren en Plunderingen, door verre de meeste Gelderſche Steden, genoegzaam op eenen en denzelfden dag? Waarom de meesten daags vóór of op den eigen dag der Afreize van haare Hoogheid na *Holland*, en eer men nog van derzelver mislukking kennis hadt? In de daad, die gelyktydigheid duidt niet onduister aan, een gesmeed plan om door een algemeen Oproer eene Staatsomkeering in den Lande te bewerken. Het verband, waar in dit gebeurde ſtaat met de Gruwelen ten dien tyde in *Zeeland* gepleegd, en naderhand te vermelden, wyst ons op eene andere oorzaak, dan de Schryvers, der Oranjepartye toegedaan, hunne Leezers zoeken diets te maaken, daar zy, in elke Stad, de oorzaak dier Gebeurtenisſen aan de onvoorzigtigheden of tergingen der *Nieuwe Staatsgezinden*, omtrent het Krygsvolk gepleegd, of aan misnoegen onder het *Geldersch* Gemeen, over het ophouden der bewuste Reize van de Prinſesſe, en dus aan toevalligheden, willen toeſchryven (*). Waarlyk, wie kon zich laaten diets maaken, dat alle die onvoorzigtigheden, tergingen en toevalligheden, door zo veele Steden heen, genoegzaam op het zelfde oogenblik, immers binnen het kort beſtek van een paar dagen, zouden plaats gegreepen hebben, en dat, binnen dat zelfde korte tydperk, de woede daar over onder het Krygsvolk zou losgebarſten zyn? Niemand zal gelooven, dat de Krygslieden in *Gelderland*, of ook het Gepeupel, ter plaatze waar het zelve medewerkte, in Steden op een vry grooten afſtand van elkander verwyderd, eensklaps een misnoegen konden opgevat hebben, over een voorval, 't geen hun toen nog niet bekend kon zyn."

De

(*) „Dit is (zegt de Aanteekening) de doorgaande ſchryfwyze van den Vervaardiger der *Nieuwe Nederlandſche Jaarboeken*, die veele gewigtige Gebeurtenisſen, waar aan hy geen vergoelyken of goedmaaken wist, heeft overgeſlaagen, en andere met veele omwimpelingen voorgeſteld; alle ſtrekkende om de door hem geliefde Party te verſchoonen."

De hier bygebragte aanmerking krygt ſterkte, als wy, met den Geſchiedſchryver, het oog, in dit Tydsgewrichte, op *Zeeland* vestigen, waar toe hy het LII Boek (*), 't welk meer dan de helft van dit Deel uitmaakt, beſtemt. Onder alle de woelingen, welke daar, zo in Staats- als in Stedelyke Vergaderingen, plaats greepen, ſtondt het geſchaapen, dat de Prinsgezinde Party de overhand, ſchoon met veel worſtelens, zou krygen. „ Zy kreeg," zegt onze Geſchiedboeker, „ die met de daad, door welke middelen, en tot wat prys, moet ons Geſchiedblad openleggen."

Volgens zyn in andere Gewesten gevolgd beſtek, beſchouwt hy eerst de zaak in 't groote, zo veel het Gewest aangaat, en vervolgens de onderſcheidene Gedeelten, de byzondere Steden, die, de een min de ander meer, ten doele ſtonden aan de werkingen van den thans heerſchenden Tuimelgeest des oproerigen Geweld̄s. „ Groot," ſchryft hy, „ en byster waren zeker deszelfs uitwerkingen in een en ander der reeds beſpiegelde Gewesten; doch wy maaken ons aan geen grootſpraak ſchuldig, wanneer wy beweeren, dat *Zeeland* in deeze alle andere overtrof. —— In zeker voegen mag men zeggen, dat *Zeeland* zichzelven gelyk bleef; alleen werd de breuke tusſchen de verſchillend denkende Staatsleden, van tyd tot tyd, grooter, en levert dit veel in 't oog vallends op, 't welk, behalven het meer algemeene en reeds verhandelde ter Hooge Staatsvergaderinge, de aandagt der Geſchiedkunde trekt; weshalven het ons niet zal verdrieten, dit Gewest meer byzonder in opmerking te neemen. Wat daar gebeurde, en hoe veel was dit? en in welk een verband het ſtondt met het geen elders in den Lande voorviel, kan veel lichts verſpreiden over gebeurtenisſen, ten deezen jaare, in andere Gewesten, en zal dit licht, by eene byzondere beſchouwing van de gedraagingen in *Zeeland* zelve, in ſterkte en klaarheid toeneemen, hoe veele Schryvers hetzelve tragten te verdonkeren, door de ſcherm van Partydigheid 'er voor te zetten. Een bedryf, waar toe de Staatsomwenteling, ten voordeele van *Oranje* bewrogt, de gunſtigſte aanleiding gaf. Nogthans zullen wy, om alles in den waaren dag te haalen, weinig anders behoe-

(*) In het Opſchrift deezes Boeks vinden wy, bl. 206, weder, *Een-en-vyftigſte Boek.*

hoeven dan fpreekende en onlochenbaare Staatspapieren." Naa eene aanmerking wegens derzelver uitfteekenheid, boven die van andere Gewesten, in het verfchaffen der Staatsftukken van wederzyden, vaart de Schryver voort.

„ In *Holland*, *Utrecht*, *Overysfel* en *Gelderland* zagen wy door den daadlyk overmeesterenden invloed en werking der *Pruisfifche* Krygsmagt, fchoon op eene zeer verfchillende wyze betoond, eene groote Staatsomwenteling daargefteld, en den, voor een tyd, in een en ander Gewest, diep vernederden Stadhouder tot de voorige aanzienlyke hoogte verheeven. In *Zeeland* was hy nimmer tot die laagte gedaald als in eenige der opgemelde Gewesten. Hoewel het daar aan geene Staatsleden ontbrak, die de bepaling des overheerfchenden invloeds van dat Huis zogten te bewerken, en na de Vryheid, elders verlangd en daargefteld, haakten. Veele poogingen hier toe aangewend, en in voorige Deelen onzer Gefchiedenisfe vermeld, ftrekken des tot fpreekende Getuigenisfen.

„ Andere middelen, en geen buitenlandfche Krygsdwang, werden in *Zeeland* te werk gefteld, en de Party, die zich voor Burgerregten en Vryheid verklaard, en derzelver eifchen, met eene *Zeeuwfche Rondheid*, voorgeftaan en moedig verdeedigd hadt, gedwongen van dezelve af te zien, gelyktydig met of vroeger dan andere Gewesten te bukken, en het hoofd zo veel dieper in den halze te haalen, als het zich daar uit te hooger hadt opgeftooken. 't Geen egter niet zonder moeite, en veel onderdrukkings, toeging. —— Dit Gewest zal ons, derhalven, gebeurtenisfen van eenen anderen aart opleveren. De verfcheidenheid zal, nogthans, grootendeels beftaan in eenen meerderen inwendigen en fteeds werkenden invloed, in werkzaamheid gebragt, aangeftookt, en beftuurd door Lieden, dien het aan geene bekwaamheid, ftoutmoedigheid, behendigheid, list en looze Staatsftreeken, zomtyds met den naam van Vaderlandsliefde en Godsdienst-yver overdekt, ontbrak, om de belangen dier Partye voor te ftaan en te handhaaven. Schoon men 'er fteeds Staatsleden aantrof, die fchranderheids, moeds en eerlykheids genoeg bezaten om door dien veelkleurigen mommegryns heenen te zien, en denzelven af te ligten, ten minften eenigzins op te heffen; derwyze dat Tydgenooten en Naakomelingen zich in de gelegenheid bevinden om de waare gefchaapenheid der zaaken, in dat Gewest, ten dien tyde, te ontdekken.

Dit

Dit te doen is onze taak. Eenigzins moeilyk moge ze weezen; doch wordt dezelve grootlyks verligt, door de evengemelde gesteldheid der in druk uitgegeevene Staatsbesluiten deezes Gewests, die spreeken, met luider stemme spreeken, en zich laaten hooren op een toon, die hooger klinkt dan het gesluister der Partyschappe, welke blyken zal vergeefsche poogingen in menigte aangewend te hebben, om eene hoogte aan te neemen, sterk genoeg ter verdoovinge van de stem der Waarheid."

Om de schreeuwende Gebeurtenissen in *Zeeland*, staande dit veelvuldig oproerig geweld, waar van men in de *Nederlandsche Jaarboeken* doorgaans eene zeer verzagte of vervalschte opgave aantreft, toe te lichten, heeft de Schryver hier en daar zich bediend van medegedeelde Stukken van eene ontwyfelbaare Egtheid.

Het verwondert ons niet, dat eene Vaderlandsche Geschiedenis van deezen tyd, met die vryheid geschreeven, den Voorstanderen van *Oranje* geenzins smaake; dat zy den Schryver van Partydigheid beschuldigen. Hy is zeker eene andere Partye dan zy toegedaan; doch, wanneer men daadzaaken levert, wanneer men Staatsstukken, wanneer men geloofwaardige Schryvers aanhaalt, ooren ooggetuigen noemt, wordt de benaaming van *Partyschryver* als een loutere scheldnaam gebezigd; en zal, noch kan, niets afdoen ten nadeele van het Werk by allen die Geschiedkundige Waarheid zoeken. Het is ons lief, dat de Schryver, ondanks dit morrend gebas, *op den door hem gehouden* trant voortvaart. Men moet het voor een geluk agten, wanneer een gelyktydig Schryver eene vrye pen voert; wanneer de verwisseling van Staatsomstandigheden hem gelegenheid verschaft om iets rustig te verrigten, 't welk anders ten hoogsten met een schroomvallig *men zegt*, en dergelyke, in veele Geschiedenissen geleezen wordt. —— Nogmaals betuigen wy ons verklaard, doch door onvermydelyke hindernissen belet, voorneemen, om, het geen wy ten aanziene van dit Werk ten agteren zyn, in te haalen.

MARCUS JUNIUS BRUTUS. *Te Haarlem*, *by* A. Loosjes, Pz., 1798. *In gr.* 8*vo.* 90 *bl.*

Hebben wy, zo wy vertrouwen, ons niet vergist, met den Uitgeever van L. JUNIUS BRUTUS voor den Schryver te groeten, dan ook faalen wy niet, als wy deezen Naamgenoot M. JUNIUS BRUTUS onder de Werken van A. LOOSJES, PZ. aanfchryven. Hy hadt, indien deeze zyn arbeid den Landgenoot niet ongevallig ware, deeze tot een Pendant zynen Landgenooten beloofd. Op genoegzaame gronden oordeelden wy reden te hebben om dit te verwagten (*). En zien wy, met de uitgave van het opgemelde Stuk, deeze onze verwagting beantwoord.

De Schryver betuigt het Character deezes *Romeins* met alle mogelyke naauwkeurigheid gefchetst te hebben —— hy gelooft dat hetzelve niet ten nadeele zal afsteeken by dat van zynen voortreflyken Voorganger, althans dat dezelfde geest van Belangloosheid, Volks- en Vryheidsliefde, allerwegen in hetzelve doorftraalt, en eene mindere geftrengheid, dan in het Character van den ouden BRUTUS. —— Wel te recht oordeelt hy deezen *Romein* niet verder te moeten volgen, dan tot diens roemryken intocht van *Athene*: —— Iets anders is het, gelyk hy opmerkt, eene volledige gefchiedenis van een voortreflyk Man te befchryven, iets anders eenige voornaame Tafereelen, uit zyn leeven, te kiezen, ten einde zyn Character in een eenigzins verheven licht te plaatzen.

Dit laatfte heeft hy meesterlyk gedaan. Elk Tafereel van de Elf, die dit geheele Werkje uitmaaken, draagt 'er blyk van. De Gefchiedenis geeft aanleiding tot treffende Contrasten. —— Hoe doen deeze zich op tusfchen POMPEJUS en onzen BRUTUS, by diens komst in 't Leger! —— Hoe worden zy afgewisfeld in de ontmoeting tusfchen BRUTUS en CÆSAR, naa den Veldflag in de *Pharfalifche* Vlakte! Welk eene edelmoedigheid, welk eene grootheid van ziel, in die beide zo wyd verfchillende gevallen! Hoe blyft die edele *Romein* zich zelven gelyk, zelfs in het volvoeren van een bedryf, waar in die zielshoedanigheden zulk een ftryd te ftryden, en

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 83.

en eene zo grootsche overwinning te behaalen hadden! Hoe dezelfde Man, toen deeze zyne Vaderlandlievende daad, by de *Romeinen*, die goedkeuring niet ontving, welke dezelve verdiende! —— Ieder Tafereel doet den grooten Man kennen; en heeft de Vervaardiger hier en daar eene korte Aantekening gemaakt, tot meerder opheldering dienstig.

Hebben wy, by de aankundiging der voorige Tafereelen, *één* Tafereel genomen om het ten toonbeeld op te hangen, wy doen het in dit geval weder, en neemen daar toe het *Zevende Tafereel*, getyteld BRUTUS *en* PORCIA. (*'s Nagts voor de Iden van Maart.*)

„ BRUTUS, in het midden van den nacht, het bedde „ verlaaten hebbende, zit in eene peinzende gestalte, in „ een vertrek zyner wooning — in diep overleg als verzonken, wegens den aanslag van den volgenden dag, en „ zyne Huisvrouw PORCIA treedt hem nader, PORCIA, „ de Dochter van den beroemden CATO van *Utica*.

PORCIA.

„ Zeg my toch, ô BRUTUS! —— Weder hebt gy het „ bedde verlaaten. Van welk eenen aanslag gaat uw hart „ toch zwanger? Denkt gy, dat ik zo onkundig ben aan „ dat hart, dat ik niet reeds zedert een geruimen tyd „ bespeurd heb, dat 'er iets gewigtigs broeit? Denkt „ gy, dat ik myne aandacht niet gevestigd heb op die „ geheime byeenkomsten, die gy toch onmogelyk geheel „ voor my hebt kunnen verbergen? Gisteren sloegt gy, „ te bedde liggende, in uwen droom uwe armen wyd „ uit een, en met een vervaarlyke stem mompelde gy, „ *Sterven, sterven moet hy.* —— Gy ontwaakte — met „ een ysselyken schok, die de geheele legerstede dreunen „ deed —— en nu, myn Vriend! nu zit gy daar weder „ neder, in diep gepeins weggezonken.

BRUTUS.

„ Verlaat my, PORCIA! Laat my aan myne bepeinzingen over. Gy hebt gelyk, groote zaaken heb ik in „ 't hoofd ... en dan slaat het hart zo kalm niet als op „ den gewoonen weg.

PORCIA.

„ En uwe PORCIA kan geen deelgenoote van uw geheim zyn, om u uwe smarten, die het u lyden doet, „ draag-

„ draaglyker te maaken. Dit, dit zal dan het eerste geheim zyn, dat gy voor haar verbergt. Maar neen! gy kunt u door eenen heiligen Eed tot stilzwygen verbonden hebben.... Ik zoek mynen BRUTUS niet te verleiden.... Alleen wenschte ik uwe smarte door mynen troost te leenigen. —— Vaarwel!

BRUTUS.

„ Voortreffelyke PORCIA! —— Neen! verlaat my niet; —— blyf by my den nacht doorbrengen ... uw byzyn zal mynen geest, die zich op één punt bepaalt, misschien verstrooijen. —— Want dat punt is ysselyk...

PORCIA.

„ Ysselyk? ...

BRUTUS.

„ Zo ysselyk, als de punt van den dolk.

PORCIA.

„ O Goden! wat hebt gy met my voor; zal ik mynen BRUTUS, even als mynen Vader CATO, door eenen eigen dolksteek zien sneeven. Och! myn Vriend! welke naare gedachten moeten dan uwe ziel bestormen... En alles is rondsom ons kalmte en vrede.... Jaa, myn Vader sloeg de handen aan zyn leeven, toen *Utica* op het uiterste gebragt was, en in het yslyk bezef, dat hy de slaaf zou worden van CÆSAR.

BRUTUS.

„ Van CÆSAR! van dien Dwingeland!

PORCIA.

„ Ik beef voor u, myn BRUTUS! Hemel! welke oogen sloegt gy daar op... Een man, die zynen naasten den dolk in 't hart wringt, kan niet ysselyker zien, dan gy by het uitspreeken van den naam van CÆSAR, op eenen toon, die alle myne leden zidderen doet.

BRUTUS.

„ Gy zyt de dochter van den grooten CATO. —— Gy zyt de vrouw van BRUTUS, den afstammeling van den verlosser van *Rome*. —— Gy zyt geene gewoone

„ Vrouw,

„ Vrouw, verheven boven veele der zwakheden, die uwe „ kunne aankleeven —— gy zyt PORCIA ... eene vriendin, eene voorſtanderes der Vryheid, ſchoon zy met „ uwen Vader in het graf gedaald is.

PORCIA.

„ Waar toe deeze lofrede... Vleijery uit den mond „ van BRUTUS! vleijery aan zyne PORCIA verkwist....

BRUTUS.

„ 't Is geene vleijery —— maar eene lofrede, die gy „ verdient —— gy kunt zwygen... In alle myne geheimen, in alle myne ſmarten hebt gy gedeeld —— „ ook in dit geheim, in dit ysſelyk geheim zult gy deelen... Ik vertrouw het aan myne Vrouw, die my „ niet kan verraaden ... ik vertrouw het aan myn eigen hart.

PORCIA.

„ Ik weet niet of ik u niet moet ſmeeken, om een geheim dat zo vreeslyk zyn moet voor my te ſmooren. „ Ik beef voor uwe ontroering...

BRUTUS, (*met zekere hem oneigene wildheid haare hand grypende; en naa rondom zich te hebben heen gezien, als of zy beluisterd konden worden, vertoont haar een dolk, en zegt fluisterende.*)

„ *Porcia!* ... morgen ... morgen moet CÆSAR met „ deezen dolk omgebragt...

PORCIA, (*deinst agter uit, zygt op een zetel neder, en ziet hem eene geheele poos ſpraakloos aan.*)

„ CÆSAR ... CÆSAR ... uw weldoener.

BRUTUS.

„ De vyand van het *Romeinſche* Volk.

PORCIA.

„ Ik beef ... gy de Moordenaar van CÆSAR...

BRUTUS.

„ Ik en veele andere *Romeinſche* Raadsheeren.

PORCIA.

„ En wie aan het hoofd der Zamenzweering? —— „ Gy zwygt... Ik weet het... Niemand anders dan „ gy... .

BRUTUS.

„ Gy hebt het wel geraaden.

PORCIA.

„ Op morgen....

BRUTUS.

„ Op morgen, in den Raad.

PORCIA.

„ En is dat besluit onherroepelyk?

BRUTUS.

„ Het staat vast als het noodlot der Goden...

PORCIA.

„ Dat het dan de Goden zegenen —— en dat de „ Dwingland sterve....

BRUTUS.

„ Gy zyt waardig de Dochter van CATO te zyn. An- „ dere Vrouwen zouden misschien hunne Mannen trach- „ ten te rug te houden...

PORCIA.

„ Gy hebt het besluit onherroepelyk verklaard; en gy „ zyt een man, die noch om myne ydele klagten, noch „ om myne zwakke bewysredenen, een zo vast genomen „ besluit zult veranderen. Waarom zou ik u dan met „ nietige klagten, in zo gewigtige oogenblikken, ver- „ moeijen. Waarom uwe fiere ziel misschien voor een „ oogenblik doen wankelen... Neen, BRUTUS! Gy kent „ my nog te weinig, indien gy zulk eene zwakheid van „ my verwacht hadt... De les van Vader CATO is my „ niet vergeeten, als ik met hem sprak over de Huwe- „ lyksliefde, eer ik u immer met een oog van liefde „ aanschouwd had. —— Dochter, zeide hy, veele Vrou- „ wen meenen, dat zy, in oogenblikken van gevaar, door „ traanen en gejammer de blyken van groote huwelyks- „ lief-

„ liefde geeven; maar zy doolen zeer.... Dan is het „ dat zy alle hunne aangebooren welſpreekendheid moeten „ gebruiken, om den moed hunner Echtgenooten aan te „ ſpooren, en op te voeren tot de grootſte heldendeugd... „ Toen verſtond ik die les wel, myn BRUTUS, maar „ niet zo klaar als in dit oogenblik... 't Is of de ſchim „ van myn Vader voor my zweeft; my zyne afgrys- „ lyke wonde toont —— die les herhaalt, en 'er by „ voegt, PORCIA! PORCIA! wederhoud de hand van uwen „ BRUTUS niet, die den grootſten vyand der *Romeinen* „ vellen wil. —— Sterk zyn arm.... — Ha BRUTUS! „ Morgen — ... Ja over den dag van morgen moet ik „ juichen, ſchoon het een dag des bloeds zyn zal; mor- „ gen — ... morgen zal de roemrykſte der leevensda- „ gen van mynen Echtgenoot zyn ... morgen zult gy, „ zo dikwyls om uwe vryheidlievende gevoelens het „ evenbeeld van uwen Voorvader BRUTUS genoemd, den „ roem van uwen grooten Voorzaat doen taanen; en door „ uwe handen zal de *Romeinſche* Republiek herſteld wor- „ den....

BRUTUS.

„ Braave ... moedige ... groote PORCIA! ... o Hoe „ lugtig ſlaat myn hart, nu ik het geheim in eenen zo „ edelen boezem ontlast heb. Ik haal veel vryer adem... „ 'Er is een ſteen van myn hart gewenteld. De man, „ die een geheim voor eene braave en ſtilzwygende „ *Echtgenoote heeft*, is ongerust, als hy, die een mis- „ daad pleegt. —— Ik zou uwe beproefde trouw hoo- „ nen, ik zou uw verſtand beledigen, zo ik u, naa dit „ alles, zeide, dat de duisternis van den Tartarus dit „ vreeslyk geheim moet bedekken tot op het oogenblik „ der uitbarſting.

PORCIA.

„ Dat zy my eer het hart den boezem, dan het ge- „ heim mynen mond ontſcheuren.

BRUTUS.

„ Geen betuigingen... Ha! PORCIA! daar zie ik den „ eerſten blik van den morgenſtond —— van den dag, „ die CÆSAR zal zien vallen... Zie hoe rood ſchemert „ hy... Jaa bloedig —— bloedig zal deeze dag zyn „ voor den Dwingeland van *Rome!*"

Even

Even als het voorgaande Stukje met een Borstbeeld van den Held, door VINKELES, vercierd was, zo is ook dit opgepronkt met dat van de Hoofdperſoonadie in deezen.

Ten ſlot des Voorberigts meldt de Schryver. „ Eer. „ lang zal CORNELIA, de Moeder der *Gracchen*, eenig. „ zins anders van behandeling, ſchoon in denzelfden „ ſmaak, volgen; en daar mede het vak der *Romein-* „ *ſche* Geſchiedenis daar laatende, zal ik zorgen, dat, „ voor de zulks verkiezende, dit drietal Stukjens, een „ voegzaam Boekdeel uitmaakende, kan zamengevoegd „ worden, onder den Algemeenen Titel van *Antieken der* „ *Romeinſche Vryheid en Vaderlandsliefde.*" —— Hoe wel zullen deeze voegen by FRANK VAN BORSELEN *en* JACOBA VAN BEIJEREN; by CHARLOTTA VAN BOURBON; by HUIG DE GROOT *en* MARIA VAN REIGERSBERGEN.

Proeve van den Smaak en Proſaiſchen Schryftrant van Asmus. In vertaalde Fragmenten uit de Wandsbekker-Bode. Te Utrecht, by W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo. 139 bl., behalven het Voorbericht en Inhoud van 8 bl.*

De vooral in 't Noorden van Duitschland beroemde CLAUDIUS heeft (blykens het Voorbericht dezer Vertaaling) zyne, hier en daar verſpreide, letterkundige Stukjens by één verzameld, en, door derzelver uitgave, is de bekende Duitſche *Wandsbecker-Bothen* (die ook ten tytel voert: *Asmus, omnia ſua ſecum portans*) ontſtaan. De alzins *ſchoon* vertaalde Fragmenten nu, die uit dien Wandsbekker-Bode, in deze Proeve, genomen zyn, beſtaan in de volgende, als: *Over de Nieuwe Staatkunde*; *Briefwisſeling, tusſchen my en mynen Oom, betreffende de Orthodoxie en Godsdienstverbeteringen*; *Briefwisſeling, tusſchen dezelfden, over het verbeteren der Kerkliederen*; *Briefwisſeling, met my zelven*; *Parabel*; *Geſprekken, over de Vryheid*; *Over eenige Spreuken van Salomons Prediker*; *Zoo zy het Aardryk vervloekt om uwent wille*; *Vyf Brieven, over den Heere Jeſus, aan Andries*; en nog een *Brief aan denzelven.* —— By eene aandachtige leezing dezer Stukken, (want deze wordt tot goed verſtand derzelven vereischt; omdat de Styl van CLAUDIUS dikwerf zeer ingewikkeld en raadſelachtig is) konden wy ons in 't algemeen zeer wel vereenigen met de beoordeeling, die de Vertaaler, in zyn Voorbericht, aangaande den Schryver doet; zeggende: „ dat de ſchriften van dezen „ man

„ man zich daarin byzonder onderfcheiden: dat ze met zoo „ veel vernuft, populariteit en boert; zoo veel ernst, waar„ heidsliefde en Christendom, in zich vereenigen;" en verder: „ Zyn voordragt is naïf en ongemeen, veelal valt hy in „ den volkstoon; en, in voldoening aan den tytel, dikmaal in „ dien van eenen eerlyken dorpsbode. Hy is een vriend van „ fchertfery; maar zyne fcherts wekt altoos ernst; en nooit „ fpreekt hy met eenig ander, dan dit edel doel: om naam„ lyk de menfchen meer bekend te maaken met zich zelven, „ hen te doen lachen over hunne dwaasheden, of te doen „ *bloozen* over de meer openbaare of verborgene gebre„ *ken* van hun hart, hen meer bekend te maaken met de „ hinderpaalen van, en de wegen en middelen tot, hunne „ innerlyke rust en blydfchap, en alzoo bevorderlyk te we„ zen aan hun waar geluk." Intusfchen moeten wy ook zeggen, in alles niet met den Schryver de zaak ééns te zyn; althans in zyne vergelyking van de oude en nieuwe Staatkunde zien wy telkens den Duitfchen Monarchist doorftraalen, terwyl hy daarin, met veel vóóringenomenheid voor het oud Staatkundig Syfthema, de nieuwe Staatkundige gevoelens, die in Europa zints eenigen tyd zoo veel opgangs maakten, geftrenglyk gispt; fchoon zyn opftel ook, aan den anderen kant, veele blyken van edele gevoelens, van een verlicht oordeel, en van eene gezuiverde menfchenkennis, draagt: zoo zegt hy, by voorbeeld, op pag. 8, in het eerfte Stukje, over de nieuwe Staatkunde, (fpreekende over eenige noodzaaklyke en wenschlyke verbeteringen in het Staatswezen) het volgende: „ Ook komt het my voor, dat het de uiter„ lyke inrichtingen niet zoo zeer of alleen zyn, die het „ *doen. Holland* by voorbeeld was eene Republiek, en toch „ *waren 'er misnoegden.* Het ligt derhalven aan den mensch. „ Nooit is 't hem van pas of naar zynen zin; altyd wil hy „ wat anders, en wat nieuws; wil altyd bouwen en ver„ beteren; is nooit ryk, nooit machtig, nooit geëerd ge„ noeg; en het is de mensch, die goede inrichtingen „ flecht, en flechte inrichtingen goed maakt. De mensch „ gevolglyk moet verbeterd worden; en dat, indien ik raa„ den zoude, niet van buiten naar binnen. Men draait „ toch niet aan den wyzer, om het binnenwerk van het „ horologie te herftellen; maar men verbetert het binnen„ werk, om den wyzer goed te doen gaan. Even zoo zou„ de ik wenfchen dat ook by de menfchen niet geduurig „ aan den wyzer gedraaid, maar het binnenwerk verbeterd „ wierde, ten einde het zich daarnaa op de wyzerplaat al„ les van zelve mochte vinden; ik zou dunkt my over het „ geheel eene verbetering wenfchen, door welke niet de eene „ mensch ten koste van den anderen, de eene party ten

„ kos-

„ koste van de andere, het eene volk ten koste van het ander; maar waar door alle menschen, alle partyen, alle „ volken gelykelyk geholpen wierden; in 't kort eene verbetering, welke de boozen, goed; de kwalykgezinden, „ welgezind; de dwaazen, wys; de trouwloozen, getrouw; „ en zoo, zonder uitzondering, alle menschen, hoogen en laagen, vorsten en onderdaanen, vrienden en vyanden, tot goede, bescheidene, barmhartige, grootmoedige, edele en gelukkige menschen maakte."

En in het slot van dit Stukje zegt de Schryver: „ Wanneer een goed huisvader in den nacht licht behoeft, zoo „ zoekt hy dat niet buiten onder den ruimen Starrenhemel „ op te vangen, om het door de vensters na binnen te „ brengen, maar hy heeft de behendigheid, en neemt „ de moeite, om het binnen in den huize uit staal en steen „ te slaan, en dan laat hy het door de vensters na buiten „ schynen.

„ Men kan de hoogte eenes bergs niet bereiken zonder opwaards te klimmen. En offchoon het klimmen een zeer vermoeiende arbeid is; zoo komt men toch den top gedurig nader, en met elke schrede wordt het uitzicht „ om zich heenen vryer en schooner! en — boven is *boven*.

„ Hoe nu de slaaf het ook maaken moge, om van zyne „ ketenen ontslagen te komen; zoo veel is zeker, dat hy „ door weeten en philosofeeren de ketenen niet verbrooken zal krygen; maar dat hy hand aan 't werk zal moeten leggen, indien 't hem ernst is, 'er van bevryd te „ worden.

„ En, —— ô myne lieve broeders, en onsterflyke medemenschen! —— dat is de verbetering, die ik in voorslag „ brengen zou; dit is het werk dat ons te doen gegeeven is „ op aarde, en deze is de *koninglyke weg der vryheid*, die niemand berouwt."

Gaarne zouden wy nog iets afschryven, om 's Mans diepen ernst en verheven gevoel, by de behandeling van Godsdienstige onderwerpen, te doen kennen; doch ons bestek laat zulks niet toe, en wy moeten dus elk eenen, die, door het reeds ter nedergestelde, zich aangespoord vindt, om iets meer van CLAUDIUS te leezen, tot het Werkje zelve verwyzen.

SCHU-

SCHUBART. *Door hem zelve* (zelven) *geschetst. In de Gevangenis opgestelt.* (opgesteld.) *Met eenige bekorting uit het Hoogduitsch vertaalt.* (vertaald.) 2 *Stukjes. Te Amsterdam, by* J. van der Burgh en Zoon. *Te Utrecht, by* J. Visch, 1798. *In 8vo. te samen* 413 *bl. behalven de Voorrede en Inhoud van* 14 *bl.*

De Heer C. F. D. SCHUBART vangt zyne Geschiedenis aan, met deze nadruklyke woorden: „ Zonder grondbeginzelen te leeven, —— *Iets* te zyn, en *Niets* te zyn; —— of, belaaden met de ketens van verderflyke grondbeginzelen, den tyd van ons bestaan in deeze waereld door te sleepen, onder een bestendig zuchten der ziele naar Vryheid, is beide éven ellendig. Geene aardsche tierannen kunnen het *Lichaam* zoo geweldig drukken, als *valsche* grondbeginzelen den *Geest* doen lyden, die voor de *Waarheid* geschapen is. Waarde Leezer! Ziet gy eene wolk, die door den storm gejaagd wordt; —— Ziet gy deszelfs (derzelver) onvrugtbaare droppelen in eene woestyn nedervallen; —— Ach, dan ziet gy eene afbeelding van myn' Levensloop, dien ik U, met eene beevende hand, gaa afschetzen!" enz. En, indedaad, de Leezer ziet zich in dit verhaal eenen Man geschetst, die, —— hoezeer met verstandlyke vermogens, en eenen aanleg voorzien, om een wezenlyk nuttig lid der samenleeving te worden, —— door aan zyne jeugdige en onbezonne driften gehoor te geeven, de dikwerf luid roepende stem zyns geweetens te smooren, en zich aan ongodsdienstigheid te gewennen, een elendig zwerver wordt, zyne huisvrouw en kinderen vervolgends in armoede dompelt, en eindelyk, door onvoorzichtigheid, in de gevangenis zyn leven moet verkwynen. In dit geheel verhaal heerscht eene openhartigheid en zelfkennis, welke men zelden by hen, die het waagen zich zelven te beschryven, aantreft; geene ydele verschooning zoekt de Schryver over zyne gebreken en misdaaden; neen! hy doet, oprecht, in alle zyne bedryven, de zwakke zyde van zyn hart kennen, en weet ook dáár, waar hy zyne onschuld gevoelt, zyne waarde op eene gepaste wyze te handhaaven.

Alzins belangryk en treffende is de schets van 's Schryvers toestand in de gevangenis, en zyne toetrede in dezelve, als een waar belyder van den Christlyken Godsdienst; dit gedeelte is vol van de zuiverste gevoelens van hoogachting voor —— en verkleefdheid aan —— dien Godsdienst, zoodat veele gemoedelyke Christenen hetzelve met deelneeming leezen, en zich over den kalmen zielstoestand van SCHUBART, na zyne bekeering, verheugen zullen.

Het

Het verhaal eindigt met den 21sten April 1779, zynde de 819de dag van 's Schryvers gevangenschap; en in een Naabericht van den Uitgeever vindt men aangetekend: dat deze zyne gevangenis (schoon van tyd tot tyd minder drukkende geworden) tot in het Jaar 1787 geduurd heeft; hebbende SCHUBART nog vier jaaren, naa zyn ontslag uit dezelve, geleefd; terwyl hy in den herfst van 1791, in den ouderdom van 52 jaaren, overleeden is.

Wy voegen den volgenden wensch aan onze Landgenooten by dien des Schryvers aan de zynen: „ dat dit opstel," (waarvan de Vertaaling in veele opzichten lof verdient,) „ aan Mannen, eenig aangenaam uur zal verschaffen, en, by „ gelégenheden, aan Jongelingen, eene ernstige aanwyzing „ geeven, wat zy te vermyden hebben, indien zy wyze en „ gelukkige menschen, —— indien zy, voor den tyd, en „ voor de eeuwigheid, behouden wenschen te worden!"

Kort en beknopt Exercitie- en Manœuvres-Handboekjen, ten dienste der Bataafsche Gewapende Burgermagt. Te Leyden, by Herdingh *en* du Mortier, 1798. *In 8vo. 56 bl.*

In dit beknopt en vry duidelyk geschreeven Handboekjen worden zeven- en- twintig onderscheidene Manœuvres en Vuuringen voorgesteld, die meest alle, door de staande Bataafsche Armée, by de verschillende Bataillons verricht worden. Voorts kan men 'er uit zien, wat de Bevelhebbers van Bataillons of Corpsen hebben te commandeeren; gelyk ook, wat de verdere Officieren, Onderofficieren en Schutters, by die gelegenheden, hebben waar te neemen. Dit alles is meerendeels getrokken uit het Exercitie-Reglement, bepaald by het Committé tot de Algemeene Zaaken van het Bondgenootschap te Lande, op den 25 Febr. 1796.

Daar de Gewapende Corpsen, ten platten Lande, dikwyls maar uit twee, vier, of zes, Pelottons bestaan, en dus geen volledig Bataillon kunnen uitleveren, is in dit Werkje ook voor de belangens van zulke geringere Gewapende Lichaamen gezorgd, en duidelyk aangeweezen, hoedanig zy, by voorkomende gelegenheden, hebben te handelen.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

Verklaring van den Brief aan de Hebreen, door G. BONNET, *Doctor en Professor der H. Godgeleerdheid, en Academie-Prediker te Utrecht. Vde Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo. 366 bl.*

In een kort Voorbericht geeft de Hoogleeraar BONNET reden van eenige misstellingen en drukfeilen, by zyne afweezigheid, in dit Vyfde Deel zyner Verklaaringe ingeslopen, waarvan ook eene kleine lyst achter het boek gevoegd is.

Daar wy reeds van de voorgaande Deelen deezes uitgebreiden Werks onzen Leezeren van tyd tot tyd verslag gedaan hebben, en nog onlangs van het Vierde Deel in de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* voor 1798, I St. bl. 198, env., mogen wy onderstellen, dat de wyze, waarop de geleerde Schryver zynen arbeid heeft ingericht, bekend genoeg is by de begunstigers van ons *Maandwerk.* Wy zullen daarom nu alleen zeggen, dat hy, op denzelfden voet voortgaande, in dit Deel de *tien laatste* verfen van het Zesde en het geheele Zevende Hoofddeel van den Brief aan de Hebreën verhandelt.

Om den Leezer, die eenig verslag van dit Deel verwacht, genoegen te geeven, zullen wy, tot een staaltjen van des Schryvers arbeid, met zo veel verkortinge, als mogelyk is, overneemen een gedeelte van hetgeen hy zegt, raakende den persoon van MELCHIZEDEK. Op de vraag: *Wie was* MELCHIZEDEK? brengt de Hoogleeraar by hetgeen GEN. XIV en PS. CX van denzelven gezegd wordt, en vervolgens hetgeen wy leezen HEB. VII, voornaamelyk vs. 3 en 8. „ Het een en ander," zegt hy, bl. 82, env., „ heeft ... aanleiding gegeven tot zeer „ verschillende uitleggingen: ze kunnen tot twee hoofd- „ zoorten gebracht worden, zoo ver men deze vraag, *was* „ MELCHIZEDEK *een waar mensch?* van de Schriftuur- „ verklaarders met *neen*, of *ja*, beantwoord ziet.

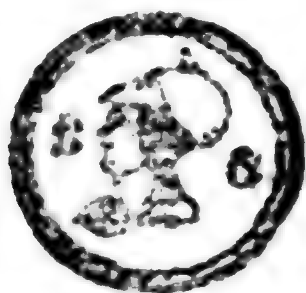

„ Deze verscheidenheid van gedachten, over dit on-
„ derwerp, geeft derhalven gelegenheid tot de drie vol-
„ gende vragen. 1) Was MELCHIZEDEK de Zoon van
„ God zelve? 2) Zoo neen, hoedanig een mensch is
„ hy dan geweest? 3) En eindelyk, wie mag hy ge-
„ weest zyn?"

Het gevoelen der geenen, welken op de eerste deezer vraagen een bevestigend antwoord geeven, en de redenen voor dat gevoelen ingebragt, worden hierop eerst onderzocht. Die redenen zyn ontleend uit de uitdrukkingen HEB. VII: 3 voorkomende, welke men gemeend heeft op niemand dan op den Zoon van God toepasselyk te zyn. Wy kunnen ze hier voorbystappen, daar het zaaklyke ons zo aanstonds, onder den naam van zwaarigheden tegen een ander gevoelen, zal voorkomen. Derzelver zwakheid wordt getoond, en daaruit, bl. 89, besloten, dat MELCHIZEDEK een bloot mensch geweest zy.

Tegen dit gevoelen worden, evenwel, ook zwaarigheden geopperd, welke de Schryver, bl. 91, env., tracht op te ruimen. De eerste, bestaande in eene vraag, of het wel te gelooven zy, „ dat in ABRAHAMS tyd een „ of ander mensch, onder de *Kanaäniten*, een Priester „ des Allerhoogsten Gods geweest zy, enz.?" wordt gemaklyk beantwoord door de aanmerkinge, dat men nog vry laater onder de Heidensche Volken hier en daar voorbeelden van kennisse en vereeringe van den waaren God aantreft, en het dus niet te verwonderen zy, dat men, in deezen tyd, in *Kanaän* nog vond, „ die de leer „ der zaligheid, in NOACHS huis bekend, beleeden en „ beleefden." — Eene tweede zwaarigheid is, dat MELCHIZEDEK *beschreven wordt, als zonder vader, zonder moeder, zonder geslachtrekening; dat*, wil men, *past op geen mensch.* De Schryver antwoordt, bl. 92, env.: „ In dien „ zin, zoo als het op geen mensch past, past het ook „ niet op den Middelaar. . . . Men is dan verpligt deze „ beschryving naar het oogmerk van den Apostel te ver- „ klaren. En welk is dat? het is, om de *Hebreën* te „ leeren, vooreerst, dat CHRISTUS, in zyn Priesterschap, „ geen opvolger van Priesters was, en dus niet uit het „ geslacht van LEVI behoefde te zyn; ten tweede, dat „ hy zelve geen opvolgers heeft, maar altoos Priester „ blyft, zoo lang de Kerk zyne Priesterlyke bediening „ nodig heeft. — Het een en ander was in MELCHIZE- „ DEK ... vertoond: en wel het eerste hier door, dat hy

„ was

„ was zonder vader, enz. ... omdat hy, ſchoon openbaar „ Priester zynde, echter geenzins van Priesterlyke af- „ komst was, en dus, in zyne bediening, niet kan be- „ ſchouwd worden, als opvolger van eenen vader of „ voorvaders, die voor hem dezelfde waardigheid .... be- „ kleed hadden.

„ Wat aanbelangt het tweede, 't welk de Apostel be- „ oogt, naamlyk, om de *Hebreën* te leeren, dat CHRIS- „ TUS altoos Priester blyft, dat geeft de oplosſing aan „ de hand van eene nieuwe zwarigheid, welke deze is, „ hoe van MELCHIZEDEK .... gezegd kan worden, dat „ hy *geen begin der dagen, noch einde des levens gehad* „ *hebbe; maar ... Priester blyft in eeuwigheid, vs.* 3, *en* „ *het getuignis heeft ... dat hy leeft* (vs. 8.) ... Men „ moet dit (bl. 94) in denzelfden zin verſtaan, als het „ vorige, met betrekking, naamlyk, tot zyn Priester- „ ſchap. Begin der dagen verönderſtelt, in eenen Pries- „ ter, dat hy de opvolger is van eenen, die hem, in de- „ zelfde waardigheid, is voorgegaan; en einde des levens „ ... geeft te kennen, dat hy plaats maakt voor eenen „ anderen, die hem ... vervangen zal. Als dan een be- „ gin der dagen, en einde des levens, van iemand, in „ hoedanigheid, als Priester, ... worden ontkend, dan „ moet het ten bewys verſtrekken, dat zoo een noch „ voorganger, noch opvolger gehad hebbe. En zoo zien „ wy ook dat tweede, naamlyk, *geen einde des levens* „ *hebbende*, ... nader verklaard .... *maar den Zone* „ *Gods gelyk geworden zynde, blyft Priester in der eeu-* „ *wigheid.*

„ Hier ſchynt wel de grootſte zwarigheid te zyn, „ maar de oplosſing is misſchien zeer gemaklyk te vin- „ den. ... Wat zegt het, Priester te zyn tot in eeuwig- „ heid? ... in den onbepaaldſten zin, *zonder einde* Pries- „ ter te wezen? ... dan is het zelfs van CHRISTUS niet „ waar, dat hy tot in eeuwigheid Priester zal zyn ... „ Zoo lang duurt ... zyn Priesterſchap, als de Kerk ... „ eenen voorſpraak en voorbidder by den Vader nodig „ heeft. Maar wanneer ... de Kerk volmaakt zal zyn, „ en overgebracht in de beſchoren ervenis, dan zal „ CHRISTUS Middelaars-bediening, en dus ook zyn Pries- „ terſchap, een einde nemen." Hieruit volgt, „ dat, tot „ in eeuwigheid Priester te zyn, niet zegt, volſtrekt zon- „ der einde Priester te wezen, maar zoo lang Priester te „ zyn, als het Priesterſchap, dat men bekleedt, duuren „ moet."

„ moet." De Schryver merkt vervolgens, bl. 96, aan, dat, op menigvuldige plaatzen, de woorden *eeuwig* en *eeuwigheid* in eenen bepaalden zin worden genomen, en niets anders betekenen, dan de volkomen duuring van een zaak; dat zo, NUM. XXV: 13, van PINEHAS wordt gezegd, dat *hy, en zyn zaad na hem, het verbond des eeuwigen Priesterdoms zal hebben*, en vervolgt daarop, bl. 97: „ Zie daar .. „ in .. zeker opzicht een juiste overeenkomst; en in een „ ander opzicht, een groot verschil. God heeft ... voor elk „ Priesterschap, en van MELCHIZEDEK, en van AÄRON, „ en van CHRISTUS, een bepaalden tyd gesteld: de *vol-* „ *komen duuring* van elk Priesterschap, volgens die be- „ paling, is de eeuwigheid van hetzelve. En hier in is „ de overeenkomst. Het Priesterschap naar de Wet was „ even zoo eeuwig, als het Priesterschap van MELCHIZE- „ DEK, en dat van CHRISTUS, dat is, het hadt zyne vol- „ maakte duuring. Hier uit volgt nu, dat hy een eeu- „ wig Priester kan genoemd worden, die zoo lang Pries- „ ter is, als zyn Priesterschap duurt. En dit leidt ons „ tot het groot verschil, tusschen het *Aäronisch* Pries- „ terschap, en dat van MELCHIZEDEK en CHRISTUS — „ MELCHIZEDEK bleef zo lang Priester, als zyn Priester- „ schap duurde, hy hadt daarïn, noch voorganger, noch „ opvolger, en dus, als Priester, noch beginzel der da- „ gen, noch einde des levens, maar hy bleef Priester in „ eeuwigheid: dat is .. zoo lang zyn Priesterschap duur- „ de. —— Dat zelfde is ook waar van CHRISTUS: zyn „ Priesterschap moet duuren, tot dat alles, ten aanzien „ van de Kerk, voltooid zal zyn. .... Geheel anders was „ het gelegen met het *Aäronisch* Priesterschap; schoon dat „ ook eeuwig was, in dien zin, als wy gemeld hebben, „ 'er was echter geen eeuwig Priester. In dit Priesterschap „ volgde de een den anderen op, elk ... hadt, als Pries- „ ter, met opzicht tot zynen voorganger, een begin der „ dagen ... elk hadt ook ... met opzicht tot zynen op- „ volger, een einde des levens, enz.

„ MELCHIZEDEK, (bl. 100.) is dan een mensch ge- „ weest: maar hoedanig een mensch?" —— Hier worden verscheiden gevoelens en gissingen opgeteld, waarvan sommige al vry wild zyn, by voorbeeld, dat hy onmiddellyk van God zoude zyn geschapen, of dat hy ENOCH geweest zy, uit den hemel neergekomen, om, een tyd lang, te *Salem*, „ Priester en Koning te zyn." Alle deeze worden, met reden, door onzen Schryver verworpen, gelyk

lyk ook de gedachten der geenen, welken van MELCHIZEDEK eenen der drie Zoonen van NOÄCH maaken. Het besluit uit alles is, bl. 104, env., dat de persoon van MELCHIZEDEK ons onbekend is, maar dat hy waarschynelyk „ uit de *Kanaäniten* zynen oorsprong gehad heb- „ be," enz.

Doch het is tyd dat wy afbreeken: ons uittreksel zoude te lang worden, indien wy den Hoogleeraar verder wilden volgen, wiens redeneertrant ook uit het reeds aangehaalde genoegzaam kan gekend worden.

Christelyk Magazyn, of Bydraagen ter bevordering van Christelyke verlichting en Euangelische deugd, naar de behoeften van onzen tyd. 2de Stukjen. Te Hoorn, by J. Breebaart, 1798. *In gr. 8vo.* 110 *bl.*

Dit tweede Stukjen van het *Christelyk Magazyn*, van welks bedoeling en eerste aflevering wy onlangs een breedvoerig verslag gegeeven hebben (*), bevat de volgende onderwerpen: *Is de Leer van Jesus waarlyk Goddelyke Openbaaring? en behoeft zy, als zoodanig, de staaving door Wonderwerken? Welke waren de oorzaaken van Jesus Zielenangst in Gethsemane? Over de onkunde der Discipelen aangaande Jesus Opstanding, het geloof van Joannes, en het ongeloof van Thomas. Over de Verzoening door Christus. Over het Euangelisch Zedepreeken. Berigt aangaande een nieuw Godsdienstig Genootschap in Frankryk.*

In de eerste Verhandeling, die wy hier nog maar ten deele hebben, wordt op eene bevattelyke en overtuigende wyze aangetoond, dat, hoe vlekloos heilig, edel en groot, het karakter van Jesus moge geweest zyn, 'er echter altyd twyfelingen zouden moeten overblyven omtrent het verbindend gezag zyner Leer, zoo Hy zich niet, door uitwendige daadzaaken, als een Gezant van God, die op Goddelyken last waarheden bekend maakte, gewettigd, en den Goddelyken oorsprong zyner Leer, als zynde Hem onmiddelyk van God geopenbaard, niet bewezen had; en dat men althans, zonder de erkentenis van zoodanige onmiddelyke werking van God, op het verstand en op de vatbaarheid der Apostelen, hunne Leer niet voor Goddelyk kan aanneemen. De Schryver staat toe, dat

(*) Zie boven, bl. 13.

dat wy de wyze van zoodanige werking niet kunnen begrypen, maar geeft echter daaromtrent gepaste ophelderingen, die overweeging verdienen. Wy zien met verlangen het vervolg van deze Verhandeling te gemoet.

De tweede Verhandeling, over de waare oorzaaken van Jefus Zielenangst in Gethfemane, is niet vatbaar voor een kort uittrekzel. Zy verdient geheel geleezen te worden. De Schryver ftelt de hevige aandoeningen, die de Zaligmaaker ondervond, in een naauw verband met zyn naderend Lyden, waarvan Hem het vooruitzicht thans, op de verbaazendfte wyze, zal ontroerd hebben. De zwaare ftryd, waarvan Lucas meldt, is, naar zyn inzien, een tweeftryd van het heerfchend beginzel van onderwerping aan den Goddelyken wil met dien afkeer van lyden en wederwaardigheden, zoo eigenaardig aan het menfchelyk hart, en met de daaruit voortvloeiende opwellende zucht, om zich daaraan te onttrekken. De gedachte is niet nieuw, maar hier ontwikkeld op eene wyze, die zeer gefchikt is om ze in omloop te brengen.

Over de onkunde der Discipelen, aangaande Jefus Opftanding, het geloof van Joannes, en het ongeloof van Thomas, worden, in eene derde Verhandeling, eenige bedenkingen medegedeeld, die opmerking verdienen. Het heeft ons vooral behaagd, dat de goede Thomas niet zoo ongunftig, als veelal gedaan is, wordt beoordeeld. De Schryver wil zyn ongeloof liever als eene zwakheid, veroorzaakt door zyne zwaarmoedigheid, dan wel als zondige hardnekkigheid, aangemerkt hebben.

Daarop volgt iets over de Leer der H. Schrift omtrent de Verzoening door Christus. Hier wordt wel te recht aangemerkt, dat het denkbeeld van *verzoening* niet in dier voege op God kan toegepast worden, gelyk het plaats heeft by menfchen, en dat men nergens in den Bybel leest, dat God verzoend moest worden; maar dat de verzoening altoos tot de menfchen, of tot derzelver zonden, of ook tot plaatzen en werktuigen, ten heiligen dienst gefchikt, wordt betrokken. Waaruit de Schryver evenwel niet wil afgeleid hebben, dat de verzoening alleen beftaa, in eene bevreediging van den mensch met God, in dier voege, dat de mensch zyne vyandelyke denkwyze en gezindheid omtrent God leert vaarwel zeggen, en gevoelens van liefde en toegenegenheid omtrent God koestert, zonder meer. Verzoening zal in de H. Schrift *afwending van verdiende ftraf* beteekenen, „ of

„ dat

„ dat geene te verrichten, het welk ſtrekken kon, om te „ voorkomen, dat de overtreder van Gods wet onderhevig wierdt aan de welverdiende ſtraffe, en zodanige „ middelen daar te ſtellen, waardoor Hy de blyken van „ Gods verbeurde liefde en goedkeuring wederom kon „ erlangen." Deze verzoening wordt in derzelver oorſprong, wel is waar, aan God, doch, wat eigenlyk het middel der uitvoering betreft, aan Christus en aan zynen dood toegekend. Het afleggen van zyn leven is het *middel* geweest, waardoor wy van de welverdiende ſtraffen der zonden bevryd worden. Dit zal ook in een volgend Stukjen nog nader opgehelderd worden.

De aanmerkingen over het Euangelisch Zedepreeken, Briefswyze medegedeeld door een Kerkleeraar aan zynen jongeren Medebroeder en Ambtgenoot, verdienen van alle Christen-Leeraaren behartigd worden. Zy bevatten noodige bepaalingen omtrent de wyze, waarop men, naar den waaren aart der Euangelieleer, en ten meesten nutte, over zedekundige onderwerpen behoort te prediken. Men moet daarby het heerſchend beginſel, waaruit Christelyke deugd moet voortvloeien, de drangredenen tot dezelve, die het Christendom bevat, en de beloften van byzondere belooning, die 'er bygevoegd, en overgeſteld zyn tegen de rampzalige gevolgen der ondeugd, niet uit het oog verliezen, en ook vooral werk maaken van een verſtandelyk, overreedend, en op het Euangelie gegrond, onderwys der byzondere Christelyke pligten, en der hulpmiddelen daartoe bevorderlyk.

Het bericht aangaande een nieuw Godsdienſtig Genootſchap in Frankryk, waarmede dit Boekdeeltjen wordt beſloten, geeft eenig nader verſlag van dat merkwaardig verſchynſel, waarvan in alle nieuwstydingen melding gemaakt is; de ſtichting, naamelyk, van eene nieuwe Godsdienſtige Gezinte van Deïsten of Naturalisten, die openbaare Godsdienſtige Vergaderingen houden, wier leden zich zelf *Theophilantropen* noemen. Zy hebben onderſcheiden gebouwen tot dat einde te Parys opengeſteld, waarin onderſcheiden Steden in de Departementen die Stad gevolgd zyn. De toevloed tot deze Vergaderingen is verbaazend groot. „ De Grondwaarheden zyn, het „ beſtaan van God en de onſterflykheid der zielen. De „ uitwendige form van Godsdienstoefening is niet minder „ eenvouwig: —— men leest eenige zedekundige lesſen, „ eenige redevoeringen over algemeen verſtaanbaare en

„ algemeen nuttige onderwerpen; en 'er worden door de „ gemeente eenige lofzangen gezongen. Een korfjen met „ bloemen ſtaat op de tafel, die de plaats van het outer „ bekleedt, een witte wollen mantel neemt de plaats in „ van het priesterlyk gewaad." Zy hebben eene plegtige voorſtelling van jonggeboornen, welke plegtigheid de plaats van den Doop vervult. Zy verwerpen niets, omdat men het vindt by Jeſus en de Apostelen, maar beroepen zich nimmer op het gezag van eenig Leeraar. — Men noemt onder de bevorderaars dezer inrichtingen ook den burger REVEILLERE LE PAUX, één van de Leden van het Directoire.

Wy voor ons beſchouwen deze inrichting als allernadeeligst voor de inſtandhouding van den waaren geest van het Christendom. Wy zullen eerlang gelegenheid vinden, om 'er onze Leezers nader mede bekend te doen worden.

Eeuw der Misleiding, of Tegenſchrift tegen de Eeuw der Reden *van* Thomas Paine, *door* JOANNES STEENMEYER, *Predikant te Vlaardingen. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo. 221 bl., met eene Voorrede van 8 bl.*

Drie Schryvers, uit den ſchoot van het Gereformeerd Kerkgenootſchap, hebben genoegzaam gelyktydig zich in de bres geſteld tegen *de Eeuw der Rede* van *Th. Paine.* Het is niet vreemd, dat allen, zonder elkanders geſchryf te leezen, zich meermaalen van dezelfde en ſoortgelyke aanmerkingen, tot beantwoording van min of meer gewigtige bedenkingen, tegen den Bybel en byzondere leerbegrippen, die men uit den Bybel afgeleid heeft, bediend hebben. Desniettemin zal men hier nog al eene aanmerkelyke verſcheidenheid, zoo in volledigheid der tegenbedenkingen, als in de wyze van voordracht derzelven, kunnen ontdekken. De Eerw. STEENMEYER heeft *Paine* op 't voetſpoor gevolgd, en dus getracht, al het geen in *de Eeuw der Rede* tegen den Christelyken Godsdienst ingebragt wordt, te wederleggen, waarin hy ook vry wat gelukkiger, dan de Burger *van Laar*, geſlaagd is. Alles wordt hier op een ernſtigen trant, meer geregeld, en ook veel juister en bondiger, behandeld. Verſcheidene byzonderheden, in de *Brieven aan Aristus*, door het meer bepaald oogmerk, welk zich de Eerw. *Kist* had voor-

voorgesteld, of geheel voorbygegaan, of kortaf beantwoord, worden in dit Tegenschrift, met oordeelkundige oplettendheid, in overweeging genomen. Nadenkende Leezers, wien het om waarheid te doen is, zullen veele antwoorden op de redeneeringen van *Paine* met genoegen leezen, en dezelve allergeschiktst vinden, om tot een tegengift tegen de verleiding tot ongeloof, omtrent den Goddelyken oorsprong van 't Christendom, te dienen. De verregaande onkunde van *Paine*, in zaaken, waarover hy zoo meesterachtig heeft durven beslissen, en die hy, met de uiterste onbeschaamdheid, heeft durven aanranden, de lompheid van menigvuldige misslagen, die, in zyne beoordeeling van de miskende waarde der Bybelschriften, overal in 't oog loopen, de onbestaanbaarheid van veele, met den meesten ophef, ingebragte zwaarigheden tegen het Christendom, en voorts de bedriegelykheid en schandelykheid van dit eerloos geschrift; dit alles wordt door den Eerw. STEENMEYER, met de aanhaaling van des Schryvers eigen woorden, ten duidelykften beweezen. Hier en daar zou men moogelyk een ander antwoord verwacht, en de verdediging van deze en gene, niet algemeen aangenoomen, leerbegrippen en uitleggingen van byzondere bybelplaatzen liever van de gemeene zaak des Bybels en des Christendoms, waarom het hier eigenlyk alleen te doen is, afgescheiden gezien hebben. Gewoon aan alles, wat wy, met betrekking tot het Christendom, aanneemelyk vinden, 't zelfde gewicht te hangen, kan het ons niet gemakkelyk vallen, in de verdediging van ons Christelyk geloof, ons alleen aan dat gene, waarin het de Christenen doorgaans onder elkanderen eens zyn, te houden. Maar dan moeten wy het ons ook getroosten, dat het nuttig gebruik van onze poogingen zich ook meestal bepaalt tot dien engen kring, waarin wy ons ingesloten hebben.

Tot eene proeve van 's Mans schryfwyze, en ten bewyze, dat verschillend denkende Christenen, ook in dit geschrift, over onderwerpen, die hun allen even zeer belangryk zyn, kunnen te regt raaken, willen wy het antwoord van den Eerw. Schryver, op het voorgeeven van *Paine*, dat *de Christenen de studie der hooge wetenschappen niet alleen uit de Christene schoolen verworpen, maar ook dezelven vervolgd hebben*, 't geen hy zoekt te bewyzen met 't gene, in het begin der 17de Eeuwe, aan *Galileo*, en vóór dien tyd aan *Vigilius*, gebeurde, laaten

ten volgen. „ Maar deze mannen wierden niet mishandeld, als een gevolg van het uitbannen der hooge wetenschappen, waarop zy zich zouden hebben blyven toeleggen; want zy wierden niet als geleerden vervolgd, maar om dat men hen voor dwaal-leeraars, die de menschen verleidden, hield. Wy veroordeelen dit, om dat wy van onzen Heer en Meester, Jesus, beter geleerd zyn, en zeggen ter eere van het Christendom, dat dit gedrag door het Christelyk oorspronglyk leerstelsel veroordeeld wordende, niet het Christendom, maar deszelfs belyders zyn te berispen geweest. —— *Paine*, wel voelende, dat wy hem dit zouden antwoorden, zoekt de zake wat hooger op te haalen, bl. 36, ten einde 't verval der wetenschappen aan 't Christendom te mogen verwyten, en zegt, *dat de Eeuw der onkunde aanvang nam, met 't Christelyk geloofs-stelsel, en dat 'er meer kennis in de wereld was voor dat tydstip, dan veele Eeuwen daarna.* Dan het is naauwlyks der moeite waardig om dit te wederleggen, met aan te toonen den invloed, dien integendeel het Christelyk geloofsstelsel op de verbetering van de schriften der Heidensche Wysgeeren had, die na de verspreiding van 't Christendom 'er terstond geheel anders uitzagen, dan te vooren: 't gene uit de schriften van *Seneca*, *Marcus Antonius* en *Epictetus* ontegenzeglyk blykt. —— Dat 't Christendom meer wysheid en gezond verstand onder alle, zelfs onder de geringste, classen van menschen bracht, dan 'er ooit te vooren plaats had, is, zonder eenige tegensprake te kunnen lyden, zeker. De schriften toch der Heidensche Wysgeeren waren veel te donker, te raadselachtig, te diepzinnig, dan dat zy opklaaring veroorzaken konden: het gemeen wierd door die Wysgeeren in onwetenheid gehouden en veracht, zo verre, dat zy zulken, die geene Geleerden of Wysgeeren waren, van alle cultuur tot verhevene deugd zelfs uitsloten: gelyk slaaven, kaaiwerkers, ambachtslieden, ja! winkeliers en kooplieden. Het Christendom integendeel was even zeer voor den kleen wetenden, den ambachtsman en daglooner, als voor den verhevensten Wysgeer en diepstdenkenden Geleerden geschikt: het verspreidde de kennis der aangelegenste waarheden terstond algemeen, bracht daar door gezond verstand by allen in werking, en verhief alle zyne vereerers, na mate van hunne onderscheidene vatbaarheid, op eene gelykmatige wyze tot de oefening van verhevene deugd, die de adel der wysheid

heid van onzen geest is. —— Oogenbliklyk, eensllags, *kwam 'er meer kennis in de wereld na het tydſtip des Christendoms, dan veele Eeuwen daarvoor.* —— Waar, waar was een bundel ſchriften uit de zogenaamde verlichte Eeuwen, die 'er tusſchen Socrates en Jeſus verloopen zyn, welk gediend heeft, om koningen of ſlaaven, geleerden of ongeleerden, eenigzins zo verre te verlichten, dat zy van de zotſte vooroordeelen zich hebben kunnen losmaken, en hun geest de rechte vryheid doen hernemen, zo noodig voor de oefening der wysheid en van zedelyk goed? —— En wat betreft de eigenlyk gezegde geleerdheid; de ſchriften der Christen Leeraars van de eerſte Eeuwen toonen ontegenzeglyk, dat 't Christelyk geloofsſtelſel verre was van de onkunde te doen gebooren worden; daar de Heidenſche Wysgeeren de grootſte achting voor de geleerdheid van Christelyke Leeraaren hebben doen blyken. —— Het is zo, dat de wetenſchappen naderhand van tyd tot tyd aanmerklyk begonnen in verval te geraken; en wie bejammert die Eeuwen van drieste onwetenheid niet, welke de geſchiedenisſen ons vertoonen? Maar was het Christendom daar ſchuld aan? Ging integendeel de onkunde in de wetenſchappen niet met de opgekomene onwetenheid in den Godsdienst van Jeſus gepaard? Begonnen niet terſtond de wetenſchappen te bloeijen, toen het verdonkerd licht van Jeſus Godsdienst zich weder verſpreiden mogt? Heeft het Christendom de ſtudie der wetenſchappen niet herſteld? *Paine* zelf, bl. 89, erkent dit als *een goed, welk de hervorming deed.* Het is niet noodig op dit pas, de oorzaken van het verval der wetenſchappen, die zoo veelvuldig, en door geleerden zoo menigwerf zyn aangewezen, op te haalen. Maar, zoo het Christendom door zich zelve daar ſchuld aan was; waarom hebben dan die landen, waar hetzelve nog niet was doorgedrongen, zich niet meer verheven? Waarom zyn alle volken, waar geen Christendom is, nu nog zoo veel ten achter? Wil *Paine* aangaande den invloed van het Christendom ter begunſtiging der wetenſchappen en algemeene kunde zich berechten; hy onderzoeke alle Geſchiedboeken der aarde, ondervrage de Reizigers van onzen tyd, die volken en zeden gezien hebben, en beſlisſe dan, waar toch aanzienlyken en geringen, grooten en kleenen, ryken en armen, over het geheel en algemeen beſchouwd, de beſchaafdſte zyn; waar men de meeste ſchoo-

schoolen en de beste inrichtingen tot onderwys van den gemeenen man, en tot opvoeding en aankweeking zelfs van verlatene weezen aantreft, om het verkrygen van hoogere wetenschappen doenlyk te maken. Ik houde my verzekerd, dat *Paine*, zoo hy een groot Capitaal overgewonnen en te verteeren had, en 't was hem om 't even, waar hy woonde, zich liever in een Christen-, dan een Heidensch of Muhamedaansch land zou nederzetten, en nog allerliefst in dat Christenland, waar men zich allermeest aan de schriften des N. T. hield. —— *Paine* antwoorde zich zelven, en zyn antwoord zal voor ons het goede van 't Christendom genoeg bepleiten."

Gedenkschriften der Maatschappy van Zendelingschap, tot voortplanting van het Euangelie in Heidensche Landen, opgericht binnen London, in Herfstmaand des Jaars 1795. *Benevens eenige daartoe betrekkelyke Leerredenen. Uit het Engelsch vertaald door* M. VAN WERKHOVEN. *3de Stuk. Te Dordrecht, by* A. Blussé en Zoon, 1798. *In gr. 8vo.* 184 *bl., en eene Voorrede van* 22 *bl.*

Met dit derde Stuk (*) eindigt het eerste Deel der *Gedenkschriften* van de Londensche Maatschappy van Zendelingschap. Het bevat in zich de vyfde en zesde Leerrede, by de oprichting dier Maatschappy, uitgesproken; alsmede eene Redevoering, ook nog ter zelver gelegenheid gehouden. Vooraf gaat de Voorrede, geplaatst voor de Hoogduitsche Vertaaling van dit Werk, en eenige in dien druk gevoegde Vraagen, met derzelver beantwoording. Wy willen van 't een en ander een kort verslag geeven.

De vyfde Leerrede van R. HILL, over *Matth.* XXIV: 14, heeft ten opschrift: *De Godsdienst, in onderscheiden Tydperken, uit verval hersteld.* De Leeraar heeft ten oogmerke, „ niet alleen, te toonen, dat het Evangely „ des Koningryks in alle eeuwen, sedert des Menschen „ val, gepredikt is; maar meer in bezonderheden na te „ gaan, de uitstortingen van den GEEST, tot wederopbeu„ ring van den telkens vervallen Godsdienst, in onderschei„ den tydperken, onder de betooning van de Godlyke Ge„ na-

(*) Zie, van het 1ste en 2de Stuk, *Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 425 en 478.

„ nade aan het Menschdom." De eerfte meer onmiddelyke en blykbaare werking van Gods Geest, tot herftel van den Godsdienst, fchynt geweest te zyn, toen de uitgeftrekte arm des Heeren dit zyn Ifraël uit Egypten voerde. Vervolgends onder Jozua en Kaleb, onder de afwisfelende regeeringen van Ifraëls Richters, onder Samuel, Saul, David, Salomon, Afa, Jofaphat, Hiskia en Jofia. Nu volgt een lange nacht, geduurende een tydbeftek van 700 jaaren. De dag begon aan te breeken, onder Joannes den *Dooper*; de volle dag volgde, toen Jefus was opgevaaren, naar zyn hemelsch Koningryk. Men mag, naar de Voorzeggingen, die vervolgends aangehaald worden, eene meer algemeene toebrenging der Heidenen verwachten. Dit behoort de bevorderaars van het Zendelingwerk des te fterker aan te moedigen, omdat 'er meer poogingen tot het zelfde einde, met goeden uitflag, in 't werk gefteld zyn, en ook thans voortgezet worden. Hy wenschte, dat alle verfchillend denkende Christenen zich nu op dit punt vereenigden. Daarop volgen nog eenige aanmerkingen over de vereischte hoedanigheden in de Zendelingen, die, volgends dezen Redenaar, zeer uitfteekend zyn moeten.

In de zesde van D. BOGUE, over *Hag.* I: 2, worden de zwaarigheden voorgefteld en overwoogen. En wel, onder anderen, de volgende: „ Wat is 'er toch tegen„ woordig in de gefteldheid der Christen Kerk, dat eene „ zonderlinge hoop zou kunnen opleveren, van eenen geluk„ *kigen uitflag* eener Zending tot de Heidenen? Veele eeu„ *wen zyn* 'er verloopen, en 'er is weinig uitgerecht; „ wat maakt den tyd nu zoo gunftig? Zyn wy beter dan „ onze Vaderen?" „ De aardfche Magten zullen zich „ tegen de uitvoering van uw Plan verzetten, en des„ zelfs oogmerk verydelen." „ De tegenwoordige ftaat „ der Heidenfche Weereld is zoo ongunftig, ten opzichte „ van den Godsdienst, dat 'er weinig hoop kan weezen „ op een' goeden uitflag." „ Wy hebben Heidenen ge„ noeg in ons eigen Land; laat ons die eerst bekeeren, „ eer wy buiten 's Lands gaan." — De beantwoording van deze en andere bedenkingen is niet overal even gelukkig uitgevallen. Alles wordt befloten met gemoedelyke en zeer treffende aanfpooringen der vergaderde menigte, om dit werk te begunftigen, en op allerlei wyze mede te werken.

De Redevoering van T. HAWEIS, denzelfden, van wien wy

wy reeds eene Leerrede, by die zelfde gelegenheid gehouden, vermeld hebben, handelt, 1) over de keuze der plaats, tot eene eerste Zending; 2) over de middelen, om die uit te voeren. 1) Ten aanzien van de voegelykste plaats, waar men zou kunnen beginnen, wordt onderzoek gedaan, waar de zwaarigheden het minst zyn. De gewigtigste zwaarigheden zou men ontmoeten, in eene onherbergzaame luchtstreek, onder oppermachtige regeeringen, (b. v. in China en Japan,) in gevestigde vooroordeelen van valschen Godsdienst, (zoo als by de Hindoos en de Muhammedaanen,) en in de vreemde taalen, die aangeleerd moeten worden. Alle deze zwaarigheden zouden, naar het oordeel van den Redenaar, in de Eilanden van de Zuidzee, allerminst in den weg staan. De luchtstreek is daar allergunstigst, geen winterkoude is 'er bekend, de boomen verliezen naauwlyks ooit hunne bladeren. Ziekten, die onder ons verwoestingen aanrechten, zyn 'er onbekend. Alle noodige leevensmiddelen zyn 'er in overvloed en gemakkelyk te bekomen. De regeering is van de zachtste natuur. Men weet nog weinig van hunne Godsdienstige begrippen, maar dit is zeker, dat hunne priesters, zoo 'er zulke zyn, niet bekleed zyn met eenige magt van vervolging. Ook kan het volk niet afkeerig weezen van ons over Godsdienstige zaaken te hooren, daar zy ons, in bykans alle andere opzichten, als hunne meerderen eerbiedigen. Dezelfde taal, met weinig verandering, heerscht in het onmeetelyk veld dier wyd verstrooide Eilanden, en is niet moeielyk te leeren. 2) By de overweeging van de middelen, die in 't werk moeten gesteld worden, komen eerst de Zendelingen in aanmerking, waartoe hy vertrouwt, dat veelen zich zullen aanbieden, die egte blyken geeven, van door God zelven daartoe bestemd te weezen. Men heeft tot hiertoe ongehuuwde lieden verkozen; de Leeraar wil 'er gehuuwde mans met hunne vrouwen bygevoegd hebben, indien by nader onderzoek blykt, dat blanke vrouwspersoonen de Zendelingschap in geen gevaar brengen. Ten aanzien der vereischte bekwaamheid, wordt eerst leevendige Godvrucht, als voor alle dingen hoognoodig, gevorderd, daarna eene toereikende maate van kennis, om nuttig te zyn in het leeren, eene kennelyke overgegeevenheid des harten tot het werk, en eene geaartheid, niet driftig, maar zachtmoedig, lydzaam, en vredelievend, geschikt om eene ongestoorde

eens-

eensgezindheid onder de Broederen te bewaaren, en ingang te vinden by de Heidenen. Men zou op drieërlei wyze de Zendelingen kunnen overvoeren. Of door middel van een klein Schip, aan de Maatſchappy toebehoorende, en alleenlyk gebruikt ten dienſte der Zendelingſchap, om over en weder te vaaren; of door middel van een Schip, door anderen, het zy in of buiten de Maatſchappy van Zendelingſchap, uitgerust, van aanmerkelyke grootte, (500 ton of meerder,) om, ten dienſte der regeering, voorraad, of bannelingen, naar Port Jackſon, of het Eiland Nordfolk, over te brengen, hoedanig *Schip* dan van Port Jackſon, of het Eiland Nordfolk, zou kunnen vaaren naar Otaheite, het welk niet meer dan twee of drie weeken zeilens van daar ligt. Men zou met de Reeders van het Schip moeten overeenkomen, tot zoodanigen billyken prys, voor de overvoering en het vertoeven, als door eenige onpartydige kooplieden in de Stad Londen zal bepaald worden. De terugreis kan genomen worden over Nootka-Sound, om Pelteryen mede te brengen; of over China of Bengalen, indien het der Oost-Indiſche Maatſchappy behaagde, eene vracht Thee of Suiker te vergunnen. Men zou nog een derde middel, het gebruik, naamelyk, van een Schip, tot de Zuider Visſchery beſtemd, kunnen beproeven, waarmede men zou kunnen overeenkomen, om de Zendelingen, met al het geen zy tot hun gebruik noodig hebben, ter plaatze hunner beſtemming over te voeren. Men zou ook in *die Visſchery deel* kunnen neemen, en dan, in navolging *van den handel* der Moraviſche Broederen op de Kust van Laborador, walvischſpek, traan en robbevellen, enz. kunnen te rug brengen. —— Eindelyk wordt nog iets gezegd van de noodige Fondſen, waaromtrent Dr. HAWEIS zich weinig ſchynt te bekommeren. 'Er is reeds zoo veel in drie dagen ingekomen, en zoo veel drift tot inſtandbrenging van dit werk, dat hy niet twyfelt aan de vereischte hulp, om, al wat men wil, uitgevoerd te krygen. In een Naſchrift, wordt alles, wat van de Eilanden in de Zuidzee gezegd is, uit den mond van iemand, die twee maanden te Otaheite geweest is, bevestigd, en ook nog eenig bericht gegeeven omtrent de achting, die men ook daar aan den gehuuwden ſtaat toont, waaruit het gevreesd gevaar voor vrouwen, zoo men die beſloot mede te neemen, merkelyk wordt verminderd.

In de Voorrede van den Hoogduitſchen Vertaaler wordt,

wordt, tot opheldering van veele uitdrukkingen en aanſpeelingen, die in deze Gedenkſchriften voorkomen, eenig verſlag medegedeeld van den Kerkelyken toeſtand van Engeland, ſedert de tyden der Reformatie, in 't byzonder van den oorſprong, de bedryven en verſchillende lotwisſelingen der Puriteinen, Methodisten en anderen, bekend onder den algemeenen naam van Disſenters.

De bygevoegde beantwoording van eenige Vraagen, de Zendelingszaaken betreffende, mede uit de gemelde Hoogduitſche Vertaaling overgenomen, verdient ook wel overweeging; maar ons verſlag is al te ver uitgeloopen, om 'er ons langer by op te houden.

Verhandelingen, bekroond met den Prys van het Legaat van den Heere JOHANNES MONNIKHOFF. *Tweede Deels tweede Stuk. Te Amſterdam, by* L. van Es, 1798. *In gr. 8vo. 83 bl.*

Dit Stuk der Verhandelingen, bekroond, volgens het Legaat van wylen den Heer JOHANNES MONNIKHOFF, bevat het met de Gouden Eerepenning bekroond Antwoord van J. SPRUIT, *Heelmeester in het Buiten-Gasthuis te Amſterdam*, op de Vraag: „ Na voorafgaan„ de voldoende bepaaling van den aart en verſcheiden„ heid der waare Breuken, en derzelver onderſcheidene „ kentekenen, wordt nu gevraagd: welke zyn de alge„ meene en byzondere oorzaaken, door de beste Schry„ vers opgetekend, en, zo veel mogelyk, door eigene „ Waarneemingen bekragtigd?"

Deeze naauwkeurige en zeer wel geſchreevene Verhandeling is gedeeld in twee Afdeelingen, wier eerſte de algemeene oorzaaken der Breuken bevat: terwyl in de tweede Afdeeling eenige byzondere oorzaaken, deezer zo algemeene en ſchroomelyke ongemakken, behandeld worden. Tot eene proeve van het geheel, zullen wy mededeelen § 22 der eerſte Afdeeling. „ 4°.) (zegt de Schry„ ver) *Eene verzameling en ophouding van wormen in* „ *eenig bepaald gedeelte van de darmbuis.* Dat wormen „ dikwyls buitengewoon vermenigvuldigd en opgehouden „ worden binnen de darmbuis, heeft de ondervinding ge„ leerd, en eene menigte van getrouwe waarneemingen „ bevestigen het: behalven een groot aantal andere na-

„ dee-

„ deelen, kunnen de dus bevatte wormen niet alleen, „ door hunne geduurige beweeging en knaaging, maar „ ook, door derzelver opeenpakking en zwaarte, de rok„ ken der darmen, aan eenig bepaald gedeelte van haa„ ren omtrek, uitbreiden, verzwakken, en voor zich „ een nest of zak, even als een vliezig aanhangzel, en „ dus ook eene voorbeschiktheid tot breuken, maaken. — „ En zou men hier door welligt geen reden kunnen gee„ ven van de vorming der zogenaamde breuken van „ LITTRE?

„ Het is niet onwaarschynelyk, ten minsten, dat, in „ een geval eener beklemde, en tot verettering overge„ gaane, navelbreuk, door DE MURALTO beschreeven, „ iets diergelyks hebbe plaats gehad, en de voorbeschik„ kende oorzaak geweest zy.

„ Ook verhaalen RUISCH en HEISTER voorbeelden van „ de ineenschieting (*intussusceptio*) van een gedeelte darms „ in een ander, door wormen veroorzaakt, waargenomen „ te hebben." ——

Met zeer veel leedweezen verstonden wy, dat de kundige Schryver deezer Verhandeling, voor eenige weeken, door eene ongeneezelyke Borstkwaal is weggerukt.

Nieuwe Scheikundige Bibliotheek, onder de Zinspreuk: Amicus Plato – sed magis amica Veritas. *2de en 3de Stuk. Te Amsterdam, by* de Wed. J. Döll en Zoonen, *1798. In gr. 8vo., te zamen 174 bl.*

Behalven een aantal Aankondigingen van, en Uittrekzels uit, Scheikundige, en op de Scheikunde betrekking hebbende, Werken, enz. komen in deeze Stukjes twee leezenswaardige Verhandelingen voor, van den Heer DEIMAN en zyne Medearbeiders, wier eerste over de verschynzelen handelt, met welke het overgezuurde Zeezoutzuur den Vluggen Loogzoutigen Geest (*Ammoniaque*) aangrypt, en, terwyl het zich daarmede in een middelzout vereenigt, hetzelve gedeeltelyk ontbindt in die grondstoffen, waar uit het is zamengesteld. Terwyl de tweede, op de voldoendste wyze, de proeven wederlegt, uit welke de Heer *Wurzer* onlangs op nieuw heeft willen bewyzen, *Dat water, wanneer het in eene geringe hoeveelheid aan eene oogenbliklyke gloeijende hette wordt blootgesteld,*

Stiklucht vormt. Gelyk de beroemde en naauwkeurige Amsterdamsche Scheikundigen, in eene voorige Verhandeling over deeze stoffe, hadden betoogd, dat de proeven, met welke de Heer *Wiegleb* het gemelde gevoelen had willen bevestigen, om daar uit zeer gewigtige gevolgen te trekken, tegen de grondstellingen der nieuwere Scheikunde, volkomen valsch waren, en dat de door hem bekomen Stiklucht alleen haaren oorsprong, aan de gebrekkige en door de buitenlucht doordringbaare pypen, verschuldigd was; toonen zy hier, dat de proeven van den Heer *Wurzer* even gebrekkig zyn, en dat die zelfde lucht, door de poren van het *Lutum*, met welke de verschillende deelen van zyn koperen toestel aaneen waren gehegt, is doorgedrongen. Want toen die zelfde proeven herhaald wierden door middel van een toestel, welks deelen niet met elkander waren vereenigd door middel van eenig deeg, maar door soldeerzel, wierd 'er niet het minste deeltje van Stiklucht gebooren.

Wat den Brief van den Schryver deezer Bibliotheek aan *ons* betreft, wy vinden het overtollig, ons over deszelfs eerste gedeelte uit te laaten, als loopende over kleinigheden, voor onze Leezers van geen gewigt. Edoch, wat de beoordeeling onzer aanmerkingen tegen zyne Recensie der Verhandeling over de Laurierkers aangaat, vinden wy ons verplicht, dienaangaande te antwoorden, dat wy onze redeneeringen over dat stuk nogmaals herleezen hebben, en dat wy dezelve zo klaar en duidelyk vinden, als de Recensent dezelve duister en niet te zamenhangende oordeelt. Om echter, in deezen, alles, wat mogelyk is, te doen, om den Recensent genoegen te geeven, zullen wy het hoofdzaaklyke onzer bedenkingen hier nogmaals, by wege van korte stellingen, herhaalen, om dezelve zo duidelyk te maaken, dat de minstgeoeffende dezelve zal kunnen vatten.

1°. In de Ontsteekingen heeft steeds eene tegennatuurlyk vermeerderde werking der vaten plaats; dezelve is wel onderscheiden van eene spanning, (*Rigiditas*); doch tessens is, het overige gelyk gesteld zynde, die gemelde tegennatuurlyke werking grooter, naar maate de gezegde spanning kragtiger is. Alles wat nu in staat is, zodanig eene spanning weg te neemen, of te verminderen, zonder de koorts te veel aan te zettten, moet ongetwyfeld de hevigheid van die vermeerderde werking der

va-

vaten aanmerklyk beteugelen, en het gewigtig nadeel, 't geen daar uit, voor het welzyn van het geheele lichaam, voortvloeit, kragtdaadig verminderen. Bezit derhalven de Laurierkers zodanige eigenschappen, dan zal dezelve in Ontsteekingen van dienst kunnen zyn.

2°. Schoon de Ontsteekingen veele algemeene eigenschappen bezitten, tegen welke dezelfde ontsteekingweerende middelen steeds te pas komen, maakt het plaatslyk onderscheid der deelen hierin zomwylen een zo aanmerklyk onderscheid, dat, het geen in 't algemeen in deeze ongesteldheden nuttig was, in zommige byzondere gevallen nadeelig kan worden. Zo men, by voorbeeld, in 't algemeen kon bewyzen, dat de Laurierkers in Ontsteekingen te pas kon komen, blyft het, zonder nadere bepaaling en onderzoek, nog ontydig, te vraagen: *Zou men dit middel dan ook in eene Ontsteeking der Longen durven geeven?* Eveneens, als of iemand, uit de algemeen erkende ontsteekingweerende eigenschappen van het Salpeter, zou willen beweeren, dat men hetzelve ook in eene Maagontsteeking zou kunnen gebruiken.

3°. Schoon alle de Aanwyzingen in de *Affectiones Hypochondriacæ* geenzins dezelfde zyn, met de Aanwyzingen in de Longontsteekingen, zo hebben deeze beide, hoe zeer uit elkander loopende ongesteldheden, dit met elkander gemeen, dat men de verstoppingen door zachte en niet te veel prikkelende ontbindende middelen moet trachten op te lossen. Bezit nu de Laurierkers zodanig een vermogen, 't geen nog nader onderzogt moet worden, dan zal dezelve, in die bepaalde Aanwyzing, zo wel by de Mildzuchtigen als in de Longontsteekingen, kunnen worden aangewend.

Verhandeling, ter Beantwoording der Vraage: Welke zyn de Oorzaaken der Verrotting in Plantaartige en Dierlyke Zelfstandigheden? en welke zyn de Verschynzels en Uitwerkzels, die door dezelve daar in gebooren worden? *Voorgesteld door het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam. Door* A. VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS, *Med. Doct. & Chemiæ Lector te Delft. In gr. 4to., in 't geheel* 112 *bl.*

Deeze Verhandeling, die eigenlyk een gedeelte uitmaakt van de Werken des Bataafschen Genootschaps, is, onder bovenstaanden titel, ook afzonderlyk te bekomen, gelyk omtrent de meeste Verhandelingen, die door gemeld Genootschap bekroond zyn, plaats heeft. Een gebruik, het geen wel door alle geleerde Gezelschappen mogt worden nagevolgd.

De Verhandeling van den Heer LUÏSCIUS is zeer uitvoerig, en daar in dezelve niets is aangenomen, dan het geen met voldoende proeven was bevestigd, zeer leerzaam, en dus niet weinig geschikt, om een aanmerklyk licht, over het gewichtig doch zeer duister Vraagstuk, 't welk hier behandeld wordt, te verspreiden. Voorts is het Stuk, na eene voorafgaande Inleiding, verdeeld in *drie Afdeelingen.* De *eerste* derzelve handelt over de Verrotting in 't gemeen: de *tweede* over de Oorzaaken der Verrotting in Plantaartige en Dierlyke Zelfstandigheden; terwyl in de *derde* Afdeeling over de Verschynzels dier Ontaarting wordt gehandeld.

De *eerste* Afdeeling deezer Verhandeling is zeer kort, en dient, voornaamelyk, tot bewys der gegrondheid van de volgende bepaaling: *De Rotting is eene eigenaartige natuurlyke, veelal onzichtbaare, werking, tusschen de beginzels der doode Plantaartige of Dierlyke lichaamen, waar door zy allengs ontbonden, en wederom op nieuw verbonden worden tot vlugge, min of meer prikkelende, stoffen, welke de zintuigen van reuk en smaak onaangenaam aandoen, eene dorre aarde overlaatende; welke eigenaartige werking ontstaat door eene veranderde verwandschap dier beginzels, buiten derzelver voorgaande betrekking gesteld.*

De oorzaaken der Verrotting, voor welke de voorwerpen

pen van het groeijend en dierlyk Ryk vatbaar zyn, maaken het onderwerp der *tweede* Afdeeling uit. Dezelve (zegt de Schryver p. 57) „ kunnen beschouwd worden, als *voor-* „ *bereidende* (*prædisponentes*); en als *bykomende* (*occasio-* „ *nales*); deeze zyn voornamelyk drie, de andere een in „ getal; tot deeze behoort *de berooving van het leven*, „ tot die, *een bepaalde trap van warmte*, *eene zekere hoe-* „ *veelheid van water*, en *de vrye toevloed der lucht.*" Over alle deeze stukken wordt verder in het breede, in verschillende Hoofdstukken, gehandeld. Zynde onder anderen in de proeven, welke, omtrent deeze verschillende zaaken, door den Schryver worden opgegeeven, aanmerkenswaardig, dat, over het algemeen, de trap van warmte van 87 gr., volgens de Fahrenheitsche schaal, de geschiktste is bevonden, om de Verrotting te bevorderen: terwyl een merklyk hooger graad van hette, tot 127 of 130 graden, ten minsten binnen de eerste vierentwintig uuren, geenerleye Verrotting doet gebooren worden. — Om ondertusschen den term der hette, die geene Verrotting meerder voort kan brengen, met vereischte naauwkeurigheid te bepaalen, behoorden, onzes erachtens, de proeven niet bepaald te worden tot den korten tyd van vierentwintig uuren, maar geduurende een merklyk langer tydstip worden voortgezet.

De *derde* Afdeeling, in welke de Verschynzels, door de Verrotting, in een aantal van groeijende en dierlyke lichaamen, veroorzaakt, in het breede worden verhandeld, maakt het grootst gedeelte deezer Verhandeling uit. Het merkwaardigste, door den Schryver dienaangaande waargenomen, is door hem, in het besluit van het geheele stuk, by een verzameld, en komt hoofdzaaklyk uit op het volgende.

„ De Plantaartige en Dierlyke zelfstandigheden, van het levensbeginzel beroofd zynde, verliezen hier door den band, die derzelver deelen verbond, en haar bekwaam maakte, om tot het bewaaren hier van werkzaam te zyn. De altoos scheppende natuur echter, voor welke niets dan betrekkelyk dood is, zoude weldra uitgeput zyn, indien ieder Plant of Dier, met het verlies van het leven, te gelyk ongeschikt wierd tot het voeden en bewerktuigen van andere schepzelen. 'Er was derhalven eene magt, aan het oogmerk van het levensbeginzel volstrekt tegenovergesteld, noodig, om deeze lichaamen te ontbinden, derzelver deelen

te ſcheiden, en bekwaam te maaken tot de opgenoemde oogmerken; en deeze is geleegen in de eigenaartige en natuurlyke eigenſchappen der beſtanddeelen zelve, te vooren door het levensbeginzel geketend. —— Maar 'er zyn voorwaarden noodig, zonder welke de aantrekking ſlegts eene pooging is, en deeze zyn eene zekere hoeveelheid van water, een zekere trap van warmte, en de vrye gemeenſchap der lucht. Deeze daar zynde, is 'er vloeibaarheid en vermogen van zich te kunnen uitzetten, waar door ieder deel zyne byzondere aantrekking volgt, even als het Yzer den Zeilſteen. 'Er is dus werking; en deeze werking, om dat zy aan alle Plantaartige en Dierlyke lichaamen eigen is, beſtempelt men, gepast, met den algemeenen naam van Gisting. Daar de lichaamen echter verſchillend zyn, moet deeze werking verſchillend gewyzigd worden, ſchoon de oorzaak eene is: zy is namelyk geëvenredigd aan de hoofdverbindingen, die de byzondere beginzels kunnen aangaan; en de uitkomst toont, dat deeze zyn, de zamenvoeging van eene zekere hoeveelheid Waterſtof, Koolſtof en eene kleinere hoeveelheid Zuurbeginzel; de zamenvoeging van eene zekere hoeveelheid Waterſtof, Koolſtof en eene grootere hoeveelheid Zuurbeginzel; en eindelyk de zamenvoeging van verſchillende hoeveelheden Zuurbeginzel, Waterſtof, Koolſtof en Stikſtof. De eerſte zamenvoeging is tot de Wynachtige, de tweede tot de Zuure, en de derde tot de Rotte Gisting noodzakelyk. De verſchillende omſtandigheden, waar in dit alles geſchiedt, als de byzondere betrekkingen en hoeveelheid der omringende lichaamen, zo van de opgenoemde magten, als van de drukking des dampkrings, vrye of belette toevloed van lucht, rust en dergelyken, brengen ook verſchillende ſpelingen voort, waar door Koolzuur, Salpeterzuur, vlug Loogzout, gebrande Olie, en byzondere vermengingen van Zeepachtige, Walſchot- en Waschaartige voortbrengzels, Stik- en Brandbaare luchten ontſtaan; het eerſte door vereeniging van Zuurbeginzel met Koolſtof, het tweede van Zuurbeginzel met Stikſtof, het derde van Waterſtof met Stikſtof, en de overige door zamenvoeging van verſchillende hoeveelheden van het olieachtig beginzel, met vlug Loogzout en de opgenoemde grondſtoffen. Ieder kon daarenboven nog zyne byzondere bymengingen hebben, als van Phosphor- Planten- en Mynſtoffelyk Loog-

zou-

zoutige beginzels, Kalkaarde, en mogelyk meer anderen, die wederom zo veele verfchillende wyzigingen kunnen maaken: hier vandaan Salpeter en Phosphorzuur-Mynftoffelyk Loogzout en Kalkaarde, en dat beginzel, dat aan het Berlynsch blaauw de grondftof geeft. *De Oorzaaken der Rotting* derhalven *in Plantaartige en Dierlyke zelfftandigheden* zyn „ de byzondere aantrekking tusfchen haare beftanddeelen en zommige omringende lichaamen;" *de Verfchynzels daar in ontftaan*, „ de ontbinding en flooping van dezelve;" *de Uitwerkzels daar door te wege gebragt*, „ de nieuwgebooren ftoffen, te vooren als zodanig daar in niet zichtbaar of aanwezig;" en *de Rotting zelve*, zodanig „ eene eigenaartige natuurlyke, veelal onzichtbaare, werking, enz." als door den Schryver in het begin zyner Verhandeling bepaald is.

Gefchiedenis van de Kristlyke Kerk, in de Achttiende Eeuw. Door A. YPEY, *Lid van het Zeeuwfche Genootfchap der Wetenfchappen te Vlisfingen, en Predikant te Ethen in het Land van Heusden. Eerfte Deels Tweede Stuk. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr.* 8*vo.* 510 *bl.*

Tweede Berigt (*).

In het nog voor ons ter Berigtgeeving en Beoordeeling overfchietend gedeelte van het opgenoemde Werk, gaat de Eerw. YPEY voort, om een Historisch Verflag te geeven van de *Deïsten* der Achttiende Eeuw. Hy houdt daar in denzelfden voet als hy ten aanziene der *Atheïsten* gedaan hadt. Hy fpreekt van hunne Perfoonen, Lotgevallen, Gevoelens en Gefchriften, met byvoeging van deeze en geene merkwaardige byzonderheden, die ter opheldering kunnen ftrekken.

Eene onderfcheiding tusfchen *Deïsten* en *Deïsten*, reeds voorheen gegeeven, wordt hier, eenigzins breeder uitgewerkt, herhaald. Hier op volgt een algemeen berigt wegens de *Deïsten* in *Engeland*; en wordt de oorfprong toegefchreeven aan het voordraagen van fchoolfche denkbeel-

(*) Zie hier boven, bl. 72.

beelden en ſcholastike gevoelens by het voorſtel van het Euangelie. Waar op eerst te voorſchyn treedt, EDUARD HERBERT, *Baron van Cherbury.* Met regt merkt onze Geſchiedſchryver op, dat MARTINET, in zyne *Geſchiedenis der Wereld*, hem zeer verkeerd telt onder de *Deïsten* van de ſlegtſte ſoort; en dat het geheele Verſlag, door MARTINET van de *Deïsten* der XVII Eeuwe gegeeven, onnaauwkeurig is. —— By deezen wordt THOMAS HOBBES gevoegd.

Naar 's Schryvers verdeeling, geeft hy ons vervolgens verſlag van grove *Deïsten* in *Engeland.* Hier komen in aanmerking, ANTHONY COLLINS, ANTHONY ASHLEY COOPER, Graaf van *Shaftesbury;* BERNARD DE MANDEVILLE, SAMUEL PARVISCH en THOMAS PAINE.

Op de naamlyst der minst buitenſpoorige *Deïsten*, in dat Ryk, vinden wy aangeſchreeven, THOMAS CHUBB, THOMAS WOOLSTON en MATTHEUS TINDAL. By het vermelden der Tegenſchryveren van deezen, gewaagt onze Geſchiedſchryver van J. FOSTER, en beſtempelt hem als een *Mennonietiſchen* Leeraar; dan, behalven dat FOSTER, leefde hy, met deezen *Menſchen Sectennaam* zo min zou verkuisd weezen als veele *Doopsgezinde* Leeraaren hier te Lande, hadt de Schryver beter gedaan met hem een Leeraar onder de *Baptisten* te heeten; dewyl hy onder *Christenen* van die benaaming het Leeraarampt bekleedde. Zyn Werk, tegen TINDAL ingerigt, verdiende eene meer byzondere melding. Meer regts doet WILLEM DE VOS hem wedervaaren, als hy, naa eene korte ontleeding van diens Werk tegen TINDAL, ſchryft: „ Dat voortreffelyk Werk, welk een voorbeeld is het niet van „ beſcheidenheid? Welk een lof heeft FOSTER 'er niet „ door behaald, welk een dank is 'er hem niet voor „ gegeeven, door allen, die van ernſtig nadenken en „ manlyke redeneering eenig werk maaken? Zich op de „ voornaamſte hoofdzaaken vestigende, hebben alle deskundigen geoordeeld, dat hy zyne party wel geheel „ uit het veld geſlaagen hadt, en dat hy tevens, over „ de waare Gronden ter ſtaaving der Christlyke Openbaaring, onnadenkbaar veel lichts verſpreid hadt. — Zeer „ greetig is dat Werk ten allen tyde gezogt, door allen, „ die, der Engelſche Taale magtig, in onderwerpen van „ deezen aart belang ſtellen. — Jammer is het, dat hetzelve, zo ver ik weet, by ons nimmer is overgezet;

„ ook

„ ook menig een zou 'er, met betrekking tot laatere „ aanvallen, veel uit kunnen leeren. — En wie is 'er „ die zich over deszelfs leezing beklaagt? Wat zeg ik! „ beklaagt? Wie die het niet herleest, en 'er zich zo wel „ hartlyk over verheugt, als het keurige van 's Mans „ oordeel steeds bewondert (*)?"

Op THOMAS MORGAN en den Burggraaf BOLINGBROKE, zeer bekende *Deïsten*, volgt het verslag van eenige Ongenoemden in *Engeland*, als mede van de zodanigen, wier Schriften weinig bekend zyn. Te regt monstert hy 'er eenigen uit, die verkeerdlyk voor *Deïsten* in dat Ryk gehouden zyn. Inzonderheid pleit hy des vry ARTHUR ASHLEY SYKES, zeer ongegrond op de lyst der *Deïsten* aangeschreeven, ter oorzaake van een Werkje, getyteld *de Onschuld der Dwaaling*. YPEY schynt de *Nederduitsche* Vertaaling niet gekend te hebben. Het is te *Haarlem* in den Jaare 1727 uitgekomen, vertaald door J. VAN ZANTEN, M. D. en Leeraar onder de Doopsgezinden te dier Stede, onder den tytel: *Onderzoek, of en hoe verre eene eenvoudige Dooling in het stuk van den Godsdienst strafbaar is, benevens eene verdediging van hetzelve tegen de tegenwerpingen van den Bisschop van Oxfort*. Die zelfde VAN ZANTEN heeft ons eene Vertaaling geschonken van een Werkje deezes verdienstvollen Schryvers, getyteld: *De Waarheid van den Christlyken Godsdienst, betoogd uit de Schriften des Ouden Testaments*, 1730. Hy schreef een Werk in twee Deelen, 't geen eene schoone verdediging van den *Christlyken Godsdienst* bevat; wy hebben 'er alleen de *Fransche* Vertaaling van in handen, onder den tytel van *Examen des fondemens & de la Connexion de la Religion Naturelle & Revelée*. Te Amst. 1742. In 't *Nederduitsch* is ook van hem voorhanden een zeer leezenswaardig *Onderzoek naar 't geen door Bezetenen in het Nieuwe Testament verstaan wordt*. Te Rott. 1758.

Eene byzondere Afdeeling heeft de Schryver geschikt, om te overweegen, op welk eene wyze de *Deïsten* in *Engeland*, onder de hand, het *Deïsmus* hebben zoeken voort te planten. Hy toont zich niet vreemd van ALBERTI's denkbeeld, dat zy, naar een zeker door hun gemaakt ontwerp, het

(*) *Verhandelingen van* TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap*, XV D. bl. 374-376.

het *Christendom* hebben zoeken omver te ſtooten; doch laat, om de uitvoerigheid, het uitwerken hier van agterwege. Het ſchynt ons toe, dat hy niet weinig werks zou gevonden hebben om dit Geſchiedkundig te ſtaaven; het geheel beloop der zaake dunkt ons dit te wederſpreeken.

De Schryver laat zich vervolgens uit over de Voortgangen, welke het *Deïsmus* in deeze Eeuw in *Engeland* gemaakt heeft. Wy twyfelen zeer, of 's Mans aanmerkingen over het *Zedeprediken* den toets des Oordeels wel zullen kunnen doorſtaan; doch wy kunnen ons des niet uitlaaten. —— Hy gewaagt voorts van het *Deïstisch Inſtituut van* ILIVE; van DAVID WILLIAMS; hier roert hy in 't voorbygaan aan, de *Theophilantropen* te *Parys*; en ſpreekt ten ſlot van de *Deïsten* onder de *Kwaakers*.

Het Werk neemt hierop eene wending, daar zyn Eerw. een Historisch Berigt geeft van eenige welaangewende poogingen, ter ſtuiting van het *Deïsmus*, over 't algemeen beſchouwd, in *Engeland*. Vervolgens verdeelt hy de Verdedigers in drie klasſen. — Die den *Christlyken Godsdienst* in 't algemeen tegen de *Deïsten* verdedigd hebben — die ſlegts eenige voornaame Waarheden tegen dezelve handhaafden — en die de tegenwerpingen der *Deïsten* by elkander verzamelden.

Onder de eerstgemelden heeft den voorgang JOHAN LOCKE, die verſtandige Voorſtander des *Christendoms*, door onverſtandige Secten-yveraaren voor een *Indifferentist*, en een *Deïst*, gehouden, en voor een *Sociniaan* geſcholden. — SAMUEL CLARKE volgt. De opgave van diens vertaalde Werk, te *Haarlem*, is een ſchryf- of drukfout, het moet *Harlingen* weezen. De Vertaaler was JAN BOELAARD, Leeraar der *Doopsgezinden* te dier Stede (*). — YPEY ſchryft op deeze lyst aan, SOAME JENYNS; zyne meening, dat het Werkje, door dien Schryver vervaardigd, ook in 't *Nederduitsch* overgezet werd, is gegrond; het kwam te *Rotterdam* en te *Amſterdam*, in den Jaare 1777, uit, onder den tytel: *Bedenkingen over de inwendige klaarblyklykheid van den Christlyken Godsdienst, door den Heere* S. JENYNS, *Schildknaap; met eenige Aanmerkingen op-*

(*) Met een vernieuwden Tytel, te *Amſterdam*, by A. VAN DER KROE.

opgehelderd (*). Het bevreemdt ons eenigzins, dat de Schryver die Vertaaling niet gekend, en nog meer, dat hy, in de beoordeeling, niet geraadpleegd hebbe wat DE VOS deswegen zegt, in het boven aangehaalde Deel der *Teyleriaansche Verhandelingen* (bl. 393, 464.) Dit zou hem tot een ander oordeel hebben kunnen brengen, als mede *a Series of Letters, addressed to* S. JENYNS, *Esq. on occasion of his Review of the Internal Evidence of Christianity, by* A. MACLAINE, *Minister of the English Church at Hague.* Waar uit een der Vervaardigeren van ons *Mengelwerk* een en ander Stukje ontleende; doch dit deed in dagen, dat men eene zo redelyke Verdediging van het *Christendom*, hier te lande, niet kon dulden, en 'er rede te over was, om eenige verdere overneeming van iets, zo zeer voor het *Christendom* pleitende, agterwege te laaten. Wy wyzen de plaats, op welke zy te vinden zyn, hier onder (†) aan, op dat men ze naazoeke, leeze, en oordeele, hoe onregtmaatig de ſtremming was van hooger hand, op aanhitzing der Geestlyken van de voormaalige *Heerſchende Kerk.*

Niet onopgemerkt laat de Schryver het kort, maar zeer klemmend, Verdedigſchrift des Christlyken Godsdiensts, van JAMES BEATTIE, waarvan PETRUS LOOSJES, *Adriaansz., Leeraar der Doopsgezinden te Haarlem*, ons eene Nederduitſche Overzetting bezorgde; en geeft voorts een verſlag van de *Antideïstiſche* Schriften van PRIESTLEY.

Onder de Verdedigers van het *Christendom*, die in *Engeland* eenige voornaame Waarheden van den *Christlyken Godsdienst* verdedigd hebben, telt hy HUMPHROY DITTON, JOSEF BUTTLER, NATHANAEL LARDNER, GILBERT WEST, GEORGE LYTTLETON en JOHAN LELAND; teffens een beknopt verſlag geevende van hunne Werken.

Dit zelfde doet hy ten opzigte van THOMAS STACKHOUSE, JOHAN LELAND en PHILIP SKELTON, die de tegenwerpingen der *Deïsten* verzameld, en ſtuk voor ſtuk wederlegd hebben.

Voorheen gewaagd hebbende van Inrigtingen tot voorſtand der *Deïstery*, vermeldt hy ook die van eene tegenover-

(*) Wy hebben het beoordeeld in onze *Hedend. Vaderl. Letteroef.* VI D. I Stuk, bl. 335.

(†) Men vindt die Stukjes in het *Mengelwerk* der *Hedendaagſche Vaderl. Letteroef.* VI D. 2de Stuk, bl. 481 en 525.

overgestelde strekking; als het Instituut van ROBERT BOYLE; eene vrugtbaare Moeder van de beste Verdedigschriften des *Christendoms*.

„ Onder het bewerken der Geschiedenis van de *Engelsche Deïsten*," verklaart de Schryver, „ verscheide „ leerzaame aanmerkingen verzameld te hebben, welke „ hy hier agter zou kunnen voegen; doch daar dezelven eene algemeene betrekking hebben op de *Deïsten* „ van alle plaatzen, dagt het hem beter, die in orde te „ brengen, wanneer hy de geheele Geschiedenis van alle „ *Deïsten* zal afgehandeld hebben." Wy hebben ze, gevolglyk, aan 't slot van het tweede Deel te wagten.

Het tegenwoordige wordt beslooten met eenige Byvoegzelen en Verbeteringen voor het *Eerste Deels Eerste Stuk*. Deeze betreffen, op dat wy 'er iets van aanstippen, het *Zendelings-Genootschap*, in 1795 te *Londen* opgerigt. Dit verslag is vry breedvoerig, en met Bedenkingen doormengd; zo is ook het Berigt van het Zendelings-Genootschap te *Rotterdam*, zeker in geen gunstigen tyd, wat de daar toe behoorende Geldmiddelen betreft, aangevangen. Hoe veel goeds hy 'er zich ook van belooве, komt het ons voor, dat de aanleg te veel van het *Stelzel* hebbe, en niet genoeg van het *Algemeen Christendom*, om voor de groote zaak van daadlyk nut te zyn. De elders van onzen Schryver verklaarde ruimere begrippen schynen hier zich te verengen; en met die Stelzelbegrippen zal het vermoedelyk even vrugtloos afloopen, als wy, in de bygevoegde *Verbeteringen* op het *Eerste Deels Eerste Stuk*, wegens de *Kopten* vermeld vinden.

Behalven deeze *Verbeteringen*, vinden wy ten slot eenige *Byvoegzels* tot dit Deel behoorende. Dezelve betreffen ALBERT RADICATI en THOMAS PAINE. Dit brokkelige is op zich zelve niet gevallig; doch bykans onvermydelyk voor een Schryver, wiens pen den tegenwoordigen toestand van zaaken beschryft. Grootendeels zou zulks voor de Gebruikers van dit Werk te gemoete gekomen worden, indien de Schryver by elk Deel een goed Zaaklyk Register gave; een arbeid, hoe moeilyk ook, die verre van overtollig moet gerekend worden, ten aanziene van een Werk uit zo veele byzonderheden bestaande.

De

De Vaderlandsche Historie van den Heere J. WAGENAAR, *verkort, en met leerzaame Aanmerkingen, ten dienste der Nederlandsche Jeugd, uitgegeven door* J. W. TE WATER, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerklyke Geschiedenissen te Leyden, Historieschryver van Zeeland. IIIde Deel. Te Amsterdam, Leyden, Dord* en *Harlingen, by* J. de Groot, G. Warnars, S. en J. Luchtmans, A. en P. Blussé *en* V. van der Plaats, 1798. *In gr.* 8vo. 344 *bl.*

'Er zyn Schryvers, welken de arbeid zeer vlot afgaat; en anderen, wier voortgang zo traag en belemmerd schynt als myne pen, die door de hevige vorst met haar bevroozen bekjen niet vlug voort wil. Zelden verschynt 'er een Vervolg van eenig Werk des Hoogleeraars TE WATER, of wy ontmoeten in het Voorberigt des klagten en verschooningen. Het laatst voorgaande Stuk des Werks voorhanden droeg de Jaartekening van 1794 (*). Thans laat hy zich, ten deezen opzigte, dus hooren: „ Indien „ moedwillige traagheid dit Stukje zoo lang hadt doen „ achterblyven, zou ik 'er gaarne verschooninge over ver- „ zoeken. Ik kan niet belooven, doch verlange zelf, met „ het vervolg spoediger te voorschyn te komen. Dit „ durve ik verzekeren, dat ik my der kortheid, voortaan, „ zeer bevlytigen zal."

Wy voor ons gelooven, dat geen der Leezeren van dit Werk, 't geen voor de *Nederlandsche Jeugd* oorspronglyk geschikt, doch voor lieden van ryper jaaren zeer leezenswaardig is, over langwyligheid zal klaagen; maar veeleer verlangen, dat 's Hoogleeraars Aanmerkingen talryker, en bovenal zyne Toevoegzels veelvuldiger waren. Terwyl zy, in het Deel voorhanden, des vry ruime voldoening zullen vinden; vermids de Schryver, die in de gelegenheid geweest is, om meer opzettelyk, dan iemand, het geen om en in het Tydvak hier beschreeven voorviel, na te gaan, zich van een ruimen voorraad kundigheden bediend heeft, om het Tydvak van zes-en-dertig jaaren, in dit Boekdeel begreepen, vol van de belangrykste Gebeurtenissen, toe te lichten. Van hier dat hy,

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1796. bl. 493.

hy, om redenen, in het Voorberigt zyns tweeden Deels opgegeeven, „ eenige Geschiedenissen, door den uitmun- „ tenden WAGENAAR, of alleenlyk aangestipt, om dat „ hy zich inzonderheid by *Holland* bepaalde, of onaan- „ geroerd gelaaten, by gebrek van toen ontbreekende Ge- „ denkstukken, een weinig uitvoeriger verhaalt." —— WAGENAAR's *Vaderlandsche Historie* moge, ten deezen aanziene, eer *verlangd* dan *verkort* weezen; geschiedenis-lievende Leezers zullen zich des voldaan vinden, en den kundigen Schryver dankzeggen.

De *zes-en-dertig jaaren*, welker Gebeurtenissen in dit Boekdeel vermeld worden, loopen van den Jaare 1536 tot 1572. Deeze jaartallen roepen, by elk *Nederlander*, voor den geest op, een tydsverloop, waar in de worstelingen der Vryheid, om het prangend dwangjuk der Overheersching te ontkomen, eenen aanvang namen, en, met wisselenden uitslag, voortgezet wierden. Wy behoeven ze niet aan te stippen, om een doorgaand berigt van dit Boekdeel te geeven. Maakt het geen gering gedeelte van den pligt eens Geschiedschryvers uit, een getrouwe Characterschets te geeven van de Hoofdpersoonadien, op het tooneel der Gebeurtenissen treedende, TE WATER bevlytigt zich om daar aan te voldoen. Is 'er een Character in de Geschiedenissen onzes Lands, waarover verscheidenlyk geoordeeld, en 't geen met verschillende verwen gekleurd is, het is dat van Keizer CAREL DEN V. Bekend is de schoone en uitvoerige schets, daar van opgehangen door ROBERTSON, in diens Geschiedenis deezes Keizers; dan wy vinden ons opgewekt om 't geen TE WATER des opgeeft hier te plaatzen, als waardig om by dat diens beroemden Schotschen Geschiedschryvers te worden opgehangen.

„ Indien men," dus laat TE WATER zich hooren, „ alle de oude Schryvers, die zyn leeven meer opzettelyk geboekt en hem van naby gekend hebben, vergelykt, en alle zyne verrichtingen met aandacht overweegt, zal men ten minsten eenige trekken van zyn „ karakter kunnen aanwyzen. —— Al vroeg ontdekten „ zich in den jongen KAREL schranderheid van geest, „ doorzicht van oordeel, sterkte van geheugen, weetgie- „ righeid, zucht voor veelerleye kunsten, eerbied voor „ geleerden. —— De achting voor de Weetenschappen „ was hem, van jongs af, ingeboezemd door zynen leer- „ meester ADRIAAN FLORISZOON, bekend onder den naam

„ van

„ van Paus ADRIAAN DEN VI. Menigmaal erkende
„ hy 't nut, dat hy van kundige Mannen trok, met dee-
„ ze of dergelyke woorden: de groote Heeren pluimen
„ my, de Geleerden onderrichten my, en de Kooplui-
„ den verryken my. — Sommigen zyner tydgenooten be-
„ schouwen hem als zeer milddaadig, vooral omtrent
„ armen, doch anderen schryven dat hy al te spaarzaam
„ was. Hy schynt edelmoedigst geweest te zyn als hy
„ minst bezat, dat is in zyn jeugd, en na dat hy afstand
„ van de Regeering gedaan hadt. — Zeer wel verstondt
„ hy zich op het veinzen, maar was ook somtyds open-
„ hartiger dan de meeste Vorsten. — Schoon achterdoch-
„ tig van aart, en hierom zich aan weinigen vertrouwen-
„ de, was hy echter geen vriend van de zulken, die uit
„ eigenbelang, en om eenige gunste te bejaagen, anderen
„ heimlyk by hem aanklaagden, en zwart zochten te
„ maaken. Wanneer FERDINAND AVALA, die den oproer
„ te Toledo bestooken hadt, uit Portugal in Kastilien
„ gekomen was, gaf zeker Edelman dit aan KAREL te
„ kennen; doch kreeg ten laatsten van hem dit scherp
„ antwoord: gy zoudt eerlyker gehandeld hebben, indien
„ gy, zo dra u dit bewust geworden was, aan AVALA zel-
„ ven hadt te kennen gegeeven, in welk gevaar hy zich
„ bevondt. De verklikker was oorzaak, dat AVALA niet
„ opgezocht wierd, en ongestraft bleef. — Uit zynen
„ aart was hy anders, in het straffen van groote misdaa-
„ den, eer *overhellende tot gestrengheid dan tot barm-
„ hartigheid.* De Nederlanders, welker oude gewoonten
„ en bezwoorene voorrechten KAREL zo schandelyk ver-
„ trapte, zullen hem zekerlyk den roem van liefde voor
„ recht en gerechtigheid betwisten, door anderen hem
„ echter overboodig toegezwaaid. Was 't ook rechtvaar-
„ digheid, dat de Keizer alle poogingen aanwendde om
„ ALFONSUS DIAZIUS aan den dagelykschen en waereld-
„ lyken Rechter te onttrekken, en in vryheid te stellen,
„ niettegenstaande hy zyn eigen' Broeder, met een
„ boos opzet en op eene verraaderlyke wyze, hadt doen
„ vermoorden, en dit om geene andere reden, dan
„ om dat deeze den Roomschen Godsdienst afgeval-
„ len was, en de gevoelens van LUTHER omhelsd
„ hadt. Dit gedrag van den Keizer was een uitwerkzel
„ van zyne denkwyze over het stuk van den Godsdienst.
„ — Men kan niet ontkennen dat hy anderen ten voor-
„ beel-

„ beelde ſtrekte, zoo in het naarſtig gebruik des gebeds, byzonderlyk ten tyde zyner Krygstogten, als in de begeeving der Bisdommen en andere hooge Kerklyke waardigheden, aan de kundigſten en deugdzaamſten; doch hy is niet vry te pleiten, of van bygeloovigheden, of van haat tegen de vryheid van geweeten in den Godsdienst, of van harde vervolging der Onroomſchen, niet alleenlyk in Duitschland en Spanje, maar ook in de Nederlanden; waar hy zoo veele duizenden van hunne vryheid, goederen en leeven, liet berooven, om dat zy niet dachten gelyk hy hun beval te denken. —— Hoewel hy eigene grootheid en byzonderen roem nooit uit het oog verloor, ſcheen hy echter door anderen met geen ydele loftuitingen overlaaden te willen worden. Wanneer SEPULVEDA, KAREL's gewoon Historieſchryver, uit den mond van een jongeling, die onder 's Keizers vertrouwdſte vrienden was, eene gebeurtenis vernomen hadt, ſtrekkende ter verheffinge van KAREL's rechtvaardigheid en grootmoedigheid, doch waar van de geloofwaardigheid twyfelagtig ſcheen, vroeg hy den Keizer zelven, wat 'er van de zaak ware, en kreeg van hem tot antwoord: doe 'er geen verder onderzoek op; want deeze zaak is niet gebeurd, maar verzonnen. Op eenen anderen tyd, betuigde de Keizer aan dienzelfden Schryver, wanneer hy hem verzocht aan te wyzen, wat hy omtrent deszelfs verrichtingen wel of kwalyk te boek geſteld hadt: 't is my niet aangenaam te hooren of te leezen, wat men van my ſchryft; anderen zullen het leezen, wanneer ik dit leeven zal verlaaten hebben.

„ Tot het beraamen van gewigtige onderneemingen beſteedde hy niet zeldzaam meer tyds, dan tot het uitvoeren. Doorgaans bleef hy ſtandvastig, ſomtyds onverzettelyk, by 't geen hy eens beſlooten had, zoo echter, dat hy in eenige gevallen, als 't noodig ſcheen, toegeevenheid wist te gebruiken: gelyk in Gelderland, Friesland, en elders in de Nederlanden, gebleeken is. —— In de keuze van Staatsdienaaren en Krygsbevelhebberen was hy ongemeen oplettend, om de voornaamſten in wysheid en heldenmoed te neemen. In gevallen van groot aanbelang, vroeg hy hunnen raad; en volgde denzelven nu en dan, al liep die aan tegen zyne begrippen. —— In 't Staatkundige betrouwde hy

„ ech-

„ echter aan weinigen zyne geheimen, vooral na den „ dood van FRANCISCUS COVUS en NICOLAAS PERRENOT „ VAN GRANVELLE. —— In 't veld was hy zelf niet „ minder een goed ſoldaat, dan een bedreeven krygs- „ overſte; ontzag hitte noch koude; vreesde, zoodra een „ veldſlag begonnen was, voor geen vuur, en ſtelde „ zich meer aan het gevaar bloot, dan noodig ſcheen, en „ overeenkwam met zynen ſtand. De voorſpoed der wa- „ penen, in Italien en Frankryk, maakte hem ſtoutmoe- „ dig; maar veroorzaakte ook, dat hy, ſomtyds buiten „ noodzaake, zich in langduurige oorlogen inwikkelde, „ tot merkelyk bezwaar van zyne onderzaaten; gelyk de „ Nederlanders, zoo veele jaaren, ondervonden hebben. „ —— Zelden week hy voor zyne vyanden, en nimmer „ dan in den dringendſten nood, by voorbeeld, toen hy „ by Inſpruk gevaar liep om den Hertoge MAURITS *van* „ *Saxen* in handen te vallen. Een laater Schryver (*) „ heeft 'er ons deeze byzonderheid van medegedeeld. „ Wanneer de Keizer na zyn Klooster toog, ſleet hy een „ dag met zynen Kleinzoon KAREL, omtrent tien jaaren „ oud, verhaalde hem zyne voornaamſte oorlogsbedryven, „ en vroeg hem ten laatſten: wel nu, myn Zoon, wat „ dunkt u van myne lotgevallen? vindt gy, dat ik my „ dapperlyk gedraagen heb? De jonge KAREL, die met „ groote oplettendheid geluisterd hadt, gaf zynen Groot- „ vader dit antwoord: ik ben vry wel te vreden met het „ geen gy verricht hebt; doch eene zaak kan ik u niet „ *vergeeven.* Op de vraage, wat? zeide hy, dat gy u „ te *Inſpruk* voor den Hertoge MAURITS weggemaakt „ hebt. Welke moeite de Keizer aanwendde, om hem „ te beduiden, dat het uit nooddwang geſchied was, en „ om niet gevangen genomen te worden, 't kon niet hel- „ pen. De jonge KAREL bleef 'er fier by, dat hy, in dat of „ dergelyk geval, niet vlugten zou. De Keizer verwonderde „ zich over die ſtandvastigheid, omhelsde den Jongeling „ teederlyk, en nog lang daarna kon hy zich van lag- „ chen niet onthouden, zoo dikwyls men hem van Don „ KAREL ſprak.

„ Onaangezien de Keizer geen gevaaren in den oorlog „ ontzag, ſchynt hy echter zeer oplettend op zyne ge- „ zondheid geweest te zyn. Niet alleen verkoos hy, tot

„ zy-

(*) PROSPER LEVESQUE.

„ zyne laatste woonplaatze, het Klooster van ST. JOOST, „ wegens de gemaatigdheid der luchtstreeke, als niet te „ koud en niet te warm; maar ook, wanneer zich eenig „ vermoeden van besmettelyke ziekten, in Grasmaand „ des Jaars 1556, te Brussel opdeedt, vertrok hy aan„ stonds uit die Stad naar Kameryk. Dit was een oud „ zwak van den Keizer, gelyk my gebleeken is uit zy„ nen oorspronglyken Latynschen brief, die nog te Mid„ delburg bewaard wordt. Hy schreef uit Worms den „ twaalfden van Grasmaand des Jaars 1521 aan Paus „ LEO DEN X, dat hy gaarne gebruik wilde maaken van „ 't Kasteel Hochfelden, en hierom verzocht, dat zekere „ gewyde begraafplaats, in deszelfs nabyheid gelegen, „ mogt verlegd worden; naardien door deeze begraaf„ plaats niet alleenlyk een onaangenaam gezicht en stank „ voor zyn Kasteel veroorzaakt, maar hem ook, ten tyde „ van pest, een groot gevaar bedreigd werdt.

„ Uit deeze weinige trekken zal men KAREL DEN V „ eenigzins aan zyne sterke en zwakke zyde konnen lee„ ren beschouwen, en, als men alle zyne staats- en oor„ logsbedryven daarmede vergelykt, eenig besluit mogen „ opmaaken, wat in hem te pryzen, wat te berispen zy.

„ Zeker is 't, dat, hoe veel gebreks zich by den Kei„ zer ontdekte, het aan Nederland ongelyk beter ging „ onder zyne langduurige Regeeringe, dan onder 't be„ stier van zynen Zoon Koning FILIPS, in wiens tyd ons „ Vaderland zoo groote ellende gezien heeft, tot dat, door „ 't bestel der aanbiddelyke Voorzienigheid, de edele „ Vryheid in den Burgerstaat en in het Godsdienstige „ herleefde, waar van het verhaal in de twee volgende „ Boeken (die dit Deel besluiten) zal gevonden wor„ den."

In de opgegeevene Characterschets van Keizer CAREL DEN V, wordt slegts in 't voorbygaan gesprooken van diens zonderlingen stap, om de Regeering aan zyn Zoon over te draagen; doch dit stuk had TE WATER te vooren, en vry breedvoerig, behandeld.

Reis

Reis langs den Rhyn, behelzende eene beknopte Beschryving der Ryken en Staaten, welken den Rhynstroom omringen, en op de by dit Werk gevoegde Landkaart zigtbaar zyn. Met Plaaten en Kaarten. Vyfde en laatste Deel. Het Departement Parys, de Belgische Republiek, en het Zuidelyk gedeelte van het Bataafsch Gemeenebest. Met een beknopt Register, over de vyf Deelen. Te Haarlem, by F. Bohn, 1798. *Behalven den Bladwyzer, in gr.* 8*vo.* 124 *bl.*

„ Wy voor ons gelooven, dat de Schryver werk zal „ vinden, om, in een volgend Stuk, van deeze „ grootte, te geeven 't geen hy ten slotte des Voorbe- „ richts belooft," was onze betuiging, by de Aankundiging van het laatstvoorgaande Deel deezes zonderling zamengestelden Werks (*). Wy hebben mis gehad; in het Stuk, thans voorhanden, minder bladzyden dan het voorige beslaande, weet hy die veelvuldige schryfstoffe te verwerken; doch men kan inkrimpen en uitrekken, en twyfelen wy geen oogenblik, of de Schryver heeft, met het eerste te doen, zyne Leezers verpligt, en een einde gemaakt aan een Werk, dat, in hoe veele opzigten ook aanpryzing verdienende, nogthans, door het langer rekken, veel van zyne waarde zou verlooren hebben.

Het Departement van *Parys* is het eerste voorwerp, 't geen ons, in dit Aanhangzel tot de Reis langs den *Rhyn*, voorkomt. Zo veel zyn bestek duldt, beschryft hy de Stad *Parys*, in derzelver *alouden*, *laateren* en *hedendaagschen* staat; dit doet hy mede ten opzigte van *Versailles* en *Nieuw Trianon*. Ten aanziene van dit laatste, door de Koninginne van *Frankryk* aangelegd, naar een Dorpje by *Weenen*; een Dorpje, waar zy, geduurende haare kindsheid, het grootste vermaak genooten hadt. „ Het „ vertoonde," zegt onze Schryver, „ in de daad, niet „ an-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1798. bl. 320. Men verneeme de wyze van zamenstelling, die wy hier *zonderling* noemen, *ald.* bl. 318, waar ook eene Aanwyzing te vinden is van de plaatzen waar de voorige Deelen in ons *Maandwerk* beoordeeld worden.

„ anders dan een Dorp, waar in de eenvoudigſte Land-
„ lieden hun verblyf hielden, Boeren Hutjens, kleine
„ Beeken, met ſlegte houten bruggetjes over dezelve;
„ overal verſpreidde heuveltjens, hoogten en diepten,
„ een Dorp-Kerkjen of Capelletjen, en Molens, Lande-
„ ryen met groot en klein Vee, en een Boeren Fami-
„ lie, welke dit alles onderhieldt en 'er op woonde,
„ trof den beſchouwer, die, als verblind en geheel ver-
„ rukt door de onbedenkelyke grootschheid van zo veele
„ Paleizen, Fonteinen, Watervallen, Beelden en Kunst-
„ wonderen, eensſlags op den bodem der allereenvoudig-
„ ſte natuur vervoerd wierd, even of hy droomde, of in
„ eenen anderen oord door toverkunst vervoerd ware.
„ —— De Koningin zelve maakte mede een even zon-
„ derling gebruik van dit kleine Boerenverblyf, waar zy
„ dikwyls veertien dagen of drie weeken agtereen, met
„ een zeer klein gevolg, dat in heur afgetrokkenſte ver-
„ maaken deelde, zich ophieldt, met dit klein gezelſchap,
„ allen in 't gewaad van Landlieden, onderling Boeren-
„ werk verrigtende. Dikwyls heeft de Opzichter van
„ dit Landverblyf haar als eene Boerin, met melkem-
„ mers om den nek, de heuveltjens en bruggen aldaar
„ zien overwandelen, zingende, even als een *Laitiere*, al-
„ lerhande nieuwe *Vaudevilles*, terwyl de *Comte d'Ar-*
„ *tois* voor Molenaar ſpeelde, en weêr andere Perſoonen
„ de rollen van andere Landlieden vervulden; dikwyls
„ heeft hy haar op dien Molen gezien, allerleye Airtjes
„ hooren zingen; en daar zy zeer tot Muzyk genegen
„ was, hieldt zy daar menigmaal, met heur vermomd
„ gezelſchap, eenvoudige Landconcerten en Danspartyen.
„ —— Maar, deeze zo gulle vermaaklykheden verander-
„ den, zo men wil, ten laatſten, in eene allerongebon-
„ denſte leevenswyze; waar toe zy aldaar de ruimſte gele-
„ genheid vondt; uit hoofde dat het niemand, geduurende
„ heur verblyf aldaar, vergund was deeze plaats te be-
„ zoeken, dan alleen zulke perſoonen, welke by een
„ billet, van haar ondertekend, konden toonen, aldaar
„ door haar zelve genoodigd te zyn. —— Deeze zeld-
„ zaamheid is ons medegedeeld van eenen nog onlangs uit
„ *Parys* te rug gekomen Reiziger, welke de daaromtrent
„ verhaalde byzonderheden uit den mond des Opzich-
„ ters vernomen, en de overblyfzels van dit wonderlyk,
„ en met onnoemelyke kosten daar nedergeſtelde, Boe-
„ ren Landſchap, zelfs nog in dien ſtaat, waar in die

„ zich

„ zich thans bevinden, met de uiterfte verrukking en „ genoegen befchouwd heeft." — — Hy zal zeker een bezoek by dag daar afgelegd hebben tot het opdoen deezer Kundfchappen: want (volgens bl. 68.) is dit Boerendorp thans „ een fchuilplaats van Roovers en Moordenaars, zo dat niemand, die de tegenwoordige gelegenheid deezer eertyds zo eenvoudig fchoone plaats kent, „ zich in den avond aldaar durft ophouden."

Van dus eenen tegenoverftellenden aart, fchoon by lange niet in die maate, is de herziening dier zelfde voorwerpen in en om *Parys*. Het voorheen zo prachtig *Verfailles* ftrekt hier van inzonderheid ten voorbeelde. Het kort beftek, waar in de Schryver alles heeft willen ineendringen, laat hem niet toe dan zeer ter loops te fpreeken van de Nieuwe Inrichtingen in *Parys*, van welke wy ons het breedfpraakiger en keurig Verflag des Heeren MEYER herinneren (*).

Voorts ftapt onze Reiziger over na de *Belgifche Republiek*, geeft 'er de nieuwe Departements-Verdeeling van op, en loopt dezelve door.

Zo is ook in een klein beftek begreepen het *Bataaffche Gemeenebest*, waar van een berigt volgt, naar de Verdeeling in Acht Departementen.

Te meerdere verkortinge van den fchryfarbeid dient, dat hy, aan de uiterfte grenzen van zyn uitgebreid beftek genaderd, en alleen nog hebbende op te geeven de tegenwoordige Statiftifche en Diplomatifche Verdeeling der Ryken en Staaten, welke op de door hem nagegaane Landkaart voorkomen, zich buiten ftaat vindt om aan die belofte te voldoen. Ten tyde dier belofte, „ dagt hy weinig," gelyk hy zich uitdrukt, „dat de opgave deezer „ Verdeeling, zelfs tot heden toe, ondoenlyk zou zyn „ gebleeven; daar de famenkomften der Afgezanten der „ oorlogende Mogenheden, te *Raftad* in *Swaben* gehouden wordende, zelfs tot heden toe, nog geen volkomen beflag verkreegen hebben, en daar door de gewenschte Vrede, en tevens de juiste afperking der „ Staaten van de nog twistende Mogenheden, als ook de „ bezittingen der Groote Natie, nog in het onzekere en „ onbepaalde voortduuren. —— Alleen kunnen wy hier „ van ter zyde aanftippen, dat het fchynt, dat vervol- „ gens,

(*) Zie *Lett.* 1798, bl. 271.

„ gens, door de overwinnende wapenen der *Franschen*, „ verscheide nieuwe Republieken zullen ontstaan, welke „ met nieuwe, alhoewel meestal uit de oude Aardryks- „ beschryving ontleende, naamen staan benoemd te wor- „ den. Ingevolge van deeze herscheppinge van een „ groot gedeelte van *Europa*, schynt het, dat de, tot „ heden toe, zogenoemde Kerklyke Staat, na het ver- „ nietigen van het Pauselyk Gezag, de *Romeinsche Repu-* „ *bliek* staat genoemd te worden; gelyk de oppergedeel- „ ten van *Italie*, weleer *Lombardyen*, de *Cispadaansche* „ *Republiek* zullen geheeten worden, en de Republiek „ *Genua* heuren naam in dien van de *Ligurische Repu-* „ *bliek* veranderen zal; terwyl de Zwitzers hunnen al- „ ouden naam *Helvetiers* weder aanneemen; zullende voor „ de Hoofdstad, in plaats van *Bern*, waarschynlyk *Zurich*, „ gehouden worden. De Fransche Republiek zal hoogst- „ waarschynlyk alle de Landen, aan den Westlyken Oever „ des *Rhyns* gelegen, in bezit houden, en daar door een „ der magtigste Republieken in *Europa* uitmaaken; echter „ dit alles blyft tot heden toe onbeslist, en staat eerst „ door een langgewenschten Vrede, zo te Land als ter „ Zee, deszelfs volkomen beslag te zullen ontvangen." — Een wensch om dien Vrede, waar mede wy ons hartlyk vereenigen, besluit dit Werk.

Huisboekje voor de Jeugd, om haar te beveiligen tegen Ongeloof en Bygeloof, als mede ter bevordering van Kennis en Deugd. Door S. VAN EMDRE, *Predikant te Wageningen, en Lid van verscheiden Genootschappen. Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1798. *In* 12*mo.* 342 *bl. met eene Voorrede van* 12 *bl.*

Daar elke pooging, om de Vaderlandsche Jeugd tot Godsvrucht, Kennis en Deugd, op te leiden, door ons met genoegen wordt gezien, maaken wy volvaardig melding van een Werkje, 't welk tot dit oogmerk zeer bevorderlyk genoemd mag worden. De Stukken, waaruit dit Huisboekje is te saamgesteld, zyn de volgende, als: Inleiding; over Gods aanwezen en natuur; over Gods werken in de Natuur; Levensbeschryving van Adam; over de liefde tot onzen naasten; twee Dichtstukjes op de geboorte myner Kinderen; over 't ligtvaardig en ongegrond oordeelen; over de onvoegzaame berispingen van onzen medemensch; over de Ondankbaarheid; zonderlinge en merkwaardige Reize uit Egypte, door de Arabische Woestyn,

naar

naar Kanaän; Dichtstukje omtrent die Reize; toevallige en nadeelige gebeurdnissen kunnen van achteren nuttig zyn, eene Vertelling; Lentezang; Samenspraak tusschen een Luthersch Predikant en een Meisje; het gelukkige Kind; eenige Brieven; eene Wandeling, Dichtstukje; het Onweder; de Regenboog; op een aangenaamen Regen, Dichtstukje; op Gods heerlykheid in 't onweder, Dichtstukje; de Christen by 't onweder, Dichtstukje; tweede Lentezang; het gehoorzaam Kind; nuttigheid der kennis in Godlyke en menschlyke weetenschappen; het Leven van *Duval*; Samenspraak over eenige verkeerde vóóróordeelen omtrent de werken der Natuur; het beminlyk Kind; Gebed in dichtmaat; eenige Verhaalen; 's waerelds nietigheid, een Dichtstukje; het sterfbed van den Christen, een Dichtstukje; eenige merkwaardigheden in de Natuur; merkwaardige Lotgevallen van den Predikant *Rogers* en Juffrouw *Toely*, te London; iets omtrent den Bybel.

De Eerw. VAN EMDRE heeft dit Werkje eigenlyk ingericht voor kinderen, die reeds den ouderdom van 10 of 12 jaaren bereikt hebben; en dit geeft hem verschooning, by de behandeling van sommige onderwerpen, die anders voor jonge kinderen nog al te verheven, altans vry duister of onbevatlyk, zouden zyn; over het algemeen echter is de styl bevatlyk, en naar de behoefte der kinderen gewyzigd; terwyl de Schryver, door eene aangenaame verscheidenheid in de keuze der onderwerpen, en door veelvuldige ophelderende voorbeelden of gelyknissen, den lees- en leerlust zyner jeugdige Lezeren tracht op te wekken.

Wy twyffelen niet, of het edel oogmerk des geachten Schryvers, 't welk zich (volgends zyne eigen woorden) uitstrekt, „ om de Jeugd op te leiden tot de kennis en erken-„ tenis van dien God, welke haar Schepper en Weldoener „ is, en in den Bybel haar den weg aanwyst, door welken „ in te slaan zy gelukkig kunnen worden, naamlyk den weg „ van kennis, geloof en liefde, liefde omtrent God, zich „ zelven, en haaren medemensch," zal, door eene vlytige leezing en beoeffening van dit Werkje, by veelen bereikt worden; altans wy wenschen dit hartelyk; opdat de Schryver zich daardoor aangespoord moge vinden, om, door de behandeling van meer dergelyke onderwerpen, voor jong en oud, nuttig te zyn.

Als eene proeve, bieden wy onzen Lezeren, uit dit Werkje, het volgend Dichtstukje aan, met het opschrift: *de Christen by 't onweder*:

Ziet, ziet! 't azuur gewelf betrekt,
Een vreeslyk onweêr dreigt!
Ik sidder niet, 'k verheug me, ô God!
In uwe heerlykheid.

Gy toornt niet, als gy dondert: neen
Gy zyt der Menschen vriend!
Op 't schitt'ren van uw bliksem, wordt
Myn aangezicht niet bleek.

Den Zondaar slegts, die U miskent,
Dien zyt gy tot een schrik:
Maar hem, die U zyn Vader noemt,
Betoont ge als Vader U.

Voor ons is zegen 't zonnelicht;
Ja, zegen dag en nacht;
Tot nut verstrekt uw donder ons,
Tot heil uw bliksemstraal.

Doch wy zyn menschen zwak en teêr,
Gy weet het, goede God!
Spreek tot den bliksem niet: verzeng!
Niet tot den hagel: woed!

Door bliksem zuivert gy de lucht,
Uw regen koelt het zaad,
Gy dondert, en uw donder roept:
Wees deugdzaam, onbevlekt!

God! laat myn hart, als 't onweêr dreigt,
Toch vry van angsten zyn!
Weg vrees, weg angst! 'k verheug me in God!
God is de liefde zelv'!

Het onweêr, God! is in uw hand,
Als Christen beef ik niet;
Myn hart toch heeft reeds lang erkend,
Dat gy de liefde zyt.

Gy Koning van den donder! zyt
Myn Vader en myn Vriend;
Neemt gy me ook door uw onweêr weg,
'k Blyf evenwel uw kind!

Ja, 'k weet, dat gy myn heil bedoelt,
En zorgt voor myn geluk:
Zelfs als de donder my verplet,
Dat gy my tot U neemt!

Wer-

Werken van het Genootschap, opgericht te Weesp, onder de Zinspreuk: Voor het Menschdom. *Te Amsterdam, by* J. van der Hey, 1798. *In gr. 8vo. 478 bl.*

Men vindt hier een aantal van dertien, zoo Prosaïsche als Poëtische, Verhandelingen, van tyd tot tyd voorgeleezen in de Vergaderingen van het in 't hoofd dezes gemeld Genootschap, 't welk (volgens een Voorbericht) sedert den 9den November 1791 zich veréénigd heeft, met het doelwit, om „ den kring van nuttige kundigheden by zich zelven en an„ deren uit te breiden, zich zelven en anderen te verlichten „ en te verbeteren."

Met dit alzins lofwaardig oogmerk zyn deze Verhandelingen door dat Genootschap in het licht gegeeven; en schoon, by de leezing daarvan, (gelyk het doorgaands met Verhandelingen gaat) de eene ons verre boven de andere beviel, en wy de uitgave van eenigen derzelven tot dat oogmerk weinig afdoende achten, vinden wy het grootst gedeelte dezer Stukken daartoe echter wezenlyk bevorderlyk te zyn.

Wy zullen de Onderwerpen der hier voorkomende Verhandelingen voor onze Leezeren afschryven, en by sommigen eenige aanmerkingen voegen; zy zyn:

1. *Over het voordeelige van een deugdzaam gedrag, in vergelyking van het nadeelige van een ondeugend;* door DOMINICUS VAN DER SCHAAF.

Toen wy de Inleiding dezer Verhandeling lazen, verwonderden wy ons over het opschrift; dewyl wy in gemelde Inleiding wel grondslagen aantroffen, of tot eene Verhandeling *over Gods liefderyk* albestier, of tot eene over de waardy der Christlyke Zedenleer; maar geenzins tot het onderwerp, 't welk de Schryver aan het einde dier Inleiding onverwacht aankondigt. Echter is deze (gelyk ook de overige Verhandelingen van dien Schryver in dit boek voorkomende, en waarin zulke sprongswyze overgangen vermyd zyn,) niet van waarde ontbloot; want in kleinigheden willen wy niet treden.

2. *Gedachten over het Bloedzweeten van Jesus;* beschreeven by Lucas, Hoofdst. XXII. vs 44. Waarin, op Physiologische (natuurkundige) en Pathologische (ziektekundige) gronden, zoo wel als door de Analogie, (ervaaring, of overeenkomst) de waarheid van dit Bloedzweeten van Jesus wordt aangetoond.

Wy achten den ongenoemden Schryver dezer *Gedachten* verdienstlyk wegens zyne kundigheden in dit vak, maar achten zyne Verhandeling (altans de uitgave derzelve) voor een Genoot-

nootschap, opgericht „ voor het Menschdom," van weinig nut.

3. *Over de Menschlievendheid.* Een kort, doch leezenswaardig, Vertoog, waarin deze deugd wordt beschreeven en aangepreezen, en het verachtlyke der Onmenschlievenheid met sterke kleuren afgeschetst.

4. *Het voor- en nadeelige der Eerzucht.* Een juist en bevallig Tafereel.

5. *Efrata in rouwe, over het verlies van haare Kinderen; en getroost, over den gelukstaat van haare Kinderen.* Eene Cantate, in twee Afdeelingen.

Zo dit Stuk zonder eenig byzonder oogmerk als Cantate is opgesteld, vinden wy den inval daarvan ongerymd en zonderling. Als Dichtstuk zyn 'er hier en daar eenige aanmerkingen op te maaken, waarvan wy, kortheidshalven, slechts deze weinigen zullen melden.

In de eerste Solo, reg. 6, staat:

o Weerloos lam, geslagt door HELSCHE *woeden:* Hier zouden wy liever plaatsen:

o Weerloos lam, geslagt door *heilloos* woeden! omdat *woeden*, als zelfstandig naamwoord gebruikt, en dus onzydig zynde, in het byvoeglyk naamwoord *helsch* geene *e* toelaat.

Pag. 107, reg. 1 en 2.

Woedend zyn de Zuigelingen van ons BLOEDEND *hart gerukt.* Hier zouden wy, by voorb., plaatsen:

Woedend zyn de Zuigelingen van ons *kloppend* hart gerukt. dewyl *woedend* en *bloedend*, als rym in rym, niet fraai klinkt.

Pag. 108, in de Ariette, reg 3. *haare*, lees *haar.*

Pag. 115, reg. 7. *met vlugge voetjens 't goud betreeden;* eene zonderlinge Metaphor!

Dan wy stappen 'er af. Veel (ook een aantal Synonimen) gaat door onder de verschoonende *Licentia Poëtica.*

6. Over de Spreuk: *Eendragt maakt Magt;* door D. VAN DER SCHAAF. Een belangryk en onderhoudend Stuk.

7. *Over den algemeenen inhoud der Zedenleere, of over de Regten* (Rechten) *en Pligten der Menschen.* Eene alzins juiste, wel doorwerkte, en schoone Verhandeling, de herhaalde leezing van elk eenen, die aan zyne bestemming als Mensch tracht te beantwoorden, overwaardig.

8. *Over de Vyands-liefde;* door D. VAN DER SCHAAF. Eene Verhandeling, die de zachtmoedige gevoelens des Schryvers alzins kenschetst, en welker inhoud wy wenschten, dat algemeen aangenomen en gevolgd wierd.

9. *De Deugdzame alleen leeft gelukkig.* Een kort, doch niet onbevallig, Vertoog.

10. My-

10. *Myne Wandeling*; een Leerdicht, door H. H., hier en daar niet van Dichterlyke schoonheid ontbloot.

11. Eene Latynsche Verhandeling, *over den Eenhoorn in de Heilige Schrift*; met derzelver Nederduitsche Vertaaling: waarover wy hetzelfde oordeel vellen, als over No. 2.

12. *Over de Onsterfelykheid der Ziele*; door PHILIPPUS ZWEERTS, *Med. Doct.* Eene zeer uitgebreide Wysgeerige en schoone Verhandeling, waarin de Schryver de gewoone bewyzen, uit de Rede voor dat Leerstuk afgeleid, onderzoekt en ontzenuwt; waardoor hy gelegenheid vindt, om de noodzaaklykheid en waardy eener nadere Godlyke Openbaaring, ons in den Bybel geschonken, aan te dringen. Hier en daar hebben wy den styl des Schryvers eenigzins omslagtig en langdraadig gevonden.

13. *De Laster.* Een vry goed Dichtstuk.

Wy hoopen, dat deze Verhandelingen by onze Landgenooten in dier voege zullen ontvangen worden, dat het Genootschap „ voor het Menschdom" zich aangemoedigd zie, ter verdere algemeenmaaking van deszelfs lettervruchten.

Feestviering, ter vyftigste Verjaaring van het Genootschap, onder de Zinspreuk: Concordia & Libertate. *Te Amsterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1798. *In 4to. 59 bl.*

Op den 26 October 1798, de dag zynde dat het loflyk Amsterdamsch Letterkundig Genootschap, onder de Zinspreuk: *Concordia & Libertate*, eene halve eeuw gebloeid had, besloten de gezamentlyke Leden tot het plegtig vieren van deszelfs vyftigste Verjaaring, op dezelfde wyze als, in 1773, deszelfs vyf-en-twintig jaarig Feest was gevierd geworden. Men verkoos ten dien einde, tot het doen der Redevoering, den Voorzitter PH. H. THEMMEN, en tot het voorleezen van een Dichtstuk, den Medebestierder J. F. HELMERS; terwyl de laatst afgetredene Voorzitter A. BONN benoemd wierd, om deze plegtigheid door eene gepaste Aanspraak en Slotrede te openen en te sluiten, gelyk voor vyf-en-twintig jaaren door den Voorzitter geschied was. —— Welke werkzaamheden, vervolgens door den druk gemeen gemaakt zynde, wy thans ter beoordeeling voor ons hebben.

Wat, in de eerste plaats, de Redevoering van den Geneesheer PH. H. THEMMEN betreft, dezelve is naar den aart der plegtigheid ingericht, en behelst weinig meer dan eene optelling van het geen, sedert de laatste vyf-en-twintig jaaren, in dit Genootschap voorgevallen is, een verslag van de werkzaamheden die in hetzelve geoefend worden, en eenige losruitingen aan de toehoorders. Wy twyfelen echter niet,

niet, of dezelve zal by het *uitspreken* wel voldaan hebben; doch of dezelve by de *lezing* ook voor anderen, buiten de Leden van het voornoemde Genootschap, belangryk zy, daaraan twyfelen wy zeer; ten minsten ons zyn de huishoudelyke voorvallen in eene Maatschappy, waarvan wy geen lid zyn, tamelyk onverschillig.

De Voorafspraak en Slotrede van den Hoogleeraar A. BONN zyn fraai, naarmate zy kort zyn.

De Feestzang door J. F. HELMERS is met recht een kunstjuweel, vol schoone en verhevene gedachten, in vloeijende vaarzen en in een welspreekenden styl.

Voor het overige behelst deze bundel nog, behalven een Voorbericht, en een Naamlyst der Leden, een Dichtstuk door J. G. DOORNIK, ter gelegenheid van de eerste Verhandeling na het vyftig-jaarig Feest voorgelezen, het welk, schoon beneden den genoemden Feestzang, echter zyne verdienste heeft, en zelfs fraai genoemd mag worden; deszelfs *trochaische* voetmaat is ongedwongen, en zet het onderwerp zelfs bevalligheid by. Tot eene proeve schryven wy het laatste gedeelte af.

Van Olimpus hoogen bergtop,
Zag het Hoofd der hemelgoôn
't Bly geluk der feestgenooten,
Steeg van zyn' verheven troon:
Hy ontfronste d'achtbren winkbraauw,
Lei vernoegd zyn' blikzem neêr;
„ *In 't verblyf der zuivere onschuld,*"
Sprak hy, „ *voegt geen strafgeweer.*"
Daadlyk daalde hy op de aarde;
Staatig trad hy in de zaal;
En, daar alles zweeg en knielde,
Voerde hy deeze achtbre taal:
„ *Waarde Telgen van de Dochter,*
Uit myn eigen brein gebaard!
„ *Gy, die smaak verëent met kennis,*
Deugd met wysbegeerte paart!
„ *'k Zag, uit 's hemels hooge zaalen,*
Met verrukking, op uw vreugd.
„ *Schier is 't heil der Hemelgoden*
Hier het deel van kunde en deugd.
„ *'t Noodlot heeft aan u beschoren*
Dat dit heil zo lange duur'
„ *Als uw paar Beschermgodinnen*
Woont in uwen tempelmuur.

„ *Zorgt*

„ *Zorgt dan dat de bleeke Wangunst*
Nimmer heimlyk binnenſluip',
„ *Dat geen ſlang der helſche Tweedragt*
Uwen dorpel ooit bekruip'.
„ *Dan zal ſteeds uw kunstchoor bloeijen:*
't Strekt tot roem van Gysbrechts wal,
„ *Waar het, in zyn' vollen luister,*
't Jubelfeest eens vieren zal."
Jupiter ſteeg naar d'Olimpus,
Toen de blonde Auroor' verſcheen;
En de blyde Kunstgenooten,
Slaande hand en hand in één,
Zwoeren, met een blaakend harte,
Dat de woede van den tyd
Nooit het outer zou verbryzlen,
Aan de Vriendſchap toegewyd.

Kleine Dichterlyke Handſchriften. Elfde Schakeering. Te Amſteldam, by P. J. Uylenbroek. *In gr. 8vo. 168 bl.*

Sints wy onze Lezers verſlag gaven van den inhoud der vorige Schakeering van dit allefints uitmuntend Dichtwerk (*), hebben wy het genoegen hetzelve weder met eene Schakeering vermeerderd te zien. — Dezelve beſtaat uit zes-enveertig onderſcheiden Dichtſtukken van de beroemdſte en beste Dichters, als DE CLERCQ, BILDERDYK, DE FLINES, DU PRÉ, KINKER, ARNTZENIUS, VAN LENNEP, BLEECKER, BARBAZ, OUTHUYS, WITSEN GEYSBEEK, MOENS, MEYER, J. FOKKE, HOFFHAM, HELMERS, THEMMEN, TOLLENS, VAN WINTER NSZ., VAN YSSELSTEIN, UYLENBROEK, en een ongenoemde. Over het algemeen overtreffen de Dichtſtukken in deze Schakeering in ſchoonheid die, uit welken de vorige beſtaat; inzonderheid heeft ons het eerſte Stuk, zynde een brief *aan Sancho Pança*, naar het Fransch, door J. DE CLERCQ, wél behaagd, ſchoon dezelve hier en daar eenigſints gewrongen vertaald ſchynt. Maar den grootſten lof zyn wy den braaven Vaderlandſchen Dichter J. F. HELMERS verſchuldigd, wegens zyne twee Dichtſtukken, getyteld: *De Batavieren*, en *Aan myn Vaderland.* Het eerſte, waarin de verdienſtelyke Vaderlander getracht heeft de zeden, gewoonten, aart en gebruiken, der Batavieren af te ſchetſen, ſtrekt, als een eerſte Zang, tot eene proeve, welke, zo dezelve voldoet, door de overige Zangen zal gevolgd worden. Schoon wy, voor wy het begonnen te le-

(*) Zie *Alg. Vaderl. Lett.* voor 1798. bl. 326.

lezen, vreesden hierin veel uit den *Klaudius Civilis* van F. VAN STEENWYK, en den *Germanicus* van Juffr. VAN MERKEN, ontleend te vinden, zagen wy met geen gering genoegen, dat niet alleen de geschetste tafereelen uitmuntend fraai en kiesch behandeld, maar ook nieuw waren. Welk eene verscheidenheid! welk een rykdom van dichterlyke schoonheden! —— Het tweede Dichtstuk, *Aan myn Vaderland*, kenmerkt des Dichters gevoelige deelneeming in den tegenwoordigen treurigen toestand van ons weleer zo gelukkig en bloeijend Vaderland; dit Stukje is niet minder fraai, en vol edele gevoelens.

Voor het overige, vindt men weder, even als in de vorige Schakeering, eenige Navolgingen van *Horatius*, door VAN WINTER NSZ., eenige geestige Puntdichten van BILDERDYK en HOFFHAM, eenige Romancen, waaronder de aartige *Chronyk der Liefde*, door P. G. WITSEN GEYSBEEK, uit het Engelsch van COWLEY vertaald, met recht derzelver plaats verdient; voor het overige kiezen wy, tot eene proeve, uit de zedelyke stukjes, dat van G. OUTHUYS, getyteld:

ONONTBEERLYKE DINGEN.

Nouchirvan, die zyn' scepter deedt
Tot heil van volk by volk verstrekken,
Wiens zorg, al wat den bloei vertreedt,
Dwong uit zyn staten te vertrekken:
Was eens begerig uit den mond
Van Ali, zyn Visier, te weten,
Wat dingen op 't benedenrond
In nadruk onontbeerlyk heten?
De dienaar was terstond bereid
Den Vorst een sprekend blyk te geven
Van spoedige gehoorzaamheid,
En heeft daarop dus aangeheven:
Denk met de vrouwen aan den dood,
Hierby, dat elk, hy mag regeren,
Of voedt zich met gebedeld brood,
Der andren hulp niet kan ontberen.
Dit andwoord van den Hoveling
Moest by den Vorst verwondring baren,
Die des van hem bevel ontfing
Zich eens wat nader te verklaren.
ô Koning! sprak hy, zoo de hand
Der Almacht ons de vrouw liet derven;
Dan moest myn dierbaar vaderland
Een' prins, zoo goed als gy zyt, derven.

En

En was het menschelyk geslacht
Onsterflyk, als de hoge Goden,
Had gy dan immer wel verwacht
Dat u de kroon ware aangeboden?
En had de sterveling beneên
Niet nodig ieders dienstbetoning;
Zou ik dan uw paleis betreên
Als dienaar van den besten Koning?

Lierzang, op het aannemen der Staatsregeling voor het Bataafsche Volk. Te Amsteldam, by A. Balster. *In gr. 8vo.* 14 *bl.*

Lierzang, aan het Bataafsche Volk; by gelegenheid van het benoemen der Leden tot het Vertegenwoordigend Ligchaam. Te Amsteldam, by P. J. Uylenbroek. *In gr. 8vo* 11 *bl.*

Twee fraaije Dichtstukken, beiden zonder naam van maker, waarin de onderwerpen der twee bovengenoemde gewigtige gebeurtenissen op een' stouten trant bezongen worden. Zy zyn beiden juist op den toon, dien de onderwerpen vereischten, gestemd, en het verhevene der poëzy daarin met de vrye en ronde Bataafsche taal veréénigd.

De Geleerde Vrouw, Blyspel. Gevolgd naar het Hoogduitsch. Te Amsteldam, by P. J. Uylenbroek. *In 8vo.* 144 *bl.*

Dezelfde aanmerking, welke wy reeds al te veel gelegenheid vonden tegen zo menig Zedekundig Vertoog, of Leerreden, te maken, hebben wy ook tegen dit Blyspel. Stelt men aan zyne Horers of Lezers deze of gene kwade hebbelykheden, welke men meent dat wel by sommigen hunner zullen voorhanden zyn, in die verregaande uitersten voor, waarin dezelve geheel niet, of ten minsten slechts zeer zelden, onder de menschen gevonden worden, dan heeft men algemeen de natuurlykste verontschuldigingen te wachten. Niemand zal in de ontworpen schets zyn beeld vinden, en het gansche voorstel zal welligt de verlangde uitwerking geheel missen. De Vervaardiger van dit Blyspel schynt ons zulks niet genoeg voor ogen gehad te hebben. Zyne Geleerde Vrouw, die anders toch ondersteld wordt natuurlyk verstand te bezitten, is langen tyd een volmaakte zottin. Het is wel waar, dat de waan van Geleerdheid reeds meermaal onder verschillende gedaanten de grootste dwaasheden heeft voortgebragt, en dat de roemzucht, ook wanneer zy op dit punt gevestigd is, ons onszelven zeer verr'

kan

kan doen vergeten. Maar mogen al eens, in dezen beschaafden tydkring, sommige Vrouwen, door ene te verr' getrokken leeslust en de zucht om daardoor te schitteren, hunne huislyke belangen niet naar behoren achten, weinige toch zullen tot den schyn dier uitsporigheden komen, waartoe de *Baronnes van Rheinthal* vervalt, — weinige ook, wier omstandigheden dit maar in enig deel gehengen zouden. Had de Autheur zulks wat meer in het oog gehouden, zyn Stuk zou, onzes oordeels, ook op kleinere verkeerdheden, schoon van denzelfden aard, doelmatiger hebben kunnen werken. Voor het overige is dit Blyspel in zyn geheel vol geest en leven. De scherts van den beroemden MOLIERE is ook daarby ten grondslag gelegd; terwyl hier anders, en dus voor ons meer gepast, de satyre naar den smaak onzer tegenwoordige letterkunde is ingericht. Een aantal vernuftige trekken, welke in dit Stuk slag op slag voorkomen, zyn vast in staat zelfs de stevigste lagchspieren in beweging te brengen.

De Gelukkige Inval, Blyspel. Gevolgd naar het Hoogduitsch. Te Amsteldam, by P. J. Uylenbroek, 1798. *In 8vo. 69 bl.*

Wy hebben dezen *Gelukkigen Inval* zeer smakeloos en gezocht gevonden. —— Een jong doorbrenger heeft zyn meisje te gast genodigd, en ziet zich daarenboven van nog een aantal andere gasten overvallen. Hy meende zich, hoezeer aan de gansche wereld reeds schuldig, evenwel nog te zullen redden, nog wel eens lieden te zullen vinden, die hem het benodigde voor de maaltyd borgden. Maar dit was buiten de waard gerekend. Hy moest zich dus met zynen knecht op allerhande uitvluchten spitsen, om nog met enig fatsoen van zyne onwelkome gasten af te komen. Dan deze uitvluchten, daar zy telkens niet baateden, vermeerderen slechts zyne verlegenheid. Eindlyk krygt Flip *den gelukkigen inval.* Hy zorgt, dat ene der zich in het gezelschap bevindende dames in den waan gebragt worde, dat de pokziekte, waarvoor zy uiterst bevreesd is, in het huis van den gastheer woedt. Zy, daarop natuurlyk onthutst, verlaat hetzelve ogenbliklyk, en wordt, tot grote blydschap van den beklemden jakhals, aanstonds van de overigen gevolgd. —— Zeker hadden wy hier iets gansch anders verwacht.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

DANIËL *en de XII Kleine Profeeten. Naar het Hebreeuwsch. Door* YSBRAND VAN HAMELSVELD. *Te Amsteldam, by* M. de Bruyn. *In gr. 8vo. 434 bl.*

Behalven den Profeet DANIËL, zyn niet alle de, dus genoemde, *Kleine Profeeten*, zoo geheeten, omdat de stukken, die wy van hun overig hebben, slechts kort en niet uitgestrekt zyn, maar alleen de schriften van HOSEA, JOËL en AMOS, in dit, en de negen overige in een volgend, Boekdeel voorhanden. Voor zo veel DANIËL's Geschrift, vroeg en laat, aan verscheiden tegenbedenkingen ten doel gestaan heeft, agten wy, onzen Leezeren geenen ondienst te zullen doen met de opgave van de oplossing, door den schranderen en geleerden VAN HAMELSVELD van eenigen dier zwaarigheden gegeeven. Over het gouden Beeld, door *Nebukadnezar* opgericht, de weigering van DANIËLS vrienden, om het Beeld te aanbidden, de straffe, hun deswegen opgelegd, en de wonderdaadige bevryding, loopen de eerste aanmerkingen. Zie hier 's Mans bedenkingen omtrent de grootte en de evenredigheid van dat Beeld. „ Een gouden „ beeld (schryft hy) van 60 ellen hoog, en 6 ellen „ breed of dik, zou een verbaazenden schat van meer dan „ 1305 millioenen Dukaten hebben moeten kosten, meer „ goud, dan 'er tegenwoordig misschien in geheel *Europa* is; doch, vooreerst, de Grieksche vertaling leest, „ in plaats van 60, slechts 6 ellen, wanneer een dui„ zendste gedeelte van de bovengenoemde somme genoeg„ zaam zou geweest zyn; maar, daarënboven, een gou„ den beeld kan ook zyn een verguld, met goud over„ trokken beeld, en in dat geval verliest de tegenwerping „ haare kracht.

„ Maar, (vervolgt VAN HAMELSVELD) welke even„ redigheid! een beeld van 60 ellen hoogte tegen 6 el„ len dikte of breedte, dat is 10 tegen 1, daar de na-

„ tuurlyke evenredigheid tusfchen de lengte en de dikte,
„ in het menschlyk ligchaam, ftaat als 6 tegen 1. ——
„ Hier kan men aanmerken, dat de Griekfche vertaling
„ alleen 6 ellen voor de hoogte leest, zonder van de
„ breedte te melden. —— Ten tweeden, men kan het
„ beeld een voetftuk van eenige ellen geven, die met de
„ hoogte van het beeld zyn medegerekend. —— Eindelyk,
„ kan men zeggen, dat in die tyden het zeer mogelyk is,
„ dat een beeld meer gouds dan evenredigheids gehad
„ hebbe, behalven nog dat deze lengte gediend kan heb-
„ ben, om aan het beeld, op eenigen afftand, een meer
„ dan menschlyk voorkomen te geven."

Over DANIËL's Verlosfing uit het Leeuwenhol, *Hoofdft.* VI. verhaald, ontmoeten wy de volgende aanmerkingen.
„ De gefchiedenis van DANIËLS verlosfing uit het leeu-
„ wenhol, onder DARIUS of KIJAXARES II, is ook niet
„ onäangevochten gebleven; men heeft dezelve zeer zon-
„ derling, en in haare omftandigheden ongelooflyk, ge-
„ vonden. Zonderbaar is dezelve in de daad, maar is
„ dan al wat zonderbaar is, ongelooflyk? Integendeel, het
„ zy wy de gefchiedenis befchouwen van den kant van
„ DANIËLS vyanden, of met betrekking tot de oogmerken,
„ welke de Voorzienigheid kon hebben, vinden wy alles
„ alzins in eene gepaste orde en famenhang, die ons voor
„ de waarheid en echtheid borge ftaat. — DANIËL, een
„ Staatsdienaar aan het Hof van *Babel*, wordt, na de
„ verovering der Stad, in den aanzienlykften eerepost
„ verheven aan het Hof van den Overwinnaar; deze was
„ de gewoone handelwyze van CYRUS, dat hy wyze en
„ uitmuntende mannen der overwonnen volken aan zyn
„ Hof bevorderde en in eere hieldt; evenwel dit moest
„ yverzuchtige Grooten in den krop fteeken, geen wonder
„ dan, dat zy een plan beraamen, om dezen gunfteling te
„ doen vallen. — De *Meden* en *Perfen* waren niet zoo by-
„ geloovig als andere volken der Oudheid, zy hadden
„ zelfs van de bygeloovigheden van dezen eenen afkeer,
„ de *Babyloniërs* en *Chaldeën* daartegen waren de byge-
„ loovigften van allen — zy kenden DANIËLS Godsdien-
„ ftigheid; zy vonden dan het middel uit, om den Vorst
„ voor te ftellen, dat niemand eene maand lang iet van
„ Goden of menfchen zou verzoeken, dan alleen van den
„ Koning. Dit voorftel kon DARIUS hoogmoed ftreelen,
„ en wy lezen, in de daad, dit karakter van hem by
„ XENOFON, dat hy, hoe zeer anders een wakker Vorst,
„ vat-

„ vatbaar was voor vleijeryen; tevens kon dit voorſtel „ den ſchyn hebben, om de *Chaldeeuwſche* bygeloovighe„ den ten toon te ſtellen, en hun de onmagt hunner „ Goden aan te toonen, als thans onderworpen aan eenen „ Vorst, die, meer dan zy, weldaaden kon ſchenken; „ terwyl bovendien de Heidenen meest gewoon waren „ tydelyke en ligchaamlyke zegeningen van hunne Goden „ te begeeren; en tevens kon dit voorſtel dienen, om „ DANIËL in den ſtrik te doen vallen, wiens gemoede„ lykheid, die zy misſchien ook voor bygeloovigheid „ hielden, hem niet zou toelaaten, zyne gewoone Gods„ dienstoefeningen te verwaarloozen. —— Zy deeden dit „ voorſtel zonder voorkennis van DANIËL, en de Vorst „ verzuimde hem te raadplegen in een ſtuk, het welk „ voor zyne eere zoo ſtreelende ſcheen."

Zie hier 's Mans gedagten over de vermaarde plaats, DAN. IX: 24, enz. „ Na alles, (dus ſchryft hy, onder „ andere) wat ik over dezelve (Voorzegging) heb gelezen, „ kan ik niet ontveinzen, dat ik geheel in het onzekere „ ſta, wanneer ik afga van de gewoone verklaring, volgends „ welke deze Voorzegging den toeſtand van de herbou„ wing van *Jeruſalem*, en de lotgevallen dier Stad tot „ den MESSIAS, en vervolgends tot den vollen ondergang „ van den Joodſchen Staat, zal beſchryven.

„ De redenen daar voor zyn, by my, dat van alle de „ verklaringen van de tydsbepaling die, welke *weeken*, „ byzonder *jaarweeken*, aanneemt, onderſcheiden van „ *dagweeken*, DAN. X: 2, de natuurlykſte is, terwyl alle „ de anderen raadzeláchtig worden. 70 Jaarweeken zyn „ 490 jaaren, hoe men nu ook moge tellen of rekenen, „ waar men ze ook aanvangt, men zal altyd uitkomen „ op of omtrent den tyd van JESUS, en, wanneer men „ opmerkt, dat deze 70 weeken in byzondere tydperken „ verdeeld worden, worden zelfs nog veele zwaarighe„ den in de tydrekening weggenomen. Ten tweeden, JE„ SUS zelve haalt deze Voorzegging aan, en past derzelver „ laatſte woorden toe op de verwoesting van *Jeruſalem*, „ het welk ons Christenen ten waarborge ſtrekt, dat wy „ niet mistasten, wanneer wy ze in dien zelfden zin op„ vatten, te min, daar de bewoordingen ons ook duidelyk „ tot de verwoesting van *Jeruſalem*, en den ondergang „ van den Joodſchen Staat, leiden.

„ Wanneer men hier tegen aanmerkt, (dus vervolgt

„ VAN HAMELSVELD) dat DANIËLS begeerte, om het her-
„ ſtel van Stad en Tempel te weten, niet beäntwoord wordt,
„ door het opgeven van den ſterftyd van den MESSIAS, en
„ de laatſte verwoesting van Stad en Tempel, erken ik in
„ deze aanmerking wel eene ſchynbaarheid, doch, voel
„ geene overtuiging. DANIËL bekomt een regelrecht
„ antwoord op zyn Gebed, in die woorden van den
„ Engel GABRIËL, dat het *bevel* tot den herbouw van
„ *Jeruſalem* reeds gegeven was, by den aanvang van zyn
„ Gebed, *vs.* 23, maar hy wordt tevens opgewekt, om dit
„ bevel wel te verſtaan, en het opmerkzaam te vergelyken
„ met het voorgaand Gezicht, waar in hem zoo veele wis-
„ ſelingen van ryken en zoo veele wederwaardigheden van
„ zyn volk en land voorſpeld waren. Hier uit mogen
„ wy afleiden, dat de volgende Godſpraak hem inlichting
„ zal geven, om die vergelyking behoorlyk in te rich-
„ ten, en dus kan het niet bevreemden, dat dezelve in
„ een kort beſtek afloopt tot den MESSIAS, als den Over-
„ winnaar, en Grondlegger van het Nieuw Godsryk, en
„ de ſlooping en ontbinding van den Joodſchen Staat."

Meer dan eens gaven wy proeven van VAN HAMELSVELD's Vertaalinge van zulke gedeelten der Schriftuure, welke, in den eigenlyken zin, *poëtisch* mogen genoemd worden. Wy deeden zulks, onder andere, met oogmerk om onzen Leezeren het fraaie, het verhevene, der Oosterſche, en alzoo ook der Bybelſche, Dichtkunde te doen opmerken, en hier door het leezen der Gewyde Schriften, in deeze Vertaaling, tot hunne oorſpronklyke ſchoonheid, als 't ware, te rug gebragt, de zulken aan te pryzen, die, door het ſtroeve onzer gewoone Overzettinge, daar van worden te rug gehouden. Thans valt, ten deezen oogmerke, onze keuze op het volſchoone Dichtſtuk, te vinden by HOSEA, *Hoofdſtuk* XI, waar van de algemeene inhoud, door VAN HAMELSVELD, aldus wordt opgegeeven:
„ Van deszelfs eerſten oorſprong af, heeft God den *Iſraëli-*
„ *ten* wélgedaan. —— Door ſnoode ondankbaarheden
„ noodzaken zy hem, als 't ware, tot ſtraffe. —— Zy
„ zullen ook in ballingſchap na *Aſſyrië* gevoerd wor-
„ den. —— Doch éêns zal God zich over hen ontfermen,
„ en hen in hun Vaderland te rug brengen."

Zie hier de dichterlyke beſchryving van het gemelde Godsbewind.

„ Toen

„ Toen *Israël* een kind Hoofdst.
„ Nog was, had 'k hem reeds lief. XI.
„ Myn Zoon riep 'k uit *Egypten*. vs. 1.
„ Hoe meer men hen ooit riep, 2.
„ Hoe meer zy zich van my
„ Verwyderden —— zy brachten
„ Hun offers aan de *Baals*,
„ Hun wierook rookten zy
„ Voor hunne afgodsbeelden.
„ Ik zelv' heb *Efraim*, 3.
„ Dit kind, toen leeren gaan,
„ Ik nam hen op myn' armen:
„ Maar zy erkenden niet,
„ Dat ik hun helper was.
„ Ik hield aan kinderbanden, 4.
„ Aan liefdekoorden, hen.
„ Ik handelde met hen,
„ Gelyk men eenen muilband
„ Aan eenig beest ontneemt;
„ Terwyl 'k, in overvloed
„ En mild, zyn voedzel reikte.
„ Hy moet maar weder naa 5.
„ *Egypte* in ballingschap,
„ En *Assur* zal zyn Koning
„ Nu wezen, omdat zy
„ Gestadig weig'rig zyn,
„ Om tot my weêr te keeren.
„ Het oorlogszwaard zal dan 6.
„ Huisvesten in zyn' steên,
„ Zyn' grendelen verbryz'len;
„ Dus zullen zy de vrucht
„ Genieten van hun plans.
„ Myn volk blyft steeds onzeker, 7.
„ Afkeerig jegens my;
„ Men roept hen wel tot God,
„ Maar niemand roemt myn hoogheid.
„ Zou ik, ô *Efraim!* 8.
„ U leveren ten prooi?
„ U, *Isrel*! overgeven?
„ Zou ik als *Adama*
„ U maaken? Zou ik u
„ Als *Zeboim* verwoesten?
„ Myn hart keert in my om;
„ Myn zuchten zyn in my
„ Verhit door mededoogen.
„ ô Neen! ik zal den gloed 9.
„ Van mynen fellen toorn

Hoofdſt. „ Niet gantsch en al doen werken.
XI. „ Neen, ik zal *Efraim*
vs. 9. „ Niet telkens weêr op nieuw,
„ Noch voor altyd, verderven.
„ Ik ben toch God, geen mensch;
„ De Heilige onder u.
„ 'k Kom niet, in woede ontſtoken.
10. „ Zy zullen JOVA God
„ Eéns volgen dan, wanneer
„ Hy als een leeuw zal brullen.
„ Ja, als hy brullen zal,
„ Dan zullen, met ontzag,
„ Uw' Zoonen van het Westen
11. „ Aanſnellen. —— Met ontzag
„ Zal men dan uit *Egypt'*
„ Aanſnellen als een vogel,
„ Aanſnellen als een duif,
„ Geheel uit *Asſurs* land.
„ Dan zal ik hen hun huizen
„ Weêr doen bewoonen. — Dit,
„ Dit ſpreekt JEHOVA God!"

In onze volgende aankondiging, zullen wy, uit de, dus genoemde, *Kleine Profeeten*, 't een en ander mededeelen.

Beſchryving van het Godsdienſtig en Zedelyk Karakter van Jeſus Christus. Uitgegeeven door de Maatſchappy: Tot Nut van 't Algemeen. *Te Amſteldam*, *by* H. Keyzer, C. de Vries *en* H. van Munſter, 1798. *In 8vo. 98 bl.*

De loflyke Maatſchappy: *Tot Nut van 't Algemeen*, ſteeds onvermoeid in de hartelykſte pogingen om verlichting en zedelyk nut, ook onder de Minvermogenden, uit te breiden, vorderde, in den Jare 1795, daartoe „ ene duidelyke en levendige beſchryving van Jeſus' „ godsdienſtig en zedelyk karakter, gedurende zyne ver- „ kering onder de menſchen, met voordragt in hoeverre „ hetzelve tot een voorbeeld ter navolginge van alle „ Kristenen kan en moet verſtrekken." Uit een zevental van ingekomen Verhandelingen, gaf zy 'er twee in 't licht. De eerſte, van EELCO TINGA, Leeraar der Hervorm-

vormden te *Vlisſingen*, behaalde den Gouden, de twede, van ANNA MARIA MOENS, te *Hoorn*, den Zilveren Eerprys.

Dat het geven van goede Karakterſchetzen, hoe ongemeen nuttig, echter, by alle mogelyke hulpmiddelen zelfs, nog gansch gene gemaklyke taak zy, zal ieder bevoegd beoordeelaar weten. Voorts valt het een ieder van zelve in het oog, dat deze moeilykheid natuurlyk toeneemt en groter wordt, naarmate het Karakter, dat men zich voorneemt te treffen, van het gewone meerder afwykt. En wie kan dan ooit ene volkomen waardige, en aan het verheven Origineel geheel rechtdoende, beſchryving van het Godsdienſtig en Zedelyk Karakter van onzen Groten Heiland verwachten? Dit in aanmerking genomen, hebben wy de beide, in dezen bundel voorkomende, Verhandelingen met zoveel meer ſmaak en genoegen gelezen. Het zyn, in de daad, ſchone opſtellen, en vooral voor het oogmerk der Maatſchappy wel gepast. In de geleidelykſte orde, met alle mogelyke klaarheid en ware eenvoudigheid, ontwikkelt de Leeraar TINGA zyne opgehangen ſchets van Jeſus' Godsdienſtig en Zedelyk Karakter, waarvan by hem de grondtrekken hierop nederkomen: „ Jeſus voedde ene zuivere en onvermengde „ liefde tot God zynen Vader, blykbaar in zyne onbe„ paalde gehoorzaamheid, zyn hartgrondig vertrouwen, en „ de beoging van de eer van zynen Hemelſchen Zender. „ Zozeer als hy het ſtille gebed in de eenzaamheid be„ minde, zomin verwaarloosde hy het openbaar gebed in „ de ſamenkomſten. Hy was een ſtipt waarnemer van „ de Godsdienſtige inſtellingen, maar hield den Gods„ dienst des harten van de meeste waardy. Hy ſtond „ naar gene hoogheid, hechtte zyn hart niet aan de aar„ de, en was in alles vergenoegd. Hy ſchuwde alle „ ſoort van onmatigheid, verlochende gaarne zichzelven „ om maar zyn nuttig hoofddoel te bereiken. Nogthans „ verdedigde hy zyne aangerande eer ten gepasten tyde. „ In hem woonde de zuiverſte liefde — liefde tot zyne „ moeder, tot zyne vrienden, — tot menſchen in het ge„ meen, — tot zyne vyanden zelfs. Medelyden voedde „ hy met hardnekkigen. Zyne ontferming neigde tot de „ ongelukkigen. Hulpvaardigheid betoonde hy jegens el„ lendigen. Ongemene vriendelykheid bezat hy omtrent „ allen. In Jeſus erkent men ook den gezelligen man,

 „ die

„ die zich gaarne overal liet vinden, waar hy van nut „ konde zyn; den nederigen en inſchikkelyken — maar „ ook den onverzettelyken vriend der waarheid, — die „ zich nooit ligtvaardig gedroeg, — en nogthans altyd „ onafgebroken en overal bezig was om zyn werk te „ doen, zyn pligt te betrachten."

En in alle deze deugden, betoogt de Leeraar verder, moeten wy Jeſus trachten na te volgen, offchoon wy hem ook naar onze zwakheid in zedelyke volkomenheid niet geheel gelykvormig kunnen worden, en ook de wyze van derzelver beoefening naar onze omſtandigheden en betrekkingen moet worden ingericht, waarover in het byzonder hy zeer verſtandig, duidelyk en voldoende, uitweidt.

Laatstlyk nog ſpoort hy zyne Lezers tot die vereischte navolging opwekkelyk, ernſtig en krachtig, aan.

De Verhandeling van ANNA MARIA MOENS verdiende allezins met de eerstbekroonde om den prys te dingen. Telkens verraschte ons, onder de lezing derzelve, de blyde aandoening, dat ook onder onze Nederlandſche Vrouwen nog zulke waardige voorwerpen gevonden worden, wier verlichte denkwys zich zo kennelyk onderſcheidt, en wier warme zucht voor waarheid, Godsdienst en deugd, zo uitnemend ſchittert.

De verdienſtelyke Schryfſter verſchilt, in het wezenlyke van haar voorſtel, weinig van het eerſte Antwoord. Zy maakte natuurlyk haar eigen ontwerp, volgde in de ontwikkeling hare eigene gedachten, en dit bragt de meeste verſcheidenheid in de voordragt te weeg. Na ene korte en gepaste inleiding, ſtelt zy eerst deze drie eigenſchappen, waarin zy de voorname vereischten van enen groten Geest meent te vinden:

I. Dat zulk een alle pligten, welke hem te betrachten ſtaan, op de volkomenſte wyze kent.

II. Dat hy dezelve met moed, geduld, ſterkte, en onveranderlyk vast beſloten ſtandvastigheid, uitoefene; dit met ernst en yver doe, en hierdoor alle hinderpalen uit den weg ruime, zonder zich door iets te laten weêrhouden: terwyl hy in de tegenſpoeden, hoe groot, hoe zwaar, hoe menigvuldig, ſtandhoudt, zich niet buigt voor de rampen, maar boven alle dezelve verheven is. Dat hy, eindelyk,

III. door ene algemene welwillendheid en menſchenliefde, de harten van alle zyne natuurgenoten vero-

ve-

vere; overal zaligheid en genoegen zoeke te verſpreiden; zoverr' als elk ſchepzel daarvoor vatbaar is; zelfs den ondankbaren weldaden bewyze, en zyne vyanden liefhebbe.

Aan deze toets beproeft zy het Godsdienſtig en Zedelyk beſtaan van den Verloſſer, waarna zy op de gelegde gronden en gegeven ontwikkelingen met ene gepaste uitvoerigheid aandringt, hoe iedereen verpligt is dit verheven voorbeeld te volgen. Wanneer in haar opſtel die duidelyke regelmatigheid, die gemakkelyke orde, en allerwege dezelfde populariteit in de uitdrukking heerschten, welke in de Verhandeling van TINGA zo kennelyk gevonden worden, zouden de Beoordeelaars ligt zeer getwyfeld hebben, waar de Gouden Eerprys billyk behoorde. Wy intusſchen wenſchen hartelyk, dat het zedelyk nut, van de lezing dezer beide Stukken te hopen, aan de poging der Maatſchappy, en aan de waarde der opſtellen, geëvenredigd moge wezen!

Gedenkſchriften der Maatſchappy van Zendelingſchap, tot Voordplanting van het Evangely in Heidenſche Landen, opgericht binnen London, in Herfstmaand des Jaars 1795. *Benevens eenige daar toe betrekkelyke Leerredenen. IIde Deels 1ſte Stukje. Te Dordrecht, by* A. Bluſſé en Zoon, 1798. *In gr. 8vo.* 176 *bl.*

Dit *tweede Deels* eerſte Stuk dezer *Gedenkſchriften* bevat wederom weinig meer, dan eenige Leerredenen, by gelegenheid der tweede algemeene Byeenkomst gehouden. Vooraf gaat alleenlyk een kort verſlag van de Handelingen der Beſtuurders, met byvoeging van derzelver naamen. De eerſte Leerrede, van G. LAMBERT, over Jeſ. XIX: 23—25, heeft ten onderwerpe, *Het Euangelie is de grootſte zegen, zoo in zynen aart, als in zyne uitwerkſelen.* De tweede, van TH. PENTYCROSS, over Jeſ. XLIII: 6, *Gods roeping moet ons ten regel ſtrekken.* De derde, van W. JAY, over Pſ. LXXII: 19, 20, *Bede om den voorſpoed van het Euangelie.* De vierde, van D. JONES, over Richt. VII: 2, *Groote uitwerkſelen, door zwakke middelen.*

Zy vertoonen allen dezelfde geestdrift, denzelfden Godsdienstyver, dien wy in voorgaande Leerredenen, hiertoe betrekkelyk, naar verdienſten, gepreezen hebben.

 Men

Men zal ook deze Kerkelyke Redevoeringen met genoegen leezen. Wy zien met verlangen het volgende Stuk te gemoet, waarin men ons nader met een ontworpen Plan van Orde voor de Zendelingschap, en met de wyze van uitvoering der eerste Bezending naar de Zuidzeesche Eilanden, zal bekend doen worden.

Handboekjen der Theophilantropynen, of Aanbidders van God en Vrienden der Menschen; behelzende eene Verklaaring van hunne Leerstellingen, van hunne Zedekunde en van hunne Godsdienst-oeffeningen, benevens een onderricht over de regeling en viering van hunnen eerdienst. Te Amsterdam, by G. Warnars, 1798. *In 8vo. 53 bl., behalven de Inleiding van 8 bl.*

Men heeft, in verscheidene Nieuwstydingen en andere Schriften, veel gewag gemaakt van het onlangs in Frankryk opgericht Godsdienstig Genootschap, onder den naam van *Theophilantropynen*, of *Aanbidders van God en Vrienden der Menschen.* In dit *Handboekjen* worden ons daaromtrent eenige nadere berichten medegedeeld, waaruit wy verneemen, dat verscheiden huisvaders, met het loffelyk oogmerk, om jonge lieden, tegen de menigvuldige gevaaren van verleiding tot ongodsdienstigheid en zedeloosheid, te beveiligen, zyn overeengekomen, om hunne kinderen de gronden van den natuurlyken Godsdienst, welke door alle volkeren der aarde geëerbiedigd wordt, en welke de grondslag van alle eerdiensten der aarde is, in te prenten, en, om hunne kinderen des te krachtiger aan de grondbeginzelen van deezen natuurlyken Godsdienst te doen gedenken, ook, op zekere vastgestelde tyden, met hen eenige uitwendige oeffeningen te houden. —— „ Uit vrees, dat door den tyd hunne grondstellingen zouden verbasteren, of hunne uitwendige Godsdienstoeffeningen met bygeloovige instellingen overlaaden worden, hebben zy een' onder hun verzocht, de openlegging van het een en ander in eene geschikte orde en in een kort bestek by een te verzamelen." Deze door hun goedgekeurde verzameling wordt, in dit Handboekjen, in 't licht gegeeven. „ Men zal ons niet beschuldigen," zeggen de Uitgeevers in de voorafgaande Inleiding, „ dat wy eerzuchtige Sectarissen zyn, noch dat ons oogmerk is, om, ten onzen voordeele, een nieuw Priester-

terſchap op te rechten. De beöeffening van den Eerdienst der Theophilantropynen vordert geene bezoldigde Bedienaars, Voorleezers of Redenaars, welker verrichtingen kortſtondig zyn, en door hoofden van huisgezinnen worden waargenomen; deezen alleen zyn voldoende. Wy draagen den volke geenen nieuwen Godsdienst, noch eenen nieuwen Eerdienst voor: onze Godsdienst is de algemeene; onze Eerdienst klimt op tot de allervroegſte tyden; en men zal uit de ontvouwing onzer leer kunnen zien, dat wy vrienden zyn van alle de Eerdienſten der aarde; wy eerbiedigen hunne Leerſtellingen, wy beöeffenen hunne Zedekunde. Wel verre dus, dat het Theophilantropynismus eene nieuwe ſecte zoude zyn, is hetzelve veeleer geſchikt, om alle de aanweezig zynde in één gevoelen te veréénigen, dat namentlyk van godsvrucht, van liefdaadigheid, van eendragt en van verdraagzaamheid." Voorts bevat dit Boekjen de volgende Hoofdſtukken. *Eerſte Hoofdſtuk*, Leerſtellingen der Theophilantropynen. Zy hebben maar twee geloofspunten, het beſtaan van God en de onſterfelykheid der Ziele. *Tweede Hoofdſt.* Zedekunde der Theophilantropynen. Zy is gegrond op dit voorſchrift: *Bid God aan; bemin uwen medemensch; maak u nuttig voor het Vaderland. Derde Hoofdſt.* Godsdienstoeffeningen der Theophilantropynen. „ De geheele Godsdienst van hun is bevat in de twee voorgaande Hoofdſtukken;" (dus wordt dit Hoofdſtuk aangevangen;) „ zy vinden in dezelve eene korte verklaaring van alle hunne pligten." Dan volgen byzondere voorſchriften voor het dagelyksch gedrag; omtrent Godsdienſtige en Zedefeesten; over de plechtigheid by de geboorte van een Kind; het Godsdienſtig onderwys voor Kinderen; het Huuwelyk; en de laatſte plichten aan Dooden. De eerſte uitgave van dit Werkjen behelsde niets meer, dan eene openlegging van de Zedekunde en Godsdienstoeffeningen der Theophilantropynen. Deeze openlegging werd toen voldoende gerekend, omdat de Eerdienst der Theophilantropynen zich tot ſlechts eenige huisgezinnen bepaalde; daar echter dezelve ter deezer tyd meer algemeen bekend is geworden, heeft men noodig geoordeeld eene wyze te bepaalen, welke de regeling gemakkelyk maakt voor de geenen die deezen Eerdienst begeeren voort te planten, opdat hy overal eenheid en eenvouwigheid van grondſtellingen en uitwendigheden behoude. Men heeft deswegens in deze uitgave, waarna de Nederlandſche Vertaa-

taaling gedaan is, nog een Voorſchrift ingevoegd, ter regeling en viering van den Eerdienst der Theophilantropynen. Al wie daarmede nader begeert bekend te worden, moet dit Werkjen zelf leezen. Wy zouden, om alles open te leggen, wat tot deze nieuwe inrichting van Godsdienstoeffeningen behoort, het geheel moeten afſchryven.

Godsdienſtige Jaarkring der Theophilantropynen, of God-Vereerers en Menſchenvrienden. Behelzende eene Verzameling van Redenvoeringen, Voorlezingen, Lofzangen en Uittrekſels over den Godsdienst en algemeene Zedekunde, geſchikt om gelezen te worden het gantſche jaar door, zo in de openbaare Byéénkomſten als in de Huisgezinnen. Eerſte Stukje. Te Amſterdam, by G. Warnars, 1798. *In* 8vo. 260 *bl., behalven eene Inleiding van* 10 *bl.*

Eene nadere bydraage tot de Geſchiedenis en den waaren toeſtand van het veel geruchtmaakend Theophilantropisch Gezelſchap. Vooraf gaat een kort Historisch Bericht, waar uit men ziet, dat de Eerdienst in het hier voren aangekondigd *Handboekjen*, in September 1796 te Parys allereerst in 't licht gegeeven, destyds alleenlyk door eenige familien, in de ſtilte der huislyke ſamenwooning, werd geoefend; dat kort daarna door vyf hoofden van huisgezinnen een Genootſchap, waartoe de toegang aan het publiek opengeſteld werd, opgericht, en de eerſte openlyke ſamenkomst in January 1797 begonnen is. „Men nam aan, het *Manuël* of *Handboekjen der Theophilantropen;* en maakte afſpraak om de algemeene ſamenkomſten te houden, op de dagen overéénkomende met de Zondagen, zonder dat deeze ſchikking echter andere gezelſchappen beletten zou, zodanigen anderen dag te verkiezen als dezelven gevoeglyk zouden oordeelen. Kort daar aan wierden andere Vergaderingen aangelegd, waarvan eenigen den *tienden*, anderen, den *zevenden* dag, vierden. Bovendien wierd vastgeſteld dat het Committé elke week een uur zoude ſamenkomen, ten einde gereed te maaken of te onderzoeken de Redenvoeringen of Voorleezingen, welke in de naastvolgende algemeene byéénkomst zouden gedaan worden; dat de algemeene ſamenkomſten den naam van *Godsdienſtige en Zedelyke Feesten* zou-

zouden dragen; dat deeze Feesten zouden gehouden worden, volgens grondstellingen en met zodanige gebruiken, dat zy niet zouden kunnen geacht worden, Feesten te zyn van een uitsluitenden Eerdienst; en dat, door tot den Godsdienst te rug te brengen, de geenen welke aan geen byzonderen Eerdienst gehecht zyn, deeze Godsdienstige Feesten tevens als Zedelyke Oefeningen zouden kunnen bygewoond worden, door de aanhangers van alle *secten*; ingevolge waarvan men met de zorgvuldigste naauwlettendheid al dat geen vermyden zou, 't welk het Genootschap als een byzonderen Aanhang of *Secte* zou kunnen doen voorkomen; dat hetzelve dienvolgends noch tegenspreeken, noch loochenen, zou de grondstellingen van eenig ander Genootschap; geen Kerklyke gebruiken of offeranden hebben, en men nimmer uit het ooge zou verliezen, het besluit van nooit iet voor te dragen, dan het geen past by alle secten, op alle tyden en onder alle Regeeringen." Men heeft vervolgends beslooten, dezen Godsdienstigen Jaarkring, die in dit Boekjen, naar de origineele Fransche uitgaaf, (gedagteekend An V—1797.) 't licht ziet, te vervaardigen, en denzelven, ten gebruike voor hunne Godsdienstige en Zedelyke Feesten, aangenoomen. Men vindt daarin eerst, op 38 bl., eene beschryving van de plechtigheden, die by alle Feesten plaats hebben, en voorts van de leerstellingen, zedeleer en dagelyksche leevenswyze der Theophilantropynen, meestal hetzelfde, dat men daaromtrent in het Handboekjen kan leezen, alleen met dat onderscheid, dat *het geweetensonderzoek*, zoo als dat, naar aanleiding van onderscheidene, door den Voorleezer in de Vergadering voorgestelde, vraagen, ingericht wordt, hier breedvoeriger wordt beschreeven. Voor het overige is hier geen aanmerkelyk verschil, behalven in de woordelyke Vertaaling, die niet van dezelfde hand schynt te weezen. Hierop volgt eene verzameling van Leerredenen, Voorleezingen, Lofzangen en Liederen, ten dienste van alle de Godsdienstige Feesten, die de Theophilantropen vieren, geduurende eenen Jaarkring, het zy in de publieke tempelen, het zy in den boezem hunner huisgezinnen.

Men treft hier eene Redevoering aan, over het bestaan van God; Lessen van wysheid, getrokken uit het boek der Aanbidderen; Uittrekzels van verscheiden Zedeschriften, over de natuur van God en de natuurkundige bewyzen van zyn bestaan; Zedelyke Gedachten, getrokken uit

uit den Bybel; Uittrekzels uit de Zedelyke Bedenkingen van Confucius; dergelyken uit het boek eenes ouden Indiaanfchen Wysgeers, over de huislyke plichten; uit onderfcheidene Chineefche Schryveren; uit Theognis; en uit het boek der algemeene Zedekunde, over het Geluk; voorts een aantal Gebeden en Lofzangen.

Deze Nederduitfche uitgaave is met een leezenswaardig *Nafchrift* vermeerderd, waarin zich de Uitgeevers, als verftandige beminnaars en warme voorftanders van den Geopenbaarden Godsdienst, doen kennen, die wel aan den eenen kant de waarde van die Godsdienftige grondbeginfelen, die in dezen Jaarkring uitgedrukt zyn, en de wyze van uitvoering, die in de daad veel fchoons en roerends heeft, erkennen, maar tevens de onvolkomenheid van dit ontwerp van Godsdienst aanwyzen, en doen bemerken, hoe men voorbedachtelyk als bedekt, en geheel niet, naar het verdiende, op den kandelaar geplaatst heeft dat groote licht, waaraan men deze lamp voornamelyk fchynt ontftoken te hebben. Een der voornaamfte bronnen, waaruit veele fchoone waarheden en verhevene gevoelens gefchept zyn, de eerwaardige Bybelfchriften, is nauwlyks aangeroerd. Men wil dit foort van Godsdienstoeffeningen betytelen, als zynde fteeds geweest, den Godsdienst aller wyzen, door alle tyden en onder alle volken; daar het echter, zoo als de Uitgeevers met grond aanmerken, „ ten overvloede waereldkundig is, dat 'er tot zulke zuivere verëeringen der hoogfte Godheid zich nooit ergens eenige inval zelve vertoond hebbe, by iemand der vroegere Wysgeeren; by alle welken de ftelregel heerschte, om, in weêrwil der afzonderlyke of geheime befpotting, in het openbaar nogthans de ingevoerde bygeloovigheden en God-onteerende dwaasheden nimmer te keer te gaan, en zich daarvan in het minst niet af te fcheiden, maar ze veeleer te fchraagen en te handhaaven." Zy merken ook wel te recht aan, dat hier gemeenlyk te weinig werk gemaakt wordt van dat foort van welvoegende aanbidding der Godheid, 't welk de gemoederen der aanweezenden in de byeenkomften roeren kan, tot eene deemoedige belydenis en tot de betuigingen eener hartelyke droefheid, wegens ftrafwaardige verkeerdheden; en dat de hoop der Onfterflykheid, door de Theophilantropynen als beginfel of grondflag aangenomen, dus verre, ook op de krachtigfte gronden des blooten vernufts, niet zeker genoeg rust, en althans door men-
fchen,

schen, die hunne veelvuldige gebrekkelykheid naar eisch bezeffen, zonder eene Godlyke tusschenspraak niet kan gevoed worden. Over 't geheel ontdekken zy onder alle schoonheden dezer Theophilantropische inrichtingen, zoo verre zy ons kennelyk zyn, „ twee zeer gewigtige en schier onbegrypelyke gaapingen, waarvan de eerste deeze is: dat de onderzoekslust, ten opzichte van alles wat men als Godlyke openbaaring ook slechts voorgewend mag hebben, geheel niet opgewekt zy, maar men deeze als regelrecht gepoogd hebbe uit te dooven; en ten anderen, dat hier zo ganschelyk sluimert, en een volstrekt ledig is, omtrent alle smeekbede en verzuchting naar zulke ontdekkingen; genoomen ook dat het bewezen konde worden, dat 'er nooit eenig zulk geluid van den Hemel herwaards nedergedaald was." Zy meenen, dat „ tot het Theophilantropisch plan, naar deszelfs echten en eigenlyken aart, wezenlyk behoort had, eene ernstige en geduurige aandrang tot den plicht van waarheidsliefde; verplichting, helaas! zo zeer verwaarloosd, en waaromtrent het onbezorgd zyn wel de groote aanleiding is, dat 'er zo veel aanneemlyks schendig verworpen, zo veel verwerpelyks willekeurig hoog geschat en gelierkoosd is." Zy beschouwen de Euangelische ontdekkingen van Gods genade en ontferming, door Jesus Christus aan 't licht gebragt, als den steun van de hoogste vreugde, voor alle waare aanbidders van den Alleenwyzen, en als het sterkste drangmiddel, zoo wel tot de opgetogenste aanbidding en tederste wederliefde van dat allerhoogste en allerbeminnelykste Weezen, als tot de algemeene welwillendheid, zuivere menschenliefde en alle deugdsbetrachting, en verwachten, dat, byaldien men, met de verbreiding van dezen Eerdienst, zoo gelukkig slaagt, dat de uitzichten op God 'er regt leevendig door worden, zoodat zy de geneigdheden bestuuren, zich alsdan ook het ontoereikende wel spoedig zal ontdekken by veele nadenkenden, en dat dus het Euangelium der heerlykheid Gods, in Christus Jesus, 'er ongetwyfeld eerlang veld door zal moeten winnen, tot meer uitgebreiden wasdom. Wy voor ons wenschen niets vuuriger, dan dit gelukkig gevolg van deze nieuwe inrichting, en durven ook hoopen, dat 'er hier en daar die vrucht op zal gezien worden. Het zal waarlyk al iets nuttigs, iets weldadigs, moeten gerekend worden, wanneer slechts eenige weinigen, die, buiten eenig plichtbezef, als zonder kennisse Gods gewoon waren voort

te leeven, 'er door tot betere gedachten, en tot meer gevoel van plicht en zedelykheid, gebragt worden. Maar wy kunnen de vrees niet verbergen, dat, by de betreurenswaardige, in onze tyden, door verfchillende oorzaaken, fteeds toeneemende overhelling van veele gemoederen tot ongeloovigheid en twyfelzucht, en de daarbykomende vry algemeene traagheid tot behoorlyk onderzoek van de onbedriegelyke grondflagen, waarop het geloof aan den Goddelyken oorfprong van het Christendom zoo wel gevestigd is, dit geheele ontwerp by veelen de gedaante van een vollen zegepraal over alle bovennatuurlyke Openbaaringen aanneemen, en in dat opzicht, tot ondermyning van de vaste gronden, en tot verdonkering van den waaren geest des Christendoms, ongelukkiglyk zal dienen.

Nieuwe Chemifche en Phyfifche Oefeningen voor de Beminnaars der Schei- en Natuurkunde in 't algemeen, ter bevordering van Induftrie en Oeconomiekunde, en ten nutte der Apothekers, Fabrikanten en Trafikanten in 't byzonder: door P. VAN WERKHOVEN, *Apotheker te Utrecht. Ifte Deel. Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1798. *In gr. 8vo., in 't geheel* 448 *bl.*

Deeze Scheikundige en Phyfifche Oefeningen, by Stukjes in het licht gegeeven, en thans in een Deel verzameld, dienen ten vervolge op een gelykzoortig Werk, door den kundigen en yverigen KASTELEIN weleer begonnen, doch door zyn onverwagt overlyden, tot groot nadeel van de uitbreiding der Scheikundige Weetenfchappen hier te lande, te niet geloopen.

Dit Werk beftaat uit een aantal van Uittrekzels, uit verfchillende, meest buitenlandfche, Scheikundige Werken, door welke verfcheidene aanmerkelyke ontdekkingen, die anderzins maar in een kleinen kring hier te lande beflooten zouden blyven, ter kennisfe van het Algemeen gebragt worden. Ook heeft de naarftige en kundige Verzamelaar 'er hier en daar eene aanmerking bygevoegd. Van de aanmerkenswaardigfte zaaken, en die het meest ten algemeenen nutte gefchikt fchynen, zullen wy hier een kort verflag laaten volgen.

Op p. 64 wordt een bericht medegedeeld, aangaande een leem, gefchikt, om *Retorten*, welke by toeval, geduu-

duurende eene bewerking, fpringen, weder zamen te hegten, en tot verder gebruik gefchikt te maaken. „ Alvo„ rens de Retorten (zegt de Schryver) te gebruiken, „ moet men ze met een leem bekleeden, het welk uit „ twee oncen Borax beftaat, welke in een pond kookend „ water opgelost en met zo veel Kalk vermengd wordt, „ dat hier uit eene weeke pap of bry ontftaat. Om het „ fpringen der Retorten te verhoeden, worden zy telkens, „ na dat de ter overhaaling gefchikte ftoffe 'er in ge„ daan is, met een Vernis beftrooken, dat uit Lynolie „ en Kalk beftaat. Springt nu de Retort, geduurende „ de overhaaling, alsdan wordt de barst oogenblikke„ lyk met dit Vernis toegefmeerd en met Kalk be„ ftrooid. De fcheur fluit zich daarop zo dicht, dat „ 'er niets, zelfs niet de Phosphorus, doordringen kan."

Op p. 226 en volg. wordt de manier van BRUGNATELLI befchreeven, om volkomen zuiver, en aan geen verderf onderhevig, Citroenzap te bekomen. De verderfbaarheid van dit zap ontftaat uit de flymerige deelen van hetzelve, die wel allengskens naar beneden zakken, en, door middel van vloeipapier, kunnen worden afgefcheiden. Edoch, eer een aan zich zelven overgelaaten Citroenzap zich aldus van zyne onnutte deelen kan ontdoen, zo heeft hetzelve reeds een begin van ontaarting ondergaan. Om dus het genoemde Zuur in zyn ftaat van zuiverheid te bekomen, moet men, by het uitgeperfte zap, wat zuiveren fterken Voorloop doen, 't geen de affcheiding der flymdeelen aanmerkelyk bevordert, en de ontaarting van het zap verhindert. Na eene genoegzaame bezakking, moet het zinkzel, door middel van vloeipapier, afgefcheiden, en, zo de ftoffe te dik is, dezelve met zo veel Voorloop, als noodig is, verdund worden. De Voorloop kan voorts, door middel van overhaaling, of van uitdamping, van dit zap worden afgefcheiden, waar door hetzelve volkomen zuiver wordt, en zo fterk van fmaak, dat men het voor een Mineraal Zuur zou houden.

Op p. 299, en de volgende bladzyden, komt een naauwkeurig bericht voor, aangaande de handelwyze der Turken, om het Leder Geel en Rood te verwen. Dit, nog onlangs onbekend, geheim is door een Armenier, *Philippe* genoemd, in Engeland bekend gemaakt, waar voor hy, van de Maatfchappy ter aanmoediging der Konften te Londen, eene fomme van honderd ponden Sterlings, bene-

vens eene gouden Gedenkpenning, tot eene belooning, heeft bekomen. Om intusſchen in deeze bewerking wel te ſlaagen, moet men zich voorzien van Oosterſche Verfſtoffen, zo voor het Rood als voor het Geel. Want de vaste roode kleur kan niet bekomen worden zonder de *Shenan*, of Oosterſche *Salicornia*, die, hoewel voor het oog aan de Engelſche gelyk, toch byzondere eigenſchappen ſchynt te bezitten: ten minſten tot hier toe zyn de proeven, met de Europeeſche plant genoomen, ongelukkig uitgevallen. Even onontbeerlyk zyn voor het Geel de *Cusſiari Gehira*, of de besſen van den Oosterſchen Kruisdoornboom, (*Rhamnus Catharticus, Linn.*) Dan deeze beide noodzaakelyke hulpmiddelen zyn alomme in de Levantſche havens, voor weinig geld, te bekomen. Men heeft ook wel, in de plaats van de laatstgenoemde verfſtoffe, de geele Verfbezien (*l'Avignon Commun*) beproefd; doch met een ongelukkigen uitſlag.

Op dit Stukje volgt de beſchryving der Zeep, door den Heer CHAPTAL bereid, uit allerlei afval van wollen ſtoffen, die ongemeen goedkoop is, en met het grootst nut, in de Wolle- en Catoenfabrieken, die anderzins eene groote hoeveelheid van kostbaare witte Zeep verſlinden, kan gebruikt worden. Zie hier een korte beſchryving deezer nuttige bereiding. „ De geheele bewer-„ king bepaalt zich tot het maaken eener Loog van „ Asſche, of van Potasch; deeze Loog tot kooking te „ brengen, en daar in, tot de volkomene verzadiging toe, „ allerhande afval van Wol en ſnippers van Laaken te „ ontbinden. —— De verſchillende Proeven, welke ik „ ten deezen opzichte genoomen heb, leverden my de „ volgende uitſlagen op:

„ 1°. Zodra men de Wol in het kookend Vocht dom-„ pelt, kleeven de vezelen te zamen, en eene korte om-„ roering is toereikend, om 'er de volkomene ontbinding „ van te bewerken.

„ 2°. De Loog wordt kleurig, en verdikt zich allengs-„ kens, naar maate men 'er Wol byvoegt.

„ 3°. De Zeep wordt meer of min gekleurd, na de „ Wol meer of min zuiver en wit is.

„ 4°. Wanneer 'er Koe- of Paardehair onder de Wol „ is, ontbindt zich die niet zo gemakkelyk.

„ 5°. De hoeveelheid der Wol, welke het Loogzout „ kan ontbinden, hangt van de ſterkte der Loog, van „ haare bytende kragt en van haaren graad van warmte af.

„ Twee

„ Twee pond drie en drie vierde oncen bytende Loog, „ op twaalf graaden van verdikking (*Concentration*), „ tot kooking gebragt zynde, ontbonden 101 oncen „ Wol. De koud gewordene Zeep woog een pond vier „ oncen," enz.

Jammer is het intusſchen, dat deeze Zeep aan de ſtoffen meestal eene gryze kleur geeft, en dat men dus van dezelve geen gebruik kan maaken, tot het wasſchen van Linnen, ten zy tot de bereiding der Zeep volkomen zuivere, witte, uitgewasſchen, Wol wierd gebezigd.

Op p. 318 wordt gewag gemaakt van eene nieuwe wyze om den Cinnaber, langs *den natten weg*, te bereiden. Deeze nuttige ontdekking is men verſchuldigd aan den Heer KIRCHHOF, die, door het kooken van Kwikzilver in gemeene Zwavellever, met een vierde van deszelfs gewigt Zwavel, in den tyd van tien minuten, een fraaijen Cinnaber heeft bekomen, zeer bekwaam om tot het beste Zegellak gebruikt te worden. De Schryver deezer *Oefeningen* beſchouwt deeze vinding, met recht, als eene zeer nuttige ontdekking voor de Fabrieken, en is van voorneemen, de zaak nader, met naauwkeurige proeven, te onderzoeken, en den uitſlag, in 't vervolg, ter kennisſe zyner Leezers te brengen.

Het laatſte Stuk, het welk in deeze verzameling voorkomt, is eene Verhandeling over de bereiding van het Yzermoor (*Oxide noir de Fer*), door J. DE ROVER, Apotheker te Brusſel. Onder de verſcheidene bereidingen van dit nuttig Geneesmiddel, komt ons wel de gevoeglykſte voor, die van VAUQUELIN, alhier op p. 430 beſchreeven. „ Ten deezen einde heeft men alleen twee „ deelen Yzer, tot een zeer fyn poeder gebragt, bene- „ vens een deel roode Yzerkalk, met elkander te ver- „ mengen, en dit mengzel in eene bedekte kroes, ge- „ duurende twee uuren, aan een ſterk vuur bloot te „ ſtellen. Na verloop van deezen tyd neemt men de „ kroes van het vuur en laat dezelve verkoelen. Het „ mengzel is hier door ongemeen zwart, en laat zich, „ met de grootſte gemakkelykheid, tot een fyn poeder „ wryven. Bekend is het, dat in deeze bereiding de „ Zuurſtof van de roode Yzerkalk zich door de geheele „ hoeveelheid van het Metaal verſpreidt, en dat daar „ uit de eerſte trap van verzuuring ontſtaan moet."

INGENHOUZ heeft ook eene zeer goede bereiding van deeze ſtoffe opgegeeven door middel van een zeer ver-

dund Salpeterzuur, doch dit is veel langzaamer in zyne werking; want, om, op de door hem uitgedagte wyze, twaalf ponden Yzermoor te bekomen, had hy den tyd van vyf maanden noodig.

Vervolgens geeft de Schryver de manier van CAROLY op, om het zelfde oogmerk, door middel van Water, te bereiken, met welk het Yzervylzel, by herhaaling, tot een deeg wordt gebragt, om eindelyk door naauwkeurige afwasſchingen het begeerde middel te bekomen. CAROLY verkreeg, op deeze wyze, na verloop van eenige weeken, uit acht ponden Yzervylzel, vyf ponden zeer fraai Yzermoor, welks eigenſchappen hy verder met verſcheidene welingerichte proeven opheldert.

Zo ras het tweede Deel, van dit nuttig periodiek Werk, geheel is in het licht verſcheenen, hoopen wy 'er insgelyks het een en ander uit mede te deelen.

CAJUS CRISPUS SALLUSTIUS, *over de Samenzwering van* LUCIUS SERGIUS CATILINA; *benevens vier Redevoeringen van* MARCUS TULLIUS CICERO, *over het zelfde Onderwerp; uit het Latyn vertaald, en met Aanmerkingen en Ophelderingen vermeerderd*, *door* JAN TEN BRINK, *Præceptor der Latynſche Schole te Harderwyk. Te Amſterdam, by* J. ten Brink, Gz. 1798. *In gr. 8vo.* 338 *bl.*

Schoon wy eene *Nederduitſche* Vertaaling van den geheelen SALLUSTIUS hebben, en ook de Redenvoeringen van den mond der *Romeinſche* Welſpreekenheid, althans derzelver voornaamſte trekken, den *Nederlanderen* niet geheel onbekend zyn uit te pasſe gebragte breede aanhaalingen, zo niet geheele Overzettingen, geſchiedt den liefhebberen der Geſchiedenisſe en der Regeerkunde, die by lange na allen geen *Latyn* verſtaan, in ons Vaderland, geen geringen dienst, door de taak der Vertaalinge deezer Stukken, welke de *Harderwykſche* Præceptor voor zyne Landgenooten op zich genomen en gelukkig volvoerd heeft.

Met geen oogmerk, om deeze Stukken in 't licht te geeven, ſloeg de Burger TEN BRINK de hand aan de Vertaaling. Het loflyk doel, helaas! veelal te zeer verwaarloosd door de Beoeffenaars en Leermeesters der Geleerde Taalen, om onze eigene Taal wel te kennen en goed te

te schryven, zette hem daar toe aan, en draagt 's Mans Vertaaling de duidelykste tekens dat hy deeze zo wel verstaat als hy meester is van de taal uit welke hy vertolkte; en dus Voorschriften ter Vertaalinge in 't *Nederduitsch* kan geeven, van eenen anderen stempel dan de taalleerende Jeugd zomtyds in handen krygt —— *Nederduitsch*, van 't welk men den zin moet raaden, en zich verwonderen, dat de Jeugd 'er in 't *Latyn* nog iets draagelyks van kan maaken. Wy voor ons zouden een Onderzoek in de kennis van het *Nederduitsch* onder het noodige tellen by de aanstelling of bevordering van iemand tot Onderwyzer in de zogenaamde Geleerde Taalen, en die des den neus optrokken als onwaardigen afwyzen. —— Dit in 't voorbygaan.

Het verslag, 't welk TEN BRINK vervolgens geeft van zynen arbeid aan deeze Overzettinge besteed, toont, dat hy 'er niet los over heen geloopen, en geweeten hebbe wat eene goede Vertaaling vordert. „ In de Vertaaling," schryft hy, „ heb ik getragt twee uiterften te vermy-„ den, van naamlyk door te groote gehegtheid aan de „ woorden en uitdrukkingen myner Schryvers styf, en „ voor den Nederlander onverstaanbaar, te worden, of „ door te groote vryheid te veel van hunnen styl af „ te wyken, en alzo niet SALLUSTIUS en CICERO, maar „ my zelven, te doen spreeken. Ik ben dus, zo veel de „ aart der beide taalen my scheen toe te laaten, getrouw „ *aan myn Oorspronglyk* gebleeven, en heb my alleen „ *daar*, waar de wyze van uitdrukking, die in het Latyn „ gevonden wordt, te veel van de onze verschilt, dan „ dat iemand, die het eerste niet verstaat, uit eene woord-„ lyke Overzetting iets zou kunnen maaken, eenige af-„ wyking veroorloofd; doch zo, dat ik altyd die be-„ woordingen koos, welken, naar myn beste weeten, het „ meest met de Latynschen overeenkwamen."

Wat hem heeft doen besluiten deeze Vertaalingen in 't licht te geeven, doet hy den Leezer weeten, met, in de eerste plaats, aan te merken, dat, daar het Werk van STUART de beoeffening der *Romeinsche* Geschiedenis onder onze Landgenooten niet weinig verleevendigd heeft, een Werk van deezen aart hun niet dan welkom zou zyn. Dan laaten wy TEN BRINK zelven doen spreeken. — „ De belangrykheid nu en schoonheid des Werks van „ SALLUSTIUS door alle bevoegde Kunst-Rechters erkend „ wordende, leed het by my nog minder twyfel, dat ik

 „ met

„ met de uitgave een nuttigen en aangenaamen dienst „ aan den Ongeleerden bewyzen zoude. En, in de daad, „ een Volk te beschouwen, dat zich van de geringste „ beginselen door onoverwinnelyke dapperheid en door „ personeele opofferingen tot de heerschappy over by- „ na alle Volken des toen bekenden aardbodems had „ weeten te verheffen, en thands op die duizelende „ hoogte door de ondeugden der meeste Burgers veel „ nader aan zynen geheelen ondergang was, dan het „ immer by de gevaarlykste oorlogen was geweest, zo „ dat, terwyl de *Romeinsche* naam van het Westen tot het „ Oosten verwondering en schrik verwekte, dezelve op het „ punt stondt van binnen *Rome* uitgedelgd te worden; dit „ te beschouwen, en daar door, met nadruk, de overtuiging „ te erlangen, dat 'er voor de Vryheid, de Welvaart, ja „ het geheel bestaan van een Gemeenebest geen verderf- „ lyker vyand is, dan het heir van ondeugden, welken „ het gevolg der weelde uitmaaken, is buiten tegenspraak „ eene nuttige, eene belangryke bezigheid voor leden van „ eenen vryen Burgerstaat. Is nog daarenboven zulk een „ opgehangen tafereel door de bezielende hand eens Mees- „ ters geschilderd, zo dat het oog des beschouwers 'er „ lang met genoegen op vertoeven kan, en zyn verstand „ door de schoonheid der beelden geholpen, opgescherpt, „ en gaande gehouden wordt, hoe aangenaam, hoe be- „ koorende wordt dan diezelfde bezigheid? —— Hier „ by komt nog, dat ik geloof, dat nimmer duidelyker, „ dan door het voorbeeld van CATILINA en CÆSAR, die „ groote en veeläl miskende waarheid kan gestaafd wor- „ den, dat 'er naamlyk geene doodelyker vyanden der „ Vryheid en Volks-rechten, geene snooder bedervers „ van hun Vaderland, met één woord, geene geweldiger „ Dwingelanden gevonden worden, dan zy, die het „ woord *Vryheid* immer in den mond hebben, die voor „ *Volks-vrienden* by uitneemendheid, ja by uitsluiting van „ alle anderen willen gehouden worden, die hunne war- „ me en belanglooze Vaderlandsliefde openbaar uitventen, „ en die het Volk overäl onderdrukkers, behalven in hun „ zelven, doen zien."

Belangryk en aangenaam voor den *Nederlander* scheen het den Vertaaler van dit gedeelte van SALLUSTIUS toe, de vier Redenvoeringen van CICERO, tot de verhaalde Geschiedenis betrekkelyk, 'er aan toe te voegen. Redenvoeringen, waar uit, gelyk TEN BRINK zich uitdrukt, de

Ne-

Nederduitſche Leezer „ zich een tamelyk volledig denk-
„ beeld zal kunnen vormen, van die alles overmeeste-
„ rende kragt der Welſpreekendheid van *Rome's* voortref-
„ lykſten Redenaar, waar door hy de onſchuld be-
„ ſchermde, de ondeugd aan 't ſidderen bragt, het ont-
„ waakt geweeten van den Verraader op deszelfs aange-
„ zigt de ſchuldbekentenis deedt ſchryven, de verderf-
„ lyke zorgloosheid zyner Mede-Raadsleden uit den
„ ſlaap opwekte, en het geheele *Romeinſche* Volk eens-
„ ſlags in gloeienden yver voor het waar behoud des Va-
„ derlands, en in fellen haat tegen deszelfs belaagers en
„ verwoesters ontſtak."

Eene bykomende reden der Uitgave was, dat de Vertaaler, 't geen meest ziet op de bygevoegde *Aanmerkingen* en *Ophelderingen*, een openlyk blyk wilde geeven, dat hy zyn tyd, tot de beoeffening der Ouden geſchikt, niet geheel verwaarloosd, of aan dezelve niet ten eenemaale nutloos beſteed hadt.

Eindelyk voegt hy 'er zyne laatſte beweegreden, met alle openhartigheid, by; wy ſchryven dezelve geheel af:
„ Daar tot nog toe, ondanks alle Omwentelingen in ons
„ Vaderland, (waar men anders geenszins kaarig is in de
„ bezolding van Ambtenaaren, die ſomtyds tot het uit-
„ voeren van hunnen taak niet meer dan handen, om
„ werktuiglyk te ſchryven, en een paar oogen om te lee-
„ zen, noodig hebben,) de belooningen voor Geleerdheid
„ over het geheel zo gering zyn, *dat men* (om met den
„ grooten BACO te ſpreeken) *ſtudeeren moet om te leeven,*
„ *in plaats dat een echt beminnaar der Geleerdheid leeven*
„ *moest om te ſtudeeren*; zo had ik, by het beſluit tot de
„ uitgave van dit Werk, insgelyks het oog op eene *blin-*
„ *kende* vergelding, die wel niet voldoende myne moeite
„ beloonen zou, want daar toe had ik dezelve niet noo-
„ dig, maar die toch min of meer het ongelyk zou her-
„ ſtellen, het geen eene algemeene gewoonte den beoe-
„ fenaar der Weetenſchappen aandoet. ô Mogt de weg-
„ ruiming deezer klagt, die ieder myner Lotgenooten niet
„ even openhartig uitboezemt, als ik, maar niet minder
„ by zich zelven herhaalt, by de aanſtaande herſchep-
„ ping van het *openlyk Onderwys* in ons Vaderland, niet
„ onder de *vroome wenſchen* gelaaten worden!"

De *Aanmerkingen* en *Ophelderingen* op SALLUSTIUS, als mede die op de *Redenvoeringen* van CICERO, beſlaan

 ruim

ruim de helft van het Werk, benevens een *Nareden*, ftrekkende ter ontvouwinge van gevolgen, welke de poogingen van CICERO voor hem zelven gehad hebben.

Deeze *Aanmerkingen* en *Ophelderingen* betreffen, in de eerfte plaats, het Character van SALLUSTIUS, zo zeer verfchillend opgegeeven. By zyne eigene Verdeediging voegt hy de Vertaaling van de Verdeediging van diens Schryvers Zedelyken Characters, naar het *Hoogduitsch* van WIELAND. Beide deeze zyn dubbel leezenswaardig, fchoon zy in eene en andere byzonderheid verfchillen. —— „ Deeze *Aanmerkingen* en *Ophelderingen* heeft hy getracht zo in te richten, dat niet alleen het *Gefchied-* en *Oudheidkundige*, het welk in zyne Schryvers voorkomt, voor den ongeleerden opgehelderd; maar ook de aandacht der Leezers by zulke dingen bepaald wierd, die den Wysgeerigen beoefenaar der Gefchiedenis belangryker zyn dan eene koude opgave der Gebeurtenisfen."

Niet zelden vestigt zich, in deeze *Aanmerkingen* en *Ophelderingen*, de oogflag des Burgers TEN BRINK op onze tyden, nu eens zydelings dan meerder rechtftreeks. Bekend is het, dat hy, in den beginne, in de jongfte Staatsomwenteling deel nam; zyne *Redenvoering*, *gehouden in tegenwoordigheid van den Provifioneelen Raad en de Gemeente van Leyden, in de Pieters Kerk aldaar*, kan 'er van ten blyke ftrekken (*); en dat hy, met het verwisfelen van plaats en ftand, niet opgehouden heeft zich de zaak der Omwentelinge aan te trekken, wordt geftaafd door zyne *Bedenkingen tegen het Voorftel van den Burger* C. L. VAN BEYMA, *gedaan in de Nationaale Vergadering, om door de Amptenaaren te doen afleggen den Eed van Haat aan het Stadhouderfchap, de Ariftocratie, en Regeeringloosheid* (†).

De breedvoerigfte en meest uitdruklyke Aanmerkingen van deezen ftempel komen ons te vooren in eene breede Aantekening op 't geen GORDON wegens de Characterfchets van CATO en CÆSAR gefchreeven heeft, en door hem geheel vertaald wordt opgegeeven. GORDON gezegd hebbende, „ dat CÆSAR zyne magt aan zyn „ Volksgezind gedrag alleen verfchuldigd was; dat hy „ de gunst des Volks verkreeg, door zich als een goed „ Bur-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 555.
(†) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 82.

„ Burger te vertoonen, en zich als een goed Burger „ vertoonde, om zich van het Bewind meester te maa- „ ken;" met byvoeging: „ Dit gedrag was niet by- „ zonder aan CÆSAR eigen, het was de gewoone kunst- „ greep en het ſchild van alle verraaders der Vry- „ heid, die hem waren voorgegaan," voegt TEN BRINK 'er in eene Aantekening by, *en van allen die hem gevolgd zyn.* Ten bewyze hier van voert hy aan, hoe dit doorgaande plaats grypt, onder verſchillende wyzigingen, van tyd en plaats af hangende. Naa de opgave van de charactertrekken zulker *Volks-vrienden*, voegt hy 'er nevens: „ Waar zogenaamde Volksvrienden zich in een Gemeene- „ best vertoonen, daar kan men zeker verwagten, dat, zo „ zy in hun doel ſlaagen, (en meestal gebeurt zulks) ook „ de overheerſching, onder den ſchyn van hooge nood- „ zaaklykheid, het tafereel voltooijen zal. Hoe getrouw „ een Leermeesteres is de Geſchiedenis, en hoe weinig „ evenwel weet het menschdom van derzelver lesſen tot „ zyn heil gebruik te maaken! — Ik zal deeze *Aanmer-* „ *king* eindigen met het opgeeven van een' trek uit het „ Character van CÆSAR, die alleen in ſtaat is om hem „ als een Dwingeland te kenmerken. CICERO verhaalt „ van hem, (*de Off.* III. 21.) en SUETONIUS, in navol- „ ging van CICERO, (*in Vita* CÆSARIS C. 30) dat hy „ gewoon was altyd twee Verzen van EURIPIDES (uit de „ Phœniſſ. A. II. vs. 527.) in den mond te hebben; „ waar van de zin deeze is: *Zo het noodig is het recht te* „ *ſchenden, is zulks het ſchoonst, wanneer het om de Heer-* „ *ſchappy geſchied, in andere dingen moet men eerlyk* „ *handelen.* —— Dit is de *Jeſuitiſche* Leer van al zul- „ ke *Vryheids-moorders*, als te vooren getekend zyn, „ het geen zy onder allerhande naamen, als b. v. *heele* „ *maatregelen*, *revolutionaire daaden*, *politieke ſtappen*, „ en wat dies meer is, zoeken aan te pryzen en te ver- „ bloemen. —— Geheel anders handelde de oprechte „ Volksvriend ARISTIDES, die, naar het verhaal van „ PLUTARCHUS, (*in Vita* ARIST. pag. 332.) door zyn „ invloed op het *Atheenſche* Volk een plan van THEMI- „ STOCLES deed afkeuren, het geen hy wel voor het „ *allernuttigst*, maar tevens voor het *alleronrechtvaar-* „ *digst* verklaarde. CICERO zegt ook (*ad Div.* Lib. IX. „ ep. 16) *dat alles onzeker is, als men eens van het recht* „ *is afgeweeken*, en nog bepaalder (*de Off.* III. 18) *nut-* „ *tigheid en eerlykheid zyn onafſcheidbaar van elkande-*

„ *ren. Die dit niet in het oog houdt zal alle bedrog en* „ *misdryf pleegen. Want als hy denkt*, dit is wel eerlyk, maar dat is nuttig, *durft hy, door zyne dwaaling,* „ *zaaken, door de natuur vereenigd, van elkanderen* „ *scheiden; het geen de bron is van bedrog, wandaaden,* „ *en alle gruwelen.*"

Geschiedkundig en waar Verhaal der Gebeurtenisſen, welke in de Colonie Demerary, by en zedert het vertrek van den Baron van GROVESTINS, *hebben plaats gehad; door* J. C. DE LA COSTE, *Inwoonder van Demerary; naar het Origineel uit het Fransch vertaald, door* C. HITTERS. *In 's Haage, by* H. C. Susan. *In gr. 8vo.*

Zo veel is 'er naby en om ons heenen, in het verloop van weinige jaaren, voorgevallen, dat wy, gelyk 'er zeer veelen in den Lande gevonden worden, geen onmiddelyk belang by de Volkplantingen van den Staat hebbende, dezelve meer of min uit het oog verliezen. Een wenk, uit die afgescheidene oorden gegeeven, schynt 'er noodig, om allen, die zich in ons geval bevinden, tot deelneeming op te wekken. Van deezen aart is het Stukje, ten aanziene der Volkplanting in *Demerary*, welks Tytel wy opgaven, en welks eerste Stukje wy thans aankondigen. 't Zelve ontvouwt ons het daar gebeurde op en na het aangeduide Tydvak, omstandig, en zal, ondanks de veelvuldige Taalgebreken in de Vertaaling, het daar gebeurde in een beschaamenden dag zetten.

Van eenig aanbelang is het, te weeten, wie de Man is, aan wien wy dit Verhaal, met de daar toe behoorende oorspronglyke Stukken, te danken hebben. Hy geeft 'er ons berigt van, bl. 89. „ Ik meen te moeten opmerken, „ dat myne gevoelens, betreffende de publieke verdeeldheden, die de gansche Waereld beroerden, geen invloed hadden op het denkbeeld, dat ik van de Colonie had, en dat myne beduchtheid nergens anders uit „ voortsproot dan uit het leevendig belang, 't geen ik „ in den plaatselyken voorspoed stelde; maar vermits „ men wel heeft kunnen opmaaken, dat ik meer tot de „ Republikeinsche, dan tot de Koningsgezinde party overhelde, meen ik hier de belydenis myner gevoelens te „ moeten bloot leggen, ten opzigte der eerst in Frank-

„ ryk

„ ryk en naderhand in de zeven vereenigde Provincien
„ voorgevallene veranderingen.

„ Zonder ooit een Vyand van de eenhoofdige Regee-
„ ring te zyn geweest, zo heb ik nogthans steeds een af-
„ schrik gehad van de onderdrukking, de overheersching,
„ en het daar van byna onafscheidelyk bederf van het
„ menschlyke geslacht. Ik vernam, derhalven, met eene
„ onuitspreekelyke vreugd, de omwenteling in 1789, in
„ Frankryk, myn Vaderland, voorgevallen; want ik was
„ getuigen geweest van het lyden en de onderdrukking,
„ waar onder het nyvere en werkzaame gedeelte der
„ Fransche Burgeren by de oude Regeering zuchtede,
„ en van het misbruik, dat de Gunstelingen en Grooten
„ in het algemeen gemaakt hadden van het gezag van
„ den Souverain.

„ Ik heb naderhand den wil der Natie geëerbiedigd,
„ wanneer dezelve verklaarde, dat zy de eenhoofdige Re-
„ geering geheel en al wilde te niet doen, om dezelve
„ door een Republikeinsch Gouvernement te doen ver-
„ vangen, en zonder my te veroorlooven, om de redenen
„ van dien stap te onderzoeken, heb ik de Republikein-
„ sche gevoelens aangenomen, om dat myn Vaderland
„ zulks gedaan had, en dat ik my zelven een wet had
„ gemaakt, om my aan zodanig eene Regeering te on-
„ derwerpen, als het de Natie behaagen zoude zichzel-
„ ven daar te stellen; maar ik verloor insgelyks nooit uit
„ het oog, dat ik in eene Hollandsche Colonie woonde,
„ *welkers Moederland met Frankryk in Oorlog was*, en
„ ik stelde my zelven een wet, om myne Staatkundige
„ gevoelens alleen voor my te houden, en onveranderlyk
„ verknogt te blyven aan die Regeering, onder welke ik
„ leefde, en door wie myn persoon en goederen beschut
„ werden; het geen ik des te vryer kon doen, en met des
„ te meer overeenkomst met myne aangekleefdheid aan
„ myn Vaderland, om dat, door de burgerlyke Constitutie
„ van de Colonie, de inwoonders niet gehouden waren, de
„ wapenen ter verdediging tegen eenen aanval van buiten
„ op te neemen, en dat myne hoedanigheid als bewoo-
„ ner van Demerary my geene verpligting oplag, stry-
„ dig met myne verkleefdheid aan myn Vaderland.

„ Het verschriklyk voorbeeld der Fransche Eilanden,
„ welke door de verdeeldheid haarer Inwoonders, ten
„ opzichte der nieuwe Staatkundige gevoelens van
„ *Frankryk*, op den rand van derzelver volstrekten on-
„ der-

„ dergang zyn gebragt, hadden my overtuigd, dat het „ aan geene Colonie paste, om zich met de onlusten van „ hun Moederland in te laaten, en dat het van het be„ lang was van alle Colonisten, om over geene Staat„ kundige ſtellingen te twisten, en in rust en vrede de „ tegenwoordige gebeurtenisſen en den uitſlag der thans „ plaats hebbende troubles af te wagten, om, met be„ trekking tot den Vrede, het wederkeerig lot van hun „ Moederland te volgen; want ik was overtuigd, dat „ de onevenredigheid der Blanken, die zich in iedere „ Colonie met die der Slaaven bevind, en de natuurlyke „ en beſtendige geneigdheid der laatſten tot eenen op„ ſtand, altoos den ondergang der Colonien zoude na zich „ ſleepen, alwaar de Blanken, door het oproer verdeeld, „ handgemeen mogten worden, en de een zich tegen „ den anderen zoude wapenen; het is, ingevolge van die „ grondſtelling, dat ik, ofſchoon ook een iegelyk de „ vryheid hadde, om over de Omwentelingen, die 'er in „ *Frankryk* en in *Holland* hadden plaats gehad, in pu„ bliek zyne denkwyze aan den dag te leggen, en zelfs „ voor de Republikeinſche party uit te komen, ik myne „ waare gevoelens niet dan met veele omzigtigheid open„ baarde, en dat nog wel aan zeer weinige perſoonen, „ en dat ik my zo veel mogelyk onthield te ſpreeken „ van het geene eenige betrekking had tot de Politieke „ onlusten, ik bezat zo weinig partyzucht, en ik was „ zo doordrongen van de noodzaaklykheid om allen Po„ litieken twist onder de Inwoonders te vermyden, dat „ de onverſchilligheid, die ik toonde, my by de meeste „ Franſchen van de Colonie en de yverigſte Hollandſche „ Patriotten voor een Ariſtocraat en een vyand van hun„ ne grondſtellingen deedt doorgaan."

Met den aanvange des Jaars 1796, nam hy een werkzaam deel in de zaaken der Volkplantinge; en beraamde middelen hoe zich te gedraagen by de aankomst van Commisſarisſen uit de *Nederlanden*, of van de *Engelſche* Magt; middelen, geenzins ſtrookende met het inzigt en de belangen der Stadhouderlyke Partye; doch zyn Plan werd niet raadzaam gekeurd, men wilde de komst der Commisſarisſen afwagten. Op den 8 Maart vingen de Oranjewoelingen aan, en werden met kragt doorgezet door het Krygsvolk, ten onrust der Ingezetenen. De Schryver bleef zich op zyne Plantadie ophouden, in afwagting wat 'er zou worden van den duisteren toeſtand der

der zaaken. Op den 21 van April verscheen de *Engelsche* Vloot, gevolgd van de overgave des Eilands, hier met alle de omstandigheden beschreeven. Dit Stukje, waar van wy het Vervolg te gemoet zien, verdient eene plaats onder de Verhaalen, de Lotgevallen onzer Volkplantingen betreffende, en leert ons veele Persoonen met naame kennen, die, den Lande ongetrouw, met den vyand heulden.

Reize rondom de Waereld, *door* JAMES COOK; *vertaald door* J. D. PASTEUR. *Met Kaarten en Plaaten. Tweede Deel. Te Leyden*, *Amsterdam en 's Haage*, *by* Honkoop, Allart *en* van Cleef, 1797. *In gr. 8vo.* 352 *bl.*

Noch het *Werk*, welks Tweede Deel wy thans aankondigen, noch de *Vertaaling* van hetzelve, maar de *Behandeling* des Vertaalers in de Voorreden anderen aangedaan, die de hand aan deeze Reize geslagen hadden, om ze onzen Landgenooten bekend te maaken, drong ons, by de vermelding des Eersten Deels, tot eenige aanmerkingen, welke wy op geenerlei wyze zullen herhaalen; maar ons vergenoegen met de plaats, waar zy voorkomen, hier beneden aan te wyzen (*).

Wy verheugen ons over de voortzetting eens zo kostbaaren Werks, in het oorspronglyke met een onvoorbeeldlyke graagte, de grootte en prys van 't zelve in aanmerking genomen zynde, getrokken. Met den Inhoud van dit Deel moeten wy onze Leezers eenigzins bekend maaken. Het vangt aan met het Tweede Boek, en vervat XI Hoofdstukken. In het I wordt de beschryving van eenige Eilanden in de Nabuurschap van *Otahiti* voortgezet, en behelst het wyders verscheide voorvallen: byzonder wordt hier vermeld de vertooning van een Tooneelspel, en verscheide byzonderheden betrekkelyk de Zeden en Gewoonten der Inwoonderen. —— Het II H. behelst den Tocht van *Oteroah* na *Nieuw Zeeland*, als mede de voorvallen by het landen, en terwyl het Schip in de *Armoedige Baai* ten anker lag. —— In het III H. ontmoeten wy de Beschryving van de *Armoedige Baai*, en het omliggende land. Tocht van daar tot *Kaap Keer-*

(*) Zie de *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1796, bl. 384.

Keerweër en te rug naar *Tolaga*; Verslag van het Volk en het Land, gepaard met eenige voorvallen aan dat gedeelte van de Kust. —— Het IV H. beschryft den Tocht van *Tolaga* na de *Mercurius Baai*; voorvallen aan Boord en aan Wal, met eene beschryving van verscheide Gezigten van het Land en van de *Heppahs*, of verschanste Dorpen der Inboorelingen. —— V H. vermeldt de Vaart van *Mercurius Baai* na de *Eilanden Baai*. Tochtjen op de Rivier de *Theems*; Beschryving van de Indiaanen, die de oevers bewoonen; fraai Timmerhout; Voorvallen en Schermutzeling met de Inboorelingen. —— Met het VI H. wordt de Vaart van de *Eilanden Baai* om *Noordkaap* tot *Koningin Charlotte Kanaal* vermeld, en dat gedeelte van de Kust beschreeven. —— Het VII H. ontvouwt de verrigtingen in *Koningin Charlotte Kanaal*; doorvaart door de Straat, welke de twee Eilanden van een scheidt, en te rug na *Kaap Keerweër*; vermeldt eene afgryslyke Gewoonte der Inboorelingen; een aanmerkelyk vogelengezang; bezoek aan een *Heppah*, en andere byzonderheden. —— Met het VIII H. neemt COOK zyn koers zuidwaards van *Kaap Keerweër*, langs de Oostkust van *Poenammoe* om *Zuid-Kaap*, en te rug tot aan den Westlyken mond van *Cooks Straat*; het beschryft ons de Kust van de *Admiraliteits Baai*; en by het vertrek van *Nieuw Zeeland* vindt men verscheide byzonderheden vermeld. —— In het IX H. treffen wy aan eene Algemeene Beschryving van *Nieuw Zeeland*; het vermeldt de Ontdekking, Ligging, Uitgestrektheid, Lugtstreek en de Voortbrengzelen. —— Met het X H. gaat COOK over, om de Inwoonderen van *Nieuw Zeeland* te doen kennen, en aanzien van hunne wooningen, kleeding, opschik, spyze, derzelver toebereiding en leevenswyze. —— In het XI vinden wy vermeld hunne Vaartuigen, Scheepvaart, Landbouw, Wapenen, Muzyk, Regeering, Godsdienst en Taal; en besluit dit Deel met de opgave der redenen tegen het bestaan van een *Zuidelyk vast Land*.

Veel, zeer veel, doet zich in deeze korte opgave op, 't geen, buiten de Zeekoersen, Landverkenningen, en wat verder eigenlyk tot het Zeemans Dagboek behoort, de aandagt trekt. Talryk zyn de vreemde en ontzettende ontmoetingen in die nimmer voorheen of schaars bezogte waereldoorden. Dreigende gevaaren deeden COOK te meermaalen gebruik maaken van het schietgeweer, en eeni-

eenigen wonden of dooden, die, door dit middel, niet dan in nood gebezigd, belet werden, zich op Menfchenvleesch te vergasten; want Menfcheneeters troffen zy veelvuldig aan, en leest men met affchuw de wreedheden by dit onmenschlyk onthaal gepleegd. Volkskunde heeft een groote aanwinst door de Zeereizen van deezen Zeeheld gekreegen; de Aardryks- en Zeevaardkunde is 'er niet min aan verpligt.

Daar het een der hoofdoogmerken van deezen Reistocht was, te ontdekken of 'er eenig *Zuidelyk vast Land* beftondt, geeft Captein COOK, van wat hy des ondervonden hadt en gevoelde, in 't flot eenig berigt, 't geen wy tot een Proeve uit dit Deel affchryven.

„ Onze Reis," dus luidt zyne taal, „ is ongetwyfeld tot dus verre ongunftig geweest voor het denkbeeld van een *Zuidelyk vast Land*; want zy heeft ten minften drie vierden van de plaatzen, waar op men meende, dat hetzelve zoude kunnen liggen, weggenomen. De voornaamfte Zeevaarders, welker gezag hieromtrent is aangedrongen, zyn TASMAN, JUAN DE FERNANDES, HERMOTE, de Bevelhebbers van een Hollandsch Smaldeel, QUIROS en ROGGEVEEN; en de reis van de *Endeavour* heeft beweezen, dat het Land, dat deeze Scheepvaarders gezien en onderfteld hebben een gedeelte van een vast Land te zyn, zodanig niet is; zy heeft ook de theoretifche bewysredenen, welke aangevoerd zyn om te bewyzen dat het beftaan van een *Zuidelyk vast Land* noodzaaklyk is om een evenwigt tusfchen de twee halfronden te bewaaren, om verre geworpen; want op deezen grond zou het geen wy nu reeds getoond hebben water te zyn, het Zuider halfrond te ligt maaken.

„ In onzen tocht Noordwaards, na dat wy *Kaap Hoorn* omgevaaren waren, was, toen wy op de Breedte van 40° waren, onze Lengte 110°; en in onzen terugtocht Zuidwaards, na dat wy *Ulietta* verlaaten hadden, toen wy weder op de Breedte van 40° waren, was onze Lengte 145°, het verfchil is 35°. Toen wy op de Breedte van 30° waren, was het verfchil van Lengte tusfchen de twee koersfen 21°, hetgeen zo aanhield tot wy op 20° Breedte waren; doch een enkel opflag van het oog op de Kaart zal een beter denkbeeld hier van geeven, dan de omftandigfte befchryving; naardien het egter, op het inzien van de Kaart, zal blyken, dat 'er eene groote ruim-

ruimte is, die zig geheel tot den Keerkring uitſtrekt, welke noch wy, noch eenige andere Zeevaarders, zoo verre wy weeten, onderzogt hebben, en alzoo 'er plaats genoeg ſchynt te zyn voor de Kaap van een *Zuidelyk vast Land*, die zich Noordwaards tot eene laage Zuidelyke Breedte zoude kunnen uitſtrekken, zal ik redenen opgeeven, die my doen gelooven, dat zodanige Kaap van eenig *Zuidelyk vast Land* niet is ten Noorden van 40° Zuider Breedte.

„ Ondanks het geen door ſommige Aardrykskundigen in hunne Kaarten getekend is, en het geen door den Heer DALRYMPLE met opzigt tot QUIROS is aangehaald, is het egter ten hoogſten onwaarſchynlyk, dat hy, ten Zuiden van twee Eilanden, die hy, op de Breedte van vyf en twintig of zes en twintig Graaden, ontdekte, en welke ik onderſtel dat tusſchen 130° en 140° Wester Lengte zullen liggen, eenige tekenen van een vast Land gezien hebbe, en nog veel minder iets, dat, naar zyne gedagten, een bekend of ontwyfelbaar teken van zulk een Land was; want zoo dat waar was, zou hy zekerlyk Zuidwaards geſtevend zyn om het te zoeken, en als hy het gezogt had, geſteld dat de tekenen ontwyfelbaar geweest waren, moest hy het gevonden hebben; de ontdekking van een Zuidelyk vast Land was het voornaamſte doel van de Reis van QUIROS, en niemand ſchynt het meer ter harte genomen te hebben dan hy, zoo dat, indien hy op de Zuider Breedte van 26° geweest is, daar de Heer DALRYMPLE de Eilanden geplaatst heeft, welke hy ontdekt heeft, kan men 'er veilig uit opmaaken, dat 'er geen gedeelte van het Zuidelyk vast Land is, dat zich tot die Breedte uitſtrekt.

„ Het zal, geloove ik, even klaar blyken uit de Reisbeſchryving van ROGGEVEEN, dat 'er, tusſchen de 130° en 150° Wester Lengte, geen vast Land is ten Noorden van 35° Zuider Breedte. De Heer PINGRE heeft, in eene Verhandeling over den overgang van Venus, tot welkers waarneeming hy zyne reis gedaan heeft, een uittrekzel van ROGGEVEENS Reis, en eene Kaart van de *Zuidzee* ingelascht, en onderſteld, om redenen, welke men in 't breede in zyn Werk kan vinden, dat hy, na *Ooster-Eiland* verlaaten te hebben, dat hy op 284° plaatst, Zuid-West-waards geſtevend is tot 34° Zuider Breedte, en daarna W. N. W. zoo zyne koers in de daad

zoo

zoo geweest is, is het bewys, dat 'er geen vast Land ten Noorden van 35° Zuider Breedte ligt, onwederspreeklyk.

„ De Heer DALRYMPLE onderstelt wel, dat zyne koers anders geweest, en dat hy van *Ooster-Eiland* N. W. gestevend zy, en naderhand eene koers genomen hebbe, die zeer weinig van die van LE MAIRE verschilde; maar my dunkt dat het ten hoogsten onwaarschynlyk is, dat een man, die, op zyn eigen verzoek, was uitgezonden om een Zuidlyk Land te ontdekken, eene koers zou neemen, waar in LE MAIRE reeds beweezen hadt, dat geen *vast* Land te vinden was. Men moet egter bekennen, dat ROGGEVEEN's koers niet met zekerheid kan bepaald worden, om dat 'er in de berichten, die van zyne Reis zyn uitgegeeven, noch Lengten noch Breedten opgegeeven zyn.

„ Wat my belangt, ik heb niets gezien dat my als een teken van Land voorkwam in myne koers noordwaards, zuidwaards of westwaards, tot weinige dagen voor ik de Oostkust van *Nieuw Zeeland* ontdekte: ik zag, wel is waar, dikwyls groote vlugten van Vogelen, maar altyd van zulken, die op een zeer grooten afstand van Land ontmoet worden, en het is ook waar, dat ik dikwyls stukken van rots-wier zag; maar ik kon daar uit ook niet besluiten, dat 'er eenig Land in de nabyheid moest zyn, om dat ik van geloofwaardige getuigen onderrigt ben, dat 'er alle jaar eene aanmerklyke hoeveelheid van de boonen, *Ossen-oogen* genoemd, welke men weet dat nergens dan in de *West-Indiën* groeijen, op de kust van *Ierland* geworpen worden, dat niet minder dan twaalf honderd mylen afstand is."

COOK voegt 'er ten slot by, in den toon hem als een waarheidlievend Waarneemer eigen. „ Dus heb ik myne redenen opgegeeven, waarom ik denk, dat 'er geen vast Land is ten Noorden van 40° Zuider Breedte; wat 'er verder Zuidwaards dan 40° liggen kan, hier over kan ik niets zeggen; maar het is 'er zo verre van daan, dat ik zou willen afraaden, dat men in het vervolg eene pooging deedt, om een Vraagstuk, dat zo lang het voorwerp van de aandacht van veele Natieën geweest is, eens vooral op te lossen, dat het my voorkomt, dat het, nu deeze Reis de eenigste mogelyke ligging van een vast Land in het Zuider Halfrond ten Noorden van 40°

40° tot eene zo kleine ruimte bepaald heeft, jammer zoude zyn die nog langer ononderzogt te laaten: byzonderlyk, daar zodanig een Reis van veel nut zou kunnen zyn, behalven het beslissen van de voornaamste Vraag, zo 'er geen vast Land mogt gevonden worden, door het ontdekken van nieuwe Eilanden op de hoogte van den Keerkring, van welke 'er waarschynlyk nog veele bestaan, die nimmer door een Europisch Schip bezogt zyn. TUPIA gaf ons van tyd tot tyd bericht van omtrent honderd en dertig, en in eene Kaart, met zyne eigen hand getekend, heeft hy 'er daadlyk tot vier en zeventig toe hunne plaatzen gegeeven."

Niet minder dan zes keurlyke Kaarten, en negen Plaaten, treffende Gezigten, of Afbeeldingen van Persoonen en Zaaken, opleverende, vercieren dit Deel. De aanmerking, welke wy, ten aanziene der Plaaten van het Eerste Deel, gemaakt hebben, geldt eigenaartig omtrent die ons hier voorkomen.

Wy verlangen na de voortzetting en voltrekking eens Werks, 't geen, door de uitvoering, zeker meer tyds vordert dan andere. 's Vertaalers Staatsbezigheden zullen ongetwyfeld den spoed verminderen; zo zyn arbeidzaame hand niet in voorraad gewerkt hebbe.

Godsdienstige en Wysgeerige Beschouwing der jongste Staats-Omwentelingen in Europa. Te Amsterdam, by J. Yntema en Zoon, 1799. *In gr. 8vo. 80 bl.*

Een Werkje, zo in zynen aanleg en bedoeling, als in de daadelyke uitvoering van hetzelve, zeer geschikt, om, in deeze donkere dagen, in het gemoed der Leezeren een licht, indien niet van gerustellinge, immers van troostgeevende bemoediginge, te doen opgaan. En geeft het ons, uit dien hoofde, geen klein genoegen, dat de oordeelkundige Schryver met ons instemt in het denkbeeld, welk wy, al voor eenigen tyd, ons hadden eigen gemaakt, volgens hetwelk, uit den tegenwoordigen bajert, hoogstwaarschynlyk, hoewel, misschien, nog niet zeer spoedig, een welgeëvenredigd en vast gestigt zal ten voorschyn treeden. 't Is eene beredeneerde overtuiging aangaande den onzigtbaaren invloed eener albestuurende Voorzienigheid op de ondermaansche lotgevallen, welke by ons tot eene bron en steunzel van dat denkbeeld verstrekt; overtuiging, welke, ook by onzen ongenoemden Schryver, een heerschend beginzel uitmaakt.

Zie

Zie hier het hoofdzaaklyk beloop deezes Gefchrifts. In het Eerste Hoofddeel, 't welk *Beknopte overziening der jongste Staats-Omwentelingen* tot algemeen Opschrift draagt, meldt de Schryver, vooreerst, de *Voorbereidende Gebeurtenissen*, die als den weg bereid hebben tot de *Ondernomene en volvoerde Staats-Omwentelingen*, die, in onderscheidene Gewesten van Europa, hebben plaats gehad. 't Lust ons, de ineentrekking van het verhaalde onder deeze Afdeeling hier af te schryven. „ Indien wy nu (dus luidt dat beknopt verslag) alles byëentrekken, en de daar uit geboorene Geographische en Staatkundige gedaante-verwisseling van *Europa* met oplettendheid gadeslaan, dan moeten wy ons in de daad verwonderen, over alle die zonderlinge veranderingen, welke, diensvolgends, onder zo veele Volken in dit Werelddeel, inzonderheid van het begin der Omwenteling in *Frankryk*, in het Jaar 1789, af, en dus in den kleinen omtrek van maar 9 jaaren, hebben plaats gehad. De Monarchaale Republiek *Poolen* is, geduurende dien tyd, geheel vernietigd, zonder dat van haar bestaan iets overblyft. Het Koninkryk *Frankryk* is eerst in eene bepaalde Monarchie, en daarna in eene Republiek, herschapen, en in dezelve eene Democratie by Representatie, of Volksregeering by Vertegenwoordiging, tot stand gebragt. —— De *Belgiërs*, de bewooners der *Oostenrykſche Nederlanden*, alsmede de *Luikenaars* en *Savoyers*, hebben opgehouden afzonderlyke Volken te zyn, en zyn ingelyfd in de *Fransche* Republiek, welke daardoor haare grenzen merkelyk heeft uitgebreid, en zo wel daar door, als door eenige andere overwinningen in het Noorden, zig uitstrekt tot de boorden van den *Rhyn*. De *Vereënigde Nederlanden* ziet men in een één en ondeelbaare *Bataaffche* Republiek veranderd, en haar Fœderatief, Aristocratisch en Stadhouderlyk Bestuur, door een meer zuiveren Democratischen Regeeringsvorm by Representatie, vervangen. Het oude *Lombardysche* Ryk, of het Hertogdom *Milaan*, met andere Hertogdommen, daar toe behoorende, en in deszelfs nabuurschap liggende, ziet men herschapen in de *Cisalpynsche* Republiek. De Republiek *Genua*, van Regeeringsvorm veranderende, maakte daar door plaats voor de *Ligurische* Republiek. De van ouds beroemde Stad *Rome*, met den daar aan behoorenden *Kerklyken Staat*, alwaar men zugtte onder het Monarchaal en Despotiek bestuur der Pausfen, zien wy mede tot den staat van eene Republiek te rug gebragt, ter herstelling van den van ouds zo beroemden naam van *Romeinen*, en van het *Romeinsch* Gemeenebest; en den Paus niet alleen van zyne wereldlyke magt en waardigheid beroofd, maar tevens in dien toestand gebragt, dat zyn geestlyk gezag ook niet veel meer te beduiden heeft, en het Pausschap, misschien, met zynen dood zal eindigen. *Venetie*, een der oudste Republieken in *Euro-*

pa, doch waarin men leefde onder een Despotiek Aristocratisch Bewind, zien wy weder van onder de Europesche Volken verdwynen, en in een gedeelte der bezittingen van het Huis van *Oostenryk* veranderd; terwyl de onderscheidene kleine Republieken in *Zwitzerland*, die met elkander een Bondgenootschap uitmaakten, plaats hebben geruimd voor de ééne en ondeelbaare *Helvetische* Republiek.

„ Welke verbaazende veranderingen, in den engen tydkring van zo weinige jaaren! Wie kan dezelve met oplettendheid overdenken, zonder zig daar over te verwonderen, en zonder in den loop der Gebeurtenisfen iets vreemds, iets ongewoons en zonderlings, op te merken! En wie weet, welke verdere veranderingen de loop dier Gebeurtenisfen in het vervolg nog zal doen gebooren worden!"

Met het Tweede Hoofddeel, getiteld: *De geschetste Staats-Omwentelingen uit een Godsdienstig oogpunt beschouwd*, vervolgt de Schryver aldus:

„ Wanneer wy de bovengemelde zonderlinge Gebeurtenisfen, en de veranderingen in de Staatsgesteldheid van *Europa*, onder zulk een algemeen oogpunt gebragt, nu nog wat nader beschouwen, dan moeten dezelven niet alleen onze verwondering opwekken, maar ons ook over het zonderlinge daar van tot een ernstig nadenken brengen. Zulke buitengewoone omwentelingen en veranderingen, die elkander met zulk een snellen spoed zyn opgevolgd, zyn zeker niet bloot toevallig. Neen, hier by valt iets meer op te merken. En elk, die het bestaan van GOD gelooft, en het bestuur zyner Voorzienigheid over de lotgevallen van persoonen en volken eerbiedigt, moet, in den loop dier groote reeks van zonderlinge Gebeurtenisfen en verbaazende Omwentelingen, de beschikking dier Voorzienigheid erkennen, en de voetstappen van haar wys bestuur daar in ontdekken.

„ Zeer onderscheiden worden deeze Staats- en Regeeringsveranderingen begreepen, naar maate van de verschillende oogpunten, uit welke dezelven beschouwd worden. De zulken, die geene andere belangen dan hunne byzondere tydlyke voordeelen en zinnelyke genietingen kennen en ter harten neemen, en het nadeel te gemoet zien, 't welk de hedendaagsche Omwentelingen, en de daar uit voortvloeijende, of daar by komende, gebeurtenisfen, hun veröorzaaken, murmureeren over dezelven, worden gemelyk, en verwenschen somtyds zeer onbedagtzaam, doch geheel vrugtloos, de geenen, welke daar toe hebben medegewerkt. De oppervlakkige Staatkundigen vinden in die gebeurtenisfen hunne hersenschimmige ontwerpen bevorderd, en hunne verwagtingen vervuld, of die beide verydeld, naar de onderscheidene partyen waar toe zy behooren, of ook wel naar maate zy meer of minder behooren tot, of in betrekking staan met, de zulken, die steeds

in

in de Maatschappy bevoorrecht zyn geweest. Byna elk, die eenig doorzigt heeft, neemt 'er werklyk voor zig zelven, op zyne wyze, deel in, denkt en spreekt 'er over, en vindt 'er reden in tot blydschap, of tot misnoegen. Maar de stille Godsdienstige beschouwer ziet, en eerbiedigt, in alle die Staats-Omwentelingen, de hoogere beschikkingen van den Alwyzen en Algoeden GOD, die de lotgevallen en staatsverwisselingen der Volken regelt; en hy is verlangende naar de eindelyke uitkomst dier groote en zonderlinge reeks van gebeurtenissen, en begeerig naar de ontdekking van het groot oogmerk, 't welk GOD met dezelven heeft, en van het gewigtig einde, waar toe zy zullen moeten dienen. ——

„ Wel is waar, men ziet reeds, onder de bescherming der Burgerlyke en Godsdienstige Vryheid, en onder voorwendzel van de Verlichting te bevorderen, verschynzelen van eene tegenovergestelde natuur, dan welke ik beweerd heb, en die meer den weg schynen te baanen tot ongebondenheid, ongeloof, ongodsdienstigheid, en ondermyning van het Christendom, dan tot eene waare Godsdienstige verlichting en zedelyke verbetering, en tot opbouw van CHRISTUS Koninkryk, het Koninkryk van waarheid en deugd! Men komt nu opentlyk voor den dag met geschriften, die het Atheïsmus en Deïsmus prediken, waar in de Christelyke Godsdienst regtstreeks aangevallen, en in een bespotlyk, in een verachtelyk, licht gesteld wordt (*)!

„ Dan, het is niet te verwonderen, dat men iet diergelyks heeft zien gebeuren, en het Deïsmus, althans, byval heeft in zulke Landen, alwaar, tot aan de jongste Staatsömwentelingen, het bygeloof nog op den troon zat, en de zuivere Godsdienst van JEZUS, de Leer der waarheid, agter de wanstaltigste byhangzelen verborgen was, en daar door miskend wierd. Men zag aldaar, en veelen zien, mogelyk, nog, de Menschelyke byvoegzelen, en de bygeloovige begrippen en Plegtigheden, die, op den naam van den Christelyken Godsdienst, geduurende eene reeks van eeuwen, onder het Christendom, tot ontsiering van hetzelve, geleerd, voortgeplant en waargenomen zyn, voor den Christelyken Godsdienst zelven aan. Van daar is het, dat de aanvallen dier voorstanders en predikers van het ongeloof dikwyls nederkomen op de door Menschen

(*) Men gedenke hier by, onder anderen, aan het Stukje, getiteld *Philosophische Onderzoeking over de Godgeleerdheid en Godsdienst in 't algemeen, en dien der Jooden in 't byzonder*; — en aan *de Eeuw der Rede*, door THOMAS PAINE; beide, in dit Jaar 1798, by *J. C. Leeuwestyn*, in *'s Haage*, uitgekomen. — Men voege 'er by: *Over de Betekenis van het Woord Godsdienst*; te *Delft*, by *M. Roelofswaert*. — *Navolging nopens Lof der Zotheid*, door J. VAN DER WYCK; te *Grave*, by *A. van Dieren*.

ſchen ingevoerde bygeloovigheden, terwyl zy meenen den Christelyken Godsdienst te beſtryden. En wanneer zy, door het gemis van een regt begrip van den waaren geest des Christendoms, de bygeloovigheden, onder het Christendom ingeſloopen, beſtryden, vinden zy, by een oppervlakkig inzien van de Euangeliſche Geſchiedverhaalen en Godsdienstleer, zig dikwyls gedrongen, om met lof van het Charakter van JEZUS te ſpreeken, en Hem, wegens zyne Leer en onderwyzingen, ten minſten tot den rang van een der grootſte Wysgeeren der Oudheid te verheffen."

Over de waarſchynlyk van GOD *beoogde Verbeteringen in de jongſte Staats-Omwentelingen*, is het Opſchrift van het Derde en laatſte Hoofddeel. Uit twee oogpunten beſchouwt onze Schryver die Omwentelingen, en als zodanig dezelve zeer geſchikt, om twee zeer heilzaame uitwerkzels voort te brengen. Vooreerst ſtaat hy ſtil op haare geſchiktheid ter medewerkinge en bevorderinge van Godsdienſtige Verlichtinge —— ten anderen, om mede te werken ter bevorderinge van Deugd en goede Zeden, en diensvolgens tot het geluk des Menschdoms. Het ſlot des betoogs van de eerstgemelde geſchiktheid willen wy hier afſchryven; het luidt aldus: „ Leiden nu de jongſte Staats-Omwentelingen, met al haaren naſleep van gebeurtenissen, daar toe op, om het Christendom, althans voor een groot gedeelte, van bygeloovigheid te zuiveren, en dezelve, door het wegneemen van allen politiek gezag en invloed op zaaken van den Godsdienst, welke haaren voornaamen grondſlag uitmaakten, te doen wegvallen; dan zullen de openbaare aanvallen van het Ongeloof op de Christelyke Openbaaring geen duurzaam nadeel aanbrengen aan de bevordering van waarheid en deugd; en, in weerwil van dezelven, deeze Omwentelingen kunnen ſtrekken, om Godsdienſtige Verlichting onder het Christendom te bevorderen, en de Volken, volgends GODS geopenbaard ontwerp en weldaadige bedoelingen, tot zuiverer Euangeliſche Godsdienſtige begrippen en beginzelen op te leiden." De Schryver eindigt het gezegde onder de tweede Afd. van dit Hoofdd., en te gelyk zyn Geſchrift, met deeze verſtandige en ernſtige raadgeeving: „ Dat dezulken onder de Natiën, welke zig door den algemeenen ſtroom der weelde hebben laaten vervoeren tot eene toomlooze eerzugt, eene kwalyk beſtuurde zugt tot tydlyk eigenbelang, en andere ondeugden en buitenſpoorigheden, dezelve afleggen! Dat zy warme vereêerers worden van den waaren GOD, en zig oefenen in het kennen en betragten van zynen wil! Dat zy ootmoedigheid, of nederigheid, leeren, om de Gelykheid te eerbiedigen en te bevorderen, zig oefenen in opregtheid en getrouwheid, en in een goed beſtuur over hunne driften en neigingen! Dat ook allen

cen.

eenpaarig hunne wezentlyke waarde en groote bestemming steeds in 't oog houden, en, met verzaaking van alle partyschap, uit edele Burger-, Menschen- en Broederliefde, zig vereenigen, om, over en weder, hunne onderlinge welvaart te zoeken, te bevorderen, en tot het waare geluk der Volken, en des Menschdoms, volgends GODS wyze, weldaadige en geöpenbaarde, oogmerken, mede te werken! Dan zal zeker eenmaal het Ryk des Bygeloofs, door menschenvonden tot stand gebragt, in den afgrond der vernietiging wegzinken, en het Koninkryk der Waarheid en Deugd zegepraalen over de geheele Aarde, tot heil der Volken, tot heil van het Menschelyk Geslagt!"

Genoeg zullen deeze proeven zyn, om de begeerte van veelen, ter nadere kennismaakinge met dit wél geschreeven Werkje, uit te lokken.

Aanschryving van de Deputaten der Noordhollandsche Synode, aan de respective Kerkenraden der Nederduitsche Hervormde Gemeentens, onder gemelde Synode behoorende. Omtrend het houden van eenen Biddag, op Zondag den 3 Maart 1799. Benevens de Uitschryvings-Brief, by het bovengen. Synode daartoe ontworpen. Te Amsterdam, by Joh. van der Hey. *In gr. 8vo. 6 bl.*

Op het laatst gehouden Noordhollandsche Synode te Enkhuizen was het houden van een Biddag beslooten, ingevalle de overige Clasfen zich by Alkmaar, Haarlem en Amsterdam zouden voegen, en Deputaten gelast, om alsdan den *Biddag* uit te schryven. Deze Uitschryvings-brief, dien men, met de aanschryving aan de Kerkenraaden, denkelyk met oogmerk, om hier en elders den geest van navolging op te wekken, heeft goedgevonden door den druk gemeen te maaken, en dien wy ons ook erinneren in couranten geplaatst gezien te hebben, is, naar ons inzien, nergens minder toe geschikt, dan om tot een modél te dienen voor Kerkenraaden, Classen of Synoden, die den tegenwoordigen tyd ook wel gepast mogten vinden, om Bededagen, *naar het voorbeeld van de verbodsdagen onder Gods oude volk*, te vieren.

Zamenſpraak, over de Middelen tot Inſtandhouding van de openbaare Godsdienstoeffening, in de Gereformeerde Gemeente te Amſterdam. Alom, in gr. 8vo. 15 bl.

Men doet, in deze Zamenſpraak, eenige voorſlagen, om het maaken van noodige ſchikkingen tot inſtandhouding van de openbaare Godsdienstoefening in de Gereformeerde Gemeente te Amſterdam te bevorderen. Men wil door alle de Mansledematen, geälimenteerden alleen uitgezonderd, een getal van 27 perſoonen laaten verkiezen. Deze moesten uit hun midden 6, of nog minder, leden benoemen, om een plan, tot inſtandhouding van de openbaare Godsdienstoefening, te beraamen, welk dan vervolgends door de Vergadering van 27 beoordeeld, goedgekeurd, of veranderd en verbeterd zynde, tot kennis der Gemeente gebragt, en alzoo beoordeeld, en, het zy met of zonder verbeteringen, door dezelve geſanctioneerd moest worden.

Het ſchynt, dat eenig ongenoegen over de wyze der benoeming eener Kerkelyke Commisſie te Amſterdam, tot zoodanig einde, den Opſteller heeft bewoogen, om dit plan, waarin ook de wyze, waarop men de Mansledematen zou kunnen laaten ſtemmen, door rondgezonden ſtembriefjens, wordt aangeweezen, door den druk gemeen te maaken.

Jaarboeken der Bataaſſche Republiek. VIII—XIII Deel. Te Amſterdam, by Wesſing *en* van der Hey, 1798. *In gr. 8vo.*

Op zyn tyd hebben wy den Aanvang, en de Voortzetting, deezes Werks vermeld (*). Billyk dat wy ook de Voltooijing onzen Leezeren berigten. Met het VIII Deel neemt het Tydvak eenen aanvang, waar in de Verzamelaar zich voorſtelde de Stukken te leveren, uitgevaardigd geduurende het daarzyn der *Nationaale Conventie*, tot op het *in werking brengen der Conſtitutie*. Wel mogten wy ſchryven, dit voorneemen bekend maakende: „ Hoe veel voorraads! welk een arbeid voor den Verzamelaar!" Want, ſchoon die tyd niet lang zy, was dezelve zo vol Staatsvoorvallen en Gebeurtenisſen tot Staatsſtukken ſtoffe verſchaffende, dat wy 'er nog *zes Deelen* mede vervuld en het geheele Werk tot XIII Deelen gebragt zien. „ Hier mede," gelyk de Verzamelaar berigt, „ eindigen deeze „ *Jaarboeken der Bataaſſche Republiek*, daar wy, naa een ruim „ drie-

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 175, en voor 1796, bl. 561.

„ driejaarig Intermediair Bestuur, waar in wy den trapswyzen „ overgang van het Oude tot het Nieuwe Staatsstelzel hebben „ kunnen waarneemen, eindelyk een vaste Staatsregeling voor „ de geheele Bataafsche Republiek zien ingevoerd."

Deeze *Jaarboeken*, begonnen met de Revolutie in January 1795, eindigen met de eerste Zitting van het Constitutioneel Vertegenwoordigend Lichaam des *Bataafschen* Volks op den 31 July 1798, ingevolge de aangenomene Staatsregeling.

Gelyk in het VII Deel deezes Werks, treffen wy, behalven de *Plaatslyke* en *Collegiaale Registers*, achter ieder Deel, een *Algemeen zaaklyk Register* op de zes laatste Deelen van dit *Werk*, ten slotte, in het XIII Deel, aan.

„ Het oogmerk," zegt de Verzamelaar, „ dat wy ons by „ het begin der Uitgave deezes Werks voorstelden, is bereikt." En voegt hy 'er nevens, 't geen wy onderschryven. „ Deeze „ Jaarboeken zullen voor Tydgenooten en Naakomelingen een „ duurzaam Gedenkteken blyven van het gebeurde, zedert „ de herkryging onzer Vryheid, tot de invoering onzer nieu„ we Staatsregeling, by welker behoud wy wenschen een „ duurzaam genot te zullen smaaken van die Burgerlyke en „ Staatkundige Vryheid, welke alleen het geluk des Bataaf„ schen Volks daarstellen kan."

Rapport der Commissie, aangesteld door het Committé van Algemeen Welzyn der Stad Amsterdam, tot het in werking brengen van een Plan, ter weeringe der zo verderflyke en 's Lands Casse en de Burgery zo zeer benadeelende Sluikeryen van Wynen, Sterke Dranken, enz. Waar in ten duidelykstes aangetoond wordt het nadeel, dat hier door aan 's Lands Casse wordt toegebragt; benevens de middelen om dezelve Sluikeryen geheel tegen te gaan en uit te roeijen tot merklyk voordeel der Ingezetenen deezer Provincie, ingeleverd aan het Provinciaal Bestuur van Holland, door deszelfs medeleden de Burgers PIETER LOSBERG *en* GERARD VAN HAAREN, *op den* 22 *December* 1797. *Te Amsterdam, by* J. van der Burgh en Zoon. *In gr. 8vo.*

Indien 'er van *Sluiken*, en wel inzonderheid *Wynsluiken*, gesprooken wordt, blyft *Amsterdam*, als daar in zeer uitsteekende, nooit onvermeld. Het Plan ter voorkominge, opgegeeven aan het Provinciaal Committé van *Holland*, heeft de algemeene befaamdheid dier Stad ten deezen opzigte zodanig voorgedraagen, dat men zich des hoogst moet verwonderen, en wenschen, dat 'er geschikte beletmiddelen met vrugt mogen aangewend worden.

De onverbloemde Geschiedenis van het Bataafsche Patriottismus van deszelfs begin tot den 12 *Juny* 1798 *toe. Door* GERRIT PAAPE. *Te Delft, by* M. Roelofswaert. *In gr. 8vo.*

De Burger PAAPE, dien wy laatst beschouwden, in een Revolutionairen Droom een hooger vlugt in het mogelyk toekomende neemende (*), blyft in dit Werk nader by zyn tyd, en doet eenige schreden agterwaards. Bekend is het, dat hy, van den beginne der Staatsbeweegenissen, geen ledig aanschouwer, maar een ruime deelneemer in dezelve geweest hebbe. De ondervinding heeft hem, in veelerlei lotwissel, veele lessen kunnen geeven; en in staat gesteld om die mede te deelen. Hy doet het, in het Werk voorhanden, op den trant hem eigen. Veel waarheids hebben wy 'er in gevonden, en dit min doormengd met die *aanstootlykheden*, welke zyne Schriften in ons oog zo onvoordeelig kenmerkten.

In zynen Slotbrieve, den 20 Juny 1798 gedagtekend, de groote toen onlangs gebeurde verandering vermeld hebbende, laat hy 'er op volgen. „ Gaarne Vriendin! zou ik hier nog „ eenige myner aanmerkingen, gissingen en vooruitzigten, by „ voegen —— dan! —— gy zoud dit, te recht, als voorbaarig en onvoorzigtig beschouwen! Zulke groote zaaken, „ die zoo kersch versch gebeurd zyn, en die elkander met „ zulk eene gezwindheid opvolgen, te willen beoordeelen, „ en 'er de uitkomsten en gevolgen van te willen voorzeggen „ —— is geen menschen werk! Misschien is ons Nageslacht „ 'er alleen bekwaam toe.

„ Vraagt ge my, hoe 'er myne rekening by staat, ten opzigte van de winst, die het waare Patriottismus by alle „ deeze Omwentelingen gedaan heeft? Ik zal het u openhartig zeggen, Lucine! —— zeer slegt!!"

Tusschen beiden laat de Burger PAAPE ook uitkyken, 't geen trouwens in alle zyne jongste Schriften doorstraalt, dat hy zelve geen zyde altoos gesponnen heeft by de Omwenteling. —— Doch wy meenen van goeder hand verzekerd te zyn, dat hy thans een *Ampt* heeft. 't Geen hem misschien den tyd zal ontneemen, om Boek by Boek ter Letterwereld in te stooten.

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1798. bl. 559.

Proe-

Preeve van Ets-kundige Uitspanningen, of Verzameling van Plaatjens, door de Ets-naald in 't Koper gebracht, met bygevoegde Verhandelingen, de Teken- en Ets-kunde betreffende, door P. KIKKERT, *Leermeester in de Tekenkunde. Vermeerderd met Gedichtjens op elk der Plaatjens, door Liefhebberen der Nederduitsche Dichtkunde. Te Amsteldam, by* W. van Vliet, 1798. *In gr. 8vo. 88 bl.*

De Leidsche Vervaardiger van dit Werkje heeft, door het in 't licht geeven der drie Verhandelingen, daar in voorkomende, en der bygevoegde Plaatjens, zoo ongelyk aan zich zelven gehandeld, dat wy niet af kunnen zyn, in de beoordeeling van dit Stuk, iets wydloopiger te zyn, dan anders by soortgelyke Werkjens onze gewoonte is.

De Schryver zegt in de Voorreden: „ dit Boekje te willen doen dienen tot nut en vermaak, maar vooräll' om „ Jongelingen, welke reeds eenigzins in de Tekenkunde gevorderd zyn, eenige *goede* modéllen te verschaffen, om „ naar te tekenen;" dan, dewyl de gronden der Tekenkunde voornaamlyk bestaan: 1°. in eene goede behandeling of manier, 2°. in de kennis der verhoudingen of proportiën in alle voorwerpen, 3°. in het Contrast der voorwerpen tegen elkanderen, en 4°. in de kennis van licht en bruin, of eene goede houding; en in de Plaatjens aan deze veréischten weinig beantwoord wordt, oordeelen wy dezelven, *altans voor reeds gevorderde leerlingen*, van weinig nut te kunnen zyn, en het ontbreekt in onze dagen aan geene modéllen, die voor zulke leerlingen vry meer waarde hebben.

In de eerste Verhandeling betoogt de Schryver het nuttige en aangenaame der Etskunst. Wy stemmen dit gaarne toe, en wel voornaamlyk achten wy dezelve geschikt, om eene afbeelding van iets op eene spoedige wyze te vermenigvuldigen; doch, wanneer men dit met schoone en leerzaame Tekeningen wil doen, ziet men die ook gaarne geëtst van eene geoeffende hand, liever dan van iemand, die dit maar uit aartigheid, of uit zucht tot winst, by de hand neemt. —— Voorts maakt *J. Swaanenburg*, en eene zyner Tekeningen, een ellendig aanvulsel tot het eerste zestal Plaatjens.

In de tweede Verhandeling, „ over den waaren aart van naavolging der Natuur, in Teken- en Schilderkunst," tracht de Schryver de rede op te spooren, waaröm de meeste Kunstenaaren verschillen in de afbeelding van een voorwerp uit de natuur, by voorbeeld den mensch. Hy stelt, dat de een te veel gehecht is aan 't anticque schoon, en een ander te

te zeer verslaafd aan de zuivere natuur, met alle haare gebreken; daar de derde tusschen beiden tracht te blyven; en dus alle dezen de waare onderscheiding van Characters uit het oog verliezen: ter verbetering daarvan tracht hy eenen weg aan te wyzen voor den jongen Kunstenaar; ,, men moet, ,, naamlyk, eene nauwkeurige onderscheiding maaken, waarin, ,, en waarom de Anticquen zulk eene verhevenheid bezitten, en integendeel de dagelyksche voorwerpen in de ,, Natuur aan zoo veele gebreken onderworpen zyn;" en de Schryver besluit hieruit, dat, als de Tekenaar, in 't naavolgen der Natuur, niet bezield is met het denkbeeld van 't ideäal schoon, hy niet in staat zal zyn verhevene Characters te onderscheiden van 't gemeene leven; ,, men ,, moet voorts" (zegt hy) ,, in alles de uiterstens vermyden, ,, om in geene verwarring van Characters te geraaken, en, ,, als 't ware, weeten te geeven en te neemen." Eene uitzondering hiervan maakt hy voor die geenen, welke verpligt zyn het kenmerk van geringe levensstanden te verbeelden; dezen moeten zich zeer nauw ter naavolging bepaalen. Onder deze Classe zoude men 's Schryvers Werk gevoeglyk kunnen plaatsen, (als meest bestaande uit geringe levensstanden, en veele gebreklyken,) en dus de beredeneering van 't schoone der Kunst (waar van in dit Werk toch weinig of niets te vinden is) als niet wel geplaatst achten. Het ware dus beter geweest, de voorwerpen, met de daar by passende Gedichtjens, op zich zelven uit te geeven, dan een mengelmoes van schoon en onschoon te maaken.

In de derde Verhandeling, ,, over de verkiezing ter naa- ,, volging van grappige voorwerpen voor de Teken- of Schil- ,, derkunst," voelt de Schryver reeds aan het begin, dat zyne tweede Verhandeling niet wel geplaatst is in een Werk als dit; doch tracht zich eenen weg ter verdediging te baanen.

Het is wel waar, dat de Kunst (als eene naavolging der Natuur aangemerkt zynde) in uitgebreide afbeeldingen, door Contrast in alles te observeeren, een goed geheel zal opleveren, en smaaklyk worden, in tegenoverstelling van 't ééntoonige, dat hoe langer zoo onsmaaklyker, en zelfs walglyk voor 't gezicht, wordt.

Het is waar, (gelyk de Schryver zegt,) dat het zedenlyk doel der Schilderkunst, om naamlyk deugden te vereeuwigen, veel van deszelvs kracht heeft verlooren, en integendeel ondeugden en gebreken, zoo van ziel als lichaam, veel velds gewonnen hebben; maar moet men dan niet, om dit kwaad tegen te gaan, liever *verhevene* voorwerpen, zo van Goden en Vorsten, als van Burgers en Boeren, ten toon stellen, en liever gebrekige en van zinnen beroofde voorwerpen stilletjes ten grave laaten daalen?

Het

Het is ook waar, dat ieder Kunftenaar zyne eige neiging heeft, en daarin groot kan worden; doch een beminnaar van den drank kan ook een groote dronkäart worden: de vraag is, of men zulke neigingen moet botvieren, of dezelven niet liever behoort in te krimpen?

Ongerymd zoude het echter zyn, Landfchap-, Zee-, Bloem-Schilders, enz. uit den rang der groote meesters te fluiten; dewyl ieder in zyn vak fchoone voorbeelden genoeg kan kiezen, die nuttig en tevens vermaaklyk zyn, en zy niet verpligt zyn, om juist de gebreken hunner voorwerpen ter naavolging in 't licht te geeven.

De verdediging, dat de Kunftenaars, zoo Poëten als Schilders, gelyk ftaan, in welk vak ook zy zich gefteld hebben, is *onder bepaaling* waar; want 'er wordt vry wat meer vereischt, om een *Rubbens*, dan een *Ostade*, te worden; fchoon zy volmaakt gelyk zyn in de naavolging der Natuur; en een *Apollo van Rubbens* is echter aangenaamer, en nuttiger ter naavolging, in de Gallery van Luxemburg te zien, dan een *Jan Rondekont* in dit Werk.

Wanneer deze Verhandeling zonder Plaaten ware uitgegeeven, zoude het (naar ons oordeel) den Schryver meer lof toegebracht hebben dan nu.

Hy beflist eindelyk: dat de afbeelding van alle voorwerpen, hoe ook genaamd, niet kan gefteld worden beneden de waardigheid der edele Schilderkunst, zo zy de betaamlykheid niet overfchreedt, en naar de juiste regelen der kunst uitgevoerd is; doch dit laatfte komt ons voor, dat in dit Werk ontbreekt.

En ten befluite merkt de Schryver aan: dat de wyze van *dergelyke* voorwerpen, als hier uitgegeeven worden, niet nieuw *is. Dit* is waar; doch het is tevens waar: dat juist alle naavolgers niet gelyk gefteld kunnen worden met hunne voorgangeren.

Dit zy genoeg; want ons beftek laat niet toe in meerdere byzonderheden te treeden.

Het Blaadje is omgekeerd. Tooneelfpel, gevolgd naar het Hoogduitsch, door A. HORDYK VERSTOLK. *In den Hage, by* J. C. Leeuweftyn, 1798. *In 8vo.* 127 *bl.*

Niet onbevallig is de fchikking van dit Stuk, welks voornaame inhoud hier op neêrkomt:

Willem Brand, die, door de opftooking en valfche kunstgreepen van zynen Broeder *Lodewyk*, met zyn Meisje (*Carolina*, eene Voordochter van zekeren *Amptman Pol*,) oneenig geworden, en zelfs door zynen Vader ontërfd was, hadt zich

met

met zynen Oom, den *Kapitein Hamſter*, op zee begeeven; en, terwyl *Lodewyk*, om zich van *Carolina's* hart meester te maaken, de tyding van den dood zyns Broeders uitſtrooide; komt *Willem* met zynen Oom weder aan land, met oogmerk om zich op nieuw tot *Carolina* te begeeven; brengende met zich zekere hem onbekende Juffrouw, *Maria Bilding* genaamd. Hy vindt by zyne aankomst in eene geringe Herberg, als Kastelein, zekeren *Emmering*, (een ouden Rentmeester zyns Vaders, die ook door toedoen van *Lodewyk* tot dien ſtaat vervallen was,) van welken hy hoort, dat *Carolina* nog vry is. Nu ſpoedt hy zich, met zynen Oom, na haar huis; doch verneemt van haar, dat zy zich gedwongen zag, om binnen kort met *Lodewyk Brand* in 't huwlyk te treeden. Terwyl zy daarover te ſamen ſpreeken, betrapt *Sophia* (*Carolina's* Stiefmoeder, en eene kwaadaartige Vrouw,) de twee Gelieven, en verbiedt *Willem* allen verderen omgang met haare Dochter; 't welk hy op eene *Sophia* beledigende wyze beantwoordt. Hiernaa komt de *Kapitein Hamſter* by *Carolina's* Vader, (een onnozel en aan zyne Vrouw geheel onderworpen Man) om zyne Dochter voor *Willem* te vraagen; doch de tusſchenkomst van *Sophia* maakt een einde aan dit geſprek, en doet *Hamſter* gramſtoorig vertrekken. Vervolgends komt gemelde *Juffrouw Bilding* (die eigenlyk de Vrouw van *Lodewyk Brand* —— doch door hem verlaaten — is, omdat haar Vader te Lisſabon, alwaar hy aan haar gehuwd was, een bankroet gemaakt hadt; terwyl men aan *Lodewyk* reeds het gerucht van haaren dood hadt gemeld) by *Carolina*; want zy hadt gehoord, dat deze aangezocht werd door zekeren *Brand*, en nu meende zy, dat deze haar trouwlooze Man was; niet weetende, dat 'er twee Broeders van dien naam waren; dewyl *Willem*, volgends de begeerte zyns Ooms, zynen toenaam met dien van *Hamſter* verwisſeld hadt; en door dit haar verkeerd begrip brengt zy de ligtgeloovige *Carolina* in den waan, dat deze *Brand* haar Man is; —— doch *Louiza* (eene Vriendin van *Carolina*) wordt door zekeren *Luitenant Wilmar* hiervan anders onderricht. Intusſchen verzoekt hy *Louiza*, om (terwyl hy nog nader het geval zoude onderzoeken, en de Vrouw des Amptmans, by welke hy zeer bekend was, in *Willem's* belangen trachten over te haalen,) *Carolina* nog eene poos daarvan onbewust te laaten, ten einde de zaak zich naderhand des te glansryker en te voordeeliger voor *Willem* mogt ontwikkelen. Hiertoe vervoegt zich *Wilmar* by *Sophia*, die zich veeleer door hem wenſcht gewroken te zien, over de gewaande beledigingen, haar door den *Kapitein* en *Willem* aangedaan; en, daar hy dit van de hand weet te wyzen, dwingt zy haaren lafhartigen Man tot een tweegevecht met *Willem*, 't welk hy, naa veele ontwykingen,

op

op eene kluchtige wyze volbrengt, en daardoor zo trotsch en met zich zelven ingenomen wordt, dat hy nu op een' geheel anderen voet zyne Vrouw begint te behandelen, en van dezelve, tot belooning zyner manmoedigheid, eene onbepaalde gehoorzaamheid vordert. —— Nu ontmoeten de Broeders elkanderen; en *Lodewyk*, *Willem's* regtmaatige verwytingen niet willende verdraagen, trekt tegen dien den degen, waarop *Hamſter* juist toetreedt; doch ook deze moet van *Lodewyk* verſcheidene beledigingen ondergaan. —— Nadat de *Luitenant Carolina* van *Willem's* onſchuld verzekerd heeft, komt eindelyk *Juffrouw Bilding* in gezelſchap met de overige reeds genoemde perſoonen: hier is het, dat *Lodewyk* onverwacht zyne verlatene Vrouw herkent, haar weder als zyne Echtgenoote aanneemt, en belooft, al het kwaad, door hem veroorzaakt, weder te zullen goedmaaken; waarop *Willem* zich met hem verzoent, en met de nu bevredigde *Carolina* vereenigd wordt; terwyl de weldaadige *Hamſter* ook den *Luitenant* in ſtaat ſtelt, om met *Louiza* (die reeds ſints lang door dezen bemind werd) te kunnen huwen.

De gelykmaatigheid der Characters is in dit Stuk zeer wel bewaard; byzonder is de wel ruwe, doch hartlyke en edeldenkende, *Hamſter* een belangryk perſoonage in 't zelve; waarom wy gelooven, dat dit Stukje niet ongeſchikt zoude zyn, om, ten Tooneele gevoerd zynde, den Aanſchouweren een ſchuldeloos vermaak te verſchaffen.

De Blanke en de Zwarte, *Tooneelſpel. Naar 't Fransch van* PIGAULT LE BRUN: *door* J. K. *Te Amſteldam, by* P. J. Uylenbroek, *1798. In 8vo. te ſamen* 129 *bl.*

„Alwie het ſtelzel der Slaverny poogt te verdedigen, verdient van den Wysgeer de diepſte verachting, en van „den Neger een dolkſteek." Dit zeggen van den verdienſtelyken RAYNAL, als een gepast Motto voor dit uitmuntend Toneelſpel geplaatst, wordt door de ganſche handeling van hetzelve volkomen geſtaafd en bevestigd. Wy herinneren ons niet, een voor ons hart behaaglyker en in zyn geheel treffender Stuk in lang gelezen te hebben, en, gelyk de kunstminnende Franſchen den ſmaak- en gevoelvollen Vervaardiger hunne billyke goedkeuring en verering bewezen, betuigen wy ook aan den Nederduitſchen Vertaler voor dit aangenaam geſchenk ons hartelyk genoegen en onzen dank. De Fabel is hier, tot eeuwige ſchande der menschheid, in de natuur en in de waarheid maar al te zeer gegrond. De taferelen van barbaarſche gevoelloosheid en onderdrukking, welke de mees-

meesterlyke pen van LE BRUN ons afmaalde, kunnen overal nagegaan en gevonden worden, waar de beſchaafde Europeaan over het eenvoudig Kind der Natuur, den hoogstbeklagenswaardigen Neger, den vloek der Slaverny heeft uitgeſproken. Hoe lang reeds hebben de Wysgeer en Menſchenvriend tegen dit verſchriklyk kwaad hunne klaagſtemmen doen horen! Dat dan ook de Toneeldichter, door zyne doelmatige ſchetſen, hunne edele poging onderſteune! Immers moet dit by ieder gevoelige ziel de hoop verſterken: „ Mogen nu nog de woelingen der tyden beletten, dat ten minſten ieder Republikeinsch beſtuur over de verbetering van het lot der Negerſlaven ernſtig denke en handele, eenmaal toch zullen de pogingen der braven, door de goede Voorzienigheid onderſteund, den zegen uitwerken, dat de kreet der onderdrukte menschheid beter gehoord, en onze te lang verguisde en vertrapte natuurgenoten uit hunnen ſtaat van vernedering opgebeurd, en in hunne eeuwige rechten erkend en herſteld worden." Met dit inzicht, en opdat daartoe de ſtand onzer nog te zeer miskende Broederen algemener in aandenken kome en blyve, bevelen wy dit Toneelſpel niet alleen aan de oplettendheid en kunde onzer bekwame Tonelisten, maar ook aan elks aandachtige lezing en overdenking. Naar het gevoel, door die lezing by ons weder krachtig opgewekt, durven wy met te meerder vertrouwen verzekeren, dat hetzelve aan het oogmerk wezenlyk voldoet. Alle de Karakters ontwikkelen zich op ene byzondere wyze, geheel natuurlyk, en vooral die der Hoofdperſonadien zyn uitnemend en treffend geſchetst. De aandoenlyke tonelen, die elkander met afwisſeling en verſcheidenheid gedurig opvolgen, zyn met orde en in het beste verband geplaatst. Met één woord, het gehele beloop van dit Stuk, byzonder ook het aanmerkenswaardig einde, is ons voorgekomen, dat zo wel aan den ſmaak en het hart van den Opſteller ere doet, als het, gelyk elk nadenkende wel erkennen zal, van zyn goed oordeel en zyne bedaarde inzichten getuigt.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

JOSEPH, *in Leerredenen, door* P. VAN DER BREGGEN PAAUW *en* M. STUART, *Christenleeraars by de Remonstrantsch-Gereformeerden te Amsterdam. Tweede Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1798. *In gr. 8vo.* 355 *bl.*

In onze voorgaande aankondiging (*), in 't algemeen, onze gedagten over de Leerredenen der twee genoemde agtenswaardige Amptsbroederen hebbende medegedeeld, gaan wy nu, iets omstandiger, 't een en ander, ter proeve van denk- en schryftrant, mededeelen; naa, vooraf, te hebben aangemerkt, dat deeze Bondel, even als de voorgaande, tien Leerredenen bevat, van welke de Opschriften de volgende zyn: *Joseph in Voorspoed.* Gen. XLI: 38—52. — *Joseph spyzigt Egypte, of Tafereel der Spaarzaamheid.* Gen. XLI: 53—57. — *De eerste ontmoeting van* JOSEPH *aan zyne Broederen verdeedigd.* Gen. XLII: 1—20. —— *De Broederen van* JOSEPH *in benaauwdheid, of Tafereel van een ontwaakt Geweten.* Gen. XLII: 21—28. —— JAKOB *over* BENJAMIN *ontrust, of de Zelfskwelling der Vreesächtigheid.* Gen. XLII: 29—38. —— JAKOB *huiverig om* BENJAMIN *naar Egypte te zenden, of Tafereel der Besluiteloosheid.* Gen. XLIII: 1—15. —— *Tweede Komst van* JOSEPH'S *Broederen in Egypte, of Onzekerheid van den dag van morgen.* Gen. XLIII: 15—25. —— JOSEPH *wel Gevoelig, maar niet Zwak.* Gen. XLIII: 26—34. —— JOSEPH'S *Beker in den Zak van* BENJAMIN, *of Tafereel van de Broedertrouw.* Gen. XLIV. —— JOSEPH *ontdekt zich aan zyne Broeders, of het loon der Rechtschapenheid.* Gen. XLV: 1—15.

Tot eene proeve uit deeze schoone Leerredenen, willen wy, in de eerste plaats, iets afschryven van STUART'S aan-

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 425.

aanmerkingen over JOSEPH's eerfte ontmoeting aan zyne Broederen. Op den grondflag van eenige vooruitgezondene bedenkingen, „hoogstöpmerklyk (zegt STUART) „ wordt ons alzoo die ontmoeting; — belangryk wordt „ ons de aanmerking, dat zy aan JOSEPH's zyde niet „ gansch onverwacht kon zyn, want nu kon hy vooräf „ naar plichtgevoel en reden luisteren, daar hem anders „ zyn hart noodzaaklyk vooruit had moeten lopen, en „ hier door mag zyn oorfpronglyk charakter onduidelyker voor ons worden, de zedenlykheid van zyn bedryf „ zal daar door des te fprekender zyn."

Naa vervolgens de redenen vermeld te hebben, die JOSEPH's Broeders verhinderden, om den Regent van Egypte te herkennen, terwyl deeze, al aanftonds, zyne maagfchap in de vreemdelingen opmerkte, gaat STUART voort, om des Staatsdienaars gedrag, te deezer gelegenheid, te toetzen: „ *Hy hield zich vreemd tegen hun, en fprak* „ *hard met hun, en zeide tot hun: van waar komt gy?* „ Deeze houding, zegt de menfchenkennis, kan het werk „ des tegenwoordigen oogenbliks niet zyn. Het veinzen „ is eene tegennatuurlyke kunst, welke voorbedachtheid „ vordert, en zich by verrasfching altyd zelve het eerst „ verraadt. 'Er heeft dan een ontwerp by JOSEPH plaats „ gehad: maar welk? —— „ „ Om zich te wreeken van „ „ zyne Broederen, ten kosten zelfs van doodlyke ang- „ „ ften zynes Vaders:" " legt de beftryder zynes cha- „ rakters hem te last, en gaarne erkent gy allen, dat, „ wat zyne wraak ook mogt verfchoonbaar maaken, de „ prys, dien hy ze alzoo zou laten gelden, verfoeilyk „ zou blyven.

„ Het eigenlyke doel, 't welk JOSEPH zich heeft voor- „ gefteld, wordt ons door MOZES niet gemeld; een veel „ jonger *Joodsch* Gefchiedfchryver geeft hetzelve op, „ wiens gezag hier in geenzins volftrekt beflisfchen kan, „ doch wiens oordeel het onze zeer wel leiden mag. „ „ Hy wilde, deze zyn zyne eigene woorden, — beproe- „ „ ven, welke gezindheid hun allen thands bezielde, en „ „ voords, door zyne harde taal, hun tot het verhaalen van „ „ byzonderheden brengen wegens het vaderlyke huis, „ „ voorál toen hy BENJAMIN niet zag, tegen wien hy „ „ vreesde, dat zy eene gelyke daad, als tegen hem, „ „ beftaan mogten hebben (*)." " Eene geveinsde hard- „ heid

(*) JOSEPH. *Antiq. Jud.* Lib. II. c. 6. § 2.

„ heid zoo wel, als eene geveinsde onkunde, ſchryft „ FLAVIUS alzoo aan JOSEPH toe, terwyl hy daadlyk een „ gansch ander doel, dan zulk eene wreede wraakzucht, „ opgeeft. En letten wy nu zelve menschkundig op zyne „ houding, en onbevooroordeeld op zyn volgende gedrag, „ dan zullen wy hier in met hem inſtemmen, en alleen „ zyn opgegeeven doel in nog veel helderer licht be„ ſchouwen.

„ Wat toch (vraagt STUART) is wraak anders, dan „ wellust in het opzetlyk berokkend leed eenes vroegeren „ beleedigers, die dan het hoogst is, wanneer de wree„ ker zelf zich daadlyk doen zien kan? Dien wellust zou „ JOSEPH nu begeeren, — begeeren, ten kosten van „ 's Vaders doodsängſten, en hy zou zich niet willen „ vertoonen, en hy zou zich bedekt houden, hy zou dulden „ dat zyne Broederen hun leed aan elke andere oorzaak, „ behalven aan de wraak van hunnen mishandelden Broe„ der, toeſchreeven? In dezen wellust zou JOSEPH ge„ noegen vinden, en zyne hardheid is zoo geveinsd als „ zyne onkunde! Gy zult hem traanen zien ſtorten, na „ het minſte zelfsverwyt zyner vyanden; gy zult hem „ zorgvuldig zich zien verbergen, om het teder medely„ den van zyn hart niet kennelyk te maaken. —— Zon„ derlinge wraakzucht waarlyk, wier voorbeeld eenig in „ de Geſchiedenis der ganſche menschheid zyn zou!

„ Het is waar, (vervolgt STUART) wat dan anders ook „ zyn doel geweest mogt zyn, het middel, waardoor hy „ hetzelve bereiken wilde, zou zynen Broederen en zynen „ Vader angst en ſmarten kosten: maar wat het laatſte „ aangaat, JOSEPH wist dit niet. De tekst, die van zy„ nen eisch om BENJAMIN gewaagt, zegt niet, dat hem „ verzekerd werd, dat zyn vertrek den Vader zoo veel „ ſmart zou kosten;" (maar viel het niet gemaklyk, zonder dat JOSEPH des aankondiging bekwam, zulks voorshands te gisſen, of liever vast te ſtellen?) „ Wel lezen „ wy, op eene andere plaats, dat JUDA zou gezegd hebben: „ *die Jongeling zal zynen Vader niet kunnen verlaten: „ indien hy zynen Vader verlaat, zoo zal hy ſterven;* „ maar ter zelfder plaatze vinden wy ook, dat toen JU„ DA naderhand verzekerde, dat JAKOB het agterblyven „ van BENJAMIN in *Egypte* niet zou kunnen overleeven, „ JOSEPH zich juist toen niet bedwingen konde, maar „ zich zelf ten eerſten openbaarde. En wat nu de we„ zenlyk voorziene ſmart en angst van zyne Broederen be-

„ treft, daar het, zoo ver in myn oog een mensch-
„ kundig bewys kan gaan, beweezen is, dat wraak geen-
„ zins het doel van JOSEPH was, zou het eene bespot-
„ lyke kieschheid, teêrgevoeligheid en bekrompenheid, in
„ hem geweest zyn, van een, anders noodig en nuttig,
„ ontwerp af te zien, om dat tot deszelfs volvoering mid-
„ delen vereïscht werden, die eenigen angst aan hun
„ zouden kosten, die zich aan den snoodsten gruwel had-
„ den schuldig gemaakt."

Aangaande de noodzaakelykheid der beproevinge van zyne Broederen, eer hy zich dieper met hun inlaat: „ Welke menschen toch (vraagt STUART) zou JOSEPH
„ in zyne broeders weder tot zich haalen? Zouden het
„ dezelfde nydigaards zyn, die, nog raazender over zyne
„ wezenlyke meerderheid, dan wel eer over zyne voor-
„ spelde grootheid, op nieuw hem naar het leeven zou-
„ den staan? —— Zouden het dezelfde wreedaards zyn,
„ die in *Egypte* een tooneel van *Sichem* zouden kunnen
„ aanrechten? —— Hadden nieuwe wanbedryven hun
„ charakter ook nog meer verwoest? —— Hoe groot
„ was thands hun stam? —— Zou men dien in *Egypte*
„ dulden? — Deze en veel meer bedenkingen voorze-
„ ker maakten het voor JOSEPH noodzaaklyk, in ons
„ oog, om zich geenzins spoedig te ontdekken, en daar
„ door aan overvalling bloot te stellen, maar om door
„ voorzichtige proeven hunne onderlinge en byzondere
„ gezindheden te toetzen."

Uit al het bovenstaande trekt de oordeelkundige Leeraar dit gevolg: „ Ziet (zegt hy tot zyne hoorders) en
„ beoordeelt zelve nu naar deze bedenkingen, waar me-
„ de ik allen aanval op het zedenlyk charakter van
„ JOSEPH afgeweerd achte, of niet de aanleg van die
„ proeve reeds wyze goedheid zal doen bewonderen,
„ waar oppervlakkig aanzien liefdelooze wraakzucht voor-
„ deed, en waar ontydige tederhartigheid schroomlyke
„ onvoorzichtigheid geweest zou zyn."

Om nu nog iets van des Leeraars V. D. BREGGEN PAAUW's styl en denktrant ter proeve voor te draagen, willen wy 's Mans bedenkingen, aangaande een zeer vermaard onderwerp, het *Sentimenteele*, overneemen; zy dienen ter Inleidinge eener Leerrede, waarin hy, JOSEPH gevoeligheid toekennende, hem van zwakheid vryspreekt. Aldus laat zich de Redenaar hooren: „ Onder de
„ merkwaardige byzonderheden, waar door zich de eeuw,
„ wel-

„ welke wy beleeven, van veele voorigen onderſcheidt, „ en waar van zy den Nakomelingen maar al te vee- „ le ſchriftelyke getuigenisſen zal agter laten, be- „ hoort voorzeker de leer wegens dat gene, het welk „ by den naam van *Sentimenteel* best bekend is, doch het „ gene ik meen met dien van eene overdreevene gevoe- „ ligheid te mogen beſtempelen. —— Wenſchelyk ware „ het, M. T., dat zich onze eeuw daar door niet onder- „ ſcheidde! Wat my ten minſten betreft: de heillooze „ gevolgen bereekenende, welken die leer eigenaardig „ moet voordbrengen, en wie weet, by hoe veelen niet „ reeds heeft voordgebragt, — ik meen, het koesteren „ van vooruitzichten, het aankweeken van begeerten, aan „ welken de natuur des aardſchen leevens de verlangde „ en zeker verwachte voldoening zal en moet weigeren, „ — ik meen, de ſchadelyke en grievende teleurſtellingen, „ welke daar uit ontſtaan, en vaak tot ſchandelyke bui- „ tenſpoorigheden uitſpatten, — ik meen, de ongeſchikt- „ heid, om zich met de belangryke aangelegenheden van „ het menſchelyk leeven in te laten, om zich voor toe- „ komende onderſcheidene gewigtige betrekkingen be- „ kwaam te maaken, en aan dezelve naar behooren te „ leeren beandwoorden: — deze en veele andere ver- „ derflyke uitwerkzelen dier overdreevene leere bereeke- „ nende, zou ik bykans wenſchen, dat de hand der „ Schryveren, waarmede zy dezelve, onder de bevalligſte „ en aanlokkelykſte beelden, ſtonden in geſchrift te bren- „ gen, ten eenemaal ware verſtyfd geworden!

„ *Misſchien* (dus gaat hy voort) moest ik, om my de „ voordduurende aandacht van zommigen myner Toehoo- „ rers niet geweigerd te zien, my, by den aanvang my- „ ner Redevoering, zoo ſterk niet hebben uitgelaten; „ wat toch, denkt men welligt, wat toch is 'er van zulk „ eene aanvanglyke voordracht anders te verwachten, „ dan eene, daar op volgende, ſtrenge veroordeeling van „ de, boven allen lof verhevene, gevoeligheid des men- „ ſchelyken harte! Ik moet my dus haasten, om u te „ verklaaren, en ik verklaar gereedelyk T., dat ik my „ onder de geſtrenge veröordeelaaren daar van maar in „ het geheel niet wil gerangſchikt hebben. Neen waar- „ lyk, T.! Schoon ik niet ontveinze, dat ik hun, die „ overdreevene gevoelens deswegens voordplanten, als „ verderflyke Leden des Maatſchappelyken leevens zoo „ wel, als die genen, die deze gevoelens, hun in een

 „ ver-

„ vergulden beker toegediend, maar al te greetig in-
„ zwelgen, als nutteloozе ballasten dier zelfde zamenlee-
„ ving beschouwe; zoo betuige ik nogthands, de zooda-
„ nigen niet minder te wraaken, die met alle gevoeligheid
„ van hart den spot dryven, den mensch, die zich ver-
„ blydt met den blyden, en weent met den weenenden,
„ als een weinig beduidend wezen aanmerken, en voor
„ alle bedryven van eenig belang, op eenen beslis-
„ schenden toon, onbereekend of ongeschikt verklaaren.
„ En waarlyk, (dus vervolgt V. D. BREGGEN PAAUW)
„ daar zyn 'er, die het voor eene uitgemaakte zaak hou-
„ den, dat men van elk, zogenoemd, gevoelig en aan-
„ doenlyk mensch te vergeefsch groote daaden zal ver-
„ wachten. Hy mag, ja, gewigtige besluiten nemen,
„ belangryke voornemens opvatten; maar de geringste
„ omstandigheid, welke hem voorkomt, roert zyne gevoe-
„ lige ziel, de minste smart, welke hy, door het volvoe-
„ ren van zyn besluit, anderen zal aandoen, niettegenstaan-
„ de hy weet, dat die smart in haare gevolgen voor den-
„ zelven heilzaam zyn zou, houdt hem te rug, en ——
„ zyne besluiten en voornemens blyven onuitgevoerd. En
„ zou men den Heelmeester niet bespotten en veroor-
„ deelen, die door eene insnyding het leeven van den Ly-
„ der kan behouden, doch by het bezef van het bloed
„ het geen hy zien, en van de pynlyke smart, welke hy
„ denzelven veroorzaaken zal, het weldaadige mes bee-
„ vend uit de hand laat vallen, en den Lyder aan den
„ dood ter zekere prooije geeft? —— Deze is de gewoone
„ redeneering van zommige menschen. Zy zyn door het
„ overdreevene der bewuste leer tegen dezelve krach-
„ tiglyk vooringenomen, en slaan, in myn oog, tot een
„ ander uiterste over. Zy schryven *elken* gevoeligen
„ mensch een zwak en laf charakter toe, het welk niet
„ bereekend is ter volvoering van iets, waar toe eene
„ sterkte van geest, die door veelvuldigen en wezenlyk
„ schokkenden tegenstand staat aangevallen te worden,
„ gevorderd wordt. Dit ondertusschen schroom ik niet
„ voor ongegrond te verklaaren. Niets alvast (zoo be-
„ sluit de Redenaar) leert my het gedrag van JOSEPH, het
„ welk in mynen tekst (GEN. XLIII: 26—34.) vermeld
„ staat, duidelyker, dan dat gevoeligheid van hart, welke
„ zich vaak door het storten van menigvuldige traanen ken-
„ baar maakt, op zich zelve geen blykbaar en doorgaand
„ zeker bewys is van een zwak of laf charakter." Het
be-

bewys deezer ſtellinge, in de ontwikkeling van JOSEPH's gedrag, in het voorgeſtelde geval, onderwerpen wy aan het oordeel der Leezeren der Leerrede zelve, terwyl ons bepaald beſtek meer overneemens verbiedt.

De Leer der Verkiezing en Verwerping eenvoudiger gemaakt: ter toelichting van de gewigtige Vraag, of de Gereformeerden zig met de Remonſtrantſche Broederſchap, en verdere Proteſtanten, vereenigen kunnen. Te Leeuwarden, by C. van Sligh, 1798. *In gr. 8vo. 129 bl.*

De Schryver van dit Stukjen, welks ſchryfſtyl vry wat overeenkomst ſchynt te hebben met dien van andere leezenswaardige Stukken, die ons, zoo wy giſſen, van die zelfde hand ſedert eenigen tyd zyn medegedeeld, van jongs af, gelyk hy zelf bekent, in de Calviniſtiſche begrippen van eene volſtrekte Voorbeſchikking onderwezen, en daarmede doortrokken, maar ook van jongs af door dezelve ontrust, en nu, na een bedaard en godvruchtig onderzoek, van de ongegrondheid en ſchadelykheid van dat Stelzel meer en meer overtuigd, doet eene pooging, om zyne Medechristenen, die nog min of meer aan deze in zyn oog ongerymde en zeer verderfelyke Leer vasthouden, daarvan te rug te brengen.

Het Geſchrift, voorhanden, bevat vyf Hoofddeelen. In het eerſte derzelven wordt de waare Leer der Verkiezing, *zoo als onze* Schryver dezelve begrypt, ontvouwd en toegelicht. *Verkiezing* beduidt, zyns oordeels, in den Bybel niets anders, dan eene verheffing, en begunſtiging met Godsdienſtige voorrechten, boven anderen. Zoo wordt het gebruikt van het Iſraëlitiſche Volk, dat met Godsdienſtige openbaaringen en inrigtingen, verre boven andere Natiën, verheeven en begunſtigd was, en van de Christenen, die onder het N. T. boven andere menſchen, op ſoortgelyke wyze, begunſtigd zyn. Het woord *verkiezing* ſchynt byna gelykluidend te zyn met *roeping*. Deze bybelſche verkiezing moet aangemerkt worden, als eene onverdiende gunst van God, die algemeen is, de Joodſche voor het geheele Joodendom, de Christelyke voor het geheele lichaam der Christenen; maar zy ſtrekt geenzins tot eene onfeilbaare zaligheid na dit leeven, maar tot de algemeene gunſten van den Joodſchen en

Christelyken Godsdienst. *Verwerping* komt hier niet te pas. Het volgt van zelfs, dat, wanneer één Volk by uitneemendheid begunſtigd wordt, andere Volken dan in zoo verre voorbygegaan worden. De verwerping, waarvan Paulus, Rom. IX–XI, en op eenige weinige andere plaatzen, ſpreekt, is eenig in haar ſoort, en kan voor of na op geene andere menſchen worden toegepast. „ In eene enkele plaats," zegt de Schryver, „ wordt gezegd, *God heeft ons verkooren tot zaligheid*; maar dan wordt het groot geluk der Christenen in dit leeven dus genoemd, gelyk in een menigte andere plaatzen. Ik wil ook niet ontkennen, daar alles in de geheele wereld in het Godlyk beſluit en alwetendheid begrepen is, dat men ook ons eeuwig lot daarmede kan inſluiten, maar dan ontken ik zeer, dat dit in het O. en N. Test. onder de gedaante van verkiezing, en uitſluiting daar van, worde voorgeſteld. Van de algemeene eeuwige beſluiten ſchynt Gods woord niets te melden." Voor hun, die nog te ſterk aan vooroordeelen gehecht zyn, om aan de voorgeſtelde verklaaring van veele dikwyls kwalyk toegepaste plaatzen der H. Schrift toeſtemming te geeven, wyst de Schryver een anderen weg, om alle bezwaaren, waarmede, zynes inziens, de Leer der volſtrekte Prædestinatie gedrukt wordt, opgeruimd te krygen; om naamelyk eene voorwaardelyke verkiezing, met de Lutherſchen en meeste Gereformeerden, aan te neemen. Behalven 't geen reeds *Mosheim*, in zyne wederleggende Godgeleerdheid, van de Engelſche, Franſche, Brandenburgſche, Geneefſche en veele Zwitſcherſche Gereformeerden heeft geſchreeven, die Calvyn's leerſtelzel of nimmer aangenoomen, of reeds lang verworpen hebben, doet ons de Schryver, bl. 56, opmerken, dat ook de meeste Gereformeerden in Nederland, die maar een zeer klein gedeelte van 't groote lichaam der Hervormde Kerk uitmaaken, het volſtrekt beſluit vaarwel gezegd hebben: waaromtrent, en het geen hy tot bewys bybrengt, (b. v. dat daarvan thans op den Kanſel doorgaans wordt gezweegen,) nog wel wat zou aan te merken vallen. De Leer der volſtrekte Verkiezing en Verwerping is dan, volgends onzen Schryver, niet Gereformeerd, omdat ze van verre de meesten verworpen wordt.

De bewyzen voor 't geen hy de ſchriftuurlyke Leer van Verkiezing en Verwerping noemt, in het tweede Hoofddeel te berde gebragt, zyn met oordeel gekoozen, en

en in zoodanig licht geplaatst, dat het moeielyk zou vallen, 'er veel met grond tegen te zeggen. Wy kunnen, zonder te uitvoerig te worden, daarvan geen breeder verslag geeven, en ons even min inlaaten in eene nadere opgave der Calvinistische, in zyn oog, geheel verkeerde begrippen, over eene eeuwige en volstrekte voorbeschikking van byzondere persoonen tot zaligheid en rampzaligheid, en andere daaraan verbondene leerstellingen, die, in het derde Hoofdstuk, breedvoerig voorgedraagen, en daarna, in het vierde, met vrymoedigen ernst tegengesproken, en, als ten eenemaal onbestaanbaar met de zekerste gronden aller Godgeleerde waarheden, verworpen worden.

De Leer der Calvinisten is, naar het gevoelen van den Schryver, niet alleen ongegrond, en tegen de Rede zoo wel, als den Bybel, strydig; maar ook voor de kennis van den Bybel, voor geloof, godvrugt, troost en zaligheid, zeer verderfelyk; daar het ander gevoelen zeer bewysbaar, en in alle deze opzigten allerheilzaamst is. Dit tracht hy in 't vyfde en laatste Hoofdstuk uitvoerig te bewyzen. Moogelyk zyn deze en gene gevolgtrekkingen wel wat overdreeven; maar over 't geheel is 's Mans redeneertrant, beoordeeld naar de beginselen, waaruit hy uitgegaan is, zoo overtuigend, dat wy twyfelen, of 'er wel iets, dat meer geschikt is, om onbevooroordeelde aankleevers van 't gewoone Stelzel tot nadenken te brengen, zou kunnen geschreeven worden.

Van merkelyke toelichting, die wy, door dit geschryf, omtrent de gewigtige Vraag, of de Gereformeerden zich met de Remonstrantsche Broederschap, en verdere Protestanten, vereenigen kunnen, waartoe hetzelve, volgens den titel, ingericht is, zouden gekreegen hebben, kunnen wy voor ons niet hoog opgeeven. De Schryver zegt wel, bl. 125, 126. „ Om geringe verschillen, die niet fundamenteel zyn, mag men zig niet afscheiden. De Prædestinatie was eertyds het hoofdgeschil; de Calvinisten merkten die aan als eene grondwaarheid, die te ontkennen, eene doodlyke kettery. Maar hoe is het nu? de meeste Gereformeerde kerken en leeraaren verwerpen deze stelling, de weinige Calvinisten zeggen; het is een stuk van geen belang. Erkennen wy dus volmondig, dat de andere Protestanten niet in den grond dwaalen, maar egte Christenen zyn, met welke wy eeuwig in den hemel wenschen aan te zitten, waarom zouden wy met onze waare medebroeders, hier op aarde, de uitterly-

 ke

ke plegtigheid des Avondmaals niet willen houden." Maar dit verschil is zoo gering, in vergelyking van andere leerpunten, die nog steeds over en weder, met veel yver, beweerd en betwist worden, dat, zelfs gesteld zynde, dat men in dit ééne kon samenkomen, nog al veel te vereffenen zou overblyven. Op dezelfde bladzyden doet de Schryver de Leer van eene volstrekte Prædestinatie, als eene loutere misvatting, door de bovendryvende Leer der Gereformeerden thans afgekeurd, ja als eene zeer verderfelyke misvatting, voorkomen, en zegt hy: „ De leer van het volstrekt besluit is geene grondwaarheid, wy mogen, behoudens eene zuivere regtzinnigheid, daar verschillend over denken. Het is een louter broedergeschil in de Gereformeerde kerk, even als 't geschil der Voetianen en Coccejanen." Hoe hangt dit samen? En hoe is 'er vereeniging, ook op dit stuk, te wachten, zoo lang men niet van weerskanten hierin eens is, dat men, behoudens de grondleer van het Christendom, over dit onderwerp verschillend kan denken, en dat men 'er, by den openbaaren en gemeenschappelyken eerdienst, zonder eenig nadeel van kan stilzwygen?

Nederduitsche Vertaaling van den Brief, vastgesteld by het Synode der Walsche Kerken van de Bataafsche Republicq, byëengekoomen binnen Gorcum, in de Maand Juny van den Jaare 1798. *Articul* 37 *en* 38; *strekkende ter beäntwoording van de Misfive, door de Remonstrantsche Broederschap rondgezonden. In gr.* 8*vo.* 8 *bl.*

Een beleefde Brief, ter beantwoording van den overbekenden voorslag der Remonstrantsche Broederschap, tot vereeniging der Protestanten, die, onder allen schyn van overeenstemming met de broederlyke verlangens en liefderyke wenschen der Remonstrantsche Christenen, geen groote gezindheid tot dat soort van vereeniging aan den dag legt, welk deze wel voornaamelyk schynen bedoeld te hebben. Desniettemin ademt dit opstel vredelievende en regt Christelyke gevoelens, omtrent verschillend denkenden, die de Bestuurders der Walsche Gereformeerde Gemeenten van het Bataafsche Gemeenebest verzekeren, dat hun zoo wel dierbaar zyn, als

als de genen, die met hun dezelfde leerbegrippen belyden. Zy zeggen, onder anderen: „ In plaatse van hun-„ ne inzigten te beoordeelen, verkiezen wy liever geene „ anderen by hun te onderstellen als de zodaanigen, waar „ meede wy zelven bezield zyn, en, zonder hunne be-„ grippen aan te neemen, of te vergen dat zy de onze „ omhelzen, reekenen wy het van onzen pligt met hun-„ lieden, door banden van verdraagzaamheid en van vree-„ de, vereenigt te blyven. Deeze schoone gevoelens „ belyden wy niet blootlyk met de mondt, maar dezel-„ ve zyn in onze harten ingeprent, en rigten onze daa-„ den, wy durven ons ten dien einde beroepen op onze „ Preediking, welke daar van een openbaar bewys op-„ leeverd. Wy betuigen gezamentlyk, zo dikwerff als „ wy den Godsdienst ten onderwerp neemen, een afkeer „ te hebben van dien beslissende toon, even als of die „ geene, die buiten ons zyn, van niets minder dan van „ onweetenheid, of kwaade trouw, te beschuldigen zou-„ den zyn." Met dat alles yveren zy voor de zuiverheid der Leere, die hun door hunne Voorvaders, ten kosten van hun bloed, overgeleverd is, en kunnen nog niet besluiten, om toe te laaten, dat van hunne Kansels allerhande soorten van leeringen, of stellingen, omtrent het Godsdienstige, worden gepredikt, of verkondigd. Zulks geschiedt, zeggen zy, „ om geene andere reede, „ als om dat wy overtuigd zyn, dat een zodaanig men-„ gelmoes van onderwys, en van Godsdienst oeffening, „ *meer verwarring zoude te weeg brengen*, als dat het „ *zoude strekken* tot stigting, en opwekking, der Chris-„ tenen *schaaren*, welke 't zaam gesteld uit veele zwak-„ ke geesten, de een aan het twyffelen zoude helpen, „ en de ander tot wanhoop zoude doen overslaan; en, „ het geen boven dien ons daartoe nog niet kan doen „ besluiten, is dat wy vreezen, dat als dan eene wyde „ deur zoude opengezet worden voor die geenen, „ welke, agter den naam van Christenen te zyn zig „ zoekende te verschuilen, het op niets minder zou-„ den tragten toe te leggen dan om de gronden, „ waar op de waare Christen leer berust, te onder-„ mynen, met namelyk te loochenen de Godheid van „ Christus, en de verdiensten van zyn lyden, waar „ op onze geloofs belydenis alléén gegrond is, en ge-„ vestigt blyft, en van welke onwankelbaare gronden

„ wy

„ wy nooit zullen afwyken, of ons dienaangaande toe„ geevend gedraagen, bereyd zynde onze verknogtheid „ aan dezelve, al was het met verbeurte van ons leeven, „ te bevestigen.”

Door de Nederduitsche Vertaaling heeft dit Stuk, dat, in 't oorspronglyke, bevallig en energiek tevens geschreeven is, vry wat verloren.

Proeve van Godsdienstige Brieven voor het Verstand en Hart, opgedraagen aan alle Beminnaaren van Waarheid en Godzaligheid. Te Rotterdam, *by* J. van Baalen, *en te Altona*, *by* J. Schultz, 1798. *In gr.* 8*vo.* 277 *bl.*

Die aan dezelfde leiding van gedachten, over de Bybelsche Leer der Gelukzaligheid, gewoon zyn, als de Schryver van dit achttiental *Godsdienstige Brieven*, en zich wel, op een gemoedelyken trant, over zaaken van Godsdienst, in een doorgaans bevalligen styl, willen laaten onderhouden, zullen dit Boek met genoegen leezen, en kunnen 'er ook dat nut, 't welk men stichting noemt, in meer dan één opzicht, uit trekken. De Schryver zegt ergens: „ Ik lees, tot myn uitspanning, nog dikwerf *Zedelyke Verhaalen* van MERCIER, D'ARNAUD, „ MEISNER en anderen, en vind niet zelden iets, dat my „ in het goede kan versterken: —— een *Juliette Grenville*, *Carel Grandison*, *Lucia en Carolina Sanson*, kan „ ik leezen met aandoeningen, en bewonder de bekwaamheid en kennis van het menschelyke hart, van derzelver opstellers; — ook geeft myn hart my gene verwytingen, wanneer ik eene *Polieukte* en *Thirsa* geleezen heb, maar ik zegen de nagedagtenis van den Grooten CORNEILLE, en vereer de Godsdienstliefde van den „ onstervelyken FEITH.” En het is uit de geheele schryfwyze wel te zien, dat zulk soort van Schriften hem niet vreemd is. Hier en daar heeft hy ook zyne krachten in 't maaken van Versen beproefd, en eenige Gezangen ingevoegd, die wel niet veel dichterlyke schoonheden hebben, maar desniettemin aan het welmeenend doel van den Opsteller, tot opwekking en versterking van Godsdienstige gevoelens, bevorderlyk kunnen weezen.

In de vier eerste Brieven deelt *Lodewyk* aan *Elize* zyne gedachte mede, over de benoeming van den Verlosser met

met den naam *Vredevorst*, by Jesaia, waarin men de bekende theorie van drie onderscheidene Ampten van Jesus Christus in 't breede kan ontwikkeld vinden. De vyfde, zesde, zevende en tiende Brief handelen over het zedelyk kwaad, deszelfs oorsprong en gevolgen, over Gods heiligheid, rechtvaardigheid, liefde en weetenschap, om daar uit de noodzaaklykheid der Verlossing te bewyzen, waarby een voornaam deel van 't Theologisch Systema wordt doorgeloopen. In den twaalfden, dertienden, veertienden, vyftienden en achttienden, wordt de leevensgeschiedenis en bekeering van zekeren *Valerius*, die eerst omtrent deze leerstellingen vry ongeloovig geweest was, beschreeven. In een anderen Brief wordt het leeven en sterven van een ander, die ook deze leer niet kon verduuwen, en wanhoopend deze waereld verliet, met het flichtelyk leeven en godvruchtig afsterven van den welbekenden HERVEY, die met deze leerstellingen geheel vervuld was, vergeleeken; welk laatste uit een Hoogduitsch Tydschrift is overgenomen. De overige behelzen eene wederlegging van tegenbedenkingen tegen de Leer der Verzoening, een zeker soort van Commentarie over Eph. II: 8, 9, en voorts uittrekzels uit Preeken van RAMBACH en KRAFFT, ten bewyze, dat 'er in Duitschland ook nog braave Mannen gevonden worden, die, zonder terughouding, voor de rechtzinnige Leer uitkomen.

Berichten van de Zendingen der Evangelische Broedergemeente onder de Heidenen. No. 3. Inhoud: I. *Kort Bericht van de Zendingen der Broeders onder de Heidenen in 't algemeen.* 3. *Onder de Laplanders en Samojeeden.* 4. *Naar Georgien in Noord-America.* 5. *Eerste onderneeming in Suriname.* 6. *Naar Berbice.* 7. *Onder de Arawakken, Vrynegers en Negers in Suriname.* II. *Reize van* H. WIED, *van Paramaribo naar Hoop, en bezoek aldaar, in* 1794. *Uitgegeven door de Missions-Societeit te Zeist, en gedrukt te Amsteldam, by* J. Weppelman, 1798. *In gr.* 8vo. 85 *bl.*

In dit derde Stukjen wordt eerst het reeds te voren aangevangen bericht, van de onderneemingen der Evangelische Broedergemeente onder de Laplanders en Samojeeden, nog met eenige byvoegsels vermeerderd. Zy betref-

treffen welmeenende, doch mislukte, poogingen, om het Euangelie aldaar ingang te doen vinden, in 1734—1741. Daarop wordt verslag gegeeven van twee even vruchtelooze bezendingen naar Georgien in Noord-America, in 1734 en 1774; en vervolgends van de werkzaamheden der Broedergemeente in Suriname en Berbice. De eerste bezendingen naar Suriname, 1734—1745, schynen ook aldaar niet veel vrucht gedaan te hebben. In Berbice werd in 1738 en volgende jaaren meer uitgericht, onder de Arawakken en andere Indiaansche Volken. Men had daar, na veeljaarigen vergeefschen arbeid, eindelyk te Pilgerhut eene Gemeente gevestigd, die veel toeloop kreeg. 'Er werden, in twaalf jaaren tyds, 1748—1760, over de 400 gedoopt. Zy is echter niet lang daarna, door een samenloop van ongelukkige omstandigheden, (eene besmettelyke ziekte, die zeer veelen, en met hun Broeder SCHUMANN, een van de voornaamsten der Missionarisſen, wegraapte, een daarop gevolgde hongersnood, en verschrikkelyken opstand der Negers,) geheel te niet geloopen. In Suriname werd ook omtrent dien tyd, (1754 en vervolgends), het Zendelingwerk hervat, en niet zonder goed gevolg onder de Arawakken, Vrynegers en Negers, bevorderd. De welmeenende Missionarissen, wier yver en moed, in het voortzetten hunner onderneemingen, men niet genoeg kan bewonderen, hadden evenwel ook hier met de grootste hinderpaalen te worstelen. Het had veel in, in deze ongezonde luchtstreek, daar verscheurende beesten, slangen en andere vergiftige dieren, en nog meer achterdochtige en wraakzuchtige Indiaanen, de Broeders geduurig in leevensgevaar bragten, en daar het bovendien zeer bezwaarlyk was, zich maar een sober onderhoud te verschaffen, zich te vestigen en staande te houden. Dit is hun evenwel jaaren achtereen, (de berichten in dit nommer loopen tot 1784,) gelukt. Behalven een aantal Arawakken, onder welken men twee kleine Gemeenten, in *Saron* en *Hoop*, heeft weeten te stichten, zyn ook eenige Vrynegers uit de twaalf Negerdorpen, waarvoor eene afzonderlyke bezending geschikt werd, en vervolgends ook Negerslaaven, tot het Christendom overgebragt, van welke laatsten ook een Gemeente versameld is, die in 1781 bestond uit 128 Communicanten, 85 Gedoopten, en 64 Doopcandidaaten. In 1784 beliep het getal der leden, van de Neger-Gemeente in Paramaribo, op 260 Gedoopten, de Kinderen niet

niet mede gerekend, waarvan 143 Communicanten waren. Tot de Indiaanſche Gemeente in *Hoop* behoorden 170 Gedoopten, en daaronder 47 Avondmaalsleden.

Het laatſte bericht van dit Stukjen betreft eene Reize van Br. HANS WIED en Huisvrouw, van Paramaribo naar Hoop, en bezoek aldaar in 1794. Deze Reis van zeven weeken is zeer belangryk, niet alleen door de beſchryving van den toeſtand der aldaar geſtichte Indiaanſche Gemeente, en de wyze waarop dezelve bediend wordt, maar ook wegens een aantal niet zoo algemeen bekende merkwaardigheden, van deze en omliggende Landſtreeken en derzelver bewoonders. Hoe meer wy daarvan leeren kennen, des te hooger moet by ons de bewondering ryzen van die Evangeliſche Broeders, die 'er zich, alleen uit liefde voor Godsdienst en Christendom, neergezet hebben, en, ter bereiking van hunne welmeenende oogmerken, zich zoo veel getroosten.

Samenſtel van Heelkunde, *door* BENJAMIN BELL, *Lid van het Koninglyk Genootſchap van Heelkundigen in Ierland*, *enz. Uit het Engelsch vertaald. IIIde Deels 1ſte Stuk. Te Utrecht en Amſterdam*, *by* G. T. van Paddenburg en Zoon, M. Schalekamp *en* W. Holtrop, 1799. *In gr. 4to.* 140 *bl.*

Meermaalen hadden wy het genoegen, om onze Leezeren, over den inhoud van dit uitmuntend, by Stukken uitgegeeven wordende, Werk, te onderhouden. Eindelyk zien wy, met vermaak, het eerſte Stuk van het laatſte Deel in het licht verſchynen, en hoopen, dat het nu ſpoedig, tot nut van meer en min gevorderden, geheel voltooid zal zyn.

Het tegenwoordig Stuk handelt, in drie *Hoofddeelen*, te weeten het XXXVI, XXXVII en XXXVIII, over de in het *Tweede Deel* niet afgehandelde Wonden, de *Gebrandheden*, en de *Gezwellen*. Alles is, volgens gewoonte, uitvoerig en keurig behandeld; doch daar het ons niet mogelyk is van alles een behoorlyk verſlag te doen, moeten wy ons maar tot eenige weinige ſtukken, die van een zeer algemeen nut zyn, bepaalen.

Van dien aart is de behandeling der *Gebrandheden*; in deeze „ behoort (dus ſpreekt de Schryver, p. 91 en 92) „ ons eerſte werk te zyn, dat men den Lyder, zo ſpoe-

„ dig

„ dig doenlyk, rust zoeke te verſchaffen. Is de huid „ niet vernietigd, maar ſchynt zy ſlegts door prikkeling „ te lyden, dan kan men de pyn merkelyk verligten, „ door het aanleggen van verſchillende zoorten van mid- „ delen. —— Een van de beste middelen, tegen alle ge- „ brandheden van dien aart, beſtaat in het aanleggen van „ ſterke Brandewyn, of andere geestryke wateren: het „ ſchynt voor een oogenblik de pyn te vermeerderen, „ maar dit houdt ſpoedig op, en wordt door een zeker „ aangenaam prikkelend gevoel opgevolgd. Het is zeer „ goed, wanneer men de deelen daar in kan houden, „ maar kan dit niet geſchieden, dan moet men ze geſta- „ dig met ſtukjes, in Brandewyn gedoopt, oud linnen „ bevochtigen.

„ Met betrekking tot de geneezing der blaaren, zyn „ zommigen van oordeel, dat men dezelve terſtond moet „ openen, wyl anderen wederom aanraaden, om hen on- „ gemoeid te laaten zitten. Om by eigen ondervinding „ te ſpreeken, zou ik van oordeel zyn, dat zy nimmer „ moeten geopend worden, dan na dat de door branding „ veroorzaakte pyn geheel ophoudt: want, geduurende dat „ tydperk, gaat de geringſte toegang van lucht met veel „ ongemakken gepaard. Maar is de door het branden te „ weeg gebragte prikkeling geheel verdweenen, dan kan „ men ze zonder gevaar openen; en zulks moet in dit tyd- „ vak ſteeds in het werk geſteld worden; want laat men „ het vocht te lang onder de huid zitten, dan kan zy de- „ zelve zeer dun maaken, ja zelfs een zekeren trap van „ verzweering te wege brengen, welke men zonder moei- „ te had kunnen voorkomen. Ja men behoort op dien „ tyd de blaaren, in plaats van met groote inkervingen, „ met kleine ſteeken open te maaken, ten einde te be- „ werken, dat 'er zo weinig lucht indringe, als met mo- „ gelykheid geſchieden kan. En is het vocht uitgeloosd, „ dan is het best, wat men op het deel kan leggen, een „ dun ſmeerzel van Olie en Wasch, vermengd met een wei- „ nig Loodzuiker. Oly op zich zelfs is te dun, zy vloeit „ gemakkelyk weg; en Zalven van gewoone dikte ver- „ oorzaaken meer pyn, dan een dun ſmeerzel, door- „ dien derzelver ſtyfte oorzaak is, dat zy niet gemak- „ kelyk genoeg kunnen worden aangelegd en wegge- „ noomen."

In de behandeling der *Vyt* (Panaritium) wykt onze Schryver niet weinig af van de gewoone heelwyze, die, in

in een geringeren graad van dit kwaad, veelal gezocht wordt met weekmaakende pappen, om door dezelve eene verandering van het fcherp uitgevaat vocht in goeden etter te wege te brengen. Onze Schryver merkt, p. 122, aan, dat de deelen, welke de ftoffe der *Vyt* uitleveren, van zodanig een vliezigen aart zyn, dat men van dezelve geenerleye gunftige etterwording kan verwachten. Hy raadt, derhalven, om de uitftorting, zo het geval niet te zwaar is, door middel van plaatzelyke ontlastingen, door bloedzuigers, en door zamentrekkende middelen, voor te komen. Is intusfchen het geval zo erg, dat 'er reeds eene uitftorting van vochten plaats heeft, dan houdt hy de konstbewerking voor onvermydelyk: moetende dezelve, zo de ftoffe niet diep ligt, in eene enkele lancetfteek beftaan. Terwyl, zo de ftoffe beneden het beenvlies ligt, en dus het laatfte kootje der vinger reeds aangedaan is, bezwaarlyk eene grondige geneezing zal kunnen bekomen worden, zonder wegneeming of uitzweering van gemelde beentje. Waarom hy, in de plaats der enkele gewoone diepe infnyding, de oogenbliklyke uitpelling en wegneeming van het geheele kootje aanraadt.

Zeer leerzaam, en van een algemeen gebruik, zyn ook de raadgeevingen onzes Schryvers, ten opzichte der *Winterhanden* en *Wintervoeten*, of der zogenaamde Vorstbuilen, onverfchillig op welke plaatzen zy ontftaan. Inzonderheid raadt hy hun, die aan zoortgelyke ongemakken onderhevig zyn, te zorgen, dat de aan de lucht blootgeftelde deelen, zo veel mogelyk, voor de werking der fneeuw bewaard blyven; dewyl, volgens zyne ondervinding, niets deeze ongemakken fpoediger en geweldiger doet ontftaan, dan de fmeltende fneeuw. In gewoone gevallen van Vorstbuilen is het, volgens des Schryvers waarneemingen, best, het aangedaane deel te wryven met Terpentyngeest, of met de ontbinding van Campher in Brandewyn, of ook de deelen by aanhoudenheid te bedekken met ftrookjes linnen, in een deezer vochten natgemaakt. — De Vertaaler voegt hier eene Aantekening by van den Hoogduitfchen Overzetter, die aanmerkt, dat men, in deeze gevallen, dikwyls gebruik maakt van Steenolie, Balfem Peru, eene pap van geraspte witte Wortelen, enz. doch dat voor een der beste middelen moet gehouden worden een zalfje uit verrotte of gebraadene Appelen, doiren van Eijeren, Lynolie en een weinig Lood-

zuiker. Voorts raadt de Schryver hun, die aan dit lastig ongemak jaarlyks onderhevig zyn, het gebruik aan van het koud bad, vooral van zout water; 't geen niet veel verschilt van den raad, dien wy onlangs in een der Parysche Dagbladen hebben geleezen, en die aldaar als onfeilbaar wordt opgegeeven. Om, namelyk, in een groot bierglas vol water, te ontbinden een half lood Keukenzout en een half lood Ammoniaczout, en met dit vocht de aangedaane deelen, by aanhoudenheid, te bevochtigen.

Reizen door Palestina, in eenige aangenaame Brieven, met eene op nieuw getekende Landkaart van de tegenwoordige gesteldheid van dat Land. Door S. VAN EMDRE, *Lid van de Zeeuwsche Maatschappy der Weetenschappen, en van het Genootschap tot verdediging van den Christlyken Godsdienst, en Predikant te Wageningen. Tweede en laatste Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo. 206 bl.*

Ons oordeel, over het Eerste Deel deezes Werks geveld, gaat ook door over dit Tweede, als aan het voorige geheel gelykaartig (*).

By de verkorte opgave des Inhouds, en een klein staal, zullen wy, derhalven, onze Aankondiging kunnen laaten berusten. De VII Brief, hier de Eerste, behelst de *Reize van Jerusalem naar Nazareth;* hier in komen voor, de *Graven der Koningen en Richteren*, *Rama*, *Elbir*, *Leban*, de *Fonteine Jacobs*, *Sichem*, de Bergen *Gerisim* en *Ebal*, *Samaria*, *Ginin*, de Bergen *Gilboa*, *Endor*, *Naïn*, *Dabira*, de Berg *Thabor*, en eindelyk *Nazareth* zelve. — In den VIII Brief wordt de Reis van daar na den Berg *Libanon* voortgezet, en ontmoeten wy in denzelven *Kana*, *Sephouri*, *Hattin*, de *Duiven-Vallei*, den *Berg der Zaligspreekingen*, *Tiberias*, *Baden buiten de Stad*, *Zee van Tiberias*, *Bethsaida*, *Kapernaum*, *Telhum*, *Saphet*, *Ain el Zaiton*, een *Mineraale Bron*, het *Water Maron*, het Gebergte *Hermon* en *Libanon*. — Met den IX Brieve wordt de Reis voortgezet, langs de Zeekust van het Noorden ten Zuiden; hier komt ons voor, eene beschouwing

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 't Jaar 1798. bl. 575.

wing van *Zidon*, *Sarepta*, *Tyrus* met derzelver Waterleiding, de *witte Kaap*, *Scandalium*, *Zib* of *Achzib*, *Akra* of *Ptolomais*, *Beeken Belus* en *Kison*, *Berg Karmel*, *Kaipha*, *Tartura*, *Beeken Koradjse* en *Zirka*, *Cesarea*, *Arzuf*, *Jabne*, *Asdod*, *Askalon*, *Gaza*, *Khan Tounes* en *El Arisch*.

De byzondere Plaatsbeschryvingen, overeenkomstig met eene hier ingevoegde Landkaart, de hedendaagsche gesteldheid van *Palestina* voor oogen stellende, volbragt hebbende, vaart de Schryver, met den X Brieve, voort, om te spreeken over de Lugtgesteldheid van *Palestina*, de Jaargetyden, de Lugtverschynzelen, en wat daartoe behoort, als mede de Ziekten ten dien lande heerschende. —— De XI Brief stelt ons voor oogen de vrugtbaarheid van *Palestina* in Koorn en andere Gewassen, een Maandlyksche Kalender aangaande de Voortbrengzelen —— Tamme en Wilde Dieren diens Lands; Vogelen en Visschen vinden wy 'er by vermeld. Zout en Bergstoffen besluiten deezen Brief. —— De XII schetst ons de Inwoonders van *Palestina*, *Mohammedaanen*, *Christenen*, *Jooden*, *Samaritaanen* en *Drusen*. —— De XIII en laatste loopt over de Gewoonten der Inwoonderen van *Palestina*.

Deeze Brieven, welke de Plaatsbeschryvende vervangen, twyfelen wy niet aan te pryzen, als in een klein bestek vereenigende, wat oude Reizigers, doch inzonderheid laatere Waarneemers, opgemerkt hebben; welk alles zeer ten rechten verstande van veele anders kwalyk begreepene Bybelplaatzen kan strekken, en over 't algemeen licht verspreiden over die tot deeze byzonderheden betrekking hebben. VAN EMDRE heeft zich der kortheid bevlytigd; doch zyne aanwyzingen kunnen elk weetgraagen te recht helpen om uitvoeriger berigten op te zoeken.

Een Staal uit dit Deel hebben wy beloofd, en schryven daar toe af den Kalender van *Palestina*, welke MICHAËLIS uit de Verhandelingen van BUHLE en WALCH heeft opgemaakt, met betrekking tot het Weêr in alle maanden des jaars.

„*January*. Koude, Sneeuw, Regen, van welke in „ deeze maand de Beeken, de rivier de Jordaan, en de „ Meiren, zwellen; ook heeft men veel wind. In deeze „ maand vondt DE BRUYN den westelyken *Libanon*, en „ daar om liggende velden, met Sneeuw bedekt. Zom-

 „ tyds

„ tyds kan het in 't Zuiderdeel, op 't laatst van die „ maand, vry warm zyn, gelyk LA ROCQUE ondervondt. „ —— *February*. Byna 't zelve Weder, ook donder „ en hagel; doch minder Regen en Sneeuw. — *Maart*. „ De warmte begint, meer regen dan in de voorige „ maand, als mede wind, die dan meest uit het Westen „ waait, menigvuldige donder, hagel, en zomwyl ook „ koude. In 't Zuiderdeel, vooral omstreeks *Jericho*, „ kan de hitte reeds lastig zyn. —— *April*. Meestal „ heldere lugt, warm of heet, inzonderheid omstreeks „ *Jericho*. Op den 30 dier maand, wil men, dat een „ voetganger by *Rama* door de hitte omgekomen zy. „ Veele Beeken, die geene gemeenschap met den Jor- „ daan hebben, beginnen te verdroogen; de daauw zeer „ sterk, de Sneeuw, die op den *Libanon* smelt, doet „ den Jordaan zwellen. —— *May*. Zeer heet, men slaapt „ onder den blooten hemel, op de platte daken, men „ reist wegens de hitte, in zommige oorden, by nacht. „ In 't begin der maand nog wel eenige regen en don- „ der; doch dan volgt de drooge tyd tot September toe. „ Op den *Libanon* vondt MAUNDRELL, op den 17 en „ 18 May, nog zeer veel Sneeuw (*). —— *Juny* en „ *July*. Hitte en droogte, hoewel het zomtyds digt by de „ zee nog wel eens regent, gelyk LA ROCQUE, in de „ maand July, een sterke regen bywoonde. —— *Augus-* „ *tus*. De hitte by dag toeneemende, gelyk ook de kou- „ de by nacht. —— *September*. Nog groote hitte; die „ echter door den wind, en op 't einde der maand door „ een regen van eenige dagen, gematigd wordt. —— „ *October*. Het grootste deel dier maand helder, en dan „ volgt de eerste regentyd. —— *November*. In deeze „ maand

(*) Geen wonder dat hy dezelve in die Maand aantrof; want onze Schryver, van het Gebergte *Libanon* handelende, hadt, bl. 43, aangemerkt: „ Reeds in de maand *Maart* smelt de „ sneeuw in de daaromstreeks liggende bergen weg, uitgezon- „ derd op den *Libanon*. Zy blyft in de hoogste holten van de „ Noordoostzyde, daar zy voor de Zeewinden en de Zon be- „ schut is, het *geheele jaar door* ongesmolten. Ik zag, zegt „ VOLNEY, haar in dien staat op 't laatst van *Augustus* 1784, „ terwyl ik in de *Valley van Balbek* van hitte byna verstikte." —— De brokkelige schryfwyze, uit overneemingen bestaande, geeft, het geheele Werk door, aanleiding tot dergelyke met elkander niet wel strookende berigtgeevingen.

„ maand kan men vooral den eerften regentyd rekenen, „ fchoon helder weêr en regen dikwyls elkander afwisfe„ len. Het is nu koel, fchoon zomtyds de Reizigers nog „ van lastige warmte klaagen; de nachten koud. Veele „ Beeken zyn dan nog uitgedroogd; KOOTWYK vondt het „ water *Merom*, (zynde een Meir in 't Noorderdeel des „ lands,) genoegzaam uitgedroogd, als zynde niet meer „ dan 500 fchreden in den omtrek. —— *December*. „ Veelvuldige regen, en zomtyds fneeuw. En fchoon „ het niet regent, de lucht bewolkt en nevelagtig, meer „ dan in andere maanden. Het is thans koud; doch „ veelal vry gemaatigd."

Hedendaagfche Historie, of Tegenwoordige Staat van alle Volkeren; behelzende de Befchryving der Vereenigde Nederlanden, en wel in het byzonder van Overysfel. IIIde Deels 2de Stuk. Te Amfterdam, Leyden, Dord en Harlingen, by J. de Groot, G. Warnars, S. en J. Luchtmans, A. en P. Blusfé *en* V. van der Plaats, 1798. *In gr. 8vo. 168 bl.*

Keurig wordt deeze langzaam voortgaande Befchryving van *Overysfel* uitgevoerd: *langzaam voortgaande*, fchryf ik; de aantekening hier onder (*), van de plaatzen waar wy des gefprooken hebben, ftrekt ten bewyze. Dit Werk is, ten deezen opzigte, iets zeldzaams, in deeze dagen, die te meermaalen ftoffe opleveren, om de Schryvers, Vertaalers en Uitgeevers van overhaasting meer dan te verdenken.

In dit IIIde Deels 2de Stuk zet de Schryver zyne befchryving der *Overysfelfche* Steden voort, en bevat het de *Historie der Stad Kampen*, tot den Jaare 1673. —— De Regeeringswyze dier Stad. —— De Befchryving van *Kampen* en de Vryheid deezer Stad. —— Aanvanglyk neemt hy hier ook *Zwolle* onderhanden; doch brengt het niet

(*) Van het Eerfte Deel, waar van, in den Jaare 1781, het eerfte, en het tweede Stuk in 1786, het licht zag fpraken wy in onze *N. Algem. Letteroef.* des Jaars 1786, bl. 503. — Van het Tweede Deel, in onze *Letteroef.* voor 1792, bl. 191. —— Van het Derde Deels Eerfte Stuk, in onze *Letteroef.* voor 1793, bl. 345.

niet verder dan de Historie dier Stad ten einde, tot het evengemelde Tydperk.

Stedelyke en Plaatslyke Befchryvingen zyn zeker belangrykst voor de Burgers; doch het nutte deezer Befchryving breidt zich wyder uit, en zal de Liefhebber der Vaderlandfche Gefchiedenisfen met veel genoegen dit Boekdeeltje doorleezen, met ons dezelfde waarde 'er aan toekennen, welke wy te meermaalen aan deeze *Befchryving van Overysfel* toeweezen, die voor geen gedeelte van den *Tegenwoordigen Staat* behoeft te zwigten, en veele overtreft.

Geen dor verhaal, maar met Gefchiedkundige leeringen doormengd, is de Historie van *Kampen*. De Stadszaaken waren in de zestiende Eeuw tot eene ongewoone laagte gevallen. De Burgery begon openlyk tegen de Regeering te morren. „ Men klaagde," dit zyn de eigene woorden des Gefchiedboekers, „ dat de Regenten groote fommen onder zich hadden geflaagen, waar toe dezelve niet beregtigd waren; dat zy, op eigen gezag, Stads goederen verkogt of verpand hadden; dat zy nieuwe belastingen hadden opgefteld, onder voorwendzel van daar uit de vesten en andere openbaare werken in ftaat te willen brengen, terwyl deeze allen nogthans in eenen jammerlyken ftaat bleeven liggen; dat zy niet te brengen waren tot verantwoording over Stads penningen, welke zy daarenboven met brasferyen en onnoodig reizen verkwisteden; dat het regt langzaam, en niet zonder eenzydigheid, geoefend werd; en dat, kortom, hun ganfche beftier zodanig was ingerigt, dat 's Stads onvermydelyk bederf daar uit, binnen weinig jaaren, zou moeten volgen. Dan alle deeze wanorden fchreef men toe aan een ander, aan een ingefloopen misbruik, naamlyk, in de verkiezing van de Regeering. Schepenen en Raaden, en de Gezwooren Gemeente, waren, dus fprak men, in eene heimlyke overeenkomst getreeden, om alle openvallende plaatzen met geene anderen dan hun eigen Bloedverwanten te vervullen. Broeders Kinderen, Oom en Neef, Zwagers zelfs, zaten zamen in den Raad, en dus was 'er een *Erfraad* ingevoerd, waar door alle anderen, voor altoos, van eenige inzage in het bewind, en het verkrygen van ampten, werden uitgeflooten."

Hier uit werd eene geheele verandering op de Regeeringsbeftelling gebooren; die, van tyd tot tyd, meer en meer, in het willekeurige liep, en gepaard ging met veel-

veelvuldige nadeelen, welke op nieuw tot verandering in de Regeeringsbeſtellinge aanleiding gaven, als mede tot veele lotwisſelingen. Deeze opgehaald hebbende, laat de Schryver deeze zo gepaste als nadenkenswaardige opmerking volgen. „ Dit voorbeeld leert ons, met honderd anderen, dat de Vryheid van haare openbaare verdrukkers weinig meer te vreezen heeft, dan van die, helaas! te menigvuldige voorſtanders, welken, door wolken van onkunde of vooroordeelen verbysterd, haare beeltenis waanen te aanſchouwen, terwyl zy in der daad hun reukwerk op het outer der Wetteloosheid nederleggen. Het drukkende der Ariſtokratie werkte uit, dat men in 't geheel niet langer wilde gehoorzaamen: weldra gevoelde men, dat de ſlegtſte van alle Regeeringsvormen nog boven Regeeringloosheid te verkiezen ware; doch te weinig verlicht om een veilig bolwerk tegen beiden op te werpen, liet men zich, op de jammerhartigſte wyze, om den tuin leiden, en ſtelde de Ariſtokratie wederom zo ſterk als immer op den throon. Wie zou gelooven kunnen, indien ieder bladzyde der Historien ons niet van de dwaasheid des menschdoms overtuigde, dat die zelfde Schuttery en Gilden, die zo onlangs de Erflykheid der Regeeringsposten, als de bron hunner rampen, uitgekreeten hadden, thans eenen Raad hielp invoeren, die de beide Gemeenten aanſtelde, en door zeker getal uit die Gemeenten zelve werd verkoren. Evenwel duurde deeze inrigting tot den Jaare 1579."

By het ophaalen van oude Stadsſtukken, geeft de *Schryver*, nu en dan, opheldering aan woorden, die thans vreemd klinken, en voor zommigen raadzelagtig of onverſtaanbaar zyn. By voorbeeld, in zodanig een ſtuk worden de woorden gebezigd, „ twaalf jaaren naa de *afluiving*." Wat is dit *afluiven*? Hy heldert dit in deezervoege op. „ Op zekeren dag in ieder jaar na dien van de Magiſtraatskeur wordt een lyst van de voor dat jaar verkoren Stads Amptenaaren, en tevens van allen, die geduurende het verloopen jaar het Burgerregt gekogt hebben, van de puie des Raadhuizes afgeleezen. Dit noemt men *Afluiven*. By KILIAAN heeft *Looue* de betekenis van *Luiffel*, en van *Puie:* denklyk doordien de puien der Raadhuizen, in vroeger dagen, met *Luiffels* overdekt waren. Zie ook TEN KATE, II *Pr. van geregel. Afleid.* op *Liev*."

Leverde *Deventer*, gelyk wy uit die Stadsbeſchry-

 ving

ving in onze Aankundiging van het I Stuk deezes derden Deels opmerkten, en met daar uit bygebragte Stukken staafden (*), voorbeelden by voorbeelden op van de verdrukkende hand, welke de Vervolgzugt, uit Sectenhaat gebooren, op de *Mennonieten* of *Doopsgezinden* zette, *Kampen* verschaft ons een voorbeeld van dien zelfden Dwanggeest, in een ander geval; dit op te haalen zal ons niet verdrieten. „ Toen," dus schryft onze Geschiedboeker, „ de geest der Onverdraagzaamheid, in de nu overheerde Pausgezinden geen genoegzaam voorwerp voor zynen yver meer vinden kunnende, de Hervormden zelven tegen elkander opruidde, waren de uitwerkzelen der verdeeldheid te *Kampen* sterker in 't oog loopende, dan in de twee andere Steden. De Party der *Remonstranten*, elders te zwak om niet voor de overmagt van haare wederstreevers te bukken, was hier de talrykste, en tevens wel gehartigd om haare zaak met nadruk voor te staan. Behalven veele leden der Regeering, telde men onder dezelve den Schoolvoogd der Latynsche Schoolen, en, indien men DANIEL SAUTERIUS uitzondert, alle de Predikanten. —— Deeze SAUTERIUS, in Zomermaand des Jaars 1615, de zaak der Contra-Remonstranten in eene Leerrede, naar 't schynt met te veel vuurs, verdedigd hebbende, ontstondt 'er, by 't scheiden der Vergaderinge, een gemor, welk allengskens luider werd, en eindelyk beide de aanhangen aan elkander hielp. Na het stillen van den oploop, deed de Magistraat eenigen, die voor Belhamels gehouden werden, in hegtenis zetten; doch den volgenden dag kwam eene menigte *Arminiaanschgezinde* Burgers, met eenen der Predikanten aan 't hoofd, het Raadhuis opstappen, om de slaaking der gevangenen te eischen; en hier aan werd gereedelyk voldaan.

„ De Provinciaale Kerkvergadering, welke drie jaaren te vooren reeds haar misnoegen tegen de *Kamper* Leeraaren hadt te kennen gegeeven, om dat deezen de Besluiten der *Dordsche* en *Middelburgsche* Synoden, van de Jaaren 1574 en 1581, omtrent het Formulier van den Doop, verzuimden te agtervolgen, was thans te *Zwolle* byeengekomen, en herhaalde daar het zelfde besluit. Gaarne zoude zy ook, op de maare van het voorgevallene te *Kampen*,

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* ter laatst aangetoogene plaatze.

pen, derwaards Afgevaardigden gezonden hebben, om de geschillen te beslegten; doch de Regeering wist het zo te beleggen, dat dit geen voortgang kreeg, en dat zy het bestier der zaak in eigen handen hield.

„ Het Plakaat der Staaten, waar by men den Geestlyken de openbaare verhandeling der zweevende geschilstukken verbood, werd hier ter Stede met yver ten uitvoer gebragt, en, nadien het elders in *Overyssel* niet weinig tegenstribbeling ontmoet had, drongen die van *Kampen*, zo wel als de Ridderschap en *Zwolle*, in den volgenden jaare, nogmaals aan, dat het behoorde nagekomen te worden. —— Ook bleef de Stad onverzettelyk gekant tegen het houden eener Nationaale Kerkvergadering; doch Prins MAURITS, ten Landdage verscheenen zynde, en de Staaten bewoogen hebbende, om daar toe, met meerderheid van stemmen, te besluiten, begaf zich vervolgens in persoon na *Kampen*, en zyne tegenwoordigheid, zo wel als die van Gemagtigden der Staaten, tot dat oogmerk afgevaardigd, schynt eindelyk de Regeering overgehaald te hebben, om in dat besluit te berusten.

„ Inmiddels veroorzaakte de verdeeldheid der gevoelens ook eene uitwendige scheuring in de Kerk. De Contra-Remonstranten, namelyk, zonderden zich af van hunne tegendingers, en verzogten en verkreegen eenen Leeraar van *Deventer*, om den eerdienst, by voorraad, onder hen waar te neemen. In de Provinciaale Synode, welke kort daar op gehouden werd, zag men ook, wegens de Klasse van *Kampen*, Afgevaardigden van beide partyen verschynen, die beiden, na eenig beraad, werden toegelaaten. Egter droeg men hier zorg, om geene anderen ter bywooning van de Nationaale Kerkvergadering te verordenen, dan die de Leerstellingen van hun, welken naderhand ter onderscheiding alleen den naam van *Hervormden* kreegen, waren toegedaan.

„ Het duurde mede niet lang, of de tegengestelde Aanhang geraakte geheellyk te onder. Op het gezag der *Dordsche* Vergadering, werden de *Remonstrantsche* Leeraars, hier en elders, eerst in hunnen dienst geschorst, naderhand geheel afgezet. Men wilde zelfs niet langer dulden, dat zy, die derzelver Leer bleeven belyden, hunnen Godsdienst afzonderlyk oefenden; en toen verboden hier tegen niet hielpen, rukte eene bende Ruitery, op 's Prinsen bevel, ter Stad in, om de onwilligen te bedwingen. —— Met den aanvang des volgenden Jaars (1620) kwa-

 men

men Gemagtigden uit de Algemeene Staaten, nevens ERNST CASIMIR, *Grave van Nasſau*, te *Kampen* de Regeering veranderen, by welke gelegenheid vyf Leden van den Raad, en drie en twintig van de Gezwooren Gemeente, van hunne Bedieningen verlaaten, en door anderen, welke men oordeelde gunſtiger omtrent de nu vastgeſtelde Regtzinnigheid te denken, vervangen werden. Door zodanige middelen herſtelde men hier de rust."

In *Zwolle* ſpeelde men ten deezen opzigte dergelyk eene rol, „ in een tyd," om hier de kragtige taal onzes Schryvers over te neemen, „ dat het niet meer genoeg was een Vriend der Hervorming te zyn om zich van de Verdraagzaamheid zyner Geloofsgenooten te mogen verzekerd houden. Het was noodzaaklyk geworden Party te kiezen in een afgetrokken geſchilſtuk van beſpiegelende Godgeleerdheid, waar over de Geestlykheid, uit Staatkundige inzigten opgeruid, zich buiten alle hoop van verzoening had verdeeld.—— De *Zwolſche* Predikanten, verſchillende aanhangen omhelsd hebbende, ſchaamden zich zo weinig als anderen om elkander met openbaare lastertaal te bekladden, en hunne tegenſtreevers te vervolgen, in plaats van te overtuigen. Dan de Raad, zich onzydig houdende, beval hun, gelyk het Christenen betaamde, in vrede te leeven, en in hunne Leerredenen de in zwang gaande geſchilpunten onaangeroerd te laaten. — Ook was de Regeering hier gansch niet genegen tot het byeenroepen van eene Nationaale Kerkvergadering; en zelfs na dat verſcheide andere Provincien, en een gedeelte van *Overyſſel*, reeds daar voor geſtemd hadden, was de tegenwoordigheid van Prins MAURITS noodig om haar van toon te doen veranderen."

Vervolgens merkt onze Geſchiedboeker op, „ dat de Uitſpraak der *Dordſche* Kerkvergaderinge, de regtzinnigheid binnen naauwer paalen ſluitende, zulks niet ſcheen belet te hebben, dat nog ſteeds veele voornaame Ingezetenen de Leer van ARMINIUS bleeven omhelzen, waarom men beſloot deeze leer door een veelligt kragtdaadiger middel uit te dooven." Een Stadsbeſluit van den Jaare 1646 ſtelde vast, „ dat niemand voortaan in Raad of Meente zou gekoren worden, ten zy hy profesſie deedt van de Gereformeerde Religie."

Omtrent de *Roomschgezinden* bleef men by aanhoudenheid geſtreng, het geheele Gewest door, en in de Steden *Kam-*

Kampen en *Zwolle*. Te eerstgemelde Stede befloot de Magiſtraat, in den Jaare 1636, eenen Schout-by-nagt aan te ſtellen, om tegen de Vergaderingen van *Roomſchen*, *Remonſtranten* en *Lutherſchen*, te waaken. De laatstgemelden begonnen zich, in 't Jaar 1646, meer openlyk te verzamelen, beriepen een Predikant, herhaalde aanzoeken by de Regeering werden geweigerd, en toen de beroepen Leeraar egter voortging met in ſtilte den dienst waar te neemen, deedt de Magiſtraat de deur van het Kerkhuis met een keten ſluiten. Hier in kwam naderhand verzagting en openlyke toelaating. —— Dan te *Zwolle* werd, nog in den Jaare 1652, den *Lutherſchen* het prediken, op zwaare boeten, verboden. —— De *Doopsgezinden* hadden het in die twee Steden veel draaglyker dan in *Deventer*.

Wy wenſchen dat de Vervaardiger van dit gedeelte des *Tegenwoordigen Staats* (ſchoon wy geen vrienden van overhaasting zyn) lust en gelegenheid mag hebben, om zynen pryswaardigen arbeid met meer ſpoeds voort te zetten, dan de tot nog uitgekomene Stukken elkander gevolgd zyn.

Tegenwoordige Staat der Vereenigde Staaten van Amerika; behelzende: een algemeen Verſlag van derzelver Grenzen, Meiren, Baaijen, Rivieren, Bergen, Voortbrengzelen, Bevolkinge, Regeeringsform, Landbouw, Koophandel, Fabrieken, nevens de Historie van den laatſten Oorlog. Door JEDIDJAH MORSE. *Uit het Engelsch.* I, II, III *en* IV *Stuk. Te Amſterdam, by* P. den Hengst. *In gr.* 8vo.

W*y moeten de Verſcheidenheid betragten.* Dit is een der Grondregelen in onze *Letteroefeningen*. De veelvuldigheid der Werken, in de laatſte jaaren, over *America* uitgegeeven, heeft ons in de gelegenheid geſteld, om veel, zeer veel, des te gewaagen, en zulks onder anderen oorzaak gegeeven, dat wy van het opgenoemde Werk, welks Eerſte Stuk de Jaartekening van 1793 draagt, tot nog geen gewag maakten; het IV en laatſte Stuk, 1796 gejaartekend, ſchynt egter tegen ons te getuigen, en kunnen wy ons des niet vrypleiten van een te lang verwyl; geenzins gebooren uit eene minagting deezes arbeids van eenen Schryver, aan wiens licht veele het hunne ontſtoo-
ken

ken hebben, in laatere geheele of gedeeltlyke Beſchryvingen van die Landſchappen. Op éèns willen wy onze agterlykheid inhaalen, en een verſlag van 't geheele Werk geeven.

MORSE, een Inbooreling van het *Vry America*, zette zich tot deezen ſchryfarbeid, waar aan hy vier jaaren beſteedde; weinig hulpe van de reeds uitgegeeven Schriften kunnende ontleenen, bezogt hy verſcheide Staaten der Vereenigde Gewesten, hieldt met Lieden van kunde uitgebreide Briefwisſeling, en bevlytigde zich, in alle opzigten, om zyne kundigheden uit egte bronnen te ſcheppen. Daarenboven zondt hy zyne opſtellen, om nagezien en verbeterd te worden, aan Lieden van oordeel en kunde in de onderſcheide Staaten, naa dat dezelve door hem beſchreeven waren. 't Is uit deezen hoofde, dat de Schryver, ſchoon zyn werk niet voor volmaakt opgeevende, zich vleit, dat het die kenmerken van naauwkeurigheid, volledigheid en onpartydigheid, zal bezitten, welke van den tegenwoordigen ſtaat der Aardrykskunde en Geſchiedenisſe van *America* kan verwagt worden. Met verſchuldigden dank erkent hy de hulpe hem verleend.

De *Nederduitſche* Vertaaler, die zyne taak wel volvoerd heeft, berigt den Leezer, dat hy agterwege gelaaten heeft eenige korte onderrigtingen, de Aardrykskunde in 't algemeen betreffende; als mede een kort verhaal van de eerſte ontdekking der onderſcheide Gewesten in *America*, zo in het Zuidelyk als Noordlyk gedeelte, als geene byzonderheden behelzende, dan die uit eene menigte bekende Schriften, in onze taal voorhanden, konden geweeten worden.

Het eerſte Stuk behelst eene Algemeene Beſchryving van de *Vereenigde Staaten*, vermeldt de Grenzen — de Meiren en Rivieren — de Baaijen — de gedaante des Lands — de Bergen — Grondvoortbrengzels, Gewasſen en Dieren — Bevolking en Character — Regeering, zints den 14 July des Jaars 1776, byzonder gewaagende van het Genootſchap der *Cincinnaaten*, —— Landbouw, Koophandel en Fabrieken. Hier aan hegt MORSE eene beknopte Historie der Vereenigde Staaten, byzonder ſtilſtaande op die van den laatſten tyd vóór de Vryverklaaring, en daarop onmiddelyk volgende. Dit Deel wordt beſlooten door een Aanhangzel, eenige Leevensbyzonderheden behelzende van de Americaanſche Generaals WASHING-

HINGTON, MONTGOMERY, GREEN, en van den Franſchen *Markgraave* DE LA FAYETTE.

Met veel genoegen hebben wy dit Deel geleezen, en 's Schryvers edele en vrye denkwyze met glans zien doorſtraalen. De volgende Deelen zyn aan de byzondere Gewesten gewyd, en hebben eene volmaakte gelykheid met dit der Algemeene Beſchryving; dezelfde Hoofd-Afdeelingen, door ons opgegeeven, komen in alle voor, en loopt de draad, als van het zelfde kluwen afgerold, op gelyke wyze voort. Men kan niet zeggen of dit is *naauwkeurig*, doch het veroorzaakt eene eenzelvigheid voor den afleezer des Werks; minder of geen hinder baart zulks voor hem, die een byzonder gedeelte wil naaſlaan.

Door heel het Werk heen ontmoet men ophelderende en aangelegene berigten, te veel om aan te ſtippen. Niet zelden voert MORSE den Burger JEFFERSON in, diens Staatkundige begrippen ſchynen best met de zyne te ſtrooken. Wy kunnen ons niet wederhouden de gedagten deezes *Americaans* over de *Zeemagt der Republiek*, door MORSE overgenomen, hier af te ſchryven; de tegenwoordige omſtandigheden van een mogelyken Oorlog, tusſchen deeze *Staaten* en het *Fransch* Gemeenebest, zal het voor veelen onzer Leezeren niet ongevallig maaken, dit hier aan te treffen.

„ Wat onze Zeemagt aangaat, ſchryft MORSE; deeze bezitten wy niet. Alles, derhalven, wat hieromtrent kan gezegd worden, geſchiedt by manier van voorraad. Ik gewaagde alleen van de *Zeemagt*, om gelegenheid te hebben tot het voordraagen der voortreffelyke aanmerkingen van den Heer JEFFERSON, dit onderwerp betreffende. Naa eene berekening van het Geldvermogen van *Virginie* gemaakt, en bevonden te hebben, dat hetzelve, zonder in ongelegenheid te geraaken, kan opbrengen een Millioen Dollars, jaarlyks, tot onderhoud van een vereenigd Leger, het betaalen der ſchulden, en het aanbouwen eener Vloot voor het Bondgenootſchap, gaat hy voort om eene toepasſing te maaken van dit vermogen, indien het ongeluk wilde dat wy verſchil kreegen met eenige *Europiſche* Mogenheid.

„ Om de afwending van zulk een voorval, ('t zyn de „ woorden van JEFFERSON) moet met Godsdienſtige vuu„ righeid gebeden worden. Zo jong als wy zyn, en ge„ zegend met een land, waar in zo veele volken kunnen

„ woo-

„ woonen en het geluk zynen zetel vestigen, behoorden „ wy het geheele voortteelende vermogen der natuure „ eene daar toe medewerkende rigting te doen aanneemen; verſpillende nimmer iets van dat vermogen ter „ bewerking van wederzydsch verderf. Het behoorde „ onze hoofdzaak te weezen den vrede en de vriendſchap van iedere Natie aan te kweeken, zelfs van die „ Natie, welke ons het meeste nadeel heeft toegebragt, „ naa dat wy, ten haaren opzigte, ons doel zullen bereikt hebben.

„ 't Zal ons belang zyn de deuren van Koophandel „ open te zetten, en alle deszelfs hinderpaalen uit den „ weg te ruimen; aan alle menſchen volkomen vryheid „ geevende, om te verkoopen al wat zy in onze havens „ verkiezen in te voeren, dezelfde vryheid van hun verlangende. Nooit werd 'er eene meer verkeerde rekening gemaakt, dan wanneer men zich bevlytigde, om „ de Natien te overtuigen, dat haar belang medebrengt om Oorlog te voeren. Indien men het geld, „ welk het heeft gekost, om, naa het eindigen van eenen „ langduurigen oorlog, eene kleine Stad, of een klein „ Grondgebied, te winnen, het regt om hier hout te hakken en elders te visſchen, hadt te koste gelegd aan „ de verbetering van 't geen wy reeds bezaten, aan het „ aanleggen van wegen, het openen van rivieren, het „ bouwen van havens, het verbeteren van kunſten, en „ het uitvinden van werk voor niets doende behoeftigen, „ men zou daar door veel magtiger en gelukkiger zyn „ geworden. Die wysheid, hoop ik, zullen wy bezitten.

„ En, om zo veel mogelyk, de gelegenheden, om kryg „ te voeren, te voorkomen, zou het, veelligt, ons beter „ geraaden zyn, den Oceaan geheel en al te verlaaten, „ dan denzelven te doen dienen tot een element, waar „ op wy aan oneenigheden met andere Natien voornaamlyk zullen blootſtaan; het aan anderen overlaatende, „ om ons te brengen 't geen wy noodig hebben, „ en van ons te haalen 't geen wy kunnen misſen. Dit „ zou ons onkwetsbaar maaken voor *Europa*, door niets „ van onzen eigendom in gevaar te ſtellen van ons te „ kunnen ontnomen worden, en zoude allen onze burgers „ zich op het beplanten der aarde doen toeleggen, en, „ gelyk ik reeds gezegd heb, landbouwers zyn de „ deugdzaamſte en meest onafhangelyke Burgers.

„ Vroeg

„ Vroeg genoeg zou het zyn, werk voor hun op Zee „ te zoeken, wanneer zy op het land niet meer werk „ zouden vinden. Maar door langduurige gewoonte zyn „ onze Landgenooten aan den Koophandel verknogt, zy „ zullen dien voor hun zelven dryven. Oorlogen moe„ ten, derhalven, by wylen ons lot zyn, en al wat de „ verstandigen doen kunnen is, de eene helft derzelven „ te voorkomen, welke door onze eigene dwaasheden „ en onregtvaardigheden ontstaan zouden, en voor de „ andere helft de beste toebereidzels te maaken, die ons „ mogelyk zyn. — Van hoedanig eenen aart zouden dee„ ze toebereidzels weezen? Eene Landmagt zou tot eenen „ aanvallenden oorlog nutloos zyn, en noch het bekwaam„ ste, noch veiligste, middel ter verweeringe. In beider„ lei geval is de Zee het veld, in 't welk wy eenen „ Europeaanschen vyand het hoofd zouden bieden. Noo„ dig is het, dat wy op dat Element eenige sterkte be„ zitten.

„ Eene Zeemagt te willen verzamelen, hoedanig de „ grootste Natien van *Europa* bezitten, zoude eene dwaaze „ en misdaadige verspilling van de kragten onzer Land„ genooten zyn. Het ware even zo veel als ons eigen „ hoofd met den last dier krygskosten te bezwaaren, welke „ den Europischen Landman zonder eeten doen te bed „ gaan, en zyn brood met het zweet zyns aanschyns be„ vogtigen. Genoeg zal het zyn, indien wy ons in staat „ stellen tot het voorkomen van beledigingen van die „ *Europische* Natien, welke zwak ter Zee zyn; dewyl 'er „ omstandigheden zich kunnen voordoen, welke zelfs de „ magtiger Natien, ten onzen opzigte, kunnen doen zwak „ worden. De Voorzienigheid heeft derzelver rykste en „ weereloosste Bezittingen in onze nabuurschap geplaatst, „ en haaren rykften Koophandel, als 't ware, genood„ zaakt, om onder ons oog te moeten gedreeven worden. „ Om deezen te beschermen, of om ons te bevegten, zal „ slegts een klein gedeelte van haare Zeemagt over den „ Oceaan moeten gewaagd worden. De gevaaren, aan „ welke de Elementen haar alhier onderhevig maaken, „ zyn overbekend, gelyk ook de grooter gevaaren, aan „ welke zy in *Europa* zouden blootgesteld worden, indien „ haar geheele Vloot van eenen algemeenen ramp wierd „ beloopen. Zy kunnen ons alleen met smaldeelen aan„ tasten; en 't is genoeg, indien wy ons wapenen tegen „ 't geen zy op ons kunnen afzenden. Zelfs een gerin-

„ ger

„ ger magt, dan zy kunnen afvaardigen, zal aan dezelve „ gelyk of magtiger zyn, van wegen den ſpoed, met „ welken eenig verlies aan onze zyde kan herſteld worden, „ terwyl de verliezen aan haare zyde onherſtelbaar zyn „ zullen.

„ Eene kleine Zeemagt is dan genoeg voor ons, en zulk „ eene magt hebben wy noodig. De hoegrootheid daar „ van wil ik niet op my neemen te bepaalen. Dit alleen „ zal ik in 't midden brengen, dat dezelve op verre na „ zo groot niet zyn moet als wy zouden kunnen byeen „ brengen. —— Onderſtel dat de millioen Dollars, of „ driehonderd duizend Ponden, welke *Virginie* jaarlyks „ zou kunnen toebrengen, beſteed wordt tot het aanleg- „ gen van eene Zeemagt. Voor deeze ſomme zoude een „ Vloot, voerende driehonderd ſtukken geſchut, kunnen „ gebouwd, uitgerust, bemand, en na Zee gezonden „ worden.

„ Indien de overige Leden van het Bondgenootſchap, „ naar evenredigheid, het hunne toebragten, zouden zy, „ in denzelfden tyd, Schepen met vyftien honderd ſtuk- „ ken geſchut kunnen uitrusten. De opbrengst van een „ enkel jaar zou, derhalven, een Zeemagt van achttien „ honderd ſtukken geſchut kunnen in gereedheid bren- „ gen. De Engelſche Schepen van linie voeren zeven „ en zeventig ſtukken; hunne Fregatten acht en dertig „ ſtukken. Met achttienhonderd ſtukken geſchut zou alzo „ een Vloot van dertig Schepen gewapend kunnen wor- „ den; onder deeze zou men achttien Schepen van linie „ kunnen hebben, en twaalf Fregatten. Indien men nu „ voor ieder ſtuk geſchut, naar het voorbeeld van *En-* „ *geland*, acht man rekene, zou de jaarlykſche uitgaaf „ van ieder ſtuk geſchut, de leevensmiddelen, kleedy, „ bezoldiging van het bootsvolk, en de noodige vertim- „ meringen, daar onder begreepen, bedraagen omtrent „ twaalf honderd en tachtig Dollars, of, in alles, twee „ millioenen drie honderd en vier duizend Dollars. Ik „ geef dit alleen op als de mogelyke uitgave voor één „ jaar, zonder te bepaalen of 'er meer of minder dan de „ uitgave van één jaar tot zulk een oogmerk zou ver- „ eischt worden."

Het lot van de *Americaanſche Staaten* in 't algemeen, en van de byzondere, geeft den Geſchiedſchryver gelegenheid tot het invlegten van veele aanmerkingen. Uit veele één voorbeeld, en dan meenen wy genoeg gedaan te

te hebben, om dit Werk meer en naar verdienften bekend te maaken. „ *Rhode-Eiland*, fchryft MORSE, levert een treurig voorbeeld op van losbandigheid en „ regeeringloosheid, welke altyd het gevolg is van de „ verflapping der zedelyke beginzelen. In de drift om „ den Staat van geld te voorzien, en elk eenen de beurs „ te vullen, zonder hen te verpligten, om het door „ naarftigheid te bewaaren, nam het wetgeevend lichaam „ het befluit, tot het maaken van honderd duizend Ponden aan credietbiljetten; eene fomme, veel meer dan „ toereikende om te dienen tot een middel van handel „ in dien Staat, zonder gereed geld. De Kooplieden van „ *Nieuwport* en *Providence* verzetteden zich kloekmoedig tegen deeze Akte; hunne tegenkanting gaf nieuwe „ fterkte aan het befluit der Vergadering, en bewoog „ haar om het ontwerp door te zetten met een bevel „ van eenen zeer buitengewoonen aart. —— De Wethouders, naamlyk, deeden eene Akte uitgaan, gelastende, dat indien eenig fchuldeifcher mogt weigeren „ om de biljetten aan te neemen, voor eenige hoegenaamde fchuld, de fchuldenaar de fomme, welke hy „ fchuldig was, konde ftellen in handen van eenen „ Vrederegter, welke voorts daar van aankondiging zou „ doen in de openbaare Nieuwspapieren; en, indien de „ fchuldeifcher niet opkwam, om de aldus in bewaaring geftelde fomme te ontvangen, binnen den tyd „ van zes maanden, zints de eerfte aankondiging, zyn „ eisch als dan voor verbeurd zou gehouden worden.

„ Alle eerlyke lieden ftonden verbaasd over deeze „ Akte; zelf de voorftanders van het papieren geld in „ andere Staaten, en van andere beginzelen gedreeven, „ keurden dit bedryf der Staaten van *Rhode-Eiland* af, „ als wederregtlyk en onderdrukkende. —— Maar die „ Staat werd door tweefpalt beheerscht. Geduurende „ het geroep om papieren geld was 'er een aantal heethoofdige, onkundige lieden, uit de kleine Steden, tot „ leden van het Wetgeevend Lichaam aangefteld. Wanneer zy de meerderheid van ftemmen op hunne hand „ hadden, beraamden en volvoerden zy allerlei ontwerpen, welke hunne grillige luimen aan de hand gaven. Zy verzetteden zich tegen alle maatregelen, die „ het handelbelang in de hand werkten. Niet alleen

„ maakten zy ſlegte Wetten, die hunne eigene ſnoode „ oogmerken begunſtigden, maar wisten ook hunne verdorvene afhangelingen in de regterlyke en uitvoerende „ Departementen in te dringen. Hun geld daalde laag „ genoeg in prys om te voldoen aan alle hunne ſlordige „ inzigten in het afdoen van ſchulden. 'Er ging byna „ niets om. Alle vertrouwen was verdweenen. De „ Staat was van binnen verward, en wierdt van buiten „ verfoeid."

Twee wel uitgevoerde Kaarten vercieren en onderſchraagen dit Werk; eene *van de Noordlyke en Midden Staaten; bevattende de Westlyke Streeken en de Britſche Eigendommen in Noord-America*, opgemaakt uit de naauwkeurigſte Berigten — de andere *van de Staaten van Virginie, Noord-Carolina, Zuid-Carolina en Georgie, met de Spaanſche Provincien van Oost- en West-Florida, als Grensſcheidingen tusſchen de Vereenigde Staaten en de Spaanſche Bezittingen, by het laatſte Vredes Tractaat bepaald, opgemaakt uit de nieuwſte en naauwkeurigſte Berigten, door* JOSEPH PURCELL. Een grooter aantal Kaarten zou in een Werk van deezen aart gepast hebben. De Schryver noemt met reden dit gemis een *jammer;* doch hoopt, in volgende uitgaven, dezelve te vermeerderen. Of deeze gevolgd zyn, weeten wy niet. Eene laatere uitgave, dan naar welke deeze Vertaaling geſchiedde, naamlyk van 1789, is 'er voorhanden, te *Boston*, in den Jaare 1793, gedrukt; dan wy hebben ze nimmer gezien, en weeten alleen by gerugte, dat ze veel vollediger is dan de eerſte.

Reis in de Binnenlanden van Afrika, langs de Kaap de Goede Hoop, in de Jaaren MDCCLXXX *tot* MDCCLXXXV, *gedaan door* LE VAILLANT. *Uit het Fransch, door* J. D. PASTEUR. *Met Plaaten. IVde Deel. Te Leyden en Amſterdam, by* Honkoop *en* Allart. *In gr. 8vo.* 374 *bl.*

Meermaalen, en altoos met genoegen, volgden wy den vermaaklyk onderhoudenden Reiziger VAILLANT, door ſchaars bezogte en weinig of niet door *Europeeſche* voeten betreedene ſtreeken; meermaalen hebben wy ons oor-

oordeel over diens Reisverhaal gegeeven (*). Dit laatfte weder te doen, zou op louter herhaalen nederkomen; maar uit dit Deel zyner Reize, gelyk uit de voorgaande, het een en ander aan te ftippen, zal ons een genoeglyk werk weezen, en onzen Leezeren, zo wy vertrouwen, welgevallig. *Het een en ander aan te ftippen*, fchryf ik; want een doorgaand beloop van de Reis zelve te geeven, zou ons te omflagtig vallen. Hoe veelvuldig waren zyne teleurftellingen en verdrietlykheden, hoe hachlyk de gevaaren welke hem dreigden en troffen. Zo iemand, hy mogt fchryven: „ De gewoonte aan 't gevaar maakt vermetel. Door geftadig in bekommernis en geduurig „ gevaar te leeven, wordt men 'er eindelyk aan gewend, „ en dat vertrouwen dat kloekmoedigheid teelt vermindert ook, in de daad, de gevaaren." —— Hy werd die getroost, en wederkeerig mogt hy betuigen: „ Weinige menfchen op aarde hebben zulke bekommernisfen uitgeftaan als ik; maar weinige menfchen ook „ zulke levendige vermaaken ondervonden." Dit Deel, zo wel als de voorgaande, is vol van bevestigende gevallen deezer beiderleie waarneemingen.

't Lust ons thans, het een en ander, de Natuurlyke Historie betreffende, onder 't oog onzer Leezeren te brengen. By gelegenheid, dat VAILLANT, tegen den raad zyner Tochtgenooten, een gevangen *Zebra* befchreed, en als een Paard bereed, maakt hy deeze aanmerking: „ Het „ fchynt dat 'er onder de dieren, die over de oppervlakte van de aarde verfpreid zyn, een zeker getal „ is, welke de natuur tot 's menfchen dienst beftemd „ heeft: ten minften fchynt de aart, welke zy hen gegeeven heeft, of handelbaarder of gemaklyker te „ temmen; en het is dit byzonder verfchil dat hen van „ die geenen onderfcheidt, welke een woeste aart gevaarlyk of fchadelyk maakt. De eigenfchap, van welke ik fpreek, toont waarlyk de meerderheid van den „ mensch, en zonder de oorzaak in wonderwerken of „ verborgen droomen te gaan zoeken, is de ondervinding „ daar-

(*) Zie, wegens het eerfte Deel, onze *Alg. Vaderl. Letteroef.* voor 1791, bl. 618. —— Van het tweede Deel die voor 't Jaar 1792, bl. 201, en wegens het IIIde Deel voor 1797, bl. 692.

„ daaromtrent genoegzaam om alle onze verwondering op
„ te wekken.

„ De mensch heeft, in de verschillende landen van
„ den aardbodem, verscheiden soorten van dieren wee-
„ ten te temmen, mak te maaken, tot zynen dienst te
„ bekwaamen, tot een huislyk leeven te gewennen, tot
„ zyne gebruiken te buigen; maar ik ben overtuigd, dat
„ 'er nog veele andere zyn, welke hy zich eigen zou
„ kunnen maaken, en onder dat getal reken ik de *Zebra*
„ en de *Kuzyga*, die door hunne kragt, hunne schoon-
„ heid van hair, voor hem eene zo schatbaare als fraaije
„ aanwinning zouden weezen." —— Over deeze aanwinst
weidt VAILLANT breeder uit, en laat 'er eene algemeene
aanmerking op volgen, van deezen, veelen beschaamenden,
inhoud: „ De gevolgtrekkingen, welke uit deeze aanmerkin-
„ gen voortvloeijen, zullen ongetwyfeld als wonderspreu-
„ ken uitgekreeten worden door eene zekere soort van ge-
„ leerden, die het gemaklyk [gemaklyker] vindt over de
„ zaaken maar zo los uitspraak te doen, dan dezelve wel
„ te onderzoeken. Met twee of drie groote beginzelen van
„ eene gewaande Wysbegeerte, en eenige klinkende en
„ gebiedende woorden, werpt men in eens de ondervin-
„ ding, door ommegang met de zaaken verkreegene
„ waarneemingen op de plaats zelve gedaan, omverre.
„ Men vormt zich een stelzel in zyne kamer, men maakt
„ zyne vooroordeelen tot stelregels; zy doorloopen eenen
„ kring van vleijers en aanhangelingen, die alles, wat
„ men hun op een' toon van gezag voorpraat, willende
„ gelooven, of veinzende te gelooven, de dwaaling aan
„ nog sterker aanhangelingen overdoen, en ziet daar de
„ natuur op eene vierde verdieping beoordeeld, om dat
„ 'er niets op magtspreuken te antwoorden is, en om dat
„ in het stuk van waarneemingen ligter is te gelooven
„ dan te twyfelen."

Dit brengt hem om te spreeken van het daadlyk over- en invoeren van Dieren uit vreemde Gewesten, en het tam maaken van eenige. Hier geeft hy den *Hollanderen* den welverdienden lof, en kan de Vertaaler, in eene Aantekening, zich niet wederhouden van beklag over het waarschynlyk onboetbaar gemis van veele stukken, tot de Natuurlyke Historie behoorende, uit *Holland* na *Parys* gevoerd. Het is te hoopen, dat die schat 'er niet nutloos zal weezen, of verwaarloosd worden; dat het 'er met

met de Omwenteling, ten aanziene der Natuurlyke Historie, anders gesteld is, dan voorheen. „Dikwyls," zegt onze Schryver op dit stuk, „heb ik Proefneemingen met
„ Dieren voorgeslaagen. Ik zou *Holland* doorreisd heb-
„ ben, van waar ik alle de soorten, die reeds aan de
„ lugtstreek gewend waren, zoude medegebragt hebben;
„ ik zou 'er alle onderrigtingen gevraagd hebben, die
„ tot haare opkweeking noodig zyn; ik zou my, einde-
„ lyk, gaarne den leermeester van die nuttige Dieren
„ gemaakt hebben; doch zelfs tot eene bediening van
„ dien aart was 'er een beschermheer noodig, en de voor-
„ spraak van deezen of geenen hoogen amptenaar, of
„ van eenige groote dames, die waarschynlyk zeer zon-
„ derling vonden dat een man zynen tyd wilde opofferen
„ en eene nieuwigheid ging verzinnen om zyn land nut
„ aan te brengen. —— Het is te denken, dat men on-
„ der eene vrye Regeering zich meer met het algemee-
„ ne nut zal bezig houden, dat de Reizigers beloond
„ zullen worden, dat een arme bloed, door liefde tot de
„ weetenschappen verteerd, niet meer genoodzaakt zal zyn
„ zyn goed te verspillen voor de tydkortingen van een
„ hoop verslindende en zotte hommels, en eindelyk dat
„ de belooningen en ampten niet altoos het deel zullen
„ zyn van zo veele befaamde raadgeevers, maar van de
„ geenen die waarlyk gearbeid en nuttige ontdekkingen
„ gedaan hebben."

Gaat dit door, dan is onze Reiziger, in dit vak, tot eene eerste plaats geregtigd. Nuttige Dier- en Plantkunde spreit hy, in dit Deel, gelyk in de voorgaande, ten toon. Ten voorbeelde zouden wy kunnen aanvoeren wat hy van het *Euphorbium*, wat hy van het *Rivierpaard* zegt, en bovenal van den *Kameel-pardel*, om welken te zoeken, te vangen en te bewaaren, VAILLANT zich eene *onbeschryflyke* moeite gaf —— dit woord *onbeschryflyk* is uit onze pen, —— neen, voor een Schryver als onze Reiziger is niets van dien aart *onbeschryflyk*. Men leeze die stukken, voor ons veel te lang, in 't Werk.

Iets van de *Namakasche Bakkelei-Osfen*; want zy hebben *Draag-* of *Trek-*, en *Ryd-Osfen*. Den naam ontleenen zy van het werk waar toe zy bestemd zyn. „ Men ge-
„ bruikt daar toe," schryft hy, „de geene die de woestste
„ en ontembaarste zyn; zy dienen in de gevegten; men
„ hitst hen tegen den vyand aan, en als zy dien zien,

„ worden zy woedende, vallen op de menschen, vertrappen hen, verscheuren hen met het stooten van hunne „ hoornen, en vervolgen ze zelfs in hunne vlugt tot zy „ hen gedood hebben. Men gebruikt hen ook om de „ kudden te verdedigen en te beschermen. Moedig „ van natuur zynde, kunnen zy niet alleen den wilden „ Dieren wederstaan, maar zy durven die zelfs aantasten, en nooit zal een Hyena, hoe hongerig hy is, eene „ kudde naderen, als hy 'er twee of drie van die vreeslyke makkers en wagters by ziet. Zy durven zelfs, „ als zy verscheiden by elkanderen zyn, eenen Leeuw „ het hoofd bieden."

Kort is zyne Characterbeschryving van drie voornaame Dieren in het Werelddeel, 't geen hy, met zo veel gevaars van een en ander, doorreisde. „ Onder de Dieren „ van *Africa* is de *Olyphant* alleen sterker dan de *Rhinoceros*, en daar zyn 'er weinige, welker aanval zo woedend is; ook is geen een zo gevaarlyk. De *Tyger* laat „ zich regelmaatiglyk by het op- en ondergaan der zon „ hooren, en terwyl hy u dus van zyne tegenwoordigheid verwittigt, waarschuwt hy u tegen hem op uwe „ hoede te zyn. —— De *Leeuw*, die de gewoonte heeft „ van in den nacht aan te vallen, kondigt zich aan door „ zyn gebrul, en daarenboven, ondanks de woestheid „ van die twee Tyrannen der wildernis, kan men hen „ beiden met een groot gedruis verschrikken, en agter „ uit doen deinzen; maar zo is het niet met den *Rhinoceros* gelegen. Hy is een verraader, die niet waarschuwt, een aanvaller, die zich door niets laat verschrikken, en een woedend Dier, welke allen wederstand onverzoenlyk maakt." — Wil men eene proeve, men leeze een Jagt, door VAILLANT op dit voor den Mensch verschriklyk Dier gemaakt, en zodanig beschreeven, dat men 'er zich als by tegenwoordig vindt.

Veele misslagen in de Dier- en Vogelbeschryving van KOLBE en anderen brengt hy te regt, ook gaat BUFFON niet vry, 's Reizigers berigt van den *Secretaris-vogel* kan hier van ten voorbeelde strekken; als mede 't geen hy van de *Kwagga* zegt, waar ook VOSMAER niet vry loopt.

De Menschkunde, dat zo gewigtig voorwerp, ontleent, het geheele Werk door, voorraad, en zal zy vooral in dit Deel stoffe vinden, als zy zich met den Reiziger vervoegt by de *Namakas*. Toen hy in hun Land kwam, was

was zyn voorneemen, gelyk hy betuigt, „ vooral de „ waarheid te onderzoeken van alles wat men 'er aan de „ *Kaap* van vertelt. Hoe veele vertellingen had ik niet „ hooren doen over die Natie! Hoe veele wonderbaarlyke „ dingen had ik niet gehoord van haare Zeden, haare „ Konsten, haare Schatten, enz. De Man, door wien alle „ deeze Fabelen geloof verkreegen hebben, is KOLBE," door onzen Schryver, en met reden, zo dikwyls deerlyk gegispt, als zo beslisfend als onweetend afgebeeld. „ Ik „ zelf, vervolgt hy, toen ik nog geene kennis had van „ die afgelegen en onbekende Volksbenden, had eenig ge„ loof geslaagen aan de droomeryen van dien Schryver. „ Naarmaate ik dan in het binnenste van *Africa* door„ drong en de *Hottentotten* bezogt, zogt ik overal die „ spooren van dien bloeienden landbouw, dien zy onver„ gelyklyk beter verstaan dan de *Europeaanen* van de „ *Kaap*, die zich dikwyls by hen vervoegen om hunnen „ raad daar over in te neemen. —— Ik verlangde eens „ een van die plegtige huwelyken te zien, dat de Pries„ ter sluit en wettigt, door de Bruid en den Bruidegom „ met zyn water te besproeijen. Ik wilde in de open„ baare gevangenisfen van dat Volk gaan, de zitting van „ zyne regtbanken bywoonen, en de vonnisfen van zynen „ hoogen Raad hooren uitspreeken. Misschien had ik „ monsters genoeg in *Africa* geveld om na de eer te staan „ van in de Ridderorde te worden aangenomen, welker „ optocht en plegtigheden die Historieschryver met zo „ veel ophef als naauwkeurigheid verhaalt.

„ *Helaas!* alle die blinkende harsfenschimmen zyn voor „ my verdweenen. Godsdienst, politie, wetten, krygs„ kunde, slagorde, vredesverdrag, krygs-ondervinding, „ gevangenen, overwinnaars, overwonnenen, alle deeze „ zwetzeryen hebben nimmer bestaan dan in de harsfenen „ van den Schryver, en in de kroegen, daar men hem „ die op de mouw gespeld heeft, om den spot met hem „ te steeken."

Dus vaart onze Reiziger voort, beroept zich op DE LA CAILLE, en andere laatere Reizigers, die hun oordeel over KOLBE geveld hebben. Terwyl hy, in eene menigte van byzonderheden, hem wederspreekt, en ook andere verkeerd gegeevene berigten te keer gaat.

Vervolgens bezogt de Burger VAILLANT de Horde van de *Korakas*. By welken hy zonderlinge ontmoetingen hadt, en onder andere eene Bevrediging bewrogt, die

 zich

zich met genoegen laat leezen. Te deezer plaatze maakt hy eene aanmerking, zeer ten voordeele van dit Menschengeslagt. „ Ik moet," luidt de taal deezes Waarneemers, „ ter eere van de *Africaanen* zeggen, dat, hoe verder men zich van de Volkplantingen verwydert, hoe „ meer opregtheid en hartlykheid men by hen zal vinden. Die, welke, door hunne afgelegenheid, niet by „ dezelve bekend zyn, en ook geene kennis van dezelve „ kunnen hebben, hebben eene zeer behaagelyke eenvoudigheid, en niet meer wantrouwen dan elk redelyk „ schepzel hebben moet, om zich voor gevaar te wagten, „ en voor zyn behoud te zorgen. —— Het is waar, dat „ hun karakter hartstochtloozer is, en hun verstand kleinder; doch nooit gelegenheid hebbende om te bedriegen „ of bedroogen te worden, weeten zy niet wat een logen „ is, en hebben dien ook nooit noodig. —— Te verre „ van de Volkplantingen woonende, om rechtstreeksche „ of zydelingsche gemeenschap van Koophandel met haar „ te houden, kunnen zy niet met hun Vee handelen dan „ onder hun zelven en hunne nabuuren. Toen ik ook Ossen kogt voor myne wagenen, bekwam ik die voor eenen „ prys, over welken ik my zelven schaamde. Een Os kostte my niet meer dan een spyker, dan een klein stukje yzer, „ en zy die het geluk hadden van die ruilingen met my „ te doen, waren zeer in hun schik met de koop die zy „ geslooten hadden." — Dit was by 't zelfde Volk, die, als zy hunne Dogters voor eene Koe verkoopen, een zeer goede koop meenen te doen. En houdt onze Reiziger zich verzekerd, „ dat, wanneer hy hun in verzoeking hadt „ willen brengen met zekere beuzelingen voor hunne oogen ten toon te spreiden, hy alles, wat de Horde bezat, „ zou bekomen hebben."

Naar gewoonte is dit Deel met Plaaten vercierd, die meest strekken om eene en andere byzonderheid, tot de Natuurlyke Historie behoorende, toe te lichten.

Register op de Byvoegsels en Naleezingen van WAGENAAR's *Vaderlandsche Historie, door Mr.* H. VAN WYN, *Mr.* N. C. LAMBRECHTSEN, *Mr.* ANT. MARTINI, E. M. ENGELBERTS, *en anderen. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1798. *In gr. 8vo* 279 *bl.*

Wanneer wy in den voorleden jaare (*) een bericht gaven van de *Naleezingen* op de Vaderlandsche Historie van

(*) Zie *Alg. Vaderl. Lett.* voor 1798. Iste Stuk, bl. 126, env.

van WAGENAAR, betuigden wy onzen wensch, dat de Uitgeever zyn woord had gehouden in het leveren van een algemeen Register, enz. en van eene verbeterde opgaave der Drukfeilen. Die wensch is nu vervuld, wel niet zo spoedig als men had mogen verwachten: maar, die laat betaalt, betaalt evenwel. Van eenen Bladwyzer, of Register, zal de Leezer geen uittreksel verwachten. Wy hebben hem dus alleen te verwittigen, dat hy achter hetzelve zal vinden eene naauwkeurige Lyst van al de Kaarten, Plaaten en Portraiten, die, zo tot WAGENAAR's Vaderlandsche Historie, als tot de *Byvoegsels* en *Naleezingen*, behooren. Ook wenschen wy onzen Landgenooten geluk met de verzekering van den kundigen Heere VAN WYN, dat hy niet alleen voorneemens is over de *tien laatste* Deelen van WAGENAAR breeder te handelen dan in de *Naleezingen* geschied is, maar dat deeze taak reeds een gedeelte zyner Letteroefeningen uitmaakt, en hy de uitgaaf daarvan, zo God hem welstand en krachten spaart, (gelyk wy hartlyk wenschen) hoopt te doen volgen op zyne HISTORISCHE AVONDSTONDEN, die reeds op de Pers zyn, en welke wy met verlangen te gemoet zien.

De Post van den Neder-Rhyn. No. 615 tot 624; behelzende: een naauwkeurig Historisch Verhaal van het gebeurde binnen deze Republiek, sedert de Omwenteling van 1787 tot de Revolutie van 1797, (1795) onpartydig samengesteld. Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg en Zoon, 1798. *In gr. 8vo. 186 bl.*

en

Grondig en volledig Register over de zes laatste Deelen van den Post van den Neder-Rhyn. Te Utrecht, by de bovengemelden, 1798. *In gr. 8vo. 116 bl.*

Met het boven aangekondigd Stuk, wordt het twaalfde Deel van den *Post*, *door* P. 'T HOEN, besloten, en daarmede neemt dit, by de Nederlandsche Natie zoo gretig ontvangen en zoo algemeen geleezen, Werk een einde. De Uitgeevers zeggen in hun Voorbericht: „ Wy hebben, dit, voor „ 's Lands Geschiedenissen, en innerlyke Staatkunde, zoo ge„ wigtig Werk niet onvolledig willende laaten, besloten, om „ hetzelve nog met een beknopt Verslag van het gebeurde, „ sedert September 1787, tot het einde der maand January „ 1795, te vermeerderen, ten einde daardoor een volkomen „ beslag aan dien arbeid te geeven, waardoor tevens het ein„ delyk gelukken der wenschen en bedoelingen, hier en daar „ in het geheele Werk verspreid, als de eindelyke uitslag van „ zoo veele onvermoeide poogingen, konde aangewezen wor„ den; een besluit, dat zeker by zoodanig een Werk ver„ langd werd, en hetzelve nu eerst geheel volledig maakt."

En, in de daad, dit Verhaal is in een' goeden ſtyl, en zeer naauwkeurig, opgeſteld, bevat verſcheide niet algemeen bekende byzonderheden, en is met veel originee le Stukken verrykt; zoodat de bezitters van den *Post* hetzelve niet wel ontbeeren kunnen.

Het boven aangekondigd Regiſter bevat eerstlyk eene Lyst van de datums, op welken de Nummers van 313 tot 614 achtervolgends zyn uitgegeeven; en voorts eene, in alphabetiſche orde gerangſchikte, en zaaklyke, Aanwyzing der voornaamſte Onderwerpen van de zes laatſte Deelen dezes Werks, benevens een afzonderlyk Regiſter over de 24 Stukken van de *Bylagen tot den Post*. Hetzelve is dus zeer noodig voor de bezitteren van dit Werk, om het een of ander gemaklyk en ſpoedig te kunnen vinden.

Met deze Slotſtukken geſchiedt ook de aflevering der Zinnebeeldige Tytelplaaten, en derzelver Verklaaringen, voor de vier laatſte Deelen.

Zakbibliotheek van Vernuft en Smaak. IIde Deel. Met Plaaten. Te Amſterdam, *by* J. Allart. *In 12mo.* 236 *bl.*

Dit bevallig Werkje, van welks Iſte Deeltje wy reeds te vooren (*) melding gemaakt hebben, zien wy, met vermaak voortgezet. De keuze en behandeling der Stukken, in dit IIde Deel, komen ons voor, met het doel des Uitgeevers alzins overeen te komen: hetzelve is in vier Stukjens verdeeld; het eerſte is een fraai Treurſpel, ten tytel voerende: *Adelheide van Rastenberg*; naar het Hoogduitsch. Zeer geſchikt is dit Stuk, 't welk eene Oud-Duitſche waare Familiegeſchiedenis in Frankenland, ten tyde der Kruistogten, voorſtelt, om de naare gevolgen van ontrouw en gedwongene huwlyken, aan den eenen kant, — en van de woede eener jaloerſche en wraakzuchtige vrouw, aan de andere zyde, — te ſchetſen. Belangvol is de ſamenloop der voorvallen, die dit Treurſpel uitmaaken, en de eindelyke ontwikkeling van hetzelve ſchoon en leerryk. Het tweede Stukje is een Aſiatisch Vertelſel; zynde een tafreel van den *zegen der Weldaadigheid*, vol van nuttige leeringen en gevoelwekkende gebeurteniſſen. Het derde Stukje is getyteld: *Gowannah en Robert, of de ongekunſtelde liefde*; naar 't Fransch van D'ARNAUD, en bevat eene Geſchiedenis, uit de Reizen van den beroemden COOK, op Nieuw Zeeland voorgevallen, welke de kracht der zuivere liefde in haar bekoorlykst daglicht ſtelt, en de deerniswaardige ſcheiding afmaalt van twee voorwerpen, die, door zulk eene liefde, als door de natuur zelve, onderling verbonden zynde, eensklaps van elkanderen afgerukt worden; gevoelige harten zullen dit Verhaal gewis niet zonder aandoening kunnen

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1793. bl. 142.

nen leezen. Dit Deeltje wordt, ten vierden, besloofen met een tafreel van *het Geluk der Liefde*, in dichtmaat; zynde eene vrye naavolging van het Hoogduitsch des Heeren F. VON KLEIST. Wy kunnen niet naalaaten op nieuw de verdiensten des Vertaalers in alle deze Stukken te erkennen, en twyffelen tevens niet, of lieden van smaak en gevoel zullen in dit Werkje behaagen scheppen. — Dit Deeltje is met twee bevallige Plaatjes versierd.

Myn Letterhof; eerste Afperking. Door BAREND FREMERY. *Te Amsteldam by* P. J. Uylenbroek, 1798. *In gr. 8vo.* 214 *bl. met een Voorbericht van XII bl.*

„'t Menschelyk vernuft schynt zich byna afgedacht te „hebben op nieuwe onderwerpen; doch nieuwe „boektytels zyn 'er nog in meenigte voorhanden. Hier ver„schynt een Letterhof, wiens eerste inwandeling, na eenig „vertoef in de Tuinkamer, met Tafereelen behangen, Bloem„perken aanbiedt. Aen 't einde 'er van zal de spansérende „Beschouwer een Jasmynboschje vinden. Niet dan vleijend „kan het voor deszelfs Planter zyn, zoo de schaduw en geu„ren er van behagen." Dus spreekt de burger FREMERY in het Voorbericht van dezen Letterhof, na vooraf geschetst te hebben, welke heilryke gevolgen hy (en zo veelen met hem!) zich voorspelde van de Staatsverandering van 1795. Dan — „Helaes! hoe droomde ik."

Deze Letterhof, wiens eerste Afperking hier voor den Beschouwer ontslooten wordt, is gestoffeerd met onderscheiden stukjes in proza en poëzy van verschillende onderwerpen en waarde, en in zes clasfen gesorteerd, welken tot opschriften voeren: *Tafereelen uit myne Tuinkamer*; *Bloemengaerde*; *Rozenperk*; *Hyacinthenbed*; *Tulpenbak* en *Jasmynboschje*. Over het algemeen schynt deze Hof met smaak aangelegd; inzonderheid het *Rozenperk*, het welk een' aangenaamen geur en aanzien heeft, schoon de *Tulpenbak* ook wel mag bezien worden door de liefhebbers van uit Duitschland overgevoerde prozabloempjes. De *Epode op den dood*, welke het kenmerk heeft van oorspronglyk opgesteld te zyn, had de Dichter, onzes oordeels, liever achterwege moeten laaten, of ten minsten onder eene andere *rubriek* gebragt hebben; althans zy geeft, als het eerste tafereel, het welk zich in de Tuinkamer opdoet, geen gunstige gedachte van de volgende Stukjes, waaronder die in der daad wezenlyk fraai zyn. Deze *Epode* heeft weinig of niets van het verhevene en deftige dat deze soort van Dichtstukken inzonderheid vereischt, integendeel is hier de styl middelmaatig, prosaisch, plat, en zelfs *trivïaal*. By voorbeeld, bl. 4 reg. 9. *Nu koomtge aen 't honk.* —— Wie kan zich van lagchen onthouden, die bedenkt dat *het honk* by het *vaêrtjesspel* der

der kinderen in aanmerking komt, en in goeden ernst hier *Metaphorisch* voor het einde des menschelyken levens gebezigd wordt! — Bl. 9 reg. 11. *Wil vrolyk in den grafkuil duiken.* —— In den grafkuil *daalen* ware veel eigenaartiger uitgedrukt.

Bl. 10. reg. 15 en 16.

't Verscheiden is een snelle lucht;
Zy blaest de kaers uit, in haer vlugt.

Behalven dat deze overdragt vry plat is, is het beeld bovendien valsch; in plaats dat de lucht een kaars uitblaast, doet zy dezelve integendeel branden. De proeve met een brandende kaars in 't luchtledige is bekend. De Dichter heeft waarschynlyk den wind, den adem van een mensch, of den togt eener deur, bedoeld, welke dat uitwerkzel op de kaars kan te wege brengen; maar geenszins een snelle lucht; de lucht is snel noch traag.

Om wat reden de Dichter, bl. 6 reg. 6, het Hoogduitsche woord *verwandeling* (*verwandelung*) in plaats van *verwisseling* of *verandering* gebezigd hebbe, kunnen wy niet ontdekken, zo min als wy weten wat hy, bl. 7 reg. 15, met *menschenässchen, waer op de dood doelt*, meent.

Men besluite nogthans uit deze aangevoerde staaltjes niet, dat dit Dichtstuk geheel van schoonheden ontbloot zy; dit zy verre! De volgende vaerzen zyn stout en fraai tevens.

Bl. 5.

ô! De uitvaert slaekt de slavenbanden;
Zy boeit de vuist der dwingelanden:
Hem, wien het aenzyn tot een straf,
Het leven tot een' last verstrekte,
Legt zy weldadig in het graf,
En ploft er in, die 't kwaed verwekte.

Zo ook bl. 12.

Gelukkig, die den aengezigten
De valsche grynzen af durft ligten!
Dees ziet, door mom en schynvernis,
Het beeld, gelyk 't oorsprongklyk is.
Geen priesters, met de wet gewapend,
Hoe grof en donderend van stem,
Noch hun gestookte hel, hoe gapend,
Verbazen of verbystren hem.
Hy kent den sleep der fymelaren,
Die gaerne 't bang gemoed bezwaren,
En, onder 't pikzwart huigchelkleed,
Ook niet dan zwarte beelden schildren,
Die kinders, ligt tot schrik gereed,
En zwakke vrouwen doen verwildren.

On-

Onder de Dichtſtukken van langen adem, die echter een gering getal beſlaan, is *De dood van Floris den Vyfden* wel het grootſte; doch, volgens ons gevoelen, geenszins het fraaiſte. Het is weinig meer dan een historisch verſlag, *op rym*, van deze gebeurtenis, ontbloot van de meeste dier dichterlyke optooiſels, die het onderwerp des te ſchooner en belangryker hadden kunnen maaken, en waartoe hetzelve voor de ſpeeling van het dichterlyk vernuft by uitſtek geſchikt geweest ware. —— Veel meer behaagde ons de fraaije Lierzang, getyteld: *De Joden*; ſchoon wy juist geen zeer groote vrienden van het hedendaagsch *Israël* zyn, verëénigen wy ons echter gaarne met 's Dichters menschlievende gevoelens ten opzichte van het lot van *braave* en *eerlyke* Jooden, die doorgaans met het ſlechter deel hunner verſtrooide natie over ééne kam geſchoren wierden; terwyl wy het geboefte, met alle weldenkenden, door alle ſtaatsveranderingen heen, zullen blyven verachten, en nimmer voor onze medeburgers of broeders erkennen. —— Het ſtukje: *Aline*, is geestig, en heeft ons de lever doen ſchudden; de vinding is eenvoudig en aartig tevens. —— De overige perken van dezen Letterhof zyn geſtoffeerd met kleiner ſtukjes, meest punt- en minnedichten, en eenige prozavertaalingen. Het ſtukje: *Chloë aen de beek*, menen wy reeds voor eenige jaaren ergens elders gelezen te hebben. Het grootſte deel der kleine ſtukjes is geestig; en ſchoon de Dichter niet heeft verkozen aan te wyzen welken oorſpronglyk en welken vertaald zyn, is toch niet moeilyk dezelven van elkander te onderſcheiden. Wy kiezen uit de kleine ſtukjes het volgende tot een proefje.

AEN TWEE ZUSTERS.

Gy ſchittert met al 't ſchoon der jonge Dagbodin;
Uw aenzicht boezemt ons haer morgenlusten in.
Het roosje bloeit, de mirth ontluikt, op uwe ſchreden:
Eén meer, waert gy de rei der drie Bevalligheden,
Eén minder, Venus zelf, de Moeder van de min.

Wy hebben alle redenen, om, niettegenſtaande de kleinigheden, die wy de vryheid genomen hebben den burger FREMERY aan te wyzen, en die wy vertrouwen dat hy ons ten goede houden zal, hem aan te moedigen om de overige Afperkingen van zynen Letterhof voor de kunstlievende beſchouwers open te zetten, en dus langs dezen weg het zyne by te draagen, om den vervallen ſmaak in het vak der fraaije letteren weder te helpen opbouwen.

Het

Het blinde Kind. Eene kleine Familiegeschiedenis. Door eene Engelsche Juffer. Te Amsteldam, by de Wed. J. Döll, 1799. *In 12mo. 108 bl. behalven eene Aanspraak aan Neêrlands Jeugd, door den Vertaaler* P. G. Witsen Geysbeek, *van 4 bl.*

Dit welvertaald Werkje schetst der jeugd eenige huislyke voorvallen en gesprekken in de Familie van zekeren Heer *Windham*, die, behalven eene braave Echtgenoote, nog vier kinderen bezat; zynde een Zoon, *Ferdinand* genaamd, van byna 12 jaaren; en drie Dochters, als *Emilia*, oud 14 jaaren; *Julia*, die, in het eerste jaar haars levens, door eene hevige verkoudheid, het gezicht ten eenemaale verloren, en nu den ouderdom van 9 jaaren bereikt hadt; en *Maria*, omtrent 7 jaaren oud.

Deze verhaalen bevatten zeer veel leerzaams: de onderscheidene geäartheden dezer kinderen doen zich zeer gelykmaatig voor; terwyl derzelver ouders, door hunne inlichtingen, raadgeevingen en bestraffingen, alles aanwenden, om deze geäartheden ten goede te ontwikkelen. Hier en daar brengt de verdienstlyke Schryfster deze Familie in omgang met anderen, waardoor zy gelegenheid neemt, om eenige daaglyks voorkomende gebreken in de manier van opvoeden, door sommige ouders aan den dag gelegd, van ter zyde te gispen, en de naadeelige gevolgen daarvan in de gedraagingen en gesprekken der kinderen te doen doorstraalen.

Byzonder is dit boekje geschikt om kinderen tot *verstandig* medelyden en *daadlyke* menschenliefde op te leiden: de tedere zorg van *Emilia*, *Ferdinand* en *Maria*, voor de blinde *Julia*; hunne poogingen, om haar, waar zy kunnen, eenig genoegen te verschaffen, en daardoor haar lyden te maatigen; het voorbeeldig gedrag van dat ongelukkig meisje zelve, haare opgeruimdheid van geest, haare zucht om door allerlei vraagen, langs zoo meer, in kennis toe te neemen; haar edel geduld, tot dat zy eindelyk, door de hulp eens oogmeesters, het gebruik van haar gezicht herkrygt, — dit alles zyn zoo veele tafereelen, die de jeugd niet genoeg leezen, en tot bevolging zich ter harte neemen kan.

Tot eene proeve van de bevallige en leerzaame schryfwyze, in dit boekje voorkomende, laaten wy hier een der gesprekken volgen, onder de kinderen van *Windham* by eene lentewandeling gehouden, van den volgenden inhoud:

„ *Julia*. Welk eene warme en aangenaame lucht! hoe liefly k zingen de vogelen!

Emilia. Een heerlyke morgen! de lente keert in al haare schoonheid te rug, en de vogeltjens genieten de schaduw van het digtbebladerd Boschje.

Ju-

Julia. Zo; Ferdinand en Mietje zyn weg; want ik hoor hen niet meer; en gy, lieve Emilia! wat zyt gy goed, dat gy by my blyft; doch als gy my naar een bank wilt brengen, zal ik gaan zitten, en gy kunt ook loopen.

Emilia. Neen, lieve Zuster! het verschilt my weinig.

Julia. Gy zyt te goed, en spreekt maar zoo, om dat gy my niet wilt doen gevoelen, dat ik u te rug houde; ja, ja, ik begryp het wel, en zal my nooit ongelukkig rekenen, dewyl ik zulke lieve Zusters heb. Maar, Emilia! gy zeide daar even, dat het zulk een heerlyke morgen was; o! dat ik daarvan een denkbeeld kon hebben! Gy zegt de zon schynt zoo prachtig; o! waarom schynt zy ook voor my niet! ik moet u bekennen, ik kan my niet onthouden van te zuchten, als ik dit alles nadenk.

Emilia, (haar omhelzende.) Ook my, lief meisje! perst het een zucht af, en maakt my zoo treurig als u. Maar dit moet gy toch niet zeggen, dat de zon voor u niet schynt; het is waar, gy kunt haar niet zien; maar door haar wordt onze lucht verwarmd en gezuiverd; door haar worden de vogeltjens bezield, en heffen hunne schoone gezangen aan; door haare verwarmende kracht spruiten de bloemen, die zulk een' aangenaamen geur uitwaasfemen, uit de aarde voort. Derhalven schynt zy ook voor u niet vergeefsch.

Julia. Gy hebt gelyk, ik moet my niet ongelukkig achten; echter zyn 'er nog zoo veele dingen, die ik niet verstaa, zoo veele woorden, van welken ik geheel geene betekenis weet. Gisteren, toen gy de kamer verlaaten hadt, zeide mynheer Thompson tegens Mama: „ Misf Windham wordt zeer schoon, „ het is een bekoorlyk meisje" —— „ dat kan ik juist niet „ zeggen," antwoordde Mama: „ maar is zy niet schoon, zy „ is toch een zeer goed meisje." Wat wilde hy toch eigenlyk met het *schoon zyn* zeggen, en waarom beweerde Mama, dat gy zulks niet waart?

Emilia. Mama heeft gelyk; hy echter zeide zulks, om dat hy Mama daarmede geloofde te gevallen.

Julia. Maar hoe kan dat wezen? Geviel het Mama als gy schoon waart, waarom zyt gy het dan niet?

Emilia. Mama is billyk: zy zou my niet meer noch minder beminnen, om dat ik schoon was: alleen onnozele lieden streelt dit.

Julia. Derhalven is Mynheer Thompson niet verstandig, dat hy Mama voor onnozel hieldt. Maar hoe komt het dan, dat gy niet schoon zyt?

Emilia. Aan my, lieve Zuster! staat het zoo min om schoon te zyn, als het aan u staat u zelve ziende te maken. Om schoon te zyn, moet ik regelmaatige gelaatstrekken, eene ryzige gestalte hebben; doch dit kan my God alleen geeven. Veele persoonen bezitten deze voorrechten, maar zyn daar-

daarom niet altoos gelukkig. Zeer dikwyls verblindt haar de schoonheid, en zy worden trotsch en ydel, denken op niets dan dezelve te vermeerderen, leeren niets dan zich opschikken, worden lediggangsters, wispeltuurig en onnut; als kinderen geeven zy geen acht op de lessen haarer ouders, en als zy ééns zelf ouders worden, verwaarloozen zy haare kinderen; dit is Mama's gevoelen, ja byna haare eigene woorden; doch dit is niet op allen toepaslyk: eenigen maaken ook de schoonheid door beschaaving van haar verstand, door bekwaamheden en deugd, nog beminnenswaardiger.

Julia. Ik versta u slechts gedeeltelyk, daar ik nog geen begrip van schoonheid heb.

Emilia. Ruik eens aan die bloemen .... niet waar? gy vindt haare geur lieflyk?

Julia. o Ja! verruklyk.

Emilia. En bekoort u het vogeltje niet, dat gy hoort zingen?

Julia. Zeer zeker.

Emilia. Nu, ons oog heeft gewaarwordingen, die dezen gelyk zyn; wanneer het iets schoons ziet, gevoelt het straks hetzelfde genoegen, als wanneer gy iets aangenaams ruikt of hoort.

Julia. Gy hebt het my redelyk verstaanbaar gemaakt; ten minsten het schynt my zoo: als God my ééns myn gezicht wedergeeft, zal ik u zeggen, of ik het regt begrepen heb.

Zy zeide dit op zulk een' roerenden toon, dat *Emilia* haare traanen niet wederhouden kon, en *Julia*, over haare deelneeming bewogen, weende insgelyks. In hetzelfde oogenblik kwamen *Ferdinand* en *Maria*, die zich buiten adem gelopen hadden, en hartlyk lachten; doch hunne vrolykheid veranderde éénsklaps in ernst, zoodra zy hunne Zusters zoo treurig zagen.

Maria. Wat deert u? huilt gy om dat wy van u geloopen zyn? Nu, wees maar stil: gy zult ook loopen, en ik wil Juultje leiden.

Ferdinand. Loop, zottin! daarom zouden zy weenen! zy zien ons li ver gaan dan komen.

Emilia. Hoe zoo, Ferdinand? waarom zouden wy dat?

Ferdinand. Om dat wy zoo snapächtig zyn, en gy zyt zoo goed. Nu, wat is het dan? hebt gy misschien over het droevig sprookje van Blauwbaard, of de moordgeschiedenis van Asschepoestertje geweend?

Emilia. Wat zotte praat is dat!

Ferdinand. Zoo, gy lacht toch? dat is juist het geen ik wilde. ... Juultje lacht ook? .. zoo is het goed!"

Dit Werkje is versierd met een bevallig Plaatje, verbeeldende de wandeling der kinderen, by welke het bovenstaand gesprek plaats hadt.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

Nagelatene Leerredenen van J. VAN LOO, *in leven Predikant te Ootmarsum; met eene Voorrede door* J. H. HACKE, *Predikant in 's Hage. Eerste Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo., met de Voorrede*, 432 *bl.*

De hoogagting, die wy, in den loop onzes Letterarbeids, voor de veelvuldige begaafdheden van wylen den Kerkleeraar VAN LOO hadden opgevat, deed ons van 's Mans overlyden de maare niet zonder aandoening verneemen. VAN LOO beschouwden wy als een sieraad zyner Eeuwe, als eene eere voor het Kerkgenootschap, by welk hy het Leeraarampt bekleedde. Zo in keuze van onderwerpen, als in zyne manier van uitvoeringe, muntte hy uit boven veelen zyner medebroederen. Mannelyke godsvrugt, edele gezintheden, uitgebreidheid van hart, gemaatigde denkwyze, alles omkleed in een wegsleependen styl: deeze waren, doorgaans, de hoofdtrekken der Leerredenen en andere Geschriften van wylen den Eerw. VAN LOO, wiens naagedagtenisse de Leezer ons wel zal ten goede duiden, dat wy deezen tol onzer hoogagtinge betaald hebben. Want, onder het groot getal van middelmaatige Schryvers, die door onze handen gaan, welk eene aangenaame ontmoeting is het voor ons, nu en dan eenen aan te treffen, die zich van den grooten hoop onderscheidt, vooral in het vak der Kerkelyke Redevoeringen, van welke onze taal slegts zeer weinigen, in vergelyking gesproken, die eenigzins na den rang van meesterstukken mogen dingen, oplevert.

Van hier dat wy met genoegen ontvingen dit Eerste der twee Deelen van VAN LOO's nagelaatene Leerredenen, voor welker bezorging wy onzen dank betuigen aan den Haagschen Leeraar HACKE; die, in zyne Voorrede, waar van wy de leezing wel willen aanraaden, in eenen styl, van

den gewoonen trant eenigzins afwykende, doch niet geheel ongevallig, „ een woord ſpreekt voor CHRISTEN-„ DOM, een woord *aan zyne* BROEDERS, product van „ denkbeelden, die de *zalige* altoos, ook in deze Leer-„ redenen, verſpreidde, lofſpraak op zyn gevoel voor „ Christus, zynen arbeid voor Menschheid en Christen-„ dom."

Veertien Leerredenen bevat dit Eerſte Deel; zie hier haare Opſchriften en Texten: *Over den aart der waare Bekeering*, JER. III: 14. *Over de valſche Bekeering*, HOS. VIII: 16. *Over de Noodzakelykheid eener vroege Bekeering*, PS. CXIX: 60. *De Jeugd opgewekt tot eene vroegtydige Bekeering, door de herinnering aan het Oordeel*, PRED. XI: 9. *Over de Bekeering in den Ouderdom*, PRED. XII: 1. *Manasſe's voordeel uit zyne Vernedering*, 2 CHRON. XXXIII: 12, 13. *Aanſpraak van Joannes den Dooper aan de Phariſeen en Sadduceen*, MATTH. III: 7-10. *Het werk van den Meſſias*, JES. LXI: 1. *Het waaragtig getuigenis van Huigchelaren aangaande den perſoon van Jeſus*, MATTH. XXII: 16. *Kenmerken van waare en valſche Leeraars*, 1 COR. XII: 1-3. *Paulus geen Dweeper*, 1 THESS. II: 3. *Paulus geen Verleider*, dezelfde text. *Engelenzang*, LUK. II: 13, 14. *By de Inwyding van een nieuw Orgel*, PS. C: 2. Van de elfde en twaalfde Leerrede, willen wy, ter proeve, het zaaklyke mededeelen.

Naa de geſchiedenis der bekeeringe van PAULUS te hebben herinnerd, tragt VAN LOO in de eerſte plaats te bewyzen, dat deeze gebeurtenis zich niet bondig laat verklaaren, door aan te neemen, dat, de driftige imborst van PAULUS hem zeer geneigd maakende tot Geestdryvery, hy zich, gelyk alle dweepers, die zich voor hoofden van eene Sekte hebben verklaard, ſlegts heeft ingebeeld, hemelſche verſchyningen te zien, en verrukkingen te gevoelen. Daartoe merkt hy, vooreerst, aan, dat dit voorval, zyne bekeering, tegen de denkwyze en neigingen van PAULUS, toen hy na Damascus reisde, rechtdraads aanliep. „ Indien PAULUS (ſchryft hy) eene hemelſche verſchyning had gezien, die Gods toorn over de leerlingen van Jezus verkondigde, die hem bevestigd had in den waan, dat zy alle haaters van God en Godsdienst waren, die hem belast had om alle de kragten der onbarmhartigſte vervolging tegen hen in te ſpannen, dan zoude men

men nog met eenige waarſchynlykheid kunnen vermoeden, dat eene vuurige verbeeldingskragt, door alle belanghebbende neigingen onderſteund, de eenige veroorzaakſter van deze verſchyning was geweest, dewyl deze werking van haar dan naauwkeurig had geſtrookt met zyne tegenwoordige denkbeelden. —— Maar zoo is zyn geval niet. Ingewikkeld zynde in de oogmerken der priesterlyke vervolgzugt — door geene uit- of inwendige omſtandigheden bewogen, die die groote verandering in zyne heerſchende denk- en handelwyze konden te weeg brengen —— ziet hy eensklaps een gezicht van den hemel, dat hem niet alleen tot de eerbiedige vereering, maar tot de openbare prediking van Jezus roept." Dit, zegt VAN LOO, aan de werking der verbeeldingskragt toe te ſchryven, zou regelrecht aanloopen tegen alle waarneemingen, die over de verſchynzelen der verbeeldingskragt ooit gemaakt zyn. Voorts beroept zich VAN LOO op het gebeurde aan PAULUS 's Reisgenooten, die, nevens hem, het zelfde groote licht zagen, en het geluid der donderende ſtemme hoorden. Indien nu het gezicht van PAULUS aan eene verbeelding moet worden toegeſchreeven, dan moet dezelfde oorzaak by hen hetzelfde gewrogt veroorzaakt hebben. „ Maar (zegt VAN LOO) hoe kan ik my deze wonderbaare werking der verbeeldingskragt begrypelyk maaken?" en toont, vervolgens, daar van de onmogelykheid. „ Waarlyk (ſchryft hy) het ſchynt, als of 'er tusſchen alle de verbeeldingskragten dezer menſchen vooraf eene afſpraak was gemaakt, om op hetzelfde oogenblik dezelfde werkingen te gevoelen." Eindelyk doet VAN LOO, uit de ontmoeting van PAULUS met ANANIAS, zien, dat hier, met geene mogelykheid, aan eene begocheling der verbeeldinge mag noch kan gedagt worden.

Tot hier toe geredeneerd hebbende op de onderſtelling, dat PAULUS eenige neiging hadt tot Geestdryvery, en het dus eenigzins mogelyk ware, dat hy door dezelve was vervoerd en bedrogen geworden, gaat hy nu een ſtap verder, door regelrecht en ſtellig aan te toonen, dat PAULUS noch Geestdryver geweest was, noch konde zyn. Ten dien einde wyst hy de bronnen aan, uit welke de Geestdryvery haaren oorſprong in de gemoederen der menſchen neemt, zynde of een driftige imborst, of zwaarmoedigheid, of onkunde, of ligtgeloovigheid, of verwaandheid; met een, onzes inziens, duidelyk betoog, dat

dat geene deezer oorzaaken omtrent PAULUS kan gelden; doch in de ontwikkeling van alle 't welk wy onzen Leeraar niet kunnen volgen.

Wy gaan over tot de volgende Leerrede, die PAULUS van den blaam zuivert, als of hy een *Verleider* ware. Even als in de voorgaande Redevoering, is hier het bewys tweeledig, eerst by manier van ontkenninge, vervolgens van bevestiginge. Zyn bewys omvat VAN LOO in de bewerking deezer twee hoofdstellingen: „De beweegredenen, die Verleiders vervoerd hebben tot het smeeden van hun Godsdienstig bedrog, werden by PAULUS niet gevonden." — „ De wyze, op welke hy is te werk gegaan in de prediking van zyn Godsdienst, is geheel ongeschikt geweest, om een ontwerp van Godsdienstig bedrog te volvoeren, en kan nimmer het werk geweest zyn van eenen listigen Verleider." Ten bewyze, dat de beweegredenen, die de Verleiders tot het smeeden van hun Godsdienstig bedrog vervoerden, omtrent PAULUS niet golden, merkt VAN LOO aan, dat, indien de Apostel slegts hemelsche openbaaringen voorwendde, schoon hy van derzelver valschheid overtuigd was, „ dan moet, of de hoop om rykdommen te vergaderen — of de verwagting van roem en agting te verwerven — of de begeerte tot onzuivere wellust, hem genoopt hebben om dit listig bedrog te verzinnen." De ongegrondheid, zelfs de ongerymdheid, van alle deeze onderstellingen, aangaande PAULUS, wordt hier, met kragt van redenen, overtuigend en bondig beweezen. — Doch, genomen, PAULUS ware van alle, of van zommige deezer beweegredenen, niet vry te pleiten, dan nog, evenwel, blyft het onwederspreekelyk, dat de wyze, op welke hy te werk ging, om een Godsdienstig zamenstelsel in te voeren, en zich voor het opperhoofd eener Sekte te verklaaren, wel verre van daar toe berekend te zyn, met alle zyne ontwerpen lynrecht strydig was. „ PAULUS (schryft VAN LOO) had, volgens de veronderstelling, het oogmerk om eenen nieuwen Godsdienst in te voeren. Maar dit was geen zaak van gering aanbelang. De waereld der Heidenen en der Joden had haren vastgestelden Godsdienst; van dezelve moest hy hen ontbinden, hy moest hun een tegenovergesteld Godsdienstig leerbegrip overgeven. Deed hy dit niet, voegde hy zig by een of andere der toenmaalige Godsdiensten, dan had hy geene de minste reden gehad om zynen vaderlyken Godsdienst af te zweeren, dan had hy

zig

zig slegts, gelyk vele onder de Joden hadden gedaan, voor het hoofd eener byzondere Secte behoeven op te werpen. Maar zyn ontwerp zal iets grooters zyn. Hy wil eenen nieuwen Godsdienst, op de puinhoopen van alle andere, grondvesten, en wel voornaamlyk onder de Heidenen. Het is natuurlyk, dat eene onderneming van dien aart grooten tegenstand ontmoeten zoude, door zwarigheden gedwarsboomd worden, die niet voor hem te overwinnen waren, dan met beleid en voorzigtigheid, geduld en hulp van anderen. Wanneer wy nu (vervolgt VAN LOO) den staat van de toenmaalige Heidensche waereld kennen, dan zullen wy zien, dat 'er voor hem alleen deze vier wegen openstonden, om in zyne onderneming gelukkig te slagen; of, dat hy zynen Godsdienst inrigtede naar de vooroordeelen van het Volk — of, dat hy zyne toevlugt nam tot de Wysgeeren — of, dat hy de Priesteren listiglyk vleide — of, dat hy zig vervoegde by de magt der burgerlyke Overheid, om van dezelve hulp te vragen. Maar (voegt 'er VAN LOO neveus) het is 'er zoo ver van af, dat hy zig van deze middelen bediend heeft, als licht van duisternis. Zyn Godsdienst streed met de vooroordeelen des Volks — hy verydelde de ontwerpen der Wysgeeren — hy ontnam aan de Priesters hunne belangens — hy was niet geschikt naar de wetten der burgerlyke Regeering." Over ieder van deeze byzondere stellingen wordt hier een licht verspreid, 't welk, onzes oordeels, ten duidelykste doet zien, dat PAULUS, 't en zy hy met volslagene zinneloosheid geslagen geweest ware, geen dwaazer stuk konde ondernomen hebben, dan, tegen beter aan, een nieuwen Godsdienst te willen invoeren. De uitbreiding van de laatst aangenomene stellinge zullen wy hier overschryven. „ PAULUS (schryft VAN LOO) nam zyne toevlugt niet tot de burgerlyke *Overheid.* —— De Heidenen waren omtrend verschillende Godsdiensten zeer verdraagzaam. Zy maakten geringe zwarigheid om vreemde Goden en Kerkzeden in te voeren. —— Dit is waar, dit blykt uit de geschiedenis; maar deze omstandigheid, hoe voordeelig anders voor verschillende afgoden - diensten, konde aan PAULUS niets baaten. Want dit is ook waar, dat hunne verdraagzaamheid niet gedoogde eene openbaare tegenkanting tegen den aangenomen vaderlyken Godsdienst, eene openbaare bestryding van de waardigheid hun-

hunner Goden. Men liet wel toe, nevens den vastgestelden Godsdienst, eenen anderen te voegen, maar dezen in zyne grondslagen aan te tasten — dit was misdaad tegen de Goden — misdaad tegen den Staat — eene misdaad die moest gewroken worden. Was PAULUS zoo zorgvuldig geweest in niemand der Goden te beledigen, had hy dit geheel stuk onaangeroerd gelaten, had hy slegts eenen onbekenden Jezus voor eene Godheid uitgegeven, en fabelen van hem verdigt, die in den smaak der heidensche verdigtzelen van hunne vermeende Goden waren, dan was 'er eene groote hinderpaal voor hem weggenomen geweest: maar de God, dien hy predikt, is de eenige waare God, die hemel en aarde geschapen heeft en nog onderhoudt — die niet met menschelyke handen gediend kan worden als iets behoevende — die geene Godheid nevens zig wil dulden — die allen vreemden afgodsdienst haat. Wat wonder dan, dat dit gevaarlyk leerbegrip de aandagt der Overheid tot zig trok? dat zy zig tegen hetzelve wapende met alle hare verschriklykheden? Wat wonder dan, dat PAULUS den allerhoogsten tegenstand, door moordschavotten en brandstapels ondersteund, in zyne prediking ontmoet heeft? En wie (dus besluit VAN LOO) durft nu nog voorwenden, dat hy zig vervoegde tot de burgerlyke magt, om van dezelve in zyne oogmerken ondersteund te worden?"

De Leerrede, getiteld *Engelenzang*, onderscheidt zich, overeenkomstig met den aart des onderwerps, door eene ongemeene leevendigheid van styl, en wilden wy gaarne daar uit iets overneemen. Doch onze aanhaalingen zullen onze oordeelvelling, over den aart deezer fraaije Redevoeringen, genoeg gewettigd hebben. Met verlangen zien wy het Tweede Deel te gemoet.

Kris-

Kristelyk Oeffenjaar, of Geschiedenis van den Mensch, zoo als hem de Godsdienst, door middel van zekere Oeffeningen, door alle hindernissen gelukkig tot zyne bestemming brengt, in een reeks van Leerreden, door JOH. JACOB HESZ. *(Uit het Hoogduitsch.) Iste Deel. Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1798. *In gr. 8vo.* 338 *bl. met eene Voorrede van XX bl.*

Een bundel van Leerredenen, over de beoefening van den Godsdienst, uit de hand van een Schryver, die door veele andere nuttige Schriften, tot opheldering van den Bybel, met achting en roem by onze Landgenooten bekend is, kan niet dan met genoegen ontvangen worden. De volkstoon en geheele leertrant, daarin gevolgd, mooge merkelyk verschillen van de meest aangenomene wyze van prediken, wy durven ons echter vleien, dat deze Leerredenen by alle beminnaars van werkdadigen Godsdienst, al is 't ook, dat zy aan eene andere leerwyze gewoon zyn, geen ongunstig onthaal zullen vinden. Men zal daarin de menigvuldige en groote voordeelen van waare Godsdienstigheid, zoo als dezelve zich, in verschillende tydperken onzes leevens, in onderscheidene betrekkingen en in allerlei omstandigheden, vertoonen, en een uitgebreiden invloed oefenen, in een bevallig licht geplaatst vinden. De Eerwaardige HESZ heeft over deze aangelegene stof een jaar lang, in achtereenvolgende Leerredenen, gepredikt, en het plan, daartoe ontworpen, zoo weeten in te richten, dat hy het ook op invallende Feestdagen, by de behandeling der Lydensgeschiedenis, by de viering van het H. Avondmaal, en zelfs op den jaarlykschen Bededag, ongedwongen heeft kunnen voortzetten.

Zie hier 's Mans ontwerp, en de wyze, waarop het voor de helft in dit eerste Deel uitgevoerd is. De eerste Leerrede, op Nieuwjaardag gehouden, bevat eene algemeene opwekking, om het begonnen Jaar als een Kristelyk Oefenjaar te gebruiken, naar aanleiding van 1 *Tim.* IV: 7, 8. De zelfde stof wordt in de tweede Leerrede vervolgd, door aanwyzing, hoedanige oefeningen 't zyn, welke de Kristen niet verwaarloozen mag. De derde legt het plan voor de volgende beschouwingen, over de voor-

deelen der Godzaligheid, en de ſchade van haar gemis, open. Dit wordt dan vervolgends in de byzonderheden ontwikkeld. De vierde, vyfde en zesde doen ons den mensch beſchouwen, zoo als hy, in den aanvang zyns leevens, reeds beſtemd is, om door Godzaligheid gelukkig te worden, terwyl hy reeds, eer hy het weet, voordeelen geniet, welke geen plaats zouden vinden, wanneer de Godsdienst niet onder de menſchen heerschte. In de zevende ziet men Christus zich zelven ten Leidsman aan den Jongeling aanbieden, welke zyne kindſche jaaren wel beſteed heeft. Men vindt hem, in de achtſte, afgedwaald tot de bypaden der ondeugd, en van hier af wordt de Gelykenis van den verlooren Zoon ten leidraad gekoozen. In de negende en tiende komt hy tot zich zelven, en wordt begenadigd.

Nu volgen vyf Leerredenen, (de elfde tot de vyftiende,) over de Lydensgeſchiedenis, waarin de wedergekeerde Jongeling zeer veel vindt, dat hem op den gang van zyn eigen hart, op de kracht en den troost van den Godsdienst, welken hy ook in het ſterven belooft, en ook byzonder op de weldaad der begenadiging, die hy ontvangen heeft, nog meer opmerkzaam maakt: en twee Paaschſtoffen, (de zestiende en zeventiende Leerrede,) waardoor zyn geloof en goed voorneemen op nieuw geſterkt wordt, by de overdenking van de Opſtanding des Heeren. Hy vindt nogthans, (gelyk de verlooren Zoon in de Parabel,) een nieuwe hinderpaal in de onbillyke beoordeeling, welke hy over zyne alzins oprechte terugkeering hooren moet, maar verheft zich boven dezelve. Dit is de inhoud van de achttiende en negentiende Leerrede, waarmede het eerſte Deel van het *Christelyk Oefenjaar* ten einde gebragt wordt. In het tweede, waarmede ook in dit Boekdeel reeds een begin gemaakt is, neemt de Christen, nu de rypheid zyner mannelyke jaaren bereikt hebbende, alle oefeningen voor, welke de uitvoering van zyn goed voorneemen kunnen bevorderen. Hy oefent zich eerst in de beſchouwing van de ſchoonheid der Natuur, tot verheerlyking van den Schepper, ten tyde der Lente. Van de beſchouwing der Natuur, in 't algemeen, komt hy tot die der menſchen, in 't byzonder. Hy oefent zich in de aandachtige overweeging van 's menſchen beſtemming en waarde; van het geluk der onderlinge verbindtenis der menſchen; van het hoogſte doel, waarnaar een mensch behoort te ſtreeven,

(op

(op 't Feest der Hemelvaart;) van het beste hulpmiddel, ter bereiking van dat hoogfte en waardigfte doel; en van den Godlyken byftand, welke ons hetzelve helpt bereiken, (op Pinxteren.) Dit maakt de ftof uit der zes overige Leerredenen, die, in het tweede Deel, waarvan wy binnen kort ook een nader verflag willen geeven, zal vervolgd worden.

De Vlisfingfche Kerkleeraar TINGA, die zich in de Voorrede als Vertaaler doet kennen, zou de Leer van het lyden en fterven van Jefus Christus, tot onze rechtvaardiging, (in zyn oog het voornaamfte ftuk der Kristelyke Leer, den grondflag onzer hoope in leeven en fterven,) ook wel gaarne in het ontwerp van den uitmuntenden Schryver ingevoegd, en ter regter plaats in 't waare licht gefteld gezien hebben. Profesfor HERINGA wenschte, in een Brief aan zynen Vriend, waaruit eenige woorden in de Voorrede afgefchreeven zyn, ook hier en daar eenen meer Euangelifchen toon, en vindt het daarom ook nuttig en noodig, dat de Vertaaler zich, in eene Voorrede, hierop wat nader verklaarde. Deze beklaagt zich werkelyk, dat de Schryver van dat gewichtig, troostryk ftuk te weinig en te flaauw, ook daar, waar hy 'er de gefchiktfte gelegenheid toe kreeg, fpreekt, en ftelt eenige verandering voor, die men, zynes erachtens, door invlechting van deze leerftelling, in het plan zou hebben kunnen maaken. Men ziet dus de gedachten van den Schryver, die zich over de wyze onzer begenadiging door Christus niet verder uitlaat, dan *in zoo verre* hy dezelve befchouwt, als door Hem verzekerd, en tevens met zyn bloed verzegeld, en van den Vertaaler, die een plaatsvervangend lyden voor zondaaren aanneemt, merkelyk uit één loopen. Wie hier de waarheid aan zyne zyde hebbe, durven wy niet beflisfen; hoewel wy gaarne bekennen, dat een aantal uitdrukkingen der H. Schrift het laatstgenoemde begrip allerfterkst fchynt te begunftigen. Het kan intusfchen beminnaars van onpartydig onderzoek en gemaatigdheid, in het behandelen van gefchilftukken, niet dan ten hoogften aangenaam zyn, twee geachte Kerkleeraars de hand te zien leenen tot de gemeenmaaking en aanpryzing van een Werk, over de beoefening van het Christendom, waarin, naar hun inzien, het voornaamfte ftuk der Christelyke Leer ter regter plaats achterwege gelaaten, of althans gebrekkig voorgefteld is. Zoo veel te meer goeds

moogen allen, die met hun instemmen, in den overigen inhoud van dit voortreffelyk Boek, dat aan alle Christenen, als een nuttig Huisboek, verdient aangepreezen te worden, wachten. Zegt de Eerw. HESZ, hier en daar, waarlyk te weinig van den vasten grondslag onzer hoope op Gods oneindige barmhartigheid, 't geen hy 'er van zegt, is op zich zelven waar, en ook meestal met de eigen woorden der H. Schrift voorgesteld, en verder uit andere gezegden, en nadere verklaaringen der gewyde Schryveren, zoo men die daarin meent aangetroffen te hebben, ligt aan te vullen.

Bybelsch Mengelwerk, bevattende vier Leerredenen over de Parabel van den Ryken Man en Lazarus. Eene Scheeps-Predicatie, gedaan na het wederkeeren van de glorieuse Actie op de Doggersbank, en twee Vertoogen over Joseph's Koornhandel, en 't geval van Jona. Door JACOB GERARD STARINGH, *Predikant te Gouderak. Te Amsterdam, by* W. Brave, 1798. *In 4to, 159 bl.*

Een ouwerwetsch vertoon maaken deeze Leerredenen, zo ten aanzien van den zwarten letterdruk, en de menigvuldige splitzingen in deelen, onder- en wederom onderdeelen, als met opzigt tot de gevoelens, welke men, ginds en elders, aantreft, en nu, ook by veele verstandige en godvruchtige Leeraars van het Hervormd Kerkgenootschap, meer en meer hunne voorstanders beginnen te verliezen. Ten voorbeelde diene het volgende: Den armen LAZARUS beschouwt STARINGH als een Zinnebeeld van boetvaardige Zondaars en Zondaaresfen, en anderen, uit de gemeene schaaren, die JEZUS voor den grooten Profeet hielden. 's Mans hoedanigheid van *Bedelaar* wyst aan, dat de beteekenden, ten aanzien van hunnen uitwendigen staat, niet veele Edelen, niet veele Magtigen, en, naar den inwendigen staat, BEDELAARS by God waren. Zyn leggen aan de poorte zou aanduiden, dat de Jooden de zulken, die beleeden dat JEZUS de CHRISTUS was, in hunne gemeenschap niet wilden dulden. De *Zweeren* van LAZARUS zouden het zinnebeeld zyn, of van de wreede mishandelingen, die den geloovigen wierden aangedaan, of van hunne Zonden, die, als geestlyke Zweeren, als stinkende etterbuilen, en verageelyke plaagen, hen walgelyk maakten voor God. De beves-

vestiging van de leere, aangaande een leeven naa dit leeven, zou worden aangekondigd door LAZARUS 's begeerte na de kruimkens, die van des Rykaarts tafel vielen. Door de *Honden* zou men moeten verstaan de Apostelen, en alle volgende Leeraars; en, door hun *lekken der Zweeren*, het toedienen van hulpmiddelen, voor die wonden voegende. Soortgelyke dus genoemde geestlyke overbrengingen ontmoet men doorgaans in deeze Leerredenen, die voorts, door een reeks van Aanteekeningen, een geleerd vertoon maaken; 't welk, egter, by veelen, het mangel aan gezond verstand en oordeelkundige Schriftverklaaringe niet zal vergoeden. In de Vertoogen over *Joseph* en *Jona* hebben wy wel eenige niet verwerpelyke bedenkingen, doch geene andere aangetroffen, dan die ook by de bekende Uitleggers voorhanden zyn.

Verzameling van Aanmerkingen over de nuttigheid van het opmerken van de verscheidenheid der menschelyke gemoederen, by de beoefening der Godgeleerdheid. Te Leeuwarden, by C. van Sligh, 1798. *In gr.* 8vo. 216 *bl. behalven de Voorrede en den Inhoud van* 12 *bl.*

De Schryver van dit wel doordacht Boek doet zich, in de Voorrede, als een Dorpprediker in de Gereformeerde Kerk kennen, die boven den gemeenen hoop in kundigheid en ervaarenheid uitmunt, en zich in het verkeer met zyne Gemeente byzonder heeft toegelegd, om opmerkingen te maaken op de onderscheidene karacters van derzelver leden, en de oorzaaken en aanleidingen na te spooren, waardoor zy in het godsdienstige en zedelyke zyn, het geene zy zyn. Een aantal daaromtrent gemaakte aanmerkingen wordt ons, in dit Schrift, als een geschikt hulpmiddel, by de beoefening der Godgeleerdheid, en 't geen daartoe betrekkelyk is, medegedeeld. Moogelyk gaat de waardige Leeraar hier en daar te verre, in de toepassing van menschkundige waarneemingen op de groote verscheidenheid der Godsdienstige begrippen, en zedelyke waarde van verschillende persoonen, die, zoo als hy zelf meermaalen erkent, ook wel uit andere oorzaaken kan verklaard worden. Maar dit neemt geenzins weg, dat wy het oogpunt, waaruit de Schryver veele zaaken wil beschouwd hebben, voor 't waare houden, en 's Mans welmeenende pooging, om, door gemeen-

meenmaaking van zyne gedachten over dit onderwerp, nuttige verlichting by zyne ambtsbroeders te bevorderen, toejuichen moeten.

Zie daar het resultaat van des Schryvers gedaane naspooringen. § 1. 'Er is een zeer groot onderscheid tusschen de menschen — in gelaat — en gemoedsgestel. —— Ieder heeft zynen byzonderen aanleg en byzondere gezintheid, door welke zyne werkenswyze verschillende is, van den Schepper zelf ontfangen. 2. Het opmerken daar van is nuttig — in allerlei standen — ook by de beoeffening der Godgeleerdheid. —— De groote verscheidenheid van Godsdiensten en wyzen van denken daar over in de wereld koomen van de verschillende gesteldheid, waarin het menschelyk verstand, op de onderscheidene trappen van beschaving, zig bevindt. —— Hieruit moet ook de verschillende wyze, op welke het Christendom, by onderscheidene Volkeren, wordt beschouwd en beoeffend, worden afgeleid. —— De verschillende manier van denken, over den Godsdienst, is by deze en geene menschen een gevolg van de verscheidenheid van hun gemoedsgestel — dus onvermydelyk in de wereld. 3. Het verband tusschen het karacter en de denkenswyze wordt eerst opgehelderd uit de tweederlei manier van denken omtrent God. „ Men heeft," zegt de Leeraar, „ menschen, die zig de Godheid doorgaans voorstellen, als eenen goedertieren Vader. 't Is daarom ook hun blyvend gemoedsbestaan, God meer te beminnen, dan te vreezen. Anderen, integendeel, denken aan God, als een wezen, waarvoor men, als heilig en alvermogend, eene eerbiedige vreeze en allerdiepst ontzag moet hebben. Eene nadere beschouwing van de onderwerpen, by welken deze verschillende stelsels huisvesten, doet ons zien, dat deze manier van denken en werken meer eigen is aan dit, de andere wederom aan een ander soort van menschen. Wy worden daar door van zelve geleid, om te denken, dat het gestel, het welk zy van den Schepper ontfangen hebben, aan hun verstand en hart zulk een plooi, zulk eene rigting geeft. Nog meer worden wy daarin bevestigd, wanneer wy zien, dat het character van dezen en van geenen hen juist geschikt maakt voor de denkenswyze, welke wy by hen vinden, dat zy daar door voor de tegengestelde nimmer even vatbaar kunnen zyn." 't Geen in twee opgegeeven karacters, waarvan 't eene goedaartig, 't ander tot somberheid en naar-

gees-

geestigheid geneigd is, nader wordt aangeweezen. 4. Dergelyk verſchil, veroorzaakt door den invloed van het gemoedsgeſtel op de denkwyze, openbaart zich in de onderſcheidene begrippen over het toekomend lot der menſchen. Sommigen zyn overvloedig in het veroordeelen, zeer gereed tot het verdoemen van hunne medemenſchen. Anderen zyn beſchroomd in het veroordeelen van anderen. Al zyn zy met de eerstgenoemden in het zelfde ſtelſel onderweezen, en naar deszelfs beloop geleerd, de verwerping en verdoemenis van zo veelen te beweeren; 't zyn tog niet hunne gemoedelyke gevoelens. Men zal deze laatſte manier van denken meest by lieden van een zachtere geaartheid, de eerſte integendeel by zulken, die meer hard, en zelfs min of meer wreed van beſtaan zyn, aantreffen. 5. Sommigen denken over de natuur van den Godsdienst geſtaltelyk, anderen Euangelisch en zedekundig. De eerſten zyn meestal menſchen, wier geaartheid tot het zwaarmoedige overhelt. De laatſten hebben meer natuurlyke geſchiktheid tot eene gemaatigde, doch beſtendige, vrolykheid, en een zekeren trap van ſterkte van geest. 6. Soortgelyk verſchil van geaartheid veroorzaakt doorgaans eene tegenovergeſtelde denkwys over het zedelyk onvermogen der menſchen. 7. Over het al of niet geoorloofde van het oordeelen over 's menſchen inwendigen ſtaat voor God. 8. Over de natuur der Christelyke deugd, en derzelver regte beoeffening. 9. De invloed van het gemoedsgeſtel op de keuze van de voorwerpen van overweging, en de wyze van derzelver beſchouwing. De ſmaak van de beoeffenaars der Godgeleerdheid valt op onderſcheidene ſtukken. De verſcheidenheid van het aangebooren gemoedsgeſtel bepaalt de wyze, op welke deze en geene omtrent dezelfde waarheid verkeeren, — doet dezen en geenen het zelfde ſtuk zeer onderſcheiden behandelen, — veroorzaakt, dat zy dezelfde waarheid van onderſcheidene zyden bezien. 10. Hieruit kan men ook verklaaren, hoe dezelfde mensch een tweederlei Godsdienſtig ſtelzel kan hebben, een des verſtands en een des harten; 't geen met het voorbeeld der oude Gereformeerden, en veele hedendaagſche Predikers, wordt opgehelderd. 11. De rede, waarom de een den anderen niet kan overtuigen, moet ook in den verſchillenden aanleg gezocht worden. Dan is twisten nutteloos, onverdraagzaamheid onbetaamelyk. Deze aanmerking is nuttig voor den Leeraar der Gemeente, en voor de Ledematen.

12. De

12. De invloed van het gemoedsgestel op de denkenswyze kan, door wel aangelegde pogingen, gematigd worden —— vooral wanneer iemand vroeg goed onderwys wordt toegediend. —— Dit kan men zien uit den invloed, dien het onderwys in de onderscheidene gezintheden der Christenen op de denkenswyze heeft. 13. Het gemoedsgestel heeft ook invloed op ons oordeel over andere menschen. In den Godsdienst is ieder genegen anderen te beoordeelen naar zig zelven. 14. De verscheidenheid der menschelyke gemoederen leert ons, dat wy alle deugden niet van allen, op dezelfde wyze en in dezelfde maate, verwagten moeten. 15. Zy moet ons van zelfsverheffing weerhouden, en ons zagtmoedig maaken omtrent de ondeugden van anderen. 16. Alle menschen moeten niet op dezelfde wyze behandeld worden, om hun de waarheid smaakelyk te maaken, en hen tot deugd op te leiden. Men moet ook hier zien op de gemoedsgesteldheid. 17. Wy kunnen de zedelyke waarde van onze medemenschen voor God niet bepaalen. Zy wordt by God bepaald, naar hunnen aanleg, opvoeding en omstandigheden. Het is boven ons bereik, uitspraak te doen over de waarde, welke ieder van zynen Rigter zal worden toegekend.

Deze wyze van behandeling doet den Schryver wel eens in herhaalingen vallen. Dit heeft somtyds groote nuttigheid. Voor meer geoeffende zelfdenkende Leezers mooge het minder aangenaam vallen, het onderwerp voorhanden geheel te zien uitputten, zoodat 'er naauwlyks stof tot eigen nadenking overblyve; anderen, (en voor zulken zal de verstandige Leeraar voornaamelyk geschreeven hebben,) hebben dikwyls noodig, dat men hun dezelfde zaak uit onderscheidene oogpunten laat beschouwen. Van deze aanmerking hebben wy ons niet kunnen onthouden, om de niet geheel ongegronde klachten over langwyligheid, die wy ook over andere vermoedelyke voortbrengzels van dezelfde waardige hand meermaalen hebben hooren uiten, eenigzins te verschoonen, en de aanpryzing van de vruchten van 's Mans lofwaardigen arbeid des te uitgebreider te maaken.

Grondbeginzelen der Proefondervindelyke Natuurkunde, door A. VAN BEMMELEN, *A. L. M. Phil. Doctor, Lector in de Wis-, Natuur- en Sterrekunde, Instructeur der Renswoudsche Fundatie te Delft, en Lid van 't Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam. Iste Deel 1ste Stuk. In 's Hage, by* I. van Cleef, 1798. *In gr. 8vo. 190 bl.*

De kundige Schryver deezer Grondbeginzelen heeft dezelve, voornaamelyk, in het licht gegeeven, om dat hem eene bekwaame handleiding voor zyne Nederduitsche Natuurkundige Lessen ontbrak, en de gewoone Boeken over deeze stoffen, door den invloed der nieuwere Scheidkundige ontdekkingen, veel van hunne bruikbaarheid verlooren hebben. Het geheele Werkje is op eene zeer bevatbaare wyze opgesteld, zonder inmenging der Wiskundige bewyzen en *formulen* der Natuurkundige waarheden, om dat dezelve onveranderlyk en alomme te vinden zyn.

In de Inleiding van dit Werk wordt uitvoerig en duidelyk gehandeld over de Ontbinding en Zamenstelling der Lichaamen, volgens de leerstellingen der hedendaagsche Scheidkunde, die hier wel beknopt, doch teffens zeer duidelyk, worden voorgesteld. Van het Werk zelve bevat dit Stukje twee Boeken, wier eerste, in twee Hoofdstukken, handelt over de algemeene Eigenschappen der Lichaamen, en over derzelver Veerkragt, Vloeibaarheid of Vastheid: terwyl het tweede Boek, in negen Hoofddeelen, handelt over de Beweeging in 't algemeen; de gelykmaatige Beweeging; de enkelvoudige zamengestelde Beweeging; de ongelykmaatige Beweeging; het middenpunt van Zwaarte; de recht- en kromlynige Beweeging in 't algemeen; de Beweeging des Slingers; de Beweeging der voortgeworpen Lichaamen, en eindelyk over de Beweeging der Middenpuntskrachten, by welk laatste eene toepasfing is gevoegd op de bepaaling der Maaten en Gewigten, uit welke, als zynde nog heden deeze stoffe een voorwerp van yverige navorsching, wy het voornaamste zullen mededeelen.

Reeds vormde de groote HUYGHENS het ontwerp van een vast richtsnoer voor de Maaten en Gewigten, en wilde daar toe doen dienen den enkelen Slinger, welken hy wil-

wilde deelen in drie gelyke deelen, die tot zo veele algemeene Voeten zouden verſtrekken. Dan daar de verdeeling des tyds in ſeconden eene willekeurige tydsafdeeling is, zo blykt, dat deeze grondſlag geene wysgeerige en onveranderlyke vastheid heeft: terwyl ook het veelvoud van de lengte des Slingers in ronde getallen geen opgaand gedeelte van een Graad kan zyn. Hierom hebben de Franſchen begreepen, dat men tot deezen grondſlag moest neemen een Hemelboog van eene onveranderlyke grootte, overeenſtemmende met eene evenredige grootheid op den aardkloot, waar toe men gekoozen heeft de afſtand van den Noordpool tot de Evennachtslinie, dewyl dezelve aan geenerhande veranderingen onderhevig is, en al waren, door verloop van tyden en omwentelingen, alle maaten, enz. verlooren, deeze grootheid altoos wederom kan worden bepaald. Deeze fundamenteele eenheid beloopt, volgens de beste meetingen, 30794580 Franſche voeten; doch, om dezelve te gebruiken, moet dezelve in kleine deelen worden geſplitst, het geen niet gemakkelyker heeft kunnen geſchieden, dan door middel der tiendeelige breuken.

„ De deeler (dus ſpreekt de Schryver, p. 172 en 173)
„ nu bepaald zynde, heeft men genoomen het $\frac{1}{10000000}$ ge-
„ deelte van den afſtand der Pool tot den Evenaar, of
„ van 30794580 voet, zynde dus 3 voet 11,44 lyn, wel-
„ ke lengte men genoemd heeft *Metre*, die, behalven dat
„ zy de eenheid der Landmaaten is, ook voor alle an-
„ dere Maaten, Gewigten en Munten, ten grondſlag dient.

„ Om dus de eenheid der Graanmaaten te bepaalen,
„ heeft men genoomen een Cubiek vat, dat het $\frac{1}{10}$ van
„ zulk eene *Metre* tot zyde heeft, draagende hetzelve
„ den naam van *Litre*, en bepaalende door vermenigvul-
„ diging den inhoud van grootere maaten.

„ Tot bepaaling der eenheid voor de Gewigten, heeft
„ men een Cubiek vat gemaakt, welks zyden elk gelyk
„ aan $\frac{1}{100}$ van een *Metre* zyn; men heeft de hoeveelheid
„ van gedeſtilleerd water, het welk in dit vat bevat
„ kon worden, in 't luchtledige gewoogen, by de tem-
„ peratuur van ſmeltend ys, bedraagende dit gewigt
„ 18,841 grein, het geen dus tot eenheid van 't gewigt
„ is aangenoomen, en den naam van *Gramme* verkree-
„ gen heeft; door welke men dan, by vermenigvuldi-
„ ging en deeling, alle grootere en kleinere gewigten
„ uitdrukt.

„ En

„ En eindelyk heeft men, ter bepaaling van de eenheid „ der Munten, dit zelfde gewigt van eene *Gramme* aan„ genoomen voor een koperstuk, volgens welke dan alle „ verdere koperen, zilveren en gouden Munten, naar „ evenredigheid, bepaald worden."

Aardrykskunde des Bybels, door YSBRAND VAN HAMELSVELD. *VIde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1798. *Behalven het Algemeen Register*, 312 *bl. in gr.* 8*vo.*

Veel traager dan de Werken door den arbeidzaamen VAN HAMELSVELD, die uit verscheide Deelen bestaan, elkander doorgaans volgden, verschynt dit Zesde en laatste Deel deezes door ons by aanhoudenheid gepreezen Werks, 't welk gezegd mag worden verre het beste te weezen, 't welk over deeze Stoffe in onze taale het licht ziet (*). De Schryver betuigt, „ dat verscheide tusschen-inschietende omstandigheden „ oorzaak geweest zyn van den traagen spoed deezes „ Werks, door de Leezers zo gunstig ontvangen." Wie, de verschillende Staatkundige betrekkingen, waar in de Burger HAMELSVELD zich begeeven heeft, of in betrokken geworden is, naadenkende, moet zich niet verwonderen, dat hy nog tydruimte gevonden heeft, om, nevens anderen schryfarbeid, ook deezen voort te zetten, en met lof te voltooijen. Geene geringe aanpryzing van dit Werk is, 't geen wy in de Voorreden van dit Deel vermeld vinden; te weeten, dat de geleerde RUDOLPH JÄNISCH, *Hoogduitsch* Predikant by de Euangelisch-Luthersche Gemeente te *Amsterdam*, thans te *Hamburg*, 't zelve met eene *Hoogduitsche* Vertaaling verwaardigd heeft, waar van het eerste Deel in den Jaare 1793 is uitgekomen, en thans reeds drie Deelen het licht zien. De Hoogduitsche Vertaaler heeft 'er, naar 't schryven van HAMELSVELD, „ Aantekeningen bygevoegd, die van „ 's Mans kunde en oplettenheid getuigen." Schoon de Bezitters, met de afgifte van dit Deel, hun Werk volkomen mogen agten, in zo verre 't zelve de arbeid

(*) Wy hebben, op zyn tyd, van alle de voorgaande Deelen deezes Werks gesprooken; van het laatst uitgegeevene in onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 225.

beid van HAMELSVELD, en met een Bladwyzer, over alle de Deelen loopende, voorzien is, maakt de Schryver zyn voorneemen bekend, om, zo dra de Hoogduitsche Vertaaling van den geleerden JÄNISCH voltrokken is, die Aantekeningen, als een *Supplement* of *Byvoegzel*, te leveren; en is HAMELSVELD niet van eigen bewierooking te beschuldigen, als hy, dit vermeld hebbende, zyne Leezers verzekert, „ dat zy alles byeen „ zullen hebben, wat zal kunnen schynen vereischt te „ worden om de *Aardrykskunde des Bybels* volledig te „ maaken."

Dit Deel, bestemd om de *Aardrykskunde des Bybels*, *met betrekking tot verder afgelegene Volken*, onder 't ooge te brengen, bevat Tien Hoofdstukken, tot opschriften voerende: (I) *Egypte*. — (II) *Babylonie* of *Chaldeë*. —— (III) *Mesopotamie*. — (IV) *Assyrie*. — (V) *Medie*. —— (VI) *Persie*. — (VII) De *Landschappen van Klein Asie*. —— (VIII) *Griekenland*. —— (IX) De *Eilanden der Zee*. —— (X) *Italie* en *Spanje*. Twee Landkaarten vercieren dit Deel. Eene van *Egypte en de Woestyn der Schelfzee;* en eene, *vertoonende de van ouds bekende Wereld*, *verdeeld onder* NOACHS *Nakomelingen*, *als mede de voornaamste Plaatzen door den Apostel* PAULUS *op zyne Reize bezogt*.

Schoon de Schryver wel eens tot uitweidingen vervalt, die meer tot eene *Algemeene* dan eene *Bybelsche Aardrykskunde* behooren, en 'er dus zaaken in brengt, welke men 'er niet in verwagten of zoeken zou, dient dit soms ter aaneenschakeling, soms tot zydelingsche opheldering, en zal dit, behalven de verleevendiging, moeten pleiten voor die uitweidingen en het vervallen tot algemeenheden.

Hebben wy steeds uit een en ander Deel iets overgenomen, wy willen dit laatste niet uit de hand leggen, zonder het eene soortgelyke behandeling te laaten wedervaaren. Van *Babylonie* en de *Babyloniers*, in 't algemeen, treffen wy het volgende aan. „ Het Land van *Babylonie* „ lag ongemeen geschikt voor den Koophandel, uit hoof- „ de van de groote Rivieren, den *Euphraat* en *Tigris*, „ op welke laatste rivier men eene byzondere Scheep- „ vaart in gebruik heeft, die reeds voor lang, op dee- „ ze rivier, in gebruik geweest is. Te weeten, men vaart „ op Vlotten, aan welken van onder eene menigte Bok- „ kenvellen, met opgevulde pypen, of lederen zakken, „ kun-

„ kunſtig aan malkander verbonden of in malkander ge-
„ voegd zyn, die als dan, in het diepe water, zich lig-
„ telyk om hoog verheffen, en niet zo ligt breeken, als
„ de ſchepen van hout, wanneer zy tegen rotzen, of
„ harde plaatzen, die in den *Tigris* zeer veele zyn, ſtoo-
„ ten (*). NIEBUHR beſchryft één deezer Vaartuigen,
„ *Kellets* genaamd, op deeze wyze (†): Dit Vaartuig
„ beſtaat uit 32 opgeblaazen Schaapenvellen, vier in de
„ lengte en acht in de breedte, allen onder eene horde
„ vastgemaakt. —— Uit hoofde van den aanzienlyken
„ Koophandel, wordt *Babylonie* of *Chaldeë*, EZECH.
„ XVII: 4, een Land genoemd, waar de Koophandel
„ bloeide, en *Babel* zelve eene vermaarde Koopſtad.
„ Door deezen Koophandel hadt *Babel* groote ſchatten ge-
„ wonnen, JER. L: 37. LI: 13. Maar even daar door wa-
„ ren de Zeden bedorven, en de weelde hadt 'er de
„ overhand. Reeds vroeg leest men, JOS. VII: 21, van
„ eenen *Sinearitiſchen* of *Babyloniſchen* Mantel, als een
„ prachtig en kostbaar kleed, welken ACHAN te *Jericho*
„ voor zich geroofd en behouden hadt. Daarom wordt
„ *Babel*, by perſoonsverbeelding, *eene dartele ſchoone* ge-
„ noemd, JES. XLVII: 1, 8. Byzonder waren de *Baby-
„ loniers* wellustig, zelfs in hunne Afgodendienſten, BA-
„ RUCH VI: 42, 43, en het [is] opmerkelyk, dat, ten
„ minſten onder de gemeene ſoort van Volk, in die oor-
„ den, deeze ongebondenheid van Zeden heden nog zo
„ groot is, volgends het verhaal van NIEBUHR (‡). —
„ De *Babyloniers* en *Chaldeen* beroemden zich zeer op
„ hunne *Weetenſchappen* en *Wysheid*, JES. XLVII: 7, 8.
„ JER. L: 35, 51, 57, inzonderheid was de *Starrekunde*
„ hunne geliefdſte Weetenſchap, waartoe de gelegenheid
„ van hun vlak land, en de heldere hemel, onder welken
„ zy woonden, hun ſchoone gelegenheid gaf. Meest egter
„ misbruikten zy deeze verhevene weetenſchap tot *Aſtrolo-
„ gie* of *Starrenkykkunde*, of voorzegging uit de geſtarnten,
„ waar by zy nog veele andere bygeloovige kunſten, van
„ wichelaaryen, uitlegging van droomen, enz. voegden,
„ gelyk uit het Boek van DANIEL bekend is, DAN. II: 2.
„ IV: 4. V: 7, 11. *Chaldeër* is zelfs in 't vervolg een
„ naam

(*) SCHMIDT, *Byb. Geograph.* I D. bl. 494, uit DELLA VALLE.
(†) *Reize* II D. bl. 330.
(‡) II D. bl. 278.

„ naam geworden, met welken men eenen *Starrenkyker*, „ een die zich op de nafpooring van iemands lotgeval- „ len uit zyn geboorteftond toelegde, aanduidde: ge- „ lyk dit zelfs by *Latynfche* Schryvers zeer gemeen is. „ —— Deeze Geleerden, naderhand, onder den naam van „ *Magi*, bekend, waren in zekere Maatfchappyen of Ge- „ nootfchappen vereenigd, welke een Opperhoofd of „ Voorzitter hadden, tot welke waardigheid DANIËL ver- „ heven werd, DAN. II: 46. IV: 6."

Om iets meer bepaald Aardrykskundigs op te geeven, en 't geen, onzes inziens, in den waaren trant eener *Bybelfche Aardrykskunde* is opgefteld, fchryven wy, uit het berigt wegens eenige Eilanden in de *Middellandfche Zee*, het volgende af. Naa het vermelden van eenige Fabel- Oudheid- en Gefchiedkundige byzonderheden, wegens het Eiland *Kreta*, vervolgt onze Bybelfche Aardryksbefchryver. „ Gemeenlyk gelooft men, en wel met de meeste waar- „ fchynlykheid, dat de Inwoonders van dit Eiland be- „ doeld zyn, door die *Kreters*, HAND. II: 11, die mede „ op het eerfte Pinkfterfeest der Christenen tegenwoor- „ dig waren; evenwel dacht LICHTFOOT liever aan de „ *Cheretim* of *Filiftynen*, men zie ons V Deel, bl. „ 478. Hoe het zy, het *Christendom* was op dit Eiland „ al vroeg gevestigd, en dat PAULUS, in perfoon, op dit „ Eiland geweest is, fchoon het door LUKAS, in de „ *Handelingen der Apostelen*, niet gemeld wordt, weeten „ wy uit het geen hy fchryft in zynen Brief aan TITUS „ I: 5, welke TITUS, volgens het onderfchrift van deezen „ Brief, de eerfte verkoozen Opziender of Bisfchop van „ *Kreta* zal geweest zyn. —— Op de reize van PAULUS na „ *Rome*, werwaards hy als een gevangene overgebragt „ was, heeft hy ook nog eenmaal gelegenheid gehad om „ *Kreta* aan te doen. Te weeten, toen zy tot tegen over „ *Knidus* gevorderd waren, moesten zy, door tegenwind, „ beneden *Kreta*, dat is ten Zuiden van het Eiland, heen „ vaaren, dus kwamen zy tegen over

„ SALMONE, een Voorgebergte of Kaap, 't welk by „ STRABO *Samonium* genoemd, en befchreeven wordt als „ de oostlykfte uithoek van het Eiland *Kreta*. Thans „ wordt het Kaap *Salomo* geheeten. Deeze Kaap of uit- „ hoek *naauwlyks*, dat is, met groote moeiten, ter naau- „ wernood, te boven geraakt zynde, bereikten zy eene „ plaats, genaamd

„ SCHOONE HAVENS, of, gelyk wy zeggen zouden, „ *Goe-*

„ *Goede reê* of *Goederede*, dicht by de Stad *Lasea*. Het „ heeft den *Aardrykskundigen* moeite gekost, deeze „ *Schoone Havens*, als ook de Stad *Lasea* op te del- „ ven. BACHIENE (*) zocht dezelve insgelyks op de „ Oostzyde van het Eiland; doch de grond, op welken „ hy zich verlaat, is niet vast genoeg, te weeten, hy vat „ het woord *naauwlyks* op, in den zin van *terstond*, na „ dat zy het voorgebergte *Salmone* te boven waren; „ daar echter dit woord, gelyk wy zeiden, de moeilykheid „ der vaart te kennen geeft, en niet den afstand. Doch „ POCOCKE (†) bericht ons, dat twee uuren van de Baai „ *Masala*, op de Zuidzyde van het Eiland, eene andere „ kleine Baai is, die de *Gricken* nog de *goede* of *schoone* „ *Havens* (*kalous limeones*) noemen, en niet ver van hier „ vindt men, op de tafelen van PTOLEMEUS, ook de „ Stad *Lisia* geplaatst, 't welk buiten twyfel de Stad „ *Lisea* by LUKAS zal weezen.

„ Geern hadt PAULUS in deeze Haven willen overwinte- „ ren, om dat het jaargetyde verloopen en de winter op „ handen was, geduurende den welken de schepen in de „ havens plagten opgezet en onttakeld te worden; maar „ de Stuurman en Schipper hoopten nog de Haven FE- „ NIX te zullen bereiken, die veiliger en beter gehouden „ werd. Deeze Haven, met eene Stad van denzelfden „ naam, vinden wy, by PTOLEMEUS, op de Zuidkust „ van het Eiland; deeze Haven strekte Zuidwest en Noord- „ west, dat is, waarschynlyk hadt zy twee monden, of „ ingangen, waar van de eene Zuid- en de ander Noord- „ west strekte. Op die zelfde reize hebben zommigen „ nog eene Stad,

„ ASSON, of ASSOS, meenen te ontdekken: het welk ech- „ ter gemeenlyk door *naby*, *dicht aan*, vertaald wordt, „ het welk ik daarom liever zou volgen, om dat geene „ Stad van deezen naam, op het Eiland *Kreta*, voorkomt „ by de oude Schryvers.

„ Naauwlyks was men in zee gestooken, of het Schip „ werd door eenen Stormwind *Euroklydon*, dien men thans „ een *Levantwind* of *Levantyn* noemt, en die gewoonlyk „ uit het Oosten of Noord-Oosten waait, overvallen, „ en

(*) III. D. 4 St. bl. 935.
(†) *Reize* II D. 2 St. bl. 439.

„ en Zuidwaards weggedreeven, tot zy onder een klein „ Eiland heen liepen, genaamd

„ KLAUDA, by PTOLEMEUS *Klaudos*, dicht by de „ Zuidwestkust van het Eiland *Kreta*. —— Dit Eiland- „ jen, hoe klein ook, hadt echter, eertyds, nog eene „ Stad van denzelfden naam, die tot de Bisſchoplyke „ Steden van het Eiland *Kreta* gerekend werdt, welke „ onder het beſtuur van den Aartsbisſchop van *Gortyna* „ ſtondt. Thans wordt hetzelve *Gozo* of van de *Grieken* „ *Gauda* geheeten. Hier is eene reê voor Schepen ten „ Noorden. Het Eiland wordt door omtrent dertig Huis- „ gezinnen, uit het Landſchap *Sfachia*, die 'er eene „ *Griekſche* Kerk hebben, bewoond; ook hebben zy 'er „ eenen Tolk, dewyl 'er dikwyls Schepen aanlanden om „ versch water en leevensmiddelen in te neemen. De „ *Malthezer* Rooſſchepen voorzien zich daar gemeenlyk „ van leeftocht. Ten Westen van daar is het zeer klei- „ ne Eilandjen *Pulla Gauda* of klein *Gauda*.

„ Naa veertien dagen verders door ſtorm op de *Adria-* „ *tiſche* Zee geſlingerd te zyn geweest, leedt PAULUS „ ſchipbreuk op het Eiland *Melite*." —— Welk Eiland, daar 'er twee van dien naam zyn, men voor het hier bedoelde te houden hebbe, wordt onderzogt, en het Eiland zelve, met het daar voorgevallene omtrent PAULUS, breeder beſchreeven dan wy kunnen overneemen.

De Burger VAN HAMELSVELD beſluit zyn Aardrykskundig Werk met twee aanmerkingen. De eerſte luidt: „ Ook hier hebben wy weder een bewys, hoe de Bybel „ waarlyk meer dan een bloot menschlyk opſtel is. Ook „ in 't geen de *Aardrykskunde* betreft, is ons geene enkele „ misvatting van de Bybelſchryveren des Ouden of des „ Nieuwen Testaments voorgekomen, niettegenſtaande „ de weinige kundigheden, welke de menſchen in zoo „ oude tyden hadden, en by mogelykheid konden heb- „ ben, van deeze weetenſchap, toen de onderlinge be- „ trekking der volken verre of na op dien voet niet ge- „ bragt was, als in onze dagen; waar de Zeevaart „ dezelve tot zoo hoogen trap van volmaaktheid verhee- „ ven heeft.

„ Ten tweede, elk oplettend Leezer zal de aanmerking „ maaken, die reeds door verſcheiden Schryveren ge- „ maakt is, dat de uitbreiding van den Christen Gods- „ dienst uit het Oosten zyn begin neemende, in *Pa-*

„ *le-*

„ *lestina*, zich voornaamlyk westwaards heeft uitgebreid." Een gang, die, naar 's Schryvers gevoelen, met de Voorzeggingen overeenstemt.

Achter dit Deel is een Bladwyzer op alle de Zes Deelen gevoegd. Misschien hadt de Schryver beter gedaan, met dit Register, hoe noodig anders, agterwege te laaten, tot zo lange, dat hy het Werk, door het beloofde *Byvoegzel*, uit de Vertaaling van JÄNISCH, eene meerdere volkomenheid zal bygezet hebben. Dit zal een tweede Register noodig, en zulks het gebruik lastiger maaken.

Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden; nevens de voornaamste Gebeurtenissen in Europa. Door C. ZILLESEN. *Eerste Deel. In den Haage*, *by* J. C. Leeuwestyn, 1798. *In gr.* 8*vo*. 368 *bl.*

Een enkele wenk van verre is, in de veelvuldige Werken en kleindere Stukjes, uit de onvermoeide pen van den Burger ZILLESEN gevloeid, ons voorgekomen, van zyn oogmerk, om iets breedspraakigers, het Tydvak 't geen wy beleeven betreffende, zynen Landgenooten aan te bieden. De verwagting, daar op gegrond, zien wy aanvanglyk vervuld, terwyl de zogenaamde *Fransche Tytel* ons eene nadere bepaaling onder het oog brengt van den aanvang en het slot des Tydkrings zyner Geschiedenisse; naamlyk, *zedert de Oorlogsverklaaring der Franschen aan Engeland en* WILLEM DEN V, *tot de vestiging der een en onverdeelde Bataafsche Republiek.* Een Gebeurtenisvol en zeer belangryk Tydvak in de daad, waar in de te bewerken stoffe, zelfs in een bepaalder kring, zo veelvuldig is, dat één enkel Jaar den Geschiedschryver, over de menigte en verscheidenheid van voorvallen, doet versteld staan —— *in een bepaalder kring*, schryf ik; want, volgens den Tytel, zal de Geschiedenis, voorhanden, niet alleen die der *Vereenigde Nederlanden*, maar ook de voornaamste Gebeurtenissen in *Europa*, bevatten.

Wy staan toe, de *Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden*, in het opgemelde Tydvak, is zo zeer, indien niet meer dan immer, aan de Gebeurtenissen, ten dien tyde in *Europa* voorgevallen, verbonden, en daar van zo on-

onaffscheidelyk, dat het eene onmogelykheid is de eerste te vermelden, zonder ook van de laatste te gewaagen; in het plan van den Burger ZILLESEN moest dus noodwendig derzelver beschryving vallen. Dan, met dit alles, moet eerstgemelde Geschiedenis de groote zaak uitmaaken; de *Vereenigde Nederlanden* behooren steeds op den voorgrond te komen, en de andere zich altoos in een meer of min wykend verschiet te vertoonen. De gelyktydige Gebeurtenissen in *Europa* verdienen melding, in zo verre zy op ons Vaderland betrekking en invloed hebben: verder gaande, wordt het een Werk van eenen anderen aart, en zou getyteld moeten weezen, *Algemeene Geschiedenis van Europa*, in het gemelde Tydvak. —— Deeze aanmerking schoot ons, een en andermaal, by het doorleezen te binnen, en ter penne uit, toen wy tot de Aankondiging van dit *Eerste Deel* gingen nederzitten: dewyl wy te meermaalen ons zo verre, zo diep, en zo lang, in *Frankryk* overgevoerd vonden, dat wy het *Vaderland*, waar 't ons meest om te doen was, uit het oog verlooren. Eene meerdere beknoptheid van het buitenlandsche zou aan het Werk voegen; ondanks 't geen hy des, bl. 12 der *Inleidinge*, gezegd hebbe.

Schoon de Burger ZILLESEN een Gelyktydig Schryver zy met de Gebeurtenissen door hem geboekt, en hy diensvolgens verondersteld zou mogen worden de Aanhaalingen, ter bevestiging van 't geen hy boekt, zo zeer niet noodig te hebben als een die voorvallen van vroegeren tyde verhaalt, omtrent welken pligt der Geschiedboekeren onze WAGENAAR zich met zo veel klems laat hooren (*), en waar van hy een zo treffend voorbeeld gegeeven heeft, zou het, daar slegts weinige voorvallen op eigen ondervinding steunen, zeer eigenaartig geweest zyn, dat onze Geschiedschryver wat ruimer geweest ware met getuigenissen by te brengen.

Gewisselyk ondervondt de Burger ZILLESEN, reeds by den aanvange zyns Werks, de moeilykheden, van veelvuldigen aart, verknogt aan het opstellen van de Geschiedenissen van zyn eigen tyd; een arbeid met zo veel bezwaars door eenen THUANUS volbragt. Edel is zyn oogmerk, met deeze woorden, in zyne Opdragt *aan de verte-*

(*) WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, *Voorrede*, bl. IX.

tegenwoordigende Hoogste Magt des Bataafschen Volks, uitgedrukt: „ Burgers Representanten! vergeef my de „ vrymoedigheid, als ik in dit myn Werk onbewimpeld „ de waarheid schryf. Ik zal niemand personeel beledi- „ gen, ik haat alle partyschappen; doch ik zoek ook „ niemand te vleijen. De leer van myn Patriottismus „ heeft enkel ten doelwit het geluk des Volks: myne „ openbaare Geschriften zyn in deezen myn getuigen. „ — Ik draag dit Werk niet aan uliedcn op om daar „ voor eenige gunst te erlangen, en bescherming, of „ Credit, voor myn Werk te zoeken. Neen! de waar- „ heid behoeft geene bescherming, en de waare Patriot „ is geen vleier of kruiper om ampten of bedieningen; „ de nood van het Vaderland eischt aanwyzing van hulp- „ middelen tot herstel, gelyk ik reeds heb aangeweezen „ in myn Boek, *Opkomst*, *Verval en middelen van Her- „ stel*, en op zyn plaats, in de volgende Deelen van dit „ Werk, verder zal aan de hand geeven." — Met deeze voor te draagen is hy terstond gereed, zelfs in de *Opdragt*, en ook zyne *Inleiding* heeft 'er blyken van.

In gemelde Opdragt vinden wy nog eene en andere trek wegens 's Geschiedschryvers Onpartydigheid, dat zo voornaam vereischte, en zo dikwyls jammerlyk verre te zoeken. „ Hy," luidt zyn woord, „ die met een wys- „ geerig oog de Geschiedenis van ons Tydvak doorleest, „ zal wel degelyk zwarte vlekken in het Patriottismus „ ontdekken, die hem doen bloozen. Hoe schoon door „ bekwaame pennen alles geschilderd wordt naar de heer- „ schende denkwyze van den tyd, —— *woorden* —— en „ *daaden* tegen elkander vergelykende, beschreit de men- „ schenvriend de rampen der Volken, en de waare Pa- „ triot schaamt zich voor zyne vyanden over de schreeu- „ wende gebreken, welken zelfs in ons Tusschenbestuur, „ na 1795, hebben plaats gehad," —— en een weinig laager: „ ons Vaderland zal door geen luidkeels schreeu- „ wen van *Vryheid*, *Gelykheid* en *Broederschap*, dansen „ om Vryheidsboomen, en Nationaale Feesten, die „ meestal de Zeden bederven en het geld onnoodig „ verkwisten, maar alleen door eene verdubbelde werk- „ zaamheid tot herstel van het vervallene gered kunnen „ worden."

Breeder laat ZILLESEN zich, in het slot zyner *Inleidinge*, uit, over zyn Plan in het beschryven van een *tydvak*, niet ten onregte door hem *het gewigtigste* gehee-

 ten,

ten, *dat de Menschheid ooit beleefde.* „ Naar waarheid," zegt hy, „ en onzydigheid zal ik het een en ander [naamlyk de Gebeurtenisſen onzes Lands, in 't opgemelde Tydvak, en die daar toe betrekking hebben] „ tragten te beſchryven en te ontwikkelen. Zy, die wys„ geerig denken, hebben zeker genoeg aan het eenvou„ dig verhaal eener Historie, en maaken dan zelfs de „ aanmerkingen daar op. Maar zyn alle Leezers Wys„ geeren? Wat nut doen bloote verhaalen aan menſchen „ van een gering doorzigt? Kan dit hun verlichten? „ Neen! zullen de Geſchiedenisſen der Volken waarlyk „ nuttig voor het menschdom worden, dan moet men oor„ zaaken en uitwerkzelen zo veel mogelyk in haar ver„ band nagaan en aanwyzen — vooral in een tyd daar de „ gebeurtenisſen zo zonderling zyn, dat veele van de„ zelven, om haare buitengewoonheid, wel wonderen „ ſchynen; want, laat de ſchranderſte ſtaatkundige, de „ grootſte wysgeer, met zyne gedagte eens vyf en twintig „ jaaren te rugge treeden, en dan getrouw aan zichzel„ ven vraagen, indien my het gebeurde toen was voor„ ſpeld, zou ik dan niet met verachting die voorſpelling „ als eene droomery beſpot hebben? en nogthans heeft „ het tegenwoordig leevende geſlacht lotgevallen van „ Volken beleefd, die ons verſtommen. Dit een en an„ der overweegende, zo kan onze weetlust niet voldaan „ worden, door bloote verhaalen, maar wel door eene „ inlichting van het *hoe* en *waarom* de eene gebeurtenis „ de ander, zo, en niet anders, ontwond.

„ Geen ander oogmerk met myn ſchryven hebbende „ dan om nuttig voor myn Vaderland en Evenmensch te „ zyn, ja! zelfs veel van de lotgevallen deezer oorlogen „ met de omwentelingen der Regeeringsvormen byge„ woond hebbende, en byzonderheden van deskundigen „ daar in medegedeeld zynde, (welke ik hartlyk dank „ daar voor betuige) zo zal ik myne leezers het pit en „ merg van dien tragten mede te deelen; maar ook het „ goede en kwaade plaatzen in zulk een contrast, dat „ de kleuren van licht en bruin ſpreekende zullen wee„ zen. Ik zoeke alléén waarheid, als bewust dat men „ alle menschlyke bedryven niet moet beoordeelen uit „ woorden, maar wel uit daaden, het welk vooral noodig „ is in het Staatkundige, alwaar men de geheime bedoelin„ gen als met een floers bedekt, dat meer of min opge„ ligt wordt, naar maate de daadzaaken haare rypheid ver„ kry-

„ krygen, en om zo veel mogelyk my in deezen voor „ dwaalingen te behoeden, zal ik verpligt weezen my te „ bedienen van de tot myn oogmerk noodige oorſpronglyke ſtukken, en alle onnoodige uitweidingen vermyden."

Zo veel oordeelden wy noodig onzen Leezeren mede te deelen van het oogmerk, het plan, en de bedoelde handelwyze des Schryvers eens Werks, 't geen, naar den aanleg, en voor zo verre wy uit dit Eerſte Deel kunnen opmaaken, geen klein Werk zal uitmaaken.

Dit tegenwoordig Deel bevat, behalven de *Inleiding*, vier Hoofdſtukken, welker Inhoud met deeze woorden wordt opgegeeven. (I) *Over de Staats-belangen van de Republiek der* Vereenigde Gewesten, *de voorgevallene Omwenteling in* Frankryk, *en den daar uit uitſlaanen Oorlog.* —— (II) *Aanleidende oorzaaken van de Oorlogsverklaaring der* Franſchen *aan den* Keizer. — (III) *Aanleidende oorzaaken der Oorlogsverklaaring aan* Engeland *en* WILLEM DEN V. —— (IV) *Oorlogsverklaaring der* Franſchen *aan de* Engelſchen *en* WILLEM DEN V, *beantwoording van dezelve, met den daar op gevolgden Oorlog.* —— Deeze wordt, met eene invlegting van den ſtaat der andere Mogenheden, en byzonder het lot van *Poolen*, beſchreeven, tot het Tydperk, dat *Frankryk* zich in den neteligſten toeſtand bevond, door inwendige verdeeldheden van binnen en benaauwende Vyanden van buiten. Omſtandigheden, die, by den anderen genomen, de grootſte verwondering moeten baaren, hoe de *Franſche* Natie dit alles heeft kunnen ontworſtelen, gelyk de volgende Hoofdſtukken deezes Werks zullen doen zien.

De veelvuldige Gebeurteniſſen heeft de Schryver hier en daar met Aanmerkingen doorvlogten; Gevallen, Staatsſtukken, opgegeevene Verklaaringen, beoordeelende. Men weet hoe verſchillend 'er gedagt wordt wegens dit inmengen van eens Geſchiedſchryvers oordeelvellingen; het heeft voor- en tegenſtanders, en van wederzyden brengt men geen klein aantal redenen aan van voor- en tegenſpraake. De Burger ZILLESEN toont voor het invoegen te weezen, en heeft hy, onzes oordeels, gelyk, indien het met de vereischte ſpaarzaamheid en kortheid geſchiede; dit ook is van hem veelal in agt genomen.

Niet ongepast merkt hy ten deezen opzigte aan. „ Vergeef my, Leezers! als ik zo nu en dan eene Aanmerking „ maak: indien men aan onderſcheide kruiswegen komt, „ daar

„ daar men van 't ſpoor zou kunnen geraaken, is het
„ gebruiklyk dat 'er een opgerigte paal ſtaat, die ons
„ met een getekende hand aanwyst, waar de weg na
„ toe gaat; even zo, (dunkt my) dient ook een Ge-
„ ſchiedſchryver aan te wyzen, welke de weg is ter
„ ontwinding der aanvolgende gebeurtenisſen; te meer,
„ daar 'er nooit een tydvak in de geſchiedenisſen der
„ waereld geweest is, zo aanmerkelyk als 't geen wy
„ onlangs beleefd hebben, en nog ſtaan te beleeven."

Wy ſchryven, ten ſtaal, eene deezer Bedenkingen af, door ZILLESEN ingevoerd, by gelegenheid dat hy van de Inwendige Vyanden van het Patriottismus ſpreekt, als dienſtig om de denkwyze des Schryvers over de groote zaak der Omwentelinge te doen kennen, welke toch den toon geeft aan de Bedenkingen in 't algemeen. „ Het *Franſche Patriottismus*," ſchryft hy, „ was een
„ ſtaatkundige ſchok, die Kerk en Staat als ten onder-
„ ſte boven keerde, en waar by de Vryheid niet dan
„ door een *overheerſchende geestdrift* konde zegepraalen.
„ Ik zeg *overheerſchende*, want de wapenen der rede zyn
„ in Omwentelingstyden ongenoegzaam, —— het eene
„ overheerſchend gezag moet hier het andere met de-
„ zelfde wapenen beſtryden, zonder dat is de zegepraal
„ onzeker. —— Doch het zy verre van my, dat ik daar-
„ om de ongeregeldheden goedkeure; maar hoe zeer ik
„ allen oorlog haate, vermag men evenwel ter verdeedi-
„ ging zich van de wapenen tegens zyne vyanden bedie-
„ nen. Omwentelingen veranderen, by het ontmoeten van
„ tegenſtand, in oorlog, en wettigen dan daaden, welke
„ in tyden van rust ten uiterſten ſtrafbaar zouden zyn,
„ en langs zulke grondbeginzelen dient men de *Franſche*
„ Omwenteling te beoordeelen. By haar moesten der-
„ halven ſchrikverwekkende gebeurtenisſen plaats heb-
„ ben, welke in de daar op gevolgde Omwentelingen by
„ andere Volken voorgekomen konden, en ook zyn ge-
„ worden. De Staatsſchokken zyn even als de natuurly-
„ ke, en doen zich het ſterkst gevoelen by derzelver oor-
„ ſprong, en verminderen in evenredigheid der afſtanden.
„ By de *Franſchen* moet men den oorſprong der tegen-
„ woordige Staatsomwentelingen zoeken: de ſchokken
„ moesten daar het gevoeligſte treffen; maar op bepaalde
„ afſtanden in haare nadeelige gevolgen verminderen; dit
„ zyn wel natuurkundige of wysgeerige aanmerkingen,
„ maar de phyſieke en moreele waereld loopen op haare
„ eind-

„ eindpaalen zodanig in een, als ons ſtoflyk lichaam „ met het onſtoflyke van onzen geest." (*)

„ *Europa* rypt tot eene grooter volkomenheid, de eene „ ontwinding heeft de andere te weeg gebragt. Eeuwen „ zyn 'er verloopen onder het overheerſchend gezag, en „ dit gezag wierd magtloos door gebrek aan geld; de „ boedel was (om my eens natuurlyk uit te drukken) „ aan de Kamer, en gelukkig voor de Volken, zo 'er „ verſtandige Beſtuurders aan het Bewind komen, die „ deezen *inſolventen* boedel weeten te redden."

Deeze laatſte zinſnede afſchryvende, herinneren wy ons, in het doorleezen, eene en andere plaats, waar de Schryver zyn ſtyl beneden den deftigen ſtyl der Geſchiedenis doet daalen, aangetroffen te hebben; veele hebben wy 'er uitgemerkt; twee zyn ten voorbeelde genoegzaam. Bl. 76. *De Hertog ondervond dat de Druiven van het* Franſche Kanaän *niet gezond waren voor Duitſche maagen.* Dit moet hem geſmaakt hebben; want, bl. 94, ſchryft hy, ten aanziene van de bedoelingen diens zelfden Hertogs; *maar gisſen kan misſen: en het bleek by de uitkomst; want de vryheids-druiven van het* Franſche Kanaän *waren als vergift in de Duitſche maagen, en het kruid en lood der vryheidszoonen ter nederſlaande blixemſchichten, die hen verpletterden en deeden te rugge deinzen tot van waar zy gekomen waren.* —— Men voege hier by, als gelykſoortig, een gedeelte van de beſchryving der *Belgiſche Geestlyken* —— *het is zeker als men deezen naar hunne Bacchus-hoofden en ton-ronde Bierbuiken beoordeelt, zy meestal vetgemeste Geleerden zyn.*

Dit Deel is met twee fraaije Plaaten vercierd, en de Letterdruk is ook beter dan de meeste Werken, die by deezen Boekhandelaar, in zo groot eene menigte, uitkomen.

(*) Gegrond is deeze aanmerking in 't algemeen; doch dezelve heeft haare uitzonderingen: ongelukkig, terwyl wy dit ſchryven, levert *Braband* als 't ware een tweede *Vendûe* op! *Aant. van den Recenſent.*

AN-

ANTENOR'S *Reizen door Griekenland en Asie; benevens eenige Berichten aangaande Egypte; naar een Grieksch Handschrift, gevonden in de nieuw opgedolven Stad Herculanum, in het Fransch overgebragt door* E. F. LANTIER. *Iste Deel. Te Rotterdam, by* J. Bronkhorst, E. van Wolfsbergen, C. van den Dries *en* J. van Santen, 1798. *In gr. 8vo.* 398 *bl.*

Een aantal Bekendmaakingen, Beoordeelingen, en even zo veel Aanpryzingen, der *Reize van den jongen* ANACHARSIS *door Griekenland*, toonen, hoe gaarne wy ons in dat Gewest onthouden, door eenen Reisbeschryver, 't zy dan ook een verdichten, derwaards heenen geleid. Eer wy met hem dien Tocht, onder het geleide van den *Nederduitschen* Gids STUART, ten einde gevolgd hebben, komt zich een nieuw Reiziger door die Gewesten, de Burger LANTIER, aanbieden, om hem ook derwaards te vergezellen. Op denzelfden stoel, in dezelfde kamer, gezeten, kunnen wy het doen, en onze Leezers uitnoodigen om ons te volgen.

Dit blad maakt 'er een begin van, en zal hoofdzaaklyk dienen, om onze Leezers met dien nieuwen Tochtgenoot bekend te maaken, en iets in 't algemeen van diens verrigtingen te zeggen. Wie den *Nederlanderen* hier voor Tolk dient, staat niet vermeld; doch hy spreekt niet alleen verstaanbaare, maar ook zeer goede en zuivere, ja ook, als het pas geeft, zeer cierlyke taal.

ANTENOR, met wien wy ons op reis moeten begeeven, is een weinig bekend *Grieksch* Schryver. De *Fransche* Burger LANTIER geeft des eenig narigt, als hy van het vinden van diens Handschrift, onder de rollen in de opgedolven Stad *Herculanum*, spreekt; waar uit deeze deels geleerde, deels menschkundige Roman gezegd wordt vertaald te zyn.

Wy kunnen onze Leezers verzekeren, dat ANTENOR en de JONGE ANACHARSIS elkander niet in den weg loopen, of dat zy, die deezen laatsten gevolgd hebben, deels langs dien zelfden weg ANTENOR vergezellende, op geheel andere standpunten, schoon op dezelfde plaatzen, veelal, gebragt worden. Beider doel verschilt zeer veel. De JONGE ANACHARSIS is de Geschied- en Regeeringskundige, de Liefhebber der Weetenschappen, de

de Minnaar der Geleerdheid, der Kunsten, en van alles wat *Griekenland* grootsch en braaf voortbragt; afgewisseld door het zich daar van verwyderende in het verschiet te plaatzen; doch zo verre niet, of het valt in 't oog des opmerkenden. —— ANTENOR houdt zich meer op met Menschen, niet alleen in derzelver *grootheid*, maar ook in hunne *zwakheid*, op den voorgrond in zyne tafereelen te brengen.

Staaft de JONGE ANACHARSIS zyne Berigtgeevingen allerwegen, aan den voet der bladzyden, met bewyzen uit het diepst der Oudheid opgedolven, — ANTENOR voert 'er geene aan. Alleen vindt men, agteraan, eenige *Ophelderende Aanmerkingen* geplaatst, die deels van eenen geleerden, deels van eenen gemengder aart; doch over 't algemeen van dien aart zyn als zy bestempeld worden.

Geene geringe vryheid heeft ANTENOR genomen in de Tydrekening, geheele Eeuwen ondereenmengende; doch hier tegen, als mede tegen andere aanmerkingen, op deeze Reis te maaken, dient de *Voorreden* van ANTENOR zelven, werwaards wy onze Leezers verzenden.

De *Fransche* Schryver zegt van zyn Werk: „ Ik zal „ my gelukkig agten, wanneer de Geleerden my leezen „ om hunne nieuwsgierigheid te bevredigen, de groote „ wereld tot tydverdryf, om zonder moeite eenige kundigheden te vergaderen van de Zeden en Gebruiken „ der Ouden; en de Vrouwen, om in de verliefde tooneelen, die 'er in voorkomen, een heilzaam geneesmiddel te vinden tegen tydverveeling en opstygingen, „ maar ook een aangenaam voedzel voor haare tedere „ verliefde zieltjes!"

Zulk slag van *Zieltjes* zal dit Boek ook onder het andere Geslacht aantreffen, en daar door aanlokken; dit toch, wy hebben meermaalen gelegenheid gehad om zulks aan te merken, is een Middel, veelerwegen gebezigd, om de leesgraagte op te wekken en gaande te houden. Of het altoos met de vereischte omzigtigheid toegediend zy, twyfelen wy zeer, en is by ons de hoofdaanmerking op dit Boek, voor zo verre wy het geleezen hebben, het *Eerste Deel* naamlyk, 't welk wy thans aankondigen.

De *Nederduitsche* Vertaaler heeft dit, zo wel als wy, gevoeld. Daarom is zyne taal: „ Men zal hier en daar „ een vry tafereel geschetst vinden; men rekene dit den „ Schryver niet toe: hy beschryft de Gevoelens en Zeden der *Grieken*, en kan niet helpen dat zy zodanig „ wa-

„ waren als hy ze befchryft. Ten minften heeft hy een „ fluier over de aanftootlykfte tooneelen geworpen; die „ my zelven evenwel hier en daar *wat al te doorzichtig* „ voorkwam." In een en ander geval zouden wy oordeelen *al te naakt*. CRATES met zyne Vrouw HIPPARCHIA, bl. 37., ftrekke ten voorbeelde. Wy doen best met het niet af te fchryven.

Munt het oorfpronglyke in fraaiheid van ftyl uit, de Vertaaling is des niet misdeeld. Grooter verfcheidenheid zou 'er de Schryver in hebben *kunnen*, en, onzes oordeels, in hebben *behooren* te brengen; de gelegenheden daar toe waren veelvuldig.

Onder het doorleezen is ons te meermaalen voorgekomen, dat de Schryver, fchoon over 't algemeen getrouw aan de Oudheid, wel eens denkbeelden van laatere dagen, of van onzen tyd, de Ouden in den mond legt, of zodanig wyzigt, dat ze daar mede meer zamenftemmen, dan men uit den mond der hier fpreekenden zou verwagten. Men hoore LASTHENIA, de Beminde van onzen Reiziger, by een morgenonthyt met hem. „ De Zon fchitterde aan de Oosterkimmen met haare vuurige ftraalen. „ Welk „ een grootsch tooneel!" riep LASTHENIA uit, geheel betooverd door deeze prachtige fchildery, „ welk een „ onafmeetelyke lichtftroom! ô Zon, wie heeft u voortgebragt! waar is die vermogende Schepper? welk „ een Oceaan van vuur voedt en ouderhoudt uw licht?" Die uitroepingen bragten het gefprek op het Veelgodendom. LASTHENIA verwierp de veelheid van Goden, derzelver Godfpraaken, verborgenheden en tempelen, door de offeranden in flachthuizen herfchaapen. Zy hadt zich een Godsdienst voor haar zelve gevormd, en tot haar eigen gebruik, of liever haare grondbeginzelen waren die van eene zuivere Godistery. Gelyk SOCRATES, erkende zy maar énen God, als wreeker van het kwaad en belooner der deugd. „ De Deugd, zeide „ zy, is geenzins gelegen in gebeden, plegtigheden, „ en onthoudingen; zy is geheel werkzaam, en beftaat in „ bedryven; zy is in dien wederzydfchen band gelegen, die ons aan elkanderen ketent, in het goed, „ dat de eene mensch aan den ander bewyzen moet. Dit „ is de Godsdienst van verlichte Menfchen, die het Opperweezen gewisfelyk moet behaagen, en die ons geen „ fchrik of vrees, maar liefde en dankbaarheid, in-

„ boe-

„ boezemt. Vinden wy zomtyds zwaarigheden, moeilyk „ voor ons op te losſen, dingen, die ons tegenſtrydig „ ſchynen, in de werken van den eerſten Oorſprong van „ alles, zy ontſpruiten uit onze onkunde alleen, en uit den „ afſtand tusſchen hem en ons. ô Groote JUPITER! wie „ Gy ook zyt, welk een naam Gy draagt, het onafmeet- „ baare is uw Tempel; de aarde, de zee en de hemelen zyn „ uwe Outaaren! Ik twyfel 'er niet aan, of ook in laatere „ tyden zullen bygeloovigheden, even zo ongerymd als die „ by ons heerſchen, het gezag der Reden by onze Nane- „ ven krenken; maar ik geloof ook, dat zy, na Katten, „ Ibisvogels, Krokodillen, Apisgoden, en Menschgoden, „ te hebben aangebeden, eens van den Hemel het zui- „ ver *Deïsmus* zullen ontvangen, gereinigd van alle by- „ geloovigheden. Dit echter is eene waarheid, voor wel- „ ke de tyd nog niet is gebooren, om haar uit de doos te „ laaten ontſnappen; zy zou even zo ontvangen worden, „ als de *Trojaanen* de Godſpraaken van CASSANDRA „ ontvingen; en onze Priesters, door het belang aan den „ Godsdienst verknocht, vervolgen iederen vermetelen tot „ op het bloed, die ſlechts enen tip van den ſluier durft „ opheffen, waar achter zy hunne geveinsdheid bedekken. „ Zy hebben SOCRATES vermoord, ANAXAGORAS ten dood „ veroordeeld, en zy zullen 'er nog veel meer opofferen."

Op enkele plaatzen ontmoeten wy eene korte Aanteke- ning aan den voet van de bladzyde; hier leezen wy de vol- gende: „ Zeer onbillyk, zeer onredenlyk zou men hande- „ len, wilde men deezen leevendigen uitval van LASTHE- „ NIA tegen de Priesters van het Heidendom misbruiken, „ om 'er eenige verkeerde gevolgtrekking, van wat na- „ tuur ook, uit af te leiden." Ondanks deeze Aanteke- ning agten wy het boven vermeldde juist, en zou het ons aan geene andere plaatzen ontbreeken, uit dit Deel ontleend, welke dezelve zouden ſtaaven.

Dit Eerſte Deel deezes Wysgeerigen Romans bevat XLIII Hoofdſtukken. En heeft dezelve kortlyk dit be- loop. — ANTENOR's Vaderland, wonderdaadige Geboorte en Opvoeding, en vertrek na *Athene*. Zyne Opmerkingen aldaar. By den Wysgeer ARISTIPPUS ingeleid, wordt hy verliefd op eene Bywooneresſe van dien Wysgeer, LAS- THENIA, die eene hoofdrol ſpeelt in dit Werk. —— Een Feest van Bachus ſtelt hem aan vervolging bloot. Hy wykt na *Oropc*, waar hy DIOCLES ontmoet, by wien hy den Winter doorbrengt, onder het houden van veelerleie

gesprekken. — ANTENOR komt vervolgens te *Thebe*, waar hy, met PHANOR, den *Pythagoreër* XENOPHANES ontmoet, en van diens Wysbegeerte berigt ontvangt; en PHANOR zyne Geschiedenis verhaalt, die den *Leucadischen* sprong wilde doen. Waar toe zy na *Leucadie* vertrekken, en 'er juist komen toen SAPPHO dien sprong waagde. Breed bericht van die Dichteresse, en haar einde. —— Hy ontmoet den Wysgeer THALES, die hem van *Egypte*, en veele byzonderheden dat Land betreffende, verslag doet. —— Op eene Reis vertoeven zy by eenen *Sceptischen* Wysgeer, en komen vervolgens by BION; diens Geschiedenis, als mede zyner Bywoonster THEOPHANIA, sluit dit Deel.

Prysverhandeling over de Marken en Markengenootschappen, de noodzaaklykheid van — en de middelen tot — derzelver vernietiging. Door T. W. BROXTERMAN. *Uitgegeeven op last van het Intermediair Administratif Bestuur van het voormaalig Gewest Gelderland. Te Arnhem, by* J. H. Moeleman, 1798. *In gr. 8vo. 87 bl.*

„ In het Jaar 1795 (dus luidt het Voorbericht) wierden „ aan de Vergadering der Volksvertegenwoordigers van „ Gelderland veele voordragten gedaan, nopens het gebruik „ der Markengronden. Dit gaf aanleiding tot een besluit „ der toenmaalige Landschap, waarby het Provintiaal Collegie van Politie, Finantie en algemeen welzyn, gemagtigd werdt tot het uitlooven van een' Eerprys van „ veertig Gouden Ducaaten, aan den bestgekeurden Schryver eener Verhandeling over het gebruik der gemelde „ Gronden. Onder de ingekomene Antwoorden is dat „ van den Burger T. W. BROXTERMAN, als het meest „ voldoende bevonden, met den uitgeloofden Eerprys bekroond." En in de daad deze Verhandeling bevat zoo veel belangryks, dat wy niet kunnen afzyn, onze Lezeren met den voornaamen inhoud derzelve bekend te maaken.

Vóóraf, echter, oordeelen wy het noodig, voor onze minkundige Lezeren, uit deze Verhandeling af te schryven, wat men in 't algemeen door *Marken* te verstaan hebbe.

„ Onder den naam van *Mark* begrypt men een zekeren omstreek van ongebouwde Landeryen, die door „ meerdere grondeigenaaren *gemeenschaplyk*, en wel op „ zoo-

„ zoodanig eene wyze bezeten worden, dat ieder van „ hunlieden gebruik kan maaken van de voordeelen, „ welke de ruwe voortbrengſelen der Natuur aan de Vee„ teelt, of aan den Landbouw, kunnen opleveren; zon„ der dat één van dezelven gerechtigd zy, om ergens een „ gedeelte van deze Landeryen te cultiveeren, of zich „ op eene andere manier privativelyk daarvan meester te „ maaken." Deze Marken zyn in groot getal te vinden in Drenthe, Overysſel, Gelderland, enz. En nu gaan wy tot den inhoud der Verhandeling zelve over.

De Schryver ſplitst zyn onderwerp in zes deelen. — In het 1ſte, of de Inleiding, geeft hy eene algemeene ſchets van de naadeelen, die door deze Marken aan den Landbouw worden toegebracht, beſchryft de uitgebreidheid en moeilykheid der voorgeſtelde taak, welke laatſte te grooter wordt, dewyl de aan den Schryver bekende Nederlandſche Auteuren, omtrent den oorſprong en voortgang dier Marken, of een diep ſtilzwygen bewaaren, of enkel losſe en onbepaalde aanmerkingen daarover mededeelen; het is hierom dat de Burger BROXTERMAN na Duitſche Schryvers heeft moeten omzien, (in wier Land ook aanzienlyke Markengronden te vinden zyn,) om eenig licht over dat gewigtig onderwerp te ontleenen.

In het 2de gedeelte, „ over den oorſprong der Mar„ ken," toont de Schryver de hooge oudheid van dien oorſprong aan, en lost eenige historiſche bedenkingen tegen deze oudheid zeer juist en oordeelkundig op.

Het 3de gedeelte betreft „ de Markengenootſchappen" (of de vereeniging der bewooneren van zekere ſtreek, om eene ry van onaangebouwde gronden voor hun gemeenſchaplyk eigendom te verklaaren,) „ derzelver In„ richtingen, en Wetten."

Het 4de gedeelte voert ten opſchrift: „ de naadeelig„ heid der Marken."

Deze ontleent de Schryver uit de geringe voordeelen, die de Markengenooten van die gemeene Gronden trekken, en die hy tot de drie volgenden bepaalt, als 1°. om het kleine en groote Vee daarin te laaten weiden, 2°. om Turf te ſteeken, en 3°. om Plaggen daaruit te maaien, tot bemesting der Bouwlanden; toont vervolgends aan, dat deze voordeelen, niet dan by lieden met oude vooroordeelen beſmet, als zoodanig kunnen aangemerkt worden; want, 1°. het uitdryven van het Vee wordt door nieuwe Land-Oeconoomen veel naadeeliger voor het Vee ge-

gehouden, dan het op ſtal houden van 't zelve; terwyl door deze Stalvoeding de tot den Landbouw zoo nuttige mest behouden wordt; en om, 2°. van het mesten met Plaggen voordeel te trekken, wierden by de Landlieden veel uitgeſtrektere kundigheden, omtrent de hoedanigheid der gronden, vereischt, dan men doorgaans by hen aantreft; en hieruit beſluit de Schryver: dat de oogmerken der Markengronden ook zonder Marken konden bereikt worden; terwyl de bebouwing dezer gemeene Weiden daar te boven nog veel grootere voordeelen zoude aanbrengen, waarvan men zich nu verſtoken ziet; om al 't welk hy de vernietiging der Marken allernoodzaaklykst acht.

Het 5de ſtuk, „ over de Rechten van den Staat, ten „ aanzien van de Marken," is zeer ſchoon en wysgeerig opgeſteld. De Schryver zegt hier, dat de goedkeuring der maatregelen, die hy aan de Regeering omtrent deze Marken zal voorſlaan, afhangen moet van het meerder of minder recht van eigendom des Staats op dezelven, en dat het, tot beſlisſing hiervan, noodig is, tot de eerſte beginſelen van het natuurlyk recht op te klimmen; dit nu geſchiedt door den kundigen BROXTERMAN in dezer voege. Naa een juist denkbeeld van het *recht in 't algemeen* gegeeven, en het gewoon begrip des *rechts van eigendom* voorgeſteld te hebben, ontwikkelt hy het *grondbeginſel der zedenkunde*, of *de eerſte en hoogſte wet*, waaruit alle natuurlyke wetten, en dus ook alle menschlyke pligten, voortvloeien, en bepaalt die wet tot den eisch: „ *om te* „ *handelen overeenkomſtig met die bedoeling*, *welke de na-* „ *tuur den mensch heeft voorgeſchreeven;*" dit grondbeginſel wordt vervolgends in alle zyne deelen ontwikkeld, opgehelderd, en op het natuurrecht toegepast; waardoor de Schryver tot een tweeledig beſluit omtrent dit recht gebracht wordt, als: „ 1°. Elke handeling is rechtmaatig, „ waardoor geene (eigene of vreemde) bedoeling benaa- „ deeld wordt; en 2°. elke handeling is rechtmaatig, die, „ hoewel naadeelig voor deze of geene bedoeling, echter „ tot bevordering eener bedoeling van hoogere waarde „ noodzaaklyk is."

Naa eene zeer oordeelkundige beſpiegeling van volkomene en onvolkomene rechten, worden alle de gemaakte ſtelregels, door den Burger BROXTERMAN, op het recht van eigendom toegepast: hy toont aan, dat het gewoon denkbeeld van dit recht, als of hetzelve beſtondt *in de vryheid van den mensch*, *om over eene zaak naar willekeur*, *en*

en met uitsluiting van alle andere menschen, te beschikken, lynregt aanloopt tegen de natuurlyke pligten van den mensch; dat dit ons recht nooit onbepaald is, maar ophoudt zoo dra iemand ons bewyst, 1) dat de zaak, die wy bezitten, voor hem, tot bereiking van eene zekere bedoeling, onöntbeerlyk is; 2) dat deze zyne bedoeling van eene hoogere waarde is, dan alle die bedoelingen, tot welker bereiking wy die zaak zouden kunnen besteeden; en dat wy in zoodanig geval verpligt zyn, van die zaak afstand te doen. Hy lost voorts eenige zwaarigheden op, die men, door deze theorie, wegens het gevaar der bezittingen van gegoede lieden, zoude kunnen opperen, en past de gemelde grondstellingen toe, op de noodige ondersteuning der gegoeden, jegens hunne, buiten eige schuld, behoeftige Landgenooten, op de weelde, op de pracht, op de inrichtingen van den Staat tot algemeen welzyn, enz. en besluit eindelyk: dat, wanneer lieden, door een verkeerd begrip van het recht des eigendoms, de wetten der natuur overtreeden, door, by voorbeeld, (gelyk de Markengenooten) eene reeks van Landeryen, of geheel te verwaarloozen, of slechts tot zoodanige bedoelingen te bezigen, die op eene andere wyze veel beter zouden kunnen bereikt worden; alsdan de Regeering moet toetreeden; zulke onzedenlyke handelingen tegengaan; zulke Landeryen, op naam der behoeftige Ingezetenen, aan hunne luië bezitteren onttrekken, en in de hand der nyverheid overbrengen.

In het 6de Hoofdstuk, ten opschrift hebbende: „ over „ de verdeeling der Marken," stelt de Schryver, als het beste middel voor de Regeering, tot gebruik haarer magt, met opzicht tot de Marken: *de Markengenooten zelven, tot bebouwing van de gemeene gronden, over te haalen, of te noodzaaken.* Hy toont aan, dat dit middel zeer gematigd, toereikend, en doeltreffend te noemen is; hy verklaart zich tegen de Nationaal-verklaaring der Marken, en verkoop derzelven als zoodanigen, gelyk ook tegen de bevolking derzelven met in- of uitheemsche Colonisten; doch wil de Marken onder die geenen uitgedeeld hebben, door welken tot nu toe de vruchten daarvan genoten zyn. Hiertoe geeft de Schryver een (naar ons oordeel) zeer geschikt plan op; terwyl hy besluit met de voorstelling van eenige middelen, om de vernietiging der Markengenootschappen, en de bebouwing der woeste Landen, te bevorderen.

Over het algemeen draagt deze Verhandeling de treffendste blyken van den diepdenkenden geest des Schryvers, van zyne kundigheden omtrent den Landbouw, en van zyne zucht ter bevordering van het welvaaren der Maatschappy; ook is dezelve, ondanks het afgetrokkene des onderwerps, in een' vloeienden styl geschreeven; alleen komt het ons voor, dat de Schryver zich hadt behooren toe te leggen op het spaarzaamer gebruiken van vreemde woorden.

Schoon wy zeer twyfelen, of de Markengenooten, in ons Land, op deze geheele Verhandeling *Amen* zullen zeggen, hoopen wy echter, dat zy daardoor mogen worden opgeleid, tot de erkentenis van het onbetaamlyke hunner gedraagingen, omtrent zulk een aanzienlyk aantal Landeryen, in dit Gemeenebest; en, langs dien weg, tot de vervulling hunner Maatschaplyke pligten, door eene *ongedwonge* bebouwing dier Landen.

Redevoering ter nagedachtenis van PAULUS DE WIND: *door* A. VAN SOLINGEN. *Te Middelburg: by* de Wed. W. Abrahams, *en te Leyden: by* L. Herdingh, 1798. *In gr. 8vo.* 55 *bl.*

Heeft men dikwyls den kostlyken tyd verspild, om nietswaardige Wezens, naa hun afsterven, door het opbemelen hunner daaden, en door laage vleiery, in Lykredenen verre boven hunne waarde te verheffen; is daardoor de vooringenomenheid tegen Lykredenen in het algemeen, by sommigen, tot eene aanmerklyke hoogte gerezen; —— verre 'er van daan, dat de boven aangekondigde Redenvoering ook een samenstel van vleitaal zoude kunnen genoemd worden. Neen; de achtingwaardige DE WIND was het modêl van Menschlyke grootheid; terwyl zyn Vriend VAN SOLINGEN, door deze Lykrede, getoond heeft, alzins bevoegd te zyn, om over dien grooten Man een woord ter naagedachtenis te zeggen; over wiens vroegen dood zoo veelen treurden, en veelligt nog lang zullen treuren.

In de volgende weinige woorden des Schryvers ligt de veelbevattende schets van DE WIND's verdiensten:

„ Door zyn' vroegtydigen dood betreurt Middelburg's *Il-*
„ *lustre* School een' uitmuntenden Leeraar; de Genees- en
„ Verloskunde een' schranderen en kundigen beoefenaar; de
„ Stad één' van hare beste ingezetenen; het Vaderland een'
„ waardigen burger; en de ganische Maatschappy een van die
„ schitterende sieraden, welken aan de voortreflykheid van
„ het menschdom een' uitstekenden luister toebrengen!"

Be-

Bevallig en hartlyk beschouwt de Schryver, in deze Redenvoering, met zyne toehoorereren, hoe de braave DE WIND, welbehaaglyk voor God; —— nuttig voor zich zelven; —— nuttig voor de zynen; —— en nuttig voor zyne Medemenschen: — als een voorbeeld van naarvolging voor ons allen, leefde!

Wy achten het der naagedachtenis des braaven DE WIND's overwaardig, om zyne edele hoedanigheden, op het voetspoor van den verdienstlyken Lykredenaar, hier iets omstandiger te vermelden.

Nederigheid was de hoofdtrek van zyn character; zyn gelaat was byzonder inneemend; hy was zachtmoedig, openhartig, oprecht, doordrongen van eerbied voor den Godsdienst; zeer gezellig en onderhoudend in de samenleeving, liefderyk en toegeevend omtrent zyne naasten, hulpvaardig voor zynen lydenden natuurgenoot; zoo zelfs, dat de laatste daad, die hy met zelfsbewustheid verricht heeft, bestondt in het bezorgen van kleeding en deksel aan eenen armen ongelukkigen man; altyd vergenoegd en blymoedig, bezat hy eenen schat van kundigheden, die hem te eerwaardiger maakte, daar hy van dezelven een heilbevorderend gebruik maakte; hy was de vreugde en wellust zyner bloedverwanten, beminde op de hartlykste wyze zyne ouderen, en ondersteunde dezelven krachtdaadig in hunnen klimmenden ouderdom; hy was een tederminnend Echtgenoot, en achtingwaardig Vader; terwyl hy den stand, waarin hy geplaatst was, alzins roemryk vervulde, en, door alle deze heerlyke hoedanigheden, de algemeene achting en liefde won; intusschen heeft God dien paerel der Menschheid in den vroegen ouderdom van negen-en-twintig jaaren, tot zich genomen.

Zeer vertroostend voor alle de Vrienden van DE WIND zyn de aanmerkingen, die de Redenaar over dit zyn vroegtydig afsterven maakt; zoodat deze Verhandeling, die in schoonheid van styl en hartlykheid van taal uitmunt, leezenswaardig is voor alle dezen, en voor elk eenen, die zich verhevene voorbeelden van zedenlyke grootheid wenscht ten nutte te maaken.

De tytel pronkt met het fraai Pourtret van den Overleedenen, gegraveerd door den beroemden *Vinkeles*.

Tot eene proeve van den schoonen en zaaklyken styl des Redenaars, laaten wy hier het slot zyner Verhandeling volgen; hetzelve luidt dus:

„ Zoo hebben wy, aandachtige Toehoorderen! aan onze
„ voorgestelde taak, volgens de inspraak van ons hart, en
„ naar onzen wensch, zooveel mooglyk voldaan! —— zoo
„ hebben wy nog eenige gelukkige oogenblikken met onzen
„ afgestorven vriend doorgebracht, van wien wy ook voor
„ het laatst nu moeten afscheid nemen.

 „ Dier-

„ Dierbare schim! uwe onzichtbare tegenwoordigheid in dit „ uur heeft ons getroost, opgebeurd, en verlevendigd!

„ Het oogenblik des jongsten Vaarwels is thans aanwezig! „ maar ook hierin berusten onze hoop en onze vreugd, dat „ wy U niet voor eeuwig Vaarwel! zeggen.

„ By de eindelyke slooping van het aardsche gebou, dat „ wy vooralsnog bewonen, zullen wy U wederzien en her„ kennen: —— opvarende ten Hemel gaat Gy ons verbeiden „ aan de eindpaal der smart! opvarende ten Hemel zweeft Gy „ ons vooruit naar de woningen des lichts; en treedt de luis„ terryke baan Uwer verhevene bestemming in.

„ Wy, wien de Voorzienigheid, geduurende nog een' korten „ tyd, ons verblyf by dit ondermaansche heeft aangewezen, „ — wy staren U na met oogen, vol vurig verlangen, en „ met harten, door liefde jegens U en uwe dierbare nage„ dachtenis geheel vervuld: —— maar ook dit geluk mag „ ons nu niet langer tebeurtvallen: — tusschen dit Hemelsche „ gezicht, en onze starende oogen, begint alreeds het duis„ tere gordyn door de hand des voortsnellenden tyds ontrold „ te worden.

„ Dan, hoe ook ons gezicht moge schemeren en verduisterd „ worden, het licht van den Godsdienst schenkt ons, dóór „ datzelfde floers van den tyd, het uitzicht in de Eeuwig„ heid: in wier zalige verwachting wy de oneindige Wysheid „ verheerlyken en aanbidden!"

Sint Maerten, of de gestoolen Ganzen. Tooneelspel. Door HAGEMAN. *Vertaeld door* D. Onderwater. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1799. *In 8vo.* 56 *bl.*

Niet zoo zeer het Onderwerp, als wel de goede Zedenkunde, in dit kort Tooneelspel, (ook slechts tot een Naastukje bestemd,) maakt, dat hetzelve onze goedkeuring verdient, en wy gereedlyk instemmen met den wensch des Vertaalers: „ dat „ de Wysgeerige Satyre des schranderen *Hagemans* slechts één „ der veele laffe Nastukken van het Nederduitsch Tooneel „ moge weeren!"

In plaats van onze Lezeren met den niet zeer belangryken inhoud dezes Spels bekend te maaken, meenen wy hun geen ondienst te zullen doen, met hier een Tooneel uit dit stukje, betreffende den Hoofdpersoon van 't zelve, zynde een Dorps-Predikant, genaamd *Kuhnow*, af te schryven; aan hun eigen zedenlyk gevoel overlaatende, of de tegenwoordige Naastukken, meestal opgevuld met onbetaamlyke dubbelzinnigheden, dan wel dergelyken, als het boven aangekondigde, voor een Volkstooneel, den vóórrang verdienen!

DER-

DERDE TOONEEL.

Kuhnow, *Hans* (een Boer.)

Kuhnow.

Het is toch in de warme kamer beter dan in den kouden tuin.

Hans.

Ja; wanneer de wind over de Haverſtoppels waait, heeft het verlustigen onder de vrye lucht een einde, en nu hebben we reeds Sint Maarten.

Kuhnow.

Dat is waar. —— Wilt ge een glas bier?

Hans.

Dank, vriendlyk dank.

Kuhnow.

Anders, het ſtaat daar. Ga ten minſten zitten.

Hans.

ô Ik kan wel ſtaan, Heer Pastoor!

Kuhnow.

Kom, kom, zet u toch! zet u, maak geene Complimenten .... Wat is uw begeeren? kan ik u in iets van dienst zyn?

Hans.

Ik kom het doopgeld van myn Jacob betaalen.

Kuhnow.

Ah! zo! daaräan heb ik in 't geheel niet gedacht. Nu, zoo bezorgt de lieve Hemel toch altyd iets weder.

Hans.

Eigenlyk maakt het, met de Doopcedul, een en een halven Daalder, maar ....

Kuhnow.

Gy wenschte gaarne maar één daalder te geeven. Wel nu, ik ben toch te vrede, ik heb daaröm uw kind niet minder goed gedoopt; —— al hadt ge my 100 Daalders gegeeven, zoude ik 't niet beter hebben kunnen doen.

Hans.

God beloone het u! (Hy telt geld.) Hier, lieve Heer Pastoor!

Kuhnow.

Zeer wel. Eigenlyk moet ik zeggen, gy komt als of gy geroepen waart. Gy weet het is heden Sint Maarten. Myne vrouw is van gevoelen, dat men deezen dag niet doorbrengen kan, zonder, naar ouder gewoonte, gebraaden Ganzen te eeten. Ik eet zelf gaarne Ganzengebraad, waaröm zoude ik dus myne vrouw dit genoegen niet gunnen! ook heeft het zyne goede zyde, zich aan oude onſchuldige gewoontens te houden, zo men ſlechts niet vergeet, het nieuwe, waar men kan, iets goeds toe te voegen. Myne Martha, dus, zou twee Ganzen mesten, en ik had die twee arme boeren, welke achter de Mo-

Molen woonen, verzocht. Die goede menfchen hebben hunne Zoonen ten velde; het gaat hun niet voordeelig, geen fterfling bekreunt zich hunner; waaröm toch zou de feestdag van Sint Maarten my geene gelegenheid aan de hand geeven, hun eens een vergenoegden avond te verfchaffen! —— De Ganzen werden geflacht; het waren voortreflyke Ganzen —— myne vrouw verheugde zich reeds op de eer, welke zy 'er mede zou inleggen. —— In den vóórleeden nacht echter zyn 'er menfchen ingebroken, en hebben ons beide onze Ganzen ontftoolen.

Hans.

Die godlooze Menfchen!

Kuhnow.

Waarfchynlyk ook liefhebbers van gebraade Ganzen.

Hans.

En uwe arme vrouw.

Kuhnow.

Zy heeft 'er myns oordeels toch eer mede ingelegd, maar ze is 'er niet mede voldaan, zy kan het maar niet uit het hoofd zetten —— St. Maartensdag, en geene Ganzen, dat is by haar een aanval op 't Christendom! daaröm verheuge ik my dat ge gekomen zyt. (Hy wyst ten hemel.) Dáár woonen de Muzikanten. Nu wil ik naar de gulden Leeuw zenden, en ik denk, dat ik daar wel een Gans zal krygen; want ik kan 't nu betaalen.

Hans.

Lieve hemel!

Kuhnow.

Armoede is geene fchande, daaröm kan ik vry zeggen, dat ik zo even geen geld genoeg bezat, om een Gans te koopen; zo gy geene zwakke Kraamvrouw t'huis hadt, zou ik u verzoeken by my te blyven; dan daar dit zoo is, zult ge liever Ganzen-gebraad by uwe vrouw eeten.

Hans.

Ganzengebraad! —— Myn God! had ik flechts brood t'huis.

Kuhnow.

Hoe?

Hans.

Myne vrouw is doodlyk ziek; de Doctor heeft haar iets voorgefchreeven, maar ze willen het in den Apotheek niet gereed maaken, vóór ik de oude rekening van twee daalders betaald heb. Ik bezit niets meer; dus moge de lieve hemel voor myne arme Margje zorgen; ik kan haar toch 't bed niet onder 't lichaam verkoopen, vooral nu zy 'er altyd op moet leggen. Wanneer God helpen wil, kan hy ook zonder Apotheek helpen, en ook zonder droppeltjes.

Kuhnow.

Neen, Hans! wy moeten niet op wonderen hoopen; maar de

de kruiden gebruiken, die zyne goedheid voor ons wasſen liet. —— Schaam u my het doopgeld van uw' Zoon te willen betaalen, daar gy zulke dringende uitgaaven hadt; ſtryk oogenbliklyk uw geld te rug.

Hans.

Zoo was het niet gemeend, Heer Pastoor!

Kuhnow.

Maar *ik* meen het zoo. (Hy ſtrykt het geld op, en wil het den Boer geeven.)

Hans.

Gy hebt het zoo noodig, Heer Pastoor!

Kuhnow.

Ik heb brood, en 'er wat op te ſmeeren, heb ik ook, en 'er wat by te drinken, heb ik tevens. Ik kan een gebraaden Gans beter ontbeeren, dan uwe vrouw de Medicynen. (Hy dringt hem 't geld op.) Daar, maak geene omſtandigheden!

Hans.

Behoud het toch! Heer Pastoor! Een daalder kan my niets helpen; de Apotheker wil geheel betaald zyn.

Kuhnow, (doorzoekt zyne zakken.)

Hans.

Wat wilt gy doen, Heer Pastoor?

Kuhnow.

Eens zoeken of ik nog een daalder by één kruimelen kan.

Hans, (wil hem te rug houden.)

Neen, dat niet, waarachtig dit kan, dit mag ik niet ontvangen.

Kuhnow.

Stil, ſtil toch, houd de handen maar voor u, 'er zullen geen duizend ducaaten ten voorſchyn komen. (Hy telt in de hand.) Eén, *drie*, vyf, zes, tien, dertien, vyftien, ja vyftien ſtuivers. —— En nu heeft de pret een einde! —— zet my op myn kop, 'er zal geen duit uit alle myne zakken vallen. —— Nu, met een daalder, en vyftien ſtuivers, zal de Apothecar by proviſie wel te vrede zyn. Breng hem een' vriendelyke groet van my; als ik myn tractement ontvange, zal ik weder Zwitſerſche Thee in voorraad koopen, en Vygen voor Martha, en Maagdroppels voor my. —— Zeg hem dat, en nu neem aan, neem aan!

Hans.

Mag ik het doen?

Kuhnow.

Gy moogt niet alleen, maar gy moet, of gy wordt de moorder van uwe zieke vrouw, dat wilt ge toch niet zyn, Hans?

Hans.

Ik neem het aan; God zal 't u beloonen, hy zal by 't vóórjaar het weinigje zaad, dat ik in de aarde heb, zegenen, op dat ik u, als een eerlyk man, weder zal kunnen betaalen.

Kuh-

Kuhnow.

Dat zal zich wel schikken, dat u daarom geen enkel hair grys worde!

Hans.

Welk een man zyt gy, Heer Pastoor! — en onze gemeente wilde u in 't eerst niet gaarne gekozen hebben, om dat ge nog jong waart. De Kerkenraad meende, het kon nimmer een goed Christen Predikant zyn, die geen Paruik droeg.

Kuhnow.

Lieve vriend! het Christendom zit in 't hart, niet in de Paruik.

Hans.

Allen waren tegen u; de Bierbrouwer hadt gehoord, dat ge maar een zeer maatig drinker waart, en schudde den kop; hy zeide, een Geestlyke moet een pylaar in de Kerk zyn, en een Bierbuik is zeer wel met een pylaar te vergelyken.

Kuhnow.

Hy zal 't zoo erg niet gemeend hebben.

Hans.

Niemand lamenteerde zoo, als de Barbier; daar gy geen *buitengewoonen* baard hadt, vreesde hy, dat 'er nauwlyks om de veertien dagen iets by u te verdienen zou vallen! —— en uw gladde kin beviel *my* ook niet, ik moet het bekennen; ha, ha, ha!

Kuhnow.

Dat myn baard, wanneer ik u anders van dienst kan zyn, u niet ergere! hy is zeker niet van de zwaarsten; zoo gy my noodig hebt, wend u niet tot den baard, maar tot het hart; dat zit op de regte plaats. Heden, Hans! maak u voort na den Apothecar, op dat uwe vrouw spoedig smartstillende Artzeny bekome.

Hans.

Wanneer zy weder gezond is, moge zy zelve haare erkentenis *aan uwe voeten* brengen. Ik dank u duizendmaal, beste Heer Pastoor! (Hy schudt hem trouwhartig de hand, droogt zich de oogen, en vertrekt.)

Het Magnetismus, Blyspel. Gevolgd naar het Hoogduitsch van W. A. IFFLAND, *door* M. G. Engelman. *Te Amsterdam, by* H. van Kesteren, 1798. *In 8vo. 59 bl.*

Dit Stukje heeft zo weinig om het lyf, dat wy het der moeite niet waardig agten, daarvan den inhoud op te geeven. Het is eene zoutelooze satyre op het Dierlyk Magnetismus, welke kunstbewerking bespotlyk gemaakt wordt door het ontuchtig betasten en wryven van den hals en boezem der Dochter eens waanwyzen Schoolmeesters.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

J. D. MICHAËLIS *Nieuwe Overzetting des Ouden Testaments, met Aanmerkingen voor Ongeleerden. In het Nederduitsch overgebragt. Twintigste Deel. Behelzende de Propheet* DANIËL. *Te Dordrecht, by* A. Blussé en Zoon. *In gr. 8vo. 200 bl.*

Ook uit dit gedeelte van des geleerden Ridders MICHAËLIS Overzettinge en Aanmerkingen iets ter proeve onzen Leezeren willende onder 't oog brengen, bepaalt zich onze keuze tot de vermaarde Godspraak aan DANIËL, Hoofdst. IX. vs. 20, env. te meer, daar wy hier eenige bedenkingen aantreffen, van de gewoone opvatting afwykende, of die over de meening der Godspraake aanmerkelyk licht verspreiden. Vooraf moeten wy berigten, dat MICHAËLIS zyne Leezers verzoekt, zyne *Proeve over de zeventig weeken van Daniël* hier by na te leezen; eene Verhandeling, al eenigen tyd geleeden, door den Ridder afzonderlyk in 't licht gegeeven. „ Ik gaa zekerlyk (dus schryft hy nevens dat verzoek) grootelyks van de gewoone verklaaring af, welke dit tot eene voorzegging van de aanstaande komst en den dood van Christus maakt; doch (zegt hy) myne redenen zal men in dat geschrift ontmoeten. 't Is eene voorzegging van de lotgevallen van het Volk Israëls tot op de tweede verwoesting van Jerusalem, derhalven een antwoord, dat op het gebed van Daniël past, het welk van den Messias geen woord vermeldde, maar bad om de wederkeering des Volks van Palestina, die van Jeremia beloofd was. De Messias komt wel ter loops voor, als die oordeel houden en Jerusalem weder verwoesten zal, doch van zyne geboorte, van zynen dood, spreekt de voorzegging niets."

Ziet hier de Godspraak, volgens de Vertaaling van onzen beroemden Uitlegger, nevens de Aanmerkingen.

20. „ Wanneer ik nog in het gebed sprak, myne en „ myns volks Israëls zonde bekende, en myne voor-

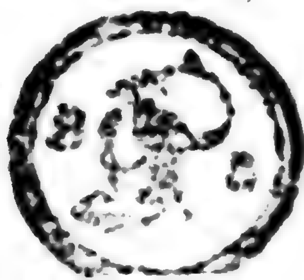

„ bede voor den heiligen berg mynes Gods de voeten
21. „ van Jehova mynen God nederleide, I stond onder
„ het spreeken de my reeds voorheen in een gezigt
„ verscheenen Gabriël, als of hy van haast heel ver-
„ moeid was, omtrent den tyd des avondoffers by
22. „ my, I sprak duidelyk met my, en zeide: Daniël,
„ nu ben ik uitgegaan, om u eene duidelyke ver-
23. „ klaaring te brengen. I Terstond by 't begin van
„ uw gebed ging dit woord uit, en ik kome, om u
„ aan te toonen, want gy zyt een geliefde. Merk
24. „ dan op het woord en het gezigt. I Zeventig
„ weeken (*zeventigmaal zeven*) voor uw volk
„ en

„ *zeventig weeken*] D. i. *zeventig jaarweeken*, of 490 jaaren. Doch hier schynen geene zonnejaaren, want die hadden de Jooden niet, maar maanjaaren verstaan te moeten worden. 't Is waar, de Jooden plachten, zo dikwerf het maanjaar zo ver terug kwam, dat men op den 16 der maand Nisan de *Levit.* XXIII: 10, 11 bevolene eerste garve niet brengen kon, 'er eene geheele Maan tusschen te voegen — doch deeze tusschenmaan wordt hier niet medegerekend, (als men ze mederekende, zou men geene vervulling der voorzegging kunnen aantoonen,) maar enkel zuivere maanjaaren van 354 dagen, 8 uuren, 48 minuuten en 36 seconden. Zo men naar deeze rekent, dan komen de voorzegging, en de geschiedenis der Jooden met eene zo verwonderlyke naauwkeurigheid overeën, dat men het onmogelyk voor een toeval of een onverdiend geluk eener onwettige verklaaring houden kan; en zelfs de tegenstreever van den Godsdienst, die geene Goddelyke voorzegging erkennen wilde, zou moeten zeggen, dat deeze voorzegging eerst naa de verwoesting van Jerusalem verdigt zy: het geen hy egter met geen schyn van waarheid zeggen kan, dewyl zy niet alleen lang vooräf, zelfs volgens het getuigenis van den vyand van den Christelyken Godsdienst, Porphyrius, reeds in 't Grieksch overgezet voorhanden geweest is — maar ook Christus haar lang van de verwoesting van Jerusalem uitdrukkelyk en onder Daniëls naam heeft bygebragt. *Matth.* XXIV: 15. *Marc.* XIII: 14. Men bedenke nog daarenboven, dat Mattheus en Marcus vóór de verwoesting van Jerusalem geschreeven hebben.

„ *Vierhonderd en negentig maanjaaren* maaken 474 zonnejaaren en 328 dagen, en als men die by het jaar, waarin Daniël dit gezigt zag, d. i. by het 3467 jaar der waereld volgens Usserius, voegt,

3467	
474	328
3941	328

dan

„ en voor uwe heilige ſtad worden u van den he-
„ mel bekend gemaakt, waarin de afvalligheid ge-
„ weerd, het zondöffer gebragt, de ſchuld verzoend.

dan heeft men het, in de Joodſche geſchiedenis altoos zo merkwaardige en treurige jaar der tydrekening van Usſerius 3941, waarin Pompejus Jeruſalem verövërde, en de Jooden 't eerst onder de heerſchappy van dat volk bragt, waarvan zy nimmer weder vry wierden.

„ Deze tydsverdeeling is zo getekend en in 't oog loopend, als men immer van den besten Geſchiedſchryver, die zyne geſchiedenis in tydperken afdeelen wilde, zou kunnen verwagten. In de 474 tot 475 jaaren was het met het Iſraëlitiſche volk altoos na boven, van geluk tot grooter geluk gegaan." [MICHAËLIS doorloopt hierop de geſchiedenisſen en lotgevallen der Jooden; toonende, dat dezelven, met uitzondering van ſlegts twee treurige tusſchentoneelen, bloeiende en voorſpoedig mogten genoemd worden. Daarnaa vervolgt hy aldus:] „ Doch met het jaar der verovering van Jeruſalem door Pompejus ging alles wederom nederwaarts, van vryheid tot dienstbaarheid, van dienstbaarheid tot ſlaverny, by welke men alle ſpot, en wrevel, en uitzuigingen, en bloedvergietingen lyden moest, en wanneer zy eindelyk over deze tooneelen van onrechtvaardigheid raazend wierden, van de diepſte ſlaverny tot den ondergang.

„ De gelukkige 70 jaarweeken worden in ons Vers beſchreeven.

„ *de afvalligheid geweerd.*] Het volk vervíel in dezen tyd niet meer van den waaren God tot de afgodery. Eenige weinige jaaren onder Antiochus Epiphanes, waarin eenige Jooden van het hoogpriesterlyk geſlacht, ik weet niet, of enkel uit dwaasheid, of vleijery, of, uit modezucht, en dewyl hun de onverſtandige Godsdienst van het heerſchende volk, (der Grieken) pragtig voorkwam, den Joodſchen Godsdienst tragten te verdelgen, en den heidenſchen in te voeren, maaken hier wezenlyk geene uitzondering: want het volk, als volk, verzettede zich, door de Machabeën aangemoedigd, vergoot zyn eigen bloed voor den Godsdienst, rykelyk als martelaars, en duizendvouwdig ryklyker als overwinnaars, het bloed zyner vyanden, verzegelde met eigen bloed en dat van vyanden, en behielt de waarheid, die Moſes en het gezond verſtand predikt: *daar is ſlegts één God.*

„ *zondöffer gebragt.*] Dat is, de van God bevolen Godsdienst zal geoefend, en het zondöffer gebragt worden.

„ *de ſchuld verzoend.*] God zal in dezen tyd de ſchuld voor verzoend aanzien, en de zonden der voorouders niet verder aan de nakomelingen ſtraffen.

„ de oude gerechtigheid weder herſteld, de voor-
„ zeggingen des Profeets verzegeld, en het Aller-
25. „ heiligſte gezalfd zullen worden. 1 Weet dan en
„ verſtaa, van het uitgaan des bevels, om Jeruſa-
„ lem weder op te bouwen, tot op eenen gezalfden,
„ en eenen veldheer:
„ zeventigmaal zeven,

„ en

„ *de oude gerechtigheid weder herſteld.*] De oude onſchuld der voorige tyden, de goede zeden en gehoorzaamheid omtrent de wet, benevens den dienst van den eenigen waaren God, en den afkeer van de afgodery, die het volk Iſraëls eertyds ten tyde van Joſua, Samuël, David, en andere goede Koningen, gehad hebben, zal weder herſteld worden.

„ *des Profeets*] van Jeremia, die de wederkeering des volks naa 70 jaaren beloofd had. Deze voorzeggingen worden door de vervulling verzegeld, dat is, voor waar en goddelyk verklaard.

„ *het Allerheiligſte gezalfd worden.*] Dat is, de Tempel en alle zyne gereedſchappen ingewyd en gezalfd worden. Zie *Exod.* XXX: 26—29. XL: 9, 10.

„ *vs.* 25.] Van hier af worden 'er buiten het gewenſchte tydsgewrigt, waarin het geluk des volks ſteeds toeneemen zal, nog twee anderen voorzegd, die van de wederöpbouwing tot aan den ondergang van Jeruſalem plaats zullen hebben.

„ *tot op eenen gezalfden, eenen Veldheer*] Daar ik *eenen gezalfden* gezet heb, heeft Luther regt uit, *Christus*, (de Nederl. Overzett. *Meſſias.*) Ik ben het in de hoofdzaak met hem eens, dat 'er Christus verſtaan wordt: maar als overzetter heb ik myne Leezers in hun oordeel niet willen voorkomen, en dus liever het woord letterlyk overgezet.

„ *Een gezalfde*, is zo veel als, *een Koning*, en ik vinde omtrent het einde van deze drie tydperken geen anderen, dan den lang beloofden Koning, den Meſſias, Jeſus Christus. Derhalven is de gezalfde, volgens myn gevoelen, Jeſus Christus. De Veldheer, Titus Vespaſianus, die Jeruſalem veroverd en verwoest heeft.

„ Jeruſalem zal dan ſtaan, tot dat een Koning en een Veldheer, dat is, tot dat Christus en Titus Vespaſianus het verwoesten zal.

„ *zeventig weeken*] Dit zyn de reeds voorheen aangemerkte 490 maanjaaren, of 474 tot 475 zonnejaaren, by welker afloop Jeruſalem van Pompejus veröverd wierd, en de Jooden nu aan hunne verloren vryheid onder den yzeren ſcepter der Romeinen geſtadig laager daalden. De Romeinen waren van nu af Heeren.

„ *en*

„ en zeventig,
„ en twee en zestig,

„ Je-

„ *en zeventig.*] Ik verſtaa, *jaaren*, geene jaarweeken, gelyk te vooren de zeventig weeken, dat is, zeventigmaal zeven, buiten twyfel zeventigmaal zeven jaaren zyn.

„ *Zeventig maanjaaren* zyn 67 zonnejaaren en 308 dagen; voegt men deze, om by de rekening van Usſerius te blyven, by de van Usſerius

jaaren.	dagen.
3941	328
67	308
4009	271

dan komt men juist in 't jaar van de rekening der waereld volgens Usſerius 4009, dat is, in 't zesde van onze Christelyke jaartelling, waarin Archelaus, de Zoon van Herodes den Grooten, wegens de klagten der Jooden tegen hem, afgezet en gebannen, doch den Jooden geen nieuwe eigen Koning gegeeven, maar Judea tot een Romeinsch Wingewest gemaakt, en onder Quirinius de eerſte Romeinſche telling en ſchatting wierd in 't werk geſteld. Nu waren derhalven de Jooden nog een trap laager gedaald, en volkomen Romeinſche onderdaanen.

„ *en twee en zestig.*] 62 maanjaaren maaken 60 zonnejaaren, en 33 dagen: voegt men by de jaaren der waereld volgens Usſerius, of de jaaren der Christelyke tydrekening

4009 .	271	6 .	271
60 .	33	60 .	33
4069 .	304	66 .	304

dan komt men op het jaar der waereld 4069, of het jaar van Christus 66, het laatſte jaar, in welks begin Paleſtina nog vreede gehad heeft, doch die ook in dit jaar ten einde liep: want nog vóór het volkomen einde van dit jaar, kwam het in Jeruſalem zelf tot de wapenen: op den 15 en 16 Augustus (het jaar der Jooden begint met den eerſten October) bemagtigden de weêrſpannelingen het ſlot Antonia, en doodden de Romeinſche bezetting. In October daarop kwam het voort naa het Loofhuttenfeest onder de muuren van Jeruſalem tweemaal tot een ſlag, in den eerſten wierd Cestius Gallus van de Jooden terug gedreeven, in den tweeden overwon hy, drong binnen Jeruſalem,

„ Jerusalem zal weder opgebouwd worden, als een
„ open vlek, en met vestingwerken. En in benaauw-
26. „ de tyden I naamelyk na de zeventig en twee en
„ zestig zal de gezalfde verwoesten en oordeel hou-
„ den, en hy nevens den veldheer, die komen zal,
„ zal stad en heiligdom verwoesten, hun einde zal
„ zeer haastig komen, en tot aan het einde van een
„ ver-

lem, belegerde den Tempel, doch trok zonder genoegzaame reden weder terug, en leed daar by een zeer groot verlies. Doch dit waren slegts voorspelen en voorbereidingen van den oorlog, die in Mey van het volgende jaar, wanneer Vespasianus in Galilea drong, in volle vlam uitbarstte. De voorspelen waren voor de Jooden gelukkig genoeg: maar het jaar 67 des te ongelukkiger.

„ *als een open vlek*] In 't eerst had Jerusalem geene muuren, en de nabuuren zogten, zo lang zy konden, derzelver herbouwing te verhinderen. Drie en tagtig jaaren naa Daniëls voorzegging vond Nehemia de muuren van Jerusalem niet weder hersteld, derhalven Jerusalem enkel, als een door den Godsdienst ontstaan, en maatiglyk gebouwd groot vlek.

„ *en met vestingwerken.*] Jerusalem is van Nehemia 't eerst bemuurd, en door den tyd ééne der grootste vestingen der oude waereld geworden, welker verövering de Romeinen zeer veel moeite kostte.

„ *in benaauwde tyden.*] Van dien aart waren de laatste jaaren vóór den Romeinschen oorlog reeds in een hoogen graad, in den oorlog zelf klom de nood op 't hoogst, en overtrof ver al wat in andere oorlogen gewoonlyk plaats heeft.

„ *vs. 26. zal de gezalfde verwoesten en oordeel houden.*] Christus zelf eigent zig in 't 24 Capittel van Mattheus, en elders, de verwoesting van Jerusalem toe, en beschryft ze als zyn oordeeldag.

„ *hy nevens den veldheer, die komen zal*] Door Titus Vespasianus verwoestte Christus Jerusalem, den Tempel en den Joodschen staat.

„ *hun einde zal zeer haastig komen, en tot aan het einde van een verkorten oorlog zullen 'er enkel verwoestingen zyn!*] De belegering van Jerusalem wierd door Titus Vespasianus, die na Italien terug haastte, tegen den raad zyner veldöversten, welke aanraadden, de al te vaste stad door honger te dwingen, met een geheel ongelooflyk geweld ondernomen; en hy veröverde het nog daarenboven spoediger, dan hy zelf had durven hoopen. Dit is het, 't welk ook Christus *Matth.* XXIV: 22. *Marc.* XIII. 22, zegt: *zoo die dagen niet verkort wierden, zou 'er niemand behouden worden,* (het geheele Joodsche

„ verkorten oorlog zullen 'er enkel verwoestingen
27. „ zyn! | Een enkele week zal het verbond der weêr-
„ spannigen overweldigen, en het midden der week zal
„ aan

sche volk zou te gronde gaan :) *maar om der uitverkoorenen wille*, (die nog in 't toekomende uit het Joodsche volk te verwachten zyn) *zyn deze dagen verkort.*

„ *vs. 27. eene enkele week.*] Zeven jaaren heeft de Joodsche oorlog geduurd, in 't jaar van Christus 66 begon dezelve, in 't jaar 70 wierd Jerusalem veröverd, doch tot in 't jaar 73 duurde noch de oorlog, in welk jaar Masada, een onverwinlyk vast slot, het geen volgens Josephus het begin en het einde des oorlogs was, op den 16 April weder in de Romeinsche magt kwam, en dan nog in 't zelfde jaar het oproer der Joodsche gebannenen in Egypten en Cyrenen, 't geen egter niet veel in zig had, met derzelver volkomen verdelging gedempt wierd. Die deze rekening nog naauwkeuriger hebben wil, vindt ze in myne Proeve over de 70 weeken.

„ *het midden der week zal aan alle offers een einde maaken.*] Letterlyk, *aan de bloedige en onbloedige offers*; doch ik meende, dat, aan alle offers, 't geen den zelfden zin uitdrukt, zig in onze taal beter zou laaten leezen. In 't jaar 70, in 't begin van September, wierd Jerusalem veröverd; omtrent anderhalve of twee maanden te vooren, hadden de dagelyksche offers in het belegerd Jerusalem wegens het uiterste gebrek opgehouden, 't geen Titus Vespasianus op den 17 July van het jaar 70 in opmerking bragt, zo goedertieren zynde, om aan de belegerden zelfs de noodige offerdieren aan te bieden, een voorstel, dat zy uit woede afsloegen. Derhalven wezenlyk in 't midden van den zevenjaarigen Joodschen oorlog hebben bloedige en onbloedige offers opgehouden.

„ *en over den geschuwden vogel zal 'er een verwoester zyn*] Van hier tot aan 't einde van 't vers is alles nog ten uitersten donker en onzeker voor my, en daarby de rechte leezing zeer twyfelachtig. Ik ben in de overzetting, die daar door zekerlyk duister geworden is, den gedrukten text en de Joodsche punten gevolgd, hoewel ik eene andere leezing en andere punten voor juister houde.

„ In de gegevene overzetting zou *de geschuwde vogel*, of, als men eene hardere uitdrukking hebben wil, *de afschuwlyke vogel*, de arenden der Romeinsche krygsbenden betekenen, die den Jooden als afgodisch voorkwamen, zodat zy zelfs reeds voorheen, wanneer zy nog rustig en als gehoorzaame onderdaanen onder de Romeinen leefden, om de afwending van derzelver doortrekking door het heilige land verzogt hebben. Een

„ aan alle offers een einde maaken, en over den ge-
„ ſchuwden vogel zal 'er een verwoester zyn, en tot
„ den

verwoester, d. i. Titus Vespaſianus, die Jeruſalem verwoesten zal, voert deze arenden met hunne krygsbenden aan.

„ Doch ik durf by deze plaats, die Christus in zyne voorzegging van de verwoesting van Jeruſalem uitdrukkelyk bybrengt, en wel op zodanige wyze, dat zy met myne overzetting van den gedrukten text nauwlyks recht wil overëenſtemmen, niet onäangemerkt laaten, dat 'er in een oud handſchrift een woord meêr, *tempel*, en verder nog eenige afwykingen gevonden zyn, waaruit twee of drieërlei zin komt. Of

1) „ *en in den Tempel zal de gruwel der verwoestinge zyn*: of „ als men het eene woord, *vleugel*, dat ik voorheen door „ *vogel* overgezet heb, uit de gedrukte leezing mede „ daarby nam,

2) „ *en over den Tempel zal de geſchuwde vogel der verwoes- „ ting komen, en denzelven verwoesten*, d. i. de Romein- „ ſche krygsbenden, waarvoor de, voor de Jooden afſchu- „ welyke arenden als veldtekens gedraagen wierden, zul- „ len den Tempel verwoesten.

„ Op de eene of andere wyze heeft Christus deze „ plaats in zyne voorzegging van Jeruſalems ondergang „ verſtaan; en hoewel ik Christus niet voor my had, „ zo zou ik ze toch zo verſtaan, en 't liefst de leezing „ van No. 2. verkiezen.

„ Doch dezelfde tweede leezing kan ook, als men ande- „ re klinkletteren neemt, overgezet worden.

3) „ *en wie het vleugelgebouw van den Tempel afſnydt, die „ verwoest.* Zo verſtond haar Joſephus, die zelf de ver- „ woesting van den Tempel beleefd heeft, en een ooggetuige daarvan geweest is. Aan den Tempel, die op „ zig zelf een volkomen vierkant uitmaakte, was het ſlot „ Antonia gebouwd, eene Romeinſche ſterkte, die den „ Tempel in gehoorzaamheid houden kon. Dit ſlot ver- „ woesteden de weêrſpannige Jooden, en daardoor meent „ Joſephus, hadden zy deze voorzegging vervuld, die „ voorzeide, dat dit het voorſpel van de verwoesting „ des Tempels zelven zyn zou. Ik houde zyne verklaa- „ ring wel niet voor egt, en houde my voorts niet op, „ om myne Leezers andere verklaaringen by te bren- „ gen; doch deeze is van een ooggetuige van de ver- „ vulling eener voorzegging, waar van hy zelf zegt, dat „ zy de Jooden, die haar verkeerd verſtonden, tot „ weêrſpannigheid aangezet heeft, en in de Joodſche ge- „ ſchiedenis zo merkwaardig, dat ik meende, haar aan „ myne Leezers te moeten mededeelen.

„ en

„ den ondergang, die haastig komt, zal het over het „ verwoeste druipen."

„ *en tot den ondergang, die haastig komt, zal het over het verwoeste druipen*] D. i. de oorlog zal, gelyk reeds boven gezegd is, met het verschrikkelykst geweld gevoerd, en daar door boven alle verwagting schielyk geëindigd worden: maar zo lang dezelve duurt, zal 'er van den Hemel als een plasregen van 't eene ongeluk op 't andere, op het ter verwoesting bestemde land afdruipen.

„ Doch als men slegts in eene kleinigheid van de Joodsche punten afweek, zo zou 'er de volgende, by my meêr waarschynlyke, overzetting uit voortkomen: *en nogmaals ondergang! en hy komt toeschieten, en druipt over het verwoeste.* Dan wierd het nieuwe verschrikkelyke ongeluk, dat de nogmaals weêrspannig zynde Jooden onder Keizer Hadrianus getroffen heeft, voorzegd."

Om de belangrykheid der Schriftuurplaatze, en de altoos opmerking verdienende aanmerkingen van den geleerden Ridder, zal men, voor de uitvoerigheid deezes Uittrekzels, ons ligt verschoonen.

Leerredenen over eenige gewigtige Leerstukken van den Christelyken Godsdienst. Dienende tot eene Proeve van eene Bybelsche behandeling der Catechismusstoffen. Tweede Drietal. Zond. II, III, *en* XV. *Door* P. H. VAN LIS, *Predikant te Tholen. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst. 1798. *In gr. 8vo.* 141 *bl. met een Voorberigt van VI bl.*

In denzelfden trant, dien de Eerw. VAN LIS, in het prediken over Catechismusstoffen, verkiest te volgen, en waarmede wy onze Leezers, by de aankondiging van het eerste Drietal Leerredenen over eenige gewigtige Leerstukken van den Christelyken Godsdienst, bekend gemaakt hebben (*), worden, in dit tweede Stukjen, de tweede, derde en vyftiende Afdeelingen van den Heidelbergschen Catechismus behandeld. De warme Voorstander van de byzondere leerbegrippen van het Gereformeerd Kerkgenootschap, en yverige Verdediger van aange-

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 243.

genomene Kerkformulieren, doet zich ook hier allerwege, als een man van gezond verstand, die in de Bybelstudie niet onbedreeven, en wel in staat is, om zyne denkbeelden, op eene inneemende wyze, duidelyk en geregeld voor te draagen, kennen. Hy legt 'er zich, in dit tweede Drietal van Leerredenen, op toe, om de Leer van den Catechismus, over de menschelyke bedorvenheid, haaren oorsprong en voortplanting, en over de verzoeninge der zonden, door het lyden en den dood van Jesus Christus te weeg gebragt, met de zuivere Bybelsche Leer, die hy zegt zoo volledig en bondig, als hem mogelyk geweest is, daaromtrent opgegeeven te hebben, in overeenstemming te brengen.

In hoe verre dit den Leeraar gelukt zy, willen wy niet beslissen. De Leerredenen zelve zyn niet geschikt voor een beknopt uittrekzel. De Eerw. Schryver heeft zich, in een Voorbericht, over onze gemaakte aanmerking, omtrent de uitvoerigheid zyner uitgegeevene Leerredenen, en groote menigte van bygebragte Bybelplaatzen, verantwoord, met de verzekering, dat hy op den Predikstoel niet gewoon is zoo uitvoerig te zyn, dat hy dan maar eenige Bybelplaatzen aanhaalt, en wel dezulken, die hy teffens opheldert, en waaruit hy tot de behandelde zaak redeneert en besluit, en dat men dus deze uitgegeevene Leerredenen heeft aan te merken, als bevattende volledige verzamelingen van al 't geen, zynes oordeels, tot verdediging van de voorgenomene Leerstellingen zou kunnen bygebragt worden, waarvan hy dan eens dit, dan wederom een ander gedeelte, by het prediken over deze stoffen, gewoon is voor te draagen.

Voorts heeft de Eerw. VAN LIS, volgends het Voorbericht, ook nog eene verbetering ontdekt, die hy meent, dat aan het toeëigenend deel van deze Leerredenen zou kunnen gegeeven worden, door naamelyk alle de pligten, die de H. S. uit het behandeld Leerstuk door voorbeelden en vermaaningen afleidt, in de best mogelyke orde daar in te brengen, en op de harten der gemeente aan te dringen, het geen hy ook, by de behandeling van den 15den Zondag, gepoogd heeft te doen. Dat hy daarin, gelyk in deze geheele bewerking van deze stoffen, naar zyn beste weeten is te werk gegaan, en alzoo gepoogd heeft, de Bybelleer overal waarlyk en zuiver op te geeven, zonder, zooveel hy weet, door het Godge-

geleerd stelzel vooringenoomen geweest te zyn, willen wy gaarne, op 's Mans woord, gelooven, en ons liefst onthouden van aanmerkingen, die over deze en gene bygebragte Bybelplaatzen, en de gevolgtrekkingen, daaruit afgeleid, zouden kunnen gemaakt worden.

De Kinderliefde van Jesus, geschetst in ene Leerreden over Mark. X. *vs.* 13, 14, 15, 16. *Gehouden voor de plegtige bediening van den Kristelyken Waterdoop, den 27sten May* 1798. *Door* FREDERIK VAN TEUTEM, *Kristenléraar by de Gemeente der Remonstranten te Gouda. Te Amsterdam, by* J. ten Brink, Gerritsz., 1798. *In gr. 8vo.* 34 *bl.*

De bekende voorslag van een Gezelschap Godsdienstvrienden aan hunne Protestantsche Medechristenen, om van de Doopbediening eene afzonderlyke Godsdienstoefening te maaken, gelyk dezelve is by de Doopsgezinden, en gelyk ook de bediening des Avondmaals is by de meeste Protestantsche Gemeenten; deze voorslag, gevoegd by eene reeds lang te voren gevestigde overtuiging, dat de Christelyke Waterdoop, toegediend aan kinderen, in de tegenwoordigheid hunner ouderen, eene plegtigheid zy, zeer wel geschikt om de diepste indrukken te maaken, indien men dezelve slechts eenigermaate, overeenkomstig haaren aart, verricht, heeft den Eerw. VAN TEUTEM doen besluiten, om zyn eigen kind met zoodanige plegtigheid te doopen, en de Leerrede, by die gelegenheid gehouden, aan 't licht te geeven. 's Mans welgemeende pooging, tot bevordering van den meerderen indruk van eene der gewigtigste Godsdienstplegtigheden, is zeer loffelyk, en de roerende wyze van uitvoering verdient alle aanmoediging. Zy, die eene andere denkwyze over den oorsprong van het algemeen bederf, dat zich in de menschelyke vermogens vertoont, en over het voornaam doel van het lyden en sterven van onzen eeuwiggezegenden Verlosser, volgen, zouden deze en gene uitdrukkingen, waarvan zich de Remonstrantsche Leeraar, naar zyn inzien, bedient, of vermyd, of anders ingericht hebben. Wy zouden ons, in allen gevalle, deswegens altyd liefst aan den spreektrant der H. Schrift houden. Was deze hier doorgaans meer gevolgd, dan zouden

den ook Leden van andere Gezindheden van deze wel doordachte Leerrede, en al hetgeen 'er mede verbonden geweest is, met minder fchroomvalligheid, een nuttig gebruik maaken.

Bericht van de Gemachtigden der Remonftrantfche Broederfchap, ter bevordering van derzelver uit- en inwendige belangen, ter nadere verklaring van de wys der Vereeniging, welke door gemelde Broederfchap, in haren gemeen gemaekten Brief, aen alle de Leeraers en Opzieners der Proteftantfche Gemeenten in Nederland, *bedoeld is. Met een Voorbericht, behelzende Aenmerkingen over de tegenftrydige beoordeelingen van den gemelden Brief, verdediging van denzelven, enz. van* ADR. STOLKER, *Remonftrantsch Leeraer te Rotterdam, en Medegemachtigden der Remonftrantfche Broederfchap. Te Rotterdam, by* C. van den Dries, 1799. *In gr.* 8vo. 10 *bl., met een Voorbericht van XX bl.*

De Eerw. *Stolker*, Remonftrantsch Leeraar, en medegemachtigde der Remonftrantfche Broederfchap, deelt, met de openbaare uitgave van het nader Bericht der Remonftranten, omtrent de door hun bedoelde wyze van vereeniging der Proteftanten onder elkanderen, zyne aanmerkingen mede, over de tegenftrydige beoordeelingen van den eerst rondgezonden Brief, waarvan fommigen het als een weezenlyk gebrek aangekondigd hebben, dat men zich, in denzelven, bepaalde tot *algemeenheden*, en zich over de *mooglykheid* van vereeniging niet *byzonder* uitliet, noch een daartoe *gefchikt plan* aan de hand gaf, en die daarom voorfpelden, dat men 'er geen gevolg van te wachten had; terwyl anderen, daarentegen, in dien zelfden Brief, ten duidelykften, een *bepaald*, en wel een *allerflechtst*, plan meenden te ontdekken, die daarom zich verplicht geacht hebben, om 'er eenen ieder tegen te waarfchuwen, en 'er, openlyk, hunnen fterkften afkeer van te betuigen. Het een, zoo wel als het ander, wordt in dit Voorbericht ter toetfe gebragt. De Eerw. *Stolker* is van gevoelen, dat door de voornaamfte tegenftreevers van hun ontwerp, die aan de menigte den toon gegeeven hebben, het blykbaar doel der Remonftranten grootendeels miskend, en ten eenemaal onbillyk en liefdeloos is beoordeeld, en dat het dus voor rekening en verantwoording

ding van hun komt, indien de welgemeende poogingen der Remonſtranten of geheel mislukken, of althans geene genoegzaame vrucht achterlaaten.

Het Bericht der Remonſtrantſche Broederſchap, dat reeds den 17 Augustus 1797 geſchreven, vervolgends gedrukt, en in menigte verzonden is, doch nu eerst openlyk door *Stolker* wordt uitgegeeven, is voornaamelyk merkwaardig, omdat daarin nu duidelyk één hoofdpunt wordt aangeweezen, waarin de Remonſtrantſche Broederſchap meent, „dat de Genootſchappen, ter vereeniging gereed, zouden behooren overeen te komen, naamlyk, de volkomene vryſtelling der wederkeerige en gemeenſchaplyke viering van het h. Avondmaal, of eene onbelemmerde toelating en broederlyke noodiging van allen, die Jezus voor den Kristus belyden, dien God uit de dooden heeft opgewekt, die deszelfs leer voor den eenigen regel van hun geloof en leven houden, en zich willen oefenen, om een onergerlyk geweten te hebben by God en Menſchen, welken onderſcheiden godgeleerden begrippen zy anders ook toegedaan mogen wezen. Naar haar oordeel eischt dit het Evangelie volſtrektlyk, en kunnen geene Genootſchappen, zoo lang zy daartoe niet gekomen zyn, als vereenigd beſchouwd worden. Voor het overige echter oordeelt zy, dat, wanneer het, by daadlyke onderhandeling, mogt blyken, dat men in geen ander punt kon overeenkomen, men daarin, als het voornaamſte, zou kunnen berusten."

Men zal dan nu moeten zien, hoe deze gedaane voorſlag wordt opgenoomen. Wy voor ons denken niet, dat men, daarmede, zoo als de zaaken zich nog ſteeds laaten aanzien, vooreerst veel verder zal komen.

De Eeuw der Rede *van* Thomas Paine, *ter toetze gebragt door* C. P. SANDER, *Luthersch Predikant te Rotterdam. Te Rotterdam, by* J. Hofhout en Zoon, 1798. *In gr.* 8*vo.* III *bl.*

De Eerw. SANDER, bezield met warmen Godsdienstyver, en in de Bybelſtudie, zoo 't ſchynt, wel ervaren, heeft mede iets willen toebrengen, om de Tegenſchriften tegen het ſchandelyk geſchryf van *Thomas Paine* algemeener te maaken. Hy ontving, voor dat hy zyn werk ten einde gebragt had, de Tegenſchriften van *Steen-*

meijer

meijer en *van Laar*, 't geen ten gevolg had, dat hy vry wat doorſchrapte, 't geen door voornoemde Schryvers reeds was behandeld; maar beſloot echter dit Werkjen, met het gezegde oogmerk, in 't licht te geeven, terwyl men dus nog al meer gelegenheid had, om, 't geen men in 't een niet las, in 't andere te leezen. 's Mans ſchryfwyze zal mogelyk voor een zekeren kring van Leezers niet minder nuttig weezen, dan die van zyne Voorgangers. Wy kunnen den Eerw. Schryver niet overal bytreeden, maar hebben menig antwoord wel ter ſnede bygebragt, en over 't geheel deze toetze van *de Eeuw der Rede* van *Thomas Paine* waardig gevonden, om aan alle nadenkende en onbevooroordeelde vrienden van waarheid en Godsdienst, als eene wel doordachte bydraage, tot verdediging der H. Schrift, aangepreezen te worden.

Drie Brieven aan Lucia, over de Eeuw der Rede *van* Thomas Paine. *Een klein Geſchrift van* K., *uitgegeven door* HERM. IO. KROM, *Profesſor en Predikant te Middelburg. Te Middelburg, by* P. Gillisſen, 1798. *In gr.* 8*vo.* 55 *bl. behalven het Voorbericht van XVI bl.*

Al weer iets tegen Paine! Dus begint de Eerw. KROM zyn Voorbericht over de uitgave dezer Brieven, die 't voorkomen hebben, als door iemand, op wien de Leeraar eene naauwe betrekking heeft, moogelyk wel door *den Pred. van Loenen*, 's mans waardigen Zoon, geſchreeven. Men vindt evenwel, in het Voorbericht, en ook in dat van den Briefſchryver zelven, dat 'er op volgt, het een en ander gezegd, tot verdediging van deze nieuwe bydraage, tot wederlegging van een Geſchrift, dat zich zelven omver ſtoot, en, aan deszelfs zwakke zyde, reeds door meer dan een is ten toon geſteld. Wy voor ons zouden oordeelen, dat het Publiek deze *drie Brieven aan Lucia*, na al wat reeds, over 't boek van *Paine*, is geſchreeven, wat den zaakelyken inhoud betreft, wel zou kunnen misſen; maar de ſchryfſtyl is bevallig, en waarſchynelyk, voor een of ander ſoort van Leezers, nog wel zoo geſchikt, als al 't geen wy tot dus verre, hiertoe betrekkelyk, aangekondigd hebben.

Waar-

Waerschouwing in de allerbelangrykste zaek, aen mingeoeffenden en jongelieden. Te Amsteldam, by W. Brave, 1799. *In 12mo.* 106 *bl.*

Door de meerdere algemeenheid van den leeslust, en den ophef, waarmede men niet zelden de schadelykste Schriften, tot omverwerping en ondermyning van alle grondslagen van Godsdienst en deugd, ziet aan 't licht brengen, komen dikwyls jonge lieden en andere mingeoefenden, die het Christendom ter goeder trouwe hadden aangenomen, dezulken in handen, die hen bekend maaken met bedenkingen en twyfelingen, waarvan zy te voren nimmer gehoord hadden, en waardoor zy al ligt gevaar loopen, om tot ongeloovigheid of onverschilligheid omtrent het Christendom te vervallen, terwyl het zeer veelen ontbreekt aan genoegzaam onderricht aangaande de onwankelbaare gronden van zekerheid, waarop de waarheid en Goddelykheid van die allerbelangrykste zaak gevestigd is. Wy kunnen daarom niet nalaaten, de welmeenende pooging van den Schryver en Uitgeever van dit Stukjen toe te juichen, om mingeoefenden, en inzonderheid jonge lieden, iets in handen te geeven, en door de geringheid van den prys voor elk, voor behoeftigen zelfs *voor niet*, verkrygbaar te maaken, dat allergeschiktst is, om wantrouwen aan die stoute bestryders van het Christendom in te boezemen, die 'er een verdienste in stellen, om, door gebrek aan kundigheden, en, gelyk veeltyds het geval is, met een kwalyk geplaatst hart, en ondeugende oogmerken, de zotste bedenkingen en lompste lasteringen tegen de eerwaardigste Schriften, en leeringen, waarby zoo veele duizenden hunne rust en hunnen troost eeuwen lang gevonden hebben, en nog steeds vinden, in de waereld te stooten. — Men zou over de wyze van uitvoering wel deze of gene aanmerking kunnen maaken; maar deze zou niets afneemen aan 't getuigenis van iets nuttigs en belangryks gepoogd te hebben, waarmede wy deze lettervrucht aan elk, die eenige meerdere vastigheid begeert, omtrent zaaken van de grootste aangelegenheid, gerust aanpryzen.

Waar-

Waarachtig en naauwkeurig Onderwys voor den Landman, aangaande de Rundveeziekte en derzelver Inënting, door G. C. REICH, *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Erlangen. Uit het Hoogduitsch vertaald, naar den tweeden Druk. Met eene Voorrede van* R. FORSTEN, *Eerste Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Bataafsche Hoogeschool te Harderwyk, en Archiater van het voormaalig Gewest Gelderland, enz. Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme, 1799. *In gr. 8vo. 117 bl.*

Dit Werkje, 't geen op eene eenvoudige, en dus voor den Landman zeer geschikte, wyze is opgesteld, bevat eene alleruitmuntendste onderrichting, omtrent alles, wat in acht dient genomen te worden, in de behandeling van 't door de Veepest aangedaan Hoornvee, 't zy die Dieren van zelven door die kwaale zyn overvallen, 't zy men hun die ziekte door middel der zo heilzaame Inënting wil mededeelen. Met recht heeft dus de Harderwyksche Hoogleeraar dit Werkje zynen Landgenooten, als allerbelangrykst, aangepreezen. Die 'er het rechte nut van willen genieten, moeten het Stuk zelve van vooren tot achteren naauwkeurig leezen. Ons bestek laat niet meer toe, dan van eenige der merkwaardigste zaaken, die 'er in voorkomen, een kort verslag te geeven.

Schoon de Schryver de Inënting aanbeveelt, als het beste middel, om de woede der Veepest te betoomen, toont hy echter, door zyne ondervinding, dat ook dikwyls het van zelven ziek geworden Vee, door eene verstandige behandeling, in het leven kan behouden worden. Op eene stal, alwaar reeds zeven beesten gesneuveld waren, genas hy 'er vervolgens, door zyne middelen, zes. „ Zo „ kwamen 'er, (zegt hy in de Inleiding) op eene plaats van „ acht en twintig stukken Hoornvee, die alle van myne „ Artzenyen gebruikten, twintig; op eene andere van „ twaalf, negen; nog op eene andere van twee en dertig, „ negen en twintig door."

De voornaame hoofdregels, welke de Schryver den Landlieden, in het behandelen van hun ziek Vee, inprent, zyn, *zo dra maar een stuk Vee begint ziek te worden, hetzelve oogenblikkelyk uit den stal weg te doen, en op eene andere niet al te koude plaats te zetten.* Ten tweeden, *om hetzelve, van het oogenblik, dat men de ziekte ontdekt,*

dekt, al het gewoon vast voeder te onttrekken. De eerste regel strekt voornaamelyk tot verhindering van de voortplanting der Besmetting. Terwyl de tweede moet in acht genomen worden, om dat de Ziekte hoofdzaakelyk bestaat in eene galachtige ontsteeking der maag en ingewanden, die zeer ligt in versterving overgaat, welk doodelyk toeval nergens meer door wordt bevorderd, dan door droog voedzel, 't geen in harde klonters overgaat, en zeer veel toebrengt tot een doodelyke uitkomst. Voorts beschryft de Hoogleeraar, in § 30 en 31, de inwendige ontbindende en verzachtende middelen, gelyk ook het voedzel, 't geen tot het bevorderen van een goede uitkomst in deezen 't best geschikt is. „ Maar (voegt hy „ 'er by, op p. 46.) om de geneezing des te spoediger te „ bewerken, weet ik, naar myne ondervinding, en naar „ de ondervinding van veele anderen, niets beters aan te „ raaden, dan dat gy uw ziek Vee *over 't geheele lichaam* „ met verwarmde *lyn-* of *raapöly*, *maanzaadöly* of *boom-* „ *oly*, of ook met gesmolten *vet* insmeert, en dit in- „ smeeren *dagelyks 's ochtends* en *'s avonds herhaalt*, tot „ dat uw Vee weer gebeterd en hersteld is. De goede „ gevolgen en uitwerkzelen van het *innerlyk* gebruik van „ *deeze* evengenoemde middelen hebben my het eerst op „ de gedagten gebragt, om dezelve in de Veeziekte ook „ *uiterlyk* te gebruiken; en de ondervinding, dat de Pest „ onder de menschen het eerst door het *uiterlyk* inwry- „ ven van boomöly geneezen wordt, heeft my in dit ge- „ voelen nog meer versterkt. Alle beesten, die, *van het* „ *begin der ziekte af*, op deeze wyze behandeld zyn ge- „ worden, zyn 'er, tot nu toe, gelukkig doorgekomen, en „ zelfs een stuk, dat ik met eene kwaadaartige ziektestof „ had ingeënt, en van den eersten dag der uitbreekende „ ziekte al met lynölie had laaten inwryven, was reeds „ op den derden dag daarna geheel weder gezond. Nog „ beter en veiliger is het echter, wanneer men ook „ *innerlyk* de voorafgenoemde en onder No. 32 nog „ verder op te geevene middelen ordentelyk gebruikt."

Uitvoerig handelt ook de Schryver over een aantal Middelen, door anderen aangepreezen, als Spiesglas, Campher, Zwavel, Kwik, enz. waar van hy de onnutheid of schadelykheid aanwyst. Naauwkeurig spreekt hy over 't purgeeren, 't geen over het algemeen zeer nadeelig is, en maar in eenige weinige gevallen te pas kan komen. Wat het aderlaaten aangaat, dienaangaande bewyst de

Hoogleeraar voldoende, dat hetzelve in den voortgang der Ziekte steeds ten uitersten nadeelig is; doch dat hetzelve, met groot voordeel, tegen het uitbreeken der Krankte, of ook nog op den eersten dag derzelve, kan in 't werk gesteld worden.

Romeinsche Geschiedenissen, *door* M. STUART. *Met Kaarten en Plaaten. Negende Deel. Behelzende de Geschiedenis van het Gemeenebest van het einde des eersten Macedonischen Krygs tot aan het begin van den tweeden. Te Amsterdam*, *by* J. Allart. *In gr. 8vo.* 552 *bl.*

Het opschrift van het *Achtste Hoofdstuk* des *Vierden Boeks*, waar mede dit Deel aanvangt, luidt, *van het einde des Oorlogs tegen* PHILIPPUS *tot aan het begin van dien tegen* ANTIOCHUS DEN GROOTEN. Wy schryven de Inleiding af, als geschreeven op zekere hoogte, van waar de Burger STUART rug- en voorwaards ziet. —— „ Na „ de onvoorwaardlyke vryverklaaring van geheel *Griekenland*, kreeg *Rome*, 't welk voor deszelfs bevryding „ van de *Macedonische* Overheersching alleen de belanglooste wapenen in afgelegene gewesten scheen gevoerd „ te hebben, den lof eener edelmoedigheid, die niet min „ dienstbaar werd ter uitbreiding der reeds gemaakte veroveringen, dan de schrik van deszelfs onverwinnelyke „ keurbenden.

„ De *Grieken*, in hunne eerste bedwelming van vreugde, dwaas genoeg om zich vry en onafhanglyk te waanen, na dat een vreemd Volk hun als zodanig hadt „ kunnen verklaaren, deeden alle volkeren, die in onderdrukking leefden, naar dezelfde verlossing van „ hunne Overheerschers verlangen; terwyl het ongestoord „ bezit van deszelfs eigen throon aan PHILIPPUS na „ zyne volslaagene nederlaag gelaaten de gewaande bevryders der volkeren zelfs min gehaat in het oog der „ Vorsten maakte.

„ Welke waarde echter de schynbaare edelmoedigheid „ der volkeren ooit bezitte, en welke rechtmaatige aanspraak de *Romeinen* inzonderheid op hunnen vereeuwigden lof wegens *Griekenlands* verlossing hebben, „ zo veel al vast is zeker, dat de schranderste Staatkunde, na de baatzugtigste berekening van bloote eigene „ belangen, hun geen ander gedrag hadt kunnen voorschryven. Naaryverig op het genot der burgerlyke vry-

„ heid,

„ heid, en afkeerig van alle verafgelegene onbeschaafde „ volkeren, zouden de *Grieken* nimmer *Rome's* juk, hun „ trouwloos opgelegd, verdraagen, maar zich veeleer aan „ *Macedonie* geheel onderworpen hebben, om zich ten „ minsten van barbaarsche overheerschers te ontslaan; en „ de eenmaal wel vereenigde magt van het krygshaftig „ *Macedonie* en het volkryk *Griekenland* zou den *Romei-* „ *nen* zeer veel werks verschaft, hunne uitzigten op de „ veroveringen in het oosten ver terug gezet, en welligt „ by eene gemeenschaplyke verbintenis met de Ooster- „ sche Vorsten voor altyd beperkt hebben. Thans was „ *Griekenland* hun dankbaar en getrouw, en vermogt op „ zich zelf, in veele Staaten gesplitst, door onderlinge „ wangunst verdeeld, en tot langwylige en krachtlooze „ bondgenootschaplyke werking alleen in staat, by eene „ veranderde denkwyze niets tegen *Rome*, schoon hetzel- „ ve voor de *Romeinsche* belangen steeds een genoegzaam „ tegenwigt tegen het verzwakt *Macedonisch* Ryk uit- „ maakte.

„ Behalven dit wel ingezien algemeen Staatkundig be- „ lang," ('t welk de Burger STUART uit MONTESQUIEU en ROLLIN, op bovengemelde wyze, te boek stelt,) vervolgt hy, „ 't welk den lof der *Romeinsche* edelmoedig- „ heid, in de bevryding en onafhangelyk-verklaaring van „ *Griekenland*, met reden verdacht maakt, drongen ook de „ tydsomstandigheden zoo nadruklyk op het gehouden ge- „ drag aan, dat de Staatkundige voorzichtigheid zelve „ haaren roem gedeeltlyk door deezen nood betwist ziet." —— Van deeze verklaaring strekt de Schets van ANTIOCHUS DEN GROOTEN, en diens verrigtingen, ten bewyze.

Gewigtige verrigtingen binnen *Rome*, gevoerde Krygstochten, stelt dit Hoofdstuk ons voor oogen, en bovenal CATO, als een schrander, moedig, kundig en werkzaam, Krygsman. Wy schryven den lof, hem toegezwaaid, af.

„ CATO's eigene voorbeeldelooze stoutheid in het weg- „ zenden zyner vrachtschepen en het moedwillig affny- „ den van alle toevlucht tot zyn leger, gevolgd door het „ kunstmaatigst en bedaardst beleid by de wanhoopendste „ woede zyns Krygsvolks, vereeuwigen zynen naam met „ recht onder dien der roemrykste Legerhoofden. Meer „ Steden in *Spanje* veroverd en ontmanteld te hebben, dan „ hy dagen in dat gewest was geweest, was zyn eigen „ roem, dien hy zonder grootspraak draagen kon; daar

„ meer dan vierhonderd Steden en Sterkten voor zyn ge-
„ weld of list zouden bezweeken zyn (*), terwyl de ver-
„ melding van zynen byzonderen omgang en gedrag bin-
„ nen het leger en in het veld, hoe veel goeds daar van
„ ook uit zyne openlyke daaden te vermoeden zy, de
„ zeldzaamſte lofſpraak is op zyne zeden en character van
„ deezen kant beſchouwd. Hy bezat, naamlyk, die zon-
„ derlinge geestkracht, van zelf allen krygsbedryf te
„ kunnen gadeſlaan, en, na de ontwerping der ſtoutſte
„ en grootſte verrichtingen, derzelver uitvoering tot in
„ de kleenſte byzonderheden naar te gaan. Den Veldhee-
„ ren het leerzaamst voorbeeld van oorſpronglyk beleid,
„ was hy den Krygsknegten een rustloos voorganger in alle
„ deelen van den dienst, die jegens niemand ſtrenger,
„ dan tegen zich zelf, was; in ſoberheid, gemis van
„ nachtrust, en worſteling met allen arbeid en gevaar,
„ ſcheen hy met den gemeenſten Krygsman eenen wed-
„ ſtryd te houden, terwyl zyn gezag alleen, zonder de
„ minſte andere onderſcheiding, hem overal als Veldheer
„ kennelyk maakte. Zelf zich van alle verryking uit
„ zyne veroveringen onthoudende, verrykte hy zyne
„ Krygsknegten met eene ongemeene toedeeling uit den
„ buit; verklaarende liever veelen met eenig zilver dan
„ weinigen met goud verrykt te huis te zien komen.
„ Zyne tucht eindelyk was zo verſchriklyk, dat een zy-
„ ner Slaaven, tegen zyn bevel aan, drie gevangene jon-
„ gelingen gekocht hebbende in de hoop van een groot
„ rantzoen, zich zelf, toen zulks ontdekt werd, liever
„ door een ſtrop het leeven ontwrong, dan dat hy de
„ ſtraf zyns meesters wilde afwachten."

De Geſchiedboeker neemt de voeglyke gelegenheden waar, om HANNIBAL den welverdienden lof toe te zwaaijen. Wie leest niet met genoegen? „ Na het ver-
„ lies der Staatkundige vryheid, door de zegevierende
„ wapenen der *Romeinen*, zag men ook de burger-
„ lyke vryheid te *Carthago* ſchandelyk geſchonden door
„ Rechters, die, voor al hun leeven aangeſteld, der bur-
„ geren goederen en leeven in handen hadden, en daar
„ over willekeurig beſchikten. HANNIBAL hadt te veel
„ voor

(*) De Burger STUART maakt hier eene gepaste aanmerking over de kleinheid der Vlekken en Gehuchten, toen met den naam van *Steden* beſtempeld.

„ voor de onafhangelykheid en het vermogen van zyn „ Vaderland geſtreeden, om, daar hem van buiten alles „ was ontgaan, van binnen niet naaryverig te blyven op „ alle rechten zyner medeburgeren; te meer, daar toch „ burgerlyke vryheid de eenige bron van volksmoed „ voor de *Carthageren* gebleeven was, indien zy anders „ nog eenmaal het juk der *Romeinen* zouden kunnen „ afſchudden. Tot den rang van *Prætor* verheven, be- „ diende hy zelf het recht zonder aanzien des perſoons, „ en deedt hetzelve tegen eenen Penningmeester gel- „ den, wien de verzekering, van weldra tot het Rechter- „ ampt te zullen verheven worden, by voorraad reeds „ onverdraaglyk voor zyne medeburgers en onwillig „ by zyne dagvaarding maakte. HANNIBAL, die de *Alpi-* „ *ſche* rotzen zich weleer ten voetpad vernederde, ontzag „ eenen weerbarſtigen Burger, noch partydige Recht- „ bank; maar bragt hem in 's Volks vierſchaar, en ver- „ pletterde met eenen vuistſlag het gansch *Ariſtocratisch* „ ontuig. Zyne redenen over de trotschheid der Rech- „ teren, wier aanſtelling, voor al hun leeven lang, hun „ wetten en overheid deedt ontwasſen, waren het volk „ zoo aangenaam, dat het zyn voorſtel om 's jaarlyks „ nieuwe Rechters te verkiezen, en niet tweemaal agter- „ een denzelfden tot die waardigheid te benoemen, een- „ paarig omhelsde en ter onveranderlyke wet bekrach- „ tigde.

„ Even onverſchrokken voor zyne Vyanden in den „ Staat, als weleer in het veld, bekreunde zich HAN- „ NIBAL zoo weinig aan den bitteren haat, dien hem de „ Grooten van *Carthago* over deeze hervorming toe- „ droegen, dat hy weldra eene nieuwe verandering „ maakte, welke, even heilzaam voor het Volk, hem den „ haat dien hy trotſcheerde dubbel deedt gevoelen. — „ 's Lands inkomſten werden gedeeltlyk verwaarloosd, „ gedeeltlyk verſpild, gedeeltlyk trouwloos behandeld; „ *Carthago* geraakte daar door buiten ſtaat de jaarlyk- „ ſche ſchatting aan *Rome* op te brengen; en 't ſchan- „ delyk bewind der algemeene Geldmiddelen dreigde den „ byzonderen Burger met drukkende belasting. HAN- „ NIBAL, ook dit bederf in zyn Vaderland willende uit- „ rooijen, hieldt zelf het naauwkeurigst overzicht van „ deszelfs middelen, ontdekte de bronnen des bederfs, „ wees ze openlyk aan, onthief den Burger van onge- „ woone Geldheffingen, en ontwrong 's Lands dieven hun-

 „ nen

„ nen buit. Deezen, die zich, in goeden ernst door het „ verouderd misbruik, hunnen wettigen eigendom ont- „ ſtolen waanden, vloekten HANNIBAL, zwoeren zyn ver- „ derf, en namen *Rome* tegen den Held te baat, dien „ zy zelve niet durfden in het blikzemend oog zien. „ Een, tot nog toe enkel voorgewend, volſlagen valsch, „ bezwaar, als of hy met ANTIOCHUS in onderhandeling „ tegen *Rome* was, was het middel door hun ten zynen „ ondergang omhelsd."

HANNIBAL's vlugt, zyn daadlyke handeling met ANTIOCHUS, ontvouwt de Geſchiedenis vervolgens, als mede het wantrouwen, waar in de *Romeinen* hem poogden te brengen by dien Vorst, hier in onderſteund door wangunſtige Hovelingen, die een Vreemdeling, als 's Konings eerſten Raadsman, niet konden dulden. Wanneer hem dit bleek, en hy de oorzaak niet kon bevroeden, wyl hy zyn wrok tegen *Rome* boven alle verdenking verheven oordeelde, verdroeg HANNIBAL deeze vernedering in 't eerst met ſtilzwygen; doch kon zich, de verkeerde gevolgen van het afwyken van zyn raad duidelyk voorziende, niet wederhouden van onderzoek te doen na de reden deezer ſchielyke verkoeling en verwydering. Deeze uit den eigen mond van ANTIOCHUS gehoord hebbende, voerde hy dien Vorst de altoos gedenkwaardige en veel behelzende taal te gemoete: „ Ik was nog een kleene „ knaap, ô Vorst! toen myn Vader HAMILCAR my op „ 't altaar eenen onverzoenlyken haat tegen de *Romeinen* „ deedt zweeren. Die eed was zes en dertig jaaren lang „ myn Krygseed. Die haat maakte my myn met *Rome* „ bevredigd Vaderland te naauw, en deedt my als balling „ naar uw Hof vluchten. Die zelfde haat zal my, wan- „ neer gy myne hoop verydelt, overal waar ik weete dat „ eenig Krygsvermogen is, naar vyanden van het *Romein-* „ *ſche* Volk doen zoeken. Dat dan uwe Hovelingen, „ wanneer het hun lust my by u zwart te maaken, daar „ toe gansch andere ſtoffe zoeken. HAMILCAR, myn „ Vader, en de Goden zyn myne getuigen, dat ik de „ *Romeinen* haate, en hun ten haat ben. Tel HANNI- „ BAL dan onder uwe eerſte Vrienden, wanneer gy u „ op den *Romeinſchen* kryg beraadt; maar roep vry „ alle anderen buiten hem ten raade, wanneer gy aan „ den Vrede denkt!"

De Geſchiedenis wettigt dit zeggen van HANNIBAL, dien wy zo min als andere hier voorkomende Helden kun-

kunnen volgen in de afwisselende bedryven. Het *Negende Hoofdstuk*, den *Oorlog*, *tegen* ANTIOCHUS DEN GROOTEN *gevoerd*, beschryvende, strekt des ten bewyze.

Met rede vangt STUART het *Tiende Hoofdstuk*, het laatste deezes Boeks, het Tydperk bevattende *van den Vrede met* ANTIOCHUS *tot aan den Kryg met* PERSEUS, dus aan: „ De schier onafgebrooke opvolging en be„langryke voortzetting der grootste staats- en krygs„kundige onderneemingen buiten *Italie* hebben ons een „geruimen tyd van *Rome* zelf verwyderd, zonder dat de „Geschiedenis ons opmerkelyke aanleiding gaf, om van „de ontzettende beschouwing der steigering van der *Ro„meinen* uitwendige grootheid in te keeren tot de „scherpziende bespieding en beoordeeling hunner inwen„dige waarde. Thans veroorloft niet slechts een aan„merkelyk tydvak van uitwendige rust, welke door de „geduurige woelingen in *Gallie* en *Spanje* slechts van „eene volslaagene werkloosheid onderscheiden bleef, ons „de gunstigste gelegenheid om met de overwinnaars van „PHILIPPUS en ANTIOCHUS na *Rome* weder te keeren; „maar de Geschiedenis zelve zal ons terstond derwaards „roepen, en, zonder dat eene wysgeerige redekaveling „den invloed der *Asiatische* overwinningen op de zeden „der overwinnaars behoeft te berekenen, ons gebeurte„nissen doen vermelden, wier bloote beschouwing ons „de omgekeerde reden van 's Volks deugden tot den „wasdom van deszelfs grootheid bewyzen zal." Hoe veel stofs voor den opmerkenden Geschiedenis-Leezer!

Wy vestigen, ten besluite, de aandagt onzer Leezeren op een alleruitmuntendst Character. Naa dat de Geschiedboeker dat van PHILOPŒMEN opgehangen, en dat van HANNIBAL schetzende, hem van opspraak gezuiverd hadt, geeft hy dit treffend schoone van P. CORNELIUS SCIPIO. „ Zelden vereenigde de Natuur, het goed geluk „en voordeelig onderwys zich zo volkomen tot den „uitmuntenden aanleg van eenigen Sterveling als van „hem tot wiens Character-beschouwing zich thans on„ze geest verheft. De volmaaktste evenredigheid van „leest, welke alle bevalligheden van het andere geslacht „met al het grootsche eener manlyke houding paarde, „nam elk voor SCIPIO in, eer men de waarde zynes ver„stands of zynes harte kende. Bescheidene losheid, „gemeenzaame welleevendheid, en minzaame ernst ver„dubbelden dien eersten indruk, en maakten hem voor

„ eenen HASDRUBAL gevaarlyker aan den disch van
„ SYPHAX, dan op de Slagvelden van *Spanje*. —— De ver-
„ mogens van zynen geest waren even voortreflyk, en
„ allen onderling even evenredig, als de voordeelen zyner
„ gestalte, terwyl derzelver zorgvuldige beoefening en
„ smaakvolle beschaaving den grondslag uitmaakten zy-
„ ner waare welleevendheid, welke der *Romeinen* beschaa-
„ ving eene geheele eeuw vooruit liep, en nimmer naar
„ bloote voorschriften eener styve hoflykheid verkryg-
„ baar is. De fraaije letteren en schoone smaakoefe-
„ ning mogten intusschen zyner zeden alle woestheid
„ onthouden, zy verwyfden ze echter niet. —— Die
„ zelfde vinding, welke zyne gunstigste wendingen aan
„ de gemeenzaamste gesprekken wist te geeven, was zy-
„ ne onuitputlyke bron van allerleye krygslisten; die
„ zelfde geest, die met verrukking staarde op de schoo-
„ ne voortbrengzelen der beeldende kunsten, overzag al-
„ le de evenredigheden en betrekkingen van slagorden,
„ en regelde de kunstmaatigste werking des moorden-
„ den oorlogstuigs. Eenen SCIPIO overwonnen te heb-
„ ben, zou eenen HANNIBAL, naar eigene erkente-
„ nis, den eersten Krygsman der waereld gemaakt heb-
„ ben. —— Bemind en geducht door deeze hoedanig-
„ heden van lichaam en geest, maakte hem de gesteld-
„ heid van zyn hart geëerbiedigd in het oog van vyan-
„ den zo wel, als van landgenooten. Alle deszelfs drif-
„ ten hadden de edelste richting of gehoorzaamden het
„ gebiedvoerend gezag zyner reden. De eerzugt, wier
„ prikkel hem het scherpste was, bejoeg in hem den
„ roem van waarlyk groote daaden, maar vernederde
„ hem in ons oog nimmer tot het, in zich zelf te laage,
„ onverdiende lofbejag; de wellust, wiens genot hem zeer
„ vroeg buitensporig maakte, werd strenge onthou-
„ ding, wanneer waardigheid of pligt hem dit gebood; de
„ onvoeglyke Koningsnaam was hem, ten blyke hier van,
„ niet onverschilliger in *Spanje*, dan 'er hem de ver-
„ ruklyke schoonheid eener gevangene bruid werd.
„ —— Den vreemden een God in menschenschyn,
„ den *Romeinen* zelven een heilig geworden, wiens be-
„ trekking tot de Goden zyner stem de waardy der God-
„ spraak in hunne ooren gaf, verbaasden niemand de
„ overwinningen door eenen man van zulke gaven, voor
„ dat 's volks wankelende gunst in bitteren afkeer van
„ hem overging, en 'er van SCIPIO in 't eind zyns lee-
„ vens

„ vens niets meer in hunne oogen, dan de zwakke ſterf-„ ling, overbleef. In ons oog werd hy nooit meer dan „ een voortreffelyk Mensch; in het onze kan hy zulks, „ na het einde zyns leevens, blyven. Het gebruik, 't „ welk hy van het overdreeven gevoelen zyner Gods-„ vrucht in 's volks bygeloovig oog maakte, was altyd „ dienstbaar aan den Staat, en maakte hem zo min, als „ wel eer een NUMA, verachtlyk in ons oordeel. Zyne „ harde behandeling van den ongelukkigen MASINISSA zou „ ons tegen hem verbitterd hebben, indien wy daarin de „ Staatkundigſte behartiging van der *Romeinen* belangen „ niet hadden erkend. Zyne weigering van rekenſchap „ ſcheen ons geen loflyk, maar ligt vergeeflyk, gevoel van „ eigene, boven alle verdenking verheevene, eerlykheid; „ zyne betuiging by het terug ontvangen van zyn Zoon „ alleen blyft ons bedenkelyk, en zou ons als eene af-„ wyking van voorige rechtſchapenheid zyn voorgekomen, „ indien zyne bitterſte vyanden zelve daarin meer gewigts „ geſteld hadden. Nu toont de hartlyke vaderliefde voor „ deezen Zoon, nevens de agterlaating eener Dogter, „ wier deugden het geheele vrouwlyke geſlacht vereer-„ den, dat zyn hart, hoe zeer ook ſteeds in algemeene „ belangen van eigene huiszorgen verwyderd, hem eenen „ zo rechtſchapen en tederhartigen Vader gemaakt heeft, „ als wy veelvuldige redenen vonden, om hem in zyn „ broedermin jegens LUCIUS te waardeeren. —— Welke „ ſmart, dat *Rome* het praalgraf van zulk eenen bemin-„ nelyken Held aan de Nakomelingſchap niet vertoonen „ kon! Welk een genoegen, welk eene bemoediging, dat „ wy zulk een Man onzen Broeder mogen noemen!"

Landreize na de Oost-Indiën, langs eenen tot heden nog door Europeërs onbereisden weg, door D. CAMPBELL VAN BARBRECK, *Esq. in een reeks van Brieven aan zynen Zoon. Uit het Engelsch vertaald. Tweede Deel. In 's Hage, by* J. C. Leeuweſtyn. *In gr. 8vo.* 279 *bl.*

Het inzigt, om in twee gelyke Boekdeelen (*) deeze Landreis in 't *Nederduitsch* te leveren, heeft die doen

(*) Zie, wegens het Iſte Deel, onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 406.

doen afbreeken te midden van de deels koddige, deels gevaarlyke, Reis van *Basfora* na *Bagdad*, welke een der ftukken uitmaakt in ons *Mengelwerk* uit deeze Reize geplaatst (*).

Indien iemand mogt zeggen, dat *zyn Leeven eene zamenfchakeling was van teleurftellingen*, zo voegde het den Heere CAMPBELL. Immers hy telt eene reeks op, die ons het vreemd beloop, daar mede ryklyk doormengd, voor oogen ftelt, en welke wy te gereeder overneemen; dewyl wy daar door gedeeltlyk eene fchets van zyne Reis geeven. „ Het fcheen," fchryft hy, „ in de „ daad, als of een ongeluk my op myne geheele reis „ vergezelde. Gy zult u herinneren, dat ik eerst door „ den oorlog met *Frankryk* werd verhinderd den regten „ weg te neemen, dien ik anders zou genomen hebben, „ en genoodzaakt werd door de *Nederlanden* en *Duitschland* te reizen. Hier op werd ik te *Venetien* belet na „ *Latachea* te vertrekken, en onmiddelyk daar op verloor ik myn bediende, dien ik om brieven naar *Venetien* had gezonden. —— Verders, toen ik na *Alexandrie* was overgeftooken, in verwagting om door *Egipte* „ te reizen, en dit merkwaardig gedeelte der waereld te „ bezigtigen, vond ik my door den ongelukkigen toeftand des lands daar in te leur gefteld. De pest woedde te *Alexandrie*, en al de wegen waren door eenen „ inval der *Arabiers* verfperd. —— Dus bedroogen en „ in myn voorneemen verydeld, moest ik befluiten, myne „ reis langs eenen anderen weg te doen; doch vond tot „ myne groote verbaasdheid, en met leedweezen, by myne aankomst in *Cyprus*, dat aldaar eene aanfteekende „ Ziekte heerschte, die byna even zo gevaarlyk was als „ de pest, en eene menigte van Inboorelingen wegfleepte. —— Toen ik, na alle deeze hinderpaalen te boven gekomen te zyn, te *Aleppo* aankwam, was het „ eerfte, dat ik hoorde, dat de Karavaan reeds vertrokken was, en dat het lang zou aanloopen, eer eene andere kon afreizen; myn vertrek van *Aleppo* was vergezeld van omftandigheden, die niet minder ongunftig „ waren, dan die myner aankomst. —— Te *Mofül* had „ ik een ander ongeval; de vloed was genoegzaam droog „ en

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1797, II Stuk, bl. 33, 73, 120.

„ en kon met geen boots bevaaren worden. —— Myne „ vaart van *Basfora* naar *Maskat* werd door een lek „ schip verhinderd. —— En nu ten laatsten hoopende „ van *Buschir* naar *Bombay* te gaan, werd ik door het „ berigt, dat de golf derwyze door Fransche Kapers „ bezet was, dat geen schip kon hoopen dezelven te „ ontkomen, opgehouden. Ik was derhalven genood- „ zaakt te *Buschir* te blyven, tot dat een Fregat, onder „ bevel van den Kapitein HARDY, welk men binnen kort „ verwagtte, my gelegenheid verschafte om na *Bombay* „ te vertrekken. Dit gewenschte oogenblik kwam, ik „ ging scheep, en kwam welhaast te *Bombay*, alwaar ik „ welhaast aan boord van een *Portugeesch* schip ging, „ als de eenige gelegenheid die ik vond, om na *Madras* „ te gaan. Het was eerst na *Goa* bestemd, wy kwa- „ men gelukkig by dit Eiland aan."

Dan van hier begint 's Reizigers ongeluk, met alle de voorige rampspoeden niet te vergelyken. Hoe zeer een vyand van Bygeloof, worstelde hy, vóór het aanvaarden der Reize van *Goa* af, met een onverzettelyk voorgevoel van rampspoed. Een voorgevoel zo zeer bewaarheid in een deerlyke schipbreuk, leevensgevaar, gevangenis, mishandelingen van veelerlei aart, dat hy, naa de hardste lotwisselingen, zyne Reis van *Madras* na *Negapatnam* te scheep aanvangende, dewyl de weg over land door vyandlyke Krygsbenden afgesneeden was, mogt zeggen: „ Tot hier toe is elke schrede myner Reize door zulke „ onverwagte gebeurtenissen en buitengemeene toeval- „ len gekenmerkt, dat ik eenigen weerzin zou gevoelen „ dezelven te verhaalen, indien myne liefde voor de „ waarheid in twyfel kon getrokken worden, en indien „ zy niet door zo veele nog in leeven zynde lieden van „ aanzien en door geschreevene geregtlyke stukken van „ gewigt bevestigd werden. Indien iemand ze enkel als „ een voortbrengzel van eene verdichting beschouwde, „ zouden zy misschien belangryk genoeg zyn om de op- „ lettenheid te kluisteren; maar wyl zy als gebeurde zaa- „ ken beschouwd, zo wel in derzelver snelle agtervolgin- „ gen, als ook wegens het zonderlinge daar van, zo veel „ van de verwe van verdichte gevallen ontleenen, zal „ deeze zamenpaaring, naar ik denk, het belang van uw „ verstand en hart opwekken."

Zyne Landreizen in *Indie*, naa de schipbreuk, behalven zyne lange Zeereizen, bedroegen over de duizend en vyf hon-

honderd uuren. In het verslag zyner Gevangenisse en ontkoming ontmoeten wy veel, den Oorlog der *Engelschen* in dien oord, betreffende, van meer belangs voor de *Engelschen* dan voor ons. Zo gunstig als CAMPBELL, gelyk wy in onze Aankondiging van het Eerste Deel opmerkten, algemeen over de *Turken* sprak, zo ongunstig is veelal zyn vonnis over de Inwoonders deezer Landstreeken.

Veel zouden wy kunnen overneemen van het schriklyke op deezen Reistocht den Reiziger wedervaaren, 't geen met genoegen zal geleezen worden door de meesten op ysselyke tooneelen gesteld. Anders gestemden zullen ook vrolyke tooneelen ontmoeten. — Doch wy wyzen den Leezer thans tot het Werk zelve.

Reize in de Binnenlanden van Afrika, langs de Kaap de Goede Hoop, in de Jaaren 1780 *tot* 1785, *gedaan door* LE VAILLANT. *Uit het Fransch, door* J. D. PASTEUR. *Met Plaaten. Vde en laatste Deel. Te Leyden en Amsterdam, by* Honkoop *en* Allart. *In gr.* 8*vo.* 392 *bl.*

Naa zo veele beoordeelingen deezes Werks, als waar toe de vier voorgaande Deelen (*) ons aanleiding gegeeven hebben, kunnen wy, dit vyfde en laatste ter hand neemende, ons daar op beroepen: dewyl wy in 't zelve, onder 't leezen, dien zelfden medesleependen VAILLANT vergezelden. De Vraag, is alles waarheid? valt hier zeer bezwaarlyk te beantwoorden. Zo veel vreemds doet zich allerwegen, in deeze Reizen, op, dat men dikwyls in verzoeking komt om te twyfelen; doch tessens ontmoeten wy zo veele onlochenbaare en zamenstemmende bescheiden, waar van de bevestigende Proeven voorhanden en te zien zyn, dat het der twyfelaary te veel bot zou gevierd zyn, geen geloof te slaan aan de berigten deezes Reizigers, die voorzeker de gave heeft van zyne Leezers aangenaam te onderhouden. Dan wy herinneren ons, by de Beoordeeling des laatst voorgaanden Deels, VAILLANT's eigene oordeelvelling over zyne schryfwyze bygebragt te hebben.

Ons

(*) Zie, wegens het IVde Deel, *Algem. Vaderl. Lett.* hier boven, bl. 226.

Ons ſtaat thans niets meer te doen, dan, uit dit Deel, het een en ander onzen Leezeren onder het oog te brengen. Alleen vinden wy het moeilyk, daar wy zo veel, als daar toe geſchikt, hebben aangeſtipt, uit dien voorraad eene keuze te doen, en de paalen, welke wy onszelven geſteld hebben, niet te overſchreeden.

Met den aanvange deezes Deels, ontmoeten wy VAILLANT by de *Kabobikas*, ten tyde van KOLBE, die hier weder deerlyk gegispt wordt, aan de *Kaap* onbekend. „ Ik," ſchryft onze Reiziger, „ ben de eerſte geweest, „ die hunnen naam heeft doen hooren, geloof ik; maar „ het kan zyn dat men hem geſprooken heeft van eenige „ Volksbenden, die, kloekmoediger dan de andere, of „ meer aan de aanvallen van verſcheurende Dieren „ blootgeſteld, het zich tot eenen pligt rekenden dezel„ve te beſtryden, en, even als de *Kabobikas*, 'er eer in „ ſtelden derzelver huiden te draagen. Hy heeft zeker„lyk gedagt, dat zulk een eenvoudige omſtandigheid „ niet luisterryk genoeg zoude pryken in eene Reisbe„ſchryving, en dat de Leezers belang zouden ſtellen in „ Wilden, die, om hun Vee te bewaaren, den oorlog „ verklaarden aan Dieren, die hetzelve vyandig zyn. „ Hy heeft dan de historie der jagten opgecierd, en „ heeft die in eene ridder-orde veranderd, waarin men „ niet wordt toegelaaten dan na groote heldendaaden en „ met byzondere plegtigheden, die door den Hoogepries„ter verrigt worden."

Onder veele byzonderheden van de *Kabobikas*, vermeldt onze Reiziger: „ Van alle *Afrikaanſche* Natien is deeze „ de eenigſte by welke ik eenig verward denkbeeld van „ een God gevonden heb. Ik weet niet of zy deeze ver„heven kennis, die haar alleen meer by de beſchaafde „ Natien zou brengen, alleen aan haare beſpiegelingen, „ dan aan haare gemeenſchap met andere Volkeren, ver„ſchuldigd is; maar zy gelooft (voor zo verre ik zulks „ door myn volk heb kunnen te weeten komen) dat 'er „ boven de Sterren een magtig weezen beſtaat, dat alle „ dingen gemaakt heeft en beſtuurt — voor het overige „ ben ik het der waarheid verſchuldigd 'er by te voe„gen, dat zulks by haar maar een onbepaald, onvrugt„baar en los denkbeeld is, dat zy noch het beſtaan van „ de Ziel, noch by gevolge de ſtraffen en belooningen „ van een toekomend leeven vermoedt; eindelyk dat zy „ noch eerdienst, noch offeranden, noch Godsdienſtige

„ pleg-

„ plegtigheden, noch Priesters hebbende, niet bezitten „ 't geen wy Godsdienst noemen." —— Hier krygt KOLBE weder eene beurt. Vreemd, in de daad, dat de eene Reiziger, zonder hier op KOLBE byzonder te doelen, overal Godsdienst vindt, en de andere dezelve zo schaars aantreft.

In een allerverschriklykst Onweer, by geen te vergelyken, 't geen den Schryver, die des veelvuldige ondervinding hadt, overkwam, verheugden zich zyne *Kabobikasche* Gidsen. „Gewoon zynde, zeiden zy, van dikwerf zodanige te „ ondervinden en zelfs nog zwaarder, hadden zy 'er ge„ woonlyk niet dan het gedruis van, zonder voordeel, „ terwyl deeze water in hunne putten en nieuw gras „ voor hunne beesten zou opleveren. Ook hadden zy „ dien als een geluk beschouwd, en hunne blydschap „ was zelfs zo groot dat zy stil in den stortregen waren „ blyven zitten, zonder 'er zich tegen te bedekken."

Naa veel overlegs en bestels, neemt VAILLANT de Reis aan na de *Houzouanas*, een Volk hem als zeer woest en hoogst geducht beschreeven. Hun Character geeft hy in deezer voege op. „Wat my belangt, die, verre van „ de *Houzouanas* te vreezen, het my tot eene zoete heb„ belykheid gemaakt hadt met hun te leeven, en hen te „ beminnen, ik beken dat ik hen niet zonder wederzin „ verliet, en dat ik in hun niet anders gezien heb dan „ een wakker, arbeidzaam en verstandig ras van men„ schen, een ras van menschen dat altoos gereed is om „ anderen dienst te doen, zonder ooit hinderpaalen te „ tellen, en in karacter en moed boven de andere ver„ heven.

„ Maar dat my hen nog meer deed beminnen, en my „ voor hun vooringenomen had, was hun openhartig en „ lachend gelaat. Zoodanig zyn zyne gewoone trekken, „ dat men 'er nooit de droevige en twyfelagtige indruk„ zelen van ongerustheid en wantrouwen in ziet. De „ *Houzouana*, het is waar, heeft sterke hartstochten. „ Als hy 'er door geroerd wordt, tekenen zy zich in „ zyne gelaatstrekken op eene kragtige en treffende wy„ ze; maar die buien zyn van korten duur, en weldra „ weder tot zichzelven gekomen, ziet men 'er niet meer „ in, dan zyne openhartige, vertrouwlyke en ongeveinsde „ ziel.

„ Ik had by schier alle andere *Afrikaansche* Natien „ eene gekke onnozelheid gevonden, die haar in verwon-

„ dering opgetogen deed ſtaan voor de verſchillende din-
„ gen, die ik tot myn gebruik met my voerde. De *Hou-*
„ *zouanas* beſchouwden die met die nieuwsgierigheid, wel-
„ ke een volk, dat geene konſten kent, gevoelen moet voor
„ alle de voortbrengzelen van nyverheid en konst; maar die
„ nieuwsgierigheid was by hen, noch die onnozele be-
„ wondering, noch die kinderachtige begeerlykheid der
„ andere Volkeren.

„Daar was niets dan myne wapenen, die hen in de daad
„ verwonderden. Geduurende allen den tyd, dien zy by
„ my geweest zyn, waren deeze de voorwerpen van hunne
„ aandacht en geſprekken; maar men moet ook opmerken,
„ dat ik getracht had hun, door de uitwerkingen, den
„ grootſten ſchrik voor dezelve in te boezemen. Nooit
„ liet ik hen die aanraaken, en ik wagtte my vooral wel
„ hun de behandeling en het gebruik van dezelve te
„ leeren kennen. Als zy verlangden die te bezitten,
„ zouden zy 'er misſchien ras hebben, en hoe gevaar-
„ lyk zouden dan die vreeslyke Banditen voor de Volk-
„ plantingen, en zelfs voor de *Kaap*, niet zyn, die, on-
„ genaakbaar in hun gebergte en onvermoeid in hunne
„ tochten, daarenboven, door hunne onverwagte aanvallen
„ in den nacht, onwederſtaanbaare vyanden zyn! Ver-
„ ſcheide maalen heb ik my verheugd, dat deeze Natie
„ een der armſte Volken van *Afrika* was, en dat zy,
„ van alles ontbloot, niets in den handel tot ruiling aan
„ te bieden hadt. Zonder dat zouden die Volkplanters,
„ die door de woestynen gaan zwerven, misſchien tot
„ haar doorgedrongen zyn. Misſchien zouden zy haar
„ kruid en wapenen verkogt, ten minſten zouden zy
„ haar de begeerte naar dezelve ingeboezemd hebben.
„ En wie weet wat die begeerte zou voortgebragt heb-
„ ben.

„ Die vreeslyke menſchen zyn egter de geene, die my
„ van alle *Afrikaanen* het meest liefde en achting inboe-
„ zemden. Zy zyn het, met welke ik zonder vrees zou
„ ondernomen hebben, geheel *Afrika* door te trekken, als
„ myn goed geluk my hen eerder had doen kennen; en zo
„ my de omſtandigheden ooit toelaaten de onderneeming,
„ die ik met zo veel verdriet heb moeten laaten ſteeken,
„ weder op te vatten, zullen zy de eenigſte zyn, welke
„ ik mede zal neemen, en de eenigſte, naar welke ik
„ terſtond myne koers zal rigten."

Veel, zeer veel, zouden wy tot ſtaaving van deeze Cha-
rac-

racterschets kunnen bybrengen uit de ontmoetingen onzen Reiziger by hun bejegend; doch wy hebben meer te melden. Alleen dit willen wy niet overslaan. „ De „ Vuuren by nacht zyn eene byzondere taal, die by de „ meeste wilde Volkeren bekend en in gebruik is; maar „ geen heeft die konst zoo verre gebragt als de *Houzouanas*, om dat geen zoo veel noodig heeft dezelve uit te „ breiden en te volmaaken. Moet men eene overwinning of een nederlaag aankondigen, eene aankomst of „ een vertrek, eene gelukkige ftroopery, of eene benoodigde hulp, in één woord, eenig nieuws wat het ook „ zy, dan weeten zy in een oogenblik dat alles te kennen te geeven, het zy door het getal hunner vuuren, „ het zy door de wyze op welke zy dié schikken. —— „ Zy hebben zelfs de omzigtigheid van hunne seinen, „ van tyd tot tyd, te veranderen, uit vrees dat de vyandelyke natiën dezelve zouden leeren kennen, en die „ op hunne beurt zouden gebruiken om hen te verrasschen en te verraaden. —— Ik weet niet waarin die „ zoo schrander uitgedagte taal bestaat. Ik heb niet „ naar het alphabet gevraagd, om dat men het my zeker „ zou geweigerd hebben. Alles dat ik zeggen kan, is „ dat drie Vuuren, op twintig schreden afstands van „ elkander ontstooken, zoo dat zy een gelykzydigen „ driehoek vormen, betekenen, dat men zich verzamelen moet. Ten minsten geduurende de vyf dagen, „ welke besteed wierden om de verspreide benden af te „ wagten en te rug te roepen, deedt men geene andere „ seinen." —— Vergeefsch hadden zy eenigen tyd die gegeeven; dan eindelyk, gelyk onze Schryver berigt, „ kwamen de *Houzouanas* met groote blydschap in myne „ tent loopen, om my te berichten dat zy de seinen van „ hunne makkers bespeurd hadden. Zy weezen my, in „ de daad, aan den gezigteinder, in het Noordwesten, „ Vuuren, welke zy zeiden dat die van een van hunne „ horde was, en op welke zy door de hunne kwamen „ te antwoorden, dat zy twee dagen daar naa in den „ nacht by hen zouden komen."

Niet weinig tot de Natuurlyke Historie betrekkelyk vinden wy, zo wel in dit Deel, als in de voorgaande. Een broedende Struisvogel, door hem aangetroffen, geeft hem gelegenheid om 't geen hy voorheen, wegens deezen Vogel, betreffende het vooruitzigt om eijeren voor het nest te leggen, om den jongen, als zy uitkomen, tot voed-

ook mogten weezen. Integendeel bevlytigden zy zich om een flegt character toe te fchryven aan allen, die een waakzaam oog op hun gevestigd hielden, en niet toeftemden in, of de hand leenden aan, Braaven, die zy de vlek van Kettery aanwreeven.

Kwaadaartigheid en Lasterzugt moet men desgelyks bekennen dat het haare toebrengen tot de Onzekerheid der Gefchiedenisfen. De kunftenaaryen van een vleiend Gefchiedfchryver laaten zich gereed ontdekken; hier toe wordt geene groote maate van fcherp vernuft of wikkend oordeel vereischt; want hy vertoont de Menfchen niet zo als zy zyn, maar zo als zy behooren te weezen, en vormt zich een denkbeeld van deugd en volkomenheid, als nergens met de daad gevonden wordt. — Maar een Gefchiedboeker, wel afgerigt op de kunst van kwaadfpreeken, zal gereeden ingang en ligt geloof vinden; vermids de Menfchen, in 't algemeen, meer overhellen om de gebreken van anderen, dan derzelver goede hoedanigheden, te gelooven. —— Daarenboven worden Vleijers aangezien als Lieden van eene flaaffche geestgefteltenisfe, en uit dien hoofde veragt; terwyl een afgerigt Schandvlekker den Leezer bedriegt, die zich ver beeldt dat diens ftoute en beflisfende fchryftrant uit liefde tot de waarheid voortkomt, en het deeze alleen is, welke hem ter fpoore en prikkel dient om de gebreken van groote Mannen in een klaaren dag te haalen.

Vrees brengt ook het haare toe tot de Onzekerheid der Gefchiedenisfe. Veele Gefchiedboekers fchroomen de waarheid te fpreeken, en vermommen niet zelden daadzaaken met een omkleedzel van woorden, die veel onzekers agterlaaten. BOCCALINI en Vader PAUL wisten, by eigene ondervinding, hoe vol gevaars het was volkomene waarheid het papier aan te beveelen. CAMDEN oordeelde het niet geraaden, dat het tweede Deel zyner Gefchiedenisfe by zyn leeven zou uitkomen. Het laatfte gedeelte der Gefchiedenisfe van THUANUS zou misfchien, naa zyn dood, verlooren geraakt weezen, indien de Schryver 'er geen affchrift van aan eenen Vriend ter hand gefteld hadt; want de Uitvoerders van 's Mans laatften Wil fchroomden hetzelve in 't licht te zenden.

Gefchiedfchryvers verhaalen veele zaaken, van welke zy niet genoegzaam onderrigt zyn, of die alleen fteunen op algemeene gerugten. De zodanigen, die de Gefchie-

denis van oude tyden boeken, volgen de oude Gefchiedverhaalers, en het valt hun niet gemaklyk waarheid van valschheid te onderkennen. De verftandigfte Mannen vinden zich niet boven vooroordeelen verheven; en het is, uit deezen hoofde, niet te verwagten, dat eenig Gefchiedfchryver met eene volkomene Onpartydigheid de pen zal voeren. —— Daarenboven, geen Gefchiedfchryver, hoe opregt ook, kan genoegzaame kundigheden opdoen van alle omftandigheden; en nogthans kan de onkunde van eene kleine omftandigheid groote dwaaling in de Gefchiedenis baaren. Ja, de oorfpronglyke Staatsftukken, waar uit eenige Gefchiedboekers hunne fchryfftoffe grootendeels opzamelen, kunnen niet altoos ten vollen vertrouwd worden.

Het verdient ook onze opmerking, dat de Gefchiedfchryvers zeer dikwyls verfchillen in hunne verhaalen van dezelfde Gebeurtenisfen. Elk Gefchiedboeker voert de pen ter eere van zyn Land, en poogt hetzelve boven andere Landen te verheffen. Indien de *Carthagers* eene Gefchiedenis gefchreeven hadden van den *Punifchen* Oorlog, zouden wy 'er veele dingen in aantreffen, ftrydig met hetgeen wy in LIVIUS leezen. Wanneer een Veldheer der *Gaulen* eenige Gedenkfchriften hadt naagelaaten, gelyk die van CÆSAR, deeze zouden een nieuw voorbeeld opleveren van Gefchiedkundige tegenftrydigheden. —— Een verftandig Man, heeft men opgemerkt, leest de Gefchiedenisfen, niet zo zeer om onderrigt te worden wegens de waarheid der voorige gebeurtenisfen, als om het Character der Gefchiedfchryveren te leeren kennen, en eene uitgebreider kundigheid op te doen van de menschlyke natuur, waar door hy zich in ftaat gefteld vindt, om voor zichzelven eenige regels tot zyn leevensgedrag te vormen.

De neiging om Gefchiedenisfen te fchryven moet eene zich reeds vroegtydig opdoende neiging geweest zyn. Overlevering was, buiten twyfel, het eerfte middel om de kennis van het gebeurde over te brengen; doch de onzekerheid der Overleveringe moet elken nadenkenden en onderzoekenden geest terftond voorgekomen weezen: als mede de gebrekkige berigtgeeving zelve; dewyl flegts weinige menfchen een geheugen bezitten, fterk en vast genoeg om een lang verhaal van gebeurtenisfen te bewaaren; en dus vondt, met den tyd, de Overlevering zich meest bepaald tot huislyke gevallen. Het opfchryven der

Ge

Gebeurtenissen moet, uit dien hoofde, vry vroeg in gebruik gekomen weezen; want, indien wy de gewyde en ongewyde Geschiedenis zamenvoegen, hebben wy een aaneengeschakeld verhaal van de Geschiedenis des Menschdoms van de Schepping af tot den tegenwoordigen tyd.

Het is der opmerkinge waardig, dat dit de Geschiedenis niet is van het *geheele* Menschdom; maar van dat hoogstbegunstigd gedeelte der wereld, 't welk zich van de andere meest onderscheidde door uit te munten in kundigheid, kunsten en wapenen. Wanneer *'t zelve* bedorven werd door ondeugd en weelde, tot slaaverny en barbaarschheid verviel, nam de *Geest der Geschiedkunde*, mag ik deeze uitdrukking bezigen, de vlugt om te zweeven over en by eenig ander Volk, uit de duisternis hervoortkomende, en de aandagt van het overige des Menschdoms trekkende door heldenmoed of deugd. —— Op deeze wyze mogen wy den loop van de Geschiedenis des Menschdoms beschouwen, uit *Asia* na *Europa;* welk werelddeel tot nog den voorrang behoudt, en dien waarschynlyk nog veele eeuwen zal houden, en de beslisser weezen van het lot der overige.

In het algemeen heeft men beweerd, dat de Geschiedenis van iemands eigen leeftyd niet onpartydig kan te boek gesteld worden. Pogingen, nogthans, zyn 'er gedaan, om deeze zo stellig menigvoud bygebragte verzekering te wederleggen: met welk een uitslag dit geschiedde, zou misschien haatlyk weezen te onderzoeken. —— Dan zeker is het niet onmogelyk om de Geschiedenis van iemands eigen leeftyd onpartydig te beschryven, of althans even onpartydig als de Geschiedenis van een lang voorleden tydperk. Zulks vordert alleen van ons af, dat wy ten voorwerp onzer nafpeuringe niets anders stellen dan Waarheid, en dat wy die taak aanvaarden, vry van vooroordeelen, zonder den invloed van dankbaarheid of van vyandschap te voelen, welke nimmer missen uit Partyschaplyke verbintenissen voort te vloeijen.

Wanneer wy, egter, aan den anderen kant, overweegen, hoe veele uitsteekende Mannen 'er gevonden zyn, die de Geschiedenis geboekt hebben van voorvallen, in hunnen tyd gebeurd, en bykans vergeeten, met alle de bitterheid des vooroordeels, dan zouden wy omtrent overhellen om te twyfelen of het mogelyk is eenen Geschiedboeker te vinden, in staat om de Geschiedenis zyner eigene leevensdagen met onpartydigheid te beschryven.

Zulks ontſtaat voor geen gering gedeelte hier uit, dat eenige Lieden zich nederzetten om zekere begrippen, of ſtellingen, door Gebeurtenisſen te onderſchraagen. 'Er kan niet wel eene onwysgeeriger wyze van Geſchiedſchryven bedagt worden dan de evengemelde; want het is den uitſlag plaatzen vóór de proefneeming; die handelwyze is ook zeer oneerlyk; naardemaal de Schryver, dusdoende, zyne vooroordeelen op zodanig een grondſlag vestigt, dat het voor hem onmogelyk is dezelve weg te weeren. Zodanige Schryvers, nogthans, ſchoon zy den naam van Geſchiedboekers aanneemen, zyn, in de daad, niet meer dan enkele onderſteuners van eene byzondere Party, voor welke zy de pen voeren, en zy doen het niet ten algemeenen beste en verlichting des Menschdoms.

DE TWEE BLINDEN VAN FRANCONVILLE.

(Getrokken uit *Le Voyageur ſentimental, ſous Robeſpierre; par* VERNES, *de Genève.*)

Ik had in myne gevangenis de gelofte gedaan, om, indien ik myne vryheid wederkreeg, geenszins den Goden Stieren of witte Vaarzen te ſlagten, gelyk de Ouden deden; maar om den eerſten ongelukkigen te helpen, dien het geval voor myne oogen brengen zou. In plaats van één, vond ik 'er twee; en de byzonderheid van hun ongeluk was misſchien eene beweegreden die my ten hunnen voordeele innam.

In het doorreizen der Vallei van *Montmorency*, ging ik by een' Paruikmaker te *Franconville*; terwyl ik onder zyne handen zat, hoorde ik het geluid van twee ſtemmen, die zich met de guitarre accompagneerden. Het geluid kwam uit een klein woonhuis aan de andere zyde van den tuin des Paruikmakers. Nimmer heb ik de treffende toonen eener menſchelyke ſtem, gepaard met die van een ſpeeltuig, zonder ontroering kunnen horen; en de zang van twee ſtemmen, in het zuiver akkoord, ſcheen my, na eene beminde vrouw, altoos de treffendſte harmony der natuur. Ik deed onderzoek naar de zangers, en vernam, dat de eene een meisje van zestien, en de andere een jongeling van agttien jaaren was, beiden blindgeboornen. Hunne ouders hadden hen ſints hunne kindschheid met elkander laten omgaan, om hun het vermaak te verſchaffen van elkander te vertroosten. Veréénigd door het ongeluk, wierden zy het ook weldra door de liefde: hun huwelyk zou binnen het

het jaar voltrokken worden, en geheel *Franconville* nam deel in hun lot.

De gemeenschap van het ongeluk en de liefde van deze jonge Blinden trok geheel myne aandacht. Ik gevoelde by voorraad, dat, minder afgetrokken door het uitwendig genot des levens, en geheel aan elkander overgegeven, hunne liefde meer teder, meer oprecht, moest wezen, en het waare voorbeeld opleveren van eene volmaakte verééniging; nog meer was ik nieuwsgierig om te weten hoedanig zy zich schadeloos stelden voor het gemis van een der eerste zintuigen, en hoe de oogen der ziel zich by hun geöpend hadden voor de vatbaarheid en het gevoel. Ik naderde, met eene soort van eerbied, het venster, alwaar zy zongen, en liet hun, door de moeder van den eenen, verzoeken de Romance te herhalen die ik gehoord had, en die hunnen toestand afschetste. Ziehier dezelve:

ROMANCE DER TWEE BLINDE GELIEVEN.

Vergeefsch verspilt de zon haar straalen:
Zy treffen nimmer ons gezicht;
Wat kleuren aan den hemel pralen,
't Is vruchtloos 't oog daarnaar gericht.
Schoon we ons van 't licht geen denkbeeld maken,
Hy, die het schiep, deed niet te min
Ons beider hart in liefde blaken,
En vormde ons ééns van lot en zin.

Mag ik {hem dien / haar die} ik min bespeuren,
't Schynt of myn ziel 't bezef ontwaart,
Alsof het strelend schoon der kleuren
Aan onze hartstocht evenaart.
Wanneer ik {hem / haar} van verr' hoor zingen,
Dan is het of de heldre dag
Een lichtstraal in myn ziel laat dringen,
En ik de grootste vreugde zag.

De liefde heeft voor ons geen vlerken;
't Is altyd lente om onze schreên;
Het jaar laat geen verandring merken;
Wy zyn bestendig wel te vreên.
Als ééns, na zo veel tederheden.
De dood ons Hemelwaart geleidt,
Elkaêr te zien is dan met reden
Voorzeker onze zaligheid.

De woorden, liefde, verééniging, ongeluk, trilden in myn oor met die van deze Romance, en de nooten van derzelver eenvoudige en treffende melody. Ik kwam uit eene verschriklyke gevangenis, en herkreeg alle de rykdommen van dit verwonderlyk zintuig, dat ons bestaan in de onmeetbaarheid der tusschenruimte uitbreidt, en ons in eenig opzicht alles geeft wat het ontdekt, alles wat het omvat. Maar wat was deze gevangenis en haare akelige duisterheid, in vergelyking van die, waarin deze ongelukkigen sints hunne kindschheid leefden, en waarin zy, dood voor de hoop gelyk voor het licht, altoos moesten blyven? ... Altoos! Wie zegt dit? wie bewyst dit? Misschien wachten hunne oogen slechts eene bekwaame hand, om zich te ontdoen van het floers, waarmede zy bedekt zyn; misschien heeft het onvermogen hunner ouders alleen hen buiten staat gesteld om de weldaaden te genieten van eene der schoonste kunstbewerkingen ... ô! Indien ik hun het licht tot een geschenk kon geven! indien ik my in de plaats van God stellen kon, en tegen twee zyner schepselen zeggen: *ziet!* .... ja, deze daad zou met het zegel der Goddelyke goedkeuring bestempeld worden!

Op dit denkbeeld sloeg ik een meer te vreden oog op de natuur; zy scheen my schooner, de aarde bloemryker, de hemel blaauwer, de zon glansryker; welke geschenken! welke genietingen! nimmer had ik zo zeer derzelver waarde gevoeld.

Straks ondervroeg ik de jonge lieden en de goede vrouw die by hun zat te spinnen, terwyl een kleine kat, de vriendin en tweede vertroosteresse der beide Blinden, tusschen hunne beenen met een kluwen gaaren speelde.

„Zyn hunne oogen onderzocht?" — „Nooit." — „Nooit? Vervloekt de geenen die dit konden doen en het verzuimd hebben! Hebt gy geen Chirurgyn in *Franconville?*" —— „ô Ja! een Chirurgyn, die zelf barbier is; hy heeft myne kinderen gezien, en gelooft dat zy niet te helpen zyn; maar men zegt dat hy 'er geen verstand van heeft." —— „Om 't even, laat hem halen, dat hy aanstonds hier kome: het is misschien omdat hy 'er geen kennis van heeft, dat hy gelooft dat een ander hen ook niet zou kunnen helpen; ik wil weten waarop hy zyn gevoelen grondt."

De Chirurgyn komt, geheel buiten adem; een klein, dik, inééngedrongen mannetje, met een bolrond gezicht, gelyk zyn scheerbekken; hy ging met het hoofd achterover, en op de teenen, om in eene aanzienlyke houding te verschynen; hy was de grootste babbelaar, dien ik myn leven gezien heb. Ik verhaal hem het geval en myne twyfelingen, en vraag hem of hy een weinig kennis van oogziekten heeft; hy glimlagcht verachtelyk, vervolgens zyn bekken nederzettende, beschouwt hy, met de bril op den neus, op nieuw de oogen der twee

Blin-

Blinden; hy verklaart my dat hunne blindheid ongeneeslyk is, dat de bewerking der cataract nooit aan blindgeboornen beproefd is —— „ Nooit? Gy bedriegt u, mynheer de barbier!" —— „ Nooit, nooit." —— „ Loop naar den duivel met uwe praatjes!" —— „ Zeer gaarne, mynheer! als gy my de visite betaald hebt." Ik lagchte en betaalde hem, en zeide dat hy het dubbele zou gehad hebben, indien hy my eenige hoop gegeven had. —— „ Ik ben een veel te eerlyk man, mynheer! om myn geweten en myne bekwaamheden te bezwaren; nogthans het kon wezen dat na een nieuw onderzoek" . . . .

Ik ontfloeg 'er hem van; en toen deze Dorpskwakzalver vertrokken was, deed ik de moeder van den jongman beloven my de kinderen met het eerste post-rydtuig te zenden. Ik overstelpte haar met blydschap, door haar de bewerkingen der cataract te verhalen, die volmaakt gelukt waren, op blindgeboornen. De traanen stroomden uit haare oogen, op het denkbeeld dat haare kinderen de natuur en hunne moeder zouden kunnen zien; zy sprak my van hun, met meer vuur, meer tederheid, dan te voren, onderhield my van hunnen smaak, hunne gewoonte en hunne ouderliefde; zy zelven drukten myne hand, kuschten dezelve met eene ontroering en een verward gevoel, dat zy niet wisten uit te drukken; maar dat my overtuigde, met welk eene gemaklykheid het hart zich opent voor de hoop die het nimmer toegelagchen heeft. „ Wy zullen u misschien aanschouwen, myne moeder!" —— „ CECILIA! ANTONIN! myne kinderen!" —— Ziedaar hunne taal, en zy omhelsden elkander schreijende.

Vóór ik vertrok, liet ik de moeder nogmaals de belofte herhalen om my ANTONIN en CECILIA te zenden: door de hoop en de vreugd, die my zelf ontroerde, vergat ik dat het *haare* kinderen waren.

Zy kwamen by my op den bepaalden dag en tyd; een der bekwaamste Oogmeesters wagtte hen. Myn huis was vol lieden, nieuwsgierig om hen te zien, en den uitslag van het onderzoek des Oogmeesters te vernemen. Aan het belang, dat ANTONIN en CECILIA verwekten, zou men gezegd hebben dat het op dood en leven voor hun ging; en was het niet in zeker opzicht de waarheid?

De Oogmeester onderzocht de oogen van ANTONIN en CECILIA met de grootste zorgvuldigheid; ik had hem verzocht geenszins zyn oordeel te zeggen, in gevalle de kunstbewerking geen plaats kon hebben: ik wilde hunne gevoeligheid den eersten slag besparen van de mislukte hoop. Het onderzoek geëindigd zynde, gingen wy in eene andere kamer; hy verklaarde my ...... Het is nog geen tyd om het te zeggen.

Ik raadpleegde met myne Vrienden, wegens het bericht des

Oogmeesters; vervolgens ging ik by ANTONIN en CECILIA, en ſprak hen in dezer voegen aan: „ Wat zou ik niet geven, myne vrienden! om u beiden het gezicht te bezorgen! Beiden hebt gy my in den hoogſten graad belang in u doen nemen; en, wat het lot ook zy, dat u verwacht, dit belang zal nimmer verminderen. Tot heden zyt gy op het ſterkſte aan elkander verbonden geweest: deze veréëniging heeft misſchien meer tot uw geluk toegebragt, dan het genot van het gezicht zou gedaan hebben; doch zo het gebeurde dat ſlechts één van u beiden het gebruik 'er van kon bekomen, zou deze zelfde veréëniging niet verſlaauwen? Wie van beiden zou, in een nieuw beſtaan, beloven kunnen getrouw te blyven aan het voorwerp dat ge beminde vóór gy het aanſchouwde?"

„ ô Ik!" riepen zy beiden te gelyk; „ indien ik het gezicht verkreeg, ik zou geen oogen hebben dan voor hem." —— „ Ik zou geen oogen hebben dan voor haar." —— „ Myn gezicht zou hem overal volgen, gelyk myne verbeelding hem thans volgt." —— „ Het is om haar te helpen, haar te leiden, dat ik het gebruik van dit zintuig zou waarderen." —— „ Het is om hem des te meer blyken van liefde te geven, dat ik den Hemel om dit geſchenk bid. Het hart, zegt men, zoekt met de oogen het voorwerp van zyn vermaak: ik heb geen ander dan ANTONIN; zouden myne oogen myne ziel doen veranderen?" —— „ Zou het gezicht my het gevoel ontroven, dat my ſints myne kindſchheid bezielde, en beſtendig aan CECILIA verbond?"

„ Welnu, myne kinderen! het vonnis is geveld: één van u zal het gebruik van het gezicht bekomen; maar dat uwe liefde u niet misleide; tot dezen dag maakte de overéénkomst van uw beſtaan een behoefte uit om elkander te beminnen en ſamen te leven: een nieuw zintuig zal u verſchillend maken, een van beiden nieuwe denkbeelden verſchaffen, nieuwe begeerten, die misſchien den dood der andere zullen veroorzaken. Doorgrondt uwe harten wel, doet uitſpraak."

ô Hoe ſchets ik het treffend tooneel, dat deze verklaring by hun te weeg bragt! Welke verſchillende bewegingen beroeren hunne zielen! De vrees, de liefde, de hoop beſtryden daar in elkander. Zy ſpreken ſlechts afgebroken woorden met elkander, zy omhelzen elkander ſchreijende. „ Gy zyt het zonder twyfel die zien zult," zeggen zy tegen elkander. —— „ Welnu, ik ben het dan: de weldaad van het gezicht zal ons toch gemeen zyn." Niettemin ſcheppen zy toch behagen in elkander onderling te verzekeren van hunne tederheid in het toekomende; voor de eerſtemaal vrezen zy elkander niet genoeg te beminnen; zy doen elkander duizend betuigingen van liefde en getrouwheid, die zy nimmer nodig gehad zouden hebben elkander te doen.

„ Ach! als gy ziet," zeide CECILIA, ANTONIN met een' beven-

venden arm tegen haar hart drukkende, „ zal ik u kunnen behagen? zal ik eenige bekoorlykheid voor u hebben? Gy zult misschien nog myn vriend, myn broeder, zyn; maar ... zal ik altoos uwe CECILIA wezen?" —— „ Ach! ik vrees veelmeer niet meer uw ANTONIN te zyn, zo gy het zyt die het licht geniet. Men zegt, andere vrouwen zyn zo loszinnig, men zegt dat zy zich zo dikwyls door de oogen bedriegen! ... Als gy eens wierdt als zy! .. Helaas! gy zoudt in my niets dan eene uitgebluschte lamp beschouwen!". —— „ ANTONIN! kunt gy my eene diergelyke belediging aandoen! my, die niet heb geleefd, niet geädemd, dan voor u!" —— „ Ach! CECILIA! gy zaagt het heelal niet." —— „ Welnu, ik ben bereid, ik wil het liever nooit zien, dan gevaar lopen van onze liefde te verliezen; zy zal 'er des te tederer door worden, wanneer wy ons herinneren wat wy aan haar opgeöfferd hebben." —— „ Vergeef my, dierbaare CECILIA! ik hield u onrechtvaardig verdacht. Neen, ik begeer zulk eene opoffering niet. Gy zult zien, gy zult my getrouw blyven, gy zult myn gids zyn, of ik zal de uwe wezen; gy zult my de natuur verklaren: zy zal niet geheel voor my verloren zyn: ik zal geloven haar door uwe oogen te zien."

ANTONIN en CECILIA besloten dan om het licht te zien, de een zonder de andere, of liever de een om de andere. Ik had dezen uitslag voorzien; maar ik was verblyd dat hunne onderlinge betuigingen van getrouwheid hun een nieuwe waarborg verstrekten, en dat geen van hun my in het vervolg kon verwyten de een ongelukkig gemaakt te hebben door de andere het gezicht te schenken. Ik maakte hun bekend dat CECILIA alleen het licht kon gegeven worden. Dit beminlyk kind gevoelde meer verdriet dat ANTONIN voor altoos 'er van beroofd moest blyven, dan blydschap dat zy zelve het genot 'er van hebben kon.

Men verrichtte de kunstbewerking aan CECILIA; zy gelukte volmaakt. Haare oogen konden de voorwerpen niet juist onderscheiden dan na verloop van zekeren tyd; maar ongevoelig gewenden zy zich aan de kleuren, de figuuren, de afstanden, en geraakten in staat om het tafereel van het heelal in al deszelfs schoonheid, in al deszelfs luister, te kennen. Haare ziel, opgetogen van verwondering, kon haare verrukking slechts door deze woorden uitdrukken: „ God! God! het verwonderlyk zintuig van het gezicht verkondigt ontwyfelbaar uw bestaan, uwe grootheid, meer dan eenig ander zinvermogen; Eeuwig Wezen! gy vergadert op de byna onmerkbaare punt van het oog de rykdommen der schepping!"

Van alle de voorwerpen der natuur verwonderde CECILIA niets meer dan haar ANTONIN: zy verwachtte dat hy in haare oogen de schoonste moest zyn, gelyk hy de dierbaarste was. Niettemin, offchoon in haare verwachting bedrogen, behield

zy haare tederheid voor hem. Haare kiesche liefde verzweeg voor hem de genietingen van het gezicht, die zy niet met hem kon delen, of deelde hem 'er flechts dat geene van mede, wat hem van nut kon zyn, zonder zyn verdriet op te wekken; zy verbeterde in hem de onvolmaakte of vreemde denkbeelden, die zy beiden zich van de voorwerpen gevormd hadden, en haare oogen fchenen de dingen flechts half te genieten, die zy hem niet kon doen begrypen. Getrouwe minnares zynde, leerde zy hem voor de tweedemaal beminnen. Dikwyls bragt zy hem, met het opgaan der zonne, op de hoogten van *Franconville*, en poogde hem de gewaarwordingen van het eene zintuig door die van andere te verklaren. De warmte der eerfte zonneftraalen, het gemurmel van het water, de geur der bloemen verrukten ANTONIN. „ Ongetwyfeld," zeide hy, „ gy, die deze voorwerpen ziet, gy bemint ze op eene andere wyze als ik." —— „ Ja, ik raak ze aan, ik ftreel ze met de oogen," antwoordde zy. — „ Maar is deze ftreling u aangenaamer dan onze kusfchen?" — „ ô Neen! ik zweer het u." —— „ Welnu, dan beklaag ik my niet van de natuur, vermits zy my het beste van haare vermaaken heeft laten behouden."

Op het tydftip, voorlang tot hun huwelyk bepaald, wierden zy veréénigd; fchoon de ouders van CECILIA tot een' anderen echtgenoot genegen waren; en meer dan ééns ben ik naar *Franconville* gegaan, om getuige van hunne ftandvastigheid en hun geluk te zyn. Ik zag CECILIA in de oogen; ik las 'er de beloning in van eene goede daad.

PROEVE, OVER DE VOORZIGTIGHEID VAN T'HUIS BLYVEN.

(Een Engelsch Stukje gevolgd.)

Aan de Schryvers der Alg. Vaderlandfche Letteröefeningen.

MEDEBURGERS!

Niet lang geleden bevond ik my in een gezelfchap, waar een Heer, die kortlings het leeven hadt ingefchooten by eene pooging om het leeven eens Vreemdelings te redden, het onderwerp was. Het fpeet my dat zyn gedrag de goedkeuring niet wegdroeg, welke men doorgaans gewoon is aan zodanige daaden te fchenken. —— Deeze dagt dat hy geen reden hadt om zyn leeven in de waagfchaal te zetten voor dat van een Perfoon hem geheel onbekend, en die misfchien ver de minst waardige van beiden kon weezen. —— Een ander misprees in hem de dwaasheid des beftaans, 't welk, gelyk deeze Beoordeelaar

aar opmerkte, geen kans altoos opleverde van te zullen slaagen. — Een derde merkte op, dat 's Mans eerste denkbeeld moest geweest zyn, dat van zyn eigen Familie en Vrienden, en om geene verlegenheid en droefenis over hun te brengen, ter zaake van eenen Vreemdeling dien niemand kende. —— Andere gevoelens, even schrander, werden 'er in 't midden gebragt, wel eenigzins van elkander verschillende; doch zamenstemmende in dit punt, dat Zelfbehoudenisse het eerste beginzel was ons door Natuur geleerd. —— Het gesprek eindigde met zeer veele aanmerkingen van eene oude Burgeresse, over de groote voordeelen der *Voorzigtigheid*, welke zy bekragtigde door stellig te beweeren, dat, indien deeze Heer *t'huis gebleeven*, of heenen gegaan was om bedaard zyne eigene dingen te doen, toen hy dit voorval zag, hy 'er het leeven niet by zou hebben ingeschooten.

Het was te vergeefsch, dat ik het gezelschap poogde te overtuigen, dat, naast het behouden van iemands eigen leeven, door een buitengemeen moedbetoon of zelfs list, kwam het behouden van het leeven eens Medemenschen; dat het laatste gelukkig voorval, myns bedunkens, zelfs by nadenken, een grooter genoegen schonk dan het eerste, 't welk gepaard ging met aandoeningen die eer van eene onstuimige en verschrikkende dan van eene behaaglyke natuur waren; dat de Heer, over wien het gesprek en de beoordeeling liep, niet kon gerangschikt worden onder de dwaashartigen; dewyl hy enkel bestaan hadt, 't geen honderden vóór hem met eenen gelukkigen uitslag ondernamen; dat hy, te dier oorzaake, veeleer onder de ongelukkigen dan onder de laakenswaardigen moest geteld worden; dat, toen hy den Vreemdeling in gevaar zag van te zullen omkomen, zyne ziel geheel vervuld geweest was met het *éénig* denkbeeld, hoe hem te redden en te behouden; dat hy niet twyfelde of het zou gelukkig afloopen, schoon de redding met moeite en gevaar vergezeld ging; en, eindelyk, dat, indien zyn ongelukkig lot aanleiding gaf om dergelyke onderneemingen te ontraaden, zulks vervolgens van heillooze gevolgen zou kunnen weezen, zelfs voor zommigen van het gezelschap, die, met geen grond van reden, konden hoopen, dat eenig mensch zyn leeven zou waagen te hunner behoudenisse, indien zyne belooning voor die daad alleen zou bestaan in aangezien te worden voor een dwaas, of althans voor een onvoorzigtig man, die niet op zyn eigen belang lette.

t'Huis gekomen, viel ik in peinzende gedagten over het onderwerp onzes gespreks, en over die soort van Wysheid, welke de menschen niet zelden ten toon spreiden, naa dat eene zaak voorby is. My schoot te binnen, dat ik niet zelden Wyshoofden van deezen stempel ontmoet had, die den mensch aanmerkten als een vrywerkend weezen in alles wat hem

hem wedervaart, en wier raad, indien men denzelven volgde, eene nieuwe Orde van zaaken zou invoeren, en eene nieuwe ongehoorde gedaante aan de Maatſchappy zou byzetten, zwanger van zeer zeldzaame gevolgen.

Dit zou eene *Revolutie van Voorzigtigheid*, of een *Conſtitutie van Voorzorg*, mogen heeten. Ik begryp dat de eerſte groote hoofdafdeeling van derzelver Wetten zou weezen, dat ieder, om alle toevallen, waar voor leden en lyf blootſtaan, zou *t'huis blyven*. —— Men zal hier op zeker in 't midden brengen, dat zelfs het *t'huis blyven* niet volkomen dient om den mensch in 't leeven te bewaaren; dewyl 'er zo veele duizenden op hunne bedſteden ſterven: doch desaangaande mag men zeggen, dat, ſchoon 'er veelen in hunne huizen ſterven, buiten deurs de meeste halzen en beenen gebrooken worden, en dat, daar de ziekte hun binnen's huis wegſleept, buiten's huis de dood veel onmiddelyker volgt. t'Huis blyven zal, overzulks, eene menigte van onheilen voorkomen; als het nedervallen op ſtraat, het op 't hoofd krygen van een ſteigering, het doodgeſtooten worden door een Os, het overreeden worden door Rydtuigen van verſcheidenerlei ſoort, het verdrinken in 't ys by 't Schaatsryden, het beroofd worden door Straatſchenders, enz.

Veelen hebben in de Kerken, en op andere openbaare Volksverzamelplaatzen, eene doodlyke koude gevat, welke hun, by het in agt neemen des gemelden regels van Voorzigtigheid, niet zou aangegreepen hebben. En, behalven 't geen gewoonlyk op ſtraat de zodanigen wedervaart, wier laage leevensſtand hun noodzaakt om te voet te gaan ('t geen zeker niet zonder gevaar is); zyn de Grooten en Aanzienlyken, die ryden, voor onheil beveiligd? Hebben wy nooit gehoord van breekende Koetzen, van hollende Paarden, zo dat de Rydtuigen aan ſplinters vliegen, en de menſchen, 'er uit tuimelende, den hals breeken, of in 't water omkomen? En wat de Reizigers betreft, hoe zeer zy verwyderd mogen zyn van de ſteigeringen der metzelaaren en timmerlieden, of de ontmoeting van beestendriftdryvers, zyn zy in volkomene veiligheid? Zyn 'er geen Dieven, geen Moordenaars op den weg, geen ſlegte en verſleetene Postwagens, die, breekende, de Reizigers van de ſteilte in de diepte ploffen; ontmoeten zy geen ſtroomende Rivieren, die hun inzwelgen, geen bruggen, die by het overryden zich begeeven?

Maar, 't geen bovenal de voorzigtige maatregel om *t'huis te blyven* aanraadt, is de aart en eigenſchap van de groote waterplas, onder den naam van Zee bekend; lieden, welken zich te ſcheep daar op begeeven, „ zitten," gelyk iemand het uitdrukt, „ in eene gevangenis met gevaar van te verdrinken." Eenige bekwaame rekenaars hebben uitgecyferd, dat de Zee bykans zo veele lyken ontvangt als de aarde. Hoe verbaazend on-

onvoorzigtig, dwaas en dol, moet de man niet weezen, die zich op Zee waagt? Wat beſtaat zulk een Mensch niet? Hy reist eenige honderd mylen verre, legt vyf of zes mylen in één uur af, om den dood als in den mond te vaaren, en dit op de verkeerdſte en onredelykſte wyze, om die te ontmoeten, zonder de anders gewoone voorlooper, *Ziekte*. Is dit verſtandig? Voegt dit een redelyk en voorzigtig weezen? ô, Wanneer een Mensch, of door eigen dwaasheid, of by toeval, te land gevaar zyns leevens loopt, dan bevindt hy zich te midden van zyne Vrienden, die hem zullen helpen, als zy het *zonder gevaar* kunnen doen, of minder voor zichzelven, dan voor hem, bezorgd zyn; doch wanneer hy zich op den Oceaan bevindt, heeft hy geen Vrienden by zich; vrugtloos zal hy 'er om roepen. —— Waarlyk, volgens het beginzel van *Voorzigtigheid*, moest 'er een Committé aangeſteld worden, om toe te zien op die krankhoofdigen, die zich op Zee ten handel waagen. Wanneer wy hooren van ſchipbreuken van ſchepen, door toeval of met opzet ('t maakt in de zaak geen verſchil) in de lugt geſprongen, van ſcheepsbooten door ſtroom en winden weggerukt, met de manſchap in de diepte verzwolgen, wat hebbe men daar uit te leeren, wat moet ieder voorzigtig man daar uit beſluiten, wat anders, dan dat deeze lieden, waren zy *t'huis gebleeven* by hunne Vrouwen en Kinderen, zulk een deerlyk lot niet zouden ondergaan hebben?

De waare weg, om toevallen en ongelegenheden van verſcheidenerlei aart te ontgaan, is de oorzaaken daar van te vermyden; en, deeze oorzaaken wel bekend zynde, is het in ieders vermogen het hulpmiddel aan te wenden. Werd dit altoos gedaan, hoe veele jammeren en onheilen zou men ontwyken? —— En, indien 'er eenig ander bewys voor het *t'huis blyven*, naa het aanvoeren van zo veele dringende, noodig ware, dan zou het my gemaklyk vallen aan te dringen, dat, in het ontmoeten van ongelukken, *geen aanzien des perſoons* plaats hebbe. De dakpan, die, by een ſtormwind, of anderzins, van een huis valt, kan een Man dooden, uitgegaan tot het afleggen van een goede boodſchap, of met een ſlegt oogmerk bezwangerd. De Straatroover, die den reizenden man aantast, en alles, wat hy by zich heeft, ontneemt, overweegt nooit of die reiziger aan dat geld eerlyk kwam, of hy het in eigendom bezit, of voor een ander draagt, of 'er een behoeftig Gezin door zou onderſteund worden, dan of het zou dienen op de ſpeeltafel. Krakken van Rydtuigen, ontembaare Paarden, maaken hier in geen onderſcheid. De zeegolven zwelgen den Capitein in, die vegt om hooger post in het Zeeweezen te beklimmen, en den Scheepling, die om buit te behaalen zyn naasten berooft en doodt. Hier ſterft de wyze en de dwaas. —— Niets, derhalven, kan 'er, volgens de beginzelen van *Voorzigtigheid*, zekerder weezen, dan dat *t'huis te blyven*, in alle op-
zig-

zigten, en in alle gevallen, het veiligst en zekerst middel is, om alle toevallen, welke men *buiten* kan ontmoeten, te ontgaan.

De menschen, in 't algemeen, dit weet ik te over, hebben eenen afkeer van eenvoudige en onschadelyke middelen. Indien een glas met water, of een lepel vol melk, eene ongesteldheid zou geneezen, wie is er die niet liever een kostbaar en onbekend *Mengzel* uit een Apotheek zal neemen? —— *t'Huis blyven* is daarom misschien in minagting en onbruik, dewyl het eenvoudig en in aller magt is. De bekende Arme ROBIN waarschuwt nogthans zyne Leezers tegen *kleine verzuimen*. „ Om het missen van een nagel, verloor men den hoef; om „ het missen van den hoef, verloor men het paard; om het mis„ sen van het paard, kwam de Ruiter om, hy werd ingehaald „ en verslaagen door den vyand; en dit alles gebeurde door „ het niet bezorgen van een nagel in een Paards hoef." —— En zelfs dit klein verzuim zou niets betekend hebben, indien de Man het geringe middel, hier voorgesteld, naamlyk *t'huis blyven*, te baat hadt genomen.

Hoe zeer men de wyze Omzigtigheid, hier aanbevolen, moge versmaaden, wanneer wy tot rype jaaren gekomen zyn, zullen wy ons allen herinneren, dat onze Grootmoeders en Tantes gewoon waren het *t'huis blyven* aan te pryzen, als een veilig middel tegen gevaaren. —— Een der nieuwbakkene Philosophen van deezen tyd zal waarschynlyk beweeren, dat, hetgeen goede Staatkunde in de Kindschheid is, noodwendig moet overeenstemmen met het stelzel der natuure, en dat Paarden, Wagens en Schepen, uitvindingen zyn der weelde, en strekken om den aardbodem te ontvolken.

Eer ik van dit gedeelte myns onderwerps afstappe, zal het noodig weezen, dat ik het stelzel van *Voorzigtigheid* aanpryze uit anderen hoofde, te weeten, dat, schoon, door de halstarrigheid des menschdoms, veelen hunner het oor 'er niet aan zullen willen leenen, 't zelve nogthans aan niet weinigen gelegenheid verschaft om eene groote maate van Wysheid ten toon te spreiden, met zeer weinig kosten, en een groot deel van Voorzigtigheid, met weinig gevaar van te mislukken, of teleurstelling te ondervinden. —— Wanneer 'er een ongeval gebeurt, gelyk hetgeen aanleiding tot het schryven van deezen Brief gegeeven heeft, hoe veelen zyn 'er dan niet, die den naam van *Wyzen* krygen, enkel door aan te toonen, op hoe veelerlei manieren men het gevaar zou hebben kunnen ontwyken? Wanneer 'er een steigering of stelladie instort, er twee of drie Werklieden by omkomen, laaten wy dan *wyslyk* bedenken, op hoe veelerlei wyzen dit zou hebben kunnen worden voorgekomen: de Werklieden zouden te middagmaalen hebben kunnen weezen, toen het ongeval gebeurde, dan was geen hunner gevallen; men zou de steigering sterker hebben

kun-

kunnen maaken, dan zou dezelve zich niet begeeven hebben; de Werklieden hadden hun werk fpoediger kunnen afdoen, en dan was de fteigering niet ingeftort door het lang daar op laaten van zo veel gereedfchappen, enz. —— In de daad, ik geloof dat 'er nimmer iemand was, ongelukkig genoeg van door Roovers ontbloot en uitgefchud te worden, of hy ontmoette een aantal SALOMO's, die, als het geval daar is, altoos wat te zeggen weeten; die elk hem, op hunne wyze, vertellen, hoe hy hun zou hebben kunnen ontgaan, en zyn geld behouden, — dan zy alle, hoe zeer zy ook overeenkomftig mogen fpreeken met de ftriktfte regelen van Om- en Voorzigtigheid, moeten onderdoen voor de bovengemelde oude Vrouw in myn gezelfchap, „ dat weinig ongelukken, *buiten*, „ de menfchen overkomen, die *t'huis blyven!*"

Ik had eenigen tyd my zelven botgevierd in het zamenbrengen van dit mengelmoes van bedenkingen over het meermaals gemelde Onderwerp, wanneer ik ze op 't papier bragt om ze Ul. toe te fchikken; doch bedagt tevens dat Gyl. eenige Aanmerkingen van een ernftiger aart 'er gaarne by zoudt vinden. Maar ik vertrouw dat uwe Leezers reeds de bedoeling van mynen Brief ten vollen begrypen, en het overbodig is langwylig te zyn om de zodanigen te berispen, die plaagende bedenkingen vol onbefcheids voegen by een weezenlyk verlies van eenen toevalligen aart. —— 't Zal niet noodig weezen een wenk te geeven, hoe veel wyzer het is, de gewoone toevallen deezes leevens te gemoet te treeden met een volkomen vertrouwen op de befchermende hulpe der Godlyke Voorzienigheid, dan zich te verlaaten op de zichzelve fchaamende uitvlugten van lafheid en onvermogen.

Onze eigene beveiliging in 't oog te houden is ten vollen beftaanbaar met alle leevenspligten, en met alle eifchen van moedbetoon en proefneeming. Medelyden met de ongevallen van anderen, en het daadlyk te werk ftellen van redmiddelen, behooren tot de beste aandoeningen, en de noodwendigfte leevenspligten ons opgelegd. Zy ftrekken ten algemeenen beste. De yver, welken wy betoonen voor anderen, is, als 't ware, een Fonds, op welk wy met vertrouwen kunnen trekken, wanneer wy onszelven in ongelegenheid bevinden.

Met een gemaakte wysheid aan te toonen, langs welke wegen iemand het gevaar zou hebben kunnen ontwyken, waar in hy verviel, is dikwyls zo onvoegzaam als overtollig. Geen mensch, die by zyn zinnen is, loopt het gevaar in den mond. Treft hy het aan, onder het waarneemen van zyn geoorlofd beroep, of overkomt het hem als hy de geoorlofde uitfpanningen van een werkzaam leeven neemt, dan kan men niet zeggen dat hy het zoekt. Indien wy omzigtigheid aanwen-

wenden, waar voorzigtigheid blykbaar noodig is, dan hebben wy zo veel gedaan als met rede van ons verwagt kan worden. Maar een leeven vol van geduurige vrees te leiden is een leeven van onnutte werkloosheid.

Geen mensch, wanneer hy zich op Zee begeeft, verwagt schipbreuk te lyden, of te verdrinken; geen mensch, die een reis te land onderneemt, verwagt met het Rydtuig om te tuimelen, of door Roovers overvallen te worden. Eene zekere maate van Voorzigtigheid is noodzaaklyk; maar een mensch kan niet altoos voorzigtig weezen; dewyl hy niet altoos in vermoeden van gevaar kan leeven. —— Indien onze bedoelingen goed zyn, mogen wy ze met vertrouwen te werk stellen; en indien onze daaden deugdzaam zyn, mogen wy ze, zonder vrees, voortzetten. Geen mensch kan op een gepaster tyd sterven, dan wanneer hy bezig is met zyn pligt te betragten; maar de man, die zyn pligt verzuimt, enkel uit beweegredenen van *Zelfzoekenheid* ontleend, ontbreekt het zo zeer aan moed als aan menschlykheid.

Ik ben, enz.

C. C.

TREK VAN OUDERLIEFDE.

(*Uit het Fransch.*)

De voorbeelden van deugd maaken meer indruk dan de lessen die men 'er van geeft. Deze voorbeelden doen kennen is de zaaden der deugd in de harten ontwikkelen. Het is om deze reden, dat wy de volgende trek van Ouderliefde der vergetelheid ontrukken.

De Weduwe LOCQUET kwynde op het bed van jammer en elende: zy was op het punt van alle haare middelen van bestaan uitgeput te zien, wanneer haar Zoon, agt jaaren oud, op het denkbeeld kwam, om haar door het volgend middel te hulp te komen. De natuur had hem zeer schoon hair geschonken. Menigmaal had hy zich dit cieraad hooren benyden van de geenen die thans dwaas genoeg zyn om met vreemd hoofdhair te willen pronken. Hy gaat naar een' Paruikmaaker, bedingt een' prys voor zyne hairen, en brengt zyne Moeder de twaalf Kroonen, die hy 'er voor gekreegen had: een geringe ondersteuning, die, zonder de dagen dezer ongelukkige Moeder te verlengen, haar het oogenblik nog bitterer maakte, dat haar van zulk een' dierbaaren en gevoeligen Zoon scheidde.

Deze schoone daad heeft dezen jongen Wees een' Vader doen vinden in een' edelmoedigen Verdediger des Vaderlands, die, door hem als zyn' Zoon aan te neemen, zyn geslacht vermeerderd heeft.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN.

Het Oude Testament. Naar het Hebreeuwsch. Door YSBRAND VAN HAMELSVELD. Obadja — Maleächi. *Te Amsteldam, by* M. de Bruyn. *In gr.* 8*vo*. De Vertaaling, 153 *bl.*, de Aanmerkingen, 211 *bl.*

Dit Deel bevat de nog overige der dus genoemde kleine Profeeten, en worden de negen laatste daarin behandeld. Tot eene proeve willen wy, uit den Profeet HABAKUK, overneemen het derde Hoofdstuk, zynde, volgens de aanmerking van VAN HAMELSVELD, in naavolging van GREVE, een Choorzang, JEHOVA's heerlykheid roemende, zo als hy, van ouds, en door alle eeuwen, zich geducht geopenbaard heeft, als den Weldoener van zyn Volk, en den Heer der waereld. Uitmuntend is dit Dichtstuk. „ Heeft," vraagt VAN HAMELSVELD met de woorden van EICHHORN, „ heeft ooit een Dichter de plegtigheid der gantsche Natuur, by de komst „ van God, hooger en sterker voorgesteld, dan hy? De „ geheele oude Geschiedenis der *Hebreën*, met alle haare groote en wonderbaare toneelen, leent hem daartoe „ beelden en voorstellen; alwat verbaazend en plegtig „ in de Natuur is, vloeit in éénen stroom te samen. Hy „ kampt met woorden; hy worstelt met beelden — en „ wien beven de lippen, wien siddert het ligchaam, „ wien knikken de knieën niet, by het lezen, gelyk den „ Heiligen Zanger by het beschouwen, der hooge, ontzettende, verschyning van den Onbeschryflyken? En „ wie huppelt en juicht niet met hem, wanneer hy hem „ den Toover- en Troostkelk reikt, die ook den afgematten Zanger op het einde wederöm versterkt?" Zie hier het overfraaie Oostersch Zangstuk.

„ I. REI.

„ I. ZANG.

Vs. 2. „ Ik heb uw ſtem gehoord,
„ JEHOVA! en gebeefd.
„ Voltooi uw werk, JEHOVA!
„ In 't tydsverloop der jaaren!
„ Toon, door all' eeuwen heen,
„ Hoe gy, in 't ſtraffen zelfs, genade wilt bewyzen.

II. REI.

I. ZANG.

3. „ God kwam van *Theman*, hy, het eerbiedwaar-
„ dig Wezen, } *Bis.*
„ Van *Parans* ſteil gebergt'.
„ De hemel was bedekt met zynen glans en luister,
„ Zyn lof klonk door 't Heel-al;
4. „ Zyn glans als 't zonnelicht; zyn rechtehand ſchoot
„ ſtraalen;
„ Die ſluiër zyner magt!
5. „ De pest tradt voor hem uit; de blikſempylen vlogen,
„ Op zynen voetſtap, na.
6. „ Hy ſtondt, en 't aardryk beefd'; zyn blik deedt
„ volken ſmelten;
„ 't Aloud gebergt' verzonk;
„ De gryze heuvelen, zy bogen voor hem neder.
„ Dit was zyn weg van ouds.
7. „ 'k Zag *Cuſchans* tent in angst, ik zag de tentgor-
„ dynen
„ Van *Midiän* verſchrikt.

I. REI.

I. TEGENZANG.

8. „ Hoe! was JEHOVA God
„ Gram op rivier en ſtroom?
„ Uw gramſchap op rivieren
„ En op de zee ontſtoken?
„ Toen gy, met uw geſpan,
„ Door lucht en wolken reedt; uw wagens zege-
„ vierden?

II. REI.

II. REI.

I. TEGENZANG.

„ Daar toont zich klaar uw boog, dat teken „ voor het menschdom, „ Van uw beloft' en woord. } *Bis.* vs. 9.
„ Het aardryk spleet van één, door uwe waterstro-
„ men;
„ De bergen zagen u, 10.
„ En beefden tzidderend. —— De regenvloed stort
„ neder;
„ Hoe woelde 't peilloos diep!
„ En hief, al smekende, de handen op ten hemel.
„ Terwyl en Zon en Maan 11.
„ Verschuilen in hun tent, voor 't licht van uwe
„ pylen,
„ Die snorren door de lucht,
„ En voor den weêrglans van uw bliksemende
„ spiesen.
„ Vergramd trokt gy het land, 12.
„ Al dreigend, door; in toorn vertraptet gy de
„ volken:
„ Dus toogt gy uit, tot heil 13.
„ Van 't volk, aan u gewyd, tot heil van uw
„ Gezalfden.
„ Gy stiet den geveltop „ Van 't huis des dwingelands ter neêr, den „ grond ontblootend, „ Tot aan den rotssteen toe. } *Bis.*

I. REI.

II. TEGENZANG.

„ Met zynen eigen staf 14.
„ Hebt gy der Vorsten hoofd
„ Doorstoken, daar zy stormden,
„ Die my vernielen wilden.
„ Reeds klom hun vreugd ten top:
„ Zy waanden, in 't geheim, my, weerloos, op te
„ slokken.

II. REI.

II. TEGENZANG.

„ Gy, gy berydt de zee met uwe donderpaarden; 15.
„ En d'afgrond kookt en bruischt.

vs. 16. „ Ik hoorde 't, werd beroerd, tot in myn ingewanden;
„ Op uwe donderſtem
„ Was myne tong verſtomd; door alle myne leden
„ Joeg my een' huiv'ring heen.
„ Myn knieën knikten, ach! daar 'k ſtaa, helaas! daar
„ knikken
„ Myn knieën onder my.
„ Ik zal, in dezen tyd van angst, gelaten blyven;
„ Tot hy eens tegen 't volk
„ Aanrukt, dat, met geweld, zoo woedend aan komt
„ vallen.
17. „ Laat vry de vygeboom
„ Niet bloejen, ja, laat vry geen wynſtok vruchten
„ geven;
„ Dat vry d'olyvenboom
„ Ons in onz' hoop bedrieg'; al zyn de korenvelden
„ Ontbloot van voedzaam graan;
„ Al wordt al 't wollig vee geſcheurd uit kooi en
„ ſtallen;
„ Geen rund ſta aan de krib;
18. „ Toch zal 'k in JOVA God, van vreugd' en blydſchap,
„ dart'len,
„ God, die my heil verſchaft.

SLOTZANG VAN BEIDE DE REIËN.

19. „ JEHOVA, 't Opperwezen,
„ Is myne ſterkte en kracht.
„ Hy maakt myn voet zoo ſnel, als die der hin-
„ den is;
„ En onbeweeglyk vast ſtelt hy my op myn' hoogten.

„ Voor den Opperzangmeester, te verzellen met ſnaarſpeel-
„ tuigen."

Het ſlot der Voorzeggingen van MALEACHI, en dus van het geheele Oude Testament, willen wy nog overſchryven; het behelst den verbaazenden dag van *Jeruſalems* oordeel, by de komst van den MESSIAS, wiens komst, nevens die van zynen Voorlooper, de Profeet verkondigt.

Hoofdſt. IV.
vs. 1.
—————————— „ Eéns komt die groote dag,
„ Die als een oven brandt — dan zullen alle trotsaarts,
„ En al wie euveldaên bedryft, de ſtoppels zyn,
„ Die deez' toekomſt'ge dag éénmaal in vlam zal zetten,

„ Die

„ Die hun, zegt JOVA, tak noch wortel ſpaaren zal.
„ Maar u, integendeel, die mynen naam eerbiedigt, vs. 2.
„ U ryst de Zon van heil en van gerechtigheid;
„ Men zal verkwikking in haar gloed en ſtraalen vinden;
„ Vol vreugde treedt gy voort, en neemt in voor-
„ ſpoed toe,
„ Gelyk 't gemeste Kalf. —— Gy zult de ſnoodheid- 3.
„ plegers
„ Vertrappen met den voet.— Zy worden, in dien dag,
„ Dien ik doen komen zal, tot ſtof voor uwe voeten;
„ Zoo ſpreekt JEHOVA God, JEHOVA ZEBAÔTH.
„ Gedenkt aan MOSES Wet, myn dienaar, hem bevolen, 4.
„ Door my, op *Horebs* berg, voor *Isrels* gantſche
„ Volk;
„ Aan al myn rechten, en aan alle myn bevelen.
„ Gewis! ik zende aan u ELIA den Profeet, 5.
„ Voor dat die groote, die geduchte, dag van JOVA
„ Nog komt; die zal het hart der Vaders, met 6.
„ het hart
„ Der Kinderen, tot my nog trachten weêr te brengen;
„ Opdat ik, by myn komst, 't land met den ban
„ niet ſla."

In de algemeene Aanmerkingen over het Boek JONA oppert VAN HAMELSVELD verſcheiden Vraagen, nevens de antwoorden op dezelve. Eene dier vraagen is, „ of dit „ Boek eene waare, en in alle opgegeevene omſtandig- „ heden gebeurde, Geſchiedenis bevatte?" Niet ongevallig, vertrouwen wy, zal 't veelen onzer Leezeren zyn, het antwoord op die Vraage hier te ontmoeten. „ Men heeft, (zo ſchryft VAN HAMELSVELD) in het „ beantwoorden van deze Vraag, zich misſchien niet al- „ tyd binnen de behoorlyke paalen gehouden. De be- „ ſtryders van den Bybel hebben denzelven van den „ kant van dit Boek inzonderheid aangevochten, en de „ verdedigers van denzelven hebben zich dikwerf te ver „ gewaagd, terwyl anderen, die, de geſchiedenis opge- „ vende, echter de achtbaarheid des Bybels handhaaf- „ den, nogthans te veel, ten laste der geſchiedenis, heb- „ ben ingewilligd, om hunne onderſtelling des te meer „ aan te pryzen. Laat ons zien, hoe ver het, redelyker „ wyze, kan gebracht worden.

„ Dat God eenen Joodſchen Profeet naa eene Heiden- „ ſche Stad zondt, die naauwe betrekking hadt, of eer- „ lang krygen zou, op de *Iſraëliten*, is niet zonder voor- „ beeld.

„ beeld. Dus vinden wy ELIZA te *Damaskus*, Hoofd„ ſtad van *Syrië*. 2 KON. VIII. 7.

„ Dat Profeeten zwaarigheid gemaakt hebben, om het „ ambt, hun van God opgedragen, te aanvaarden, is be„ kend uit de voorbeelden van MOSES, JEREMIA, enz. „ —— Het is waar, JONA ontweek het volbrengen van „ zynen last, door na een afgelegen land te vluchten, „ ver van JEHOVA's tegenwoordigheid: doch, om niet te „ zeggen, dat de Profeet ELIA, ééns de woede van JEZA„ BEL ontvluchtende, en uit het Ryk van *Iſraël* zich „ begevende na de woestyn by den berg *Horeb*, mis„ ſchien geächt kan worden, door deze vlucht, tevens „ zich van den zwaarwigtigen post van eenen Gods„ Profeet te hebben willen ontſlaan, zullen wy, by het „ beſchouwen van JONA's karakter, iet naders zien, wan„ neer ons tevens blyken zal, welken zin wy eigenlyk „ aan de ſpreekwyze moeten geven, van te vlieden uit „ JEHOVA's oog of tegenwoordigheid (*).

„ Dewyl die hevige en onvoorziene ſtormen, welke „ de Zeelieden *Levantynen* noemen, gemeen zyn op de „ Middellandſche Zee, zal het ons niet bewonderen, dat „ een dergelyke ſtorm het ſchip overviel, aan welks „ boord JONA zich bevondt. —— Ook ſtemt het over„ een met de denkbeelden der Ouden, wanneer de „ ſcheepslieden waanen, dat deze ſtorm hen bejegent, „ om de ſchuld van eenen, dien de ſtraf der Godheid „ vervolgde, enz.

„ Dat een Zeemonſter (de Text noemt, onbepaald, *een* „ *groote Visch*,) zich, juist, by het vaartuig bevondt, „ toen JONA in zee geworpen werdt, en hem opſlokte, „ kan niet voor iet onmogelyks gehouden worden, nadien „ de berichten der Zeelieden daar van meer voorbeelden „ op-

(*) Die ſpreekwyze betekent, gelyk VAN HAMELSVELD ter bedoelde plaatze aanmerkt, zyn Vaderland te verlaaten, en zich na elders te begeeven. *Hy vluchtte voor* JEHOVA's *tegenwoordigheid*, „ niet, ſchryft VAN HAMELSVELD, als of JONA zoo onverſtan„ dig zy geweest, dat hy de alömtegenwoordigheid van God „ niet erkend zou hebben, dien hy eerbiedigde als den Schep„ per der zee en van het drooge, maar JEHOVA's *aangezicht* „ is, de ſpreekwyze van Oosterſche Vorſten ontleend zynde, „ by de *Hebreën*, de meer onmidlyke tegenwoordigheid van „ God in dat land, of die plaats, daar het Opperwezen „ ſtaatlyk verëerd wordt, vergelyk GEN. IV: 14, enz."

„ opleveren. —— Het voorbeeld, door my (zegt VAN „ HAMELSVELD) in de korte Aanmerkingen over MATTH. „ XII: 40. aangehaald, komt, in zoo verre, ook te pas- „ ſe, ten blyke, dat een zodanig monſter eenen mensch, „ onverzeerd, kan inſlokken.

„ Het ſchynt my toe, uit meer dan ééne byzonderheid „ van het verhaal, dat JONA niet in leven gebleven, „ maar geſtikt is in de maag van den visch, alwaar echter „ zyn ligchaam gaaf en ongeſchonden kan bewaard ge- „ bleven zyn, waar omtrent ik herdenk, het geen my „ van eene geloofwaardige hand eens verhaald is, dat een „ boek, in zee buiten boord gevallen, eenige dagen „ daarna in het ingewand van een haai, dien het ſcheeps- „ volk vong, en die hetzelve, waarſchynlyk, by het „ vallen, hadt opgeſlokt, ongeſchonden weder werdt ge- „ vonden.

„ In den Visch ſchynt JONA weder levend geworden „ te zyn, en toen werdt hy door den Visch uitgeſpogen „ op het ſtrand. —— Dit is nu het groote wonder in „ dit verhaal, doch, by het welk te letten ſtaat, dat „ wy, in de Bybelſche geſchiedverhaalen, meer voor- „ beelden hebben van menſchen, die uit de dood ten „ leven zyn opgewekt; behalven dat dit wonder, om- „ trent JONA gebeurd, misſchien by de *Nineviten* tot „ eenen geloofsbrief voor dezen Profeet heeft moeten ver- „ ſtrekken.

„ Het ſchynt vreemd, dat eene Heidenſche Stad, op de „ prediking van éénen vreemden Profeet, zich tot boete en „ berouw vernedert, tot zelfs de Koning toe, terwyl men „ echter niet leest, dat zy wegens haare afgodery beſtraft „ wordt, of dezelve vaaren laat. Vreemd is het, naar onze „ zeden, maar niet zoo vreemd naar de zeden der Oud- „ heid, by welke een Profeet, alſchoon een uitlander, „ geëerd en op zyne woorden en prediking aandacht ge- „ vestigd werdt. Men zou daartoe, des noods, zelfs „ voorbeelden uit de geſchiedenis van oud *Griekenland* „ kunnen aanvoeren, en dat Koningen zelven zich, in „ tyden van openbare boete, in treurgewaaden kleedden, „ is bekend. —— Wat de aanmerking betreft, dat 'er „ niets van de afgodery der *Nineviten* gerept wordt, men „ behoort in het oog te houden, dat de Stad *Nineve*, ten „ opzichte der afgodery, gelyk ſtondt met de overige „ Heidenſche wereld; het waren derhalven de geheel „ ſnoode zeden, die hier in aanmerking kwamen.

„ God spaarde *Nineve*, in zyne langmoedigheid, ge-
„ lyk hy eenen snooden ACHAB, en zoo veele andere Zon-
„ daaren, voor eenen tyd verschoonde, wanneer zy, door
„ boete, zich voor hem veröotmoedigden, en hy over-
„ tuigde den Profeet JONA op eene klaarblyklyke wy-
„ ze, door den boom of plantgewas, dien hy spoedig,
„ als 't ware, in éénen nacht deedt groejen, en ook
„ even spoedig deedt verdorren, van de onbillykheid
„ van des Profeeten misnoegen. —— Wanneer men, op
„ deze wyze, die woorden verstaat, dat de boom in
„ éénen nacht wies, en in éénen nacht verwelkte, waar
„ van meer voorbeelden in den styl der *Hebreën* zyn,
„ is ook hier in niets ongelooflyks te ontdekken.

„ Het verhaal op deze geleidelyke wyze opgevat wor-
„ dende, zie ik geene redenen, waaröm men hetzelve
„ niet als een verhaal van gebeurde zaken zou aanmerken.
„ —— De laater Uitleggers hebben andere wegen inge-
„ slagen; sommigen hebben den Visch van JONA in een
„ schip, anderen, heel onwaarschynlyk, in eene herberg,
„ daar *een visch* uithing, veränderd; meer redelyk heb-
„ ben anderen het verhaal als een zedelyke fabel, vol
„ leerzame wysheid, opgevat, om waarheden te leeren,
„ welke, echter, uit de geschiedenis, zo zy waare ge-
„ beurenissen bevat, even gegrond kunnen worden af-
„ geleid."

De Hemel op Aarde, *door* C. G. SALZMANN. *Te Amsterdam*, *by* M. Schalekamp, 1798. *In gr.* 8*vo.* 466 *bl.*, *met eene Voorrede van* X *bl.*

Zoo zeer elke welbestierde pooging, om menschelyke gelukzaligheid op de waereld te vermeerderen, verdient gepreezen en ondersteund te worden, zoo gaarne hangen wy ons zegel aan de vry algemeene goedkeuring en toejuiching, waarmede het daartoe ingericht Werk van den beroemden SALZMAN in Duitschland is ontvangen, en willen wy ook niet nalaaten het onze, ter bevordering van het bedoeld einde onder onze Landgenooten, toe te brengen.

In eene voorafgaande *Inleiding* wordt in 't algemeen beweerd, dat de hemel werkelyk op deze aarde reeds te vinden is. De zaligheid, die wy ons als toekomstig voorstellen, bestaat, volgends onzen Schryver, (en hierin zal hy

hy niet veel tegenfpraak vinden,) in een toeneemen onzer inzichten en krachten, in eene volkomene gerechtigheid en heiligheid, in de erinnering aan dat goed, het welk wy gedaan hebben, in den omgang met volmaakte geesten, in de befchouwing der werken Gods, en in een bevryd zyn van de moeielykheden van dit tegenwoordige leeven. En nu toont hy aan, dat wy dit alles, indien 't ons maar regt ernst is, reeds hier kunnen deelachtig worden. Hy erkent de menigvuldige moeielykheden en elenden, waaraan alle menfchen in dit leeven blootgefteld zyn, maar ftelt vast, dat men de meesten derzelven, die uit onze onweetendheid, dwaasheid, traagheid en verkeerde driften, ontfpruiten, kan voorkomen, of althans verminderen, en eindelyk geheel doen ophouden, en dat ook aan het overig lyden, dat ons, buiten ons toedoen, treft, en onvermydelyk is, zoo men maar wil, dat fmertelyke en onaangenaame kan ontnomen worden, zoodat het zelfs een bron van vreugde voor ons worde.

Daarop handelt de achtingwaardige Schryver, in IV Boeken, onderfcheidentlyk, over de bronnen, waaruit zaligheid voor ons kan voortvloeien. Over de zaligheid, die wy in ons zelven kunnen vinden, en de hulpmiddelen, om dezelve deelachtig te worden, wordt, in 't *eerfte Boek*, breedvoerig gefprooken. Die hemelfche zaligheid, die men aan de andere zyde van 't graf hoopt te vinden, en hier werkelyk kan bereiken, is, volgends onzen Schryver, niets anders dan die toeftand der ziel, in den welken wy met ons zelven, en met de dingen, die ons omringen, wel te vreeden zyn. Tot die zaligheid kunnen wy geraaken, door de vervulling van onze plichten. Wy moeten ze nimmer in dingen, die buiten ons zyn, zoeken. Zy vertoonen zich geheel anders in 't vooruitzicht, dan in 't genot, en geeven, zoo min by het tegenwoordig genot, als wanneer ze nog afweezig zyn, een hemel op aarde. Wy moeten de zaligheid alleen in ons zelven zoeken, door naar waare volmaaking, die in eene juiste kennis der plichten, en eene gewendheid, om overeenkomftig die kennis te handelen, gelegen is, te ftreeven, en het daarin, zoo ver moogelyk, te brengen. En dit moet dan niet flechts bywerk, maar hoofdbezigheid, weezen; wy moeten onzen plicht niet ten halve, maar geheel, vervullen, en tot dat einde geene infpanning te fterk rekenen. Dus hebben wy altyd maar éénen wensch, welkers bevreediging geheel en alleen van ons zelven afhangt.

hangt. Als de vervulling onzer plichten ons hoofddoel niet uitmaakt, dan bevinden wy ons geduurig in eene verdrietelyke afhangelykheid van allerlei uiterlyke omſtandigheden, die niet in onze macht ſtaan; maar leggen wy ons alleen en geheel toe op het doen van onzen plicht, dan zyn wy geheel onafhanglyk. De vervulling van zekere bepaalde plichten kan zeker, door de omſtandigheden, onmogelyk gemaakt worden, maar dan zullen 'er zich wederom andere plichten, ter volbrenging, aan ons aanbieden, welker volbrenging van ons afhangt. Om de volbrenging onzer plichten hoofddoel en hoofdwerk by ons te doen worden, worden de volgende zeer gepaste hulpmiddelen aan de hand gegeeven. 1) In ſtille ledige uuren, of oogenblikken, telkens bepaald over ons zelven en over onze plichten te denken. 2) Ons te ontdoen van vooroordeelen, die de volbrenging onzer plichten in den weg ſtaan; b. v. dat men zich het doen van zyn plicht, als een last, en de onbeperkte opvolging onzer neigingen, als iets aangenaams, voorſtelt. 3) De volbrenging onzer plichten nooit te gebruiken, als een middel, om daardoor andere oogmerken, als hoofdbedoelingen, te bereiken.

Vraagt men nu, waarmede wy onze volmaaking, die de vervulling onzer plichten ten doel heeft, zullen beginnen, de Eerw. Schryver antwoordt, met het lichaam moet het begin gemaakt worden. Men moet 'er zich op toeleggen, om het lichaam hard te maaken, om alles, zoo veel moogelyk, te kunnen doorſtaan, waartoe eenige bekende gezondheidsregelen aangepreezen worden. Een ander ſoort van volmaaking, het welk wy ons kunnen en moeten verwerven, willen wy, in de vervulling onzer plichten, niet gehinderd worden, is dit, dat wy leeren juist te gevoelen, juist gewaar te worden. Voorts moeten wy ons op wasdom in kennis, en wel op waare en gegronde kennis, en op de geſtadige oefening van onze krachten en vermoogens, met rusteloozen yver, toeleggen, en het nut, 't welk wy in ſtaat zyn te ſtichten, zoo ver moogelyk, zoo wel met opzicht tot de plaats, als tot den tyd, uitbreiden. Welk alles, in de byzonderheden, ontwikkeld en opgehelderd wordt door voorbeelden uit 't gemeene leeven, die allergeſchiktst zyn, om elk van de uitvoerbaarheid van voorgeſtelde plichtregels, ter verkryging van den hemel op aarde, te overtuigen.

Op ſoortgelyken voet wordt in het *tweede Boek* gehandeld

deld over de zaligheid, die wy door het verkeer met God kunnen genieten. Door verkeer met God verstaat SALZMAN een geduurig aandenken aan dat almagtig, oneindig, goed en wys Opperweezen, dat de oorzaak van alles is, alles gadeslaat, en alles bestuurt met de beste doeleinden. Wy moeten, om den hemel op aarde te hebben, niet slechts in 't algemeen gelooven, dat God overal by ons is, ons altyd hoort en ziet, en altyd voor ons zorgt, als de wysste en beste Vader; maar ons gewennen, om elke byzondere ontmoeting en ondervinding, die wy hebben, ook 't onaangenaamste, dat ons bejegent, niet uitgezonderd, aan God toe te kennen, en aan te merken als een uitvloeisel van Gods vaderlyke wysheid en goedheid, en onze geheele denk- en handelwyze met die overtuiging laaten overeenstemmen. Tot dat einde is allerdienstigst, ons zelven aan te zien, gelyk wy waarlyk zyn, als een zeer gering deel van 't groot geheel, waartoe wy behooren, waarom wy niet kunnen verwachten, dat de Opperregeerder alleenlyk op onze wenschen zal letten, en aan die allen, tot benadeeling van 't geheel, zal voldoen. Willen wy ons maar naar alles, wat ons bejegent, behoorlyk schikken, en de wenken, die de Voorzienigheid 'er ons mede geeft, met erkentenis van onze kortzichtigheid, opvolgen, dan trekken wy uit alles nut, en de aarde is ten allen tyde voor ons een hemel.

Wy hadden wel gewenscht, dat de Schryver de algemeene bruikbaarheid van zoo veele goede en schoone gedachten, die ook in dit Boek voorkomen, niet had verminderd, door ingemengde aanmerkingen over de wyze, waarop men de verhaalen van onmiddelyke tusschenkomsten der Godheid in de H. Schrift, (b. v. van Goddelyke verschyningen, en het spreeken van God tot de menschen,) zou kunnen verstaan, van 't geen ten allen tyde, en dus ook nog dagelyks, plaats heeft; maar in vroegere eeuwen, uit onkunde van de krachten der natuur, aan een bovennatuurlyken invloed der Godheid werd toegeschreeven. Wy twyfelen, of ongeloovigen in zoodanige uitlegging van den Bybel wel genoegen zullen neemen, en zouden, naar het plan, dat zich de Schryver had voorgesteld, om ook voor verachters der Openbaaring van nut te zyn, liever deze geheele vergelyking, tusschen de ondervindingen van de oudste tyden der waereld en de onze, weggelaaten, of de andere meer gewoone uitlegging, tot ge-

gebruik van hun, die deze zaaken anders inzien, dan hy, 'er nevens geplaatst hebben. Ook zyn ons des Schryvers denkbeelden over 't gebed, hoeveel waars zy anders ook bevatten, niet juist en volledig genoeg toegeſcheenen. Het gebed is meer, dan een leevendig aandenken aan God. Wy moogen daarmede ook onze regtmaatige verlangens, met onderwerping aan God, voordraagen, waarin wy ons 't uitmuntend voorbeeld van Jeſus tot navolging kunnen voorſtellen, die ons ook geleerd heeft, hoe wy, zelfs om de afwending van lichaamslyden, moogen en moeten bidden.

De inhoud van 't *derde Boek*, waarin gehandeld wordt over de zaligheid, die uit de beſchouwing van Gods werken voortvloeit, is by uitneemendheid gewigtig. Aanmerkingen over de verſchyningen en dienſten der Engelen, waarvan de gewyde Bladen melden, waardoor SALZMAN overal menſchen, en dergelyke ons bekende werktuigen der Voorzienigheid, ſchynt te verſtaan, zou men ook hier hebben kunnen vermyden. Het denkbeeld is anders niet onaartig, het welk ons hier ingeſcherpt wordt, om alle menſchen, met welken wy verkeeren, voor Engelen aan te zien, door welken God, wiens werktuigen zy zyn, ons onderwyst en beſtuurt, en alzoo onze gelukzaligheid ten allen tyde bevordert, als wy 'er maar het regte gebruik van willen maaken. Men moet zich evenwel, zoo als de Schryver te regt aanmerkt, de menſchen niet als volmaakte Engelen voorſtellen, en niet al te veel van hun wachten, maar ze neemen, zoo als ze zyn, en 'er dat nut van trekken, dat zy ons altyd kunnen aanbrengen, en ons voorts gewennen, om de gantſche natuur, als een werk van God, te beſchouwen, en overal Gods hand en doeleinden, tot heil van byzondere ſchepſelen, en den welſtand van 't geheel, op te merken. Dan kunnen wy een hemel op aarde hebben.

Het *vierde Boek* wyst eindelyk de hulpmiddelen aan, om van de elenden van dit tegenwoordige leeven verlost te raaken. Men kan alle elenden niet afgewend krygen, maar daardoor wordt de toegang tot den hemel op aarde niet geſlooten. 't Zal ook namaals alles niet naar onzen zin gaan. De elenden dezes leevens kunnen ons zeer nuttig worden. Veelen derzelven kan men van zich verwyderen of verminderen, de overigen verzachten en draaglyk maaken, en uit allen veel nut trekken. — Wy hebben ons by dit gewigtig Boek reeds te lang opgehouden, om 'er meer byzonderheden uit mede te deelen.

On-

Onder de gebreken, die wy 't geheele Werk door aantreffen, zouden wy ook tellen de geduurige aanhaaling van Bybelſche gezegden, in een anderen zin, dan de Schryvers bedoeld hebben. Deze Kantiaanſche manier heeft geene nuttigheid, die tegen 't nadeel, dat men 'er mede ſtichten kan, opweegt. Maar dit, en wat wy meer, als voor verbetering vatbaar, aanmerkten, zyn geringe vlekken, die wy hoopen, dat 't beoogd nut niet te zeer zullen in den weg ſtaan. Men is, naar ons oordeel, den Vertaaler des te meer dank ſchuldig, naardien hy den Nederlandſchen Leezer, in een Voorbericht, en hier en daar ook in eene Aanteekening onder den text, oplettend maakt op eenige gebreken, die dit Werk, ook naar zyn inzien, ontcieren. Die dan nu, met den Vertaaler, de voornaame bron, waaruit de algemeene afkeerigheid der menſchen van de volbrenging hunner plichten, en alle ziektens der ziele, die ons van het genot van den hemel op aarde berooven, moeten afgeleid worden, in eene verkeerde geſteldheid onzer ziel meenen te moeten zoeken, en zich daartegen van de hulpmiddelen, in de Euangelieleer vervat, met overtuiging van derzelver geſchiktheid tot dat einde, kunnen bedienen, en het geloof in Jeſus Christus, als den Zoon van God en Zaligmaaker van zondaaren, voor het ſterkstwerkend middel houden, om van die afkeerigheid geneezen, en tot het doen van onzen plicht, ook daar het allerzwaarst valt, als van zelfs gedrongen te worden; dezen en allen, die over 't geheel, by alle aangeweezen middelen, om een hemel op aarde te hebben, zich te gelyk wat meer, of althans op een anderen trant, van den Bybel en de Bybelſche Leer willen bedienen, kan men nu dit vertaalde Werk ook gerust aanpryzen. Wy twyfelen even weinig, als de Vertaaler, of elk, die dit Boek, met bedaardheid, leest, overdenkt, beproeft, uit het Euangelie aanvult, 't geen 'er aan ontbreekt, en dan vooral dit alles in beoefening brengt, of elk, die dit doet, zal tot het bezit en genot van den Hemel op Aarde gebragt worden, het geen ook onze wensch is.

Gods Stem tot de Stad; of opwekking tot Bekeering, vervat in een kort Bericht van de zoo genoemde Geele Koorts en Sterfte te Philadelphia, door J. H. C. HELMUTH, *Luthersch Predikant aldaar. Uit het Hoogduitsch vertaald; en daar voor geplaatst, een Brief aan den Uitgever, door* JAN VAN DER ROEST, *Predikant te Haarlem. Te Amsteldam, by* J. Weppelman, 1799. *In gr. 8vo. te zamen* 57 *bl.*

Een omstandig bericht omtrent de zoogenoemde Geele Koorts en sterfte te Philadelphia, in 1793, by gelegenheid van de hervatting dier Ziekte, in 1798, in 't licht gegeeven door een ooggetuige van deze vreesselyke ramp, die de aandoenelykste tooneelen heeft bygewoond, en wel door een Godsdienstleeraar, die daaruit aanleiding neemt tot aanmerkingen van de ernstigste natuur, om Godsdienstigheid en zedelyk gevoel op te wekken, moet ongetwyfeld daar ter plaatze, waar men voornaamelyk het tooneel der beschreienswaardigste elende gehad heeft, van alle Godsdienstlievende menschen met byzondere belangneeming ontvangen zyn, al ware het ook, dat men dit droevig onheil juist niet in alle opzichten uit dit oogpunt kon beschouwen, 't geen de Eerw. Schryver als ontwyfelbaar vaststelt, en waarvan ook de Eerw. VAN DER ROEST, in de Voorrede, de verdediging heeft op zich genomen. De Berichtschryver houdt de zoogenoemde Geele Koorts, en sterfte te Philadelphia, voor eene byzondere en allezins rechtvaardige straf, aan de Inwooners van die Stad, uit hoofde van aldaar heerschende zedeloosheid en ongodsdienstigheid, door de Voorzienigheid toegezonden, en hierop zyn alle 's Mans aanmerkingen, over den geheelen loop van deze Ziekte, en haare ontzettende uitwerkselen, gegrond. De Eerw. VAN DER ROEST is van oordeel, dat dit Stukjen, onder den Goddelyken zegen, zou kunnen dienen, om heilzaame indrukken te verwekken, in de gemoederen van onze Landgenooten, die het leezen zullen, en dat het van weezenlyke nuttigheid zal zyn, in de tyden waarin wy leeven. „ Wy zuchten wel," zegt hy, „ tot nu toe, niet onder dezelfde rampen, waaronder Philadelphia zuchtede, en welke de Schryver zoo beweeglyk schildert: Dan, wy worden gedrukt, door andere bezoekingen,

gen, welke van die eigene hand komen. Geheele landstreeken van ons Gemeenebest zyn, thans, door overstroomingen en doorbraaken, tooneelen van ellende en verwoesting; en wy weeten niet, voor welke rampen wy nog gespaard blyven." Of nu evenwel van de eenvoudige Landbewooners, in die streeken, daar men de meest nadeelige uitwerkselen van doorbraaken en overstroomingen heeft waargenoomen, meestal menschen, die men, in allen gevalle, minder bedorven, dan de Inwooners van de groote Steden in 't voormaalig Holland, zal vinden, kan vooronderfteld worden, dat zy, meer dan hunne Landgenooten, zulke openbaare strafoefening verdiend hebben, willen wy daar laaten. Dit is zeker, dat verre de meeste eigenaars van overstroomde Landen 'er zich doorgaans over 't geheel wel by vinden. De overigen, die 'er metterdaad veel by lyden, vinden, door de goede beschikking der altyd wyze en goede Voorzienigheid, onder ons nog al bewoogen harten, waardoor zy ook in hunne ongelegenheden te gemoet gekomen worden. Wy hadden wel gewenscht, dat de geachte Voorredenaar wat meer onderscheid gemaakt had, tusschen de gepastheid van ernstige aanmerkingen by lyders en ongelukkigen, om hen te doen letten op hun hart en leeven voor God en menschen, die niemand, die eenige menschenkennis en Godsdienstliefde bezit, ligt zal ontkennen, en tusschen soortgelyke stellige bepaalingen, en waarlyk dikwyls ongegronde gevolgtrekkingen voor byzondere menschen, waarvoor wy altoos, zoo min in de Voorrede, als in het Bericht zelve, niets, dat steek houdt, aangetroffen hebben.

Navolging nopens Lof der Zotheid, *door* J. VAN DER WYCK. *Te Grave*, *by* A. van Dieren, 1798. *In* 8*vo*. 47 *bl.*

Een smaakeloos, allerschandelykst, Godontëerend Lasterschrift, waarvan wy den titel met geen ander oogmerk willen gerekend worden aangekondigd te hebben, dan tot waarschouwing van elk bezadigd, nadenkend, en voor God en Godsdienst en deugd niet geheel onverschillig en oneerbiedig mensch, om zich door den schyn van navolging eenes grooten Mans, wiens geestig en nuttig Schrift, onder den naam van *Lof der Zotheid*, ge-

genoeg bekend is, voor dit Stuk niet te laaten inneemen. Men zou zich gewis tyd en geld, daaraan besteed, te zeer beklaagen, en welligt 't nadeel, dat verstand en hart 'er by zouden kunnen lyden, niet zoo gemakkelyk uitgewischt krygen. Niet, als of wy 'er zoo veel, of zelfs maar iets, dat moeielyk te wederleggen valt, in aangetroffen hebben. Maar aan hoe veele Leezers ontbreeken vaste grondbeginselen, die voorzeker allen, die de moeite zouden willen neemen, om zich by dit armhartig geschryf een oogenblik op te houden, al waren zy dan slechts met eene zeer geringe maat van gezond verstand bedeeld, genoeg schadeloos zullen stellen.

Kunst om het Menschelyk Leven te verlengen: door C. W. HUFELAND, *Hoogleraar in de Geneeskunde te Jena. Uit het Hoogduitsch. Eerste Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1799. *In gr. 8vo. in 't geheel* 323 *bl.*

Wy kunnen onze Leezers niet beter met den aart en het oogmerk van dit leezenswaardig Werk des geleerden HUFELAND bekend maaken, dan met het afschryven van het begin der Voorreden van den Schryver. „ Het menschelijk leven is, (zegt hy) in een „ natuurkundigen zin, eene eigenaartige dierlyk-scheikundige werking; een verschynzel, dat, door de zamenwerking van alle de kragten der Natuur, en van „ geduurig afwisselende stoffelyke deelen, voortgebragt „ wordt. —— Deeze werking moet, zowel als alle andere, die tot het ryk der Natuur behooren, haare bepaalde wetten, grenzen en duurzaamheid, hebben, voor „ zo verre zy van de hoeveelheid der verleende kragten „ en stoffen, van derzelver gebruik, en van meenige andere uit- en inwendige omstandigheden, afhangt; —— „ doch zy kan, even gelyk alle andere werkingen der „ Natuur, bevorderd of gestremd, verhaast of vertraagd worden. —— De vereischten, volgens welke „ deeze werking verhaast en verkort, of vertraagd, en by „ gevolg verlengd kan worden, kan men, door juiste en „ zekere grondstellingen, omtrent haar wezen en haare behoeften, vast te stellen, en door de ondervinding te raadpleegen, genoegzaam bepaalen; —— hier op nu laaten „ zich zekere regelen bouwen, omtrent de behandeling „ van het leven, in zo verre hetzelve, naamelyk, door

„ ee-

„ eene geregelde levenswyze, of dieet, en door de Genees-
„ kunde, kan verlengd worden, en daar uit ontſtaat eene
„ byzondere en eigene wetenſchap, de *Macrobiotica* ge-
„ noemd, of de kunst om het leven te verlengen, die
„ den inhoud van dit Werk uitmaakt."

Daar de Heer HUFELAND deeze ſtoffe voor zyne Leerlingen, in de form van Voorleezingen, had uitgewerkt, heeft hy het gevoeglyk geoordeeld, deeze gedaante aan zyn arbeid te laaten behouden. Het geheele Werk is diensvolgens afgedeeld in negen Voorleezingen, die in de volgende orde op elkander volgen. I. Lotgevallen van deeze wetenſchap. II. Onderzoek wegens de levenskragt en de duurzaamheid des levens in 't gemeen. III. Levensduurzaamheid der Planten. IV. Levensduurzaamheid van het Dierenryk. V. Levensduurzaamheid der Menſchen. VI. Gevolgtrekkingen uit de waarneemingen; bepaaling van des menſchen levensperk. VII. Nader onderzoek, wegens het menſchelyk leven en deszelfs hoofvereischten, en wegens den invloed van des menſchen hoogere en verſtandelyke volkomenheid op de duurzaamheid zyns levens. VIII. Byzondere en natuurlyke aanleg en kentekenen van de lange levensduurzaamheid van enkelde menſchen. IX. Onderzoek naar de verſcheidene nieuwe wyzen, door welken men het leven tracht te verlengen, en bepaaling van de eenig mogelyke, en met het menſchelyk leven overeenſtemmende wyze.

Gaarne zouden wy het weezenlykſte van ieder deezer Voorleezingen hier kortelyk ſchetzen; doch daar ons beſtek zulks onmogelyk toelaat, zullen wy ons tot de laatſte Voorleezing bepaalen, en de voornaamſte Aanmerkingen des Schryvers mededeelen op de verſchillende werkwyzen, door welke zommigen getragt hebben het menſchelyk leven te verlengen. Deeze handelwyzen kunnen voornaamelyk tot vier verſchillende Klasſen worden gebragt. Zommigen hebben dit gezogt door de levenskragt zelve te vermeerderen: anderen door de werktuigen des lichaams hard te maaken: een derde zoort van Wysgeeren heeft dit willen volbrengen door de verteering der levenskragten te vertraagen: terwyl anderen hebben getragt de wederherſtelling van het verloorene gemaklyker en volkomener te maaken.

De Voorſtanders van het eerſte Gevoelen hebben veelal hun oogmerk getragt te bereiken door middel van Goudtinctuuren, Aſtraliſche Zouten, den Steen der Wyzen,

Levens-elixirs, enz. Over 't algemeen zyn de middelen, door deeze lieden in 't werk gesteld, van een heeten en prikkelenden aart. Zy wekken dus de levenskragten wel op, om spoediger en kragtdaadiger te werken; doch daar de vermeerderde werking onzer dierlyke werktuigen dezelve zo veel te sterker doet verslyten en eerder verstyven, zo blykt, dat deeze middelen wel eene vertooning van een kragtiger en bloeijender leven kunnen maaken; doch dat zy eindelyk den dood moeten verhaasten. Indien verder prikkelende middelen aan dit gewigtig oogmerk konden voldoen, zo zouden echter alle Chemische geheimen, enz. hier toe onnoodig zyn. Men zou zyn oogmerk alleen met het gebruik van kragtigen Wyn kunnen bereiken. De Wyn is immers een der beste levenopwekkende middelen: doch in die maate gebruikt, dat hy by aanhoudenheid eene vermeerderde levenskragt daarstelt, is hy, gelyk alle andere prikkelende middelen, wanneer dezelve misbruikt worden, een der zekerste middelen, om vroegtydig ten grave te daalen.

De Voorstanders der tweede Handelwyze, die het leven tragten te verlengen, door middel van de versterking der werktuigen des lichaams, en derzelver hardmaaking, stellen hun voornaamste vertrouwen in geweldige lichaamsoeffeningen, koude baden, enz. Dat deeze dingen, met maatigheid aangewend, zeer nuttig zyn, lydt geen tegenspreeken. De waarneeming, die leert, dat lieden, die een buitengewoon hoogen trap van ouderdom bereikt hebben, meerendeels geweest zyn Soldaaten, Jaagers en Matroozen, die genoegzaam alle gemaklykheden des levens hebben moeten ontbeeren, bevestigt dit alleen genoegzaam. Ondertusschen moet ook hier weder een heilzaame middelweg worden gehouden. Te veel werkzaamheid des lichaams, te veel hardmaaking van hetzelve, doet de werktuigen, die de levensverrichtingen volbrengen, vóór hun tyd vereelten en verstyven, en zyn dus de bewerkers van een vroegtydigen dood.

Was eene buitengewoon groote vertraaging van de levenskragten, zonder schadelyke gevolgen, mogelyk, dan zou de derde Handelwyze veel aanpryzing verdienen; doch daar aan kan niet voldaan worden, zonder een lui en vadzig leven, 't geen niet alleen tegen de zedelyke bestemming van den mensch aanloopt, maar insgelyks op den duur voor de instandhouding van zyn lichaam doodelyk is. Het menschelyk lichaam is immers uit

zeer

zeer tedere en fyne werktuigen zamengesteld, die door werkeloosheid en stilstand ras bedorven worden, en alleen onder eene behoorlyke oeffening en bezigheid in orde kunnen blyven. Hier komt nog by, dat het lichaam niet in stand kan worden gehouden, zonder een geduurigen aanvoer van nieuwe voedende stoffen, die door de kragt der werktuigen van onze lichaamen moeten bewerkt, en dus geschikt gemaakt worden, om voor de afgesleetene deelen in de plaats te treeden; hoedanig iets onmogelyk, zonder eene behoorlyke werkzaamheid der deelen, die met een volslaagen lui en vadzig leven onbestaanbaar is, kan volbragt worden.

Eindelyk is de vierde voorgeslagene weg om het leven te verlengen, door middel van de wederherstelling gemaklyker en volkomener te maaken, wel de beste, in zo verre die mogelyk is: waar toe alle de drie straks voorgeslagene wegen het hunne toebrengen, wanneer zy, op eene redelyke wyze, en zonder in het buitenspoorige te loopen, worden aangewend. Terwyl de Schryver voorts met groote naauwkeurigheid opgeeft, alles wat tot dit oogmerk, door menschelyke vermogens, kan worden uitgevoerd.

Wy eindigen met het afschryven van een aanmerkelyk gedeelte der schetze des Schryvers van een mensch, die voor een lang leven berekend is. „ Hy heeft (zegt „ de Schryver, p. 234) eene evenredige en behoorlyke „ gestalte, zonder echter te lang te zyn. Hy is eerder „ van eene middelmaatige grootte, en wat gezet. De „ kleur van zyn gezicht is niet te rood: ten minsten is „ eene al te hoogroode kleur in de jeugd zelden een „ voorteken van een lang leven. Zyne hairen hebben „ meer van het blonde, dan van het zwarte; de huid is „ vast, maar niet ruw (van den invloed van het gelukkig „ geboorte-uur zullen wy in het vervolg spreeken). Hy „ heeft geen al te groot hoofd, heeft groote aderen aan „ zyne ledemaaten, meer gewelfde dan vleugelsgewyze „ uitsteekende schouderen, geen te langen hals, geen „ vooruitstaanden buik, en groote, maar geene diep uit- „ geholde, handen, een meer breeden dan langen voet, „ byna ronde kuiten. Daarby eene breede gewelfde „ borst, eene sterke stem, en het vermogen om den „ adem lang, zonder eenigen hinder, in te houden. „ Over het geheel eene volkomene overeenstemming van „ alle de deelen. Zyne zintuigen zyn goed, maar niet „ al te fyn; de pols is langzaam en gelykmaatig."

CORNELIA, *de Moeder der Gracchen*. *Te Haarlem, by* A. Loosjes Pz. *In gr. 8vo.* 59 *bl.*

De Burger LOOSJES voldoet, met de afgifte van dit Stukje, aan zyne jongfte belofte, CORNELIA, *de Moeder der Gracchen*, voegende by de onlangs gegeevene Tafereelen, LUCIUS JUNIUS en MARCUS JUNIUS BRUTUS (*). De wyze van behandeling verfchilt. Voor *Tafereelen* was dit niet gefchikt, wel voor *Befpiegelingen*. In de *acht*, hier voorhanden, vertoont zich die *Romeinin* in alle haare grootheid; het Lot haarer Zoonen, Slachtoffers voor de Vryheid, van onderfcheide kanten, en uit de treffendfte gezigtpunten, befpiegelende.

Gaarne zouden wy de laatfte *Befpiegeling* geheel overneemen, gelyk wy, uit de voorige Stukjes, telkens één *Tafereel* ontleenden; doch dezelve is te breedvoerig voor ons beftek. Beter fchikt 'er zich de *vierde* na. Deeze, derhalven, afgefchreeven.

„ Welaan! moed gegreepen, myn geest, en het af-
„ gryslyk tafreel befchouwd, 't geen het menschlyk
„ hart doet krimpen, en het moederlyk gevoel den he-
„ vigften fchok toebrengt.

„ Nu waart gy het doel der felfte verbittering in
„ den Raad —— myn Zoon TIBERIUS! alles werd gree-
„ tig aangegreepen, dat ftrekken kon om u en uwe me-
„ degenooten ter Landverdeeling te kwellen en te ver-
„ nederen. Men befnoeide u in uwe daggelden, en wei-
„ gerde u zelfs het gebruik eener tent, zo noodzaaklyk
„ by uw verblyf onder de brandende ftraalen der zon-
„ ne. —— Zo zoekt de gefnuikte hoogmoed der Groo-
„ ten in kleine kwellingen zyne wraak, wanneer het hem
„ aan magt ontbreekt, om het gevloekte voorwerp te
„ vertrappen. —— Doch het Volk, dat het oog op zy-
„ nen lieveling gevestigd hieldt, gevoelde elk der bele-
„ digingen, u aangedaan, als eigen beledigingen — en
„ gloeide van verlangen, om zich uwenthalven aan de
„ trotfche Patriciers te wreeken.

„ Alles fpande zamen, om mynen TIBERIUS van oogen-
„ blik

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 83, en hier boven, bl. 86.

„ blik tot oogenblik haatlyker by den Raad te maaken.
„ En misſchien dat deszelfs tergingen hem verder heb-
„ ben doen gaan, dan anders zyn edelmoedig hart, aan
„ zich zelf overgelaaten, hem zou gebragt hebben. ——
„ Ach! hoe gaarne wenschte ik, dat hy nimmer hadt
„ voorgeſteld, om de ſchatten, door Koning ATTALUS
„ naagelaaten, aan de behoeftigen uit te deelen, om hen
„ in ſtaat te ſtellen tot den aankoop van alle noodwen-
„ digheden tot het bebouwen van den grond vereischt;
„ vooral had ik gehoopt dat hy nimmer zou beweerd
„ hebben, dat de beſchikking over de Steden van *Per-*
„ *gamus*, niet den Raad, maar het Volk, toekwam. Maar,
„ helaas! de langgetergde Vriend des Volks, zo diep
„ gehaat by en zo hevig geſmaad door de Grooten, is
„ in een dringend gevaar, om, op de gunſte des Volks
„ vertrouwende, voor een wyl de bedagtzaamheid uit
„ het oog te verliezen. —— Nu blaakte de vyandſchap
„ met verdubbelde woede op.

„ Hoe doorſneeden de pylen, die de laster op TIBE-
„ RIUS ſchoot, het eerst myn Moederlyk hart. TIBERIUS
„ was het, die niets minder dan een kroon en het vol-
„ ſtrekt oppergezag bedoelde; hy hadt de kroon en den
„ purperen mantel van ATTALUS ontvangen. —— Hy
„ was het die, ſteunende op zyn gezag en magt, zich
„ des nagts by het licht van fakkelen liet te huis bren-
„ gen, en zich geenzins zyner ſlemperyen ſchaamde.
„ Niemand was beter dan ik van het leugenagtige dee-
„ zer uitſtrooizels overtuigd, en hoe alleen de vyand-
„ ſchap hem van zucht na het Koningſchap, en van een
„ ongebonden leeven, betichtte.

„ Onder alle deeze woelingen nadert vast de tyd der
„ verkiezing van nieuwe Gemeensmannen. Wat al be-
„ moeijingen, waar van de eerlyke Volksvriend walgen
„ moet, en die mynen TIBERIUS bedroefden, wat al
„ zamenſpanningen om toch weder de keuze op mynen
„ TIBERIUS te doen vallen. Wat al bedreigingen, hoe
„ veele vleijeryen, die beurtlings de laagheid en wreed-
„ heid der grootheid vervoerden, om het Volk af te trek-
„ ken van zynen Afgod, waar toe zy mynen TIBERIUS
„ verheven hadden. Alles loopt intusſchen zamen,
„ om de Ryken en Grooten, de gezwooren vyanden
„ van mynen TIBERIUS, te doen ſlaagen in den val van
„ mynen Zoon. —— Nog zie ik den lieveling van myn

 „ hart,

„ hart, na dat hy de Kiesvergadering gescheiden hadt, „ met zynen Zoon zich in 't zwart gekleed op de markt „ vertoonen, alleen van het Volk bescherming voor zyn „ Kind smeekende: *want, myne Vrienden*, zo waren zyne „ woorden, *de dag van morgen zal de dag myns doods „ zyn, en die van de zege myner vyanden.* —— Nog „ zie ik hem omringd door het Volk, dat hem hulde „ zweert, huiswaards geleiden — en tot den drempel ge„ naderd met al de hartlykheid en oprechte welmeenend„ heid trouwen bystand beloven.

„ ô Dag, die op deezen avond volgde, waarom zyt gy „ immer over my opgegaan; waarom was de fakkel „ myns leevens niet uitgebluscht — dan zou ik de schim „ van mynen TIBERIUS in het heilig Elysium omhelsd, „ welkom gekuscht, en het aaklig gezigt van een ver„ moorden Zoon nimmer myn hart geschokt hebben. Te„ gen alle ongunstige voortekenen aan, boven welken „ zich de groote ziel van TIBERIUS verhief, begeeft hy „ zich na de Vergadering des Volks. Naauwlyks aan„ schouwt men mynen Zoon, of een vrolyk gejuich ver„ vult de lucht; doch dit verandert weldra in een hevig „ gewoel en verward geschreeuw, door de vyanden van „ mynen TIBERIUS veroorzaakt. Intusschen besluit de „ Raad om zyne slaaven en afhangelingen tegen TIBE„ RIUS te wapenen. FULVIUS FLACCUS verlaat den Raad, „ en onderricht myn Zoon van het hem dreigend gevaar. „ Wel ras verspreidt zich dit gerucht door de getrouwe „ menigte, die TIBERIUS omringt. Aan allen wil myn „ Zoon, door hun op zyn hoofd te wyzen, aanduiden, „ dat het de Raad op zyn leeven hadt toegelegd .... „ ô Ongelukkige leuze, door den haat opgegeeven als „ een bewys, dat hy zich de koninglyke kroon nu op 't „ hoofd wilde zetten. Eene uitlegging zo behaaglyk „ aan den Raad, die na het bloed van mynen Zoon „ dorstte.

„ Met een ysselyk geloei! met een woedenden kreet ver„ laaten eenige Raadsheeren den Raad — daar de Consul „ SCÆVOLA weigert om Burgerbloed te plengen ... Maar „ ongelukkige dag, gy waart het, waar op de *Romeinsche* „ Grond voor het eerst Burgerbloed moest drinken. „ Dierbaare TIBERIUS! —— het bloed van u, die het „ eerste doelwit waart van allen, die in u het Volk van „ *Rome* haatte. —— Gy bezweekt onder de slagen van

„ uwe

„ uwe verbitterde Amptgenooten. En Honderden van „ uwe party werden met u omgebragt door de ſlaaven „ en aanhangelingen der Grooten.

„ Stroomt, ſtroomt, myne traanen! die myn Moeder- „ lyk hart by deeze treurige herdenking verligt. ...... „ Gy hebt het lyk van den dierbaaren TIBERIUS, zo „ wreedlyk misvormd, niet mogen beſprengen, daar zelfs „ de verbitterde partyſchap dat lyk aan de bede van „ eene Moeder weigerde. Smaadlyk is het overſchot van „ dien waaren Vriend des Volks in den Tiber geſmeeten, „ met de lyken zyner aanhangelingen, zelfs der begraaf- „ nis onwaardig gekeurd.

„ Deerlyke uitgang van mynen oudſten telg! —— „ Doch dat gy geen voorſpelling zyt van het lot dat my- „ nen CAJUS dreigt —— CAJUS, geheel liefde voor het „ Volk van *Rome*, maar geheel haat jegens den Raad en „ de Grooten — geheel wraak over den dood van zynen „ Broeder. —— Ach! ik ongelukkige Moeder van eenen „ zo grooten en rampſpoedigen Zoon. —— Ik beef op „ elke maare uit *Rome*, die my misſchien de verheffing „ van mynen CAJUS tot den post van zynen Broeder aan „ zal brengen, op dat de volgende my zynen dood ver- „ kondige.

„ Nog ééne pooging zal ik, als Moeder, op het hart „ van mynen CAJUS waagen, of ik zyne ziedende drift, „ om het Volk van *Rome* te redden, en den dood van „ zynen Broeder TIBERIUS te wreeken, kan beteugelen ... „ nog ééne pooging op zyn hart. —— Ik zal hem bid- „ den ... maar zal dit eene *Romeinin*, zal dit de Dochter „ van SCIPIO, zal dit de Moeder der *Gracchen*, waardig „ zyn?"

Op dien trant worden deeze Beſpiegelingen voortgezet. Verſcheidenheid van toeſtanden verleevendigen dezelve; terwyl de loop der zaaken, en het lot van CAJUS, eene klimming aan de *Beſpiegelingen* byzetten, en de deelneeming van het gevoelig hart in haar leed, met het toeneemen van deszelfs zwaarte, verdubbelt.

De twee voorgaande Stukjes, en dit, heeft de Schryver zamengevoegd, onder den algemeenen Tytel van *Romeinſche Antieken van Vryheids- en Vaderlands-liefde;* dewyl het zeer waarſchynlyk is, dat hy uit de *Romeinſche Historie* niet weder Tafereelen, in deezen ſmaak, zal in het licht geeven. —— Dus zamengevoegd, maaken zy een Boekdeel uit, niet ongelyk aan dat van FRANK VAN BOR-

BORSELEN, enz. die by onze Landgenooten zo gunſtig ontvangen zyn. —— Wy wenſchen, dat de Schryver, zo gelukkig in dit vak ſlaagende, tydruimte mag vinden, om ons op meerder pennevrugten in dien ſmaak te onthaalen. Terwyl de keurige uitvoering der Drukpersſe, en de Plaaten van VINKELES, een bykomend cieraad aan deeze Werken byzetten.

Wy voegen hierby, als ſlaande op dit en de twee voorgaande Stukjes, ter voorkominge van een partydig oordeel over dezelve, ligt door zeker ſlag van Lieden in den Lande geveld, dat de Burger LOOSJES, de *Gracchen* in zo gunſtigen dag zettende, daar in wel afwykt van veeler ongunſtige denkbeelden, wegens die Volksvrienden gekoesterd, wat de Burger JAN TEN BRINK deswegen ſchryft. „ Eigen onderzoek, by gelegenheid, „ dat ik als Student eene *Latynſche* Redenvoering ter „ verdediging van TIBERIUS GRACCHUS hield, had my „ overtuigd, dat men dit edel Broeder-paar veelal, op „ het partydig gezag van CICERO, onrecht doet, en dat „ 'er weinig meer noodig is om derzelver handelingen „ gunſtiger te doen beſchouwen, dan de onderſcheide „ gebeurtenisſen hier toe betrekkelyk naauwkeurig uit „ een te zetten. Zulks is nu onlangs uitmuntend geſchied door STUART, *in de laatſte helft van het XI Deel* „ *zyner Romeinſche Geſchiedenis* (*)."

(*) J. TEN BRINK, — C. C. SALLUSTIUS *over de ſamenzweering van* L. S. CATILINA, enz. bl. 190, in eene Aantekening op eene zeer naſlaanswaardige *Aanmerking* daar door dien Schryver bygebragt.

Reize in Zwitſerland, door HELENA MARIA WILLIAMS. *Eerſte Deel. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop, 1798. *In gr. 8vo.* 246 *bl.*

Hoe veel 'er ook over *Zwitſerland*, in de laatſte jaaren, geſchreeven zy, zal deeze Reis door dat Gewest welkom weezen, gevloeid uit de pen eener zeer bevallige *Engelſche* Schryfſter, by onze Landgenooten niet onbekend, die haare *Brieven over de Franſche Omwenteling* geleezen hebben — eene *Engelſche* Schryfſter, die egter, ten aanziene van de *Franſche Omwenteling*, wat de oorzaaken en gevolgen betreft, niet *Engelsch* denkt; maar

maar zich eene warme Voorſtandſter betoont van de Volks-vryheid. De Party door haar in *Parys* aangekleefd, haare Vriendſchap met de Leden van de *Gironde*, die onder het *Revolutionair Gouvernement*, en de van bloed druipende dwinglandy van ROBESPIERRE, de voorwerpen van haat en derzelver Slachtoffers waren, deeden het haar te raade worden *Frankryk* te ruimen en na *Zwitſerland* te wyken.

Zy ſtelde haar wedervaaren, bevindingen en aanmerkingen op 't papier. Naar waarheid drukt zy zich uit, en geeft de beste kenſchets van haaren ſchryfarbeid, als zy, in de Voorreden, zegt: „ Men zal daadlyk beſpeu„ ren, dat ik, het geen ik gezien, het geen ik gevoeld „ heb, met verrukking van geest heb beſchreeven, en „ dat ik, om zo te ſpreeken, beproefd heb de kleur, de „ kragt, van die vlugtige gewaarwordingen uit te druk„ ken; het was eerst, na aan deeze eerſte behoefte van „ myne bewondering voldaan te hebben, dat ik my met „ ſpyt herinnerde, dat deeze treffende tooneelen, die ik „ met zo veel vermaak beſchreef, ook door anderen ge„ ſchilderd waren. Zyn myne ſchetzen onvolmaakt, ze „ zyn egter ten minſten oorſpronglyk en niet naar de „ boeken geſchetst, maar naar de natuur, en onder „ den warmen invloed van eenen eerſten indruk."

Dit maakt het Werk byzonder en belangryk teffens, voorkomt de geeuwende verveeling, welke anderzins de Leezers van dikwerf bezogte en beſchreevene Gewesten aangrypt. Hier by komt nog dat de tydsomſtandigheden nieuwe voorwerpen van beſpiegeling aan haaren geest aanboden. „ Het is," dus drukt zy zich uit, „ de Staat„ kundige en Zedekundige geſteldheid van *Zwitſerland*, „ die de gemeenmaaking van myn Werk kan regtvaardi„ gen; men zal 'er, geloof ik, de gewigtige uitwerkzels „ in vinden, welke het electriekvuur der *Franſche* Om„ wenteling, dat alle hinderpaalen om verre ſmyt of te „ boven komt, op dit nabuurig Land gehad heeft, en „ nog hebben moet; de Regeeringen der Cantons ge„ voelen, welk een gemaklyken geleider deszelfs ſnelle „ vonk in de geesten hunner Onderdaanen vindt, gelyk „ in dien van alle menſchen, en zy gevoelen den ſchok, „ zelfs terwyl zy denken dien te zullen ontduiken." —— Meermaalen hebben wy, in den loop onzer *Letteroefeningen*, ſtoffen aanroerende die op de *Franſche* Omwenteling en derzelver gevolgen elders betrekking hadden, het

noodig gekeurd, de Jaar- en Dagtekening van het des geschreevene te vermelden; waarom wy hier ook optekenen, dat der Schryfster's *Voorreden* het jaar en den dag draagt van 24 *Frimaire*, VI jaar, of 14 *Dec.* 1797.

„ Eene Waarneemster," gelyk de Vertaaler in het Voorbericht spreekt, als de Burgeresse WILLIAMS, „moest „ voorzeker dat Land met een ander oog beschouwen, „ dan haare voorgangers, vooral wat het Staatkundige en „ de Regeeringsvorm betreft; het geen zedert aldaar ge„ beurd is, en dat eene gansche omkeering van de Staats„ gesteldheid van *Zwitserland* ten gevolge gehad heeft, „ maakt dit Werk nog belangryker; men zal 'er de zaa„ den, de beginzelen en de oorzaaken, van die groote „ Omwenteling in ontwikkeld vinden; men zal de too„ neelen leeren kennen, daar gewigtige voorvallen gebeurd „ zyn, en veelligt nog andere gebeuren zullen; het „ werpt licht op het verschillend oordeel, dat men velt „ over die gebeurtenissen, en over de Omwenteling, door „ het *Fransch* Gouvernement, aldaar met kragt van wa„ penen te wege gebragt. Men zal 'er, eindelyk, een „ getrouw Tafereel van de tegenswoordige zeden der „ *Zwitsers* in vinden, die de Schryfster met de zeden en „ gebruiken van het hedendaagsch *Parys* vergelykt, en „ die op eene wonderlyke wyze by elkander afsteeken."— In die gedeelten hebben wy, by het doorleezen, eene zonderlinge voldoening gevonden; wy durven ze onzen Leezeren belooven.

De Burger PASTEUR smaakte, ten tyde zyner Opsluitinge, uit het wisselIot der Partyen in ons Land gebooren, in het overzetten, eene uitspanning; weinig Letterkundige arbeid, verklaart hy, is hem aangenaamer geweest. Wy verheugen ons dat het Werk in diens bekwaame hand gevallen is.

Drie en twintig Hoofdstukken maaken dit Eerste Deel uit, welker *Inhoud* voor aan geplaatst is; doch te breed voor onze opgave. *Bazel*, met veele byzonderheden die Stad betreffende, leeren wy eerst kennen, en steeken daar by af de geschetste Vermaaklykheden van *Parys*. —— *Zurich* wordt vervolgens beschreeven. —— Het bezoek by LAVATER geeft gelegenheid om over de gesteldheid van den Godsdienst in *Frankryk* uit te weiden, en, onder andere, te spreeken van de *Theophilantroopen*. Wy schryven af 't geen zy des vermeldt. „ In „ *Parys*," schryft onze Reizigster, „ontstondt een andere

„ eer-

„ eerdienst dan die van LA HARPE en ESSEYD ALI, te voo-
„ ren vermeld, en deeze bedreigt den Katholyken Gods-
„ dienst veel gevaarlyker dan alle de besluiten van de Ja-
„ cobynen immer gedaan hebben. Eenige eerbiedwaardige
„ en weldenkende Mannen, overtuigd dat zonder Gods-
„ dienst 's menschen geest een ydel gevoelt, dat men lie-
„ ver met iets anders vervullen moet dan met het stelzel
„ van de ondeelbaare stofjens, of den eerdienst van de
„ Godinne *Reden*, hebben eene Secte ingesteld, waar in
„ men, met ter zyde stelling van de Katholyke Leerstuk-
„ ken, welke zy denken dat op onkunde en bygeloof ge-
„ grond zyn, niet voor waarheden aanneemt, dan die
„ stukken, waar over alle Godsdiensten het eens zyn,
„ het zedenlyk bestier, naamlyk, van het heelal door
„ een Opperweezen, en de onsterflykheid der Ziel. Die
„ Sectarissen hebben den naam van *Theophilantroopen*
„ (Vrienden van God en Menschen) aangenomen. De
„ eenvoudigheid van hunnen eerdienst doet dien zeer
„ veel gelyken naar dien van de Dissidenten in *Engeland*,
„ en het loflyk doel van hunne leer heeft hun aanmoedi-
„ ging doen verkrygen van verscheide verlichte en zelfs
„ van veel vermogende in de Regeering. Een Lid van
„ het Uitvoerend Bestuur, LA REVEILLERE LEPEAUX,
„ heeft een Werkjen in het licht gegeeven, waar in hy
„ de twee Leerstukken, die den grondslag van hun ge-
„ loof uitmaaken, goedkeurt, en waar in hy doet gevoe-
„ len, hoe weinig dat van de Katholyken bestaanbaar
„ met de vryheid is. De geleerde en vaderlandlievende
„ GREGOIRE, Bisschop van Blois, heeft dit Stukje met
„ nadruk beantwoord, en beweerd, dat de Schryver niet
„ alleen de Natie belasterde, welker groote meerderheid,
„ naar zyn zeggen, katholyk en gemeenebest-gezind is,
„ maar ook de meest democratische regeeringen van *Eu-*
„ *ropa*, de kleine *Zwitsersche* Cantons.

„ De *Theophilantroopen* roepen in hun Gebed het Op-
„ perweezen aan als den Schepper van 't Heeläl, zy loo-
„ ven zyne goedheid in Lofzangen, en besteeden den ove-
„ rigen tyd van hunnen eerdienst tot eene Redenvoering
„ over het een of ander zedenlyk onderwerp, in welke
„ de verpligting van de vryheid te handhaaven, en de
„ wetten der Republiek te gehoorzaamen, nimmer ver-
„ geeten wordt. Verscheiden hunner zyn *Christenen*,
„ terwyl zy tegelyk *Theophilantroopen* zyn, terwyl andere
„ *Theophilantroopen* met versmaading spreeken van 't geen

„ zy

„ zy de *Christlyke Secte* noemen, niet weetende, of niet „ willende weeten, dat de Leer van het Euangelie de „ eenigste grondslag van hun eigen geloof is. De nede„ rige kamers, waar in zy eerst vergaderden, zyn nu „ verruild voor pragtige kerken, die de menigte, welke „ in hunne Vergaderingen koomt, niet bevatten kunnen. „ Zoo dra het uur, waar op men de geheimenis der „ Hostie aanbidt, voorby is, beginnen de *Theophilan*„ *troopen* hunnen Godsdienst te vieren; zy gebruiken eene „ zelfde Kerk; somtyds zyn de aanhangers van den eenen „ by den anderen dienst tegenwoordig, en daar door „ leeren zy ten minsten elkanderen wederzydsch verdraa„ gen (*).”

Dan laaten wy voortgaan. —— Het Boek eenige bladen te rug geslagen openliggende, viel ons eene aanmerking in 't ooge, die 't ons verwondert, dat de Vertaaler, die zomtyds eene aanteekening maakt, dezelve onaangeroerd gelaaten hebbe. De Reizigster na *Zwitserland* is zeker nooit of in langen tyd niet in ons Land geweest, anders waren haar de woorden niet uit de pen gevloeid: „ Dat een Hollander het loof van zyne boomen glad „ scheert, dat hy de laanen van zyne boschjens regt uit „ plant, men vergeeft het hem; het is met dezelfde „ hand, waar mede hy zyne dyken aanlegt, waar me„ de hy zyne kanaalen graaft, by hem is alles het werk „ van kunst.”

Breed en aartig weidt onze Schryfster uit over de *Bazelsche* Burgers, en de verlaaging aldaar van de andere klassen. Zy geeft een ongunstig denkbeeld van de Regeering aldaar, van de Universiteit, en den Staat der Weetenschappen aldaar. Ellendige staat, waarlyk, wanneer men de Hoogleeraars by 't lot kiest. Billyk betreurt men met haar het lot der Letteren in eene Stad, voorheen het middenpunt der Weetenschappen. „ Daar „ vinden zich de Hoogleeraars van de eerste waardig„ heden van den Staat uitgesloten, daar wordt de Ge„ nie even als andere Vreemdelingen behandeld, men „ weigert haar het regt van burgerschap.” —— Het ontbreekt 'er egter niet aan eenige verlichte Mannen, 't welk haar doet schryven: „ Schoon derzelver ge„ tal

(*) Dit verschynzel der *Theophilantroopen* heeft den Leden van TEYLER's Godgeleerd Genootschap gelegenheid gegeeven tot het ophangen eener Pryvraage.

„ tal niet aanmerkelyk is, zal égter het Canton *Bazel*, in de „ herſtelling der Vryheid, welke *Zwitſerland* gereed is „ te ondervinden, om deszelfs zedenlyke omſtandigheden „ en geographiſche ligging, de eerſte zyn om de ban- „ den van zynen ſtaatkundigen dood af te werpen."

Zeer leezenswaardig zyn 's Schryfſter's aanmerkingen over den oorſprong der *Zwitſerſche Vryheid*, en de Regeeringsvorm der kleine Cantons, die, ſchoon den naam van een Volksregeering draagende, onder eene erflyke Ariſtocratie ſtaan. Zy toont, hoe de gierigheid de Inwoonders van de kleine Cantons de *Franſche* Omwenteling zo zeer heeft doen haaten als de bygeloovigheid; dewyl zy zeker Tractaat van vriendſchap, op eigenbelang gegrond, dat te vooren tusſchen hun en *Frankryk* beſtondt, heeft doen verbreeken. „ Men heeft," laat zy 'er op volgen, „ geene groote ſcherpzinnigheid van geest „ noodig, om te voorzien, dat de misbruiken der *Zwitſerſche* Regeeringen (Misbruiken van welke zy veele „ aanmerkelyke ſtaaltjes opgeeft) zullen hervormd wor- „ den. Alle geſchiedenisſen zyn vol voorbeelden van „ die onverwagte ontwaaking, zoo noodlottig voor de „ tyranny, van die uitbarſtingen der harten, als zy ge- „ dwongen en tot een uiterſten gedreeven worden. De „ *Zwitſers* hebben ſlechts hunne eigene Jaarboeken te „ raadpleegen om te leeren hoe men zich van onder- „ drukking ontſlaat. —— En zy zullen ongetwyfeld „ gevoelen, dat de tyd van heldenmoed niet geëindigd is „ met die der Ridderſchap, en dat zy, die de voetſtap- „ pen van ALBERT drukken, ook een VERNER VAN „ STAUFFEKEN, of eenen WILLEM TELL, op hunnen weg „ kunnen ontmoeten."

Dan zullen wegvallen alle die zotte grillen, welke zy zo meesterlyk aftekent, by de Inhuldiging van den Bailluw van *Lugano*, en de Inhaaling van den Bailluw van *Bellinzone*.

Treffend is de op zichzelve ſtaande Geſchiedenis van eene *Franſche Uitgeweekene*, welke zy op haaren weg ontmoet; met gevoel is dezelve geſchreeven, met deelneeming zal elk ze leezen.

In eene Valei, van *Graauwbunderland* afhanglyk, gekomen, geeft zy zeer geestige aanmerkingen op over de Omwenteling by de *Graauwbunders* voorgevallen.

Was ons bepaald blad niet reeds bykans vol, wy zouden onze Leezers onthaalen op de keurige beſchryving van

van de Gastvryheid der Bewoonderen van den Berg *St. Bernard*, van hunne Herderlyke Leevenswyze en bezigheden.

Naa veel omreizens en tochtjes op Meiren, die niet altoos zonder gevaar afliepen, en beschreeven worden met een leevendig gevoel, komt de Reizigster aan de *Alpen*, en zegt met den aanvang: „ Als de Bewooners dier „ bergen van de *Alpen* spreeken, verstaan zy door dat „ woord niet die lange ketenen van Bergen, die kaal of „ met ys bedekt zyn, en aan welke wy dien naam gee- „ ven. In hunne taal verwekt de benaaming van *Alpen* niet „ het denkbeeld van hoogte, maar dat van vrugtbaarheid; „ zy verstaan 'er altoos door, hoogten, goed voor weiden „ geschikt. Door de woorden *Gletscher*, *Horn*, *Stock*, „ onderscheiden zy de verschillende deelen van hun ge- „ bergte; de *Alpen*, met eeuwige Sneeuw of Ys be- „ dekt, zou voor hun eene onverstaanbaare taal zyn."

De Reizigster nadert met het einde van dit Deel den *Rhyn*, en sluit het met een Lofzang, in 't midden der *Alpen* gedicht.

Meer dan aanstippen konden wy niet; het volgend Deel zal ons gelegenheid verschaffen om iets breedvoerigers over te neemen. Het nu gedaane is genoegzaam om onze Leezers het belangryke en verlustigende deezer Reize te doen kennen.

Ontdekkingen in de Zuidzee, en Berichten aangaande DE LA PEROUSE *en zyne Tochtgenooten, opgemaakt uit spooren van zyne Reis, op onderscheidene Eilanden en Landen der Stille Zee gevonden; als mede aangaande een groot Eiland, thans door Fransche Vlugtelingen bevolkt. Uit het Fransch vertaald. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1799. *In gr. 8vo. 212 bl.*

De eerste Bladzyde van dit Reisverhaal bekleedt de plaats eener Voorreden; wy schryven dezelve geheel af. —— „ Het geen men leezen zal is het uittrekzel van eenen Brief, welken een Franschman schreef aan zynen Vriend te *Pondichery;* dezelve is gedagtekend van het *Gastvrye Eiland* in de *Zuidzee*, den agt en twintigsten van Louwmaand 1795.

„ De Schryver van den Brief verliet *Frankryk* den zeventienden van Wiedemaand des Jaars 1789, trok *Span-*

Spanja en daar naa *Portugal* door, alwaar hy zich in 1790 inſcheepte om na *Brazilien* over te ſteeken, en daar hield hy zich op tot in het Jaar 1793. In dien tyd had eene maatſchappy van Portugeeſche Kooplieden tot eenen verren tocht een Vloot van vier Schepen toegerust, op welke hy dienst nam. Het was dezelve te doen, om kondſchap te neemen van een Eiland, dat in het vorige jaar in de *Zuidzee* ontdekt was, door eenen Kapitein in dienst deezer maatſchappy, die van daar goud en peerlen had medegebracht. —— Iets oordeelde de Uitgeever van deezen Brief tot een beter begrip van ſommige voorvallen, die de Leezer hier zal aantreffen, aangaande deszelfs Schryver te moeten zeggen; maar ook met dit weinige rekent hy zich van zynen plicht gekweeten te hebben, en laat den Schryver des Briefs aanſtonds zelve ſpreeken."

By deezen Reistocht, met het aangeduidde oogmerk, om *Paarlen* en *Goud* te vinden, ondernomen, oordeelden de Reizigers „ belang te hebben denzelven geheim te houden," gelyk wy, by zekere gelegenheid, in het Reisverhaal leezen. 't Geen 'er van ontdekt wordt in dit verhaal is weetenswaardig genoeg op zichzelven; en krygt eene bykomende waarde, uit hoofde van 't geen wy vermeld vinden, wegens DE LA PEROUSE, over wiens lot men zo lang in 't onzekere hing, en de ſchroomlykſte uitzigten, helaas! bewaarheid, koesterde.

Het Schip, waar op onze *Brieffchryver*, of liever *Reisverhaaler*, zich bevondt, van de andere Schepen eenigzins verwyderd, leedt ſchipbreuk op een onbekend Eiland, *Méieo* geheeten. 't Gevaar van Lyfsverlies door 't water ontkomen, liepen zy dat van vermoord en door de Eilanders opgeëeten te worden. In 't dreigendst van dien nood daagden Scheeplingen van dezelfde Vloot, aan den anderen kant geland, te hunner verlosſinge op. Naa eenigen verderen kryg, volgt Vrede met de Inboorelingen.

Dit Eiland was voortyds door *Europeërs* bezogt geweest. Een Latynsch opſchrift, eerst gebrekkig ontdekt, en naderhand duidelyk geleezen, gaf hun te verſtaan: *Alvar. de Mendoça en Mindanna zyn, onder Gods hulp, hier aangekomen, in 't Jaar* 1567. Ook vonden zy met zeer duidelyke woorden DE LA PEROUSE 1792 geſchreeven.

De vyandlykheden met de Eilanders wisſelden af in de gul-

gulste onthaalen; doch werden deeze afgebrooken door den Oorlog, den Eilanderen aangedaan door die van het nabuurig Eiland *Moareé*, waar in de *Europeërs* deel namen, en den vrede bewerken. De beschryving van het gevegt is der moeite waardig geleezen te worden; als mede het verslag van de geordendheid deezer vegtende Eilanderen. „ Ik heb," zegt de Schryver, „ den Wapenhandel der *Franschen*, *Engelschen* en *Duitschers*, gezien, en ben van de groote krygsoefeningen der *Pruissische* troupen ooggetuigen geweest; maar nimmer hadt myn oog iets dergelyks aanschouwd." —— „ Dit alles," voegt hy 'er nevens, „ gebeurde op den dertienden van Grasmaand van het Jaar 1794. Deeze dag was voor ons een dag, waar aan wy altyd zullen blyven gedenken. Wy hadden twee volken, die menscheneeters waren, samen bevredigd, en zonder twyfel waren wy de eerste Reizigers, waar aan een dergelyk geluk ten deele viel. Mogt deeze bevrediging lang genoeg stand houden, om deeze volken het afgryslyk gebruik van het eeten hunner gevangenen te doen vergeeten! Welk gebruik intusschen by hun minder het gevolg van wreedheid, dan wel van een diep gevoel van haat of wraakzugt is; het welk daar uit bleek, dat zy op onze vraag, of zy ook hunne Landgenooten aten, het grootste afgryzen te kennen gaven; terwyl zy ons integendeel op het vleesch hunner vyanden zogten te onthaalen. —— Wy waren bemiddelaars en getuigen van hun Vredesverdrag geweest, en gelooven, dat het niet zal geschonden worden, ten minsten met meerder recht, dan men rekenen kan op de bedrieglyke verbintenissen van die eerlooze en meinedige volken van *Europa*, die zich voor beschaafd uitgeven, en intusschen meer barbaarsch dan de Wilden zelven zyn; van die volken, die wel geen menschen eeten, maar hen echter in koelen bloede vermoorden. In het tydstip, dat ik dit schryve, is mogelyk myn Vaderland de prooi van de ysselykheden eenes burgerlyken oorlogs, en worden mogelyk deszelfs ingewanden van een gescheurd door kannibaalen, duizendmaal wreeder dan die van *Méïco*."

De Overste en aanvoerder der *Moareers* krygt van den Schryver, terwyl hy het met de stukken bewyst, den lof, „ dat hy den korten tyd zyns vertoevens veel beter besteedde dan zekere Vorsten van *Europa* of *Asiën*, die zich liever aan hunne vermaaken, dan aan het geluk van hunne Onderdaanen, wyden."

In

In dit verhaal komt ons reeds veel voor, om het Eiland en de Eilanders te doen kennen; dan geeft de Schryver plaats aan *Waarneemingen, getrokken uit het handschrift van zynen Vriend de Heer* DE HURTO, die op deezen tocht, door een vergiftigde pyl gewond, aan die wonde overleed. De Schryver geeft het Character op van deezen *Portugees*, een allerbeminnenswaardigst man, wiens kort Leevensberigt hier is ingevlogten.

Hy beschryft *Méïeo* als 30 of 35 mylen in de lengte, en op zyn meest 15 of 25 mylen in de breedte. De ligging op de Globe wordt hier niet vermeld, als bespaard voor het algemeen Dagregister deezer Reize. Het wordt in Zee zeer moeilyk ontdekt, of men moet 'er zeer digt by weezen. Het gezigt is zeer betoverend, of, om de woorden van DE HURTO te gebruiken, „ het is een heerlyke tuin, dien God in het midden der Zee geplaatst heeft; het is het beloofde land, het aardsch paradys; men zou een CAMOENS moeten zyn, om 'er eene goede beschryving van te geeven." —— De beschryving intusschen van DE HURTO heeft zeer veel bevalligs, en teffens verwonderlyks. Naar de uitgestrektheid is het zeer volkryk; hy schat de bevolking, in evenredigheid, tweemaal zo groot als die van *Frankryk*. In drie onderscheide stammen zyn de Eilanders kennelyk verdeeld. Elk deezer wordt beschreeven.

In de taal des Eilands kon geen der Tochtgenooten met hun spreeken, en zy kenden geene andere; alles moest door Tekens geschieden, 't geen het onderhoud lastig maakte; doch zy waren vlug van begrip. De vrugtbaarheid deezes Eilands is verbaazend, de Vischvangst onvoorbeeldlyk overvloedig; de Eilanders zyn groote eeters, en geenzins spaarzaam op hun teerkost. Ten aanziene van de Nat. Hist. vinden wy wel eenige, doch, waar over DE HURTO zich zelfs beklaagt, onvolkomene, berigten.

Naa de invlechting van dit geenzins onbelangrykst gedeelte des Werks, dat ook misschien in beter styl dan de Brief zelve geschreeven geweest is, althans de Vertaaling van dit gedeelte heeft ons beter dan die van het overige bevallen, vaart de Briefschryver voort met het vervolg der Reize. Zy naderden het Eiland *Moarée*; dan, hoe sterk uitgenoodigd, landden zy daar niet. Een nieuw ontdekt Eiland stelde hun aan nieuwe gevaaren

by de landing bloot, en kostte onder andere het leeven aan den Heer DE HURTO.

Op een ander onbewoond Eiland, vonden zy veele merkwaardige Planten, bovenal een zonderlinge *Tsplant*, hier beschreeven. —— Een menigte Eilanden zeilden zy voorby; dan op een derzelven zagen zy een Mensch op de kruin van een rots wandelen, die gebaarden, als om hun te roepen, maakte. Gebaarden zo aanhoudend en ernstig, dat men te raade werd den sloep uit te zenden; men kreeg de boodschap dat deeze Man een *Franschman* was, die verzogt aan boord te mogen komen. Dit werd ingewilligd, en gaf hy te kennen, „ dat hy LEPAUTE DAGELET heette; dat hy een Sterrekundige, en in die hoedanigheid den Heer DE LA PEROUSE op zynen tocht gevolgd was; dat het Schip *la Bousfole*, waar op de Heer DE LA PEROUSE zich bevondt, op den drie en twintigsten van Lentemaand des Jaars 1792, in den brand gevlogen was, op het oogenblik dat hy een nieuw Eiland ontdekte, door welk ongeluk het scheepsvolk verpligt was geworden om aan land te vluchten; dat zy daar in 't eerst door de Inwooners wel ontvangen wierden; en met hen, geduurende drie maanden, in de beste verstandhouding geleefd hadden: maar dat deze vriendschaplyke verkeering daar na was verstoord geworden, by gelegenheid, dat het scheepsvolk op dat Eiland eenige boomen gekapt had, om den bouw van een schip, waar mede zy na *Europa* hoopten te rug te keeren, te voltooien; dat zy verscheide gevechten hadden moeten doorstaan, in welke zy door de kracht hunner vuurwapenen in het eerst de overhand hadden, maar dat zy vervolgens, toen het buskruid begon te ontbreeken, waren uitgerooid geworden, en dat de Heer DE LA PEROUSE in een deezer gevechten gesneuveld was; dat hy, LEPAUTE DAGELET, zich met agt andere *Franschen* in een sloep, doch zonder leevensmiddelen, zonder wapenen, en zonder voorraad, gered hadt; terwyl zy niets van alle haare [hunne] bezittingen over hadden, dan de kleederen, die zy aan 't lyf droegen; en dat zy, na, geduurende drie dagen, blootgesteld aan het lyden van schipbreuk, en aan het gevaar om van honger te sterven, op Zee omgezworven te hebben, eindelyk aangeland waren op het Eiland, waar wy hen [hem] gevonden hadden."

Naa een verslag van de dorheid, onvrugtbaarheid en on-

ongezondheid des Eilands, verhaalt die verloste van 't zelve, „ dat hy ſedert byna agttien maanden, dat hy op dit noodlottig Eiland gekomen was, alle zyne medgezellen achter elkan.'er hadt zien ſterven; dat zy, verpligt zynde om onder den blaauwen hemel, aan de ſtinkende dampen, die uit de moerasſen opſteegen, aan regen, aan wind en alle andere ongemakken der lucht blootgeſteld, te ſlaapen, zwaare verkoudheden en ysſelyke ziekten zich hadden op den hals gehaald, en dat veelen geſtorven waren met een geheel lam of met vergiftige puisten overdekt Lichaam."

Deerlyk was hy zelve geſteld, en kon de kunst niets te zyner beterſchappe uitwerken; hy overleed weinig dagen naa deeze gelukkige ontkoming, naa eenige berigten van PEROUSE, hier vermeld, gegeeven te hebben.

Onze Zeelieden naderden het Eiland, waar die onderneemvolle Man te ongelukkig zyn laatſten dag zag; doch gingen 'er niet aan wal, weshalven wy hier ſlegts vermoedelyke berigten van dit Eiland, en wegens de Inwoonders van het *Ongelukkig Eiland*, vinden.

Naa het uitſtaan van veele Zeegevaaren, troffen zy een Eiland aan, welks veilige Baai hun uitnoodigde om 'er te ankeren. Eenigen tyd hielden zy dit Eiland, 't welk veel zonderlings opleverde, voor onbevolkt. Te hunner groote verbaazing ontdekten zy, door een verrekyker, Paarden voor een Ploeg geſpannen, en een man 'er agter, die het land bebouwde. Men beraadſlaagde of men zich aan de Inwoonders bekend zou maaken dan niet. Het laatſte gevoelen hadt de overhand. Zy begreepen, dat deeze bewoonders, die het land met den ploeg bebouwden, die paarden hadden, en met de kunſten der oude wereld bekend waren, niet anders dan eene Volkplanting kon zyn, door een magtig Volk derwaards gezonden. Intusſchen was 'er geene waarſchynlykheid dat een *Europeisch* Volk 'er aan gedacht hadt om in deeze ſtreeken eene Maatſchappy te vestigen, en deeze Maatſchappy kon, huns bedunkens, voor het overige noch gevaarlyk noch aanmerkelyk weezen: „ maar wy hadden," zegt de Schryver, „ 'er belang by, om onzen Tocht geheim te houpen; en, in gevolge daar van, gedroegen wy ons aldus."

Het beoogde verzeilen van daar werd aan den ingang van de Baai belet; zy zagen zich te rug ſtooten, door een geweldigen wind, die onder het zeldzaame hier beſchree-

ſchreeven verwulfzel van het gebergte heenen ſloeg, en den doortocht belette. Acht dagen arbeidden zy om dit beletzel te boven te komen. Van den nood moesten zy eene deugd maaken, en wederkeeren na de eerſte Legplaats, die hun middelen van onderhoud, welke zy daar, waar zy nu waren, niet vonden, bezorgd hadt. —— Met een ontroerd hart kwamen zy aldaar te rugge. „ Nu was het geen tyd meer," luidt de taal des Schryvers, „ van te overleggen, welk eene party wy, in zulk een verdrietigen toeſtand, te neemen hadden. Deze was, om ons aan de Inwooners bekend te maaken, hen van onze aankomst te onderrichten, en hun eene bezending toe te ſchikken. Ook dit was de algemeene ſtem."

Nieuwsgierig worden wy en de Leezers gelaaten, dewyl het Verhaal hier plotslyk afbreekt. Doch op het ſchutblad vinden wy de onderrigting, dat dit Stukje van nog een van gelyke dikte ſpoedig zal gevolgd worden, waar mede dit Boek compleet is. Wy zullen niet verwylen, om des onze eigene nieuwsgierigheid en die onzer Leezeren te voldoen.

Het Financieel Betoog, om, zonder buitengewoone Geldheffing, het benoodigd Geld voor de Bataafſche Republiek te vinden, verdeedigt; en alle de daar tegen gemaakte Aanmerkingen wederlegt. Benevens eene beoordeeling van het uitgekomen Plan van algemeene Belasting. Door C. ZILLESEN. *Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1799. *In gr. 8vo.* 30 *bl.*

Hadt de Burger ZILLESEN in 't ſlot van zyn *Financieel Betoog* aangeboden, om, zo 'er hier of daar bedenkingen op dit zyn Plan mogten vallen, die zwaarigheden op te losſen (*), hy kwyt zich in deezen van zyn woord.

Een Brief van een *Westfries*, aan een *Hagenaar*, hadt zyn plan afgeſchilderd als *vreeslyk nadeelig voor het Land, de Kooplieden, Renteniers, Ambagts- en Werklieden.* —— In tegenſtelling van zulk een *uitvaaren* tegen zyn Plan, hadt hy het genoegen van 't zelve gerugſteund te zien door een Request der *Utrechtſche Burgery*, en dat het by het Wetgeevend Lichaam deezes Lands in overweeging was gekomen.

Te regt neemt hy in opmerking, dat zyn Tegenſchryver geen agt gegeeven hadt op zyne gemaakte onderſcheiding van de

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1798. bl. 557.

de Muntspecien *die alleen voor binnenlandschen Handel gebruikt worden* —— en het zogenaamde *Wissel-* of *Bankgeld.*

Vervolgens zet hy zich om te beantwoorden de abusive geschatte hoeveelheid des omloops van ons Geld, by den Tegenschryver gesteld op 60 en hoogst op 80 Millioen in Vredestyd; en toont, met daadlyke bewysstukken, eene groote misrekening van zyne Party in deezen.

In het *Financieel Betoog* hadt de Burger ZILLESEN, van het kloppen der *Zesthalven* tot *Schellingen* spreekende, de eerstgemelde op 60 Millioenen begroot; de Commissie der Financie hadt aan deeze begrooting getwyfeld, waarom hy hier iets naders ten grond zyner gissinge aanvoert.

Dit gedaan hebbende treedt hy ter meer byzondere wederlegging zyns Tegenschryvers in de opgemelde byzonderheden. Verdeedigt, in de eerste plaats, zyn ontwerp, om de *Zesthalven* tot *Schellingen* te kloppen, tegen de aanmerkingen des Briefschryvers; en betuigt hy inmiddels zyne verwondering, dat de Commissie van Financie des aanmerkingen gemaakt hebbe, „ als niet kunnende begrypen, dat onschadelyke middelen, door „ het voorig Bewind ingevoerd, schadelyk zouden worden „ door navolging van het tegenwoordige; maar waarschynlyk „ heeft men uit het oog verlooren de onderscheiding, die ik „ van onze tweederlei soorten van Munten gemaakt heb."

Wyders handhaaft de Schryver zyn Plan wegens het verwisselen der Obligatien niet alleen tegen den Briefschryver; maar ook tegen de gearresteerde Heffing van 4 pCt. voorbetaaling, by de Commissie van Financie vastgesteld. Hier over uitgeweid hebbende, schryft hy, „ in het Financieele is het niet genoeg „ Plannen te vinden, die aan de behoeften van den Staat vol„ doen. Neen. Dezelve moeten ook minst schadelyk voor „ den Burger zyn. De omloop des Gelds moet men als het „ Kroonrad beschouwen, 't welk alle raderen der werkzaam„ heden in beweeging houdt, het minste verlies van kammen „ uit dit kroonrad vertraagt den omloop van alle daar op wer„ kende raderen."

ZILLESEN verzet zich voorts tegen de aanraading des Briefschryvers tot eene Belasting op de Inkomsten. En daar deeze belastingen thans als de beste worden beschouwd, kan hy niet nalaaten des zyne aanmerkingen in 't midden te brengen. Tusschen beiden ontgloeit 's Mans yver, en hier byzonder; immers hy schryft, naa het onevenredige en onbillyke, zyns agtens aangetoond te hebben, „ Dat Amptenaaren of vermogende Burge„ ren, welke die plannen ontwerpen, en groote inkomsten „ hebben, zulks kunnen betaalen, levert geen bewys op, dat „ minder vermogende Burgers zulks ook kunnen doen. In dat „ geval moet een gunsteling der Fortuin geen vergelyking „ met zichzelven maaken; maar eerst de Burgermaatschappy in „ haar meerder en minder vermogende standen bestudeeren,

„ en

„ en dit doende, en een gevoelig hart hebbende, omtrent zy„ ne minderen, is hy verpligt zyne Plannen daar naar in te „ rigten, en op deeze myzelven voorgeschreevene grondbe„ ginzelen heb ik altoos de door my ontworpen Plannen van „ Belastingen ingerigt. Ja, zo men eens verder onderzoekt, „ wie betaalen de belastingen op de Inkomsten regtvaardig? De „ Braaven in den Lande; daar intusschen vyanden van de te„ genwoordige orde van zaaken, en de zulken, wien hun Pa„ triottismus slechts eigenbelang is, niet meer geeven dan zy „ kwyt willen weezen, als bewust dat zy de recherche in dee„ ze kunnen ontduiken; wyl niemand hunne Inkomsten naauw„ keurig kan weeten, en naauwkeurige opgaven van dien te „ vorderen, meer pasfende zou zyn voor eene despotieke, dan „ wel voor eene Republikeinsche Regeering. —— Mogelyk „ zullen veele myner vrymoedige oordeelvellingen berisplyk „ voorkomen: maar het vleijen en pluimstryken tot de despo„ tieke en niet tot de Republikeinsche Staatsbestuuren behoo„ rende, zo schaam ik my nimmer de waarheid ongeveinsd te „ zeggen, als overtuigd, dat niet schreeuwen van Vryheid, „ Gelykheid en Broederschap, maar alleen door nuttige daad„ zaaken het algemeen geluk des Volks kan bewerkt worden. „ Alle voorgeslagen ontwerpen tot herstel, en nuttige uitvin„ dingen daar toe dienstbaar, behooren derhalven op geene „ langwylige sleeptouwen genomen; maar langs de kortste wegen „ onderzogt te worden. De nationaale tyd tot middelen van „ herstel voor ons Vaderland is te kostlyk, en het verzuim „ daar van onverantwoordelyk voor het Volk."

De Burger ZILLESEN, dit Stukje afgeschreeven hebbende, kreeg het Rapport van de Burgers J. H. SICCAMA en B. VAN REES, met een ontworpen Plan van algemeene belasting voor onze Bataaffche Republiek, in handen, en deelt 'er zyne gedagten over mede, die verre zyn van daar mede in allen deele te strooken.

Genoeg hebben wy bygebragt om dit Stukje der leezinge aan te pryzen, als een toevoegzel, behoorende by zo veel, als deeze Burger, het Financieweezen betreffende, geschreeven heeft. —— Het slot schynt aan te duiden, dat hy des niet meer zal schryven; althans hy betuigt, „ dat om een uitgewerkt „ Plan te ontwerpen, dat in allen opzigte kan voldoen, hem de „ noodige hulpmiddelen ontbreekende, hy zich niet verder we„ gens dit onderwerp zal inlaaten; in hoope, dat kundiger in dit „ vak, en die toegang tot al het noodige daar toe hebben, „ het hoogst mogelyk volmaaktste Plan in deezen aan het Wet„ geevend Lichaam zullen voordraagen."

De Overwinning der Nederlanders, by Chattam; aan hun voorgesteld op het einde der agttiende eeuw: Lierzang, door CORNELIS LOOTS. *Uitgesproken in de Maatschappy* Felix Meritis, *den 6 Maart* 1799. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1799. *In gr. 8vo. 29 bl.*

Deze uitmuntende Lierzang, waarin de Dichter het grootsche onderwerp met waardigheid behandeld heeft, verdient met recht onder de schoone Dichtstukken gerekend te worden. Vooraf gaat, by wyze van inleiding, nevens eenige vrymoedige aanmerkingen over de Burgerlyke en Staatkundige Vryheid, een beknopt verslag van deze gewigtige en roemryke gebeurtenis en de daarop betrekking hebbende omstandigheden. Onpartydigheid en warme Vaderlandsliefde straaien overal in dit Werkje door, dat tevens blyken draagt van des Dichters bekwaamheid om een voordelig gebruik te maken van alle schoonheden die een diergelyk onderwerp kan opleveren; naar ons gevoelen heeft hy die met oordeel in dezen Lierzang weten te schakeeren, en door meesterlyke en stoute trekken nieuwe fraaiheden daaraan toegevoegd; by voorbeeld, na den tegenwoordigen beklagenswaardigen toestand van onze Zeemagt, weleer zo geducht by alle Volken, geschetst te hebben, zingt hy:

En noch, ô Neêrland! juigcht ge, in armoê neêrgezonken:
Voegt dan aan 't ongeluk het lagchend feestgebaar?
Past hem de trotsheid ooit, die kermt in 't bangst gevaar?
Waarom als in triomf dan met uw vlag te pronken?
Wat baat het dat gy die op spits en trans verhoogt,
Daar zy op d'oceaan niet langer word gedoogd!
Verhef uw vlaggen dan als ze op de scheepskampanje
Van 't onverwonnen hoofd, dat uwe Vloot gebiedt,
Weêr wappren langs de zee, in 't aanzien van Brittanje,
Maar toon uwe ongevreesde ontsierde wimpels niet.

Wie vormt niet met ons den wensch, dat wy weder eenmaal in staat gesteld mogen worden, om de heldendaaden onzer Voorouders zo schoon te kunnen *verrichten* als wy dezelve kunnen *bezingen!*

De Alpen; naar het Hoogduitsch van HALLER; *door* B. NIEUWENHUIZEN. *Te Delft, by* M. Roelofswaert, 1799. *In gr. 8vo.* 31 *bl.*

Onder de veele Dichtstukken, door den beroemden HALLER vervaardigd, mag het Stuk, getyteld: „ *die Alpen*," met recht den naam van *uitmuntend* draagen; niet zonder reden zegt daaröm de Vertaaler: „ dat hetzelve by alle Kunstkundigen niet slechts voor eene der beste lettervruchten van dezen Dichter; maar voor een meesterstuk der Hoogduitsche Poëzy wordt gehouden."

Hetzelve bevat een alzins schoon en dichterlyk Tafereel, zoo van de verbaazende en prachtige Natuurverschynselen, die de Alpen opleveren, als van den gelukkigen toestand en de eenvouwige leefwyze der Zwitsersche Landbewooneren; en het verwondert ons geenzins, dat de Nederlandsche Dichter NIEUWENHUIZEN, naadat hem de lust, om eene Vertaaling van het bovengemeld Stuk te waagen, bekroopen hadt, nu en dan door de moeilykheid dezer taak werdt afgeschrikt, en niet dan naa langen tyd zyn voorneemen volbracht.

Overtuigd van het bezwaarlyke, om een Dichtstuk van dien stempel, uit de Hoogduitsche taal, die, uit haaren aart, krachtig, zinryk, en verheven is, in Nederduitsche verzen over te brengen, moeten wy den Burger NIEUWENHUIZEN ons genoegen betuigen over de schoon uitgevoerde Vertaaling, die op zeer veele plaatsen zyn dichterlyk genie kenschetst; schoon wy tevens moeten aanmerken, dat hy deze Vertaaling, op meer dan éène plaats, naar ons oordeel, wat al te vry heeft behandeld, en alzoo hier en daar van den zin en meening des oorspronglyken Opstellers al te wilkeurig is afgeweken; waardoor het Nederduitsche eenige schoonheden mist, die het, by eene getrouwere naavolging van het Hoogduitsche, hadt kunnen en behooren te behouden.

Tot staaving dezer aanmerking, zullen wy hier in beide taalen een Couplet laaten volgen; terwyl wy niet twyffelen, of elk, die de Hoogduitsche taal verstaat, zal terstond het verheven schilderächtige van het oorspronglyke boven de Vertaaling zien uitblinken. Wy kiezen daartoe het 36ste Couplet; luidende in het oorspronglyke dus:

Hier zeigt ein steiler berg die Mauer-gleichen spitzen,
Ein wald-strom eilt hindurch, und stürzet Fall auf Fall,
Der dick beschäumte flusz dringt durch der Felsen ritzen,
Und schleszt mit gäher kraft weit über ihren wall:

Das

Das dünne wasser theilt des tiefen falles eile,
In der verdickten luft schwebt ein bewegtes grau,
Ein regenbogen stralt durch die zerstäubten Theile,
Und das entfernte Thal trinkt ein beständigs Thau.
Ein wandrer sieht erstaunt im himmel ströme fliessen,
Die aus den wolken fliehn, und sich in wolken giessen.

Welk Couplet door NIEUWENHUIZEN dus vertaald is:

Een grootsche woudstroom stort zich vreesselyk van boven
De stylste rotsen af, en vormt een' waterval;
De dik beschuimde vloed dringt bruisschend door de klooven,
En murmelt zachtkens voort door 't bygelegen dal.
En heeft men zich, met moeite, op 't styl gebergt verheven,
Waar langs, met woest gebrul, de woudstroom heenen bruischt,
Dan ziet men, boven zich, de dunne wolken zweeven,
Wyl tevens, onder ons, een vruchtbre regen ruischt.
Natuur! wie kan naar waarde uw ryke pracht verheffen?
Zelfs moet uw kleenst gewrocht ons met verwondring treffen.

Meer voorbeelden van dergelyke afwykingen konden wy hier aanhaalen; dan liever willen wy onze Leezeren uit de Nederduitsche Vertaaling nog iets mededeelen, en kiezen daartoe de vier laatste Coupletten van dezelve; zynde van dezen inhoud:

ô Dwaas! die 't hoofsch gewoel een rein vermaak durft heeten,
Waar boosheid en verraad op deugd en onschuld woedt;
U kluistert wufte pracht in een verguldé keten,
Die andren wel behaagt, maar u bezwyken doet.
Gunt de eerzucht wel den slaap aan haare lievelingen?
Woont vrede wel in 't hart dat naar laurieren tracht?
Kan wel de waare rust de sponde eens vreks omringen,
Die, by al 't goud der aard', naar meerder schatten smacht?
Kan ooit de vriendschap dáár het reinst geluk bereiden,
Waar nyd en eigenbaat zelfs broederharten scheiden?

Daar doet een woest tyran zyn slaafsche dienaars slagten,
Zyn purper is geverwd met rookend burgerbloed;
Daar durft men ongestraft de deugd en trouw verächten,
En helsche plonderzucht smacht naar verboden goed:
De geile lust verkort den jongen levensmorgen;
De dartle weelde heerscht, en elk is slaaf 'er van;
De vrek verzamelt goud, doch 't baart hem niets dan zorgen,
Wyl hy het wel bezit, maar niet genieten kan:
Waar wenschen wenschen, en waar jamren jamren baaren,
Ontvliën in stadige angst de jonge levensjaaren.

Maar gy, eeläartig volk! (*) deelt samen heil en smarte,
En gy kent de ondeugd niet, waardoor de ziel ontäart;
Uw gunstig lot vóórkomt de wenschen van uw harte,
Met goedren, wier bezit geen bittre zorgen baart;
Geen innerlyke slang doorknaagt uw rein geweten,
Geen laat berouw verpest de vreugd, die gy geniet;
Kunt ge u, dit oogenblik, volmaakt gelukkig heeten,
Ook 't ander oogenblik teelt u geen zielverdriet:
Gy leeft altoos gelyk, niet laag, niet hoog verheven,
En 't uur van uwen dood is rustig als uw leven.

ô Zalig, wie als gy, ver van 't gewoel der steden,
Den aanbestorven grond van eigen akk'ren ploegt;
Die zy' noch purper eischt om zich met smaak te kleeden,
Wien ongekruide spys en schaamle drank vernoegt;
Wien 't koele westenwindje, in schaduw van de linden,
Een kommerloozen slaap en zachte ontwaking geeft;
Wie nooit een hooge zee, of bulderende winden,
Of 't woest bazuingeschal des krygs te vreezen heeft;
Wiens weltevreden hart geen grooter heil durft denken:
De Hemel kan hem zelf geen meer genoegen schenken! ——

Ten slot merken wy nog aan: dat de Vertaaler onbekend schynt geweest te zyn met de Elfde Uitgave van HALLER's Gedichten; waarin dit Dichtstuk, met voorige Uitgaven vergeleeken, hier en daar eenige veränderingen heeft ondergaan; of hy moet *by verkiezing* eene vroegere Uitgave gevolgd hebben, welk laatste ons echter onwaarschynlyk voorkomt.

(*) Hier spreekt de Dichter tot de Zwitsersche Landlieden.

Dinomaché, of de Verlossing van Athene; Treurspel. Door JAN FREDRIK HELMERS. *Te Amsteldam, by* A. Mars, 1798. *In 8vo. 78 bl.*

Het is, in de daad, een vreemd verschynsel, wanneer ons Nederduitsch tooneel met een oorspronglyk stuk verrykt word. Het boven aangekondigde Treurspel heeft het zeldzaam voorrecht van eene eigenvinding te zyn; niettegenstaande het, in veele opzichten, niet weinig met de *Gelonide* van *Juffr. van Merken* en de *Meropé* van *Voltaire* gemeen heeft. Dat zulks by geval plaats hebbe is niet denkelyk: vermits de Dichter waarschynelyk niet onkundig van deze twee stukken zal wezen; en in dit geval is de eigenvinding slechts *gedeeltelyk.* Niettemin het stuk heeft ons by de lezing en vertoning by uitstek bevallen, schoon de aanroepingen ons wat te veel gebezigd voorkwamen, waardoor de reden niet hartstochtelyk genoeg

noeg en veel te ééntonig wierd. De Characters, niettegenstaande hunne overéénkomst met eenigen uit de twee voorgemelde stukken, zyn zeer goed voorgesteld en volgehouden; het geval zelf, dat louter vinding is, en waarnaar men dus vruchteloos by de Grieksche Historieschryvers zoeken zou, loopt geregeld af; de vaerzen, inzonderheid die der Reijen, zyn uitmuntend fraai en vloeijende, en de gezegden krachtig en afdoende.

De Jagers. Een Tafereel der Zeden van het Land, gevolgd naar het Hoogduitsch van WILHELM AUGUST IFFLAND, *door* B. REKKER *en* J. VAN DER STAM. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1798. *In* 8*vo.* 168 *bl.*

en

De Hand der Wrake, Tooneelspel. Een Vervolg op de Jagers. Naar het Hoogduitsch van CARL STEINBERG, *door dezelfden. Te Amsteldam, by den bovengemelden,* 1799. *In* 8*vo.* 129 *bl.*

Deze beide Tooneelspelen, schoon van eene verschillende hand afkomstig, maaken met elkander een zeer schoon geheel uit. De inhoud derzelven is zoo belangryk; de tusschenkomende byzonderheden zyn zoo wel geplaatst, en maaken denzelven zoo gewigtig, dat het niet wel mooglyk is dezen inhoud, eenigzins geregeld, in weinige regelen te bevatten; en daar eene uitgebreide schets dezer stukken de paalen van ons bestek te verre zoude overschreden, moeten wy alleenlyk zeggen: dat de onderscheidene Characters in dezelven zeer gelykmaatig en schoon behandeld zyn, en elkander op eene zeer gepaste wyze afwisselen; men ziet hier den braaven, oprechten Man in zyne geheele waarde uitschitteren boven den snooden en verächtlyken Veinsaart; het eenvouwig en deugdzaam Meisje, blootgesteld aan de vernederingen en den spotlust eener trotsche, yverzuchtige Coquette; men leert hier den verlichten Godsdienst-leeraar in zyne weldaadige bedoelingen kennen, terwyl men, aan den anderen kant, eigenbaat en heerschzucht gereed ziet, om deze edele bedoelingen, door schynbaaren Godsdienst-yver, te verydelen; de invloed der deugd op het huislyk geluk wordt hier op het bevalligst afgemaald, terwyl de ondeugd zich eindelyk met schande en verachting overladen ziet, —— in één woord: Mensch- en Characterkunde, zoo wel als hoogächting voor braafheid en deugd, schitteren in deze Tooneelspelen zoo zeer uit, dat wy de Opstellers derzelven, als waardige Mannen, vereeren, het Nederduitsch Tooneel met deze *weluitgevoerde* Vertaalingen geluk wenschen, en niet af kunnen zyn te betuigen, dat alleen de uitvoering van deze en dergelyke stuk-

ſtukken het Nederlandsch Tooneel dien luister kan hergeeven; welken het, door zoo veele ſmaak- en zedenlooze, vooral Hoogduitſche, voortbrengſelen van hun, die door hunne werken toonen het waare doel van den Schouwburg niet te kennen, ſints lang in veeler oogen verloren heeft; terwyl wy beide deze ſtukken ook gerustlyk ter leezing durven aanpryzen aan elken, dien het om verkryging van Menſchenkennis te doen is.

Proeve van den Smaak en Proſaiſchen Schryftrant van Asmus. In vertaalde Fragmenten uit de Wandsbekker-Bode. Tweede Stuk. Te Utrecht, by W. van Yzerworst, 1799. *In gr 8vo. 204 bl., behalven het Voorbericht en den Inhoud van 8 bl.*

Met goedkeuring zien wy de vertaaling dezer Fragmenten, van welker eerſte Stuk wy in den beginne dezes Jaars (*) verſlag deeden, voortgezet; dezelven zyn weder, even als in dat eerſte Stuk, uit onderſcheidene boekdeelen van den Wandsbekker Bode verzameld, en gaan over de volgende onderwerpen, als: *Wat ik wel mag; Paraphraſis Euangelii Johannis* —— ; *Chria, waarin ik van myn Academisch leven en verkeer bericht geeve; over Genie; zonderling Geval met Daalders en Waldhoorns; over de Muziek; over Zweedenburg; Briefwisſeling, betreffende de Bybeloverzettingen; over den voorrang der Geleerden, met eene lange Noot uit Baco; Briefwisſeling, de ſtudie der ſchoone Wetenſchappen betreffende; Brief, wegens eene zekere Gisſing; over het Gebed; Ernst en ſpel; kleine Vertellingjes, met het geen men 'er uit leeren kan; Pasſe-temps, tusſchen my en myn Neef in de ſchemerävond; over een Spreekwoord; over de Vriendſchap; Voorrede des Vertaalers; Schoonheid en Onſchuld, een Sermoen voor de Meisjens; Ontmoeting; Briefwisſeling, tusſchen my en mynen Neef; Styloëffening; Spreuken der oude Wyzen, met myne Randtekeningen; Jean qui rit & Jean qui pleure, een piece fugitive van den Heer Voltaire; beſtelt Asmus Voltaire naar verdienſte? Toevoegſel aan het voorgaande, van eene Nederlandſche hand*; en *Brieven aan Andries*. Eén Stukje is hier dus ingelascht, 't welk niet van CLAUDIUS, maar van eene Nederlandſche hand afkomſtig is, en met het daar onmiddelyk voorgaand in verband ſtaat: even als de meesten dezer Fragmenten, hebben wy hetzelve met veel genoegen geleezen, als zeer geſchikt zynde om de grondbeginſelen van den Heer VOLTAIRE van naderby te doen kennen, terwyl wy niet twyffelen of dit Stukje zal veeler blinde ingenomenheid met dien, aan zich zelven zoo ongelyken, Vrydenker doen wan-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1799, bl. 92.

wankelen: in byna alle de fragmenten, die in dit boekdeeltje voorkomen, schoon op verre na geene gelyke waarde hebbende, heeft ons de naïve, zinryke, en met ernst en boert doormengde, Schryftrant van CLAUDIUS, zoo wel als zyn eerbied voor Godsdienst en Christendom, op nieuw zeer behaagd. Wy zouden hiervan wel een staaltje overneemen; doch ons bestek laat zulks niet wel toe.

Het volgend Stukje, hoewel van een anderen aart, kan dienen tot een proeve van zynen naïven schryfstyl.

„SCHOONHEID EN ONSCHULD.

Een Sermoen voor de Meisjes.

„Eigenlyk behoorde schoonheid onschuldig, en onschuld schoon te zyn, maar in onze Wereld zyn het onderscheiden Dingen; en daar ik myn Sermoen in deze Wereld houde, diene ik my dan daar naa te schikken.

„Schoonheid dan is schoonheid des Lighaams, een paar Duiven oogen, een Gezichtje als melk en bloed, en een zekere Tovervogel, *Colimbrietje*, die, gelyk de zotte Poëten schryven, aan de Duiven-oogen en aan het Gezichtje gehegt zit en nestelt gelyk de Zwaluwen aan den Muur. Onschuld, daarentegen, woont in het Gemoed, en is eene Hemelsche Hoedanigheid, die, volgens LUTHER, God vreest en lief heeft, kuisch en zedig is, in gedachten, woorden en daaden, die geen erg in de dingen heeft, van zig en van de wereld niets weet, en zig met niets inlaat.

„De *Colimbrie* vindt boven maaten veel byval, de Meisjes houden alle veel van haar, en loopen haar naa, Maar, lieve Meisjes, maar — laat ons dat eens een weinig bespreeken.

„Wat is schoonheid des Lighaams? —— Immers niets dan schoonheid des Lighaams? Glans van een *Hairspeld*, waar in een edel Gemoed geene groote waarde stellen kan. Gy hebt ze u zelven niet gegeven, en gy kunt ze u zelven niet bewaaren, weinig jaaren verder en zy is 'er niet meer. Ten anderen doet en nuttet zy in de huishouding niet veel. Gy kunt met een Gezichtje als melk en bloed geen beter Gebraad maken, gy kunt met een paar Duiven-oogen uw kind niet beter wasschen en kammen dan anderen: en wy leven in ons Huwelyk toch niet in de Maan, maar in ons Huis op de Aarde. Ook is het de schoonheid eigenlyk niet, die liefde wekt. Zy kan het Hoofd wel op hol brengen, maar waare hartelyke Liefde is aan haar niet gebonden. Bezie uwe Moeder; zy is niet meer schoon, en evenwel bemint uw Vader haar zoo hartelyk, en blyft zy zyn oogappel.

„Een Ding, derhalven, dat in zig zelven geene waarde heeft, dat slechts kort duurt, dat in de Huishouding geen zonderling nut doet, en geene eigenlyke Liefde wekt: zodanig een Ding is

is schoonheid. Meerder is ze niet, en ge moet op my niet boos zyn, lieve Meisjes, dat ze niet meerder is. — —

„ Ik wilde u zoo gaarne op dit ſtuk volkomen Capittelvast maken. Want 'er zyn 'er, die u anders onderrichten zullen, die u omringen, vleien en bewonderen zullen. En dat mochte u verleiden, om hoog van de ſchoonheid te denken, en u beweegen om ook op allerlei kunstgreepen bedacht te zyn, om de uwe in het voordeeligſte licht te vertoonen, 't geen my van u jammeren zou. Schoonheid en Onſchuld zyn gelyk twee ſchaalen aan eenen Evenaar: naar mate de eene in uw Gemoed ryst, daalt de andere. En dat weeten veelen uwer vleiers, en verheffen even daarom by u de ſchaal der ſchoonheid zoo hoog, dat de andere, die der onſchuld, geheellyk zinken moete. Eenigen gaan nog verder, en zoeken u kuischheid en zedigheid als Zotterny en Bygeloof af te ſchilderen. Maar, vlied den Man die dat doet! Al ware hy met Goud en Edelgeſteenten omhangen, hy is een Booswigt. Hy is een vergiftigende Ratelſlang. De Natuur heeft hem wel van den Ratel verſchoond, wyl zy zig op zyne Gaven en Beſcheidenheid verliet; maar hy was die grootmoedige behandeling niet waardig, en verdiende 'er eene te draagen; ik ſtak ze hem gaarne in zynen Hairzak, of hing 'er hem eene aan het oor (*), ten einde, waar hy koomen mocht, zelve zig vooraf aan te kondigen, en tegen zyne komst te waarſchouwen.

„ Onſchuld des Harten is de rykſte ſchat en het uitneemendſte ſieraad der Vrouwen, en weet het: Onſchuld heeft haaren eigen Beſchermëngel, die u altyd verzelt en over u waakt, zoo lang gy onſchuldig zyt. Mishaag hem niet! en geloof toch, dat, wanneer deze van u wykt, ook uw Geluk van u geweeken is.

„ Meisjes, ik kenne uwe waarde! Ik weet wat gy voor een Man wezen kunt, indien gy willens zyt of immer beſluit u aan een Man te geven. Gy zyt hem eene edele gave Gods, gy rekt en zegent zyne dagen; hy zy ryk of arm, gy zyt zyn troost en de blydſchap zynes Levens. Gy zyt been van onze beenen en vleesch van ons vleesch, en daarom beweegt zig myn hart in myn binnenſte, wanneer ik u aanzie of aan u denke. . . . . . .

„ Nu, gy zyt in de wereld en moet 'er door, wat ook uw Lot en uwe Roeping zy. Gaa in vrede, en zie niet veel agter of om u heenen.

„ En de Engel der Onſchuld begeleide u!"

(*) De Oorringen, welken die zoort van welopgevoedde Heeren, ten wange van den rechtſchapen en mannelyken Nederlander, thans dragen, kunnen misſchien de plaats van zodanigen Ratel vervullen; 't is waar, men hoort ze niet, maar men ziet ze nochtans verre genoeg vooruit; en waar men dezelve blinken ziet, mag men dat wel doen gelden voor eene waarſchouwing, en wezen op zyne hoede.

De geheime Schryfkunst of Briefwisseling, dat is, de kunst, om elkanderen alles, wat men wil, in allerhande Taalen te schryven, zonder dat een derde, al verstaat hy de kunst ook, ooit kan ontraadzelen, wat men elkanderen geschreeven heeft, nieuw uitgevonden, duidelyk ontvouwd en ten algemeenen nutte bekend gemaakt, door een geöeffend Liefhebber. Te Rotterdam, by J. Bronkhorst, C. van Wolfsbergen, C. van den Dries, *en* J. van Santen. *In 8vo. 60 bl. behalven een Voorbericht van 6 bl.*

Daar het dikwyls van zeer groot belang, zoo voor geheele Volken, als voor byzondere perfoonen, is, dat de inhoud van fommige Gefchriften of Brieven niet onderfchept of ontdekt worde; hebben veelen zich 'er op toegelegd, om verfchillende foorten van geheim Schrift uit te vinden; doch veele van die, zoogenaamd geheime, Schryfmanieren hadden het gebrek, dat men de inrichting daarvan, met eenig nadenken en vergelyken, ligtlyk raaden kon, en dus, zo men de wyze van uitvinding ontdekt hadt, het geheim *geheel en al* verdween. Dit echter vindt geen plaats by de bovenäangekondigde Schryfkunst, en nog eene andere, waarvan de Schryver van dit Stukje in het Voorbericht gewag maakt, en welker geheim berust in het bezit van gelyke Exemplaaren van een wilkeurig afgefproken Boek, by de correspondeerende perfoonen; ftellende men dan in den Brief voor elk woord drie Cyfers, waarvan de eerfte de bladzyde in dat boek, de tweede den regel, en de derde het bedoelde woord aanduidt; terwyl men daarby, nauwkeurigheidshalve, ook affpraak maaken kan, omtrent de affcheiding-tekens voor ieder getal en elk byzonder woord.

„Deze manier van geheim fchryven," (zegt de Schryver in zyn Voorbericht) „is zekerlyk zoo veilig, als die ik vervolgends zal opgeeven; naardien het niet ligt te raaden is, over welk Boek men overëengekomen zy; maar op verre na zoo verkieslyk niet, gelyk elk terftond zal zien: want vooreerst kan men in dit geval de Correspondentie flechts in eene enkele Taal houden, ten tweeden kunnen 'er woorden genoeg in de Briefwisfeling voorkomen, die in het gekozen Boek niet te vinden zyn, terwyl de Schryver 'er ten minften zomtyds lang na moet zoeken; en hoe langwylig zoude niet het fchryven en opzoeken vallen voor den Schryver, maar ook het opzoeken en leezen voor den ontvanger, wilde men ten derden, ter verhoeding van het tweede geval, niet voor geheele woorden, maar voor lettergreepen, of zelfs voor enkele letters, drie getallen plaatfen."

En, in de daad, de *geheime* fchryfwyze, die de vindingryke Op-

Opſteller in dit Boekje voorſtelt, is de algemeenſte, volkomenſte, en gemaklykſte voor den Brief-ſchryver en Brief-ontvanger, die, voor zoo veel wy weeten, tot nog toe is uitgevonden. Men dient by dezelve ſlechts onderling *een woord*, hetzelfde welk, al is het ook maar *eene enkele letter*, ('t welk de Schryver het keurwoord, of de keurletter, noemt) te bepaalen; behalven de letter z, (want met deze is het geheime Schrift onbeſtaanbaar) en dan kan men naar eene algemeene Tafel voor het geheel a, b, c, of naar byzondere Tafels, alleen voor de letters van het keurwoord vervaardigd, de Brieven gemaklyk tot derzelver waaren inhoud overbrengen.

Tot een voorbeeld zullen wy, volgens dit Boekje, de aanſpraak: *Myn beste Vriend!* naar het keurwoord *vox*, in geheim Schrift overbrengen. De Tafel hiertoe is de volgende:

Taallyn

Keurlyn	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
v	w	x	v	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v
o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n	o
x	y	z	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x

Nu ſchryft men onder elke letter van het Schrift, achtervolgends eene letter van het keurwoord, aldus:

Myn beste Vriend
vox voxvo xvoxvo

Voorts zoekt men de eerſte letter *m* van het woordje *myn* in de Taallyn, en de daaronderſtaande *v* in de Keurlyn op, trekt in zyne gedachten regte lynen van *m* naar beneden, en van *v* naar de regterhand, en daar die twee lynen elkaêr kruisſen vindt men de letter *h*, die men dus als eerſte letter van het geheime Schrift plaatst, en even zoo met de overige letters handelende, komen de woorden, *myn beste Vriend*, dus te ſtaan:

Myn beste Vriend
vox voxvo xvoxvo
hnl xtqpt tnxcis

Dat zulk Schrift door geen derden, die het *keurwoord* niet weet, kan ontcyfferd worden, ſpreekt van zelven.

Uitgebreidere voorbeelden, of de overbrenging van geheim in gewoon Schrift aan te toonen, gedoogt ons beſtek niet; waaröm wy onze Lezeren, zo zy belang hebben in de kennis eener geheime Briefwisſeling, tot het Werkje zelv' verwyzen, als zynde zeer bevatlyk en nauwkeurig geſchreeven, en met veele aartige voorbeelden, in de Hollandſche, Franſche en Hoogduitſche Taalen, zoo wel als met eene Hoofdtafel en eenige byzondere Tafels, voorzien.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Verklaring van den Brief aan de Hebreen, door G. BONNET, *Doctor en Professor der H. Godgeleerdheid, en Academie-Prediker te Utrecht. VIde Deel. Te Utrecht*, by W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo. 362 bl.*

Reeds verscheiden maalen van dit Werk van den Hoogleeraar BONNET, en nog onlangs van deszelfs vyfde Deel, verslag gedaan hebbende, behoeven wy thans onze Leezers weinig meer te berichten, dan dat de Schryver zynen arbeid steeds op denzelfden voet voortzet. Dezelfde uitvoerige voordragt van zaaken, dezelfde aankleeving aan de Leer der Hervormde Kerke, maar ook dezelfde bescheidenheid jegens anders denkenden, welke de voorige Deelen kenmerken, vertoonen zich hier.

Het Deel, dat wy thans aankondigen, bevat twee Hoofdstukken van den Brief aan de Hebreën, het Achtste en Negende, met des Hoogleeraars Verklaaringe daarover.

Algemeen wordt door Jooden en Christenen erkend, dat de Plechtigheden der Mosaische Wet, de geheele toestel van offeranden, wasschingen, de Tabernakel, de kostbaare Eerdienst in denzelven, en vervolgens in den Tempel, verricht, moeten beschouwd worden als hulpmiddelen om de zwakke Verbeelding van een onkundig en ruw Volk te gemoet te komen. De Jooden, gelyk trouwens alle Volken, welke nog geene groote vorderingen in beschaavende Kunsten en Weetenschappen gemaakt hebben, waren sterk verkleefd aan het zinnelyke. Een Godsdienst, die alleen tot het Verstand en het Hart sprak, zonder ook der Verbeeldinge bezigheid te geeven, had by zulk een Volk nooit zyn oogmerk kunnen bereiken. En, inderdaad, de Verbeelding is zelfs door den grooten Insteller van het Christendom niet voorbygegaan. Hoe duidelyk hy leerde, dat wy den Vader moeten aanbidden *in geest en waarheid*, hoezeer, ingevolge van zyne

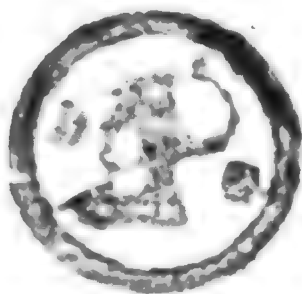

komst in de waereld, het zwaare juk der oude Wet met eenen ligteren last verwisfeld is, de twee Plechtigheden door Hem zynen navolgeren ter onderhoudinge voorgefchreven, toonen, buiten tegenfpraak, dat hy de redelyke overtuiging des Verftands, den yver van een getroffen Hart, ook door de aandoeningen der Verbeeldinge wilde onderfteunen, en derzelver werkzaamheid tot een heilzaam einde leiden. Hoeveel noodzaaklyker was deeze voorzorg omtrent de Ifraëlieten, toen zy eerst uit de flaaverny verlost wierden, welke hen zo lang gedrukt, en by verre de meesten genoegzaam alle fpooren van verlichtinge, van de edele godsvrucht huns grooten Stamvaders, had uitgewischt. Een Godsdienst zonder fterk in het oog loopende en krachtdaadig op de Verbeelding werkende Inftellingen zoude boven hunne vatbaarheid, en daardoor te eenemaal ongevallig voor hun geweest zyn. Van alle kanten omringd, gelyk zy waren, door Afgodifche Volken, zouden zy fchielyk derzelver zinnelyken eerdienst, met alle belachelyke, vuile en onmenschlyke plechtigheden, gevolgd hebben, indien daartegen niet voorzien ware door in hunnen eigenen Godsdienst een aantal verrichtingen in te vlechten, welke tevens hunner Verbeeldinge bezigheid konden geeven, en hunnen geest van den dienst der Afgoden verwyderen. Dit is menigmaalen aangetoond: en de geleerde SPENCER heeft, in zyn Werk, *de Legibus Hebræorum Ritualibus*, zich byzonder toegelegd, om te doen zien, dat de plechtige Wetten vooral gefchikt waren om den Afgodendienst buiten te keeren. In zo verre is men het eens. Maar moeten ook de ingeftelde Plechtigheden, Offeranden, Priesters met hunne verrichtingen, enz. aangemerkt worden als eigenlyke voorbeduidfels en voorgefchikte Afbeeldfels van den Mesfias, van de tyden des Nieuwen Verbonds? Zo denken veelen, de meesten onder de Christenen. Ter ftaavinge van dit gevoelen beroept men zich wel op eenige weinige andere plaatzen uit de Schriften der Apostelen, maar voornaamelyk op den Brief aan de Hebreën. Niet te vreden met de bykans geduurige Vergelyking van het Oude Verbond met het Nieuwe, in dien Brief te befchouwen als eene bloote Vergelyking of Tegenftelling, om de voortreffelykheid van het laatfte te beter te doen uitkomen, de Christenen uit de Jooden daarvoor te gevoeliger te maaken, en hen de op handen zynde vernietiging van den Tempel en Tempeldienst, waaraan zy nog zo fterk verkleefd waren,

te

te gemaklyker te doen draagen: hiermede niet te vreden, beweert men, dat de Instellingen der Oude Wet eene soort van Afbeelding, of, indien men wil, van zinnebeeldige Voorspellingen waren van hetgeene by de oprichting van het N. Verbond zoude gebeuren. De oude Israëlieten hadden dus in hunne offeranden eene figuurlyke voorstelling van den verzoenenden dood des Verlossers, enz. Het is hier de plaats niet de redenen by te brengen, waarvan men zich bedient om dit gevoelen te bevestigen, de schriftuurplaatzen te onderzoeken, waarop men zich beroept, of de zwaarigheden te overweegen, waaraan de stelling onderhevig is. Wy zouden dan in een godgeleerd geschil moeten treeden, waartoe wy noch lust noch ruimte hebben. Eene enkele aanmerking waagen wy. Indien de Mosaische Instellingen waarlyk zulk eene voorbeduiding bedoelden, dan is het uiterste vreemd, dat noch in de Boeken van MOSES zelven, noch in die der Propheeten, die bedoeling ergens wordt te kennen gegeven. Terwyl de Komst, de Prediking, het Lyden van den MESSIAS duidelyk voorspeld worden, leezen wy nergens, dat de Instellingen der Oude Wet bedoelden deeze dingen den Israëlieten zinnebeeldig voor te stellen, hunne hoop daarop te vestigen. Wordt het dan ten minsten niet waarschynelyk, dat men de Vergelykingen en Toepassingen, welke wy, vooral in den Brief aan de Hebreën, ontmoeten, eerder hebben te stellen op de lyst van die ἀλληγορούμενα, waarvan de Apostel spreekt GAL. IV: 24, waarvan hy daar ter plaatze een zo aanmerkelyk voorbeeld geeft, en waarmede de Jooden van zynen tyd zo sterk waren ingenomen?

Dan hoe men hierover moge denken, dit is het gevoelen niet van onzen Schryver, die de Leere van Beelden en Tegenbeelden, in dien zin, welken men 'er doorgaans aan geeft, ernstig voorstaat. Men leeze welk gedeelte zyner Verklaaringe men verkiest, overal is dit het heerschende denkbeeld. Eén staaltjen zullen wy slechts, met eenige verkorting, bybrengen, waaruit de Leezer tevens des Hoogleeraars trant van schryven en verklaaren zien kan. Gezegd hebbende, dat „ het Priesterwerk van „ AÄRONS zonen zich bepaalde tot iets voorbeeldigs, niet „ tot de zaak zelve, die door den Tabernakel, met het „ geen daar in was, toen werdt afgeschetst, maar alleen „ tot het voorbeeld, tot de schaduwe daar van . . . . "

 ver-

vervolgt hy, bl. 39, in deezer voege. „ Dit nu bevestigt
„ de Apostel nader, als hy zegt, *gelyk* MOSES *door God-*
„ *lyke aanſpraak vermaand was, als hy den Tabernakel*
„ *volmaken zoude, want ziet, zegt hy, dat gy 't alles*
„ *maakt naar de afbeelding, die u op den berg getoond*
„ *is.* [Heb. VIII: 5.]

„ Hy heeft hier het oog op 't geen verhaald wordt
„ Exod. XXV......

„ Geduurende dezen tyd [van het verblyf van MOSES
„ op *Sinai*] werden hem verſcheiden bevelen gegeven,
„ aangaande het Priesterdom en de bedieninge der Hei-
„ lige dingen. Maar in het byzonder werdt hem een
„ voorſchrift van den Tabernakel gegeven, en wel zoo,
„ dat hem, tevens, een afbeelding vertoond werdt, van
„ zulk een draagbaar Heiligdom, en van het geen, daar
„ toe behooren moest. Hierna zegt de Heere [hier wordt
„ Exod. XXV: 9 aangehaald] ... en in het *laatſte vers*
„ ... *zie toe, dat gy het maakt, naar haren voorbeelde,*
„ *het welk u op den berg vertoond is.*

„ MOSES dan .... moest een Tabernakel, een paleis,
„ voor God, als *Iſraëls* Koning, ... maken; *volmaken*,
„ zegt onze Apostel, nadien dit werk niet alleen begon-
„ nen, maar ook, door zynen dienst, en onder zyn op-
„ zicht, voltooid moest worden.

„ Dan, geen eigen goedvinden .... mogt hier plaats
„ hebben. ..... Van Gods wege kreeg hy .. een bevel,
„ *om alles te maken, naar de afbeelding, die hem ver-*
„ *toond was.*

„ Hier vraagt men, hoedanig deze afbeelding moge
„ geweest zyn? Dit kan men, in byzonderheden, niet
„ bepalen: evenwel, over het algemeen, is deze vraag
„ van belang, om den Apostel wel te verſtaan. Hy
„ hadt geleerd, dat de Tabernakel een voorbeeld en een
„ ſchaduw van iets Hemelsch was. .... De vraag is,
„ die afbeelding, welke aan MOSES, op den berg, ver-
„ toond is, was *die* het *hemelſche*, daar PAULUS van
„ ſpreekt, of was die daar van onderſcheiden?

„ Zo die het zelfde was met het hemelſche, dan ſchynt
„ te volgen, dat 'er geen zichtbare vertoning van iets,
„ op den berg, geweest zy, maar dat MOSES, door eene
„ Godlyke ontdekking aan zyn verſtand, inzien heeft ge
„ kregen, in dat hemelſche, waar van PAULUS ſpreekt;
„ en dat hy, vervolgends, door den Geest van God is
„ be-

„ bestuurd geworden, om een aardsch Heiligdom te ma-
„ ken, 't welk, ten voegzame schets van die geestlyke
„ en hemelsche zaken, verstrekken kon.

„ Doch de letter van den tekst verpligt ons te denken
„ aan eene, *voor* MOSES *oog zichtbare*, *afbeelding* van
„ eenen Tabernakel .... op den berg, gelyk zoo even
„ ... gezien is. Zullen wy dan zeggen, dat die afbeel-
„ ding, naar welke de Tabernabel gemaakt werdt, dat
„ Hemelsche zelve was, daar PAULUS van spreekt? Maar
„ dan komen wy tot eene verklaring, die met des Apos-
„ tels onderwys in het *geheel* niet strookt. Want, de
„ Hoofdzaak, in dit gedeelte van zynen Brief, is deze,
„ dat het oude Heiligdom, met hetgeen daar in verricht
„ wierd, voorbeeldig was, met opzicht tot de Kerk, en
„ den Heere CHRISTUS, het Hoofd der Kerke. Doch
„ volgends deze uitlegging, zou de Tabernakel slechts
„ een afbeelding en schaduwe geweest zyn van eenige
„ ... voorbygaande vertoning, met welke MOSES, op den
„ berg, verwaardigd wierd.

„ Ik voeg my dan by die Uitleggers, welke denken,
„ dat MOSES, ja eene zichtbare vertoning heeft gezien
„ van den Tabernakel ... (ten einde hy, naar die schets,
„ een Heiligdom onder *Israël* zou oprichten;) maar te-
„ vens, dat hy eene ontdekking heeft gekregen van dat
„ Hemelsche, 't welk door die afbeelding, welke hy
„ zag, betekend wierd, en het welk, ook door den Ta-
„ bernakel, (naar die afbeelding ingericht) ... tot onder-
„ richting der Kerk, moest betekend worden.

„ Hoe nu deze byzonderheid, aangaande Gods naauw-
„ keurige bepaling, omtrent den Tabernakel, en wel,
„ met opzicht tot deszelfs geheimzinnige betekenis, ge-
„ heel aanloopt tegen het gevoelen van hun, die, in dat
„ oude Heiligdom, en den geheelen plegtigen dienst,
„ ... niets anders, dan eene navolging van de plegtighe-
„ den ... der *Zabeërs* en *Egyptenaren*, meenden te
„ vinden, behoeft geen opzetlyk betoog."

Wie de Schryver hier in het oog hebbe, weeten wy niet, daar hy niemand noemt. Indien hy sommige verachters van den Mosaischen en Christelyken Godsdienst bedoele, wenschten wy wel, dat hy zulks had te kennen gegeven. Wy weeten wel, dat driftige yveraars zulk eene beschuldiging tegen SPENCER, en die met denzelven van één gevoelen zyn, inbrengen. Maar wy weeten ook, dat zy dien doorgeleerden Man ongelyk doen. Om nu

 niet

niet te zeggen, dat, volgens SPENCER, (*de Legg. Hebr. Ritualibus*, *Lib.* I. *Cap.* XI.) *het afſchaduwen van Verborgenheden en Hemelſche Dingen een der oogmerken was van ſommige Plechtigheden en Inſtellingen der oude Wet*, hoe kan men iets diergelyks iemand te last leggen, die de grootſte helft van zyn Werk beſteedt om te bewyzen, en door eene menigte van voorbeelden te toonen, dat *veele Wetten tegen de Zeden en Leeringen der Zabeërs aangekant* waren, en juist moesten dienen om de Iſraëlieten zuiver te houden van Afgodiſche bygeloovigheden en van gemeenzaame verkeeringe met de Afgodendienaaren? Wy hoopen daarom, van des Hoogleeraars beſcheidenheid, dat zodanig zyn oogmerk niet geweest is; maar wenschten wel, dat hy hier en elders wat meer de Schryvers aanhaalde, welken hy volgt of tegenſpreekt. —— Op de onderſtelde *geheimzinnige betekenis* der Moſaiſche Inſtellingen zoude ook nog veel kunnen aangemerkt worden. Maar, gelyk wy reeds gezegd hebben, ons oogmerk is niet ons in een Godgeleerd geſchil in te laaten, en de bepaaldheid van onze ruimte verbiedt ons hier meer by te voegen.

Aanmerkingen over het Euangelium van MATTHÆUS. *Door* BROËRIUS BROES. *Te Leyden*, *by* J. van Thoir, 1795. 1796. *In gr.* 8vo. Proeve I—V.

In den vloed der geſchriften, welke, by aanhoudendheid, ons toeſtroomt, waren deeze *Aanmerkingen* als verzonken. Even als zomtyds lang verlorene dingen, kwamen ze, deezer dagen, uit de diepte opwellen. Straks greepen wy dezelve aan, om ze ter kenniſſe onzer Leezeren te brengen. —— Blaakende yver voor de eere der gewyde Schriften van het N. Verbond, en gemoedelyke overtuiging omtrent de overgroote voordeelen, welke eene onpartydige en Godsdienſtige beoeffening van dezelve voortbrengt, waren de dryfveeren, die wylen den Leydenſchen Hoogleeraar BROES, wiens vroegtydig ſterven, als een ramp voor het Gemeenebest der Letteren, wel mag betreurd worden, deeze *Aanmerkingen* deeden in geſchrift ſtellen en in 't licht geeven. Zy bevatten geene doorloopende Verklaaring, maar bepaalen zich tot uitgeleezene texten van de acht voorſte Hoofdſtukken des Euangeliums van MATTHEUS. De natuur en bedoeling is niet eenerlei. Nu eens zyn ze louter taal- of uitlegkundig, dan wederom

om meer bepaaldlyk ingericht, om de eere en het gezag der Schriftuure te handhaaven, en tegen opfpraak te verdeedigen. Zomtyds ook viert de Hoogleeraar bot aan invallende gedagten, die met het onderwerp niet in onmiddelyk verband ftaan. Zoo meldt hy, onder andere, dat hem, onder het fchryven van zyne aanmerkingen over de Verzoeking van CHRISTUS in de Woestyn, de wensch was ingevallen, „ dat een Dichter, die niet alleen de men-„ fchelyke natuur, niet alleen het plan van God ten aan-„ zien van zyne fchepfelen, maar ook de diepten des „ Satans bedagtzaam onderzogt had, de gefchiedenis van „ 's Heilands verzoekingen in de woestyn in uitvoerig „ Heldendicht maalen wilde." Hier en daar ontmoet men ook aanmerkingen van eene zedekundige bedoelinge. Allerwege vertoont zich de man van kunde, van oordeel en befcheidenheid, en vooral van een waarlyk godvrugtigen inborst, wiens verkeerde opvattingen, derhalven, welke 'er de Leezer hier en daar mogt aantreffen, eene befcheidene behandeling verdienen. „ Luttel my bekommeren-„ de," gelyk BROES zich ergens uitdrukt, „ of veel-„ ligt zommigen myn fchryven hier driest orthodox, daar „ heterodox, elders paradox zullen noemen, fchryf ik „ moedig ter neder, wat ik meene waar en gefchikt te „ zyn om onderzoekende en eerlyke ongeloovigen voor „ dien Godsdienst te gewinnen, dien de oneïndige Wys-„ heid onzes Maakers met de behoeften van 't Mensch-„ dom op de allervolkomenfte wyze heeft doen overeen-„ ftemmen."

Hier en daar willen wy nu iets ter proeve mededeelen. Op MATTH. V: 20 ftaat deeze Aanmerking: „ Hoe ge-„ past en wigtig is de tegenftelling tusfchen deeze en „ de onmidlyk voorgaande uitfpraak! Een braaf man, „ maar niet verlicht genoeg om het belang van een of „ ander min wigtig gebod in te zien, zal wegens dee-„ ze zyne dooling aanmerkelyke fchade lyden. Maar „ verderf wacht hem, die, het zwaarfte der Wet nalaa-„ tende, zynen Godsdienst ten grootften deele in eene „ ftipte waarneeming der mindere geboden doet beftaan. „ Dit was de groote misdaad der meeste Pharizeën."

Geheel taalkundig en critisch is de volgende Aanmerking op H. V: 22. „ De Hebreën herhaalen menig-„ maalen het nomen fubftantivum, daar zy zich van een „ pronomen konden bedienen. Matthæus volgt deeze ma-„ nier van fpreeken in het tweede lid van dit vers, in

„ plaats van αυτω, τω αδελφω αυτου schryvende. Met deeze aanmerking voor den geest kan men verklaaren, hoe, Joh. X: 12, het pronomen αυτα, 't welk zeer zeker uit de pen van Johannes niet gevloeid is, in den text gekoomen zy. Een kundig Leezer had hetzelve ter opheldering van τα προβατα, door Johannes naar Hebreeuwschen schryftrant herhaald, op den rand van zyn exemplaar aangetekend. Van daar is het op eene geheel verkeerde plaats in den text geraakt. Ten zy men liever denken wilde, en dit koomt my nog waarschynlyker voor, dat zoo wel τα προβατα als αυτα eene randglosse is, en dat Johannes eenvoudig geschreeven heeft: και ο λυκος αρπαζει και σκορπιζει.

„ 'Er zyn gevallen, in welke de herhaaling van het nomen substantivum in plaats van het pronomen eene elegantie heeft, welke zich in alle taalen eveneens laat gevoelen. Men zie ten voorbeelde Joh. XIV: 10, 11. Indien de leezing εν τω πατρι Joh. X: 38 echt ware, zoude ik ook deeze plaats kunnen aanhaalen.

„ In het derde of laatste lid van dit vers heeft Matthæus αυτω uitgelaaten. Eene ellipsis, zoo gewoon en zoo bekend, dat het geheel onnoodig is, dezelve met voorbeelden te bevestigen. Onze Overzetters echter hadden dezelve in hunne Vertaaling moeten invullen."

Stout, gelyk de Professor zelve gevoelde, dat dezelve by zommigen als zodanig konde worden aangezien, is de volgende Conjectuure. Hy schryft over H. V: 45. „ *Kinderen* zyn hier *navolgers*. Ik onderneem niet, te beslisschen, of υιος Matth. XXIII: 31, dienzelfden zin al of niet hebbe. Zekerer acht ik het, dat men Lucas XI: 48, in plaats van υμεις δε οικοδομειτε αυτων τα μνημεια leezen moet: υμεις δε ομοιοι εστε, *en gy zyt (hun) gelyk.* Dat een afschryver van ομοιοι εστε, οικοδομειτε gemaakt heeft, is ligt te bevatten, en dat een ander, om den zin te verduidelyken, 'er bygevoegd heeft αυτων τα μνημεια, is even gemakkelyk te begrypen. Deeze gissing (vervolgt BROES) is niets minder dan stout, want 'er zyn handschriften, in welke de woorden αυτων τα μνημεια of geheel ontbreeken, of door anderen vervangen worden. Onder de eerstgenoemden is, onder anderen, de merkwaardige *Codex Cantabrigiensis*, door zommigen, naar myn inzien, al te laag geschat."

Van een zede- of, indien gy wilt, predikkundigen aart is de volgende aanmerking op de gebeurtenis, MATTH. VIII: 5—13.

5—13. „ Met welke oogmerken heeft God deeze merk-
„ waardige gebeurtenis doen voorvallen? Zy waren, naar
„ myn inzien, de volgende: *Vooreerst.* God wilde de
„ Goddelyke Zending zynes Zoons door een allerblyk-
„ baarst wonder bevestigen, en de aanzienelykste Jooden
„ van Capernaum, die den Hoofdman te wel kenden om
„ of zyn verstand of zyne eerlykheid te verdenken, tot
„ het geloof aan Jesus en zyne leer beweegen. *Ten twee-*
„ *den.* God wilde, by de Goddelyke Zending zynes
„ Zoons, deszelfs verdere voortreffelykheid in meer
„ dan een opzicht met gelyken luister openbaaren. *Ten*
„ *derden.* God wilde in Galilæa, waar Jesus zich meest-
„ al stond op te houden, het getal zyner vrienden, be-
„ gunstigers, beschermers vermeerderen. Men vergelyke
„ Joh. IV: 46 en verv. *Ten vierden.* God wilde, ge-
„ lyk door menig ander middel, zoo ook door dit, de
„ Heidenen zelve tot het geloof aan het Euangelium op-
„ wekken. *Ten vyfden.* God wilde den onkundigen,
„ trotschen, weerspannigen Jood verlichten, vernederen,
„ tot heilzaame jaloerschheid verwekken. *Eindelyk.* God
„ wilde de braafheid en van den Heidenschen Hoofdman,
„ en van zynen eerlyken, trouwen dienstknecht met
„ een heerlyk blyk van zyn genadig welgevallen achter-
„ volgen.

„ Hoe leerzaam (voegt 'er de Hoogl. nevens) is deeze
„ Geschiedenis voor Heeren en Vrouwen, Dienstknech-
„ ten en Dienstmaagden! Indien éénheid van onderwerp
„ eene eigenschap is van eene goede, menschkundig-in-
„ gerichte toepasfing, zoo zou men, over deezen text pre-
„ dikende, deeze aanmerking zeer voegzaam ten grond-
„ slage eener allerbelangrykste toeëigening leggen kun-
„ nen."

Uit eene vry uitgebreide Aanmerking, op het zonderling voorval, MATTH. VIII: 28—34, zullen wy alleenlyk het volgende, dat ook by zommigen het voorkoomen van stoutheid konde hebben, overneemen. „ MATTHÆUS
„ verkort en verbetert hier zyne beide voorgangers. De
„ verkorting ziet elk, die de drie Euangelisten inziet.
„ De verbetering speurt men in de opgave van het ge-
„ tal der bezeetenen. MARCUS is zoo weinig, als zyn
„ voorganger LUCAS, boven alle gevaar van dooling verhee-
„ ven geweest. Zoo ver hy de berichten en aantekeningen
„ van PETRUS gevolgd heeft, was hy voor dat gevaar
„ veilig. Doch hoe menig voorval zal 'er in 't leeven

„ van JESUS geweest zyn, waaromtrent de berichten en
„ aantekeningen van dien Apostel hem onkundig gelaa-
„ ten hebben. By zulke voorvallen verliet hy zich ten
„ deele op LUCAS, ten deele op andere bescheiden.
„ Dank zy GODE, die MATTHÆUS, eenen Apostel, ver-
„ wekt heeft, om de onnaauwkeurigheden zyner beide
„ voorarbeideren te verbeteren."

Tot berigt der Leezeren diene, dat deeze vyf Proeven te zamen twee honderd twaalf bladzyden letterdruks beslaan. *Proeven* mogen zy dus te regt heeten; doch Proeven tevens, die zommigen stoffe tot verder naadenken kunnen geeven.

Nagelatene Leerredenen van J. VAN LOO, *in leven Predikant te Ootmarsum. IIde en laatste Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo. 357 bl.*

Dertien, of, veelligt, veertien Leerredenen (want de eerste koomt ons voor, niet agtereenvolgende te zyn uitgesproken) bevat dit laatste Deel der thans afgegeevene nagelaatene Schriften van den sierlyken, hoewel nu en dan eenigzins zwellenden, VAN LOO. Belangrykheid van onderwerpen, zaaklykheid van inhoud, duidelykheid van voordragt, ernsthaftigheid van toepassinge, en 't geen de leezing van dusdanige opstellen verder kan veraangenaamen en tot nut doen gedyen, onderscheiden wederom deeze Leerredenen in trap en maate, die dezelve, boven zeer veele andere, eener aandagtige leezinge aanpryzen. Zie hier de lyst der titelen. PAULUS *voor* FELIX. *De slaaverny der Zonde. De onverschilligheid in den Godsdienst. Het doen van Gods wil noodzakelyk ter Zaligheid. De kennis van* JESUS *opgemaakt uit het doen van zyn wil. Het Avondmaal een Vereenigingsband, en eene Opspooring tot Liefde. De Beweldadigde. Wie God dient, dient zig zelf. De pligt van versterken. De Langmoedigheid. Dankt God in alles.* ELIAS *Gebed om geen Regen. Ons onderhoud is het werk van God.* Behalven deeze onderwerpen, ontmoet men nog, ten slotte van dit Deel, eene korte Verhandeling, *de Dramatische schoonheid der heilige Geschiedenissen* betiteld; zynde een betoog, hoe eene aandagtige opmerking, die, in de werken der Scheppinge, behalven wysheid en weldaadigheid, waare schoonheid doet erkennen en bewonderen, even dit zelfde

in

in de heilige Gefchiedenisfen ontwaar wordt. Ter proeve ftaat VAN LOO in 't byzonder ftil op *de Gefchiedenis der Geboorte van* JEZUS CHRISTUS. Zyn oogmerk is, om te doen zien, dat, gelyk in een natuurlyk kunstmaatig Tooneelftuk, of liever, indien gy wilt, *Drama*, te midden van de menigvuldigheid en verfcheidenheid van voorwerpen, de Eenheid wordt in 't oog gehouden, dit zelfde in de Gefchiedenis van Jezus alleszins in 't oog valt. „ De menigvoudigheid (dus fchryft VAN LOO) en eenheid is in dezelve onovertreffelyk. Engel, Priester, Priesteres, Ifraëlitifche Maagd, Timmerman, Herders, voornaame Vreemdelingen, Herodes, het Sanhedrin, Gryzaarts, oude Vrouwen — het Volk, Jeruzalem, Nazareth, Bethlehem, Egypte, — Tempel, ftal — reize, vugt, verkondigingen, geboorte, daarftelling, verfchyningen, droomen, nieuwe voorzeggingen, oude orakel-fpreuken — vriendfchap, vyandfchap, wysheid, dwaasheid, armoede, rykdom, eere, fmaad, moord, Keizerlyk bevelfchrift — — eene kleine waereld van voorwerpen! — en evenwel is de eenheid onnavolgbaar, op welke dit alles doelt, met welke dit alles verbonden is — *de ftille, Goddelyke invoering van den Zoon Gods en des menfchen; de Mesfias ftil en Goddelyk daargefteld, den zoekenden bekend gemaakt, den vyanden ontrukt, het volk door wenken aangewezen.*"

Uit de Leerrede, PAULUS *voor* FELIX betiteld, willen wy nu iets ter nadere proeve mededeelen. Op de mannelyke voordragt van 's Apostels wysheid, beleid, kloekmoedigheid en andere hoedanigheden, by die gelegenheid ten toon gefpreid, zullen wy thans niet ftilftaan. Uit de Toepasfing hoore men den oordeelkundigen Redenaar het fchadelyk wanbegrip van zommigen te keer gaan, die, de natuur van het liefderyk Euangelium miskennende, den Allerhoogften zich onder eene hoogstfchrikwekkende gedaante voorftellen, in de verbeelding dat zulks het rechte middel is, om tot bekeering te geraaken. Aangemerkt hebbende, hoe de prediking van PAULUS op FELIX geene gewenschte uitwerking deedt, hoewel deeze *zeer bevreesd* wierdt, vervolgt hy aldus: „ Laat dit u tot eene baak verftrekken myne vrienden, die overtuigd zyt van uwen jammerftaat, maar by deze overtuiging ftaan blyft. Bloote vrees en fchrik, door het akelig voorftel van 's menfchen hoogst-rampzalige verwagting in de ziel verwekt, kan nooit een middel zyn om ons tot den dienst van God in Christus over te halen. En de naargeestige vrees voor de

de ſtrafgerigten der Goddelyke Regtvaardigheid, is, op zig zelve gelaaten, onmogelyk in ſtaat om menſchen tot eene volvaardige gehoorzaamheid aan Gods bevelen te bewegen. Vele menſchen evenwel, (dus gaat hy voort) die in een tegenovergeſteld begrip zyn. Zy verbeelden zig, dat, hoe akeliger men zig de wraak van God voorſtelt, hoe ſchrikkelyker denkbeelden men zig vormt over de grootheid en ſtrafwaardigheid der zonde, hoe ysſelyker de voorſtellingen zyn der helſche rampzaligheid, dat men dies te eerder tot berouw en leedwezen over zyne zonden komt, en dat men dus langzamerhand tot het geloof in Christus komt. Maar (zegt VAN LOO) dit is een ongelukkig, rustverſtoorend en wanhoopwekkend denkbeeld. Alle waare boetvaardigheid ontſtaat uit het Geloof in Christus: en zonder dit geloof kan men geen zielverbrekend leedwezen over gepleegde wanbedryven hebben; zonder dit geloof kan men dat vernederend ongenoegen over zyne ongeregtigheden, door de voorſtelling van het hatelyke, het ſchandelyke, het ondankbaare, het Godonteerende, 't geen 'er in de zonde doorſtraalt, verwekt, in zynen boezem niet koesteren; zonder dit geloof zyn de ysſelykſte en zielverſcheurendſte wroegingen van een ontroerd gewisſe, de naargeestige moedeloosheid en hoopeloosheid, waar in men al bevende en ſchreiende zyne dagen doorbrengt, waar in men ſiddert voor de donderen en blikſemflitſen van Gods ontſtoken gramſchap, ydel en te vergeefsch. Alle poogingen, derhalven, die gy aanwendt om uwen geest hoe langer hoe meer met ſchrikwekkende denkbeelden van Gods felbrandende wraak op te vullen, en u onder het gevoel van den ysſelyk nederdrukkenden last van des Almagtigen toorn als 't ware te verpletteren, zyn vrugtelooze arbeid en verſpilde moeite niet alleen, maar dienen zelfs om u in de kluisters van eene dolzinnige wanhoop vast te maaken. 't Is waar (zoo vervolgt onze Redenaar) overtuiging van zondenſchuld is zeer noodzaaklyk, en nooit zal een mensch tot den Gezegenden Verlosſer de toevlucht nemen, indien hy niet leevendig overreed is van de volſtrekte noodzaaklykheid van dien heerlyken perſoon. Maar (vraagt hy) waar ſtaat in het Goddelyk orakelblad de mate van deze overtuiging aangetekend: waar hebben de onfaalbaare Leeraars van het Euangelie geleerd, dat men zig eerst door allerleie akelige ſchrikbeelden van Gods brandende wraak en zielvernielenden toorn op den oever der wanhoop

hoop brengen moet? waar hebben zy geleeraard, dat men dag en nagt met het beweenen en beschreien dezer overtredingen door moet brengen, eer men tot Christus gaan mag? waar hebben zy gepredikt, dat men voor God als voor een alvernielend vuur vreezen, en zig voor zyne allerysselykste straffen hoogst beangst moet maaken, eer men de beloften van vergeving om Christuswille mag geloof geven? Nergens Myne Hoorders. — Verbant, ach verbant dan toch, overtuigde menschen, dit schadelyk vooroordeel. Kwelt uwe ziel toch niet langer met die akelige toneelen van Gods wraak; poogt geen oogenblik langer uwen geest af te folteren door allerleie pynigende voorstellingen van Gods hoogstgeduchten toorn. Vermoordt uwen onsterflyken geest niet langer door eene nietsbeduidende wanhoop. Maar houdt veel liever het oog op de allesoverklimmende Genade Gods in Christus Jezus gevestigd. Poogt met dien Beminnelyken, dien Eerbiedwaardigen Verlosser van een schuldig menschdom bekend te worden," enz.

Grondbeginselen van de Opvoeding en het Onderwys voor Ouders, Leermeesters en Opvoeders. Door AUG. HERM. NIEMEYER, *Consistoriaalraad, Professor der Theologie, en Opziener over het Koninglyk Pædagogium te Halle. Uit het Hoogduitsch vertaald door* JOSUÉ TEISSEDRE L'ANGE, *Predikant by de Walsche Gemeente te Haarlem. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1799. *In gr.* 8vo. 294 *bl. Behalven de Inleiding van den Schryver en Voorbericht van den Vertaaler.*

Een Werk van den beroemden NIEMEYER, eenen Man zo voordeelig bekend door zyne met recht hooggeschatte *Charaĉterkunde van den Bybel*, kan niet missen de aandacht tot zich te trekken en met gretigheid ontvangen te worden. Het Onderwerp, zo belangryk voor allen, die met de Opvoeding van Kinderen iets te doen hebben, zo gewichtig voor de algemeene Maatschappy des Menschdoms, voor die van ons Vaderland in het byzonder, moet, by elk welgeplaatst hart, de oplettendheid en graagte verdubbelen. Wel zyn daarover niet weinige Schriften, en daaronder sommige van groote waarde, gedeeltelyk in het Nederduitsch opgesteld, gedeeltelyk uit andere taalen in de onze overgebragt, in het licht ge-

ge-

geven. Maar de ſtof is verre van uitgeput te zyn, en dit moet, behalven andere redenen, waarover wy hier niet behoeven uit te weiden, alle poogingen van verſtandige en in dit vak geoefende Mannen dubbel aangenaam maaken.

De eenige vraag is, of de Hoogleeraar, in de uitvoering van zyn Werk, zynen te vooren welgevestigden roem hebbe ſtaande gehouden? Volmondig durven wy hierop *ja* antwoorden, voor zo verre wy uit dit *Eerſte Deel* kunnen beſluiten. Op den titel ſtaat wel geene melding van *Eerſte Deel* of *Stuk*; maar, by het leezen van het Werk, beſpeurt men van zelve, dat 'er meer moet volgen, om het tot een volkomen Geheel te maaken; en de kundige Vertaaler zegt, in zyn *Voorbericht*, bl. XXII, „ dat dit „ *Eerſte Stuk* met [door] niet meer dan nog *twee Stukken*, „ op zyn hoogst van dezelfde dikte, zal gevolgd wor„ den." —— In dit zelfde *Voorbericht*, ſpreekt hy nog van eenige verſchikking, welke hy „ oordeelde te moe„ ten maken in de verdeling, welke door den Schryver „ gevolgd is." Om over de waardy dier verſchikkinge met zekerheid uitſpraak te kunnen doen, zoude men eerst het geheele Werk voor zich moeten hebben, en dan de Vertaaling vergelyken met het Oorſpronglyke. Eene aanmerkelyke verplaatzing, in het Werk van iemand, die zo geregeld denkt als NIEMEYER, is eene ſtoute onderneeming. Dan ſtoutheid is niet altoos vermetelheid. En, zo veel wy tot nog toe zien, is zy hier te pryzen, en de verandering met reden gemaakt.

Langen tyd hebben wy in beraad geſtaan over de wyze, waarop wy ons verſlag van dit Werk zouden inrichten. Gaarne wilden wy onzen Leezeren een taamelyk volledig bericht van hetzelve geeven, zo veel onze ruimte eenigzins toeliet. Ons eerſte beſluit was een aaneengeſchakeld Uittrekſel uit het geheele Werk te maaken, en dit den Leezer aan te bieden. Wy begonnen daarmede, en waren 'er reeds een ſtuk weegs in gevorderd, doch beſpeurden ſchielyk, dat onze Schets, zoude zy geen bloot geraamte zyn, maar hierendaar iets hebben, dat naar zenuwen en ſpieren geleek, veel te groot zoude worden, om zich binnen de ons geſtelde paalen te laaten beſluiten. En maakten wy haar zo beknopt, als tot dit laatſte noodig was, dan zouden wy weinig meer kunnen doen dan den *Inhoud van het Eerſte Stuk* afſchryven, zo als die voor het Werk zelve gedrukt is, van bl. XXVII tot

XXXVI,

XXXVI, waarmede wy by den Leezer weinig dank behaald, en den Schryver geen recht zouden gedaan hebben. Eindelyk kwam ons best voor, een zeer beknopt verslag te doen van den inhoud en de orde des Boeks, en dan hierendaar iets uit te kippen als een staal der uitvoeringe. Hieraan zullen wy, naar waarschynelykheid, twee Uittreksels moeten besteeden.

Het Werk begint met eene Inleiding over de wederzydsche voordeelen der *Huislyke* en der *Openbaare* Opvoedinge, en over de onontbeerlykheid van *vreemde hulpe*, buiten den arbeid der Ouderen, tot bykans alle opvoeding van den beschaafden stand, waaruit dan de noodzaaklykheid van *Leermeesters* en *byzondere Opvoeders* voortvloeit. Deeze Inleiding wordt besloten met een Plan van het geheele Werk, volgens welk hetzelve in drie Deelen wordt afgedeeld. —— Wy durven hier niet beslissend spreeken, ten minsten niet zo lang wy het geheele Werk niet voor ons hebben, of deeze afdeeling de oorspronglyke van den Schryver zelven zy, dan die, welke de Vertaaler, volgens het bovengemelde, geoordeeld heeft te moeten maaken. Het eerste houden wy, nogthans, waarschynelykst. — Hoe het zy, het vertaalde Werk loopt voort in de volgende orde.

Het *Eerste Deel*, dat in dit eerste Stuk schynt vervat te weezen, handelt *over de Opvoeding of Vorming van Lichaam en Ziel;* en is verdeeld in *Twee Boeken*.

Het *Eerste Boek* heeft tot Opschrift: *Wat men te verstaan hebbe door Opvoeding en Opvoedkunde, en welke beider doel en waarde zy.* —— Schoon Lichaam en Ziel zich van zelve ontwikkelen, is echter hulp noodig om den mensch tot eenige beschaafdheid te brengen. Die hulp te verleenen is het werk der Opvoedinge, welke, in den gewoonen zin des woords, zich bepaalt tot den kindschen en jeugdigen leeftyd des menschen op aarde, en bestaat in de ontwikkelinge der krachten, welke in de menschlyke natuure liggen. Want, gelyk de Schryver met reden aanmerkt, „ hoe vatbaar voor volmaking de men„ schelyke natuur wezen moge, door generlei konst kan „ iets in den mensch gebragt worden, dat in zyne na„ tuur niet reeds ligt opgesloten." —— Het doel deezer Opvoedinge is *Zedelyke Goedheid*, met andere woorden, dat uit den Kweekeling een *goed mensch* gevormd worde. Deeze is de beste bepaling, waarmede alle andere, voor zo ver zy goed zyn, moeten instemmen, gelyk door den

Schry-

Schryver bewezen wordt. —— Hierop volgen eenige aanmerkingen over de Verdeeling der Opvoedinge, de Theorie der Opvoedingsregelen en de waardy der Opvoedkunde. Eenige daartegen ingebragte Tegenwerpingen worden overwogen en opgelost. Die, waarop de Schryver het langst ſtilſtaat, wordt „ niet zo zeer tegen de Opvoed„ kunde in het algemeen, als wel tegen de *nieuwe Pæda„ gogiek* of *nieuwe Opvoedkunde* ... gemaakt. Men vindt „ dezelve ... ongeſchikt en gevaarlyk voor jonge lieden, „ die niet voor ene denkbeeldige, maar voor de wereld, „ zo als ze is, moeten opgevoed worden. Zy moge ge„ ſchikt zyn om haren kwekeling tot een *mensch* te vor„ men, maar zy is het geenſins om van hem een goed „ *burger* te maken," bl. 21. Na eenige aanmerkingen, welke Duitschland meer dan ons Vaderland betreffen, vervolgt de Schryver zyn antwoord op bl. 23. „ Daarenbo„ ven zou het ... nog altyd de vraag blyven, of de „ grondſtelling ... dat men de kinderen *eerst tot menſchen* „ *en dan tot burgers* vormen moet, in de daad wel ... „ zo ongerymd zy, als ze ſommigen in den eerſten opſlag „ voorkomt. ... Men is het toch 1) in de theorie daar „ over eens, dat het de *menschheid* of de *redelyke natuur* „ .. is, welke naar billykheid in elken mensch geëerd „ moet worden, en dat alle proeven, die door Beheer„ ſchers, Krygsoverſten, Opperkerkvoogden, Wysgeren, „ en wie zy ... meer zyn mogen ... zyn genomen .... „ om het ene gedeelte des menschdoms van zyne natuur„ lyke rechten te beroven, en het enkel als middel ter „ bevordering van anderer oogmerken te misbruiken, ten „ hoogſten te mispryzen, en .. in hare gevolgen allerge„ vaarlykst zyn geworden. Want daardoor werd het „ menschdom ten dele in deszelfs algemene beſchaving „ achteruitgezet, ten dele ook het onderdrukt gedeelte „ ten laatſten tot wanhoop, en door deze tot maatregelen „ gebragt, waarvan vele onſchuldigen de ſlagtoffers zyn „ geworden. Wanneer het dus der opvoeding algemener „ gelukken mag, aan ieder mensch, van den konings„ zoon af tot den boeren-jongen toe, deze ware natuur„ lyke gelykheid der menſchen .. te doen gevoelen; .... „ wanneer den hogere ſtanden achting voor de menschheid „ in de lagere, en den lagere gevoel van den adel hunner „ natuur ingeboezemd wordt, zal daar door niet alleen „ de algemene verlichting veld winnen, maar tevens alle „ regeringen zachter en alle ſtanden gelukkiger worden. ...

„ Wan-

„ Wanneer nu al die ſchone aanleg der menſchelyke „ natuur in elken kwekeling is ontwikkeld, zo is het „ ook te verwachten, dat de rede daarby het allerminst „ verwaarloosd zal wezen. Maar de redelyke mensch „ zal ongetwyfeld ook de beste burger zyn, en voor de „ maatſchappy .. de nuttigſte wezen. De rede ... zal „ voor eerst in hem alle driſten, en bepaaldelyk die „ naar vryheid en onafhangelykheid, in teugel houden (*). „ Zy zal hem leren inzien, dat de mensch niet alleen „ natuurlyke rechten heeft, maar dat ook maatſchappelyke pligten op hem rusten, en dat hy zich door de „ plaats hebbende geſteldheid der zaken en omſtandigheden, waar onder ook de regeringsvormen behoren, moet „ laten voorſchryven de wyze, waar op hy aan die „ pligten ten meesten nutte van het algemeen voldoen „ kan. Zy zal hem de gehoorzaamheid aan de wet ligter maken, zonder van hem een geest van ſlaafſche „ onderwerping te vorderen. Hy zal alzo in elken toeſtand zyne eigene vryheid ſtaande houden, ene redelyke vryheid rondom zich bevorderen, en met dat al „ toch nog verre daar van verwyderd blyven, om alle „ betrekkingen om hem heên te veranderen en de dadelyke wereld met ene denkbeeldige te willen verruilen."

Het *Twede Boek* behelst de *Grondbeginſelen der Opvoedkunde*, en heeft *Twee Afdelingen*, welker *Eerſte* handelt *over de Lichamelyke Opvoeding.* —— Na eene korte aanmerking over het gewigt des onderwerps, en het aanwyzen van eenigen der voornaamſte Schryveren, welken men daarover met de meeste vrucht kan raadpleegen, gaat de Hoogleeraar over tot de Verhandeling van de groote hoofdpunten, waarop men in de lichaamlyke Opvoeding heeft acht te geeven. Deeze allen op te tellen is niet noodig, alleen zullen wy 'er van zeggen, dat in § 25–29 zeer nuttige aanmerkingen voorkomen, over de noodzaaklykheid van gepaste beweeging, om het lichaam vlug en ſterk te maaken, gelyk ook over de daartoe best geſchikte oefeningen, en dat de Schryver, na in

(*) Door dit *in teugel houden* moet men niet verſtaan *uitrooien* of *vernietigen.* De zamenhang van des Schryvers woorden toont genoeg, dat hy enkel bedoele *binnen paalen houden*, en tot de rechte einden aanleggen. REC.

in § 30 van de *matiging der gemoedsaandoeningen* in het algemeen te hebben gesproken, in de volgende breeder handelt over het *bewaken der voorttelings-drift* in het byzonder. Wy kunnen hierin hem niet volgen. In een Werk, geschikt ter onderrichtinge van Ouders en Opvoeders, moest dit tedere onderwerp met eenige uitvoerigheid behandeld worden, vooral in eene eeuw, waarin een lichaam en ziel uitputtend kwaad, en dat meestal zo bezwaarlyk in tyds te ontdekken is, zo verwoestenden voortgang heeft gemaakt.

De *Twede Afdeling* van dit Boek heeft tot haar onderwerp *de beschaving der ziel*, en is verre de grootste. Zy is weder verdeeld in drie Hoofdstukken.

Het *Eerste Hoofdstuk* handelt *over de vorming van het kennisvermogen of verstandelyke opvoeding*. Na aangemerkt te hebben, dat het laatste doel der opvoedinge is *de volmaaktheid der ziel*, en dat „ dit doel bereikt „ wordt, als de ziel, door ene *eenstemmige beschaving van „ alle hare krachten, tot ene vrye werking der rede, on- „ der den bestendigen invloed van zuivere zedelykheid, zo „ ver mogelyk is opgeleid*," zegt de Schryver, § 39 env. dat „ *de algemeenste regel*, by de vorming van het ken- „ nisvermogen te volgen, *is den loop der Natuur nauw- „ keurig in acht te nemen en denzelven in allen opzichte „ getrouwelyk by te blyven*," en verklaart zich met reden tegen het al te vroegtydig geeven van eigenlyk onderwys, vooral in zaaken, waarvan de kinderen nog geen denkbeeld kunnen maaken, als hetgeen slechts „ ene on- „ tydige rypheid" kan voortbrengen, „ welke niet zel- „ den naderhand door staan blyven of achter uit gaan „ gestraft wordt." Daar nu de natuur ons de eerste *gewaarwordingen* bezorgt „ door de *uiterlyke zintuigen*, op „ welke de *uiterlyke voorwerpen* werken," volgt hieruit § 42 „ dat de opvoeder voor de volkomenheid der zin- „ tuigen allereerst te zorgen heeft ... *gedeeltelyk* door „ dezelve by hunne natuurlyke volkomenheid te bewa- „ ren, *deels* door deze te vermeerderen." Hierover wordt in verscheiden onderdeelen gehandeld, ten opzichte zo van de uiterlyke zinnen, als, § 46 env., *van den inwendigen zin* of „ het vermogen om zich veranderin- „ gen en toestanden als de zyne voortestellen, of zich „ zyner gedachten, zijns gevoels, zyner begeerten en „ gemoedsbewegingen bewust te worden." Uit het volgende blykt, dat dit betekene bewustheid van en opmerk-

merkzaamheid op zynen inwendigen toestand, den grond der zelfskennisse; maar misschien had de Schryver of Vertaaler zich wel wat duidelyker kunnen uitdrukken.— Op de *Zinnen* volgen de *Verbeeldingskracht*, het *Geheugen* en het *Verstand*. Na by dit laatste aangedrongen te hebben op het bevorderen van de *duidelykheid der denkbeelden*, heeft de Schryver § 54 eenige aanmerking over de *oefening der taal met opzicht tot de vorming van het verstand*. „ Het verstand," zegt hy, „ kan niet denken „ zonder tekenen. Onder alle tekenen zyn die der taal „ de meest volkomene. Alles, wat aan een voorwerp „ wordt waargenomen, alle handelingen,... betrekkingen „ en evenredigheden, laten zich door *gearticuleerde* to- „ nen aanduiden. Op de spraak der kinderen acht te „ geven is des een ... middel .... ter bevordering van „ de duidelykheid der denkbeelden. Wie heeft niet met „ .... verwondering de ongelooflyke vorderingen, zelfs „ van de zwakste kinderen bemerkt, zodra zy beginnen „ te leren spreken, en door de woorden, als zinnelyke „ voorstellingen, die met de denkbeelden verbonden zyn, „ deze, die tot dus verre ogenblikkelyk verdwenen, te „ onthouden, en ze in hunne verbeelding en in hun ge- „ heugen te prenten? .... Indien ..., gelyk de geschiede- „ nis leert, het verstand van gehele Natien slechts in „ evenredigheid met hunne taal beschaafd is, zo kan men „ met recht ook omtrent een enkel mensch besluiten, „ dat, hoe groter zyne vaardigheid in het verstaan en „ gebruiken der tale is, des te volkomener ook zyn ver- „ stand wezen zal. Hy zal door den rykdom van woor- „ den, dien hy zelf bezit, aan iedere voorstelling, die zyne „ ziel bezig houdt, enen naam weten te geven, en tevens „ ook veel vatbarer zyn voor de mededeling van ande- „ rer denkbeelden. Men zal hem alles zo duidelyk kun- „ nen maken, als of hy het zelf had gevoeld. Ten einde „ nu dit te bevorderen, moet men reeds by kinderen el- „ ke zaak met haren rechten naam noemen, en wanneer „ zy enen verkeerden gebruiken, hunnen misslag aan- „ stonds verbeteren. Men moet hen opmerkzaam maken „ op de fouten, die anderen in hunne uitdrukkingen be- „ gaan." Maar zoude dit hen wel niet eens vitziek en bedilzuchtig kunnen maaken? Ten minsten moet dit middel met groote behoedzaamheid gebruikt worden. Volkomener behaagt ons het volgende. „ Men moet hen, „ wanneer zy iets leren, den zin van ieder woord, dat

„ zy niet goed kennen, laten verklaren; en eindelyk „ moet men, zo veel het immer mogelyk is, zorgen, „ dat zy het allermeest flechts in gezelfchap van zulke „ menfchen zyn, die goed fpreken. Het befchaven van „ de fpraak der kinderen moet zich dus geenfins alleen „ tot de uren van onderwys bepalen. Het gewigtigfte „ behoort reeds in de vroegere jaren gefchied te zyn." —— Eenige aanmerkingen *over het verfchil der verftandelyke vermogens van de Jeugd*, *en het beproeven derzelven*, fluiten dit Hoofdftuk.

Het *Twede* handelt *Over de vorming des gevoelvermogens of gevoelvormende Opvoeding*. De Schryver verdeelt dit onderwerp in *Zinnelyk Gevoel* — *Gevoel* voor de genoegens die uit *kennis* en *waarheid* ontftaan —— *Zedelyk Gevoelvermogen* — *Godsdienftig Gevoel*, — en *Gevoel voor het fchone en verhevene*. Ongetwyffeld zullen onze Leezers wel begeerig zyn te weeten, hoe een man van NIEMEYER's braafheid, kunde en doorzicht, oordeele over het vroegtydig aankweeken van het *Godsdienftig Gevoel*. Van hetgeene hy daaromtrent zegt, zullen wy een zeer beknopt verflag geeven; want ons Bericht begint reeds wyder uit te loopen dan wy ons hadden voorgefteld. „ Daar," zegt hy, bl. 143, „ het zedelyk gevoel ongelyk vroeger in kinderen ontluikt, dan het godsdienftige, en zy veel eerder ene geheime goed- of afkeuring, „ befchuldiging of verontfchuldiging in hun gemoed vernemen, dan zy de behoefte gewaar worden om den „ eerften oorfprong dezer inrichting, of de hand op te „ zoeken, die deze wet in hun hart gefchreven heeft, „ zo zoude men de orde der natuur omkeren, wanneer „ men eerst het godsdienftig en daarna het zedelyk gevoel wilde befchaven. . . . Zy moeten eerst die genen „ achten, lief hebben, dankbaar en gehoorzaam vereren, „ en vertrouwen leren, *die zy zien*, eer zy alle die gevoelens op hem overdragen, *dien zy niet zien*. Maar „ dewyl het eerfte by ene goede opvoeding niet moeilyk te bereiken is, zo zal het ook zo zwaar en ook „ zo laat niet eerst mogelyk zyn, om tot het andere „ over te gaan," enz. „ Zodra [bl. 145] de jaren der „ blote, der byna dierlyke, zinnelykheid voorby zyn, „ verftand en rede zich, hoewel nog maar langzaam en „ zwak, beginnen te ontwikkelen, ... inzonderheid, wanneer het geweten begint te fpreken, beginne men ook „ een proef te nemen om kinderen in onzienelyke dingen

„ be-

„ belang te leren ſtellen. Dit nu geſchiedt door de
„ mededeling van het denkbeeld ener eerſte onzichtbare
„ oorzaak aller dingen onder de voorſtelling van den
„ *groten vader*, — van wien alles goeds komt, maar die
„ ook ſlechts de goeden lief heeft, en het den goeden al-
„ leen duurzaam wel laat gaan.

„ Dit heeft veel minder zwarigheid in zich, dan
„ men dikwerf ſchynt te geloven. Want 'er ligt toch
„ in de natuur van den mensch ene neiging tot het won-
„ derbare, of ene begeerte naar zulke voorſtellen, die aan
„ alle de tot hier toe verkregene ongelykvormig zyn;
„ waar door de eerst ontwakende, en naar den oorſprong
„ der dingen begerige rede, de kortſte oplosſing vindt van
„ al het geen zy niet verklaren kan.

„ Aldus," vervolgt de Schryver, bl. 147, „ ontſtaat
„ nu een godsdienſtig gevoel, ene heilige vrees voor den
„ Onzichtbaren, waarin zich eerbied, nederigheid en ge-
„ voel der afhangelykheid, met liefde en vertrouwen, met
„ de vrees van hem te mishagen, en den wensch om hem
„ welgevallig te zyn, verenigt. ... Al zyn daarby de
„ denkbeelden van God nog zo kinderachtig en onvol-
„ maakt; al oordeelt het jeugdig verſtand over de rege-
„ ring der wereld en de handelwyze van God even zo
„ kinderachtig, als over de ontwerpen en daden der ou-
„ deren, dit doet geen het minſte letſel zo min aan
„ de zuiverheid als aan de kracht van het godsdienſtig
„ gevoel (*)."

In eene Aantekening wordt hierby onder andere be-
langryke ſtukken dit allergewichtigſte aangemerkt: „ Voor
„ alle dingen moet de Opvoeder zelf den diepſten eer-
„ bied voor God laten blyken, en zo dikwyls God ge-
„ noemd, of van hem geſproken wordt, den kinderen
„ doen bemerken, dat men den heiligſten aller namen
„ uitſprak.

„ Wil men hunne godsdienſtigheid reeds vroeg den aart
„ van een Christelyk-godsdienſtig gevoel doen aannemen,
„ dan is daar toe in deze jaren het enige middel, hun den
„ Stichter van dien Godsdienst, als het hoogſte ideaal
„ van

(*) In eenen goeden ſtyl zoude dit eigenlyk moeten zyn,
„ dit d. g. h. m. letſel, het zy aan de zuiverheid, het zy
„ aan de kracht van het godsdienſtig gevoel." Rec.

„ van menschelyke heiligheid en goedheid uit zyne ge-
„ schiedenis te doen beschouwen, als den zodanigen, die
„ ons den onzichtbaren God het best heeft leren kennen,
„ uit dien hoofde van menschen, die God niet lief had-
„ den, veel geleden heeft, doch daar voor ook onuit-
„ sprekelyk beloond is geworden. Als dit op ene wyze
„ geschiedt, die naar de vatbaarheid van elk kind geschikt
„ is, dan zal daar door het gevoel van achting, liefde
„ en dankbaarheid voor Jesus ontstaan, en zich met het
„ algemeen godsdienstig gevoel vermengen."

Ligtlyk begrypt men, dat „ al het te vroeg voorpre-
„ diken, al het werktuiglyk van buiten leren van formu-
„ lieren en gebeden, waar van niets verstaan en waar by
„ niets .. gevoeld wordt .. voorts alle dwang tot gods-
„ dienstige verrichtingen, alle begunstiging van vrome
„ brabbeltaal ... het te vroeg inleiden in godsdienstige
„ vergaderingen," en diergelyke dingen meer, door den
Heer NIEMEYER ten hoogsten afgekeurd worden.

Wy zouden nu moeten overgaan tot het *Derde Hoofdstuk* deezer *Afdeelinge;* maar dit zal ons de stof tot een volgend Uittreksel leveren.

Godsdienstig Onderwys voor jonge Kinderen. Vyfde Druk. Te Amsterdam, *by* J. Yntema en Zoon, 1799. *In 8vo. 70 bl.*

Wy hebben, wegens den *Vyfden Druk* van dit, zo algemeen, in Christelyke Huisgezinnen, als op Schoolen, in gebruik zynde Boekje, niet anders te berigten, dan dat, daar Kinderen doorgaans op het verband tusschen Vraag en Antwoord niet behoorlyk acht slaan, in deeze Uitgaave gezorgd is, dat elk Antwoord eenen volzin oplevert; waardoor het Geheugen te hulp gekomen, het Antwoord bevatlyker, en dus voor Kinderen nuttiger wordt. Zo dat de Uitgeevers daar door eene merkelyke Verbetering aan dit Werkje hebben toegebragt.

Nieu-

Nieuwe Scheikundige Bibliotheek. Vierde Stuk. Te Amsterdam, by de Wed. J. Dóll en Zoonen, 1799. *In gr. 8vo. 98 bl.*

In dit vierde Stukje der Nieuwe Scheikundige Bibliotheek komen voor, uittrekzels uit, en beoordeelingen van, verscheidene Werken, als van GREN, BRANDIS, MONNET, WERKHOVEN en TROMMSDORF. Nog vindt men hier in een lezenswaardig Vertoog over de Planten, waar van de oude Europeesche Volkeren zich bedienden, om hunne pylen te vergiftigen, 't welk in de *Societé Philomatique* door den Burger COQUEBERT is voorgeleezen: gelyk ook de belangryke Redevoering door den beroemden Amsterdamschen Geneesheer J. R. DEIMAN, over de verdiensten van ANTON LORENZ LAVOISSIER, voorgeleezen in 't Genootschap: *Concordia & Libertate*, met een daarop toepasselyk Latynsch Gedigt van den geleerden H. DE BOSCH. In de gemelde Redevoering vindt men een uitvoerig en keurig bericht, aangaande het beminnelyk character, de verwonderenswaardige ontdekkingen en den verfoeijelyken moord van den onsterflyken Stichter der hedendaagsche Scheikunde, waar uit wy dienstig hebben geoordeeld het volgende als een proefje mede te deelen.

„ Een groot gedeelte (zegt de Heer DEIMAN, p. 376 en „ volg.) van zyn aanzienlyk vermogen besteedde LAVOISSIER ten voordeele zyner ongelukkige Medeburgers, „ een ander gedeelte ten nutte der Weetenschappen, en „ aankweeking en aanmoediging van jonge lieden, die „ zich op beoeffening der Weetenschappen toeleiden. „ En schoon zyn Genie boven zo veelen uitmuntede, „ gevoelde hy de diepste achting voor de talenten en „ voor de verdiensten van anderen.

„ Zyn huis was een groote werkstede, waar in niets „ ontbrak tot het doen der belangrykste Proefneemingen.

„ Tweemaal des weeks hield hy, ten zynen huize, „ een openbaare byeenkomst, waar toe alle beroemde „ Mannen, zo wel in, als buiten, Frankryk, een vryen „ toegang hadden. —— Hier, in den cirkel van zo veele „ uitmuntende Geleerden; hier herhaalde hy de gewigtigste proefneemingen; hier deelde hy zyne uitzichten

„ en gemaakte ontwerpen, met die hem eigene rondbor-
„ ſtigheid, mede.

„ De groote LA PLACE, DE LA LANDE, MORVEAU, „ FOURCROY, MONGE, VAUQUELIN, en zo veele andere „ beroemde Mannen, welke beſtendig deeze byeenkom- „ ſten bywoonden, en met hem gewerkt hebben, zyn zo „ veele ſpreekende getuigen van de vindingrykheid van „ zyn vernuft, in het ontwerpen van plans, en uitdenken „ van de zamengeſteldſte werktuigen, en van de naauw- „ keurigheid, waar mede hy zyne proeven in het werk „ ſtelde. —— Gewapend met alle die hulpmiddelen, „ welke het talent kunnen onderſteunen, heeft LA- „ VOISSIER nog meer aan zyn oorſpronglyk Genie te „ danken.

„ Alle zyne groote ontdekkingen, en de gevolgen, „ welke hy daar uit heeft afgeleid, ſtellen een geheel „ daar, dat zo naauwkeurig is verbonden, natuurlyk aan- „ eengeſchakeld, dat het voor den kenner onmogelyk „ is, daar in niet te bemerken de grootheid van zyn „ oorſpronglyk Genie, de ongemeene veerkragt van zyn „ denkvermogen, en de ſchranderheid van zyn wysgeerig „ vernuft.

„ Zie daar eene flaauwe ſchets van de verdienſten van „ een man, waarop Frankryk, waarop deeze eeuw, zich „ met recht mag beroemen: die, als Wysgeer, als Na- „ tuurkundige, en als Menſchenvriend, boven zo veele „ andere ſtervelingen heeft uitgemunt, en die te midden „ van zyn glorieryke loopbaan, te midden van zyn nut- „ tig en weldaadig leven, in den ouderdom van byna „ acht-en-veertig jaaren, aan zyne Echtgenoot, aan zyn „ Vaderland, aan zyne Vrienden, en aan de Weetenſchap- „ pen, is ontrukt, en als een misdaadige, zonder beſchul- „ diging, ter dood veroordeeld is, door eene Rechtbank, „ die, azende op de bezittingen van anderen, en gevoel- „ loos voor deugd, voor talenten, zelfs voor het belang „ van hun eigen Vaderland, zich niet heeft ontzien, men- „ ſchen even als dieren te laaten ſlagten."

By deeze gelegenheid neemen wy de vryheid onzen Schryver onder het oog te brengen den geweldigen misſlag, dien hy in zyn tweede Stukje, p. 164, begaan heeft, in de recenſie van het *Taſchen-Buch fur Scheidekunstler und Apotheker, auf das Jahr* 1797. Want, na bericht te hebben gegeeven, aangaande de ontdekking van den Heer GÖTT-

GÖTTLING, door welke het hem gelukt was, geduurende de zomerhette, zo veel *Vitriolischen Ether* uit eene bepaalde hoeveelheid van ingredienten te bekomen, dat hy in het midden des winters op geene grootere hoeveelheid zou hebben kunnen hoopen, laat hy daar onmiddelyk op volgen: „ Na het eindigen der bewerking die vloei-„ stoffen onderzoekende, welke in den luchttoestel wa-„ ren overgegaan, vond men dezelve uit Ether en Salpe-„ terlucht te zamengesteld." Daar nu tot hier toe klaarblykelyk over Vitriolischen Ether was gehandeld, en in deszelfs bereiding geen Salpeter of Salpeterzuur wordt gebezigd, konden wy de meening onzes Schryvers niet begrypen, noch verklaaren, van waar hier toch die Salpeterlucht te voorschyn kwam! Ja wy geloo-ven, dat, al hadden wy hier over de bedenkingen van alle *Philologen* (zie den Brief van den Schryver der *Nieuwe Scheikundige Bibliotheek* aan de Schryvers der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*) byeenverzameld, wy nog even onverlicht zouden gebleeven zyn. Best was het derhalven den oorspronglyken Schryver zelven in te zien: waar door ook de geheele zaak zeer duidelyk wierd. Want na dat de Heer GÖTTLING zyne ontdekking, aangaande den Vitriolischen Ether, had medegedeeld, laat hy daar op volgen, eer hy tot de beschouwing der dampen, die uit Ether en Salpeterlucht bestonden, overgaat: „ Wyl „ het my met deezen arbeid zo goed gelukt was (zie „ *Taschenbuch* 1797, p. 75.) zo ondernam ik, by de te-„ genwoordige hooge Temperatuur, de bereiding van den „ Salpeter-Ether, door middel eener zoortgelyke Destilla-„ tie," enz.

Thans bleek het ons dus zonneklaar, dat de Schryver der *Scheikundige Bibliotheek*, door het over het hoofd zien des overgangs van GÖTTLING, van de bereiding van den Vitriolischen tot den Salpeter-Ether, zyn bericht, aangaande deeze beide geheel van elkanderen in aart verschillende bewerkingen, in een gesmolten, en dus een onverstaanbaar en belachlyk geheel had geleverd.

Middel om het Water, welk tot dagelykfchen drank voor het Scheepsvolk aan boord moet ftrekken, volkomen te zuiveren, als het ftinkend en bedorven is. Op ondervinding fteunende, en met Afbeeldingen aangeweezen, door BERNARDUS HUSSEM, *Dirigeerend Chirurgyn by de Marine, enz. te Amfterdam. Te Amfterdam, by* W. Holtrop, 1799. *In gr. 8vo. 28 bl.*

In dit Stukje geeft de Heer VAN HUSSEM verflag van eene nieuwe Uitvinding, van welke men, volgens de hem medegedeelde berichten, met een zeer gewenscht gevolg, gebruik maakt op zommige Engelfche Oorlogfchepen, om bedorven water te zuiveren en wederom drinkbaar te maaken. Dit middel beftaat hier in, om het water uit een groot vat op te pompen, en het te laaten loopen door een blikken werktuig, in het welk drie met kleine gaatjes doorboorde plaatjes gevonden worden, op welke het water zyne vuiligheid laat leggen, en, na dus eenige keeren gereinigd te zyn, alle zyne onaangenaame hoedanigheden aflegt. Met oogmerk om het Vaderland van nut te zyn, had de Schryver deeze ontdekking ter kennis van den Agent der Marine gebragt, met verzoek, dat dezelve op een onzer Oorlogfchepen mogt worden beproefd; doch, na hier een tydlang op gehoopt en daar wederom over gefchreeven te hebben, bekwam hy bericht, dat de bedoelde Uitvinding, op theoretifche gronden, door de Beoordeelaars uit het *Bataafsch Genootfchap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam*, wier advis men daar over had ingenoomen, was afgekeurd, zonder dat men dienaangaande eenige nadere proeven genoomen had.

Daar nu de getuigenisfen, door den Schryver voor de uitmuntendheid deezer handelwyze bygebragt, voldoende fchynen, kunnen wy insgelyks niet ontveinzen, dat zodanig eene handelwyze van Gemagtigden van het Bataafsch Genootfchap ons zeer zonderling voorkomt. Te meer daar hunne theoretifche redeneeringen, tegen de uitvoerbaarheid deezer proeve, ons zeer oppervlakkig en onbeduidend voorkomen. Zy beroepen zich, onder anderen, op de hier toe noodige ftilte, die, volgens hun oordeel, aan boord geen plaats kan hebben. Dat men dit middel niet zou kunnen in werking brengen, geduuren-

rende een geweldigen ſtorm, willen wy gaarne erkennen; doch vinden daarentegen geen reden, waarom men dit overpompen van water, by ſtilte, en by dagelyks handzaam weder, gelyk doorgaans plaats heeft, niet zou kunnen uitvoeren. Wy kunnen niet begrypen, dat hier meerder ſtilte toe noodig is, dan tot het gebruiken der Werktuigen, met welke de Zonshoogte, en de afſtand der Maan van de vaste Sterren, worden bepaald, welke meetingen echter byna dagelyks aan boord volbragt worden. Daarenboven zou men, by het neemen der proeven zelve aan boord, zeer ras kunnen bepaalen, hoeveel invloed eene meerdere of mindere beweeging van het Schip op dezelve heeft, en of hier uit wezendlyk iets ten nadeele deezer Uitvinding moet worden opgemaakt.

Het komt den Beoordeelaaren ook voor, dat het dikwyls overpompen van het water, en 't verdeelen in menigvuldige kleine ſtraaltjes, hetzelve zeer veel moet doen vervliegen. Dan, al verliest men hier wezendlyk iets door, dit ſchynt ons geene genoegzaame reden, om de Uitvinding te verwerpen. Het geheel is toch ondeugend en onbruikbaar; dus is een middel, 't geen het grootst gedeelte van dit bedorven geheel wederom bruikbaar kan maaken, ſteeds welkom. Ook is het alleen de ondervinding, die ons kan leeren, of hier eene wezendlyke vervlieging van water plaats hebbe, en hoe groot dezelve zy.

Wy zyn derhalven van oordeel, dat het zeer ongepast is, eene Uitvinding van deezen aart, om gelykzoortige oppervlakkige en enkel beſchouwende aanmerkingen, van de hand te wyzen, en dat het dubbel de moeite waard zou zyn, om in deezen de waarheid, door naauwkeurige Proeven, te onderzoeken.

Vaderlandsche Historie, vervattende de Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, zints de Americaansche Onlusten, en daar uit gevolgden Oorlog tusschen Engeland en deezen Staat, tot den tegenwoordigen tyd. Uit de geloofwaardigste Schryvers, en egte Gedenkstukken, zamengesteld. Met Plaaten. Ten Vervolge van WAGENAAR's *Vaderlandsche Historie. XIXde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8vo. 425 *bl.*

De Geschiedenissen deezes Lands, in den Jaare 1787, worden in dit Deel voortgezet. Het LIII Boek, waarmede het aanvangt, betreft *Friesland.* Een Gewest, in de Staatsberoerten zeer opmerklyk, en bovenal in de weinige maanden vóór de Omwenteling. Die Gebeurtenissen, de gevolgen van Tweespalt, en daar uit gebooren twee Staatsvergaderingen, deeze te *Leeuwarden*, geene te *Franeker* gehouden, die ieder in den Lande haaren aanhang hadden, en een Burgerkryg deeden gebooren worden, vindt men breedspraakig geboekt; de Hoofdbeleiders geschetst, de Tooneelen in de voornaamste Steden opengeschooven.

De Schryver van het X Deel der *Beroerten in Nederland*, die ook dit gedeelte van 's Lands Geschiedenisse beschreeven heeft op eene zo wraakbaar partydige wyze, dat dit Deel dat anders agtenswaardig Werk ontciere (*), wordt op veelvuldige plaatzen uitdruklyk tegengesprooken, op andere, zonder hem te noemen, wederlegd.

Niet zonder grond merkt de Schryver, tot dit Gewest toetreedende, op: „ Dezelfde zwaarigheden, als ons bejegenden in het beschryven van de Burgertweespalt in „ andere Gewesten, omringen ons hier desgelyks. Te „ ontgaan zyn ze niet; maar zullen wy tragten dezelve „ te boven te komen; ten dien einde de Staatsstukken „ meest zelve laaten spreeken, en in de byzondere Ge„ beurtenissen afgaan op de beste bescheiden, welke wy „ hebben kunnen magtig worden van een wel kort duu„ rend, maar allerwoeligst, Tydperk, waar in verbaazing „ over

(*) Zie onze *N. Algem. Vaderl. Letteroef.* IV D. bl. 338.

„ over de wederzydsche stappen ons menigmaal zal be-„ vangen." —— Verbaazing, ja die zal ook het deel zyn van den Leezer, als hy ziet hoe het vuur van Burgertwist in *Friesland* uitborst, even als eene lang met moeite wederhouden ontbranding, met zulk een volle en verteerende woede opblaakende, dat het eene onderlinge vernieling dreigde.

Wy neemen, ten staal, alleen over, de beschryving van het lot, 't welk *Franeker* trof. Eene Stad door de zegenpraalende Party beschreeven, „ als de Zetel der in *Fries-„ land* doemwaardig aangevangene Rebellie." In het vonnis, over die Stad uitgesprooken, worden de Fortificatie-Penningen, die 's jaarlyks 3000 Guldens bedroegen, en dus een voornaame steun van de Kas dier Stede uitmaakten, ingehouden. —— Wat Stads- of Burgerkrygsgereedschap was werd na 's Lands Arsenaal overgebragt, en de Schuttery verboden met Snaphaanen ter wagt te trekken, of ergens alzo gewapend te verschynen. —— De Deuren uit de Stads poorten werden weggenomen, als mede alles wat op eenigerlei wyze de Stad kon sluiten.

„ De diep vernederende behandeling, der Stad *Frane-„ ker* beschooren," dus luidt de taal des Geschiedboekers, „ en vervolgens aangedaan, verwekte veel op-„ spraaks. Men duidde het euvel, dat Gevolmagtigden „ des Volks zich veroorlofden, hunne Medeburgers, de „ Ingezetenen eener stemmende Stad, derwyze te behan-„ delen, en de voetstappen scheenen te drukken der Her-„ togen, Graaven en Heeren deezer Landen, die weleer „ hunne Onderdaanen, by betoonde Vryheidsmin, of we-„ derstreeving van hun Gezag, zo laag mogelyk deeden „ kruipen, hunne Toorens, Poorten, Muuren en andere „ Vastigheden afbraken. Vernederende en verdrukkende „ bedryven, waar van de oude Geschiedenissen onzes „ Vaderlands zo veele voorbeelden opleveren; doch geen „ voorbeelden in de laatere, en nergens minder dan in „ *Friesland*, voorkomen. Niets, mogt men bykans zeggen, „ ontbrak 'er aan de gevolgen dier Ongenade, in welke „ de *Franeker* Burgers vervallen waren, om hun met „ de diepste vertrapping hunner Voorouderen gelyk te „ stellen, dan dat zy hunne Handvesten en Privilegien „ niet knielende, blootshoofds, ongeschoeid, en met alle „ tekens van boete en berouw, in de handen hunner Par-„ tye overleverden."

Weinig dagen naa de aanstelling der Regeeringsleden kwa-

kwamen 'er uit *Leeuwarden* om het ſtrafvonnis te volbrengen; de Deuren uit de Poorten te neemen, en den Krygsvoorraad weg te voeren. „ Dit ontpoorten ſtootte „ geweldig. Schoon de wintertyd en het afzyn van ruim „ een dertigtal der aanzienlykſte Burgeren, met den be„ roerden ſtaat der Hoogeſchoole, veelen in *Franeker* „ in de behoeftigſte omſtandigheden dompelden, waren „ dubbele en hoogere dagloonen, voor dit werk aange„ boden, niet in ſtaat één *Franeker* behoeftig Burger tot „ het volvoeren van dien by hun verfoeiden arbeid aan „ te zetten. Drie Smitsbaazen, zonder van elkander te „ weeten, weigerden hunne Gereedſchappen tot denzelven „ te leenen of te verhuuren; Soldaaten der Bezetting, „ onder het opzigt van 's Lands baas, volvoerden dit ge„ haate werk met moeite. De Deuren der Poorten en de „ Hekken werden in de Kerk gebragt, met zwaare kete„ nen aan elkander gekoppeld, en met lompe ſlooten vast„ gemaakt. Herinneringstekenen voor de Kerkgangers van „ de diepe laagte waar toe de Stad verweezen was, en „ de Burgery in 't algemeen met een ſtilzwygend afgry„ zen vervulden. —— Ook was deeze niet te beweegen „ geweest tot het pleegen van eenige ongeregeldheden, „ ſchoon daar toe aangemoedigd door Oranjegezinde Stu„ denten, en Ingezetenen van nabuurige plaatzen, die zich „ *Oranjevrienden* noemden, en elkander poogden voorby „ te ſtreeven om den vernederden *Franeker* Burger te „ tergen: waar tegen geen heul by de Regenten te vinden „ was. Zelfs wordt verhaald, dat eenigen der ſmalle Ge„ meente, als men aan hun ſterken drank en bier op „ Vreugdedagen van dien tyd zondt, in ſtede van daar „ door opgewekt te worden om *Oranje boven!* te roepen, „ de terugkomst hunner gevlugte en gevangene Medebur„ geren dronken. Der Gevlugten getal, waar onder aan„ zienlyke Burgers, was zestien; achttien waren 'er ge„ vangen genomen, en onder deezen een gryze Vader, „ aan zyn Zoon vastgebonden, weggevoerd, om niet te „ reppen van het ſcheiden der Mannen van hunne Vrou„ wen, welker zommigen zich in eenen ſtaat bevonden, „ die der Huisvaderen tegenwoordigheid dubbel wensch„ lyk en dierbaar maakt; doch niets ſcheen te ſtraf om „ het den *Franekeren* te laaten wedervaaren."

Met het LIV Boek ſtapt de Schryver in *Stad en Lande* over, waar de ſtryd tusſchen de *Stad* en de *Ommelanden* aanhieldt, toenam, en opgroeide tot de hoogte van Bur-

Burgerkryg, waar dezelve eene ſcheuring dreigde tusſchen de Staatsleden, niet ongelyk aan die welke in 't *Sticht* plaats gevonden hadt, als mede in *Friesland*, ſchoon dezelve niet tot die hoogte liep als in 't *Sticht*, en niet vergezeld ging van zo ſchroomlyke uiterſten als zich in *Friesland* vertoonden. —— Om dit toe te lichten, wordt de geſteldheid der *Ommelandſche* Regeering, in tegenſtelling van die der *Stad*, geſchetst, en aangetoond wat middelen men in de eerstgemelde gebezigd had, om des Prinſen Party te ſtyven, in tegenſtellinge van de Vryheidspoogingen in de *Stad*, en hoe zich het Hof daar onder mengde. Welk alles gelegenheid geeft tot handelingen en bedryven van eenen geheel ſtrydigen aart, hier in volle grootte getoond; en wel byzonder het voorgevallene te *Appingadam*, van zo veel naſleeps en treurigen gevolgs. —— Het voorgevallene in de Stad *Groningen* zelve wordt breedvoerig geboekt.

De Schryver, het LV of laatſte Boek deezes Deels aanvangende, laat zich dus uit: „ Hoe breed ook ons Ge- „ ſchiedverhaal van het voorgevallene ten deezen Jaare „ 1787, tot het tydperk der Omwentelinge toe, is uitge- „ loopen, in zo verre het de Bondgenootſchaplyke Ge- „ westen betreft, zouden wy een zeer gebrekkig ſtuk „ werks leveren, indien wy onvermeld lieten, wat 'er, „ in dit Tydvak, voorviel in de aanhoorige Landſchap- „ pen, Steden en Plaatzen; indien wy geen gewag „ maakten van onze Zeemagt, van de Volkplantingen „ van den Staat in de *Oost-* en *West-Indien*, en wat wy „ verder elders beter geplaatst oordeelden, dan te mid- „ den der reeds gemelde Gebeurtenisſen, ſchoon zy daar „ mede in verband ſtaan, en daar toe eene meer of min „ rechtſtreekſche betrekking hebben. Tot deezer ver- „ melding hebben wy dit Boek geſchikt, en zal het ten „ ſlotte van dit Tydvak ſtrekken."

Wie zich dat Jaar en den tyd der Omwentelinge herinnert komt voor den geest de Stad *'s Hertogenbosch*, die op eene uitſteekende wyze voor de belangen der Vryheid geyverd hadt, en zich daar in gelyk gebleeven was, ſchoon in de *Generaliteits Landen*, over 't algemeen, de Prinsgezinden verre weg de anderen in aantal overtroffen, en men 'er alles in 't werk ſtelde om die meerderheid te handhaaven. Te deezer oorzaake ſtrekte ook die Stad, onder alle Steden in de aanhoorige Landen, ten Schouwſpiegel van mishandeling en balddaadigen over-

overmoed des Krygsvolks van den Staat. Geen wonder derhalven, dat ook die Stad in dit gedeelte der *Vaderlandsche Historie* byzonder gedagt wordt.

Met regt laat de Schryver, het beloop der zaaken te dier Stede in verband met andere in de Generaliteits Landen vermeld hebbende, zich over dien gruwel der verwoestinge dus hooren: „ Hoe veel Oproers, Plunde-„ rings, en Gewelds, ons Geschiedblad, in dit Jaar voor-„ gevallen, optekende, 't geen in *'s Hertogenbosch* voor-„ viel, mag gezegd worden het ergste te evenaaren, ja „ te overtreffen. Onaangenaam, in de daad, is het, zo „ by herhaaling, tot dit oude en schrikbaarende voor-„ werp weder te keeren, en schandtooneel by schandtoo-„ neel open te schuiven; doch wy verzuimden den pligt „ eens getrouwen Geschiedboekers, indien wy dit leed, „ het Vaderland- en Vryheidminnend *'s Hertogenbosch* „ overgekomen, onvermeld lieten, indien wy 'er niet by-„ zonder by stil stonden, als in aart grootlyks van ande-„ re, in eenige opzigten, verschillende, schoon tot het-„ zelfde einde strekkende.

„ Het schynt dat men aan de wakkere en braave Re-„ genten en Vryheidlievende Burgery van *'s Hertogen-„ bosch* eene gevoelige en allergeduchtste straffe hadt „ toegedagt, en door die straffe een toonbeeld heeft „ willen geeven, ten afschrik der In- en Opgezetenen „ der Generaliteits Landen, wegens het standvastig voor-„ staan en by herhaaling inroepen der wettige Voorreg-„ ten, door die Stad, by haaren overgang van de Party „ der *Spanjaarden* tot die der *Staaten*, in vroegeren ty-„ de bedongen; als mede wegens haaren yver voor den „ Burgerwapenhandel, zo leed in 't oog der Dwinge-„ landye, en waar tegen de Raad van Staaten zich by „ herhaalde haar als afgeperste, doch met de daad hoogst „ welgevallige, Besluiten verzet hadt. Hoe vreemd dit „ klinke, hoe hard het luide, zal men geene andere „ voldoende reden kunnen vinden voor dit verschriklyk „ onheil, 't welk die Stad trof, op eenen tyd dat de „ Oranjeparty geheel meester was; of men zou het „ oor moeten leenen aan een te meermaalen vermelden „ oorsprong van nog haatlyker aart; dat de Plundering „ deezen Krygsknegten zou toegestaan weezen als eene „ Vergoeding voor het gemis van Plunderbuit in andere „ Gewesten, staande den tyd dat men door die schrik-„ lyke Bedryven de Omwenteling voorbereidde, of met

„ de

„ de daad daarſtelde. —— Een Schryver, 'er anderzins „ op uit, om de oorzaak der Oproerigheden den Patriot„ ten op te dichten, heeft voor de ſchennis, te *'s Herto-* „ *genbosch* gepleegd, die vergoelyking niet durven by„ brengen, en een draaglyk goed verhaal, doch met „ veele agterlaatingen, van het te dier Stede voorgeval„ lene gegeeven, en laat zich, wat de aanleidende oor„ zaak betreft, in deeze woorden uit. „ „ Of het bits „ „ en tergend gedrag van eenige Ingezetenen tot deeze „ „ misnoegdheid en daaruit voortgevloeid Geweld en „ „ Plundering van het Krygsvolk oorzaak heeft ge„ „ geeven, zo als zommige Berigten en Dagpapieren „ „ vermelden, is ons niet gebleeken." "

Men leeze en gevoele een billyk afgryzen onder 't zelve, by het Plundergeweld drie dagen en drie nagten woelende, gepaard met veelvuldige ſchennis; hier geſtaafd door mondelinge en ſchriftlyke berigten der jammerlyk verdrukten. Het lot dier Burgerplaagers en Beroovers, een ſchrik der Steden waar zy kwamen, wordt opgegeeven. Wat *Tilburg*, *Breda*, *Maaſtricht* en de *Willemſtad* betreft, zal, hoe veel 'er ook gebeurde, naa het leezen van dit Burgerleed, wegvallen.

Voorts wordt de geſteldheid van 's Lands Admiraliteiten, en inzonderheid die van *Friesland*, tot het diepst verval gekomen, opgegeeven. Wat 'er, wegens een Bergen Legplaats voor 's Lands Schepen, voorviel, vermeld. —— De zaaken der *Oost-Indiſche Maatſchappy*, als mede die der *West-Indiſche*, vinden eene vry breedvoerige vermelding: zo ook wat in de *Middellandſche* Zee, deezen Staat en den Koophandel betreffende, in verſcheide gewigtige gevallen gebeurde.

Hier mede eindigt dit Deel, en tevens ſtelt de Schryver een einde aan dit Tydperk van 's Lands Geſchiedeniſſen, om vervolgens den draad weder op te vatten, waar de Schryver die liet leggen by de Omwenteling deezes Jaars.

Geheimzinnige Toebereidfelen tot eene Boertige Reis door Europa.

De Paketboot. of Historie van Engeland, van de grondlegging van dat Koningryk af, tot op heden, in een' boertigen ftyl befchreeven.

en

London, in een' boertigen ftyl befchreeven. Vermaakshalven voorgeleezen in, en opgedraagen aan, de Maatfchappy der Verdienften, onder de Spreuk: Felix Meritis, *door* A. FOKKE, Simonsz. *Medelid derzelver Maatfchappye*, enz. enz. *Te Haarlem, by* F. Bohn, 1798. *III Deelen. In gr. 8vo. te zamen 620 bl. Met Kaarten en Caricatuur-Plaaten.*

De geestige FOKKE geeft in dit Werk de voordeeligfte proeven van zyne bekwaamheid, om gefchiedkundige onderwerpen bevallig en vermaaklyk te maaken; en fchoon dergelyke ftukken, door den Opfteller zelven voorgedraagen, altoos meer behaagen dan by eene byzondere leezing, gelooven wy echter, dat veelen dit Werk met het grootst vermaak doorloopen zullen; althans onze lachfpieren zyn dikwerf in beweeging geraakt by de zonderlinge leiding en opvolging der idéen, die in dit Werk voorkomen. „Het voornaam doel dezer Verhan„delingen," zegt de Schryver, „was, in derzelver oorfprong, „om de ernftige en nuttige Voorleezingen, welke daaglyksch „in het Departement van Koophandel, enz. in de Maatfchap„py Felix Meritis gedaan worden, door een onderhoud van „een' gantsch verfchillenden aart, eenigzins te verpoozen; aan „dit oogmerk hebben zy voldaan, en alleen het aanzoek van „veele Leden heeft my doen befluiten dezelven in 't licht te „doen verfchynen; ten einde den Leezer ook fomtyds een „uurtjen van gewigtigere bezigheden te ontfpannen." En dat met het vermaaklyke dezer Verhandelingen ook wezenlyk nut gepaard gaat, is ontegenzeglyk, dewyl men door dezelven een volledig denkbeeld verkrygt van den oorfprong, voortgang en lotgevallen van Engeland, werwaards de Schryver in zyne Europeefche reizen de cours het eerfte verkoos te richten; behalven dat dit Werk overäl met veele nuttige aanmerkingen over verfcheidene onderwerpen doorvlochten is.

Onder de fnaakfche vertellingen, in deze Verhandelingen by menigte voorkomende, heeft 'er ons éene byzonder behaagd; zynde de gefchiedenis van *St. Joris*, voorkomende in het 3de Deel, handelende over London, met welke, (fchoon vry lang zynde) tot een ftaaltje van den geest, waarin dit Werk gefchreeven is, af te fchryven, wy onzen Lezeren geen ondienst meenen te doen.

De Schryver dan, verflag geevende van verfcheide bezichtig-

tigde gebouwen en byzonderheden; meldt, op pag. 60, enz. het volgende:

„ Onder het bezichtigen van de Schatkamer en de veele „ kostbaarheden en rariteiten in dezelve, zag ik ook een gou- „ den St. Joris beeldjen, daar die oude Held bezig is met den „ Draak in zyn' smoel te prikken. *A ha!* mogt ik zoo zeggen, „ *daar is onze Knaap ook!* maar toen dagt my werdt onze *In-* „ *terpres* een weinig geraakt, evenwel ik zei het zonder erg, „ omdat wy hier te lande ook nog al hier en daar zoo een' „ klant op een' post of Gebouw zien staan. Hy antwoordde „ my dus zeer ernstig: „ die Knaap, myn Heer! ken je dien „ Knaap wel eens?" *Wel neen!* zei ik, *wy noemen hem, zoo* „ *in de wandeling, St. Joris:* „ Nu ja, die eigenste *St. Joris* „ heeft wonderen bedreeven, en is de groote Patroon en Be- „ schermheilig, niet alleen van London, maar van geheel En- „ geland, en, om je in de zaak wat beter te onderrichten, op „ dat ge u niet weêr zoo familiair over hem uit zoudt laaten, „ want gy zult hem de geheele Stad door aantreffen, en mogt „ 'er by sommigen door in ongelegenheid komen, zal ik u „ eenig verslag van dien grooten Man doen." Dit verhaal van den Interpres wordt door FOKKE dus opgetekend:

„ Deze St. Joris werdt geboren in Cappadociën, in den „ Jaare, naar onze jaartelling, 274, en wel onder de Regee- „ ring van den Keizer Aurelianus, en was een doolend Ridder „ van zyn affaire, dat was in dien tyd eene brillante Kost- „ winning, en van het grootste nut; wyl 'er toen veele groote „ windmaakers van Reuzen bestonden, en ook Tovenaars, „ Serpenten, Draaken en allerlei ontuig, die de Menschen „ schriklyk vexeerden, injurieerden en affronteerden, waar men „ nu zoo veel niet meer van hoort, dat toch al raar is ook. „ Nu die Ridder reisde dan, om zyn affaire voort te zetten, „ de heele Waereld door, en zoo kwam hy ook in Lybien, „ dat al een heel eindjen weegs van Amsterdam ligt, en wel „ in de Stad Salene, en zie, daar hadt hy een' zonderlingen „ droom, welke zekerlyk uit een ongestelde maag voortkwam, „ want hy kon tegen den nacht maar geen bezwaarend eeten „ verdraagen, en hy was daar juist by een heel goed slag van „ een Tovenaar van zyn kennis gelogeerd, en door dien goe- „ den man, die kort te vóóren de slagt over de vloer hadt ge- „ had, op pens van leeuwenvleesch getracteerd geweest. Nu „ in dien droom werdt hem vermaand dat hy 's anderen daags „ reis een buitensingeltjen om kuiëren moest, want dat hy „ daaromstreeks een karreweitjen voor hem vinden zou. Hy „ resolveerde ook 's anderen daags, om, uit den grap, aan „ dien droom te voldoen, schoon hy alles behalven bygeloo- „ vig was. Hy steeg dan, met alle stukken gewapend, te paard. „ Aan den Buitensingel komende, ja, daar zag hy ook al „ aanstonds een' zeer grooten en dikken rook uit het water,

 „ dat

„ dat vry modderig, en zoo veel als een moeras was, opgaan,
„ maar hy nog geen erg hebbende, dacht eerst, dat zal zeker
„ van een Suikerbakkery, Graantjesstookery of Brouwery aan
„ den overkant weezen; maar ziet, toen hy nader by kwam,
„ en zyn lorgnet voor den dag gehaald hadt, ja wel, daar
„ zat je een Draak, van de eerste grootte en qualiteit, in het
„ midden van dat moeras te slaapen, en als hy gaapte kwam
„ die heele wolk van rook uit zyn smoelwerk. dat was eigen-
„ lyk niet anders als zyn aassem, want het was een koude
„ dag, en dan kan men den aassem van de Menschen en Draa-
„ ken bescheidenlyk zien.

„ Wy zullen (vervolgt de Schryver) den goeden Ridder een
„ poos op dat spectakel laaten tuuren, en intusschen ver-
„ haalen wat de *Interpres* ons omtrent dat Dier uit de Legende
„ vertelde.

„ Dat beest was daarömstreeks in een' heel kwaaden naam,
„ maar hy slagte Uilenspiegel, hy maakte het 'er wel zoo wat
„ na; want als 'er iemand by hem kwam om hem reis gniepig
„ wat te travailleeren, dat ook lelyk van de Saleners was, spoog
„ hy ze vierkant in hun bakhuis, en wel met een golf van
„ rook dat ze uit hunne oogen niet zien konden, en, *wilden*
„ ze hem van achteren bestoken, dan gaf hy ze zoo een suf-
„ fisante foujang met zyn staart, dat ze wel drie dagen lang
„ na hunne ooren voelden, en dan zagen ze 'er uit, als of ze
„ door den modder gesleept waren, zoodat dit al een heel
„ mal servituut voor die Stad was; ja, al bleeven de menschen
„ in de Stad, men was op 's Heeren straaten niet veilig, want
„ de Draak kroop tot aan de muuren, en strekte zyn heelen
„ langen hals tot over de Stad uit; ligtende met zyn tong,
„ waaraan by geval een groote weêrhaak was, de Koo lieden
„ van de Beurs, de Burgers van de Parade, en de Boeren van
„ de Markt; zoo dat elk genoodzaakt was zyn testament te
„ maaken, eer hy uitging. De Regeering dezer ongelukkige
„ Stad was 'er althans vreeslyk mede in het naauw; wat ge-
„ daan? dat kon toch zoo evenwel niet; zy liet dan op den
„ 12 February des Jaars 299 onder de regeering van Keizer
„ Diocletiaan, den Senaat vergaderen, en in deze plegtige ver-
„ gadering werdt besloten om het orakel Gribouligri raad te
„ vraagen. Sommige Leden, die dit orakel heel wel kenden,
„ lieten protest aantekenen, en in de Stads Notulen stellen,
„ dat ze tot die Resolutie niet hadden geconcurreerd, doch
„ de meerderheid dreef boven; men raadpleegde dan met het-
„ zelve; maar zie dat orakel was het met den Draak eens. och
„ ja! dat was dopjens spel; het antwoordde flauwtjens: dat het
„ niet durfde verzekeren of de Stad wel ooit van den Draak
„ verlost zoude worden; maar dat 'er evenwel nog wat op
„ was, om ten minsten vry te kunnen pasfeeren en repasfee-
„ ren, als men maar zorgde om alle dagen een zeker getal

„ le-

„ levendige schepselen, 't zy Mannen, Vrouwen, Dochters „ of Beesten, daar zou de Draak uit condescendance zoo „ nauwkeurig geen reguard op slaan, naar buiten te zenden, „ om denzelven tot spyze te dienen, en dat men voords een „ oppasser aan de Poort stelde, om ieder, die uit moest, een „ lootjen ter hand te stellen, waarop gesteld zoude worden, „ dat men niet tot het offer behoorde, dan zou de Draak een „ contramerkjen geeven; en daar mede kwam men dan, voor „ dien dag, weêr heel huids te huis. Drie en dertig dagen „ lang hadt men dat volgehouden, maar eindelyk waren 'er geen „ Ossen, Paarden, Schaapen Verkens, enz. meer voorhanden; „ zoodat men, ten laatsten, genoodzaakt was, om, in plaats „ van dertig of veertig beesten, 'er twee minder te geeven; „ maar ja! toen was het fout. Toen begon Sinjeur de „ Draak zoo beestächtig te brullen, dat 'er de heele Stad van „ dreunde; waaröm men genoodzaakt werdt om het lot over „ Menschen te werpen, en zie ongelukkig viel dat op den „ *Zoon* van een der rykste Burgers, en op een Raadsheers „ Dochter; maar evenwel dat kon ook niet best schikken, „ men nam dus, in derzelver plaats, twee misdaadigers die op „ den dood gevangen zaten; en die vervulden voor dien dag „ het ontbreekend getal. Den volgenden dag schikte het ook „ nog al, toen hadden de Inwooners op de Jagt geweest, en „ een genoegzaam getal wild, en, onder anderen, achttien „ Vogelstruizen, drie Olyphanten en twee Rhinosiers opge- „ daan, en met die Cavalcade, dat wel een procesfie uit „ Blauwjan geleek, marcheerden ze in triumph naar buiten; „ maar de dag daaräanvolgende konden ze dat getal slegts op „ dertien na volmaaken, en toen moesten 'er dus weêr zoo „ veel menschen by loting aan gelooven, en wel ongelukkig „ viel het lot toen op dertien van de schoonste jonge bevalli- „ ge en gehairlokte Maagden (dus zegt de Cronyk) onder „ welken zich de Dochter van den Koning Kirimirico, den „ derden van dien naam, mede bevondt. —— Ja daar was „ maar niet aan te doen, 't was *egalité*, of ze Princes „ of pompstok was, ze moest maar voort. De dertien Maag- „ den werden daaröp, zeer prachtig, in zuiver wit lynwaat, „ en lange tabbaarden met roode en zwarte traanen bezaaid, „ gekleed, (dat moet toch wel heel mooi gestaan hebben!) en „ kwamen voorts ter bestemder uure by het meir in processie „ aan, juist terwyl onze dappere Ridder St. Joris met zyn lor- „ gnet, gelyk gezegd is, op den dikken rook stond te specu- „ leeren, om te zien of ze van een Suikerbakkery of wel „ van eene andere Fabriek opsteeg. —— Nu hy was een be- „ leefd en welöpgevoed Persoon, en dus maakte hy terstond „ beentjen achter uit, en een praatjen. —— Wel heden jonge „ Juffrouwen, heb ik 't geluk om hier zoo een heel gezel- „ schap jonge Dametjens te ontmoeten, dat is me zeer aan-

„ genaam; mogelyk heb ik de eer met een gezelfchapjen naai-
„ Juffrouwtjes, die de pot verteeren, te fpreeken; wel wat
„ ben ik blyd, zoo veel lieve Poppetjes, altyd even zoet,
„ hier zo onverwacht aan te treffen; ik wil wel meê wat rond
„ fpringen, lieve meiden, want ik heb toch van daag niet
„ veel om handen; ik keek daar maar zoo wat na dat beestjen
„ dat ginder ligt te flaapen; ik zag het eerst voor een Brou-
„ wery of andere Fabriek aan, ik ben hier niet bekend. ——
„ Wel heden neen myn Heer, 't lykt 'er niet na, we wilden
„ wel dat het waar was, zei de Princes. je mag wel maaken,
„ dat je ftraks een beetjen op zy gaat, want het is een Ca-
„ naille van een Draak, zo lelyk als de barelyke Duivel, en
„ die zal ftraks komen om ons alle dertien op te flokken, dat is
„ ook de reden dat we hier expres geäppoincteerd zyn; maar
„ mag ik wel de eer hebben, om te mogen weeten hoe myn
„ Heers naam is? —— Och heden ja, lieve Meid: antwoord-
„ de de Ridder, ik heet *Joris Barfane*, en myn Vader *Jofeph*
„ *Barfane*, en die is Kapitein van de eerfte Compagnie van
„ het derde Bataillon van de tweede halve Brigade der gewa-
„ pende Burgermagt in de Stad Cappadocie. —— Zy daar
„ weêr op, ô zo! wel bekend! dan is UEd. nog Neef, want
„ ik ben de Dochter van Koning *Kirimirico*, en myn Groot-
„ moeder was de Zusters Dochter van jouw Grootvader. —
„ Wel, wel! hoe vaaren de vrienden al t'huis; wat is het jam-
„ mer dat we nu zoo weinig tyd hebben om mekander plai-
„ fier te doen, om dien vervloekten Draak. —— Ja Nicht-
„ jen, zei Joris daaröp, om je de waarheid te zeggen, het is
„ wel dubbel jammer; want ik ftond daar al zoo te denken
„ om acces by je te verzoeken, wyl ik juist net voorleden
„ week mondig geworden ben. De Princes, die de manieren
„ van Cappadociën niet kende, vroeg daaröp heel nieuwsgie-
„ rig: —— Heer Neef! heb je daaröm zulke dikke lippen?
„ Neen, zei hy, Nichtjen lief, dat noemen we maar zoo,
„ als we vyf en twintig jaar zyn, want dan mogen we trou-
„ wen zonder het iemand aan zyn neus te hangen —— en me
„ Vader is zoo wat een raare, weetje; ja 't fpyt me wel een
„ drieduits korstje, dat 'er die malle intermisfie nouw zoo tus-
„ fchen komt, maar daar zal evenwel reis meer als één meê
„ fpeelen, als dat Draaken-dejeuner dóór zal gaan, dat be-
„ loof ik je. Ik heb daar in myn valies, achter op myn
„ paard, een goed huismiddel tegen zulke infolente Canailles.
„ Onder dit gefprek kwam de Draak voor den dag, en hy,
„ als de Duivel, na zyn paard, en fchielyk het valies losge-
„ maakt, dat was by ongeluk in den knoop, daar vloekte hy
„ toen, en fakkerde als een Ketter, evenwel hy kreeg het
„ los, en haalde 'er een doosjen met reliquiën uit, vliegende
„ voords weêr na de meisjens toe, onder het roepen: ——
„ laat hy nu maar komen, nouw lust ik hem; — onder ande-
„ ren

„ ren hadt hy een klein boekjen, dat door wylen den vroomen „ Abel, lang vóór de drukkunst, geschreeven was, en een „ à l'hombre spel van den godloozen Caïn by zig, dat reeg „ hy allebei voor aan de punt van zyn speer, en stak 'er den „ Draak, die inmiddels met een vervaarlyke capriool op de „ meisjens aan kwam springen, vlak meê in zyn waffel, en „ zie dat was *probatum*; want toe kreeg het beest zoo een „ geweldige pyn in zyn buik, dat hy spartelde als een garnaal, „ aan welke colykpynen hy ook dezer waereld overleedt; „ toen het monster nu geveld was, zeide Joris: —— wel nu „ lieve Deerns, wat zegje 'er nu van? daar leit hy nouw! „ —— en zich tot de Princes wendende, vervolgde hy: „ Nichtjen lief, willen we 'er nu nog reis een grap meê heb- „ ben, en 'er in triumph meê na Salene marcheeren; ei lieve, „ toe geef me dan je konsfenband reis, als 't je belieft. —— „ Nu, dat deedt zy, en de Ridder keerde zich inmiddels uit „ zedigheid om, om niet te zien, hoe ze die los maakte, die „ stak hy vervolgends door den neus van den Draak, en gaf „ het einde in de hand van de jonge Princes, zeggende: toe „ maar, nouw maar *trekken*, *trekken maar*, en de andere „ meisjens duwden van achter aan de staart; daaröp comman- „ deerde hy: Marsch! en zoo kwam St. Joris, op zyn paard „ gestegen zynde, met zyn speer in de hand vooruit, en de „ meisjens met den Draak achteräan, in triumph in de Stad. „ De Draak werd daaröp na de Snydkamer gebracht, en voor „ een dubbeltjen aan de nieuwsgierigen vertoond. Nu, zou „ men zeggen, welke betrekking heeft Cappadociën en Lybiën „ met Engeland, en hoe komt St. Joris toch een patroon van „ dat verwyderde Ryk te zyn? geduld, ik zal 't u zeggen: „ twee van die dertien maagden waren juist van Engelsche „ Familje, te weeten Dochters van de Engelsche Kooplieden „ Smitt en Tompson, die in de Stad Salene woonden; en die „ meisjens plaagden den goeden St. Joris, dat hy haar nu „ voordäan voor altyd onder zyne protectie zou neemen, want „ ze waren zoo bang als wezels, voor all' wat maar eenigzins „ naar een Draak geleek, geworden; nu hy beloofde dat „ haar, maar als men de meisjens den vinger geeft, neemen „ ze ordinair de geheele hand; toe sannekten ze al verder: „ och goede Jorisjen! je moest nu ook al ons Engelsch volk- „ jen onder je protectie neemen! —— Nu de jongen was „ dood goed, en hy dacht, och! 't zyn allemaal zulke goede „ vroome zielen, 't komt me toch op geen millioen of wat „ menschen meer te beschermen aan, en kom ik over den „ hond, dan kom ik ook over zyn staart; daaröp stondt hy „ haar hun verzoek toe, en sedert is hy de Patroon van ge- „ heel Engeland geworden."

Wy vertrouwen van het vindingryk vernuft des Schryvers, dat

dat hy, met zyne reizen na andere landen van Europa voortgaande, zyne beschryvingen derwyze zal inrichten, dat dezelven belangryk en vermaaklyk tevens blyven voor zyne Hoorers en Lezeren.

Oden en Gedichten van Mr. RHYNVIS FEITH. *Derde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1798. *In gr. 8vo.* 197 *bl.*

„ Met dit Deel," (dus vangt de Schryver in het Voorbericht aan:) „ besluit ik de uitgave myner Oden en „ Gedichten, en 't is niet waarschynlyk, dat ze immer door „ een Vierde Deel opgevolgd zullen worden, daar ik van dee- „ ze soort van Poëzy voor altyd afscheid genomen heb, niet „ omdat ik ophield haar te beminnen, maar omdat ik voelde, „ dat zy gereed was afscheid van my te neemen, en ik haar „ vóór wilde komen."

Ongaarne lazen wy deze woorden, omdat wy dit Deel met hetzelfde genoegen geleezen hebben, als 't welk wy voorheen betuigden by de uitgave van het Iste en IIde Deel dezer Poëzy (*); en schoon de verdienstvolle FEITH, door deze nederige betuiging, zyne eige krachten *wel* toont te kennen, hoopen wy echter dat onze kunstminnende Landgenooten zich nog in het vervolg op eenige dichterlyke voortbrengselen van eenen anderen aart door hem zullen vergast zien.

Dit Deel bevat, onder drie Afdeelingen, vyf-en-twintig Dichtstukken, als: *Godsdienstige Gezangen*; 1) De Winter. 2) De Starrenhemel. 3) Aan den Schepper. 4) Aan den Opperregeerder der Waereld. 5) De Jongeling te Naïn. 6) Aan de Christenen. 7) De Stofbewooner in den Tempel der Natuur (het Hoogduitsch van *Pfenninger* vry naargevolgd. 8) Aan God. 9) Zielrust. 10) Het Onweder, eene Cantate. 11) De Menschlievendheid, eene Cantate. — *Mengelzangen*; 1) Gedachten by een' Bouwval. 2) Het Nachtviooltje. 3) Herinnering in een Woud. 4) De Liefde; aan Nancy. 5) De Kerkhof. 6) Karel en Lotje; Romanze. 7) Agnes; Romanze (naar 't Hoogduitsch.) 8) De Nacht. 9) Aan een Beek. 10) Aan Celis. 11) Treurzang; Aria. — *Gedichten*; 1) Aan Aristus. 2) Spoor tot menschelyke Gelukzaligheid. 3) Opschrift voor de Woudkerk te Banjo. —— De zonder jaartal geplaatste Gedichten behooren tot de laatsten des Schryvers, en hy zelf houdt die, *met reden*, niet voor zyne minsten.

Schoon wy onze Leezeren, wegens eene proeve, konden verwyzen tot het *Mengelwerk* voor de Maand November des Jaars 1797; alwaar het in dit Deel voorkomend, en herlee- zing-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1797, bl. 91, en 1798, bl. 232.

zingwaardig Vers: *aan Aristus*, geplaatst is (zynde hetzelve kort naa deszelfs vervaardiging door den Autheur ons toegezonden,) meenen wy hun echter geen ondienst te zullen doen, met hier nog iets af te schryven, en kiezen daartoe (om deszelfs kortheid) het Dichtstuk, getyteld:

DE STOFBEWOONER IN DEN TEMPEL DER NATUUR.

Van zoete rust omgeeven,
By 't ruischen van een beek,
Zal ik uw' lof doen hooren,
Natuur! aan deeze streek.
Wat rampen de aarde ontvolken,
En trotschen nederslaan,
In uwen schoot verlooren,
Lagcht my nog 't aanzyn aan!

Langs duizend duizend wegen,
Volzalige Natuur!
Stroomt ge ons in wellust tegen,
Toont ge ons Gods wys bestuur.
Wy staaren op uw werken
En stille majesteit,
En vinden 't spoor ontslooten,
Dat tot de Godheid leidt.

Van daar de Zon in 't oosten
Den eersten dauwdrop drinkt,
Tot daar ze in de effen baaren
Van 't gloeiënd westen zinkt;
Van 't bloempje, dat verschoolen
Zich spiegelt in den vloed,
Tot aan de kruin der bergen,
Roept alles: God is goed!

Het stormgebrul der baaren,
Als 't meir op rotzen raast;
Het koeltje, dat door wouden
Met zwoelen adem blaast;
Het raatlen van den donder,
Het murmlen van den vliet,
Zyn slechts verscheiden toonen
Van één welluidend lied.

De

De Seraf ginds ten hemel,
Het wormpje hier in 't graf;
De Mensch met eene kroone,
En met een bedelstaf;
Zyn allen zyne kindren,
Zyn liefde omringt hun pad.
Wie 't vuurigst hier gevoelde
Heeft Hem nog nooit gevat.

Toch kunnen wy Hem kennen,
Als Hy gekend wil zyn,
Hem vrolyk Vader noemen,
In storm en zonneschyn.
ô Blydschap! Hem te aanschouwen,
Te ontvlammen tot zyn' lof,
In duizend zonnestelsels,
En in het dwarlend stof!

Gedachte, die verëngelt:
„ Hy, de Eeuwge, kent ook my!"
Wees my tot staf by 't wanklen,
Tot laafdronk als ik ly'!
Eens zal ik juichend vatten,
Wat nog myn hart ontryst,
Als boven gindsche starren
Myn geest den Schepper pryst.

Hy, in een Licht gezeten,
Waarvoor de Zon verbleekt,
Aanschouwt door wolk en duister
Wat in den afgrond steekt.
Zyn' lof, hoe grootsch bezongen,
Bereikt geen Englenvlugt,
En toch verneemt hy 't jamren
Des worms, die tot Hem zucht.

Alvader! goede Alvader!
Wie voelt uw beeldtenis,
En juicht niet op uwe aarde
Dat hy uw schepsel is!

We

We ontdekten louter liefde,
Waar ooit de wolk mogt vliên;
Hoe ligt wordt dan 't gelooven,
Waar wy nog nacht slechts zien!

Gy allen, Eedlen! Goeden!
Wat eeuwental u scheidt,
Wat heemlen u omvangen,
Juicht in uw zaligheid!
Hy zal ons eens verzaamlen;
Dit tydstip daagt eerlang.
Ons lyden wordt dan juichen,
Ons staamlen lofgezang!

De vier Stonden van den Dag, vervat in zestien Afbeeldingen, met nuttige Lessen voor Neêrlands Jeugd. Te Delft, by J. de Groot, Pz. 1798. *In 8vo. 94 bl.*

C. MULLER's *laatste Vruchten voor de Nederlandsche Jeugd. Te Amsteldam, by* W. van Vliet, 1798. *In 8vo. 92 bl.*

Dichtmaatige naarvolging van uitgezogte Zedekundige Spreuken, uit het Spreukenboek van Salomon. Waar by dezelve eenigzins zyn opgehelderd en uitgebreid. Door J. DOYER. *Te Zwolle, by* J. de Vri, 1797. *In 8vo. 59 bl., met eene Opdragt van den Schryver aan zyne Kinderen, van 8 bl.*

Verzameling van Fabelen en Vertelselen. Ten dienste der Nederlandsche Schoolen. Te Leyden, by D. du Mortier en Zoon, 1797. *In 8vo. 88 bl.*

en

De Natuurkunde, ten gebruike in de Schoolen, door L. C. SCHMAHLING, *Predikant te Trebra en Grazungen, enz. Uit het Hoogduitsch naar den tweeden Druk vertaald, en met eenige Aantekeningen en Byvoegselen vermeerderd. Te Amsterdam, by* J. R. Poster, 1798. *In 8vo. 61 bl.*

Ons bestek niet duldende, dat wy van elk der hier aangekondigde Werkjens, afzonderlyk, verslag doen, voegen wy dezelven by één, met de betuiging: dat alle deze Boekjens, onder veele anderen van dergelyken aart, zeer geschikt zyn om der Jeugd in handen gesteld te worden, opdat eene aandachtige leezing derzelven, gepaard met de noodige ophelde-

ring

ring van Ouders of Onderwyzers, haar moge opleiden tot Godsvrucht, kennis, deugd, en verëdeling van haaren zedenlyken smaak.

Met opzicht tot het laatstgemelde Werkje moeten wy aanmerken, dat, hoewel hetzelve veel schoons en weetenswaardigs bevat, de behandeling van sommige Articulen ons echter voorkomt, hier en daar wat kort, en voor kinderen onverstaanbaar te zyn: liever hadden wy dit Boekje eenige vellen grooter gezien; opdat de Opsteller dan eenigzins meer in byzonderheden hadt kunnen treden, en op sommige plaatsen wat breeder in zyne ophelderingen zyn. By de vervaardiging van dergelyke Werkjens moet men zich bestendig in den toestand van kinderen trachten te verplaatzen, en niet *te veel* kennis by hen onderstellen: intusschen zullen kundige Onderwyzers, van dit Boekje gebruik maakende, by de behandeling der Vraagen over elk Hoofddeel, aan het einde van 't Werkje geplaatst, door mondlyke gesprekken, inlichtingen, en het bybrengen van gepaste voorbeelden, veel kunnen bydraagen om het geleerde voor hunne Leerlingen bevatlyk te maaken.

Ten opzichte van klaarheid en bevatlykheid, hebben ons de bovenaangekondigde laatste Vruchten voor de Nederlandsche Jeugd, van den overleedenen Kindervriend C. MULLER, zeer bevallen.

Treurzang. Aan myne Landgenooten, by het afsterven van den dappren Keizerlyken Koningklyken Generaal Veldtuigmeester WILLEM GEORGE FREDRIK, *Prins van Oranje en Nassau, enz. Te Amsterdam, by de Wed.* J. Döll, 1799. *In gr. 8vo. 15 bl.*

Deze Treurzang is uitmuntend fraai, en met de uiterste omzichtigheid opgesteld. Van welk eene denkwyze men ten opzichte der tegenwoordige Staatsgesteldheid onzes Vaderlands zyn moge, men zal geene aanstotelykheid noch ophitsing in dit Dichtstuk aantreffen. Deze onpartydigheid strekt den Vervaardiger tot eere.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Leerredenen over Gods Deugden, *door* EWALDUS KIST, *Predikant te Dordrecht. Tweede Deel. Te Amfteldam en Arnhem, by* M. de Bruyn *en* J. Troost. 1798. *In gr.* 8vo, 320 *bl.*

Naa het aanpryzend verflag, welk wy onlangs van het eerfte Deel der Leerredenen van den geagten KIST (*) gaven, agten wy het noodloos, over den aart en de hoedanigheid van 's Mans arbeid, ons hier uit te laaten. Den deftigen, den bevalligen Kanzelredenaar hebben wy ook hier wederom telkens ontmoet. Alleenlyk is 't ons voorgekomen, dat hier en daar in dit Deel de onderwerpen iets minder dan in het voorgaande uitgewerkt en bearbeid zyn. Tien Leerredenen ontmoet men in deezen bundel. *Gods Regtvaardigheid — Billykheid in het toezenden van Rampen — Almagt — Alomtegenwoordigheid — Souvereine en vrymagtige Opperheerfchappy — Eeuwigheid — Onveranderlykheid — Onbegrypelykheid — Algenoegzaamheid* — en *Majefteit*, zyn daar van de Opfchriften. Opgeklaarde denkbeelden, aangaande de natuur en de werking der Godlyke Deugden of Volmaaktheden, fpreidt de Eerw. KIST doorgaans ten toon; zorgvuldig te keer gaande de valfche begrippen, die, ten aanzien van zommigen derzelven, by veele min doorzigtige Christenen gevoed worden. Aldus, b. v., om zyne Toehoorders van de natuur der Godlyke Regtvaardigheid regte denkbeelden te doen vormen, draagt hy, onder andere voorafgaande Aanmerkingen, de twee volgende voor; de moeite van 't overfchryven daarvan willen wy ons wel getroosten. De eerfte dier Aanmerkingen is deeze: „ *Wel verre dat de regtvaardigheid en goedheid van God het tegengeftelde van elkander zouden zyn, zo zyn zy integendeel op het naauwst aan elkander verbonden.* Ve-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 154.

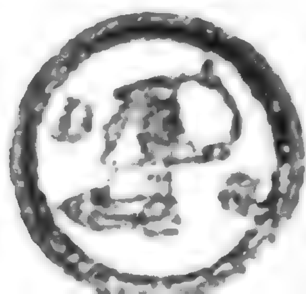

Velen (dus vervolgt KIST) fcheiden deze deugden geheel van elkander af, ja befchouwen zelfs den Allerhoogften als minder goed, om dat Hy regtvaardig is. — Een denkbeeld, (zegt hy) zo geheel ongegrond, dat het niet alleen zeker is, dat regtvaardigheid en goedheid in God hand aan hand zamengaan, maar dat God zelfs by mogelykheid niet waarlyk goed zou kunnen zyn, indien Hy niet regtvaardig ware. Niet alleen toch is de belonende regtvaardigheid van God klaarblykelyk een deel van zyne goedheid zelve, maar ook zonder zyne ftraffende regtvaardigheid zou Hy geene waare goedheid bezitten. — Of zou Hy waarlyk goed zyn, indien Hy den voordgang der zonde door ftraffen niet beteugelde, indien Hy door blinde weldadigheid of laffe toegevendheid de zonden op de waereld vermenigvuldigde, de zonden, die de grootfte wanorde verwekken, en allerverdervelykst zyn, zo voor den bedryver zelven, als voor de geheele maatfchappy." —— De andere Aanmerking luidt aldus: „ *Wanneer wy ons God als regtvaardig voorftellen, dan moeten wy ons ten fterkften wagten, om Hem ons als grimmig, als vertoornd, als wraakzuchtig voorteftellen, zodat Hy in het ftraffen als ftraffen vermaak zou fcheppen.* Velen (fchryft de Eerw. KIST) befchouwen God als zodanig, wanneer zy Hem regtvaardig horen noemen. Zy ftellen Hem zich voor als een verfchrikkelyk Wezen, dat vol is van toorn en wraak, dat verlangt, om aan zyne vyanden zynen moed te koelen, en dat in de kwellingen zyner fchepzelen behagen heeft. — Zo één denkbeeld ongegrond en voor God onteërend is, (merkt KIST aan) het is voorzeker dit. —— Het is zo, (dus gaat hy voort) het Opperwezen wordt meermalen in den Bybel als vertoornd, als een wreker, en zeer grimmig voorgefteld; maar het fpreekt echter van zelve, dat wy deze fpreekwyzen niet letterlyk, maar op eene Gode betamende wys moeten opvatten, gelyk dus ook aan den Heer oogen, ooren, handen en voeten, in eenen onëigenlyken zin, worden toegefchreven. In God is eigenlyk geen toorn, geene wraak, geene hartstocht hoegenaamd. — Deze fpreekwyzen geven alleen zynen fterken afkeer te kennen van alles, wat zonde, onregt en wanörde is, en dus de noodzakelykheid, die 'er in God is, om die zonden te moeten ftraffen. —— God ftraft niet uit haat, uit toorn, uit wraak, uit wreedheid. Hy fchept in het ftraffen als ftraffen geen behagen. Hy doet dit ongaarn, door de ge-

wig-

wigtigste redenen daar toe gedrongen. Zyn straffen vloeit voort uit dien afkeer van alle wanörde en zonde, en uit die liefde tot alles, wat orde, deugd en regt is, die het voortreffelykste en volmaaktste Wezen noodzakelyk gevoelen moet. — En het oogmerk, dat Hy met het straffen bedoelt, is niet het koelen van de eene of andere drift, maar, of de verbetering van den overtreder zelve, of, indien dit oogmerk niet meer bereikt kan worden, om in anderen afschrik van het kwade te verwekken, en orde op de waereld te bewaren."

Ten aanzien van eene andere Deugd of Volkomenheid des Hoogsten Weezens, waaromtrent veele Christenen zeer verkeerde, zo niet hoonende, begrippen voeden, willen wy een paar ophelderende Aanmerkingen van onzen waardigen Kerkleeraar overneemen, ten blyke van de regtschapenheid der denkbeelden, welke zyn Eerw. aangaande zeer veele belangryke onderwerpen voedt. Die aanmerkingen loopen over Gods Souvereine en vrymagtige opperheerschappy. „ Wat denkbeelden (dus doet KIST zyne toehoorders vraagen) moeten wy hegten aan het *vrymagtige* of *souvereine* van Gods heerschappy, *zo dat Hy alles doet, wat Hem behaagt?* — A. T. (antwoordt hy) hier komen wy tot een gewigtig stuk; een stuk, waar omtrent wy des te meer moeten zorgen, dat onze denkbeelden duidelyk en zuiver zyn, naar mate omtrent hetzelve ellendiger misvattingen en vooröordeelen gevonden worden. —— Het zyn (zegt de Redenaar) voornaamlyk twee vooröordeelen, die wy hier bestryden moeten.

„ *Vooreerst, wagt u, wanneer gy van Gods souverein en vrymagtig welbehagen hoort, eene redenloze willekeurigheid in God te stellen.* —— Verbeeldt u niet, dat God wil, om dat Hy wil, en geene andere reden heeft voor zynen wil, dan zyn wil. Verbeeldt u Hem niet gelyk te zyn aan eenen grilligen Oosterschen Vorst, die aan zyne sidderende Onderdanen, zonder reden, dan dit, dan dat gebiedt, alleen om hun zyne souvereiniteit te doen gevoelen. —— Verre daar van daan! Een man van wysheid en verstand, zal die ooit iets verrigten, zonder goede redenen te hebben, waaröm Hy zo en niet anders handelt? Zou het tegengestelde ten minsten niet beneden zyne waardigheid zyn? En zouden wy dan dat gene aan God toeschryven, dat wy zelfs in elken verstandigen man als een groot gebrek zouden beschouwen? Neen, T.! daar is geene willekeur in Hem, die de hoogste wysheid zelve is, en

met wiens volmaakte natuur het onbestaanbaar zyn zou, ooit anders dan overeënkomstig zyne oneindige wysheid te handelen. —— Maar echter! (vervolgt de Eerw. KIST,) *vrymagt*, *welbehagen*, sluiten die geene willekeur in zich? Geenzins! M. T.! De vrymagt van een redelyk Wezen bestaat niet in willekeurige onverschilligheid, waar door Hy iets zoude kunnen willen, zonder redenen in zyn verstand te hebben, die zynen wil bepalen, maar in het vermogen, om te kunnen willen overeënkomstig zyn redelyk verstand. —— De vrymagt van den Oneindigen bestaat dus niet in eene redenloze willekeur, waar door Hy zynen wil tot iets zou kunnen bepalen, zonder daarin door zyn Goddelyk verstand bestuurd te worden, maar daar in, dat Hy, onäfhankelyk van alles, het vermogen bezit, en door niets verhinderd wordt, om overeënkomstig zyne oneindige wysheid te kunnen besluiten."

De andere waarschuwende aanmerking luidt aldus: „ *Wanneer gy van Gods souvereine opperheerschappy hoort, waardoor Hy alles doet wat Hem behaagt, wagt u dan te denken, dat Hy met zyne schepzelen zou kunnen handelen, ook tegen de regelen van regtvaardigheid, heiligheid en goedheid.* — Zo denkt menig mensch in zyne blindheid: , God is boven allen. Niemand kan zich tegen Hem verzetten. Hy is ook aan niemand rekenschap verschuldigd. , Derhalven, Hy kan met zyne schepzelen handelen gelyk Hy wil, al strydt dat ook met de regelen van billykheid. Op den eenen tyd kan Hy hen misleiden, wanneer het Hem goeddunkt. Op eenen anderen tyd zich in de martelingen van duizenden onschuldigen verheugen. Even gelyk een Asiatisch despoot, die, wanneer het hem invalt, van zyne onderdanen voor zich laat brengen, om hun den dodenden pyl in het hart te jagen.' —— Dat (zegt hier op de Redenaar) zyn afgryzelyke denkbeelden, A. waar door men God ten hoogsten ontëert, en het zich onmogelyk maakt, Hem eenige liefde toe te dragen. Waar gy ook voor schrikken moogt, schrikt voor zulke gedagten! Ja, het is zo: God is boven allen. Hy is aan niemand eenige rekenschap verschuldigd. Hy antwoordt niet van zyne daden. Maar Hy, die boven alle wetten van anderen verheven is, is zich zelven tot eene wet. Hy is de regtvaardigheid, de heiligheid, de goedheid zelve. Hy kan dus niet anders, dan regtvaardig, heilig en goedertieren handelen. Hier van af te wyken zou hetzelfde zyn, als op te houden God te

te wezen. — En deze bepaling van Gods opperheerſchappy is geenzins eene onvolmaaktheid in God te ſtellen. In tegendeel, gelyk het eene veel betekenende lofſpraak voor eenen mensch is, wanneer men van hem zegt: hy kan geene onregtvaardigheid begaan, zo is het de hoogſte lof, dien wy Gode kunnen toebrengen, wanneer wy van Hem vastſtellen, dat Hy, wegens de voortreffelykheid van zyne natuur, niet in ſtaat is, iets in het minſte tegen de regelen van regtvaardigheid, heiligheid en goedheid aan te handelen.

„ Maar (dus luidt het ſlot deezer aanmerkinge,) wat betekent dan het ſouvereine en vrymagtige van zyne opperheerſchappy, zo dat Hy alles doet, wat Hem behaagt? Het betekent, (is hier op het antwoord) dat zyn oppergezag van dien aart is, dat Hy niemand boven of aan zich gelyk heeft, van wien Hy afhankelyk, of aan wien Hy rekenſchap verſchuldigd zou zyn, maar dat Hy, onafhankelyk van alles, alle redelyke ſchepzelen zo gebieden, en met het gantſche heelal zó handelen kan, als met zyne oneindige wysheid, regtvaardigheid, heiligheid en goedheid, met één woord, met alle zyne deugden overeenkomſtig is."

Onder de zedelyke bedenkingen, door den Eerw. KIST uit de behandeling deezer ſtoffe afgeleid, ontmoeten wy 'er eene, op de bovenſtaande Aanmerkingen ſlaande, die wy onzen Leezeren niet mogen onthouden. „ Misſchien (zoo luidt die bedenking,) denkt de een of ander, die over zyne zaligheid bekommerd is, dus by zich zelven: ‚ Helaas! hoe onzeker is het, of ik ooit behouden ‚ zal worden! Ik heb met eenen ſouvereinen Heer te ‚ doen, die alles doet wat Hem behaagt. Het ſtaat al‚ tyd aan Hem, of Hy genade wil betonen of niet. ‚ Dit is derhalven onzeker. En de hoogſte vrymoedigheid, ‚ die ik dus nemen kan, is deze, tot Hem te naderen, ‚ gelyk eene Esther tot Ahaſueros naderde, met deze taal ‚ op de lippen: *kom ik om, dan kom ik om.*' —— Verre daar van daan G.! (antwoordt KIST daar op.) God is de vrymagtige Opperheer. Maar Hy handelt, gelyk wy zagen, nooit willekeurig, ook nooit tegen zyne waarheid, tegen zyne getrouwheid, en andere van zyne deugden. Hy heeft nu eenen zekeren weg van zaligheid voor zondaren in Christus geöpend. Hy heeft de duurſte verklaringen en beloften, aangaande zyne vergevende genade, afgelegd, voor allen, die in Christus tot Hem toevlugt ne-

nemen. Daar kunnen wy dus zeker op aangaan, zo zeker, als Hy, hoe vrymagtig ook, echter zyne deugden nooit verlochenen kan. — Nog meer. Hy heeft uitdrukkelyk bevolen: gelooft in den Heere Jezus Christus, en bekeert u. Dat heeft Hy bevolen, die uw wettige Heer en Gebieder is. Wel verre dus, dat zyne vrymagt ons van Hem zou moeten terug ſchrikken, zo zou het juist eene vermetele ſchending van zyn ſouverein gezag zyn, wanneer wy deze uitlokkende roepſtemmen van zyn Euangelie geen gehoor gaven. — Vormt u toch geene harde ſchrikkelyke denkbeelden van God, als van eenen willekeurig heerſchenden dwingeland. Met zulke denkbeelden is het onmogelyk, God te beminnen. Maar denkt om het gene wy u bewezen hebben, dat Hy juist ook door zyne vrymagt uwe hoogſte liefde verdient, daar zy in niets anders gelegen is, dan in het onäfhankelyk vermogen, om, door niets verhinderd, overëenkomſtig zyne onëindige wysheid, en dus aanbiddelyk, te kunnen handelen."— Welk een hemelsbreed onderſcheid tusſchen deeze redelyke en bemoedigende begrippen en de moedbeneemende harde denkbeelden, welke voormaals, aangaande Gods Souvereiniteit, gevoed en openlyk geleerd wierden!

Met de volgende aanhaaling zullen wy onze Recenſie eindigen; zy is een *gevolg*, afgeleid uit de Leerrede over Gods *Algenoegzaamheid*, en heeft ook ten doel, het tegengaan of weeren van wanbegrip omtrent een belangryk onderwerp. „ *Wordt God niet gediend van menſchen handen, als iets behoevende, dit* (vermaant de Eerw. KIST) *moet ons aan de waare reden doen denken, waaröm Hy echter zo ernſtig wil, dat wy Hem dienen zullen; en hier in liggen allerkragtigſte drangredenen, om zynen dienst te kiezen.* —— De Heer heeft onzen dienst niet nodig, en echter wil Hy zo ernſtig, dat wy Hem dienen zullen. Wat is daar van de reden? Ons eigen waar geluk. M. H.! *zal ook een man, regtvaardig zynde, Gods profytelyk zyn? Neen! Hy zal zich zelven profytelyk zyn.* —— Waaröm moeten wy in Jezus geloven? Om dat 'er geen andere naam onder den hemel is, door welken wy kunnen zalig worden. — Waaröm moeten wy boetvaardig tot God wederkeeren? Om dat onze zonden waarlyk onze tranen verdienen, en in den Heere onzen God alleen ons heil kan zyn. —— Waaröm moeten wy God beminnen, eerbiedigen, vertrouwen, gehoorzamen? Om dat Hy onze liefde, eerbied en vertrouwen nodig heeft?

heeft? ô Neen! Maar om dat Hy waarlyk onze liefde, eerbied, vertrouwen en dienst waardig, en hier in het waar genoegen, en de waare verhevenheid van den redelyken mensch gelegen is. —— Waaröm moeten wy de waereldsche begeerlykheden verlaten, matig, regtvaardig en godzalig leven in deze tegenwoordige waereld? Om dat het belang van God dit vordert? ô Neen! Maar om dat *ons* belang dit vordert, om dat de waereldsche begeerlykheden ons ongelukkig, rampzalig maken, om dat het eene tegenstrydigheid is, dat wy, zonder matig, regtvaardig en godzalig te leven, waare vrede en vergenoeging zouden smaken. —— Waaröm moeten wy den openbaren Godsdienst bywonen, tot God bidden, zyn woord lezen? Om door deze pligtplegingen Hem eenige strelende gewaarwording, of eenig voordeel te verwekken? ô Neen! Maar om dat zo te handelen pligtmatig en redelyk is, en om dat deze verrigtingen de verördende middelen zyn, waar van Gods goede Geest zich bedienen wil, om ons wyzer te maken, om ons te verbeteren, op te wekken, te verlevendigen, te vertroosten, moed en kragten toe te delen tot alle onze pligten. —— God wordt niet gediend van menschen handen, als iets behoevende, maar Hy wil, dat wy Hem dienen zullen uit liefde tot ons zelven."

Leerredenen over de Geschiedenis van Ruth. Door FILIPS SERRURIER. *IIde Deel. Te Amsteldam, by* D. en J. Tol, 1798. *In gr.* 8vo. 290 *bl.*

In dit tweede Deel wordt de behandeling der Geschiedenis van Ruth, op soortgelyken trant, als waarvan wy in het voorleden jaar (*) verslag gedaan hebben, in 7 Leerredenen voortgezet van Hoofdst. I: 17 tot II: 10.

Wy willen, tot eene nieuwe proeve van de wyze van behandeling, eenige van die hoofdleeringen ter neder stellen, die de Leeraar, na eene voorafgaande opheldering der gekozene textwoorden, gewoon was te verhandelen. In de negende Leerreden, over H. I: 18, 19, *Als zy nu zag, dat zy vastelyk voorgenomen hadde met haar te gaan, zoo hield zy op tot haar te spreeken. Alzoo gingen die beide, tot dat zy te Bethlehem kwamen: en het geschiedde, als zy te Bethlehem inkwa-*

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798. bl. 612.

kwamen, dat de gansche Stad over haar beroerd werd, en zy zeiden; Is dit Naomi? worden deze leeringen uit dit gedeelte der geschiedenis afgeleid: Wanneer een heilzaam besluit in eene goede zaak genomen is, dan wordt 'er standvastigheid vereischt om daarby met een onwankelbaar gemoed te volharden. Wanneer iemand eene belofte in goeden ernst heeft afgelegd, vooral, wanneer hy die met eede gestaafd heeft, dan is het billyk dat men daarin beruste. Die de reize naar 't waar Vaderland heeft aanvaard, moet dezelve onvermoeid voortzetten, tot dat hy ze volbragt heeft en veilig is aangeland. Het is nuttig te bedenken, dat veele oogen op ons gevestigd zyn. Daar onze staat hier op aarde aan zoo groote verandering is blootgesteld, daar vereischt de bedachtzaamheid, dat wy uitzien naar een' staat die onveranderlyk is. In de twaalfde, over H. II: 4, *En zie, Boaz kwam van Bethlehem, en zeide tot de Maajers: De Heer zy met u-lieden: en zy zeiden tot hem: De Heer zegene u,* heeft men deze volgende: Elk behoort behoorlyk toezicht te neemen op hetgeen aan zyne byzondere zorge is aanbevoolen. Wy verwachten den voorspoed van alle onze onderneemingen van den Heere. Het is betamelyk, in de wederzydsche groetenissen, aan den Heere te gedenken. Het is zeer aangenaam eene onderlinge hartelyke goedwilligheid te zien, tusschen eenen Heer en zyne onderhoorigen, die in zynen dienst staan.

Op soortgelyken voet worden ook de overige stoffen behandeld, en alles met leerryke aanmerkingen doorweeven, die zoo wel in 't gemeene leeven, als ter bevordering van eigen stichting, niet alleen by de voormaalige hoorders van den Eerw. SERRURIER, maar ook by allen, die aan soortgelyke leiding van gedachten gewoon zyn, van veel nut kunnen weezen.

Christelyk Magazyn, of Bydraagen ter bevordering van Christelyke Verlichting en Euangelische Deugd, naar de behoeften van onzen tyd. Derde Stukjen. Te Hoorn, by J. Breebaart, 1799. *In gr. 8vo. 110 bl.*

De Schryvers van dit nuttig Werk, die wy reeds, uit het geen voorafgegaan is, als geoefende en bescheldene Voorstanders van Christelyke Verlichting en Euangelische Deugd, naar de behoeften van onzen tyd, heb-

hebben leeren kennen, trachten ook, in dit Stukjen, eenig meerder licht over de Leer der H. Schrift te verspreiden.

Eerst wordt het zelfde onderwerp, waarover reeds in een voorig Stukjen gegronde aanmerkingen medegedeeld zyn, vervolgd, en *de behoefte van Wonderwerken* aangewezen, om ons van den Goddelyken oorsprong der Leere van Jesus te overtuigen. Daarop volgt eene *Beschouwing van de Geschiedenis der eerste Zonde*, die hier wederom maar ten deele te leezen is. De overige onderwerpen van dit Stukjen zyn de volgende: *Proeve over de oorzaak der zedelyke verkeerdheid in 't gedrag der menschen. Over de uitmuntendheid van Jesus als Leeraar.* En *in welken zin wordt Christus Dood eene Offerhande genoemd?* — Wy willen onze Leezers met de *Beschouwing van de Geschiedenis der eerste Zonde*, en het *Onderzoek, in welken zin de Dood van Christus eene Offerande genoemd wordt*, een weinig nader bekend maaken.

In het tweede en derde Hoofdstuk van Genesis, wordt hier, overeenkomstig het gewoon gevoelen, de geschiedenis van de zedelyke ontaarding der eerste menschen gevonden. In het verhaal, zoo als het daar voorhanden is, ligt eene wezenlyke Geschiedenis ten grondslag; doch het omkleedsel is geheel in de taal van den mensch in zynen kindschen toestand, en gericht naar die bekrompen begrippen, welke diestyds plaats grepen. Het spreekend invoeren der Godheid behoort tot het omkleedsel, ten einde verstaanbaar te spreeken voor zyne tydgenooten. Daaronder moet men ook de verschyning, en het spreeken, van eene Slang tellen, iets dat ontleend schynt uit aloude tafereelen, waarvan de Geschiedschryver zich bediend heeft, om verstaan te worden. Men kan eene Godlyke aanwyzing toestaan, omtrent het geen voor den mensch goed en heilzaam, en in tegendeel schadelyk en nadeelig voor hem zou weezen, zonder dat men behoeft te bepaalen, hoedanig dit Godlyk onderwys geweest is. De eerste menschen hadden dan eene vaderlyke aanwyzing en raadgeeving, omtrent de schadelykheid der vrucht van zeker gewas, welk als een zeker vergif in zich bevattede, ontvangen. Hierin lag ook eene belofte van onsterflykheid, byaldien zy dit in acht namen, opgesloten, waartoe dan de boom des leevens, niet slechts als een zinnebeeld en waarborg der onsterflykheid, maar ook als een gepast hulpmiddel tot dezelve, mogt gebruikt worden. — Verder loopt deze Beschouwing niet.

Men moest deze ſplitzing der Verhandelingen, die toch altyd iets onaangenaams heeft, zoo veel moogelyk achterwege laaten.

De rede, waarom Christus dood den naam van *een offer* draagt, moet, volgends de laatstgenoemde Proeve, in de overeenkomst tusſchen het zedelyk doel van den dood van Christus en dat der Moſaiſche zoenofferanden, tot vergeeving der zonden, gezocht worden. Zyn dood was het leevend tafereel van de door onze zonden verdiende ſtraf, en regt geſchikt, om leevendige erkentenis van ſchuld, waare boetvaardigheid, opregte belydenis en eenen hartelyken afkeer van zonden in te boezemen. Zedelyke verbetering van hart en wandel was dus de bedoeling van dit offer: voor de zoodanigen, die het tot dat einde gebruiken, is dit offer een middel ter verzoening met God, en eene waarborg en verzekering der Goddelyke gunst.

Dit een en ander wordt, met blykbaare bedrevenheid in de nieuwſte Schriften over deze onderwerpen, en met welwikkend oordeel, behandeld, en verdient, met den overigen inhoud van dit Stukjen, aan alle denkende Christenen ter overweeging aangepreezen te worden.

Over de Betekenis van het woord Godsdienst. Zynde eene Redenvoering, gedaan in een Gezelſchap van Lieden, welke geene byzondere Secte van Godsdienst belyden. Te Delft, by M. Roelofswaert, 1799. *In gr. 8vo. 40 bl.*

In dit Stukjen treedt al wederom een ongenoemd prediker van Ongeloof en Ongodsdienſtigheid te voorſchyn, die geen bovennatuurlyke Openbaaringen, hoe ook genaamd, wil erkend hebben, en, 't geen hy waaren Godsdienst noemt, alleen doet beſtaan, in 't geen men bevorderlyk oordeelt aan het groote doelwit, dat in de gantſche Natuur doorſtraalt; het geluk van allen en een iegelyk, overeenkomſtig zyne natuur: waarby noch de erkentenis van een almagtig, alweetend, vlekloos heilig, allezins volmaakt en hoogst verheven Opperwezen, geheel onderſcheiden van de geſchapene waereld, noch eerbied, liefde, vertrouwen, of eenige andere plichten jegens dat hoogſte en allerbeste Weezen zelf, noch ook de zekere verwachting van een toekomſtig eeuwig gelukzalig leeven, in aanmerking komen. *Payne* hoopt nog op een toe-

toekomſtig leeven; maar, volgens den onbeſchaamden Opſteller van deze zoogenaamde Redevoering, ſchynt alles, wat wy, in den loop der Natuur, met zekerheid waarneemen, daarmede te ſtryden, dat wy zouden beſtemd zyn, om na den dood des lichaams te blyven voortleeven. Hy durft de verwachting van een leeven na het tegenwoordige, en van loon en ſtraf na dit leeven, een droom noemen, ontſtaan uit die groove dwaaling, dat de beoefening van den Godsdienst is aan te merken als iets, waardoor wy in dit leeven ongelukkig worden, en lyden moeten. —— Welk redelyk Voorſtander van de Leer der Onſterfelykheid heeft zulks ooit beweerd? Het is geenzins de Godsdienst, maar gebrek aan denzelven, of althans te weinig, ook wel verkeerd, gebruik van deze onuitputbaare bron van vergenoegen en rust, welk ons in dit leeven dikwyls doet lyden, en veele menſchen geheel ongelukkig maakt. Van dat lyden, en van alle onaangenaame gewaarwordingen van ongeluk en rampſpoed, kan ons niets, dan waare Godsdienſtigheid, ontheffen, en deze is altyd, zonder de welgegronde hoop en verwachting van een toekomſtig leeven, onvolkomen, en ontoereikend tot geruststelling en duurzaame tevreedenheid, bevonden. Wy wenschten gaarne den man te kennen, die, buiten dat, in de beoefening van deugd, zonder Godsdienst, zelftevreedenheid ſchynt te hebben kunnen vinden. Op de gewaande deugd van lieden, die 'er eene verdienſte in ſtellen, om zich zelven en hunne medemenſchen te ontdoen van de eenige waare Godsdienſtige grondbeginſelen, valt doorgaans niet te roemen.

De laatſte bladzyden van dit pamflet zyn gevuld met eene beoordeeling van de beruchte *Eeuw der Rede*, waarin men aan de Tegenſchryvers van *Payne* verſchuldigd recht laat wedervaaren. Dat doet iemand, die 'er voor uit komt, dat deze Apostel van 't Ongeloof over 't algemeen eene vry goede zaak voor heeft. 't Komt hem evenwel voor, dat de Schryver zyn taak niet te wel uitvoert, maar zyne gevoelens veeltyds ſtaaft met ten uiterſten zwakke bewyzen. *Volney* zal zich beter gekweeten, en daardoor zyne Tegenſchryvers 't werk wat minder gemakkelyk gemaakt hebben. Dit is, zoo hy meent, de rede, dat deze Schryver, die, in zyne *Ruïnen*, veel meer dan *Payne*, van de gewoone gevoelens afwykt, ſchier ongemerkt voorbygegaan wordt. Wy zouden veeleer het meerder ſtilzwygen, op de verachtenswaardige poo-

pooging van *Volney*, om alle grondflagen van Godsdienst het onderfte boven te werpen, aan den minder aanlokkenden en wegfleependen toon, waarop de vreemdfte en veelal tastbaar ongerymde vooronderftellingen, door dit gefchryf, in de waereld geftooten zyn, toefchryven. Men moet ook met den geest van *Teylers Genootfchap* wel geheel onbekend zyn, om het, uit de hun eigen wyze van uitfchryving eener Vraage, die de wederlegging van *Volney's Ruïnen* zeer zeker bedoelt, eenigzins twyfelachtig te doen ftellen, of zy, voor zich, dit famenraapfel van domme lastertaal en valsch vernuft wel zoo zeer afkeuren.

Alle redelyk geloof aan God en Jefus van den blaam van zotterny vrygepleit; in een vriendelyken Brief aan Jan van der Wyck, *Major by het derde Bataillon der zevende halve Brigade, enz. door* GERBRAND BRUINING, *Remonftrantsch Gereformeerd Predikant, enz. Te Amfterdam, by* M. Schalekamp, 1799. *In gr. 8vo.* 38 *bl.*

Een welmeenende Brief, waarin de Remonftrantfche Leeraar *Bruining* zynen ouden Vriend *van der Wyck*, over het allerfchandelykst Lasterfchrift, onlangs, onder den titel van *Navolging van Erasmus Lof der Zotheid*, door hem in de waereld geftooten, ernftig onderhoudt, en eene yverige pooging in 't werk ftelt, om een man van zoo uitmuntenden aanleg, en van zoo een braaf hart, als de *Major van der Wyck* nog in zyn oog is, van Metaphyfifche fpitsvondigheden en Atheistifche grondbeginfelen, waarin hy ongelukkig verward geraakt is, te rug te brengen. Of nu evenwel van deze openbaare teregtwyzing wel het gewenschte gevolg zy te verwachten, en of de Eerw. *Bruining* niet vooraf andere middelen, tot dat einde, had kunnen beproeven, willen wy niet beflisfen. Ondertusfchen zou deze Brief, zoo al niet voor *van der Wyck*, ten minften voor dezen of genen, die tot foortgelyke twyfelzucht, omtrent de zekerfte, en voor ieder mensch zoo wel, als voor het algemeen belang, aangelegenfte waarheden, of derzelver daadelyke verloochening, mogt overhellen, van nut kunnen weezen. Welgegrond zyn des Brieffchryvers aanmerkingen, over dat uitmuntend vermoogen om vry te werken, dat elk mensch in

in zig kan gevoelen, en over de zedelyke gevolgen van alle onze bedryven, die wy vroeg of laat te wachten hebben van een Albestuurend Opperweezen, welks eerbiedige erkentenis eene volstrekte behoefte is voor alle nadenkende menschen, die waarlyk deugdzaam, gerust en wel getroost wenschen te leeven. Om het Christendom des te eer aanneemelyk te maaken, is de Leeraar nog al toegeevend, ten aanzien van de Geschiedkundige berichten der Euangelieschryveren. Hy zegt voorneemens te zyn, om de gewoone bewyzen, tot betoog van de waarheid van het Christendom, zoo als die door *Less* ontwikkeld zyn, te wederleggen, en is over 't geheel van oordeel, dat men slechts den leertrant der Remonstranten behoeft aan te neemen, om alle zwaarigheden te boven te komen. De ondervinding leert, dat 'er meer, dan men gewoonlyk denkt, aan vast is, om tegen Ongeloovigen, met goed gevolg, in 't strydperk te treeden. Door spitsvondige redeneeringen, en onverzettelyke gehechtheid aan algemeen heerschende gevoelens en stelzels, wordt niet zelden de toegang tot twyfelzieke gemoederen geheel toegeslooten; maar men kan ook wel al te rekkelyk weezen, en, door losse grondbeginselen op den voorgrond te plaatzen, de goede zaak van den Godsdienst in verdenking brengen, en alzoo, zynes ondanks, het onzalig Ongeloof in de hand werken.

Het werktuiglyke der Verlossing verklaard, betoogd, en herleidt tot één algemeen Grondbeginsel: door A. VAN SOLINGEN: *A. L. M. Medic. & Philos. Doctor, Lector in de Verloskunde aan de Illustre School te Middelburg, enz. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop, 1799. *In gr. 8vo. 292 bl.*

Dit aanpryzenswaardig Werkje van den Heer VAN SOLINGEN bestaat uit een Voorbericht, eene Inleiding, de bepaaling van dat geen, 't welk, volgens de meening des Schryvers, het *algemeen Grondbeginzel der Verloskunde* uitmaakt; en eindelyk de toepassing daar van op de Vroedkundige bewerkingen.

In het Voorbericht handelt de Schryver over de noodzaakelykheid der betoogende Leertrant in de Vroedkunde, het welk nog nader ontwikkeld en aangedrongen wordt in de *eerste* Afdeeling der Inleiding. De *tweede* Af-

dee-

deeling handelt over de verdeeling der Verlosfing in Natuurlyke, Nietnatuurlyke en Tegennatuurlyke: verftaande onze Schryver door Natuurlyke Verlosfingen de zodanige, welke door de kragten en werkingen der Natuure alleen kunnen worden volbragt; door niet natuurlyke die geene, welke door middel der medewerking der Kunst moeten worden ten einde gebragt; en door Tegennatuurlyke die Verlosfingen, welke noch door de Natuur, noch door het werktuiglyke der Verloskunde, kunnen volbragt worden. Zo dat, tot het volbrengen der Verlosfing, het kind, of het lichaam der moeder, gekwetst moet worden.

De *derde* Afdeeling deezer Inleiding handelt over de drie tydperken, in welke de Verlosfing gevoeglyk kan worden verdeeld, welke bepaald worden door den *Ingang* der vrucht in de bovenfte opening van het moederlyk bekken; den *Doorgang*, door de daaling van het hoofd des kinds van de bovenfte doortocht naar de benedenfte; en eindelyk den *Uitgang* van het kind door de benedenfte opening van het bekken. Waarop dan verder de hiertoe zo noodige bepaaling der afmeetingen der verfchillende deelen van het bekken en van de hoofden der kinderen, enz. volgt.

Eindelyk deelt de Schryver, in de *vierde* Afdeeling deezer Inleiding, zyn Algemeen Grondbeginzel der Befchouwende en Beoeffenende Verloskunde mede, het welk, op p. 38, dus wordt voorgefteld. *By alle Verlosfingen behooren, in elk tydperk der Verlosfing, de* KLEINSTE *afmeetingen van het Hoofd der Vrucht overeen te komen, of in te vallen, met de* VOORDEELIGSTE *afmeetingen van het Moederlyk Bekken.* Dit Grondbeginzel is algemeen, zegt de Schryver. „ 1°. Om dat het toepasfelyk is op alle Verlosfingen „ —— want wanneer de Natuur de Verlosfing volvoert, „ volgt zy beftendig deeze algemeene vastgeftelde Na„ tuurwet – en wanneer de Verlosfing door de Kunst „ volvoerd wordt, moeten alle Kunstverrichtingen vol„ gens deeze algemeene Natuurwet worden ingericht: „ dat is: alle poogingen der kunst, die niet anders mo„ gen doen, dan de Natuur naarbootzen, behooren daar „ heen te ftrekken, om 's hoofds kleinfte afmeetingen, *of* „ volkomen, *of* zo veel als mogelyk, in de voordeeligfte „ afmeetingen van het Bekken te herleiden.

„ 2°. Het algemeen Grondbeginzel geldt by *alle* Ver„ losfingen: niet alleen by het hoofd; maar ook by de „ voeten. Immers behooren toch ook, in de Verlosfin-

„ gen

„ gen by de voeten, de kleinſte afmeetingen van het „ hoofd met de voordeeligſte afmeetingen van het Bekken „ overeen te komen: en dit is juist de reden, waarom, „ in de voordragt van het *algemeene Grondbeginzel*, van „ geene andere afmeetingen der Vrucht, dan van die des „ hoofds, wordt gewag gemaakt: dewyl dezelfde wet om- „ trent de plaatzing van 's hoofds kleinſte oppervlakte „ niet alleen geldt by de Verloſſing met het hoofd voor- „ uit, maar insgelyks by die, welke met den tronk voor- „ uit geſchiedt," enz.

De hier op volgende Werktuiglyke Leer der Verloſſing is voorts verdeeld in drie Hoofdſtukken, wier *eerſte* het werktuiglyke der *Natuurlyke* Verloſſing aanwyst, zo als dezelve door de Natuur op de *voordeeligſte* of *best-mogelyke* wyze volbragt wordt. Het *tweede* Hoofdſtuk handelt over het werktuiglyke der *Natuurlyke* Verloſſing, zo als dezelve door de Natuur, op VERSCHILLENDE manieren, kan volvoerd worden. Het *derde* Hoofdſtuk behelst het Betoog van het werktuiglyke der *Nietnatuurlyke* Verloſſing, zo als dezelve door de Kunst volbragt wordt. Eindelyk is hier nog bygevoegd een Beſluit, in 't welk de Schryver, onder anderen, kortelyk eenige grondregels opnoemt, welke hy vermeent der kunst te hebben toegevoegd.

Met veel naauwkeurigheid heeft de Schryver in deeze verſchillende Afdeelingen de verſcheidene liggingen der kinderen in de baarmoeder aangeweezen, en getoond, hoedanig de Natuur, in het daarſtellen der Verloſſing, op eene werktuigkundige wyze werkzaam is. Voorts heeft hy de Werktuigen, die in de Verloſſingen het meest te pas komen, in zo verre zulks zonder Plaaten geſchieden kan, naauwkeurig beſchreeven, en de gevallen aangeweezen, in welke zy, tot hulpe der te kortkomende Natuur, aangewend moeten worden. Voornaamelyk volgt onze Schryver de werkwyzen van BAUDELOCQUE, dewyl dezelve, volgens zyne meening, aan de ondervinding getoetst, ſteeds met het richtſnoer der Natuur overeenkomen, waarom ook, zo hy verzekert, alle de door hem aangepreezene bewerkingen, zo dikwyls die door kundigen verricht zyn, ſteeds met een gezegende uitkomst bekroond zyn geworden. Het Werk van onzen Schryver kan dus door hen, die dit onderwys willen volgen, met groot nut gebruikt worden: dan daar by BAUDELOCQUE alles merkelyk uitvoeriger behandeld en ook met Plaaten is

is opgehelderd, zullen de Leerlingen best doen deszelfs Vroedkundig Werk teffens raad te pleegen. Terwyl wy ook vermeenen, dat de zo schoone Plaaten en onderrichtingen van SMELLIE en CAMPER, schoon niet in alles overeenstemmende met de denkbeelden van onzen Schryver, teffens steeds met het best gevolg gebruikt zullen kunnen worden.

Verwers Handboekje, of korte beschryving, om verscheiden kleuren op wollen stoffen te verwen: alsmede hoe men de Blaauwkuip zal zetten, en derzelver gebreken herstellen. Door HENDRIK LUGT. *Te Westzaandam, by* A. Tolk, 1799. *In gr. 8vo. 55 bl.*

Dit Handboekje bevat, in een klein bestek, veele nuttige lessen voor hun, die eene goede onderrichting in de konst van het zogenaamd Blaauwverwen, enz. begeeren. Vooral is de Schryver naauwkeurig in het aanwyzen der best voldoende inrichting eener Blaauwkuip, en der beste middelen, om de verschillende gebreken, die aan dezelve komen kunnen, te herstellen. Tot een staaltje zullen wy het volgende, op pag. 12 en 13 voorkomende, afschryven.

„ Men heeft altoos gemeend, dat, wanneer de wolle „ stoffe eerst *Donker Blaauw* en daarna *Zwart* geverwd „ wierd, zulks de bestendigste zwarte kleur gaf; maar ik „ heb by ondervinding, dat 'er nog eene andere manier „ van *bestendig zwart* te verwen is, die nog langer stand „ houdt en minder kostbaar is. — Ziet hier, hoe men daar „ mede te werk gaat. Men neemt tot 10 pond Wol twin„ tig lood Aluin, kookt ze daar mede een uur, in een „ koperen ketel. Spoelt ze daarna zeer schoon uit. Vult „ dan weer den ketel met schoon water: kookt daar in „ af een bos Wouw, verwt dan daar in de Wol geel, „ en laat ze ¾ uur kooken. Spoelt ze daarna weer uit. „ En verwt ze dan zwart op de volgende wyze. *Neemt* „ *tot tien Pond Wol*, 1¼ Pond Campechie Hout, 1¼ Pond „ Smak, ½ Pond Mul, ½ Pond Galnooten. Doet dit alles „ in een groven zak, en daar mede in den ketel, als „ ook de Wol: laat dit te zamen 2 uuren kooken. Neemt „ dan de Wol 'er uit, en laat ze bekoelen. Vult ver„ volgens den ketel met het overige vogt op met oude „ zwarte Verf, of by gebrek daar aan met water; doet

„ 'er

„ 'er in ¼ Pond Koperrood. Laat hier de Wol weer „ een uur mede kooken. Neemt ze 'er uit, en bekoelt ze. Vult daar na den ketel weder op, en doet 'er „ in ¼ Pond Koperrood. Laat ze hier weer ½ uur mede „ kooken. Neemt dan het vuur onder den ketel weg, „ en laat de Wol in den ketel blyven, den nagt „ over. Den volgenden morgen neemt men ze daar „ uit, spoelt ze, en behandelt ze naar behooren."

Grondbeginselen van de Opvoeding en het Onderwys voor Ouders, Leermeesters en Opvoeders. Door AUG. HERM. NIEMEYER, *Consistoriaalraad, enz. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1799. *In gr. 8vo.*

TWEEDE UITTREKSEL (*).

Het *Derde* en laatste Hoofdstuk der *Twede Afdeling* van het *Twede Boek* handelt *Over de Vorming van het Begeervermogen of de Zedelyke Opvoeding.* —— Dit Hoofdstuk is verre het grootste van allen, die in dit Eerste Stuk voorkomen, als beslaande 136 bladzyden, en dus, op 11 na, de helft des geheelen Boekdeels. Hierover zal men zich niet verwonderen, wanneer men, uit het voorgaande Uittreksel, in zyne gedachten herroept, *dat Zedelyke Goedheid het doel is der Opvoedinge*, en de Zedelyke Opvoeding dus het voornaame einde, waarin alles moet te zamen loopen.

Het Hoofdstuk begint met eenige *voorlopige Aanmerkingen*, welker eerste, § 80, de gewichtige waarheid herinnert, „ dat de mensch ... slechts zo veel *wezenlyke* „ waarde bezit, als hy *zedelyke* waarde heeft .... dat „ alle overige volmaaktheden .. slechts voorwaardelyk „ achtenswaardig zyn," in zo verre zy „ naar de wetten der zedelykheid worden aangelegd, ter bereiking „ van derzelver doel ... door wel te doen." De volgende, § 81, 82, loopen over het bekende geschil, of des menschen natuurlyke neigingen hem tot het goede, dan tot het kwaade leiden. De Schryver vermydt hier voorzichtiglyk de beide uitersten. „ 1. Men bemerkt," zegt hy, „ in alle kinderen ... eenigen aanleg tot zedelyk „ goe-

(*) Zie het EERSTE, hier boven, bl. 389.

„ goede neigingen, gezindheden en daden. .. 2. Men be-„ vindt, dat alle kinderen niet alleen vatbaar zyn voor „ verleiding, maar .. ook .... ene overhellende neiging „ tot menig ding hebben, dat men in rypere jaren on-„ recht of kwaad noemt." 3. Dit laat zich niet enkel verklaaren uit de kracht van het voorbeeld, of uit zekere lichaamlyke gesteldheid of andere omstandigheden. „ 4. In het karakter komen verscheiden kinderlyke trek-„ ken voor, welke zich uit de zinnelykheid alleen niet „ laten verklaren. ... 5. Daar zedelyke goedheid en .. „ deugd .. ene vrucht der vryheid is .... kan men in „ geen geval van kinderen zeggen, dat zy stellig goed of „ stellig slecht zyn, maar wel dat de zaden van goed en „ kwaad .... in hun liggen. — Hier uit volgt, (§ 83) „ dat de zedelyke opvoeding ... ene dubbele bezigheid „ heeft ... het kwade te weren, en het goede te bevor-„ deren." Zy moet de neigingen en vatbaarheden niet onderdrukken, maar „ verhoeden, dat die driften en nei-„ gingen zich niet op zodanige voorwerpen vestigen, nog „ [l. noch] zulk een vermogen verkrygen, dat zy daar „ door hare bestemming niet bereiken zouden." Hierop volgen nog eenige aanmerkingen over de verschillende geaartheden der kinderen, en hetgeen men daaruit raakende het toekomende character mag besluiten, en dan gaat de Schryver over tot de verhandeling van het onderwerp zelve. Deeze heeft weder twee Hoofdverdeelingen, welker eerste, § 84 env., behelst de *meer algemene Grondbeginselen der Zedelyke Opvoeding*. Dezelve „ moet in den „ vroegeren leeftyd ... meer ontkennend dan stellig, meer „ verhoedend dan voortbrengend, meer middelyk dan on-„ middelyk in hare werkingen zyn." Deeze middelyke werkingen zyn, 1. bevordering van vrolykheid, 2. het bezig houden der kinderen, „ hoe meer onafgebroken de „ jeugd bezig is, des te minder kwaad doet zy." Alleen moet die bezigheid „ aan hunne jaren geëvenredigd," ongedwongen en niet al te aanhoudend wezen. „ Aller-„ meest werkt ene bezigheid van liefhebbery. ... Kleine „ ontwerpen, verzamelingen, inzonderheid van voort-„ brengselen der natuur, in vroegere jaren zelfs spelen „ ... zyn daar toe voortreffelyke hulpmiddelen (*)." —

3. Een

(*) In eene Aantekening worden met reden alle *spelen om geld*, en vooral *het kaartspel*, hiervan uitgesloten.

3. Een wys opzicht: „ Hoe minder de jeugd ... aan „ haar zelve overgelaten, en toch het opzicht ... zo ingericht is, dat zy zelve daar naar verlangt en zich 'er „ beter onder bevindt, des te meer kwaad verhindert, „ des te meer goed bevordert men." —— 4. Het gevoel der Vryheid. „ Hoe meer de kinderen menen vry te „ zyn, hoe minder .. hunne uiterlyke vryheid ... door „ ene menigte van ... bevelen beperkt wordt, des te „ meer kunnen zy in zedelyke befchaving toenemen. „ Door onophoudelyk zedepreeken laat zich wel ... veel „ tot ftand brengen, dat den fchyn van zedelykheid heeft; „ doch het is uit den grond van een goed hart niet opgekomen ... Die door geweldige middelen den kinderen „ beletten wil, zich vryelyk te vertonen, leert ... de „ kinderen niet kennen, zo als zy zyn." —— 5. Een goed voorbeeld. —— 6. Bewyzen van vertrouwen. „ Daar „ hy [de Opvoeder] de kinderen niet door vertrouwen „ zoekt te winnen, ftellen zy 'er belang in, om flimmer „ te wezen dan hy, iets, waaraan zy, by ene meer open- „ hartige behandeling, niet denken zouden. Zelfs de „ besten weêrftaan die verzoeking niet." —— 7. Het verminderen van het aanlokkelyke der fchadelyke driften. Onder de middelen hiertoe worden gerekend het fpaarzaam *gebieden*, en nog fpaarzaamer *verbieden*, uit hoofde van de oude aanmerking, *nitimur in vetitum*. —— „ Maar," zegt de Schryver, § 91, „ niets is fterker dan het vermogen der *gewoonte*. Alle lydelyke ge- „ moedsaandoeningen worden door haar zwakker, maar „ dadelyke daarentegen fterker. Daarom behoort de ge- „ woonte onder de gewigtigfte middelen der opvoeding, „ vooral in de eerfte jaren; zo zelfs, dat ouders, die an- „ ders weinig over opvoedkunde gedacht hebben, enkel „ door deze konst dikwerf verbazend veel uitwerken." Eenige algemeene regelen worden hieromtrent opgegeven, en door aanmerkingen opgehelderd en bevestigd.

Hierop volgen de *onmiddelyke* werkingen op den wil, van § 92—107, door Gezag — door het voegen van redenen by de bevelen — door het bevorderen der inwendige achting voor het goede, zo uit zuivere inwendige beginfelen, als uit gemengde beweeggronden, omtrent welke laatfte de algemeene regel, die vervolgens in eenige aanmerkingen met voorbeelden wordt opgehelderd, deeze is: „ Hoe minder de goede of kwade gevolgen „ [van eenige daaden] van het blote toeval afhangen, hoe

 „ meer

„ meer zy in het innerlyke wezen der gezindheid of der
„ daad gegrond zyn, van des te meer gewigt zyn zy,
„ en heeft het tegenovergestelde plaats, van des te min-
„ der." Waarby, ondertusschen, de Schryver met re-
den voegt, dat „ in de toepassing van dezen regel ook
„ deels de ouderdom des kwekelings, deels zyn perso-
„ neel karakter moet in aanmerking komen." Van het
laatstgemelde wordt in de bygevoegde aanmerkingen, op
bl. 197, een geval tot voorbeeld bygebragt, dat wy hier
geheel zullen opgeeven. „ Een jongen, die streng opge-
„ voed is, zal door redenen, van zyne ouderen ontleend, tot
„ niets bewogen worden; terwyl deze drangredenen enen
„ anderen tot den zwaarsten pligt gewillig zullen maken.
„ Koelheid van de zyde des opvoeders maakt menigen kwe-
„ keling nog koeler. Een ander daarentegen kan ze niet ver-
„ dragen, en doet al wat men verlangt. Een jonge knaap,
„ die zich kleine dieveryen veroorloofd had, bleef by de
„ duidelykste ontwikkeling van de schandelykheid zyner
„ daad, en terwyl ik hem voor oogen hield, waar toe zy
„ hem zou kunnen vervoeren; welk ene schrikkelyke
„ straf een arme soldaat, die dikwerf uit nood steelt,
„ daar voor moest ondergaan; hoe het zynen vader tref-
„ fen zoude, wanneer hy het te weten kwam, enz. vol-
„ komen ongevoelig, en gaf niet het minste blyk van
„ berouw! *Ga heen*, (zeide ik eindelyk, niet meer we-
„ tende, wat 'er by te voegen) *ga heen; ik kan u voort-
„ aan niet meer liefhebben noch hoogachten.* Nauwlyks
„ hadde ik uitgesproken, of hy barstte [borst] in een
„ stroom van tranen uit, en wilde niet van my afgaan,
„ eer ik myn gezegde weder ingetrokken had. Hy stal
„ naderhand niet meer. —— Hier doet zich een onme-
„ telyk veld op voor zielkundige aanmerkingen, maar
„ het zal genoeg zyn, den dadelyken Opvoeder op den
„ weg gebragt te hebben." —— Doch wy vervolgen.
Andere werkingen op den wil geschieden door middel
van het verstand, door vermaningen, door lezen, door
voorbeelden. Van de laatste gesproken hebbende, zegt
de Schryver (*): „ Ongelyk veel twyfelachtiger is het
„ zedelyk nut, dat men inzonderheid by de jeugd van
„ den schouwburg verwacht. Onder zekere omstandig-
„ heden is het toneel buiten enigen tegenspraak verder-
„ felyk voor de zeden. En zelfs dan, wanneer alles zo
„ is,

(*) Bl. 198.

„ is, als het zyn moet, verwachte men in allen gevalle „ wel opwekking van enkele goede gewaarwordingen, „ verlevendiging van voorhanden zynde goede driften, „ afkeer van laagheden; doch flechts de voortbrenging „ van een deugdzaam karakter niet." Misfchien zal deeze uitfpraak fommigen liefhebberen van het tooneel, welke zich den Schouwburg gaarne als eene fchool van nationaale opvoeding zouden voorftellen, te geftreng en overdreven voorkomen; maar men leeze de aanmerkingen, op bl. 202 en 203, ter opehelderinge deezer paragraaph, geplaatst, en zegge dan, of men, by ernftige overdenkinge, den Hoogleeraar wel ongelyk kan geeven. —— Tot de middelen om de reden te onderfteunen, en tot de volmaaking van het zedelyk charaćter te werken, behooren ook de verworven achting en liefde. waardoor ouders en opvoeders by menig gemoed meer kunnen uitwerken, dan door „ alle overtuiging en vermaning. ... Zodanige „ ene liefde [welke, naamelyk, rust op gronden van „ achting voor het deugdzaam karakter der ouderen, of „ derzelver plaatsvervangers] zich verkregen en behou- „ den te hebben, is de zegepraal der zedelyke opvoe- „ ding (*)." —— Ook wordt *de invloed van ware Godsdienftigheid op de zedelykheid* niet vergeten; waarover § 99 uitmuntende regels en aanmerkingen voorkomen. De laatfte der ophelderende aanmerkingen over dit onderwerp zullen wy affchryven, om eene reden, welke uit het aangehaalde zelve zal blyken. „ Het is zeer goed, dat men „ God als enen Vader voorftelt; maar men moet Hem „ echter niet als enen zwakken vader befchryven. Wa- „ re vreze Gods is even zeer met liefde tot Hem be- „ ftaanbaar, als eerbied voor de ouderen met kinderlyke „ tederheid. Wy zyn van het ene uiterfte in het andere ge- „ vallen, en menig een twyfelt misfchien, of men in onze „ dagen nog wel durve zeggen, dat God het kwade ftraft. „ Daar door wordt de Godsdienst een oorkusfen voor de „ traagheid, en werkt als *opium* op het geweten; het- „ geen ten uiterften gevaarlyk is (†)." —— In hetgeene de Schryver van § 100—107 zegt, aangaande de *zuiver ftellige belooningen en ftraffen*, is zeer veel fchoons. Hy merkt aan, dat men het nooit geheel kan ontbeeren; dat ROUSSEAU zelve, die 'er „ zo fterk tegen was, ... „ het

(*) Bl. 206. (†) Bl. 211.

„ het met de enkele zucht der natuur niet wist te red- „ den," dat hy daartoe konstmatige inrichtingen wilde hebben, „ welke slechts by kleine kinderen, die ligt te „ bedriegen zyn, gebruikt kunnen worden." Omtrent jonge knaapen en jongelingen, „ bereikt men zyn oogmerk „ veel beter, wanneer men openhartig met hun te werk „ gaat, en 'er geen geheim van maakt, dat men straffen „ of beloningen heeft verordend, om hen oplettend te „ maken op de gevolgen, die verdiensten en slecht gedrag „ in het toekomende zullen vergezellen (*)." Dan tevens moet men in het beloonen en straffen de grootste behoedzaamheid gebruiken, „ de nauwkeurigste evenredigheid tusschen verdienste en schuld in acht neemen. „ —— De graad van zedelykheid [in het bedreven goed „ of kwaad] moet in de opvoeding dien der beloning of „ straf bepalen (†)." Veele uitmuntende aanmerkingen, over het *nabootsen der natuur* in het beloonen en straffen, vindt men in § 102 en de daarby behoorende aantekeningen; gelyk ook over het nuttige, maar tevens de hoogste voorzichtigheid eischende, *aanwenden der Eerzucht*, in § 105 env.; welk laatste wy gaarne in zyn geheel zouden overneemen, indien niet de vrees van tot al te groote uitvoerigheid te vervallen ons daarvan terug hield. Het volgende moeten wy, evenwel, afschryven. „ Uit de „ aanwending van de eerzucht," zegt de Schryver (‡), „ is ene andere reeks van straffen en beloningen ontstaan. „ Intusschen is men over het gebruik zelve van deze drift „ ... in twyfel, en dat niet zonder reden. Tegen alle „ de voortreffelyke uitwerkingen, die ze immer in de „ wereld moge voortgebragt hebben, staan misschien even „ zo vele noodlottigen over, en wie is in staat te berekenen, of door het goede, dat zonder haar misschien „ niet gewrocht zoude geworden zyn, alle de elende worde opgewogen, die de eergierigheid van sommigen gehele staten en geslachten heeft aangebragt. Daarenboven blyft ... in allen gevalle de eer ene onzuivere „ bron van onze handelingen. Het is eigenlyk slechts „ het goede op zich zelf, dat men volgens de zuiverste „ zedenleer der rede en des Christendoms moet najagen, „ zonder het oordeel der menschen ... in aanmerking te „ nemen. Nu bepaalt men ook wel de eer, die men „ voor begéringswaardig houdt, enigsins nader door de „ overeenstemming van het oordeel van waardige men„ schen

(*) Bl. 213. (†) Bl. 215. (‡) Bl. 223.

„ fchen met het geen onze pligt van ons vordert. Maar „ die bepaling komt ten minften by zeer vele ouderen, die „ alles door *ambitie* willen gedwongen hebben, .. niet in „ aanmerking, en de eer, die zy begeren, dat hunne kinde- „ ren tot drangreden voor hunne daden verftrekken zal, „ is waarlyk geen eer by God, of by menfchen, die „ Hem zoeken na te volgen, maar eer by de wereld, na „ wier begrippen en vooroordelen, (al liepen ze dan ook „ rechtftreeks tegen het gezond verftand in — al moest „ zelfs gezondheid en leven 'er by verloren gaan) men „ zich echter richten moet, enz. —— Volgens de denk- „ beelden," leezen wy in eene bygevoegde aanmerking, na de optelling van eenige van derzelver dwaaze en verdervelyke ftellingen, — „ volgens de denkbeelden, die „ men zich van deze eer maakt, is de bezigheid van re- „ delyke menfchen te onderrichten en op te voeden, „ voor zekere hogere ftanden, in lange na zo verérend „ niet, dan [l. als] die van jagthonden en paarden te „ *dresféren;* en foortgelyke ongerymdheden meer." —— De overige voorbeelden van valfche Eerzucht, hier opgeteld, hebben, buiten tegenfpraak, meest den Adel en den krygsmansftand befmet: tweegevechten vooral hebben onder den burgerftand veel minder opgang gemaakt. Maar deeze heeft, inzonderheid by handeldryvende Volken, op een ander voorwerp zyne zucht tot Eer gevestigd, op den Rykdom; en hieruit zyn, ook in ons Vaderland, dikwyls niet minder dwaaze verbeeldingen, niet minder fchadelyke uitwerkfelen, voortgefproten.

De Schryver befluit dit gedeelte van zyn Werk met de aanmerking, „ dat de huislyke opvoeding in de vor- „ ming van het hart in 't algemeen zo wel als in 't ge- „ bruik van ftellige ftraffen en beloningen in het byzon- „ der veel doen kan, dat by de openbare .. moeilyker „ valt; en dat de laatfte meermaalen tot ftellige en konst- „ matige middelen de toevlugt moet nemen. Hoe zeld- „ zamer ondertusfchen zy dit doet ... des te beter. Ene „ twaalfjarige ondervinding heeft my .... byna met ie- „ der jaar meer van al wat gekunfteld is terug doen ko- „ men, en omtrent de uitwerking van menig fchynbaar „ middel ter bevordering der zedelykheid wantrouwend „ gemaakt. Zekerlyk is 'er intusfchen, zo wel in de „ openbare als in de huislyke opvoeding, ene overeenftem- „ ming tusfchen allen, die 'er deel aan nemen, nodig, „ die byna niet te verkrygen is," enz.

Na nog iets gezegd te hebben aangaande *de Noodzaaklykheid en Middelen om het karakter kracht en ſtevigheid by te zetten*, begint de Hoogleeraar in § 110 te handelen over de *byzondere Grondbeginſelen der zedelyke opvoeding met betrekking tot enkele deugden en ondeugden.* Wy kunnen hem hier niet volgen in alle byzonderheden, maar zullen liever een gedeelte overneemen van § 123, en de daartoe behoorende aanmerkingen, terwyl wy den Leezer het geheel ter overweeginge aanpryzen. Die paragraaph handelt over *Uitwendige Beſchaving*, *Natuurlyke Beleefdheid*, *Bevalligheid*, *Wereld.* Na aangemerkt te hebben, dat de beſchaaving van het uitwendige ook behoort tot de zedelyke vorming, vervolgt de Schryver: „ Deze „ uitwendige beſchaving is of de natuurlyke uitdrukking „ der inwendige volmaaktheden des karakters, inzonderheid der goedwilligheid jegens anderen; . . . of zy be- „ ſtaat in ene algemene waarneming van het betamelyke „ en welvoegelyke, en ſtaat tegen onbeſchoftheid, onbe- „ ſchaafdheid, lompheid . . over; of zy vertoont zich in „ zekere, door overeenkomst en gewoonte bepaalde, uit- „ wendige tekenen der gezindheden van het hart, die „ dikwerf toch ook niets meer dan loutere uitwendighe- „ den zyn, en ook voor niets anders aangenomen wor- „ den," enz. Dat de eerſte en tweede ſoort door den Schryver worden aangeprezen, de eerſte zelfs beſchouwd als het natuurlyke, of liever onafſcheidelyke, gevolg der inwendige zedelyke beſchaavinge, behoeven wy naauwlyks te zeggen. Maar hoe denkt hy over de laatſte? „ Die hoflykheid," zegt hy, bl. 280, „ welke op over- „ eenkomst of gewoonte ſteunt, of de toon en manieren „ der grote en beſchaafde wereld, komt den achtings- „ waardigſten opvoederen van onzen tyd en ook my voor „ — in de grote en beſchaafde wereld zelve, maar niet „ in die der kinderen en der jeugd t'huis te horen, en „ ik zeg twee ervarene mannen van harte na; als jon- „ gens en meisjens op hun veertiende jaar reeds zo galant „ zyn, dat zy in gezelſchappen *du bel air* gaarn gezien wor- „ den, en daar even veel eer als volwasſen menſchen ge- „ nieten; is het met de opvoeding, met de beſchaving „ van verſtand en hart volſtrekt gedaan. De wereld houdt „ dan reeds hunne opvoeding voor voltooid, en zy hou- „ den het 'er zelven voor; hunne Opvoeders komen hun „ dan voor, als onverdraaglyke pedanten, en de gezel- „ ſchappen, die zy bezoeken, zorgen wel, om hen in „ dien

„ dien waan te bevestigen." Het belachelyke, het ſchadelyke, het verderflyke van eene zo verkeerde behandeling wordt vervolgens met ſterke, maar echte, kleuren geſchilderd. Eindelyk vraagt de Schryver: „ Maar „ moeten dan jonge lieden, inzonderheid die van . . aan- „ zien en vermogen, niet voor den omgang in de grote „ wereld gevormd worden?" en antwoordt: „ Zeer ze- „ ker. Voor eerst kan het reeds nuttig zyn, dat men „ hen ſomtyds in een groten kring brenge, om hun te „ doen zien, hoe weinig zy daar nog t'huis zyn; ver- „ volgens ook om hun hunne lompheid en onnozele „ blooheid af te leren . . . om hun te doen leren, dat „ een mensch niet voor menſchen, al waren ze ook nog „ zo aanzienelyk, moet vrezen, enz. —— Evenwel „ heeft de toon van de grote wereld ook zyne goede zy- „ de, en de volkomene beſchaving ten dezen opzichte „ zet der zedelyke waarde van enen mensch, als zy „ op genoegzame gronden ſteunt, enen nieuwen luis- „ ter by."

Het ſlot van dit Deel behelst, van § 124—127, *Aanmerkingen over de zedelyke opvoeding met opzicht tot hare onderwerpen*, zo met betrekking tot derzelver ſexe — als ten opzichte van den ſtand in de waereld, en de byzondere beſtemmingen tot krygsman, koopman, landbouwer en geleerden. —— Om den Zeeman ſchynt NIEMEYER, als in het hart van Duitschland woonende, niet gedacht te hebben.

Aan het einde van veele paragraaphen, of der by dezelve gevoegde Aanmerkingen, vindt men de woorden, *Zie verder het Aanhangſel*, of derzelver eerſte letteren. Dit moeten wy uit het Voorbericht des Vertaalers kortlyk ophelderen. Onder eenige andere verſchikkingen, welke deeze geoordeeld heeft in het Werk te moeten maaken, is de volgende: „ De Schryver verrykte zyn werk met „ enen aanzienelyken toeſtel van letterkundige hulpmid- „ delen, die overal by elke paragraaf opgegeven, en tus- „ ſchen den text en de aanmerkingen, of achter dezelven, „ gevoegd zyn. . . . Ten aanzien . . van dezen oordeel- „ de" de Vertaaler, dat den min geoefenden zyner Leezeren „ de opgave van ene grote menigte, meest onver- „ taalde, *Hoogduitſche* boeken . . . . overtollig zoude ſchy- „ nen . . . . doch dat tevens den meer geoefenden . . . aan- „ genaam zyn zoude, by de onderſcheidene onderwerpen, „ die de Schryver behandelt, ook de werken van andere

 „ ge-

„ geleerde, kundige en ervarene mannen . . . te kunnen „ raadplegen." Hy nam daarom voor „ in een *Aanhang-* „ *ſel* niet alleen den Letterkundigen toeſtel, dien de „ Schryver zelf by zyn werk heeft gevoegd, uit te ge- „ ven; maar tevens het geen daarvan in onze tale is over- „ gebragt, zorgvuldig aan te wyzen, en daar by de „ vruchten van onzen Nederlandſchen grond vlytig te „ verzamelen en nauwkeurig op te geven," enz. Hy verzoekt daartoe „ op het vriendelykst zyne Landgenoten, „ om hem door de opgave van Letterkundige bydragen, „ tot de onderwerpen, in dit werk behandeld, de behulp- „ zame hand te bieden:" te meer om dat het Aanhangſel allerlaatst zal worden uitgegeven, en hy dus gelegenheid hebben om van de gevraagde hulp een nuttig gebruik te maken. —— Wy wenſchen hem hierin een goed gevolg; en oordeelen, met alle onze Landgenooten, hem dank verſchuldigd te zyn voor de vertaaling van een Werk, waarvan wy de overige Stukken met verlangen te gemoet zien.

Het Leeven van CATHARINA DE II, *Keizerin van Rusland. Met Pourtraiten. Uit het Fransch. Te Amſterdam, by* J. Allart, 1798. *In gr. 8vo.* 373 *bl.*

PLUTARCHUS nam, naar berigt zyns Leevensbeſchryvers, het volgende, als een regel, in agt: „ Hy „ verheft, zo veel hy kan, de uitmuntende daaden van „ groote Mannen; en belangende hunne gebreken, ge- „ waagt hy daar van niet, dan voor zo verre dit noodig „ is, om de gelykenis van hun afbeeldzel te bewaaren; „ en hy geeft zich geene moeite om daar van in zyn „ geſchiedverhaal een nauwkeurig verſlag te doen; des „ loopt hy 'er ligtkens overheen, ſpaarende, als het wa- „ re, de arme menschlyke natuure, uit medelyden met „ derzelver zwakheid, welke hem niet toeliet een geheel „ volmaakt origineel voor den dag te brengen, het geen „ men zou mogen neemen voor een model van volmaakte „ ſchoonheid, deugd en wysheid (*)." —— Veel, zeker, zou, op deezen Regel, met grond, aan te merken val-

(*) *De Leevens der Doorl. Grieken en Romeinen onderling vergeleeken*, door PLUTARCHUS, I D. bl. 46.

vallen, als rechtstreeks strekkende om den beschreeven Persoon niet naar waarheid, maar op het gunstigste, te verbeelden; ons, gelyk wy ons herinneren ergens geleezen te hebben, het Pourtrait van een éénoogigen alleen van die zyde te vertoonen, welke het oog niet derfde. Waarheid is, en moet, naar allen regt, het hoofddoel der Geschiedenis en Leevensbeschryvers blyven; waar deeze met opzet verzweegen wordt, leest men niet, wat ter bevordering van Wereld- en Menschkunde dient geweeten te worden. PLUTARCHUS, en hoe veele Naavolgers heeft hy, ten deezen opzigte, niet gehad, die hem zelfs in verzagtingen en vergoelykingen voorby streefden? is, onzes oordeels, hier te verre gegaan. Doch men loopt bykans altoos in uitersten: het heeft aan geene Leevensbeschryvers ontbrooken, die alleen, of grootlyks, op leemten en gebreken aasden, en hun werk maakten om de zwartste schilderyen te maaken; waar toe zy, tot schande der menschlyke natuure, maar al te veelvuldige gelegenheid vonden; en die niet konden missen aan te treffen, als het Vorstlyke Persoonen goldt — Persoonen, wier gebreken, in grootheid, den rang, welken zy bekleeden, ongelukkig maar al te zeer op zyde streefden. Waar by toekomt, dat de stem der vleijerye, by derzelver leeven hoogklinkende, naa hunnen dood door die der veragtinge overschreeuwd wordt.

Deeze gedagten kwamen by ons op, naa het doorleezen van het Eerste Deel des Leevens eener Vorstinne, wier roem ons weleer met schelle toonen in de ooren klonk. In den voorleden Jaare gaven wy onzen Leezeren een verslag van de *Geschiedenis of Anecdotes der Russische Omwentelinge, in den Jaare* 1762, *door* RULHIERE (*), geenzins geschikt om ons hoog van CATHARINA DE II te doen denken; in die begrippen zal men versterkt worden door het Leeven deezer Alleenheerscheresse aller *Russen*, 't geen wy thans aankondigen.

Was het evengemelde Werk van RULHIERE zonderling in herkomste, dit staat 'er mede gelyk, behalven dat het tegenwoordige een mengzel uitmaakt, 't welk, ondanks 't geen de Schryver des in zyne Voorreden zegt, ons niet bevalt. Hy vermeldt ons: „ Het begin van dit Werk is, ten „ aanziene van de manier, waar op het is ingericht, „ ver-

(*) Zie onze *Lett.* voor 1798, bl. 178.

„ verſchillend van het overige: hier van moet ik reden „ geeven. — Myn oogmerk was in 't eerst ſlechts, om „ eenige Geſchiedkundige Brieven, met aanmerkingen, „ *Rusland* betreffende, te ſchryven, en, om daar aan „ meer bevalligheid te geeven, deed ik my voor, als de „ Uitgeever der Briefwisſeling van eenen *Engelſchen* Zen- „ deling. De drie of vier eerſte bladen waren afgedrukt, „ toen de dood der Keizerinne my het ontwerp deedt „ vormen om de Geſchiedenis van haar Leeven te be- „ ſchryven. Ik gevoelde teffens dat ik in deeze Geſchie- „ denis een deftiger ſtyl moest bezigen, dan ik gedaan „ had, en ik aarzelde niet daar in verandering te maa- „ ken. Ik zoude zelfs gaarne mynen eerſten arbeid heb- „ ben laaten vaaren; doch begreep naderhand, dat het „ beter was dien te behouden, en men kan denzelven als „ eene merkwaardige Inleiding tot het Leeven van CATHA- „ RINA DE II beſchouwen."

Deeze Brieven zyn als ingerigt aan WILLIAM PITT, door eenen die zich als Schilder na *Rusland* begaf, en zich TOM DRAWER noemt. Zyne lotgevallen op zyne reis en in dat Ryk verhaalt hy op een boertigen trant. Grooten dienst hadt hy van den *Hebreër* ZABULON KHITRE, die hem ten Hove en in kennis met de belangrykſte perſoonen bragt, lange Geſprekken afluisterde en aan zyn Vriend mededeelde; men leeze 'er een, loopende van bl. 60 tot 84. Die *Jood* deedt meer. CATHARINA zich na de Raadzaal uit de kamer begeevende, waar ZABULON dit geſprek gehoord, en een Handſchrift, de *Rusſiſche Omwenteling* betreffende, door de Keizerin vertoond en weder weggeſlooten, gezien hadt, maakte hy van dit handſchrift, 't geen hy in een Koffertje hadt zien ſluiten, zich meester, ontſnapte ſtilletjes, en ſchreef het in haast af.

Deeze *Geſchiedkundige Schets der Rusſiſche Omwenteling in den Jaare* 1762, *en van de oorzaaken die dezelve hebben te wege gebragt*, maakt het voornaamſte deezes Deels uit, en wordt door veelvuldige Aantekeningen nader toegelicht. De Slot-Brief deezes Deels is in den ſtyl der vroegſte, en loopt op deezen zin, 't geen ons dien ſchryftrant en teffens zal doen kennen wat wy nog te wagten hebben, en hoe wy 'er aan zullen komen. „ Naauw- „ lyks," ſchryft TH. DRAWER, „ bragt ik het afſchrift „ van het Geſchiedkundig verhaal der Omwenteling van „ 1762 ten einde, of ik kreeg bevel, om u, (W. PITT, „ aan

„ aan wien de Brief, gelyk de voorige, gerigt is) nopens de geheele Geschiedenis van CATHARINA DE II berichten toe te zenden. Gy begeert niet alleen het verhaal van de gerugtmaakende daaden der Regeering van de Keizerin; men moet u nog doen kennen de geheime bronnen van die daaden, en eene omstandige opgave der heerschzugt en wellustigheden, die voor de faam zo zorgvuldig wierden geheim gehouden, en alleenlyk opgemerkt door de vertrouwelingen van die Vrouw, welke onder allen, die immer den schepter zwaaiden, in veinzerye haar wederga niet hadt. —— Uw verlangen is gedeeltlyk voldaan; het overige is zo gemaklyk niet. Hoe is 't mogelyk het tafereel van een zo langduurig leeven, een leeven vol van zulk een aantal verschillende gebeurtenisfen, met naauwkeurigheid te schetzen? Hoe is het mogelyk door te dringen tot in de geheimen van een kabinet, dat met een dik floers van Staatkunde omgeeven is, en waar de wraakzugt en de dood steeds rondsom zweeven? Ik erken, myn Heer! uwe vordering heeft my in de grootste verlegenheid gebragt. Maar wat kan men niet al doen met behulp van mynen Vriend ZABULON KHITRE? Deeze waardige *Hebreër* kwam my een bezoek geeven op het oogenblik, dat ik hooploos was om u te kunnen voldoen. Ik deelde hem myne verdrietlykheid mede, en hy verzekerde my, al lachende, dat hy weldra middel vinden zoude om my te troosten.

„ „ Myn waarde Heer DRAWER, zeide hy tot my, weet, dat, toen ik het handschrift, door u afgeschreeven, weder in het Koffertje van de Keizerin nederleide, ik verscheide andere Quaterns, die 'er het vervolg van uitmaaken, heb opgemerkt. Ik bleef niet in gebreeken my daar van meester te maaken. Zie hier dezelve. Ik geloof dat ze met de hand van zekeren *Franschen* duivel geschreeven zyn. Het is om 't even, bedien 'er u van.

„ Ik kan u niet zeggen, myn Heer! hoe ik van vreugde was opgetoogen, gy zult 'er over oordeelen, wanneer gy deeze bladen leest." Men wagt die in het volgende Deel.

Vreemd en zeldzaam genoeg is dit beloop der zaake. Men kan 'er geene waarschynlykheid altoos aan toekennen. Met dit alles vindt zich de Schryver, nu als Leevens-

vensbeſchryver van CATHARINA DE II te voorſchyn treedende, verpligt te melden, uit welke Gedenkſchriften hy deeze Geſchiedenis hadt zamengeſteld. Hy zegt 'er dit van. „ Een verblyf van eenige jaaren in het *Noorden* heeft my „ van zelf toegang verſchaft tot de Aantekeningen van „ eenen vreemden Minister, den Graaf van R.....A...., „ die zich langen tyd te *Petersburg* heeft opgehouden, „ en een der voornaamſte Vertrouwelingen van GREGORIUS ORLOFF was. Afgezanten en andere Lieden, aan „ het *Rusſiſche* Hof verkeerd hebbende, hebben my ook „ omtrent veele zaaken onderrigting gegeeven. Ik heb „ zommigen van deeze Lieden aangehaald, de anderen „ hebben onbekend willen blyven."

Wy laaten, met dit alles, aan onze Leezers, de maate van betrouwen, welke zy op die berigtgeevingen te ſtellen hebben. Veel, tot de Ryksomwenteling, die CATHARINA DE II op den *Rusſiſchen* Zetel plaatſte, behoorende, heeft de *Nederduitſche* Leezer kunnen leeren uit de *Beſchouwing der Maatſchappy en Zeden in Poolen*, *Rusland*, *Zweeden en Deenemarken*, *door* WILLIAM COXE (*). In de hoofdzaaken vonden wy eene zeer groote overeenkomst; dan in het Werk voorhanden worden meer Perſoonen genoemd, meer byzonderheden, inzonderheid die van eenen haatlyken aart zyn, vermeld. 't Is, zo 't ons toeſchynt, uit COXE, dat veele laatere Schryvers, dit ſtuk betreffende, niet weinig ontleend hebben, en daarom dat wy hier van, te deezer gelegenheid, met onderſcheiding gewaagen.

Eene groote maate van voorzigtigheid beſtuurde COXE's pen, als hy van PETER's uitgang gewaagt. Hy laat het by deeze woorden berusten: „ Het gety van 's Volks genegen„ heid kenterde ten voordeele van PETER, en men verwagt„ te, te aller uuren, eenen nieuwen opſtand. In dit hachlyk „ tyds-

(*) Men zie het III D. van bl. 91 tot 133, by den Drukker deezes, J. YNTEMA, in den Jaare 1788, uitgegeeven, getrokken uit de *Travels* van den Heer COXE. Wy hadden dit *Engelsch* Werk juist by de hand, en hebben 't aangeweezene gedeelte met het oorſpronglyke vergeleeken, en bevonden, dat het geheel was opgegeeven; daar de handelwyze omtrent dit Werk in de Vertaaling gehouden, en uitlaatingen, die zich de *Nederduitſche* Overzetter, om redenen in het Voorberigt des eerſten Deels geplaatst, veroorlofde, hier niet worden aangetroffen. *Aant. van den Redacteur.*

„ tydsgewricht, ſchonk PETER's dood den vrede aan het
„ verdeelde Ryk, en verloste *Rusland* van de aannaderende
„ verſchriklykheden eens Burgerkrygs." — In het Werk
voorhanden vonden wy 'er deeze beſchryving van, die
ter ſtaal diene. „ PETER bevondt zich te *Mopſa*, een
„ klein Buitenverblyf van den Hetman RAZUMOFFSKY,
„ zedert zes dagen, zonder dat andere lieden, buiten de
„ Zamenzweerders, en de Soldaaten, die hem bewaakten,
„ 'er eenige gedagten op hadden, wanneer ALEXIS OR-
„ LOFF, en een Officier, genaamd TEPLOFF, zig by hem
„ vervoegden, en hem zeiden, dat zy hem zyne aan-
„ ſtaande verlosſing kwamen aankondigen en hem ten ee-
„ ten verzogten. Aanſtonds bragt men, volgens de ge-
„ woonte in het Noorden, glazen en brandewyn; en
„ terwyl TEPLOFF den Czaar tot andere voorwerpen
„ trachtte af te leiden, ſchonk ORLOFF de glazen vol, en
„ ſchonk in het glas, het welk aan den Vorst den dood
„ in 't lyf moest jaagen, zekeren drank, welken een Ge-
„ neesheer van het Hof de laagheid gehad hadt tot dit ein-
„ de gereed te maaken (*). De Czaar, geen wantrouwen
„ hebbende, nam het vergif, en dronk het uit. Maar wel-
„ dra gevoelde hy wreede pynen, en ORLOFF hem een
„ tweede glas willende aanbieden, weigerde hy het, en
„ verweet hem zyne misdaad.

„ Hij riep om melk, maar de twee wanſchepzels bo-
„ den hem nog van het vergif aan, en drongen hem om
„ het te neemen. Een Franſche Kamerdienaar, die zeer aan
„ hem verknogt was, ſchoot toe. De Czaar wierp zig
„ in zyne armen, zeggende: „ „ Het was dan niet ge-
„ „ noeg dat men my belette in *Zweeden* te regeeren, en
„ „ my de *Rusſiſche* kroon ontroofde! men wil my bo-
„ „ vendien het leeven beneemen!" "

„ De Kamerdienaar dorst zig voor zynen Meester in
„ de bresſe ſtellen, maar de twee ſchelmen dwongen dee-
„ zen gevaarlyken Getuigen (†) om de kamer uit te gaan,
„ en gingen voort met den Czaar te mishandelen. Mid-
„ den

(*) „ Het is ongetwyfeld beter den naam van deezen eerloo-
zen in het duister te laaten dan hem kenbaar te maaken."

(†) „ Men bragt hem na *Petersburg*, en een Priester deed hem
op een kruisbeeld zweeren van nooit te zullen ontdekken
het geen hy gezien hadt. — Was hy verplicht zulk een Eed
geſtand te doen?"

„ den onder deeze beweeging kwam de jongste Prins BARA-„ TINSKY (*), die het bevel over de Lyfwagt voerde, „ binnen. ORLOFF, die reeds den Czaar op den grond ge-„ smeeten hadt, drukte hem de borst met zyne kniën, „ terwyl hy hem met de eene hand de keel toeneep en „ met de andere de hersfens drukte. BARATINSKY en „ TEPLOFF floegen hem toen een servet, met een strik-„ knoop, om den hals. PETER, zich te weer stellende, „ zette op het aangezicht van BARATINSKY een krab met „ de nagels, waar van deeze Verraader nog vry lang „ het lidteken droeg; maar weldra verloor de ongelukki-„ ge Czaar zyne kragten, en de moordenaars maakten „ door hem te worgen aan zyn leeven een einde (†).

„ ALEXIS ORLOFF steeg aanstonds te paard, en kwam „ op een galop aan CATHARINA kennis geeven, dat PE-„ TER DE III niet meer leefde. Het was juist het oo-„ genblik, dat de Keizerin zich ten Hove ging vertoonen. „ Zy verscheen met een gerust gelaat; vervolgens ging „ zy met ORLOFF, PANIN, RAZUMOFFSKY, GLEBOFF, en „ eenige anderen van haare ontmenschte vertrouwelingen, „ afzonderlyk in een vertrek, en men overwoog in dee-„ zen godloozen Raad, of men daadlyk den Raad en „ het Volk van des Keizers dood zou verwittigen, maar „ men besloot liever nog één dag te wagten. CATHA-„ RINA hieldt, als naar gewoonte, in 't openbaar het mid-„ dagmaal, en des avonds woonde zy haare party ten „ Hove met de grootste vrolykheid by.

„ Des anderen daags liet de Keizerin, nog veinzende „ de tyding van deezen dood niet te weeten, haar dezel-„ ve aankondigen, terwyl zy aan tafel zat. Daadelyk „ stondt zy op met de traanen in de oogen. Zy nam „ van de Hovelingen en vreemde Ministers afscheid, „ sloot zich in haare kamer op, en gaf verscheide dagen „ agter één alle blyken van eene bittere droefheid. Ge-„ duurende dien tyd kondigde men, uit naam der Vor-„ stin,

(*) „ Dezelfde die naderhand Afgezant in *Frankryk* geweest is."

(†) „ Men heeft tegen de waarheid voorgegeeven, dat POTEMKIN zich in hun gezelschap bevondt. Geloofwaardige lieden, die toen in *Rusland* waren, hebben deeze gebeurtenis ontkend, en POTEMKIN heeft ze altoos met verontwaardiging gelochend."

„ ſtin, de volgende bekendmaaking af, alwaar de wreed-
„ heid zich met de voorbeeldeloosſte huichelary zamen
„ paarde.

„ „ Den zevenden dag na onze komſte op den Kei-
„ „ zerlyken Throon, ontfingen wy bericht, dat de ge-
„ „ weezene Keizer door een hevig kolyk was aangetast,
„ „ veroorzaakt door aambeijen, waar mede hy voor
„ „ deezen dikwils gekweld was. Derhalven, om niet
„ „ in gebreke te blyven aan onzen plicht, die ons de
„ „ Christlyke Godsdienst oplegt, en aan de heilige wet,
„ „ die ons voorſchryft het leeven van onzen mede-
„ „ mensch te bewaaren, gaven wy bevel hem op het
„ „ oogenblik te zenden alles, wat dienen konde om de
„ „ gevolgen van zulk eene gevaarlyke kwaale voor te
„ „ komen, en hem door de ſpoedigst werkende genees-
„ „ middelen hulp te verſchaffen. Wy vernamen echter
„ „ gisteren (*), met veel droefheid en aandoening, dat
„ „ het den Allerhoogſten behaagd hadt zyne loopbaane
„ „ te doen eindigen. Wy hebben over zulks gelast
„ „ zyn lyk na het klooster van *Newsky* te brengen, om
„ „ aldaar begraaven te worden. —— Wy vermaanen tef-
„ „ fens, als Oppervorſtin en Moeder, alle onze getrou-
„ „ we Onderdaanen, om den overledenen het laatſte
„ „ vaarwel te zeggen, met vergeeting van al het ge-
„ „ beurde, en God voor zyne ziele te bidden, als me-
„ „ de dat onverwagt beſluit van den Almachtigen te be-
„ „ ſchouwen, als een gevolg der ondoorgrondelyke
„ „ oogmerken, die zyne Voorzienigheid over ons, over
„ „ onzen Keizerlyken Throon, en over het geheele lie-
„ „ ve Vaderland beſchooren heeft." "

Voorts vermeldt ons deeze Schryver, hoe de blyken der vergiftiging aan den ten toon geſtelden Czaar duidelyk te zien waren, met byvoeging: „ CATHARINA's
„ raadgeevers wisten wel, dat zulke verſchriklyke ken-
„ merken dienden om de middelen te ontdekken, waar
„ van men zich tot verkorting van het leeven van den
„ Czaar bediend had; maar men oordeelde minder belang
„ te hebben, om de blyken van het misdryf te ver-
„ bergen, dan om beweegingen voor te komen, die
„ voorzeker plaats gehad zouden hebben, indien het
„ Volk gedacht had, dat deeze Vorst nog in leeven
„ was."

Zon-

(*) „ Den 6 July O. S."

Zonder affchuwen kan men aan CATHARINA DE II niet denken, indien alles, haar in deeze Leevensbefchryving ten laste gelegd, voor een goed deel waarheid zy. En zal men dan het oordeel moeten onderfchryven, 't geen, naar des Opftellers gevoelen haar best befchreef, dat des Konings van *Pruisfen*, FREDRIK DEN GROOTEN, die gezegd wordt aan een zyner Gunftelingen, den Graaf van FINKENSTEIN, gefchreeven te hebben: —— „ De „ *Rusfifche* Keizer is door zyne Gemalin onttroond geworden; men verwagtte zulks. Deeze Vorftin heeft „ veel verftand, en dezelfde neigingen als de overledene. Zy heeft geen Godsdienst, maar zy fpeelt de „ fchynheilige. Zy is het tweede deel van ZENO, een „ Grieksch Keizer, van zyne Gemalin ADRIANA, en van „ MARIA DE MEDICIS. De geweezen Kanfelier BESTUSCHEFF was haar grootfte Gunfteling; en dewyl hy „ zeer op *Engelsch* Goud gefteld is, vlei ik my, dat de „ verbintenisfen thans dezelfde blyven zullen. De arme „ Keizer heeft PETER DEN I willen navolgen; maar hy „ hadt 'er het verftand niet toe."

Parys in zynen tegenwoordigen toeftand gefchetst. Naar het Hoogduits van Dr. F. J. LORENZ MEYER. *Tweede Stuk. Te Amfterdam*, by G. Warnars, 1798. *In gr. 8vo. 242 bl.*

„ MINERVA's verheeven Tempel zal door een eerloos Vandalisme niet weder aangevallen —— haare eerwaardige Priesters door den bloedigen dolk der afgryslyke Anarchie niet weder bedreigd worden, —— de toekomst zal de treurige herdenking aan voormaalig lyden uitwisfchen, —— zy zullen verzoend worden, de fchimmen dier braaven, die uit het binnenst Heiligdom der Weetenfchappen naar het moordfchavot gefleurd wierden: —— dat zweert het Gouvernement der Franfche Republiek met plechtigen Eede! —— Heeft niet de Anarchie, even zo vreeslyk als het oude Despotisme, zo onbekend met aandoening en fmaak als met de heilige Rechten der Menschheid, elk vermogen van den geest, elk gebruik van de vryheid van denken, verftikt? Maar dank zy der Goddelyke Rechtvaardigheid! die vroeg of laat haare rechten doet gelden! die Anarchisten, die als een blixemftraal ons troffen, zyn even fpoedig verdweenen. —— De Wet heerscht, zy overdekt ulieden met haar fchild; doch verlaat zich op uwen verlichten invloed: want de wysheid, als zy zich met nadruk en aanminnigheid hooren laat, is alvermogend. ——

Be-

Bereid der overwinning palmtakken en lauwerkroonen, gemak en tyd daar toe zal het Directoire u verschaffen. Het Directoire wil herstel van orde, vernietiging van partyzucht, en, zo het mooglyk zy, vergetelheid van allen haat; algemeene verdraagzaamheid is, in zyn oog, de hechtste band der Maatschappy. —— De verborgene gedachten van het hart wil het bestuur niet naspooren, maar wil den braaven man beschermen en den nuttigen beloonen." —— Met deeze taal van den Burger LETOURNEUR, President van het Directoire, by de plegtige opening van het *Nationaal Instituut voor Weetenschappen en Kunsten*, vangt de Burger MEYER de Beschryving van 't zelve aan, 't welk de eerste Afdeeling uitmaakt van het Tweede Stuk deezes door ons, naar verdiensten, aangepreezen Werks (*). Schryver en Vertaaler hebben des allen lof.

Het gansch zeer leezenswaardig Verslag, dit Instituut betreffende, strekt ter staavinge van deezen aanhef, en verdient, om den smaak en de rechtschaape gevoeligheid, welke 'er in heerscht, dubbel geleezen te worden. Voorbeelden by te haalen, zou ons de plaats, tot vermelden van andere byzonderheden uit den ryken voorraad, die zich hier opdoet, wegneemen.

Het Nationaal Museum der Natuurlyke Historie maakt de tweede Afdeeling uit, en is niet min ryk in de opgaave van weetenswaardigheden, die niet dor vermeld, maar als onder 't oog gebragt worden, zo verre het vermogen der penne zulks toelaat. —— Hier van strekt mede de Beschryving van den *Kruidtuin* en de *Diergaarde* ten blyke. — Schoon de *Sterrentoren*, het *Bureau des Longitudes*, de *Ecoles de Services publics*, en de *Polytechnische School*, die leevendige voorstelling niet gehengen, is de juistheid en klaarheid hier eene uitsteekende verdienste; dit mag ook van de *School der Bergwerkkunde* gezegd worden; als mede van de *overige Schoolen* tot dienst van den Staat, de *School van Gezondheid*, en de *Centraale Schoolen*. Men zal, de beschryving dier Inrigtingen geleezen hebbende, doormengd met veele weetenswaardige byzonderheden van *Fransche* en Buitenlandsche Letter- en Kunstkundigen, veel waarheids vinden in het hier aangehaalde zeggen van FONTANES, die, van de Letterkunde en derzelver gesteldheid in *Frankryk* spreekende, zegt: „*Frankryk* vereenigt de schoone Kunsten van *Athenen*, de dapperheid der *Romeinen* en de vlyt der *Carthagers*, en uit deeze drievoudige vereeniging ontstaat dat staatkundig, burgerlyk en letterkundig aanweezen, 't welk de Fransche Republiek tot den rang der eerste Staaten verheffen zal."

Onze Reiziger, hoe zeer ook ingenomen met het geen *Pa-*

(*) Zie *Lett.* voor 1798, bl. 271.

Parys hem als een Letter-, Weetenfchap- en Kunstminnaar boodt, was niet blind om gebreken te zien en op te merken. Men leeze dit kort verflag: „De twee *Centraale Schoolen*, die te *Parys* in het *College des quatre Nations* en by *St. Genevieve* geopend zyn, zyn in drie clasfen verdeeld, in welke jongens van twaalf, veertien en zestien jaaren opgenomen worden. Men geeft 'er onderwys in de oude Taalen, in de Gefchiedenis, Natuurlyke Historie, in de Mathefis, Phyfica en Chimie, in de Taalkunde, fchoone Kunften, fraaie Weetenfchappen en Rechtsgeleerdheid. —— Op de lyst der Lesfen zogt ik te vergeefs naar eenen Onderwyzer in de *Zedeleer*, te vergeefs naar voorleezingen gefchikt om de Jeugd ter beoefening van burgerlyke en huislyke deugden op te leiden. Hoe! is dit allergewigtigfte der opvoeding vergeeten, achtergelaaten, of van het openlyk onderwys uitgeflooten? —— Bezefte men niet, dat de mensch als mensch beftaat, vóór hy tot eenen geleerden gevormd wordt, en dat de braave burger en huisvader de krachtigfte fteun van 't Gemeenebest is? —— Wie kan dit vraagftuk oplosfen? of wie geeft my beter verflag van dit nieuw ontwerp van opvoeding?"

Meer dan ter loops is de befchryving van het *Aeroftatisch Inftituut*, en doormengd met berigten wegens de Lugtbollen, derzelver vulling en gebruik, welke men bylange niet allerwege aantreft; als by voorbeeld, de befchryving van den *Aeroftatifchen Telegraaph*, de nieuwfte uitvinding van den vindingryken CONTÉ, den Opzigter van dit Inftituut te *Meudon*. Te dier plaatze hadt onze Reiziger gelegenheid om in gefprek te treeden met COUTEL, Capitein van het *Corps Aeronauten*, die, van twee Perfoonen, een Adjudant en een Generaal, vergezeld, op den 26 Juny 1794, met den Ballon *l'Entreprenant*, de merkwaardige en gewigtige waarneeming van het vyandlyk leger, by den flag in de vlakte van *Fleurus*, regelde. „Ik," dus luidt MEYER's verhaal, „ik ondervroeg hem wegens zyne Luchtreis op den dag van dien hevigen, voor het *Franfche* Leger zo roemryken als beslisfenden flag, tot welks uitflag gemelde Luchtreis, naar het eenftemmig oordeel van onzydigen, zo veel hadt medegewerkt. COUTEL fteeg dien dag tweemaal opwaards, om met zyne metgezellen, van eene hoogte van tweehonderd en twintig vademen, de pofitie en het wenden van het vyandlyk Leger waar te neemen. Zy waren telkens vier uuren in de lucht, en hielden met den Generaal JOURDAN, die het *Franfche* Leger commandeerde, correspondentie door middel van afgefprooken Seinen met Vlaggen. —— De onderneeming was den Vyand vooraf door verraad bekend geworden, en in het oogenblik dat de Ballon opwaards fteeg wierd een battery der vyanden op de Luchtreizigers losgebrand. Reeds deeze eerfte laag was niet hoog genoeg gepointeerd, één kogel echter vloog tusfchen den Ballon en den Gondel door, zo dat COU-

TEL meende dat de eerstgenoemde geraakt was. By de volgende losbrandingen echter was de Ballon reeds buiten schoots gereezen, en de kogels vloogen diep beneden den Gondel. Nu beschouwden de Luchtreizigers, als uit eene veilige kamer, zonder gevaar of stoorenis, alle de evolutien der vyanden, en genooten, uit de stille gewesten der bovenlucht, het onuitspreekelyk ruim gezigt van twee geduchte Legers in den stryd. —— Zelfs de vuurigste verbeelding is niet toereikende om zich een aanschouwelyk denkbeeld te vormen van dit onafmeetelyk tooneel, 't welk geheel buiten de grenzen van haar stoutste vlucht gelegen is."

Van den *Telegraaph* ontmoeten wy hier zeer naauwkeurige en ophelderende berigten. Dit kennisgeevend Werktuig wordt in zyne werkingen met zeer veel juistheid en naauwkeurigheid beschreeven. —— In de *Mineraalzaal in de Munt* —— in het *Physisch Cabinet van* CHARLES —— in het *Republikeinsch Lyceum* —— in het *Lyceum der Kunsten* —— als mede in het *Nationaal Museum der Kunsten*, zal men den opmerkenden MEYER met genoegen vergezellen; te meer, dewyl hy geen stomme bewonderaar en blinde goedkeurder is van alles wat hem te vooren komt. Zo merkt hy, ten aanziene van de laatstgemelde, op: „ Deeze Gallery is een dier gebouwen, welke, tot openlyke verzamelingen van Schilderstukken gebruikt wordende, men als 't ware kan aanzien, dat zy tot dit oogmerk niet gesticht wierden; maar zich daar toe MINERVA ten trots hebben moeten verledigen." Dit toont de Reiziger door zyne aanmerkingen over het vallen des lichts op de Schilderstukken, enz. — door zyne bedenkingen wegens de verwarde en vermengde plaatzing der Beelden, en andere Kunststukken. „ Dit nadeelig gevolg," schryft hy onder andere, van zulk eene opeenstapeling van onderscheiden voorwerpen liep my het meest in het oog op die dagen als het Museum voor het publiek werd opengesteld: dan zag ik veele groupen van aanschouwers zich blootlyk met het beschouwen en aanstaaren der enkele kleine aartigheden bezig houden, en op de heerlyke Schilderstukken slechts een vlugtigen blik werpen. De weinig gevormde en frivole smaak van het Publiek word in deezer voege niet goed geleid noch verbeterd —— en waarschynlyk zou de APOLLO van *Belvedere* en de LAOCOON, indien deeze van *Rome* na *Parys* mogten verdwaalen, geen beter noodlot hebben, dan by dit Kinderspel der kunst gevoegd, en daar door van veelen voorbygezien te worden."

Over de Nationaale Bewaarplaatzen van Kunststukken spreekende, kan de Reiziger, die in een vroeger bezoek te *Parys* dezelve beschouwde, zich niet wederhouden van uit te boezemen: „ Het, door de beestachtigste onkunde, door politieke geestdryvery, door eigenbaat, woeker- en roofzugt geteelde

Vandalisme, heeft in *Frankryk* onberekenbaare, nooit weder te herstellene nadeelen te wege gebragt. De Standbeelden der Koningen en groote Mannen zyn verbryzeld, de uitmuntendste antieke en moderne Statuën vernield, althans verminkt; de kostbaarste Bibliotheeken zyn beroofd, verstrooid, voor ellendige pryzen op publieke verkoopingen weggegooid, ja zelfs vernield; verzamelingen der fraaiste oude en nieuwe penningen zyn versmolten; Kabinetten van gegraveerde Steenen zyn gestoolen; mechanische Kunstwerktuigen zyn vermorsseld, Schilderyen stukkengescheurd en verbrand. — De woede der verwoesting waarde lang, zeer lang in de Tempels van Kunsten en Weetenschappen." —— Het ontcieren der Kerken, hier beschreeven, verwekte in den kunstlievenden Reiziger de hartlykste aandoeningen, waar in elk Kunstvriend, dezelve leezende, met hem deel moet neemen. Een leed, dat wel eenigzins vermindert, doch niet geheel weggenomen wordt, op het berigt van de Depôts der Kunststukken.

Afwisseling, die leesgraagte wekt, verschaft het breede berigt wegens den beroemden Schilder DAVID —— als mede de *Schilderkunstige naalaatenschap van* DROUAIS, —— van den *Beeldhouwer* HOUDON —— de *Verzameling van Schilderyen van* MARTIN *den Schilder*.

Van de Fabrieken spreekende, zegt MEYER: „ Het Fabriekweezen in *Frankryk* gelykt de Ruïnen van een luisterryk gebouw, 't welk door de verzakking der fundamenten is ingevallen. En, in dit opzigt, zyn de schokken der Revolutie en de gevolgen van den verschriklykften en hardnekkigsten oorlog door *Frankryk* immer gevoerd, binnenslands, en in de voorheen bloeiende Steden, meest zichtbaar. —— Allerwegen, met geringe uitzondering van eenige Fabrieken te *Lyon*, zyn de Manufacturiën en Fabrieken tot nog onherstelbaar bedorven. 'Er is gebrek aan handen en aan materiaalen. Vóór den Vrede is aan het herstel der handwerken niet te denken, en deeze daar zynde, moet de inwendige rust vooraf ten vollen hersteld weezen, zullen de hanteeringen haaren voorigen bloei weder verkrygen. —— Al dat geen zelfs, 't welk te *Parys*, door de welmeenendheid en het gezach des Bestuurs ondersteund, en door den *esprit public* der openlyke Instituuten aangemoedigd, door enkele nyvere onderneemers gedaan wordt, kan niet hooger dan als proeven aangemerkt worden, die, welke vleiende vooruitzichten ook opleverende, thans nog aan veele gebreken zukkelen." Wat hy deswegen mededeelt, noemt hy te regt, gelyk de zaak zelve, een *Fragment*. —— In dit leezenswaardig *Fragment* treft men een berigt aan van OLLIVIER's Fabriek van verglaasd Aardenwerk —— ORELLY's Glas-Fabriek —— DIHL's Porcelain-Fabriek —— de Hoffabriek der *Gobelins* — de Leerlooijery van SEGUIN; ten aanziene van dit laatste treft men hier aan een omstandig

ver-

verslag eener nieuwe wyze van Lederbereiding in de Leerlooijery van SEGUIN.

Een meer bepaald oog vestigt onze Reiziger op *het nieuwe Stelzel van Maaten en Gewigten.* Dit stuk wordt in een eenigzins duister punt, door den verdienstlyken Vertaaler, in eene Aantekening opgehelderd.

Veelvuldig belang verpligtte onzen Reiziger, om zich, geduurende zyn verblyf, niet van *Parys* te verwyderen, terwyl de omstandigheden eene even snelle terug- als heen-reize noodzaakelyk maakten. Hy zag zich dus gedrongen, zyn voorneemen, om de binnen-Departementen der Republiek, byzonder in het heerlyk Zuidergedeelte, door hem in den Jaare 1783 doorreisd, weder te zien, op te geeven. Ook zag hy in de naastbygelegene schoone Landstreek van *Parys*, behalven eenige Landhuizen zyner bekenden, ditmaal alleen *Meudon*, *St. Germain-en-Laye* en *Versailles*, die in derzelver tegenwoordig aanweezen beschreeven worden, doorvlogten met veele aanmerkingen over den ouden en hedendaagschen stand. Hy verzwygt den lotwisfel niet, of ontkent het verval in veele opzigten; van *Versailles* gewaagende, mogt hy met rede boven aan voegen *stat-umbra.* Achter het Dorp *Marly*, vondt hy de Watermachine wel onderhouden en in volle werking, en niet geruïneerd, zo als de *Duitsche* Nieuwstydingen de Leezers wilden diets maaken.

Uit het veel hier overneemenswaardigs schryven wy, ten Slot onzes Berigts van dit onderhoudvol en leerzaam Werk, nog af: „ De Akkerbouw is in *Frankryk* ook *tegenwoordig* in den grootsten bloei, en geduurende myne heen- en te rug reis door de grensdepartementen, heeft niets my zo zeer verrast als het gezigt der Landsdouwe. Wat zeide en schreef men niet al in *Duitschland* van de armoede des Lands in *Frankryk*, van de geheele verwoesting van den Land- en Akkerbouw, van het verwilderen der velden en tuinen! wat maakte men zich niet al diets van het zo onwys als verfoeilyk systema van uithongering, door de *Engelschen* uitgedacht! —— Niet dit, maar wel eene *vermindering* van Landbouw, door het gemis van zo veele menschen, by den moorddaadigsten van alle oorlogen, geloofde ik; en verwagtte een groot gedeelte Lands, byzonderlyk in de Departementen aan de grenzen (die van den oorlog het meest geleden hebben,) te zullen zien braak liggen. Dan ik vond het tegendeel. Nooit was een land beter bebouwd. Het vertoonde allerwegen een onafzienbaar golvend veld van airen; geen akker was ongebruikt; de moezeryen zorgvuldig aangekweekt, de slooten en heggen wel onderhouden, de boerenwooningen in goeden staat, veelen daar van zelfs nieuw opgebouwd en verbeterd. —— Kan by den rykdom der natuur en den vlyt van nyverige handen een Land gezegend genoemd worden ——, het is voorzeker dit Land. Het ge-

 zicht

zicht wél van bejaarde maar nog wakkere mannen achter den ploeg, van moeders, van vrouwen en kinderen met den Landbouw bezig, was in *Frankryk* nooit nieuw of zonderling, en is zulks nergens; dan ook thans zag ik deeze allen den akker- en tuinbouw waarneemen, terwyl derzelver Zoonen, Mannen en Broeders onder de republikeinsche vaandelen voor het Vaderland ſtreeden.

„ De talryke klasſe van Landbouwers in *Frankryk* is tot nog toe alleen de gelukkige, met de daad vry, bemiddeld, en wel te vreden. Zou de verwachting misleidend zyn, dat deeze gelukkige toeſtand van de nuttigſte en talrykſte klasſe Burgers van den Staat, voor de tegenwoordige Conſtitutie een waarborg is, en door haar het uitzicht op den herſtelden bloei van algemeenen welvaart in *Frankryk* geopend blyft? Deeze ſtand weder te brengen onder het voorig juk van leenroerigheid is onmogelyk; maar dezelve kan allengs aan maatiger overvloed gewend worden; ten einde het Vaderland door draaglyke opbrengſten van haare ruime inkomſten te onderſchraagen, waaromtrent tot nu toe, ten nadeele der Finantien, zo weinig bepaald en geregeld is. —— Hoe veele redenen heeft de *Franſche* Landman niet tot weltevredenheid! Alle de vruchten van zyn vlyt, zyn thans *de zyne*. Hy is ontheven van de drukkende lasten. De armzalige Daglooner is Bruiker, de Bruiker Eigenaar geworden. Sedert het leenſtelzel opgeheven, de tallooze heerendienſten, de geestlyke en waereldlyke Tienden afgeſchaft zyn, heeft zyne nyverheid hem zuivere winst aangebragt; het baare geld is in zyne kasſen ingeſtroomd; hy leeft in onbekrompenheid. —— Maar de ſtem der bedaarde weltevredenheid en van het ſtil genot deezer menſchen wordt niet gehoord, wordt verdoofd, door het geſchreeuw van ellende by dat gedeelte der Natie, 't welk de gave heeft en in gelegenheid is om het gevoel van weezenlyk en ingebeeld lyden luid te doen hooren —— en met dat al bedraagt het aantal dier weltevredene en in onbekrompen toeſtand leevende *Franſchen* —— *zestien millioenen* Zielen!"

Neopolem Buonaparte, *door* BERNARDUS BOSCH. *In den Haag, by* S. van de Graaff en Comp., 1799. *In gr. 8vo. 48 bl.*

Is het onderwerp van dit Dichtſtuk alzins *grootsch* en *verheven*, de behandeling van 't zelve mag met recht den naam van *ſchoon* draagen: de als Dichter zoo voordeelig bekende BOSCH, voorgenomen hebbende den algemeen bewonderden BUONAPARTE in drie Zangen te ſchetſen, levert hier de twee eerſten dezer Zangen; beloovende, in een kort Voorbericht, (welks ſcherpen inhoud wy, als zeer ongaarne ons met ſtaatkundige bedryven inlaatende, met ſtilzwygen voorbygaan,) den

den derden Zang, eerst naa den afloop der Krygsverrichtingen van dien Held in Egypten en Syriën, te zullen laaten volgen. De eerste Zang schetst BUONAPARTE van zyne geboorte af tot aan zyn huwlyk; de tweede loopt van dit tydstip af tot aan de tekening der Vredes-Preliminairen met den Keizer.

Waarheidsliefde vereenigt zich, in alle de Tafereelen des Dichters, met een gepast gevoel voor all' wat braaf en edel is; en nergens hebben wy zyn werk ontsierd gevonden door laage vleitaal, of eene onmaatige verheffing van den *bezongenen*.

Om onze dichtlievende Leezeren met deze uitmuntende Zangen een weinig meer bekend te maaken, zullen wy eenige Copletten voor hun afschryven; kiezende hiertoe de volgende:

By uw geboorte, ô Held! ô Wysgeer!
Is 't wentlend rond met glans omstraald;
Verheven krygsdeugd, met het bloozen
Des jongen daagraads rein bemaald,
Verheven krygsdeugd stapte op de aarde;
De palmen groenden, waar zy trad;
Geen eedle roemzucht schond haar waarde;
Geen loof, dat zy ten krans vergaârde,
Was meer met weerloos bloed bespat.

Ja zulk een eerkrans, Buonaparte!
Verrukte uw pas ontlooken jeugd;
Uw kindsheid scheen den blonden morgen
Van vryheid, volksgeluk en vreugd.
De Menschheid noemde, lang bezweeken
Voor dwinglandy, uw kindsche hand
Een vuist, gevormd om 't recht te wreeken,
Een vuist, die éénmaal 't juk moest breeken
Van een gekluisterd Vaderland.

Der Ouden moed wekte uw verrukking;
Maar Alexanders *grootheid zonk*
Voor u, toen 't hoerenlied der trotsheid
Op *'t puin van* Persie's *Hoofdstad klonk.*
Uw geest heeft Césars *daân bewonderd,*
Maar nooit verhief uw hart zyn lof
Dáár — waar 's volks vryheid neêrgedonderd,
Haar schild en hoed zag weggeplonderd,
Neen! — smaad rust op des dwinglands stof!

Uw jonge geest, door Wysbegeerte (*)
Op 't glansryk spoor des roems geleid,

Wierp

(*) BUONAPARTE las *Grieken* en *Romeinen* in de oorspronglyke taal — be-

Wierp eedle blikken, vol verachting,
Op 't glorieloof der ſterflykheid.
Een ſtoute drift gloeide in uw' adren,
Om vry, in 's volks verdoofd gevoel,
Weêr de oude vonken op te gaddren,
Door weldoen Gods natuur te naddren ——
Dit, Jongling! was uw heerlyk doel.

Der Franſchen *vryheid, wreed gekerkerd*
In klooster, burg en vorstlyk ſlot,
Had magtloos de eeuwen weg zien wentlen —
Maar nooit ontwaakte een Patriot,
Een Patriot — *wiens moed ontvlamde*
By 't bang gekerm van 't ſtervend recht;
Wiens trouw uit Gods volmaaktheid ſtamde;
Wiens eedle fierheid zich vergramde,
Wáár de onſchuld byſtand werd ontzegd.

Der Franſchen *vryheid, uit haar wanhoop*
Eéns door een' Washington *gewekt,*
Zag dankend ook het ſtaal der Franken
Met eerloos beulenbloed bevlekt:
Wat zeg ik? ... ſtoute Amerikaanen!
By 't ſcheemren van uw' morgenſtond
Kiemde, in den dauw der ſtille traanen,
By la Fayette's *glorievaanen,*
De vryheidsboom voor Franſchen grond.

Die boom had nauwlyks jonge ſchaduw
In 't zuidlyk Frankryk *zacht verſpreid,*
Of Korſikaas *geboren burger* (*)
Droeg de eerkroon der onſterflykheid.
Getuigt — *verdelgde Ridderſloten!*
Ten zoen van 't volksrecht ſtout vergruisd,
Getuigt — *Is 't bloed van laffe grooten*
Door Buonaparte *ooit wreed vergooten?*
Blonk 't zwaard eens beuls ooit in zyn vuist?

Zyn degen ſtaafde de eer der Menschheid;
Geen wraak heeft ooit zyn' roem verpest;
Neen! — *dáár, waar 't oproer toomloos woedde,*
Bleef de eerzuil voor zyn deugd gevest.
Verbeelding ſchetst my ſchriktooneelen,

Waar-

beoefende *Machiavelli*, *Rousſeau*, *Montesquieu*, *Raynal*, enz. en muntte uit in de *Artillery-School* te *Parys*.

(*) BUONAPARTE zag Ao. 1768 op *Korſika* het eerſte levenslicht.

Waarvoor de Menschheid siddrend gruwt;
Laat stroomen bloeds tyrannen streelen;
Geen Wysgeer kan in krygsroem deelen,
Waar orde niet aan vryheid huwt.

De Herfstdag, Tooneelspel. Gevolgd naar het Hoogduitsch van AUGUST WILHELM IFFLAND. *Door* Bartholomeus Rekker *en* Johannes van der Stam. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1799. *In 8vo, 114 bl.*

Dit Tooneelspel, 't welk, zoo wegens den inhoud als de byzondere Characters, die tot hetzelve behooren, den Opsteller eere aandoet, is ook doormengd met veele bevallige Tafereelen en belangryke gesprekken; in hetzelve worden de schadelyke gevolgen der onöpenhartigheid van Kinderen jegens eenen Vader, die alle poogingen aanwendt om hen door eene verstandige en vertrouwlyke opvoeding gelukkig te maaken, in de byzondere gevallen der heimelyke liefde van *Maria* en *Fredrik*, op het spreekendst geschetst. Wel is waar, dat ons sommige gedeelten, onder het leezen, weinig bevallen hebben, by voorbeeld: de eerste waanwyze gesprekken en gedragingen van *Fredrik*, by zyne komst van de Academie; de al te ruime toegeevenheid des Vaders voor de veeltyds grillige luimen van dien Zoon; benevens het eerst voorkomen, en eenige gesprekken, van *Wanner*. Doch reeds spoedig werden wy met dien goedhartigen man, gelyk ook ten laatsten met gemelden *Fredrik*, bevredigd; en wy gelooven, dat dit zelfde ook by de meeste Lezeren van dit Tooneelstuk zal plaats hebben. Over het algemeen echter heeft ons de houding en rangschikking der byzondere voorvallen niet weinig behaagd, schoon wy den styl, op sommige plaatsen, wat al te kort en te afgebroken hebben gevonden. De inhoud van hetzelve is ontegenzeggelyk nuttig en leerryk: Ouders kunnen hier overtuigd worden, dat de middenweg, tusschen eene al te slaafsche en al te slappe opvoeding, in staat is, om hen van de duurzaame liefde en achting hunner kinderen te verzekeren. Jongelingen kunnen uit hetzelve leeren, hoe gevaarlyk het zy, met de zwakheid van een Meisje, aan 't welk zy ontdekken niet onverschillig te zyn, op eene verächtelyke wyze te speelen, en haare rust aan hunne ligtzinnigheid op te offeren; terwyl ook Meisjes de gevaaren kunnen leeren kennen van eene al te onvoorzichtige overgave aan de uiterlyke liefdebetuigingen van eenen Jongeling, dien zy niet genoeg kennen, als mede de gevaaren, van in haare keuze alleen haar eigen hart te volgen, zonder zich aan den verstandigen raad van braave Ouderen te laaten gelegen leggen.

Wy

Wy hebben hier alleen nog by te voegen, dat het ons verwonderde, dat de Schryver niet goedgevonden heeft, het verder lot van *Maria* aan het einde des Tooneelstuks met eenen enkelen wenk te bepaalen; dit Meisje toch beslaat zulk eenen aanzienlyken rol in hetzelve, en heeft, door al haar lyden, den Lezer of Aanschouwer zoo aan zich verbonden, dat men hem over haaren verderen toestand niet onverschillig kan achten: te meer daar zy reeds aan zekeren *Geiser* verloofd was.

Mengelingen tot Nut en Vermaak. No. II. Te Haarlem, by F. Bohn, 1798. *In gr. 8vo,* 124 *bl.*

By den aanvange der Uitgave deezer *Mengelingen* hebben wy daar over ons gevoelen gezegd (*). Een *Maandwerk* is het althans niet geworden; het zou eer een *Jaarwerk* mogen heeten: want, in *twee Jaaren*, zyn ons niet meer dan *twee Stukjes* ter hand gekomen. Het oordeel, over 't geheel, ter boven aangeduidde plaatze, geveld, geldt ook ten aanziene van dit Tweede Stukje.

Behalven het *Vervolg der Brieven uit Duitschland en Zwitzerland naar Nederland geschreeven*, die de helft van dit Stukje uitmaaken, en ons even als de voorige wel bevallen zyn, behelst dit Stukje, ABDOLMOTALLEB, *of de Kerk in gevaar. Eene Oostersche Geschiedenis.* —— *Het betoverde Huis. Eene Fransche Anecdote.* —— *Hy heeft het gezegd. Eene novelle voor het hart.* —— *Dankbaarheid is geen Liefde. Eene Vertelling.* —— *Iets over* BUONAPARTE. — *De Zoon Rechter van zyn Vader. Eene Oostersche Anecdote.* — *Zeldzaam Voorbeeld van Edelmoedig Berouw.*

Het is niet te verwagten, veel min te eischen, dat alle Stukjes, in *Mengelingen* van deezen aart, even gewigtig, of even aartig, zullen weezen: terwyl ook de beoordeelingen van gewigtig- of aartigheid zeer uit elkander loopen. Genoeg, indien ze den leesgraagen een genoeglyk en leerzaam onderhoud verschaffen; en dit mag vrylyk gezegd worden van de Stukjes, in de IIde No. van dit Werkje voorkomende. De te schielyke opeenvolging behoeft, blykens het boven gezegde, niemand af te schrikken van zich deeze *Mengelingen* eigen te maaken. De twee Stukjes te zamen leveren een bekwaam Boekdeeltje op.

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1797, bl. 362.

ALGEMEENE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN.

Leerredenen over den Godsdienst, zoo als die by ieder waar betrachter bestaat. Door SAMUEL STENNET, D. D. *Uit het Engelsch vertaald door* J. E. MEBIUS. *Eerste Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1798. *In gr. 8vo. 424 bl.*

Van een praktikaalen aart, en zeer ernstig in haare bedoelingen, zyn deeze Leerredenen. Twee uitersten worden in dezelve vermyd. „ Heeft men" (zo als de kundige Vertaaler, in het Voorbericht, aankondigt) „ in „ veele ernstige en voortreffelyke voorstanders van den „ Godsdienst dikwerf, en ook menigmaal niet zonder alle „ reden, berispt, dat zy het inwendig en uitwendig „ Godsdienstig bestaan, — zaaken, die onderling, zo „ in haare natuur als in de Leere van JESUS en zy- „ ne zendelingen, naauwverbonden, niet konnen, noch „ mogen van een gereten worden, — te veel van elk- „ anderen scheidden; — dat zommigen dus wel sterk „ op eene inwendige heiliging van het hart aandrongen, „ maar de noodzaaklykheid eener yverige betrachting „ der levensplichten nauwlyks met den vinger aanroer- „ den; even als of hy, die met God voor zich zelven „ in zyne binnenkamer, en in openbaare en byzondere „ byeenkomsten der Christenen, gemeenzaam zoekt om „ te gaan, niet van nooden had in het huislyk en maat- „ schappelyk leven, en zyn verder bestaan voor zichzel- „ ven, onderricht en aangespoord te worden, om van „ alle ongerechtigheid af te staan, allerlei Christelyke „ deugden uit te oefenen, alle goed werk uit Christely- „ ke beginselen voor te staan en te beoefenen, en alzoo „ in zynen geheelen wandel zyn licht te laaten schynen „ voor de menschen; — dat anderen weder in het „ laatste te veel hangen bleven, en alles aanwendden, „ om de menschen tot een recht Christelyk gedrag in „ het uitwendige te vormen, terwyl zy schenen te ver-

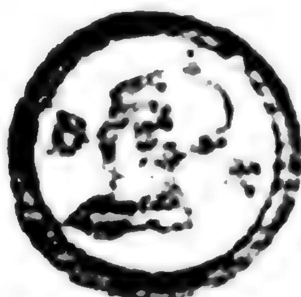

„ geeten, dat de boom eerst moet goed gemaakt wor-
„ den, zal de vrucht goed zyn, en men te vergeefsch
„ druiven van doornen en vygen van distelen verwacht:
„ — men zal by het doorleezen deezer volgende bladeren
„ ook gewaar worden, hoe gelukkig onze Schryver dee-
„ zen dubbelen klip heeft weeten te vermyden." Vry naauwkeurig beantwoordt aan deeze opgave de Eerw. STENNET, die 'er allezins op toelegt, om rechtschapene begrippen omtrent God en Godsdienst in te prenten, de aansporingen tot den laatstgenoemden uitvoerig en ernstig voor te draagen, en de zwaarigheden, die, zoo van den kant van het verstand als van het hart, zich aanbieden, uit den weg te ruimen. Alle 't welk kan afgeleid worden uit de opschriften der acht Leerredenen, in deezen bondel begreepen; zy zyn de volgende: *De natuur van den Godsdienst. Het waarachtig bestaan van den Godsdienst. Het eenzelvige van den Godsdienst. Het belangryke van den Godsdienst. De zwaarigheden in den Godsdienst. De zwaarigheden in den Godsdienst uit den weg geruimd. Het aangenaame van den Godsdienst. De vruchten van den Godsdienst.* Negen Leerredenen zal het Tweede en laatste Deel bevatten. Wat de uitvoering aangaat, dezelve is niet volkomen in den gewoonen, dus genaamden, Engelschen smaak. Meer, veelal, verbindt zich de Leeraar STENNET aan den Text, diens geleide volgende in den voordragt van zyn gekozen onderwerp. Strikte redekavelingen treft men 'er dus niet dikmaals aan. Met regt mogen ze den naam voeren van *plain practical Discourses, eenvoudige praktikaale Verhandelingen*, zo als de Engelschen gemeenlyk dusdanige opstellen noemen. Voorts is nog onze aanmerking gevallen op de meer dan gemeene lengte van zommige deezer Leerredenen; de achtste beslaat vier-en-negentig bladzyden. Dit alles, intusschen, zy niet gezegd om de waarde deezer Leerredenen te verkleinen; integendeel zyn wy van oordeel, dat dezelve, in deeze dagen van Godsdiensteloosheid, by veelen, met nut en stigting, zullen kunnen geleezen worden.

Uit de Vyfde Leerrede, handelende over de zwarigheden in den Godsdienst, zullen wy, ter proeve der behandelinge, iets overneemen. STENNET, tot zynen Text hebbende genomen de woorden van JEZUS, *Matth.* XVI: 24, handelt afzonderlyk over het verlochenen van zich zelven, het opneemen van zyn Kruis, en het volgen van JE-

JEZUS. In de eerste plaats wordt hier onderzogt, wat met deeze woorden *niet* bedoeld worde. Vooreerst kan de Heiland hier niet begeeren, dat wy onze eigen vyanden zouden zyn, en handelen strydig met onze weezenlyke belangen; als zynde dit een denkbeeld, ten eenemaal strydig met de uitspraak van Natuur en Reden. „ *Zelfs-* „ *liefde* is een beginsel, dat God zelve heeft ingeplant „ in onze harten; en is daar zo diep geworteld, en „ het is niet te zeggen, hoe onschuldig niet alleen, „ maar ook van welk eene groote nuttigheid hetzelve „ zy, wanneer het onder rechtmaatige beteugeling ge- „ houden wordt, zoodat het niet kan uitgeroeid worden „ zonder ontbinding van ons eigen bestaan." Verder is de meening *niet*, de begeerten en driften onzer natuure te beschouwen als onwettig, en dezelve als volstrekt kwaad te bestryden; voor de waereld geheel dood te zyn, en allen naajaagen van haare voordeelen en vermaaken vaarwel te zeggen. „ Indien dit derzelver „ meening was, zoude hier iets worden vastgesteld, dat „ Gode ten hoogsten tot oneere verstrekken, en in zich „ zelven hoogst onredelyk zyn zoude. Want (vraagt „ STENNET) hoe kan iemand zich verbeelden, dat God „ zyn eigen geschenk van deeze neigingen en driften, „ welke Hy in onze natuur geplant heeft, en, zo lang „ wy hier zyn, niet konnen uitgeroeid worden, zoude „ willen toerekenen als iets misdaadigs?" Weshalven het Textgebod, en alle soortgelyken, met eenige bepaling moeten worden opgevat. Wyders kan JEZUS hier niet verstaan worden, door de *Verlochening van ons zelven* te beveelen, eene gestrengheid, pyniging of dooding ons op te leggen, welke niet strekken om te beantwoorden aan eenig zedelyk of geestlyk oogmerk. „ Hy „ is inderdaad geregtigd om ons zekere zwaare en pyn- „ lyke diensten af te vorderen, waar in niets anders „ beoogd wierd, dan om te strekken ten getuige van „ onze onderwerping aan zyn gezach; dan Hy heeft „ dit geenzins willen doen. Ik weet wel, dat de twee „ instellingen van den Heiligen Doop en 's Heeren „ Avondmaal by zommigen zuiver in dit licht beschouwd „ zyn. Maar (gaat STENNET voort) het valt niet zwaar „ aan te toonen, dat, met hoe veel recht deeze in ze- „ kere opzichten genoemd zyn stellige inzettingen, 'er „ echter in dezelve de waarachtigste reden is, en die „ klaarblyklyk geschikt zyn om onze stichting en ver-

„ troosting te bevorderen. En offchoon dit gebod van „ onze zelfsverloochening zyn opzicht heeft —— tot „ het verzaaken, in zekere gevallen en omftandigheden, „ van ons lichaamsgemak en wereldfche belangen; nog- „ thans zyn *deeze* gevallen van zelfsverloochening ons „ niet bloot opgelegd om hun zelfs wil, maar omdat „ de Eere van God, het heil van anderen, en ons eigen „ voordeel over het geheel, dezelve dienftig en nood- „ zaaklyk maaken."

Hierop gaat STENNET over ter meer ftellige aanwy- zinge, in welk eenen zin onze Zaligmaaker wil verftaan worden. In 't algemeen is het aan geenen twyfel on- derworpen, of het onze pligt zy, ons zelven te verlo- chenen in ieder geval, dat *volftrekt en uit zynen eigen aart misdaadig is.* „ De menschlyke Natuur (zegt „ STENNET) is jammerlyk bedorven en ontaard. Dik- „ werf gebeurt het, dat wy in onszelven ontwaar wor- „ den ontelbaare neigingen en driften, waarvan de min- „ fte opmerking ons overtuigen moet, dat zy onrede- „ lyk, zondig en onrechtmaatig zyn. —— Ik mag hier „ opnoemen hoogmoed, gierigheid, wellust, nyd, haat, „ toorn, kwaadaartigheid, wraakzucht en dergelyke. „ Deeze, zy zyn dan, van welken aart zy zyn, moeten „ verloochend worden." Voorts heeft de verpligting tot *zelfsverlochening* ook haar opzigt tot onderwerpen, die in hunnen eigen aart onfchuldig en wettig zyn, maar *alleen by zekere gelegenheid misdaadig* worden. „ Zoda- „ nig (fchryft STENNET) zyn alle genietingen, zaaken „ en betrekkingen deezes levens, ja het leven zelve. „ Geen ding is 'er, onder de uitwendige en wereldfche „ zaaken, zo begeerlyk, of wy moeten genegen zyn 'er „ in zekere omftandigheden afftand van te doen. Het „ mag zyn wat het is, wy moeten dezelve gereed zyn „ te verzaaken, zodra zy in ftryd komen met de eer van „ God, en Godsdienst, met den duurzaamen welftand „ onzer Natuurgenooten, en met onze hoogfte en edelfte „ belangen. Het is misdaadig, in één van deeze geval- „ len, ons zelven niet te verloochenen, met opzicht van „ al dat gene, dat wy anderzins wettig en eigenlyk mo- „ gen genieten." Op dit algemeene laat onze Prediker volgen, eene meer byzondere ontwikkeling van *hoogmoed* en *zucht tot zinnelyk vermaak*, de twee fterkfte driften van de tegenwoordige menschlyke Natuure, en de voor- naamfte tegenftanders van den Godsdienst. Tot den *hoog- moed*,

moed, die verlochend moet worden, brengt onze Schryver de volgende byzonderheden. Vooreerst, een ydelen waan van onze eigen Reden, die by ons heerscht. Geenzins beoogt hy hier mede, eene inbreuk te maaken op de Reden zelve, een vermogen, waar mede God ons heeft bedeeld, en 't welk van het hoogste belang in Godsdienstige en Burgerlyke zaaken is. Alleen veroordeelt hy, 't geen t'onregt met dien naam genoemd wordt, en menig eenen vervoert tot gevaarlyke en hoogst schadelyke misslagen. „ Volstrekte „ tegenstrydigheden (zegt STENNET) kan God niet van „ ons eischen te gelooven, dewyl Hy in dat geval van „ ons zoude vorderen iets te gelooven dat valsch was, „ terwyl het volstrekt onmogelyk is, dat twee voorstel„ lingen, welke rechtstreeks elkanderen tegenspreken, „ beide konnen waar zyn. Maar (voegt hy 'er nevens) „ 'er zyn waarheden, wier geloof Hy van ons kan afvor„ deren, die, alschoon niet tegenstrydig, nogthans van „ ons niet volkomen konnen verklaard of zamengebragt „ worden. Deeze derhalven moeten wy aanneemen op „ het Godlyk getuigenis; en over 't geheel is dit hoogst „ redelyk en billyk, dat wy het doen, hoe ongenegen „ wy daartoe mogen zyn uit kracht van vooroordeel om „ 'er ons aan over te geven en dezelve toe te stemmen." Hartelyke onderwerping aan die manier van behoudenisse, welke het Euangelie voorstelt, — en verzaaking van dat ydel vertrouwen, 't welk wy geneigd zyn te stellen op ons eigen vermogen — zyn de twee andere trekken van zelfsverlocheninge, die hier vermeld worden. „ Zelfs„ genoegzaamheid is een heerschend kwaad, uit gebrek „ van eene grondige kennis van eigene inwendige ziels„ gesteldheid, en, door eene verkeerde geneigdheid om „ zichzelven te vleien en te behaagen, oordeelt men „ zichzelven spoedig bekwaam tot alle zwaarste verplich„ tingen, die van ons gevorderd worden, en opgewassen „ tegen ieder verzoeking en tegenspoed, welke wy ont„ moeten." Thans gaat onze Schryver over tot het aanwyzen van de byzondere pligtsbetragtingen, welke de zelfsverlochening, met opzigt tot de zucht tot zinnelyk vermaak, gebiedt. Doch, het aangevoerde ter proeve genoeg agtende, zullen wy ons hieromtrent niet verder uitlaaten. De strekking, welke dit Werk, om stigting aan te brengen, heeft, doet ons wenschen, dat het vervolg deezer Leerredenen spoedig zal volgen.

L'Obligation des Chrêtiens Réformés de ce Pays à contribuer actuellement pour le Maintien de leur Culte Public, exposée & pressée dans un Sermon sur 1 *Chron.* XXIX: *vs.* 5°. Prononcé le Dimanche 28 Avril 1799 dans l'Eglise Walonne de la Haye, par J. H. VERNEDE, l'un des Pasteurs de la dite Eglise. A la Haye, chez *I. van Cleef*, 1799. Gr. 8vo. 42 pag.

De welbekende toestand, ten aanzien van het toekomstig bekostigen van den Openbaaren Eerdienst, met den aankleeve daar van, in welken het geheele Kerkgenootschap der Hervormden, hier te Lande, zich thans bevindt, gaf aanleiding tot het opstellen, uitspreeken en in 't licht geeven van deeze Leerrede. De Eerw. VERNEDE en een zyner Amptgenooten deeden, op verzoek van den Kerkeraad, op eenen zelfden dag, eene opzettelyke Leerrede, op het onderwerp en de gelegenheid slaande. De keuze der Textwoorden is zeer gepast: *Wie is 'er willig, heden zyne hand den Heere te vullen?* Of, duidelyker volgens de Fransche Overzetting: *Wie is 'er onder u, die zich willig zal schikken om heden den Heere te offeren?* Naa eene korte ontvouwing der Textwoorden, ontvouwt VERNEDE de gronden der verpligtinge ter bydraaginge tot de kosten van den Openbaaren Eerdienst, met toepassing op de Hervormde Christenen in deeze Landen. Het tweede Deel bevat de drangredenen, ter daadlyke uitoeffeninge van den behandelden pligt. Klaarheid en bevattelykheid van voordragt kenmerkt deeze Leerrede, welke, indien dusdanig een middel, tot het opwekken van algemeene weldaadigheid, iets kan uitwerken, naar ons inzien, voor het beoogde doelwit niet kwalyk berekend is.

Tweetal Leerredenen, over de verpligting om voor de instandhouding van den openbaaren Godsdienst zorge te draagen. Over Hebr. XII. *vs.* 25, *en* 1 Chron. XXIX. *vs.* 9. *Door* SIMON DE VISSER, *Predikant te Spykenis, en* JOHANNES WILDT, *Predikant te Abbenbroek. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1799. *In gr. 8vo.* 80 *bl.*

Niemand behoort het aan Leeraars van het Hervormd Kerkgenootschap ten kwaade te duiden, dat zy, by de tegenwoordige gesteldheid van zaaken, ook zelve, zoo veel in hun is, medewerken aan de geregelde instandhouding van den openbaaren Godsdienst in hunne Gemeenten. De vrees voor verdenking van baatzucht en eigenbelang, waarvan zich de Uitgeevers dezer Leerredenen, in 't Voorbericht, trachten te zuiveren, moet niemand te rug houden, die ter goeder trouwe meent, op eenige wyze, iets te kunnen toebrengen, opdat in eene zaak van de grootste aangelegenheid, waarvoor men immers de geregelde voortduuring van den openbaaren eerdienst meent te moeten houden, in tyds voorzien worde. Op het platte land is de voorlichting en hulp der Leeraaren allermeest, en op veele plaatzen volstrekt noodig. Men moet deswegens ook de pooging dier twee Leeraaren toejuichen, die hunne Gemeenten over dit onderwerp eens opzetlyk hebben willen onderhouden, en nu ook gelegenheid geeven, om het gehoorde nog eens te leezen, om daardoor de aandacht hunner Kerkleden op dit stuk meer en meer te helpen vestigen. „ De samenvoeging dezer Leerredenen heeft," zeggen zy, „ zyn [*haaren*] oorsprong in nabuur- en vriendschap, vooral in de hoop, dat dezelve, ter bereiking van het gewigtig doel, wel iets zouden kunnen bydraagen."

In de eerste Leerrede, van den Eerw. DE VISSER, over Hebr. XII: 25, die wy met genoegen geleezen hebben, worden uit de verklaarde stof, ter bereiking van het voorgesteld doel, de volgende aanmerkingen afgeleid. 1. Jesus spreekt tot ons van de hemelen, byzonder door de oefening van den openbaaren Godsdienst. 2. Als men zulke openbaare Godsdienst-byeenkomsten instelt, behoorlyk regelt, in stand houdt, en naarstig bywoont, keert men zig tot dien, die van de hemelen spreekt.

ſpreekt. 3. Al wie, buiten de hoogſte noodzaak, de openbaare eerbiediging van God door Jeſus Christus, de opentlyke voordragt van Jeſus woord in gemeenſchappelyke zamenkomſten, met één woord, de openbaare Godsdienstoefeningen der Christenen, veronachtzaamt, en laat verkwynen, keert zig af van dien, die van de hemelen ſpreekt. 4. Hiertegen moeten wy elkander waarſchouwen. —— 'Er zyn ook, naar het oordeel van den Leeraar, gewigtige beweegredenen, om elk tot deelneeming in het daadelyk verzorgen van den openbaaren Godsdienst aan te moedigen, voorhanden. Het is Gods wil, en die onzes eeuwig gezegenden Zaligmakers, dat Hy opentlyk vereerd en aangebeden wordt, en dat wy, naar ons vermogen, voor het geen daartoe noodig is, zorge draagen: de gelegenheid des tyds wekt daartoe ten ſterkſten op: het voorbeeld van anderen moet tot navolging opwekken; het byzonder belang, 't welk wy in de beoefening van den openbaaren Godsdienst hebben, moet ook daartoe aanſpooren; en bovenal het groot belang van de goede en Godlyke zaak des Christendoms.

De tweede Leerrede, over 1 Chron. XXIX: 9, is ons in alle opzichten minder, dan de voorgaande, bevallen. De Eerw. WILDT is by zynen Vriend DE VISSER, zoo wel in taal en ſtyl, als in de Bybeluitlegging, en in het afleiden van leerende aanmerkingen, veel ten achteren. Wy zullen, tot een ſtaal van 's Mans denk- en ſchryfwyze, alleen de eerſte leering, uit den verhandelden text getrokken, hier ter nederſchryven: „ Had Iſraël eenen plechtigen Ryksdag onder Davids Regering, onder anderen, ter vastſtelling van dat geene, dat noodzakelyk, voortreffelyk en gewigtig, was voor den openbaaren *Godsdienst*! —— ook wy! —— wy Hervormden *in Nederland*! wachten, en naderen, eenen plechtigen Ryksdag, welke, onder het hoog Beſtuur van Davids Heer en Davids Zoon, Jeſus Christus onzen Eeuwig gezegenden Koning! bepaald op den 23 April van het Jaar 1801, beſliſſen moet, wat wy van onzen openbaaren Eeredienst te verhoopen hebben, en welken wy allen reden hebben, even als Iſraëls Ryksgrooten met aanzienelyke geſchenken te naderen!!"

'Er mooge dan evenwel op de wyze van uitvoering van het plan, dat beide Redenaars zich voorgeſteld hebben, nog al iets te berispen vallen, waarvan de Leerrede van DE VISSER ook niet geheel is vry te pleiten; warme

voor-

voorstanders van het Hervormd Kerkgenootschap zullen hun, voor hunne betoonde welwillendheid, en wakkere zorge, zoowel tot bewaaring van de eenigheid en zuiverheid der Leere, als tot instandhouding van den openbaaren en gemeenschappelyken eerdienst, danken.

Eene bereidwillige verbetering in Godsdienst en Zeden, aangeprezen in eene Biddags-Leerrede over Jerem. III: 22[b], *nevens eene Aanspraak aan alle Hervormden in ons Vaderland, nopens hunne belangen, door* J. CLARISSE, *Predikant te Enkhuizen. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop, 1799. *In gr. 8vo. te samen* 92 *bl.*

De Eerw. CLARISSE heeft zich, met de uitgave van deze Biddagsrede, behalven het algemeener doel, om, door opwekkingen tot eene bereidwillige verbetering in Godsdienst en Zeden, aan het waar geluk zyner medemenschen, aan den bloei van Kerk en Vaderland, en aan de belangen van het Koningryk zynes grooten Meesters, naar vermoogen, mede te werken, ook ten oogmerke voorgesteld, iets by te draagen tot opspooring zyner Geloofsgenooten, om in het onderhoud van hun Kerkgenootschap tydig te helpen voorzien. Zondags vóór de viering van den Bid- en Dankdag, in de meeste Gemeenten van 't voormalig Noordholland, waren te Enkhuizen eenige gemaakte schikkingen, tot instandhouding der openbaare Godsdienstoefening onder de Hervormden, aan de Gemeente bekend gemaakt, en de Leeraars verzocht, om, op den Biddag, elk tot deelneeming in dezelve liefderyk aan te spooren. De Eerw. CLARISSE heeft niet alleen de opwekkingen, waarvan hy zich by die gelegenheid bediend had, door het laaten drukken dezer Leerrede, willen gemeenmaaken, maar 'er ook eene breedvoerige Aanspraak van 46 bladz. bygevoegd, aan alle Hervormden in ons Vaderland, nopens hunne belangen.

De Leeraar ontwikkelt daarin de oorzaaken der algemeene traagheid en ongezindheid, om gepaste middelen, tot instandhouding van den openbaaren Godsdienst, by het Hervormd Kerkgenootschap werkstellig te maaken. Hy meent onder de voornaamsten te moeten stellen, de verdeeldheden in zommige Gemeenten, uit hoofde van de

verwydering van zommige Leeraaren; — het verschillend begrip, dat men zich vormt van de wyze, waarop een algemeen onderhoud zoude behooren ingericht te worden; — gebrek aan doorzigt in de onvermydelyke noodzaak van *zulk* een onderhoud; — zwaarmoedige denkbeelden over deszelfs uitvoerlykheid; — charaktermatige langwyligheid: en — veeler onverschilligheid. Daartegen zoekt hy zyne Geloofsgenooten, met allen ernst, te wapenen, en aan te spooren om zich door geene bedenkingen aan hunnen plicht te onttrekken. Hy weet zich van den meest heerschenden denktrant, over de zaak van den Godsdienst, by de Hervormden meesterlyk te bedienen, om doel te treffen. Die daarin eenigzins van den gemeenen hoop verschillen, zullen alle bygebragte drangredenen niet even wigtig vinden. Over 't geheel zal elk 's Mans redeneeringen gepast oordeelen. Wy hebben over deze stof nog niets, dat meer ter zaak dient, en zoo wel uitgevoerd is, geleezen.

De Biddagsrede zal ook by een groot aantal Leezers, die wy aan dezelve hartelyk toewenschen, met goedkeuring ontvangen worden. In de algemeene rampspoeden van het Nederlandsche Volk, en het diep verval van bloei en welvaaren, dat zoo duidelyk en zoo algemeen te zien is, worden de blyken van Gods ongenoegen, over ons gehouden gedrag, op een gemoedelyken trant ontdekt; en in de gewenschte verbetering van Godsdienstige gevoelens en zeden de voornaame bron van herstel, en eene vervrolykende hoop op betere tyden, ernstig aangeweezen. Tot deze verbetering vermaant de Redenaar allernadrukkelykst met dringende redenen, die wy aan de bedaarde overweeging van allen, die hun Vaderland beminnen, al is 't ook, dat zy met alle byzondere Godsdienstbegrippen van den Schryver niet instemmen, in verwachting van goede gevolgen, aanbeveelen.

Brief aan eenen Vriend, over de duure verpligting van ieder weldenkenden Christen onder het Hervormd Genootschap, om met allen ernst en spoed voor de belangen van den openbaren Godsdienst te zorgen: en hoe dat, vooreerst, op de beste wyze te beginnen. Waar by gevoegd is een Voor- en Naredè tot opwekking van Godsdienstig gevoel, als de grootste behoefte van dezen tyd. Te Amsterdam, by W. Brave, 1799. *In gr. 8vo. 38 bl.*

Deze Briefschryver doet ook eene welmeenende poging, om zyne medeleden van 't Hervormd Kerkgenootschap de overgroote aangelegenheid der instandhouding van hetzelve, met gemoedelyken ernst, op 't hart te drukken, en tevens de steeds meer en meer dringende behoefte van werkelyke bydraagen tot dat einde te laaten gevoelen. Bedenkingen van verschillenden aart staan veelen in den weg, om nu reeds handen aan 't werk te slaan, en belemmeren de volvoering der lofwaardigste voorslagen. Daartegen wordt in dezen Brief ten sterksten geyverd, en de onverwylde medewerking, tot instandhouding van den openbaaren eerdienst onder de Hervormden, aangemerkt als de opvolging van een allergewigtigsten Christenpligt, waartoe Jesus zelf door de tydsomstandigheden roept.

De Uitgeever, die 'er eene *Voorrede* en *Narede* heeft bygevoegd, beschouwt de groote ongelegenheid van het Hervormd Kerkgenootschap, in den tegenwoordigen tyd, als een uitwerksel van Gods misnoegen over Nederlands Volk, en daadelyke tuchtiging, waardoor hetzelve tot verootmoediging en verbetering wordt geroepen. „De Heere God," zegt hy, „let nu zeer naauwkeurig op ieder van ons, wat wy aan de instandhouding van den Godsdienst doen, en daarvoor over hebben. En naar maate wy dit, in al zyn omtrek, gevoelen, gelooven, en daaraan evenredig werken, beäntwoorden wy, in dit opzicht, aan de boodschap, die God aan ons heeft, en aan zyne genadige bedoeling."

Wy twyfelen niet, of dit geschryf zal by gemoedelyke menschen, die dezelfde leiding van gedachten over 't leerstellige volgen, ook nog al byval vinden.

Plan

Plan ter instandhouding van den Hervormden Godsdienst, te Crommenie, ontworpen door de Gecommitteerden der Gemeente aldaar. Te Amsterdam, by W. Brave, 1799. *In 4to. 8 bl.*

Volgens dit Plan zal 'er jaarlyks voor den Predikant van Crommenie *f* 1000, en voorts tot andere uitgaven zoo veel noodig zyn, dat de geheele som gerekend wordt op *f* 1993. Daartegen kan men staatmaken op de vaste ontvangst van *f* 507-5. Nog *f* 1000 zal men, volgens den reeds gebleeken wil der Gemeente, uit de zoogenaamde Prikkenschots gemakkelyk vinden. De overige *f* 485-15 vertrouwt men, dat uit de vrywillige giften en bussen zullen komen.

Hoe kan men het verlooren of verminderd Manlyk Vermogen weder bekomen en versterken? — Een Nood- en Hulpboekjen voor alle, welke in de Liefde of door Zelfsbevlekking buitensporig zyn geweest. — Uit het Hoogduitsch vertaald, naar den tweeden Druk. II Deeltjes, samen 172 bl. in gr. 8vo.

Onder de menigvuldige Schriften, die over het steeds toenemend zedenbederf, en inzonderheid over de afschuwelyke zonde der *Onanie*, of Zelfbevlekking, sedert eenigen tyd in het licht verschenen zyn, verdient dit kleine Werkje zeer wel in aanmerking te komen. Het oogmerk van den Schryver is tweeledig; hy stelt, eerstelyk, het afschuwelyke, het zondige, en het voor de gezondheid nadeelige, der helaas! thans zo algemeen geworden Zelfbesmetting, en derzelver voor het menschelyke geslacht verderfelyke gevolgen, tot een' afschrik en waarschouwing voor werkelyke *Onanisten* en onkundigen, in een helder daglicht, en staaft zyne gezegden doorgaans door brieven en voorbeelden van ongelukkigen, die hunne ligchaamen op de rampzaligste wyze verwoest hadden. Ten anderen geeft hy verscheiden middelen en voorschriften aan de hand, om deels dit kwaad te keer te gaan, en deels deszelfs verderen voortgang te stuiten, en de zo moedwillig gekrenkte gezondheid te herstellen. Wy geloven dat dit Werkje voor die lezende Lyders, wien

wien de Schriften van TISSOT, CAMPE, OEST en anderen, die opzettelyk over dit verderfelyk kwaad geschreven hebben, nog niet bekend zyn, van nut kan wezen, en dat wy het hun, uit dien hoofde, ten sterksten aanpryzen moeten.

Volledige Beschryving van alle Konsten, Ambachten, Handwerken, Fabrieken, Trafieken, derzelver Werkhuizen, Gereedschappen, enz. Vyftiende Stuk. Bevattende de Zydenteelt en Kweeking van den Moerbeziënboom. Met Plaaten. Te Dordrecht, by A. Blussé en Zoon, 1798. *In gr. 8vo.* 148 *bl.*

Dit vyftiende Stuk der Beschryving der Konsten, enz. bestaat uit zes Hoofdstukken, die handelen over den Moerbeziënboom; de natuurlyke geschiedenis van den Zywurm; eenige voorbereidzels tot den Zydenteelt; het spinnen der Wurmen, benevens het inzamelen der Kokons of Zydebolletjes; de wilde Zydewurmen, en het afhaspelen der Zyde. Waarop een Aanhangzel volgt, bevattende eenige aanmerkingen, nopens den Moerbeziënboom en den Zywurm. Alles, wat hier ter zaake dient, is beknoptelyk, doch teffens zeer naauwkeurig, voorgedraagen, en, zo 't ons voorkomt, zal hy, die zich op deeze nuttige en voordeelige teelt wil toeleggen, hier de noodige onderrichtingen vinden, om die taak met voordeel te beginnen.

Daar de Moerbeziënboom in ons Vaderland zeer wel tiert, en 'er veele gronden, die thans onnut ledig liggen, mede beplant zouden kunnen worden, was het te wenschen, dat zich een grooter getal onzer Ingezetenen, vooral eigenaars van uitgestrekte landeryen, daarop wilden toeleggen. „ De Zydenfabrieken zyn ten minsten (zegt „ de Schryver, p. 129.) van even groot, zo niet van „ meerder aanbelang, dan de Wollenfabrieken; maar „ waarom ze dan ook niet met allen yver ondersteund en „ voortgezet? Vreest men mogelyk de weelde en pragt „ daar door al te veel te zullen bevorderen, dan legt „ men eene ongegronde vrees aan den dag; want door „ de Zydenfabrieken te verwaarloozen, of te verhinderen, „ belet men het gebruik der zyden stoffen niet. 't Geen „ wy in dit geval ons zelve niet willen of weeten aan te „ schaffen, doet de Vreemdeling des te overvloediger!

„ en

„ en 't gevolg is (iets dat men niet genoeg kan herhaa-
„ len) dat veele handen ledig en werkeloos blyven, en
„ 'er ontzaglyke geldzommen ten lande uit worden ge-
„ voerd. Wanneer men met de Wollen- en zoortgelyke
„ Fabrieken eveneens verkoos te werk te gaan, wat zou
„ 'er van het gezegendste land worden, en hoe zouden
„ de rechtmaatigste klagten zig van alle kanten ver-
„ heffen?

„ De Zydenteelt heeft, daarenboven, op verscheiden
„ onzer voornaamste Fabrieken veel vooruit. Om niet
„ alles te noemen, bepaale men zig slegts tot de Wol-
„ lenfabrieken: deeze hebben eene bepaalde hoogte of
„ uitgebreidheid, waar toe zy in elk land komen kun-
„ nen; want derzelver getal wordt natuurlyk beperkt
„ door de onvermydelyke noodzakelykheid, zo dat hetzel-
„ ve altoos in evenredigheid moet staan met de weiden,
„ die een land tot voeding voor de Schaapen kan ople-
„ veren. Met den Zydenteelt is dit het geval niet. Het
„ voedzel voor de Zywurmen, de Moerbeziënboomen
„ naamelyk, kan op oneindige wyzen vermenigvuldigd
„ worden."

Hoe voordeelig intusschen de Zydeteelt ook moge zyn, is het echter te duchten, dat men nog veel tyds zal noodig hebben, om alle vooroordeelen tegen deeze heilzaame bezigheid te boven te komen. Indien 'er zich echter werkzaame en verlichte lieden op toeleggen, zal het toch mogelyk met der tyd gelukken, inzonderheid indien 'er de Regeering zich mede wilde bemoeijen, door het laaten planten van Moerbezieboomen, het algemeen maaken der beste en voordeeligste behandeling der Zydewormen, enz. Ten minsten hier door heeft men het in Frankryk zo verre gebragt, dat 'er, in de laatste jaaren voor de Omwenteling, alleen in drie der Zuidelyke Provincien, jaarlyks meer dan honderd en tachtig duizend ponden Zyde wierden ingezameld. Mogelyk zal iemand denken, dat dit voorbeeld geenzins op ons Land, 't geen merkelyk Noordelyker legt, en dus kouder is, toegepast kan worden. Dan dit is geenzins het geval. De verstandige en vaderlandlievende maatregelen, van welke het Pruissisch Hof gebruik gemaakt heeft, tot bevordering deezer heilzaame aankweeking, zyn met geen minder gelukkigen uitslag bekroond geworden, gelyk een ieder, die 'er belang in stelt, by onzen Schryver nader kan verneemen.

Landreis van 't Prins van Wallis Fort, aan Hudsons Baai, naar den Noorder Oceaan, ondernomen op bevel van de Maatschappy der Hudsons Baai, ter ontdekkinge van Kopermynen, een Noord-Westen Doortocht, enz. in de Jaaren 1769, 1770, 1771 *en* 1772, *door* SAMUEL HEARNE. *Uit het Engelsch vertaald, met Aanmerkingen van* JOHANN REINHOLD FORSTER. *Met Plaaten en Kaarten. Eerste Deel. In den Haage, by* J. C. Leeuwestyn, 1798. *In gr. 8vo. 247 bl.*

Zo onmiddelyk leggen wy het laatste Deel van LE VAILLANT's *Reize* neder, en vatten het eerste des bovengemelden Werks op. Tusschen deeze twee Reizigers vinden wy, in eene Aantekening van den Heer FORSTER, ten aanziene van de vereischten in eenen, die vreemde Volken bezoekt, deeze bedenking: „ Geen Reiziger gedroeg zich daar in verstandiger en met meer „ Menschenkennis dan LE VAILLANT, uit wiens Reisbeschryving allen de geenen, die vreemde of onbekende „ Landen willen bezoeken, veel leeren kunnen. Op hem „ volgt onze HEARNE, die met vreemde Volken zeer „ wel wist om te gaan, en in dien opzigte aanpryzing „ verdient." —— De afgeschreevene aanmerking moge, in dit bepaald geval, doorgaan: anderzins doet 'er zich tusschen die twee Reizigers geen gering verschil op. Wie heeft LE VAILLANT geleezen, zonder medegesleept te worden door zyne wyze van verhaalen, door de onverwagte en vreemde ontmoetingen, allerwegen in diens Reizen verspreid? — Vreemde ontmoetingen, 't is waar, treffen wy ook by HEARNE aan, doch in veel minderen getale, en de wyze van voordragt verschilt te veel, om in eenige vergelyking te komen. LE VAILLANT *schildert* de Gebeurtenissen, HEARNE *vertelt* dezelve. Zyne Reis is een *Dagverhaal*, zoo eenvoudig, dat het allezins, uit dien hoofde, geloof verdient; terwyl de Verhaaltrant des anderen Reizigers, onder het schilderen, wel eens eene verwe aanneemt, welke, zo de waarheid in het hoofdzaaklyke niet te kort doende, eenige bykleuren doet gebooren worden.

Dan genoeg van de vergelyking; het voor ons liggend Deel deezes Werks zelve overwogen. Men hoore wat de Schryver van den aanleg zegt; 's Mans opregtheid en

en waarheidsliefde steekt 'er in door: immers hy schryft: „ Wel verzekerd zynde, dat verscheide geleerde en „ weetgierige Heeren in 't bezit zyn van afschriften of „ uittrekzels myner Dagverhaalen, als mede van de af- „ tekeningen der Kaarten, heeft zulks my aangezet, om „ alle myne papieren, tot myne reis betrekkelyk, zoo „ naauwkeurig mogelyk na te zien, de misslagen te ver- „ beteren en alles in 't licht te geeven: vooral daar ik „ weet, dat de beide berigten, welke uittrekzels bevat- „ ten van myne dagverhaalen, naauwlyks overeenkomen „ in de dagtekeningen, wanneer ik aan deeze of geene „ byzondere plaatzen aankwam, of van daar vertrok. — „ Om dit verschil te verhelpen, vervoegde ik my tot den „ Gouverneur en Gemagtigden van de *Hudsons-Baai* „ Maatschappy, met verzoek, verlof te mogen hebben „ myne oorspronglyke dagverhaalen na te zien. Dit wierd „ my gereedlyk en met de grootste beleefdheid toege- „ staan, gelyk men my insgelyks toeliet alle myne kaar- „ ten betrekkelyk die reis te bezigtigen en na te gaan. „ Door deeze hulpe ben ik in staat gesteld eenige on- „ naauwkeurigheden te verbeteren, welke, door my te „ veel op myn geheugen te verlaaten, in myne afschrif- „ ten waren ingesloopen. 't Verhaal, derhalven, 't welk „ ik thans van myne Reis in 't licht geef, verzeker ik „ dat op echte dagtekeningen en bescheiden steunt, hoe „ zeer die ook mogen verschillen van voorige uitgaven.

„ Ik heb de vryheid genomen eenige plaatzen, welke „ in het oorspronglyk handschrift voorkomen, agterwege „ te laaten: dewyl dezelve van geen belang altoos voor „ 't Publiek waren —— [tusschen beiden veele, die op louter herhaalen nederkomen, zouden 'er nog voegelyk hebben kunnen uitgelaaten worden] — andere hebben groo- „ te veranderingen ondergaan: zo dat, in de daad, het „ geheel kan gezegd worden op een gansch anderen leest „ geschoeid te zyn, door byvoeging en vermeerdering „ van aanmerkingen en aantekeningen, welke in het oor- „ spronglyk handschrift niet gevonden worden; maar „ welke ik door myn lang verblyf in dat land in staat „ geweest ben te maaken."

Hoe eenvoudig, hoe onopgesmukt, is dit alles! Het Werk heeft ook waarlyk zyne verdiensten; anderzins zou ook de Heer J. R. FORSTER, Professor in de Natuurlyke Historie en Mineralogie, enz. geene Hoogduitsche Vertaaling van 't zelve gegeeven, en die met zyne Aan-

Aanmerkingen vermeerderd hebben. Deeze vindt men in de *Nederduitsche* Vertaaling overgenomen. Doch die Hoogleeraar heeft, volgens het berigt des Nederduitschen Vertaalers, wel eens wat uitgelaaten of overgeslaagen, en is daar door zo volledig niet als de *Nederduitsche*, waar in niets is uitgelaaten of overgeslaagen. Of die uitlaatingen zodanige plaatzen zyn, als waar op wy doelden in bovenstaande bedenking tusschen twee [ ], kunnen wy, de *Hoogduitsche* Vertaaling dervende, niet zeggen.

Eene Inleiding van 34 bladzyden vervat een breedspraakig verslag van de aanleidende oorzaak en de schikkingen tot de Reis. Het *eerste Hoofdstuk* geeft de verrigtingen op, sedert zyn vertrek van het *Prins Wallis Fort* op zyn eersten Tocht, tot zyne terugkomst aldaar; eene mislukte Reis, vol teleurstellingen.

Het *tweede Hoofdstuk* vermeldt de verrigtingen, sedert de aankomst aan de Factory, en een gedeelte van zyne tweede Reize. Veelvuldig gebrek moest hy met zyne Tochtgenooten doorstaan. Wy schryven dit af, als eene byzonderheid, welke veelmaal in deeze Reis, onder verscheidene gedaanten, voorkomt. „ In weinig woorden," schryft hy, „ zal ik een genoegzaam denkbeeld geeven „ van onze ontmoetingen en bedryven, met aan te mer„ken, dat wy overvloed hadden en smulden," (in de daad, wy hebben ons te meermaalen verwonderd over het veelvuldig voedzel, 't welk 's Mans Reisgenooten by wylen ten lyve sloegen,) „ of gebrek en honger le„ den. Zomtyds hadden wy te veel, zelden genoeg, „ by wylen te weinig, en dikwyls niet met al. Ik zal „ hier nog maar byvoegen, dat wy verscheide maalen „ twee geheele dagen en nachten gevast hebben, twee „ maalen meer dan drie dagen, en ééns, ten naasten by, „ zeven dagen, geduurende welken tyd wy geen mond „ vol eeten proefden, buiten eenige weinige veen-be„ ziën, water, schrapzel van oud leder en geroosterde „ beenderen. By deeze dringende gelegenheden heb ik „ dikmaals de Indiaanen derzelver kleer-bondel zien door„ snuffelen, welke meestal bestond uit vellen, en by „ zichzelven zien overleggen, welke stukken zy het best „ konden ontbeeren. Zomtyds werd 'er een lap van een „ oud halfverrot vel, en zomtyds een paar schoenen op„ geofferd om den woedenden honger te verzagten. —— „ Het verhaal van zulk een ongewoon gebrek, en het „ daar uit ontstaane ongemak, zal misschien in *Europa*

„ weinig geloof vinden; zy, nogthans, die met de ge-
„ schiedenis van *Hudsons Baai* bekend zyn, en iets wee-
„ ten van de elenden en 't gebrek, het welk de Inboo-
„ reilingen der daar om heen liggende streeken dikwyls
„ ondergaan, zullen dezelve beschouwen als iets dat tot
„ het daaglyks leeven der *Indiaanen* behoort, die zelfs
„ dikwyls door den nood gedwongen worden malkande-
„ ren te eeten."

Het *derde Hoofdstuk* vermeldt de verdere verrigtingen en ontmoetingen, tot HEARNE's wederkomst, naa den weder mislukten Tocht, aan de Factory.

In het *vierde Hoofdstuk* hebben wy 't verslag der verrigtingen, geduurende des Schryvers verblyf aan 't *Prins van Wallis Fort*, om zich tot een derden Tocht na de *Koper-myn Rivier* toe te rusten, en het begin van dien Tocht, met meer voorzorgen ondernomen. In 't zelve ontmoet men veele byzonderheden, wegens de aangetroffen Volksstammen, die veelal een tafereel van menschlyke elenden opleveren, en de ruwheid der wilde *Noord-Americaanen* in een afschuwelyk licht stellen; terwyl de wyze van vermelden het hart des Schryvers eere aandoet.

Met het *vyfde Hoofdstuk* komen wy aan de *Koper-myn Rivier*, en is het vol zeldzaame ontmoetingen. —— De verrigtingen aan dezelve, tot den tyd dat zy te rug kwamen by alle de Vrouwen, in het voorgaande ten Zuiden van het *Cogead Meir* gelaaten, maaken het *zesde Hoofdstuk* uit: —— een Hoofdstuk, 't welk wy met afgryzen geleezen hebben, wegens den Oorlog, den *Esquimaux*, door HEARNE's Reisgezelschap, aangedaan. De berigten wegens dit Volk, van de Rivier en de daar aan grenzende Landen, zyn belangryk. De Reiziger stondt over de *Rivier* niet min verbaasd dan over de *Koper-myn* zelve. Aan de Factory was dezelve hem beschreeven als die door Schepen kon bevaaren worden: dan hy bevondt dezelve naauwlyks bevaarbaar voor een *Indische* Kanoo, en niet boven de honderd en tachtig treden breed; overal vol banken en ondiepten; ook zag hy 'er, in eene, drie Waterstortingen. Dit levert een nieuw voorbeeld op, hoe weinig staats 'er te maaken is op de Volksberigten. Eene Aftekening van de Rivier dient tot opheldering. —— Hier komen wy tot de groote bedoeling deezer herhaalde Reistochten, de *Koper-myn*, op den afstand van negen en twintig of dertig myken zuid-oost van den mond

mond der *Koper-myn Rivier* gelegen. Ziet hier de beschryving, Leezers! en oordeelt, of die *Myn*, op zichzelve beschouwd, zo veel gevaars en moeilykheids, als de Reiziger zich getroostte, waardig is. „ Deeze Myn, „ zo dezelve dien naam verdient, is niets anders dan „ een baijerd van rots en steengruis, denkelyk, vóór „ veele jaaren, door eene aardbeeving veroorzaakt. Door „ deeze puinen stroomt eene kleine Rivier, welke, ter- „ wyl ik daar was, nergens meer dan anderhalf voet „ water hadt. —— De *Indiaanen*, die my deezen togt „ hadden doen onderneemen, hadden my deeze Myn „ voorgesteld zoo ryk en van zoo veel waarde te zyn, „ dat, indien 'er eene Factory aan deeze Rivier werd „ aangelegd, een schip, in stede van ballast, Koper-erts „ zou kunnen laaden, en even zoo gemaklyk en met zoo „ veel spoed als met steenen aan de *Churchil-Rivier*. „ Volgens hun verhaal waren 'er de heuvels enkel van „ Koperen staaven zamengesteld, welke daar even als „ keisteenen opeengehoopt lagen. Doch dit verhaal was „ zoo verre bezyden de waarheid, dat ik en meest al- „ le myne makkers byna vier uuren aaneen vergeefsch „ zogten; doch eindelyk slegts één eenig stuk vonden „ van omtrent vier ponden gewigt; dit stuk is thans in „ 't bezit van de Maatschappy van *Hudsons Baai*. Ik „ wil wel gelooven, dat voorheen het Koper aldaar „ waarschynlyk in grooter overvloed geweest zy: want „ op verscheide plaatzen, zoo wel aan de oppervlakte „ als in de holligheden en spleeten der rotzen, waren „ de spleeten eenigzins geverfd met Koper-groen." Eenige kleindere stukjes vonden zy. —— Wy kunnen niet nalaaten de Aantekening van FORSTER hier by te voegen. „ De verwoeste en puinige toestand diens bergs „ schynt aan te duiden dat dezelve een Zeepgebergte is, „ welke het Koper, uit eenen anderen oord, door groote „ overstroomingen bekomen heeft. 't Is jammer, dat de „ Reiziger geene kundigheden genoeg, in dat vak, bezat, „ om deswegen naspooringen te doen. Hy hadde slechts „ daarop behoeven acht te geeven, welk soort van steen „ by de Koper-myn lag, en of dezelve met die van 't „ gebergte van eenerlei soorten waren. Voorders of 'er „ in de nabuurige streeken zich nog hooger gebergte „ bevond, in welke rigting dat liep, en uit welken steen „ het bestond. Dat de steenen in de zoogenaamde Ko- „ per-myn, zoo wel tusschen de spleeten als holligheden,

„ met Koper-groen ſcheenen geverfd te zyn, leverde nog „ geen bewys, dat 'er Koper-erts gevonden wordt. „ Maar gefteld, iets dergelyks ware daar in menigte „ voorhanden, dan kon dezelve nog van geen nut zyn: „ dewyl men, door gebrek aan hout, het ontginnen „ noch het ſmelten van den erts kon onderneemen. Voor „ 't overige zou alles nog niets beduid hebben, zoo men „ het niet te ſcheep konde afvoeren. Doch al ware 'er „ houts genoeg voorhanden, en eene goede ſcheepsgele- „ genheid geweest, zoude het de moeite niet waardig „ zyn geweest zulke ver afgelegene Kopermynen te ont- „ ginnen. De *Engelſchen* hebben in 't enkel Eiland *An-* „ *gliſea* een zoo verbaazende voorraad van Koper, dat „ zy gansch *Europa* daar mede voorzien konnen, al „ wierd hetzelve nergens anders gevonden."

Dertigjaarige Zeereizen van H. VOGEL, *nevens zyn leeven. Eerſte Deel. Van Jena, over Leipzig, Köſtritz, Gera, Altenburg, Halle, Quedlinburg, Halberſtad, Wolfenbuttel, Brunswyk, Bremen, Hamburg, Holland, naar Engeland. In den Haage, by* J. C. Leeuweſtyn, 1798. *In gr. 8vo. 269 bl.*

Zeldzaam, zo ooit, ontmoet men op een blad tegen over den Tytel gedrukt eene Recenſie van den Tytel zelve. Wy kunnen niet nalaaten die over te neemen. „ Eene Nederduitſche Vertaaling der Reizen van „ H. VOGEL geevende, hebben wy verkozen dezelve „ *Dertigjaarige Zeereizen* te noemen, hier in den oor- „ ſpronglyken Hoogduitſchen Titel volgende, ſchoon, „ naar ons inzien, het Werk ruim zo wel aan dien van „ *Dertigjaarige Reizen* zou beantwoorden. Dan ten einde „ het niet zou ſchynen als of wy door het verande- „ ren van den Titel het Werk onkenbaar wilden maa- „ ken, hebben wy ons woordlyk aan den Hoogduitſchen „ gehouden." —— De Vertaaler heeft, wat de benaaming betreft, althans ten opzigte van dit Deel, blykens de op den Tytel aangeduidde doorreisde plaatzen, volkomen gelyk. De *Zee* heeft 'er, vóór het laatſte en minſte gedeelte, niets mede te maaken.

Het aangeduid Tydsbeſtek deezer Reize geeft genoegzaam te kennen, dat men 'er veel reeds verouderd in zal aantreffen. VOGEL vertrok den zes-en-twintigſten van

Gras-

Grasmaand des Jaars 1764 van de Hoogeſchool van *Jena*, met oogmerk om een nuttig leermeester en geleerde te worden, en viel, ongelukkiglyk, den drie-en-twintigſten van Zomermaand daar aan volgende, by *Hamburg*, in handen van een Zielverkooper, waar door hy eene andere veel moeilyker en gevaarlyker loopbaan moest betreeden. Vrienden en Naastbeſtaanden, allen die hem kenden, hielden hem een langen tyd voor verlooren. — Niet twyfelende, of de geſchiedenis en lotgevallen van zyn leeven zouden ook anderen tot onderhoud, in de uuren van uitſpanning, kunnen ſtrekken, beſloot hy zyne Reizen niet alleen door den druk gemeen te maaken, maar met zyne jeugd en opvoeding te beginnen. —— Dit, en inzonderheid zyn Academie-leeven, maakt wel het voornaamſte uit van het Eerſte Deel, 't welk wy thans voor ons hebben. Veel, zeer veel, onverſchilligs, en niet weinig langdraadigs, ontmoeten wy in dat gedeelte, in vergelyking van 't geen waarlyk weetenswaardig en leerzaam is.

„ Veele zaaken," ſchryft hy in zyn Voorberigt, „ die „ ik van deeze en geene Landen zag, zullen mogelyk, „ zedert myne afweezigheid van *Duitschland*, ook door „ anderen gezegd zyn: want ik heb met verwondering „ opgemerkt de vorderingen, welke wy *Duitſchers*, „ in dit driemaal tiental jaaren, ſchier in alle ſoorten „ van weetenſchappen gemaakt hebben: ondertusſchen „ zullen myne Leezers ook veel vinden, het welk hun „ door anderen nog niet gezegd is." —— Veel, mogen wy 'er byvoegen, het geen *niet gezegd behoorde* te worden. Wy zouden, ten bewyze hier van, eene menigte van ſtaaltjes kunnen bybrengen uit het oppervlakkige en met de waarheid niet overeenkomſtige, 't geen hy van ons Land, van eene en andere Stad, zegt; doch wy zouden, dit aanroerende, te wydloopig worden. Het heeft ons verwonderd, dat de Vertaaler de doorſteekendſte misſtellingen niet met een enkel woord aan den voet der bladzyden aangeweezen en verbeterd heeft.

Van de *Oost-Indiën* belooft hy in 't byzonder veel te zullen zeggen, weetenswaardig voor hun, die deswegen reeds andere Berigten in handen hebben. Wy zullen zien; het vervolg deezes Werks, dat met veel ſpoeds is in de wereld gezonden, opvattende.

„ Niets," ſchryft VOGEL, „ bevat het Werk, 't welk

„ tegen de deugd en goede zeden aanloopt;" wy hebben niets van dien aart in dit Deel gevonden.

Vreemd luidt dit ſlot zyns Voorberigts, met het welk af te ſchryven, wy van dit Deel afſtappen. „ Ik heb „ voorbedagtlyk de naamen verzweegen van de geenen, „ van welken ik tevens berigten medegedeeld heb. Ik „ m...st dezelve op eene nadere of meer verwyderende „ wyze aanhaalen: wyl zommigen nog leeven, van ande- „ ren de kinderen, zou het voor geen derzelven aange- „ naam geweest zyn, indien ik hen openlyk bekend ge- „ maakt had. Om dezelfde reden heb ik ook, ſchoon „ myn geheele dagboek thans te myner gedagtenisſe in „ 't bezit van myne Overheid is, myner Geboorteplaats, „ uit omzigtigheid, eenen anderen naam gegeeven."

Burgerlyke en Handelkundige Geſchiedenis van de Engelſche Volkplantingen in de West-Indiën. Door BR. EDWARDS, *Schildkn. Vyfde Deel. Uit het Engelsch. Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz., 1798. *In gr. 8vo.* 191 *bl.*

Spoediger volgt dit Deel deezes belangryken Werks dan de voorgaande, en wordt onze hoop, by het ſlot der aankondiginge van dat Deel uitgeſtort, dus vervuld (*). Billyk dan ook dat wy niet marren met aan hetzelve in ons Maandwerk plaats te geeven.

De Heer EDWARDS zet met het II Hoofdſtuk des IV Boeks, waarmede dit Deel eenen aanvang neemt, zyne Beſchouwing voort van de Menſchen, die de *Engelſche Volkplantingen* in de *West-Indiën* bewoonen; en vangt het in deezer voege aan: „ De voortgang van myn Werk heeft my nu gebragt tot de beſchouwing van de Menschlyke Natuur in haaren laagſten en meest vernederden ſtaat — treurig gezigt van 450,000 redelyke Weezens (op de *Engelſche* Eilanden alleen) in een ſtaat van barbaarschheid en ſlaaverny, waar van, ik wil niet zeggen het grootſte deel —— maar zeker een goed getal, uit hun Vaderland weggevoerd en van hunne tederſte betrekkingen afgeſcheurd is, door middelen, die geen edel hart kan beſchouwen, dan met gevoelens van afkeuring, medelyden, en leedweezen."

ED-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Lett.* voor 1798. bl. 171, enz.

Edwards schreef dit gedeelte zyns Werks in den Jaare 1791, toen de Verzoekschriften, wegens de Afschaffing van den Slaavenhandel, by het Parlement in *Engeland* waren ingediend. Dit doet hem betuigen: „ Ik ben niet onkundig van het gevaar, 't geen ik, in dit tydsgewricht, loope, door het behandelen van het onderwerp der *Africaansche* Slaaverny en den Slaavenhandel. Ik weet, dat ik, door de pooging om die kwaalykgegronde en wilde denkbeelden af te keeren, die langen tyd, door kwaalyk onderrigte Schryvers, in *Groot-Brittanje* zyn aangemoedigd, ten nadeele der Inwoonders van de *Britsche* Zuiker-eilanden, blootgesteld zal zyn aan al die „ verbittering en gramschap, en verbolgenheid en „ geschreeuw, en kwaadspreekenheid en laster," waar mede het lang gemeen geweest is den ongelukkigen Slaavenhouder te belaaden; niets is egter zekerer, dan dat de Slaavenhandel zeer ondeugend, en de Planters over 't algemeen zeer onschuldig zyn." — Deeze wonderspreuk heldert hy op, door eene Geschiedkundige Schets van den *Slaavenhandel*, van de vroegste tyden, tot den tegenwoordigen, op te hangen, welke het grootste gedeelte van dit Hoofdstuk uitmaakt. Wy ontleenen 'er dit bebelangryke onderrigt uit.

„ In de verschillende stukken, waar van de drukpers, staande den tyd der geschillen, gevoerd over de *Africaansche* Compagnie, en de byzondere Kooplieden, als een onderwerp van staatkundig belang, overvloeide, is door eene party staande gehouden, en niet door de andere ontkend, dat omtrent 140,000 Negers door de Compagnie, en 160,000 door byzondere Kooplieden, tusschen de Jaaren 1680 en 1700, zyn uitgevoerd geworden; dus in 't geheel 300,000 Menschen. Van het Jaar 1700 tot December 1786 bedroeg het getal te *Jamaica* ingevoerd 610,000. Ik zeg dit met genoegzaame zekerheid, daar ik alle lysten van dien invoer bezit. Van het getal ingevoerden, geduurende denzelfden tusschentyd, in de Zuidelyke Provincien van *Noord-America*, zo wel als de Loefwaardsche Eilanden, kan ik niet met naauwkeurigheid spreeken, maar ik denk, dat de invoer op *Jamaica* wel op een derde van het geheel mag gerekend worden. Op deeze gronden mag de geheele invoer in de *Engelsche* Volkplantingen van *America* en de *West-Indiën*, van 1680 tot 1786, gerekend worden op 2,130,000, zynde 's jaarlyks door een 20,095. Dit toegestaan

 zyn-

zynde, is veel minder, dan over 't algemeen gesteld wordt. Anders bepaalt men den Jaarlykschen invoer op het ronde getal van 100,000; maar losse en algemeene verzekeringen bewyzen niets. De wederuitvoer mag omtrent op een vyfde van den invoer gesteld worden."

Naa eene vermelding van de Slaaven, in vermelde tydsbestekken, uit onderscheide plaatzen, door verschillende Natien, opgegeeven te hebben, besluit EDWARDS dit Hoofdstuk met deeze aanmerking: „ Het is niet gemaklyk de byzondere zeden en de aangebooren eigenschappen van dat ellendig volk, tot een altoosduurende ballingschap en slaaverny gedoemd, te beoordeelen, schoon zy in onderscheiden en wyd van een gelegen landen gebooren zyn. De gelyke en eenvormige soort van leevenswyze, waar toe zy allen gebragt zyn; de weinige gelegenheden, en geringe aanmoediging, die zy tot verstandlyke beschaaving hebben, zyn zo veele omstandigheden, die noodwendig eenen heerschenden en de overhand hebbenden indruk op hun character en gesteldheid invoeren. *De dag*, zegt HOMERUS, *die een mensch Slaaf maakt, neemt de helft van deszelfs waarde weg*; en, in de daad, hy verliest alle dryfveeren tot bedryf, uitgezonderd die der vrees. Niettemin zyn 'er onder verscheide *Africaansche* Natien eenige treffende en heerschende trekken, die niet gemaklyk het oog kunnen ontglippen van iemand, die zich op eenige Zuikerplantagie onthoudt."

Deeze byzonderheden te ontvouwen, is des Schryvers taak in het III Hoofdstuk; waar in hy de Slaaven, uit onderscheide Oorden ingevoerd, afzonderlyk, in hunne onderscheidene Characters, beschryft, en dit alles besluit met een overzigt van het Character en van de neigingen der *Negers* in den staat van Slaaverny. —— 't Geen wy des opgetekend vinden, te breed voor ons om zelfs aan te stippen, strekt om ons, niet by bespiegeling, maar by daadzaaken, bekend te maaken met de onderscheidene Negersoorten.

Het IV Hoofdstuk biedt ons de volgende byzonderheden hoofdzaaklyk aan: *Welke middelen men gebruikt om Slaaven te krygen in Africa; met waarneemingen daaromtrent. Tegenwerpingen tegen eene rechtstreeksche en onmiddelyke afschaffing van dien Handel door de Engelsche Natie alleen. De waarschynlyke gevolgen van zulk een maatregel, zo in Africa als in de West-Indiën, overwogen.*

On-

Onevenredigheid der Sexen in het getal van Slaaven, jaarlyks uit Africa uitgevoerd; met de redenen daar van. Wyze van Negers na de West-Indiën over te brengen, en door eene Acte van het Parlement nieuw ingevoerde schikkingen; met derzelver uitwerkzel. — Van dit Hoofdstuk kunnen wy, met de vermelding van den Inhoud, niet afstappen.

De middelen om Slaaven te verkrygen, hier onbewimpeld voorgesteld, en met de getuigenissen van Slaaven en Slavinnen gestaafd, die ons de handelwyze in *Africa*, met proeven, — hoe afzigtig — bevestigen, beschreeven hebbende, gaat de Heer EDWARDS voort: „ De grootste tegenwerping tegen den Slaavenhandel ontstaat uit de aanmoediging, die ik vrees dat onvermydelyk gegeeven wordt aan daaden van geweld, verdrukking en bedrog van de inboorelingen onder elkander. Buiten twyfel is dit de sterkste Party der Requestranten; en ik wil dezelve als zodanig erkennen, en geloof dat geen eerlyk inwooner der *West-Indiën* zulks zal lochenen. Ten zelfden tyde verdient het eene zeer ernstige overweeging, of eene daadelyke en onmiddelyke ophouding van dien Handel door de *Engelschen* alleen (de andere Volken van *Europa* denzelven, als naar gewoonte, voortzettende) een hulpmiddel tegen die ellenden geeven zou, welker daarzyn elk verlicht hart niet kan goedkeuren, en ieder goed hart moet beschreijen; of liever, of eene eenzydige en schielyke afschaffing (zo verouderd is het kwaad) hetzelve niet in eene groote maate zou verslimmeren.

„ By het overweegen van dit geschilstuk moeten wy niet alleen in 't oog houden de omstandigheden, die den Slaavenhandel aan de Goudkust vergezellen, maar ook den toestand der Negers in slaaverny, op de Zuikerplantagien. In de eerste plaats moet men onderzoeken, of, ondersteld *Groot-Brittanje* deedt van zyn aandeel in dien Handel afstand, 'er, in gevolge daar van, een kleiner getal Slaaven ten verkoop zou gebragt worden in *Africa?* —— Admiraal EDWARDS, welke te dier plaatze diende, en, ten dien tyde, zeven maanden aan wal was, is bepaaldlyk van gevoelen, dat, zo lang andere Volken aanhouden te koopen, dat getal niet in het minste zal afneemen; en eene geringe opmerking zal ons misschien overtuigen, dat dit gevoelen gegrond is op de rede en de natuur der zaake. Onder de handeldryvende Volken

van *Europa* is het waar, dat, in de meeste gevallen van koop en ruiling, de waar en toevoer te zaamen aanwasfen, en elkander blyven regelen en onderfteunen; maar deeze zyn de fchikkingen van welonderrigte en befchaafde menfchen. Het valt ligt te begrypen, dat de Slaavenkooplieden in *Africa* zulke denkbeelden niet hebben; ook doet de natuur van dien handel hun niet toeleggen op zulke fchikkingen. Als twee *Africaanfche* Volkeren in oorlog zyn met elkander, is buiten twyfel het oogmerk van beiden, zo veele vyanden om te brengen, of zo veele gevangenen te maaken, als mogelyk. Van deeze laatfte ongelukkige flachtoffers, worden gewoonlyk alle de zodanigen, als in ftaat zyn om te reizen, na de kust gezonden om verkogt te worden; de overigen worden op de plaats omgebragt; en het zelfde noodlot wacht die ongelukkigen, die, afgezonden zynde, onverkoopbaar gevonden worden. Het is eene bekende zaak, dat aan de kust de pryzen verfchillen, naar dat de markten meer of minder ruim voorzien zyn; maar zo lang 'er Schepen van *Europa* een markt doen beftaan, 't zy dan de pryzen hoog of laag zyn, kan men naauwlyks twyfelen, of de oorlogen zullen zo veelvuldig als ooit zyn, en dezelfde daaden van onderdrukking, geweld en bedrog, die gezegd worden, dat de Vorften jegens hunne Onderdaanen bedryven, en door byzondere perfoonen jegens elkander, ten einde zich van Slaaven tot den verkoop te voorzien, zullen, als voorheen, blyven plaats hebben, zonder regel of bedwang.

„ Befchouwt dan een overfchot van 38,000 van dit ongelukkig Volk (het getal dat tegenwoordig jaarlyksch door de Engelfche Schepen wordt uitgevoerd) op de markt gebragt, en het is zeker meer dan waarfchynlyk dat een deezer beide zaaken volgen zal; of de *Franfchen*, de *Hollanders* en andere zeevaarende Volkeren zullen door dat op te neemen, het geen wy overgeeven, in evenredigheid hunnen handel uitbreiden (EDWARDS ftaaft dit door een aangehaald getuigenis van den Admiraal EDWARDS); of de keus, die zy dan zouden hebben uit 38,000 Slaaven meer, dan tegenwoordig, zal moeilyker te voldoen zyn; bepaalende zy hunne koopen alleen tot die, welke *eerfte Slaaven* geheeten worden. Dus de ouden en zeer jongen, de zieken en zwakken, zullen verachtlyk worden verworpen, en misfchien twintig arme fchepzels dan als onverkoopbaar worden aangemerkt, en dus

dus worden ter dood gebragt, tegen één, die zulks nu overkomt.

„ Het is overvloedig door verfcheiden achtenswaardige getuigenisfen beweezen, wier onderzoekingen door het Committé van den geheimen Raad zyn opgenomen geworden, dat deeze laatfte onderftelling niet eene loutere befpiegelende gebeurlykheid is. —— Gevraagd zynde naar de befchikking over zulke Slaaven, als door de Europeefche Kooplieden afgeweezen of verworpen wierden, 't zy om dat zy hunne Kargazoenen reeds hadden ingenomen, of om dat de ellendige flachtoffers aangemerkt wierden als te oud of te zwak voor den arbeid, bleek het, als eene zaak, te klaar om te worden tegengefprooken, dat de zodanigen zeer dikwyls, zo niet algemeen, ter dood gebragt worden. De Slaaven-koopman, zyne gevangenen maar een korten tyd kunnende onderhouden, maakt geene zwaarigheid 'er voor uit te komen, dat zyn voorneemen is, om hun ter dood te brengen, zo zy niet op zekeren dag verkogt zyn; en deeze doodflag, by zulke gelegenheden, is zomtyds onder het oog van onze Schippers voorgevallen. Hoe treffend dit bericht moge fchynen, 't is echter door onwederfpreekbaare getuigenisfen bevestigd; en te veronderftellen, dat de ftaaking van den Slaavenhandel, door ééne Natie alleen, een eind aan deeze afgryslykheid maaken zou, is te veronderftellen, dat de *Africaanfche* Slaavenhouder genadiger worden zou, zo zyne Slaaven van minder waardy wierden; een befluit, het geen ik acht dat de ondervinding niet bekragtigen zou." —— Aan den voet der bladzyde brengt de Schryver fchriklyke ftaavende voorbeelden by.

Vervolgens overweegt hy breeder, dan wy kunnen mededeelen, welk op de Zuiker-eilanden het waarfchynlyk gevolg eener gedeeltlyke affchaffing zyn zou; en voert ten bewyze aan, 't geen de *Hollandfche* Planters te *Esfequebo* en *Demerary* inbragten tegen een onftaatkundig verbod van vreemde Slaaven-Schepen in die Gewesten (*). —— Hier op luidt zyne zeer merkwaardige taal:

(*) Hier op werd eene fchikking gemaakt by hun Hoog Mogenden, den 29 Nov. 1789, die zich by een Plakaat, deswegen uitgevaardigd, in deezer voege verklaaren: „ dat zo lang 'er geene nieuwe middelen zyn uitgedagt, om de Colonien in de *West-Indiën* van de noodige handen te voorzien tot het verrig-

taal: „ Zo is onmiddelyk belang in alle gevallen, en dringend ongeval in veele, overgesteld tegen de beginzels van Rechtvaardigheid en de inspraaken der Menschlykheid. — 't Geen ik daar zo welberaaden geschreeven heb, is, zo ik myn eigen hart ken, de taal niet van eigenbaat of partyschap. Ik beken, dat ik, de middelen in overweeging neemende, waardoor zeer gewoonlyk de Slaaven in *Africa* verkreegen worden, en de verwoesting, die voortyds de overvoering na de *West-Indiën* vergezelde, eenmaal van gevoelen was, dat het deeze groote en vermaarde Natie voegde, in plaats van haar gedrag door andere volkeren te laaten regelen, hun een lofwaardig voorbeeld te geeven, door eene onmiddelyke en onbepaalde afschaffing van deezen schandelyken handel: en ik zou nog dezelfde gevoelens staande houden en voeden, was ik niet, by volkomener onderzoek, en betere onderrigting, opgeleid, om te vermoeden, dat *de voorgestelde middelen 'er niet aan voldoen zouden.* Ik vrees, dat eene onmiddelyke en plotslyke afschaffing, door ééne Natie alleen, niet aan de oogmerken der Menschlykheid in *Africa* zal beantwoorden; en ik ben volkomen overtuigd, dat zodanig een maatregel strekken zou, om, in eene groote maate, de ellende van verre de meerderheid der Negers, die reeds in de *West-Indiën* zyn, te verzwaaren, welker afneeming in getal onvermydelyk is, en die daarom, niet versterkt uit *Africa*, hunnen arbeid zodanig zouden vermeerderd vinden, als hun getal afnam."

Voorts neemt onze dit stuk van alle zyden beschouwende Schryver in overweeging, de wyze van overvoering van Slaaven uit *Africa* na de *West-Indiën*, en hunne sterfte op reis; doch zendt vooraf zeer keurige waarneemingen, betreffende de groote onevenredigheid van Sexen, in de verkoopen, die aan de kust gedaan worden. Vergrootende opgaven van de jammeren op de Reis daarlaatende, geeft hy de weezenlyke op, die met de daad eisselyk zyn — door hem „ eene verwoesting van het menschlyk geslacht" geheeten, „ onmogelyk zonder verontwaardiging of af- „ schrik te beschouwen!" en sluit dit Hoofdstuk met de

rigten van den arbeid, de Negerhandel behoort aangemerkt te worden, als onafscheidelyk van den bloei en voorspoed der Colonien, en van de geheele Commercie. *N. Nederl. Jaarb.* 1789, bl. 1478. *Aant. van den Recensent.*

de voorzorgen, in *Engeland* aangewend om dit te voorkomen.

Het V of laatste Hoofdstuk des IV Boeks, waar mede dit Boekdeel eindigt, stelt ons voor oogen, de *Komst en Verkoop der Slaaven in de West-Indiën. Nieuwe Negers, van welke gesteldheid en hoedanigheid gebruikt. Verhaal van de behandeling der Negers op eene Zuikerplantagie. Wyze van hun te onderhouden. Huizen, kleeding en geneeskundig toevoorzigt. Misbruiken, jongste schikkingen tot hunne bescherming en veiligheid. Oorzaaken van hun jaarlyks afneemen. Veelwyvery, enz. Slaaverny, op de zagtste wyze uitgeoefend, ongunstig voor de bevolking. Algemeene waarneemingen. Voorstellen ter verdere verbetering van den staat der Slaaven.*

Wy kunnen onzen lust, om veel mededeelingswaardigs, door ons aangestipt, over te neemen, niet opvolgen; wy worden te lang: slegts eene en andere byzonderheid. „ De Pryzen van nieuwe Negers in de *West-Indiën* ten deezen tyde, 1791, zyn nagenoeg als volgt: een fiks Man in den bloei van zyn leeven L 50 Sterlings; eene fikse Vrouw L 49 St.; een Jongen, de manbaarheid naby, L 47 St; een Meisje L 46 St.; Jongens en Meisjes L 40 tot 45 St.; buiten de Colonietax, op inkomende Rechten, omtrent twintig Schellingen daar boven. —— Een pas gebooren Kind geldt L 5 St." — De leevenswyze, de verkeering, en de behandeling der Slaaven, worden leevendig beschreeven; het goede, hun aangedaan, gepreezen; alles, wat naar mishandeling smaakt, verfoeid: en wie kan anders verwagten van eenen Schryver, die betuigt: „ Ik voel in myn eigen hart eene ontwyfelbaare zekerheid, dat ik geen vriend van slaaverny ben, in eenige gedaante of in eenige wyziging hoegenaamd. Egter zal niemand, die geschiedverhaalen geraadpleegd heeft, betwisten, dat de slaaverny van een gedeelte van het menschensoort, in eenen zeer laagen trap, in alle tyden der waereld bestaan heeft onder de meestbeschaafde zo wel als onder barbaarsche Volkeren. Misschien is dezelve, gelyk pyn, armoede, ziekte en zorg, en alle andere onderscheidene rampzaligheden van onzen staat, oorsprongklyk in de gesteldheid der waereld ingeweeven, om redenen voor den mensch onnaspoorbaar. Hiervan ben ik zeker, dat eene onmiddelyke vrylaating van Slaaven in de *West-Indiën*, Meesters en Slaaven in een algemeen bederf zou storten. —— Zo veel egter staa ik toe; de el-

ellenden, die wy niet geheel kunnen verdryven, moeten wy in zommige gevallen maatigen; wy mogen verligting toebrengen, schoon wy niet kunnen geneezen. Ik heb getoond dat dit is ondernomen geworden, en ook in veele gevallen ter uitvoer gebragt is, door de Planters zelve. Wat 'er egter overblyft om te doen, bestaanbaar met eene gezonde Staatkunde, en eene juiste inachtneeming van de veiligheid en het geluk der Negers zelve, is een diep en moeilyk onderzoek. Overhaaste maatregels, hoe menschlyk in hun voorkomen, en hoe zeer in bespiegeling goed te keuren, zouden den rampzaligsten aller oorlogen, een *Slaavenkryg*, *Bellum servile*, doen gebooren worden, die waarschynlyk nooit eindigen zal dan in de uitrooijing van de *Blanken* of de *Zwarten*."

De algemeenste onder de verscheide ontwerpen, ter verbetering van den staat der Slaaven voorgedraagen, deelt de Schryver mede. Met klem staat hy stil op het weeren van de hardigheid, dat de Slaaven door Schuldeischers verkogt worden; 't welk volgens eene Parlements-Acte geschiedt, ingerigt ten voordeele der *Engelsche* Crediteuren; „en," 't zyn EDWARDS' woorden, „ik schaam my 'er by te voegen, dat derzelver beweegreden en oorsprong den maatregel zelfs gebillykt hebben in het gevoelen van lieden, die het luidst tegen den Slaavenhandel schreeuwen. Zy zyn Waereldburgers, en met al hun menschliefde achten zy waarschynlyk geen Rechten zo heilig als die van Schuldeischers! Hier door," zegt hy, „is de haatlyke strengheid van de *Romeinsche* Wet, die denkende Weezens *inter res* verklaart, herbooren, en staande gehouden in een Land, dat zich den tytel van een Christenland aanmaatigt!" —— Wy kunnen niet naalaaten de schildery, door EDWARDS hier van opgehangen, ten slot te plaatzen. „Binnen weinige jaaren komt een braaf Neger in een genoegzaam goeden stand, bouwt zich een huis, neemt zich een Vrouw, en ziet zyne Kinderen rondsom zich opgroeijen. Zyne Provisiegronden, het voortbrengzel van zyn eigen vlyt, en de bron van zyn bestaan, geeven hem niet alleen onderstand, maar de middelen om iets te voegen by de volstrekte noodzaaklykheden des leevens. In deezen staat wordt hy door eenen Gerechtsdienaar gevangen genomen, wreedlyk van zyne Vrouw en Kinderen gescheiden, op eene openbaare verkooping gebragt, door eenen vreemdeling gekogt, en misschien weggezonden, om zyn ellendig leeven

ven in de mynen van *Mexico* te eindigen, zelfs verſtooken van het licht des hemels; en dit alles zonder eenige misdaad, of wanverdienſte, waare of voorgewende, van zynen kant. Hy wordt geſtraft om dat zyn Meester ongelukkig is. Ik geloof niet dat eenig geval van geweld of bedrog, in *Africa*, grooter ellende, dan deeze, kan voortbrengen. —— Men kan ook niet aanvoeren, dat zodanige gepriviligeerde daaden van wreedheid zeldzaamheden in de *West-Indiën* zyn: ongelukkig gebeuren zy dagelyks, en zullen zo blyven gebeuren, onder het tegenwoordig ſtelzel, zo lang men blyft ongelukkig zyn. —— Dat die Wet dan geheel worde ingetrokken. Zy is beledigend voor het Nationaal Character. Zy is hoonende voor de menschheid. Dat de Negers by het Land behooren en met den grond verkogt worden. Het goede uitwerkzel van eene diergelyke ſchikking, in het ſtelzel der oude Landhoef-kunde, is door eene groote menigte Schryvers aangetoond en opgehelderd; en dat zy, die zich nu aankanten tegen het verſpreiden van eene zodanige weldaad onder de *West-Indiſche* Negers, wel bedenken, dat, terwyl zy het gedrag der Planters jegens hunne Slaaven beſchuldigen, zy zelve de aanſtookers en bewerkers zyn van de grootſte van alle ellenden, die dit ongelukkig volk blyven drukken."

Tafrelen, uit de Jaarboeken der Vryheid, door H. WEYTINGH, *Rector der Latynſche Schoole te Zalt-Bommel. Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz., 1798. *In gr. 8vo.*

De Burger WEYTINGH waagt het, met dit Stukje openlyk in den ry der *Nederlandſche* Schryveren op te treeden, en wel met eene ſoort van Geſchriften, dat onder ons, tot hier toe, weinig is gebezigd. De Uitgeever LOOSJES is hem voorgegaan met zyne FRANK VAN BORSELEN *en* JACOBA VAN BEIJEREN; CHARLOTTA VAN BOURBON; HUIG DE GROOT *en* MARIA VAN REIGERSBERGEN, en laatst met zyn L. JUNIUS BRUTUS, MARCUS JUNIUS BRUTUS, en CORNELIA, *Moeder der* GRACCHEN, welke drie te zamen ons voorkomen onder den algemeenen Tytel, *Romeinſche Antiquen van Vryheids- en Vaderlands-liefde* (*). De byval, welken deeze Schriften by

(*) Zie wat wy van dit laatſte gezegd hebben, hier boven, bl. 348.

by onze Landgenooten gevonden hebben, mogt hem eenigzins ter waarborge ſtrekken van een dergelyk onthaal, indien hy anders gelukkig ſlaagde.

De Schryver oordeelt zich verpligt, kortlyk verſlag te doen van de redenen, die hem tot deeze onderneeming hebben aangeſpoord, en zegt 'er dit van: „ Onder alle voortbrengzelen der *Hoogduitſche Literatuur*, behaagden my altyd, by uitſtek, de Schriften van MEISZNER, en onder dezen wel voornaamlyk zyn *Alcibiades* en *Skizzen*. De *Historisch-Dramatiſche* wyze van verhaalen, waar van hy, zo ik meen, het eerst gebruik gemaakt heeft, ſcheen my toe veel vooruit te hebben, boven het gewoone ſoort van Geſchiedſchriften; en, door de tusſchen ingevlogten *Dialogen*, het verhaal ene byzondere levendigheid by te zetten."

Tot zyn eigen vermaak vertaalde hy, uit gemelden MEISZNER, een Stukje, getyteld SCIPIO *te Canuſium;* dit bragt hem op het denkbeeld, om ook, in dit vak, zyne eigene kragten te beproeven: ten dien einde vervaardigde hy de vyf Stukjes, die dit Boekdeeltje uitmaaken, naamlyk LEONIDAS *te Thermopyle*; THRASYBULUS, *of de Verloſsing van Athene;* LUCRETIA, *of de Grondlegging van het Romeinsch Gemeenebest; het Beleg van Leyden;* BEAUREPAIRE, *of de Overgave van Verdun:* hy voegde 'er het gemelde vertaalde Stukje, SCIPIO, *na den Slag by Cannæ, te Canuſium*, nevens; „ eensdeels," gelyk hy ſchryft, „ om deszelfs ſchoonheid, en de betrekking, waar in het tot zyn plan ſtondt, en anderdeels om daar door den Leezer gelegenheid te geeven, om hetzelve met zyne voortbrengzelen te vergelyken; en daar uit te beoordeelen, of hy al, dan niet, gelukkig geſlaagd ware in de navolging van zyn *Model*." —— Schoon dit veel gewaagd zy, durven wy zeggen, dat onze naavolgende Landgenoot 'er met eere afkomt. Wy willen hier mede niet zeggen, dat hy in alle even gelukkig geſlaagd is. Alle onderwerpen laaten zich in dien trant niet even goed behandelen; het verhaalende moet niet te lang weezen, of het verliest van de Dramatiſche voorſtelling te veel; dit hebben wy meest ondervonden in het leezen van het *Beleg van Leyden*.

Te regt heeft hy vermeend, dat de ſchryfwyze, door hem gekozen, hem de vryheid vergunde om hier en daar een verdichtzel in zyn Geſchiedverhaal te mengen. „ Hier van heeft hy ook," naar zyne verklaaring, „ hoewel ſchaars,

fchaars, gebruik gemaakt; echter zo, dat het altyd op waarfchynlykheid gegrond was, en der waarheid van het gebeurde niet in den weg ftond. De hoofdtrekken zyn altyd getrouwlyk, overeenkomftig de Gefchiedenis, gefchetst; het ander was flechts bywerk, om het Tafreel te verlevendigen."

Wy neemen, als wegens de kortheid ten voorbeelde best gefchikt, het werkend gedeelte des laatften Tafereels over, naa een aanloop, die fraai gefchreeven is, en getuigenis draagt van des Burgers WEYTINGH's opgeklaarde Vryheids- en Vaderlandsliefde. „ BEAUREPAIRE, vernomen hebbende dat de Raad het lafhartig befluit genomen hadt om de Stad aan den vyand over te geeven, verlaat de wallen, vol van ene edele verontwaardiging, en vlugt, van zynen Adjudant vergezeld, na het Stadhuis, alwaar de Raad vergaderd en bezig was met beraaming van de middelen tot uitvoering van hun zo even genomen befluit.

BEAUREPAIRE (*binnen tredende.*)

Vergeef my, dat ik zo onverwacht in uwe vergadering verfchyn! Men heeft my gezegd, dat gy befloo-ten hebt de Stad over te geeven?

DE VOORZITTER.

Dat hebben wy, en niet zonder gewigtige redenen.

BEAUREPAIRE.

Waarlyk een befluit, dat u weinig eer aandoet. Nauwlyks verfchynt de vyand voor uwe poorten, of gy fiddert, en denkt reeds aan onderwerping, eer gy nog de mogelykheid van verdeediging beproefd hebt.

DE VOORZITTER.

En zouden wy dan aan ene onzekere uitkomst het lot van onze Stad overgeven?

BEAUREPAIRE.

Niet flechts het lot van uwe Stad, maar mogelyk van geheel *Frankryk*, ftaat thans in uwe handen; en om gene te redden wilt gy dit opofferen!

EEN DER RAADSLEDEN.

Zo *Frankryks* lot van de verdeediging van *Verdun* afhangt, dan beklaag ik het. Welk ene onzekere waarborg voor deszelfs redding!

BEAUREPAIRE.

Ja wel onzeker! indien alle uwe Medeburgers denken zo als gy. —— Neen! —— gy zyt geen *Franschen* — gy bemint de Vryheid niet. Anders zoudt gy liever uwe Stad in enen puinhoop laaten veranderen, dan zo schandelyk, op het eerste gerucht slechts van enen aanval, de poorten voor den vyand openen.

EEN ANDER LID.

En wat zou ons zulk ene roekelooze verdeediging baaten, daar de vyand met ene geduchte magt aanrukt? —

BEAUREPAIRE.

Ook de geringste Vestingen hebben meermaalen talryke Legers in hunnen loop gestuit. Bedenkt, dat de braave Verdedigers des Vaderlands van alle kanten opkomen om den vyand het hoofd te bieden. Geeft hun slechts tyd om zich te verzamelen, en *Frankryk* zal gered zyn. Elke dag, elk uur, elk oogenblik is kostbaar voor het Vaderland. Welaan! trekt uw overyld besluit in; laat ons met vereende krachten den vyand tegenhouden, tot dat onze braave Medeburgers ter onzer hulpe opdagen; of, zo wy in onze poogingen mogten bezwyken, laat ons sterven, met de edele bewustheid van onzen pligt gedaan en het onze tot redding van het Vaderland te hebben toegebragt. —— Nog eens, trekt uw besluit in.

DE VOORZITTER.

Wy hebben het genomen, en zullen het niet verbreken. Ons leven en onze bezittingen zyn ons te dierbaar om dezelve nutteloos op te offeren. Hier voor hebben wy gezorgd; en ook gy kunt nog door een tydig verdrag voor uwe veiligheid zorgen.

BEAUREPAIRE (*met ene edele spyt.*)

Ha! onwaardigen! —— Doch een verder gesprek met u zoude den braaven Krygsman ontëeren. Ook myn besluit is genomen. —— Nimmer zal BEAUREPAIRE zyne redding in een vernederend verdrag met de vyanden der Vryheid zoeken. (*Hy haalt een pistool voor den dag.*)

ALLEN (*ontsteld.*)

Onzinnige! Wat wilt gy? Ons verm......

BEAUREPAIRE (*met fierheid.*)

Neen! Lafhartigen! Zulk een dood ware te edel voor u.

Eens

Eens zal 'er een tyd komen, waar op *Frankryk* geduchte wraak over uwe ontrouw neemen zal. Ik voor my, wil noch in uwe ſchande, noch in uwe ſtraf deelen! (*Hy doorſchiet zich en zygt neder. Allen geeven zy een ſchreeuw.*)

DE ADJUDANT (*valt op het Lyk neder met de hevigſte aandoening.*)

Ach! myn braave Commandant!

(*Op het hooren van dezen ſchoot, komen eenige Franſche Soldaaten binnen.*)

Ha! wat is dat! Onze Bevelhebber — in zyn bloed?

EEN RAADSLID.

Hy heeft zichzelven doorſchoten.

DE ADJUDANT (*opſpringende in vervoering van drift.*)

Neen! Verraaders! Gy —— gy zyt de moordenaars! Hy was ſlechts de bewerker — gy zyt de oorzaak van zyn dood. (*Tegen de Soldaaten.*) Ziet, myne Broeders! daar ligt onze dappere Bevelhebber, die ons met zo veel moeds ten ſtryde wilde aanvoeren — daar ligt hy, voor wien wy allen gaarne ons leven in de waagſchaal zouden geſteld hebben! Die lafhartigen, daar, wilden hem deelgenoot van hunne ſchande maaken; maar hy verkoos liever met ere te ſterven.

EEN RAADSLID.

Kunnen wy 'er voor, dat hy zyn leven aan ene ydele harsſenſchim opofferde? Doch uwe nuttelooze verwytingen kunnen uwen Commandant niet in het leven te rug roepen. De tyd is kort. Bedenk u ſpoedig —— zo gy de Stad wilt verlaaten, haast u eer ——

DE ADJUDANT.

Komt, myne Vrienden! Laat ons ene plaats ontwyken, die niet waardig is een plekje gronds op den *Franſchen* bodem te beſlaan. Laat ons uittrekken. Hier kunnen wy niets voor het Vaderland doen. Weldra zullen wy ene andere gelegenheid en ene betere plaats vinden, om te toonen dat wy *Franſchen* zyn, en waardig waren om enen BEAUREPAIRE aan ons hoofd te hebben.

EEN DER SOLDAATEN.

En onze Commandant? — Neen, ook in zynen dood wil ik hem niet verlaaten.

DE ADJUDANT (*hem omhelzende.*)

Braaf! Cameraad! Neen! wy zullen hem niet verlaaten; medevoeren zullen wy hem, als een heiligen buit,

op den vyand veroverd. Neen! geen ſlavenhanden zullen hem den laatſten lykplicht verrichten. De Martelaar der Vryheid moet door vrye mannen, en in een vryen grond, begraven worden. Wy zullen hem medevoeren. Aan elken verdediger des Vaderlands, die ons op onzen weg zal ontmoeten, zullen wy zyn Lyk vertoonen en zeggen; „ Zie, zo ſtierf BEAUREPAIRE!" En zo dit gezicht elken *Franschman* niet met een gloeienden yver voor de zaak der Vryheid, en met wraak tegen de Verraaders vervult, dan, ja dan is *Frankryk* verlooren. Dan is zyn dood benydenswaardig, gelyk die nu bewonderenswaardig is.

(Zy neemen het Lyk op, en vertrekken.)

„ Men voerde in de daad het zielloos lighaam van BEAUREPAIRE na *Parys*. De Wetgeevers van *Frankryk*, getroffen door het verhaal van deze aandoenlyke gebeurenis, verëerden zyne nagedachtenis, door het plegtig beſluit, dat zyn overſchot naar het *Pantheon* zou gebragt worden, om in deze laatſte verblyfplaats van edele mannen te rusten; en tevens een gedenkteken voor hem opgericht, welks opſchrift de oorzaak en wyze van zynen dood zoude verkondigen."

De Burger WEYTINGH heeft agter deeze Stukken eenige, ſchoon korte, ophelderende Aantekeningen gevoegd. Ten aanziene van het Stuk, door ons gedeeltlyk overgenomen, deeze ééne: „ De ſtof tot dit Tafreel is ontleend uit J. MOORE's *Dagverhaal eener Reize naar Frankryk*, 4de Stuk. Hieromtrent geldt mede de aanmerking, ten opzigte van LUCRETIA gemaakt; naamlyk, dat de Schryver wel verre is van een verdeediger der Zelfmoord te willen zyn. Alleen het verhevene van het gedrag en deszelfs uitwerkingen moeten hier in het oog gehouden worden."

Wy willen hier nog, met een kort woord, byvoegen, dat de kieſche *Nederduitſche* taal en ſtyl des *Rectors* hem rangſchikt onder de waardige Onderwyzers in de Taal der Oudheid; hy ontgaat dus, nevens den *Harderwykſchen* Præceptor TEN BRINK, eene aanmerking, ten opzigte van de Onderwyzers in de *Latynſche Taale*, welke wy meenden met regt te mogen maaken, toen wy de uitgave van des laatstgemelden SALLUSTIUS, *over de Samenzwering van* CATILINA, enz. beoordeelden (*).

(*) Zie hier boven, bl. 165.

De

De Vriendin van 't Vaderland, *door* PETRONELLA MOENS. *Te Amsteldam*, *by* M. de Bruyn, 1799. *In gr.* 8*vo.* 416 *bl.*

Een Weekschrift van de in ons Vaderland door haare nuttige Werken, zo in Poëzie als in Prosa, met verdienden roem bekende PETRONELLA MOENS. Het bestaat uit tweeënvyftig Vertoogen, van het Voorjaar van 1798 tot dat van 1799 in 't licht gegeven. Want dit kan men besluiten uit den inhoud van verscheidene Vertoogen, of daarin voorkomende gezegden. Met het tweeënvystigste wordt het geheele Werk besloten. Het zoude ons smerten, indien gebrek van aftrek hiervan de oorzaak ware, niet alleen om der Schryfster's wille, maar ook om de verdiensten van het Werk zelve. De inhoud en bewerking doet haar kennen (welke hoedanigheid, trouwens, ook te vooren ieder in haar erkende) voor het geene zy zelve zich noemt, DE VRIENDIN VAN 'T VADERLAND. Ook zodanigen, welke niet in alle haare begrippen instemmen, zullen haar deezen eernaam niet weigeren. Haar styl is vloeiende, leevendig, en somtyds ook in Prosa blyken, vry sterke blyken, draagende van eene geliefde beoefeninge der Dichtkunde.

Schoon eerst niet voorneemens zynde, uit een Werk van deezen aart iets tot een staaltjen aan te haalen, kunnen wy de verzoeking niet wederstaan van uit het eerste Vertoog het volgende over te neemen, waarin de achtenswaardige MOENS haaren ongelukkigen toestand zo treffende schildert.

,, Lydende natuurgenooten! gy, die uwen weg niet zelden ,, eenzaam en treurig bewandelt, voor u, voor u, geliefden! ,, klopt in dezen boezem een hart vol deelneemend medelyden. ,, Nimmer, neen nimmer geleidde de droevigste ondervinding ,, eene meer belangneemende vriendin in uw midden, dan de, ,, van haare tederste jeugd af, aan rampspoed gewoon geworden ,, dene MOENS, wier traanen zich met de traanen van alle ,, ongelukkigen liefderyk vermengen. De jammerklagten der ,, bedroefden toch stemmen volkomen samen met de stille boezemzuchten, die my zoo vaak, in zwakke oogenblikken, ,, wanneer nieuwe kwellingen myn lot verzwaaren, in eene ,, vertrouwelyke eenzaamheid lucht geeven. Wie toch kan met ,, het lyden beter en vroeger bekend zyn dan ik, die nog ,, naauwlyks twee paar leevensjaaren telde, toen een ondoordringbaare nacht de geheele zichtbaare waereld aan my ontrukte; terwyl zich intusschen nog alle de treurigste lotgevallen scheenen te vereenigen, om alle de genietingen der ,, zorglooze kindsheid voor my te vergiftigen! Alles wat dit ,, leeven kan beminnelyk maaken, heb ik leeren kennen, om ,, door deszelfs onherstelbaar verlies gefolterd te worden. Kan ,, zich de blindgeboorene, die het gebruik van het edelste der

„ menschlyke zintuigen volstrekt niet kent, immer een denk„ beeld vormen van alle de streelende bevalligheden der na„ tuur, die hem omzweeven? Gewis niet, hy kent volstrekt „ niets dan duisternis; hoe zoude hy dan het lieflyk licht, „ het welk zyn oog nooit bestraalde, met zulk een grievend „ gevoel kunnen bejammeren, als ik, die, vol kinderlyke on„ schuld, my in het licht verblydde, en alle de voorwerpen, „ die zich diep in myn geheugen geprent hebben, met spee„ lend welgevallen toejuichte? Ja het is dat beeldenryk ge„ heugen, het welk my, geholpen door eene leevendige ver„ beelding, de geheele zichtbaare waereld in derzelver be„ minnelykste kleuren voorstelt. Ik zie, ik gevoel alles nog „ met het onschuldig genoegen, het welk een vrolyk, een „ met alles te vreden kind, in de dagen der lachende on„ schuld, geniet; zonder my immer op nieuw in de beschou„ wing dier bekoorlykheden te kunnen verlustigen. Neen, op „ eenmaal is alles, alles voor my verdweenen. De rampvolle „ kinderziekte, die zoo veele jonge bloesfems der maatschappy „ wegrukt, baande voor my nog het vreedzaam, het voor „ schuldlooze kinderen zoo bloemryk pad naar de gewesten „ der blydschap, naar de nu onzichtbaare waereld niet; maar „ zy beroofde my van de zichtbaare waereld, die voor haare „ redelyke bewooners, in dezen staat der ontwikkeling, zoo „ veele bekoorlykheden oplevert; zy geleidde my op de schrik„ wekkende paden der nachtlyk donkere treurigheid."

Welk hart is ongevoelig genoeg om hierdoor niet getroffen te zyn? En hoe aandoenlyk overtuigende is de onmiddellyk op deeze beschryving volgende spraakwending! Met het eerste gedeelte daarvan zullen wy dit bericht eindigen.

„ ô Gy, beminnende Ouders van jeugdig opluikende lieve„ lingen! laat myn droevig lot u beweegen, om de kwaadaar„ tigheid der zoo vaak betreurde kinderpest, door de verstan„ digste hulpmiddelen, door de zegenvolle inenting, die het „ verwoestend kwaad, eer het nog tot zyne volkomene ryp„ heid en kracht gekomen is, uitdryft, te ontwapenen! Van „ de duizend kinderen toch, die deze kunstbewerking onder„ gaan, sterft slechts een; en waar, waar zouden wy een voor„ werp, waar aan de kinderziekte, door inenting veroorzaakt, „ het voortreffelykst zintuig ontrukte, kunnen opnoemen?"

Geschiedenis van RAPHAËL D'AQUILLAS. *Te Leyden en te Amsterdam, by* Honkoop *en* ten Brink, Gz., 1798. *In gr. 8vo. zonder het Voorbericht*, 345 *bl.*

„ De Geschiedenis in deze bladen vervat," (dus luidt het begin des Voorberichts) „ verplaatst ons in het gebied „ van Spanje, ten tyde van PHILIP den II en III. Zy ver„ toont

„ toont ons het character van Vorst en Hoveling, met alle de „ laage streeken, kruipende vleijeryën, onbepaalde heerschzucht „ en bygeloovige zwakheid van een wellustig Hof. Zy schildert ons de onnozele dweepery der verblinde menigte, en „ meer nog de eigenzoekende schraapzucht, den wreeden „ bloeddorst, en de haatlyke vervolgdrift der Geestlykheid: „ met één woord, den gruwel der Inquisitie, in eenige aandoenelyke gebeurenissen: en onder deze, de verbanning der „ Mooren, het werkzaamste en onschuldigste gedeelte van Spanje's bewooners, met zulke levendige couleuren af, dat elk „ gevoelig Leezer de betere tyden, en de verlichte eeuw, in „ welke wy leeven, met dankbaarheid en vreugde gevoelt."

En, in de daad, dit Boek, waarvan wy de schoone Vertaaling uit het Hoogduitsch aan eene Vrouw te danken hebben, behelst de deerniswaardige Geschiedenis van eenen Jongeling, RAPHAËL D'AQUILLAS, die, met het warmste hart om zynen medemenschen van nut te zyn, met de edelste zucht om de lessen zyns braaven Vaders, *Don* RODERIKO D'AQUILLAS, tot heil zyner natuurgenooten op te volgen, geene opöffering te groot acht, om hiertoe werkzaam te zyn, en die eindelyk, onder de regeering van den lafhartigen PHILIPS den III, in de handen der bloeddorstige Inquisitie wordt overgeleverd, om tot loon zyner deugden eenen smartvollen dood te ondergaan.

Wy achten het der moeite waardig, om den korten inhoud van de Levensgeschiedenis van *Don* RODERIKO D'AQUILLAS en zynen Zoon, (in deze bladen zoo uitmuntend geschetst) aan onze Lezeren mede te deelen.

Don RODERIKO dan, die als Krygsman, voor den snooden PHILIPS den II, herhaalde reizen zyn leven gewaagd hadt, huwde daarnaa te Madrid een schoon en edelaartig meisje, *Donna* ISABELLA. PHILIPS II werdt op haar verliefd, en zocht haar, door twee zyner dienstbaare slaaven, zyn' lieveling *Don* ANTONIO *** en een Priester, tot ontrouw jegens haaren man te verleiden; daar hun dit mislukte, gaven zy *Don* RODERIKO den Koning, als eene hindernis in de vervulling zyner wenschen, op. —— PHILIPS liet hem door het vreeslyk gericht gevangen neemen; en daar dit gericht zich van eenigen zyner boeken op eene verraderlyke wyze hadt meester gemaakt, tygde het hem gevaarlyke leerstellingen tegen het Christendom aan, en deedt hem de oogen uitbranden. RODERIKO werdt eindelyk losgelaaten, en ontvluchtte met zyne Echtgenoote, in stilte, op zyn Slot, in Valentia aan den vloed Guadalaviar gelegen; terwyl ISABELLA, die nog niet van aanzoeken van 's Konings wege vrygelaaten werdt, zich, om het leven van haaren Gemaal en haare deugd te redden, onder de ruïne van eene Moskée, by het gemeld Kasteel geplaatst, verborg; naa RAPHAËL ter waereld gebracht te hebben, werdt zy zieklyk, stierf drie jaaren laater, en werdt onder die Moskée begraven. De blin-

blinde RODERIKO, die in het hart zyns Zoons niets dan edele en menschlievende gevoelens geplant hadt, ontdekte, eerst kort vóór zynen dood, aan RAPHAËL zynen levensloop, en eischte van hem, om aan de zyde zyner Moeder begraven te worden; RAPHAËL volbragt dit, en ging vervolgens na Madrid, om den bewerker van zyns Vaders ongeluk, wiens naam zyn Vader hem verzweegen hadt, op te ſpooren, en, dien ontdekkende, zich op hem daaröver te wreeken. Onder het bywoonen van een ſtierengevecht te Madrid, wordt hy verliefd, op het zien van een jong ſchoon meisje, wordt bekend met den Krygsminister *Don* ANTONIO ***, en treft in diens Dochter, SERAPHINE, het meisje aan, 't welk zyne aandacht by het ſtierengevecht tot zich getrokken hadt. Zyne vastheid van character, zyne ſtoutmoedige gehechtheid aan al wat braaf en edel was, verwekten hem intusſchen veele heimlyke vyanden; zy trachtten hem, onder ſchyn van vriendſchap, tot deelgenoot hunner ſlechte bedryven te maaken, en op hun voorſtel liet hy zich aan 't Hof brengen; hem werdt eene plaats aan dat Hof aangeboden, doch hy weigerde dezelve. Eindelyk zegenpraalde de liefde over zyn verſtand; hy viel in de ſtrikken van SERAPHINE, en huwde haar tot zyn ongeluk: want, naa verloop van twee maanden, van eene landhoeve tegen den nacht te huis komende, vondt hy den toenmaaligen Koning, PHILIPS den III, by zyne Echtgenoote, en dienzelfden avond beleedt hem *Don* ANTONIO ***, in een geſprek, dat hy de oorzaak van zyns Vaders ongeluk geweest was. RAPHAËL offerde hem aan zyne gerechte wraak op, en ging na de landhoeve te rug, om de gevolgen van deze daad rustig af te wachten; doch de berouwhebbende SERAPHINE wist hem van vervolging te ontheffen, en ſchreef hem, dat hy veilig tot zyn vaderlyk Slot konde te rug keeren, 't welk hy, naa eenigen tyd, toen niemand hem opeischte, dan ook deedt. Aldaar vondt hy de bevallige en braave ALMERINE, Dochter van SULEIMA, den boezemvriend zyns Vaders, en een' der voornaamſten van de in 't gebergte omzwervende Mooren, die door de Spanjaarden, wegens hunnen afkeer van het Christendom, allerlei vervolgingen moesten ondergaan; hy badt SULEIMA hem met dit edel meisje te vereenigen; in 't eerst werdt hem dit door SULEIMA geweigerd; doch daar RAPHAËL zich als den aanſtaanden Beſchermer der gemelde Mooren plechtig verklaarde, verbond SULEIMA eindelyk, naar de wyze zyner Vaderen op het graf van RAPHAËL's ouders, dezen Jongeling met ALMERINE. —— Eenigen tyd daarnaa verſcheen het Edict der Verbanning van alle de Mooren: RAPHAËL begeleidde zyne gekooze familie, (waaronder de nu zwangere ALMERINE) en zyne ongelukkige onderhoorigen, na Africa, om hen voor mishandeling te behoeden. De beſchryving der gruwelen, welke MELCHIOR PEREZ, de Kapitein van het Schip, waarop de verban-

bannenen overgevoerd werden, intusschen tegen deze ongelukkigen bedreef, is afgryzelyk; het scheepsvolk schondt strafloos derzelver Vrouwen en Dochters; zelfs werdt RAPHAËL's Echtgenoote door den Kapitein met schending bedreigd. Om deze schande te ontgaan, stortte ALMERINE zich in zee; RAPHAËL sprong haar naa, en de zee verzwolg haar, juist toen RAPHAËL haar grypen wilde. ALMERINE's Vader en Broeder redden hem, bemachtigden met eenige Mooren een' boot; de wind dreef hen na de Spaansche kust, en zy bragten den zich zelven onbewusten RAPHAËL in het gebergte. —— Naa zyne herstelling, waagde hy met AZAN, den Broeder van ALMERINE, een gevecht tegen de Spanjaarden, die de achtergebleevene verbannenen nog vervolgden; AZAN werdt gedood, en RAPHAËL gewond en gevangen genomen: hy werdt voor den Spaanschen Generaal geleid; doch betoonde zich onverschrokken. Toen zyne wonden genezen waren, werdt hy na de Staatsgevangenis in Madrid gevoerd, en vervolgens voor het gericht gebragt; doch hy eischte zich voor den Koning zelven te' verantwoorden. SERAPHINE, het voorgevallene met RAPHAËL ontdekt hebbende, verzocht aan den Koning zyne vryspraak. Eindelyk liet PHILIPS hem voor zich komen: RAPHAËL noemde hem den bewerker van den dood zyner Vrouw en zyns Broeders, en werdt door den Koning vrygesprooken; doch bleef op deszelfs aandrang te Madrid. Van tyd tot tyd deedt de Koning hem voorslagen om zich met *Donna* SERAPHINE te hereënigen; doch hy sloeg dit af. Onverwacht dringt SERAPHINE door een briefje by RAPHAËL aan, dat hy Madrid verlaaten zoude, want dat men zynen ondergang zocht: hy, zyner onschuld bewust, telde dit verzoek niet; doch zyn Neef *Don* ALVARO vernieuwde dit verzoek, en bragt verscheide drangredenen daartoe by; niettemin bleef RAPHAËL onverzetlyk. Eindelyk hadden de Hofcabaal en Priestereuftoet, nayverig over zyne gemeenzaamheid met den Koning, zynen val gezwooren. De vreesächtige PHILIPS hadt de Grafplaats van RAPHAËL's ouders aan een' der Priesters ontdekt; nu ging men deze graven uitroeien: RAPHAËL ylde na zyn vaderlyk Slot, doch kwam te laat; men hadt reeds de graven vermeesterd, de lyken verbrand, en SULEIMA vermoord. Nu verliet RAPHAËL dien ongelukkigen Oord; alleen door éénen getrouwen Dienaar BALTHAZAR vergezeld, ging hy na Italie, hieldt zich eenige dagen te Rome op, kwam vervolgens te Napels, en wilde zich van daar na Africa doen inscheepen, om zich voor altyd van de Christenen af te zonderen. Onder eenen vreemden naam meldde hy zich by den Napelschen Onderkoning OSSUNA aan, en verzocht een pas na Africa; doch hy was reeds by dien Onderkoning bekend, en deze, een onderneemend en heerschzuchtig Vorst, die niets vuuriger wenschte, dan het Spaansche Juk af te schudden, haalde RAPHAËL over, om zich op PHILIPS te wreeken, door de in Africa aange-

brach-

brachte Mooren te wapenen, en na Sicilie over te voeren, Gemelde Onderkoning fchilderde hem alle de voordeelen, die hun beiden daardoor te beurt zouden vallen. Zulk een grootsch ontwerp geviel RAPHAËL, hy zeilde na Africa, verzamelde eene menigte der verbannenen, en wapende hen; doch eenige dagen vóór dat hy OSSUNA den kort aanftaanden overtocht der Mooren kwam melden, was alles in Napels veranderd. Het Hof van Madrid hadt de aanflagen van den Onderkoning ontdekt; en onverhoeds werdt deze door den Romeinfchen Kardinaal KASPAR DE BORGIA, door PHILIPS als nieuwe Onderkoning beftemd zynde, op het lyf gevallen en afgezet. RAPHAËL, van dit alles onbewust, zeilde de haven van Napels in; doch werdt op bevel des nieuwen Onderkonings gevangen genomen, en met eenige Priesters na Spanje gezonden, met bevel, om hem aan de Inquifitie over te leveren: hy werdt in denzelfden Kerker gebragt, waar weleer zyn Vader gevangen gezeten hadt, en vondt, door den bloeddorftigen Inquifitie-raad, in de vreeslykfte martelingen en den fchriklykften dood, het loon voor zyne braafheid.

Het zal misfchien veele Lezers ftooten, in den grooten RAPHAËL, een *Voorftander* van het *Noodlot*, een *Beftryder* van het *Christendom*, te vinden; dan de oorzaak daarvan is vooräl toe te fchryven aan zynen afkeer van alle de euveldaaden, die hy door veele *zoogenoemde* Christenen zag bedryven. Men lette op den tyd, waarin hy leefde; op den toenmaaligen ftaat des Christendoms; op deszelfs Leeraars en Voorftanders ten dien tyde; op de geweldaadige vervolgingen, waardoor men de menfchen tot den Christelyken Godsdienst wilde dwingen: en men zal zich niet verwonderen, dat, daar RAPHAËL den waaren aart van dien Godsdienst niet hadt leeren kennen, hy zich tegen denzelven aankantte.

„ Dit houde" (en deze woorden der verdienstlyke Vertaalfter, in het Voorbericht, maaken wy de onze) „ elk *Leezer* „ onder het oog; op dat hy, door geene dwaaze volgzucht „ misleid, den edelen RAPHAËL, ook in zyne, voor hem on„ vergeeflyke, dwaalingen, nooit tot zyn voorbeeld verkieze. „ —— Dat hy liever geloove, dat de Godsdienst van het „ Euangelie het allerbest gefchikt is, om helden in de deugd, „ en van menfchen Engelen te vormen. —— En, met deze „ gezindheid vervuld, leeze hy dit fchoone Werkjen, en het zal „ hem niet fchaden."

De

De Geestelyke Don Quichot, of het Zomer Reisje van Geoffroy Wildgoose; door SMOLLET. *Uit het Engelsch vertaald, door* E. BEKKER, Wed. A. WOLFF. *IIIde Deel. In den Haag, by* I. van Cleef, 1798. *In gr. 8vo.* 254 *bl.*

Met geen minder vermaak, dan wy de twee eerste Deelen dezer Vertaaling, van welke wy in den voorleeden Jaare verslag deeden (*), geleezen hebben, lazen wy dit derde Deel, waarin *Wildgoose* en *Jerry* hunne Godsdienstige reizen voortzetten en voleindigen.

Bespottingen en teleurstellingen van allerlei aart verydelen alle de schoone gevolgen, die *Wildgoose* zich van zyne werkzaamheden beloofd hadt; schoon hy niettemin zich steeds volstandig in zyn ontwerp betoont, en dikwyls werks genoeg heeft, om den wankelmoedigen *Jerry*, die niet zelden na huis wenscht, tot verdere voortgangen aan te spooren.

Wildgoose's Prediking by de Koolmynwerkers in het Noorden van Engeland heeft, evenmin als by andere gelegenheden, den gehoopten uitslag; zelfs onder het uitspreeken eener redenvoering te Warwick, by eenen Wedloop, wordt hy gevaarlyk gekwetst; naa dit ongeluk, neemt zekere Dom. *Greenville* hem met zich na huis, en hierdoor verkrygt *Wildgoose* omgang met diens Nicht, *Miss Julia Townsend*, die hy weleer te Gloucester gezien en gesprooken hadt, en voor welk meisje hy sints dien tyd eene heimlyke liefde voedde. Door de toespraaken van den waardigen Do. *Greenville* krygt *Wildgoose* eindelyk een inzicht in het onredenmaatige en wanvoeglyke van zyn gedrag, vat het besluit op om tot zyne bedrukte Moeder weder te keeren, huwt daarnaa met gemelde *Miss Townsend*, en bevordert alzoo zyn waar geluk; terwyl *Jerry*, door zyn Ambacht, als Schoenmaaker, op nieuw met yver te hervatten, zyne verstoorde Vrouw weder met zich bevredigt.

Eene aaneenschakeling van zonderlinge voorvallen maakt, zoo wel als een aantal characters- en levens-schetsen van verscheide persoonen, die *Wildgoose* als reiziger ontmoet, ook dit Deel tot eene aangenaame leezing zeer geschikt; en wy kunnen niet naalaaten de verdienstlyke Vertaalster, over haaren met smaak uitgevoerden letterarbeid in dezen, ons genoegen te betuigen.

De Zedenles of Godsdienstige grondstelling, die de vernuftige SMOLLET uit dit geheel verhaal aan het einde des Werks afleidt, is deze: „ Overal, waar geene halstarrigheid de genadige oogmerken der Voorzienigheid wederstaat, noch hoog- „ moe-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798. bl. 645.

„ moedig gehecht blyft aan een verkeerd gedrag, zien wy, dat „ zy meermaalen zich bedient van onze driften, dwaalingen, en „ jeugdige misslagen, om ons welzyn te bevorderen, en ons „ op te leiden tot gelukzaligheid."

De Bloedverwanten, Blyspel, gevolgd naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE, *door* P. G. Witsen Geysbeek. *Te Amstel. dam, by* H. van Kesteren, 1798. *In 8vo.* 152 *bl.*

Schoon wy dit Blyspel niet onder de fraaiste Tooneelstukken van den beroemden KOTZEBU mogen rangschikken, is het ons echter by de leezing wel bevallen, als zynde een naar waarheid geschetst tafereel der gewoone gedraagingen van bloedverwanten omtrent elkanderen, die zich door de fortuin in onderscheidene standen geplaatst zien. Drie Broeders worden hier voornaamlyk geschetst; *Hans*, *Pieter* en *Gottlieb Volmoed*. De laatste, een Vorstlyk Raadsheer zynde, laat zich vry wat voorstaan op zyne waardigheid en geldmiddelen, en behandelt zynen Broeder *Hans* (die hier als een *Boer* voorkomt) op eene vernederende wyze; ook wordt *Pieter*, die onverwacht uit Indië in zyn Vaderland te rug keert, en, schoon in 't bezit van zeer veele schatten, zich zeer arm veinzende, als zoodanig by zyne Broeders onderstand en herberging vraagt, zoo wel door *Hans*, als door *Gottlieb*, norsch behandeld en afgewezen; doch naderhand, wanneer zy ontdekken dat deze *Pieter* in de daad zeer ryk is, wordt hy door alle zyne bloedverwanten gevleid en hoog geroemd. En daar de Vrouw van *Hans* eertyds alles aangewend hadt, om een huwlyk van haaren braaven Zoon *Anthony*, met de beminlyke Dochter van *Pieter*, te beletten, doet zy nu haar best, om *Pieter's* toestemming tot dezen Echt te verkrygen; terwyl ook *Gottlieb* zich over zyn gehouden gedrag jegens *Pieter* op eene laffe wyze zoekt te verontschuldigen, en wel wenschte zynen Zoon *Max* aan *Pieter's* Dochter uit te huwen, die echter door laatstgemelden voor den getrouwen *Anthony* bestemd blyft. Zeer bevallig geplaatste tusschen-omstandigheden en zonderlinge charactertrekken (waaronder ook de nieuwsgierigheid naar 't politieke van *Hans*) versieren en veraangenaamen niet weinig dit Blyspel; byzonder aartig komt, aan 't einde van 't zelve, een drom van Persoonen ten voorschyn, die zich, als Neeven en Nichten, in *Pieter's* gunst komen beveelen, en als om stryd hunne vermaagschapping met hem trachten aan te toonen.

Eene uitvoerigere schets van het Spel zelve gedoogt ons bestek niet; doch wy oordeelen, dat deze weluitgevoerde Vertaaling, als eene bydrage tot leering en onschuldig vermaak, voor het Nederduitsch Tooneel zeer geschikt is.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

J. D. MICHAËLIS *Nieuwe Overzetting des Ouden Testaments, met Aanmerkingen voor Ongeleerden. In het Nederduitsch overgebragt. Deel XXI, XXII. Te Dordrecht, by* A. Bluſſé en Zoon, 1798. *In gr. 8vo.* 213 *en* 224 *bl.*

Tot ſlot van ons berigt, aangaande des geleerden Ridders letterkundigen arbeid aan het Oude Verbond, voegen wy deeze beide Deelen te zamen, omdat dezelve de twaalf, dus genoemde, *Kleine Profeeten* in zich bevatten. Van 's Mans Vertaalinge en Aanmerkingen willen wy, ginds en elders, iets ter proeve opzamelen. Al aanſtonds bepaalt zich onze keuze tot de ſchilderagtige beſchryving van den hongersnood, door een vreezelyken zwerm Springhaanen veroorzaakt, te vinden by JOËL, H. I: 5, enz. „ Ontwaakt, gy dronkenen, weent 5
„ en huilt gy liefhebbers des wyns, weent over het
„ druivenſap, want hy zal uwen mond ontbreeken. |
„ Een groot en ontelbaar volk overtrekt myn land, 6
„ zyne tanden zyn als leeuwentanden, en zyne oog-
„ tanden als die der leeuwinnen; | het verwoest 7
„ myne wynſtokken, het maakt myne vygenboomen
„ tot verbroken takken, het knaagt ze af, dat zy

„ ter

vs. 6. „ een groot en ontelbaar volk] De Springhaanen. Hunne tanden zyn wezenlyk zeer ſcherp: nogthans is de dichterlyke uitdrukking, die ze met leeuwentanden vergelykt, eene dichterlyke vergrooting.

„ *oogtanden*] De voortanden, waarmede menſchen of dieren byten, tegen de baktanden overgeſteld, waarmede men enkel fyn maakt."

vs. 7. „ De zwermen van Springhaanen knaagen de boomen wezenlyk zo af, dat 'er niets dan de witte takken, van den eetbaaren bast ontbloot, ſtaan blyven, die dan, gelyk ieder tuinier begrypt, verdorren en ſterven moeten."

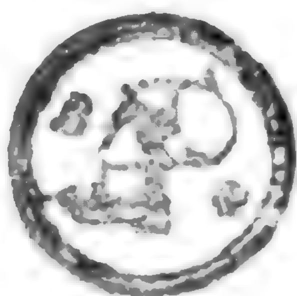

„ ter aarde vallen, en hunne takken wit ſtaan. l
8 „ Schrei als eene jongvrouw, die over den bruide-
9 „ gom haarer jeugd rouwklederen aantrekt. l Meel-
„ öffer en dranköffer ontbreeken in Gods huis, de
10 „ Priesters, Jehova's dienaars, treuren, l het veld
„ is verwoest, het land treurt, de wyn verdroogt,
11 „ de olie treurt, l de akkerlieden ſtaan beſchaamd,
„ de wyngaardeniers treuren, om tarw en garst,
12 „ want het veld geeft geen oogst; l wynſtok en vy-
„ genboomen ſtaan ſchraal, granaaten, palmboomen,
„ appelboomen, en alle boomen op het veld zyn
„ verdord, beſchaamd heeft de vreugde zig van de
„ menſchen wegbegeeven. l
13 „ Verbergt u, treurt, gy Priesters, weent gy die-
„ naars des altaars, gaat in den voorhof, brengt den
„ nacht in rouwkleden door, gy dienaars mynes
„ Gods, want meelöffer en dranköffer ontbreeken in
14 „ den tempel uwes Gods. l Heiligt een vasten, roept
„ een boetdag uit, laat de ouden en alle inwoonders
„ des lands tot het huis van Jehova uwen God za-
15 „ menkomen, en roept tot hem. l ô Wee, welk een
„ dag! De dag van Jehova komt, als eene verwoes-
16 „ ting van den Allerhoogſten. l Voor onze oogen
„ wordt ons de ſpys weggenomen, vreugde en ge-
17 „ neugte verdwynen uit het huis onzes Gods. l De
„ koornhoopen verminderen onder het verſchoppen,
„ de ſchuuren worden verwoest, de voorraadhuizen
„ verbroken, dewyl de hoop van den oogst vervalt. l
18 „ Hoe brult het vee! hoe onrustig zyn de runderkud-
„ den,

vs. 9. „ Daar niets is, brengt ook niemand een offer."

vs. 17 „ *De koornhoopen verminderen onder het verſchoppen*] Als men Koorn op de vloer gelegd heeft, dan moet men het, om het voor den worm of andere gebreken te bewaren, dikwerf omſchoppen; of, gelyk de huisman het noemt, omzetten; doch zo 'er de koornworm in gekomen is, dan is het by elk omzetten minder. Of ditmaal de vermindering van den koornworm, of van de, zelfs in de Koornzolders indringende, ſpringhaanen, ontſtaat, kan ik niet zeggen."

vs 18 „ *ook de ſchaapskudden gevoelen deze landplaag.*] Dit is meêr dan het voorige: de ſchaapen zyn zeer vergenoeglyke dieren, en met het voedzel, dat hun de armſte, zandige ſtreeken aanbieden, te vreede; zy bekomen zelfs in zandig land 't best,

„ den, dewyl het aan weide ontbreekt! ook de
„ schaapskudden gevoelen deze landplaag. | Tot u, 19
„ Jehova, roep ik, want het vuur heeft de dreeven
„ der woestyn verteerd, en de vlam alle boomen op
„ het veld. | Ook het wild roept tot u, want de 20
„ wellen zyn verdroogd, en vuur heeft de dreeven
„ der woestyn verteerd. |
„ Blaast te Zion op de trompet, blaast alarm op II. 1
„ mynen heiligen berg, laat alle inwoonders des
„ lands beeven, want de dag van Jehova komt! hy
„ is naby! | een dag der duisternis en des midder- 2
„ nachts, een bewolkte en droeve dag: als eene
„ schemering spreidt zig over de bergen een groot
„ en magtig volk uit, hoedanig 'er by menschen
„ geheugen niet geweest is, en in laate tydperken
„ niet zal wederkomen. | Voor hetzelve gaat een 3
„ vuur, agter hetzelve verteerende vlammen, voor
„ hetzelve is het land als een paradys, en agter
„ hetzelve als eene verteerde woestyn, waarin het
„ niets overlaat. | Deszelfs gezigt gelykt der paar- 4
„ den,

't best, en eene te vette weide is hun niet dienstig. Maar ook voor dit vergenoeglyke schaap laat de zwerm van springhaanen geen voedzel over."

vs. 19, 20.] „ By de plaag der springhaanen en van ander ongedierte schynt nog een nieuw kwaad, eene zeer groote droogte en hette, gekomen te zyn: dit is juist het Weder, dat voor het gebroed van springhaanen, kevers, enz. gunstig is.

„ Of *vuur* en *vlam* hier eigenlyk genomen worden, of voor eene brandende hette staan, kan ik niet zeggen. By groote droogte, die alles op het veld in hooi verandert, pleegt, inzonderheid in het Zuidelyk Asiën, dikwyls door verwaarloozing in het verdorde gras vuur te ontstaan, dat zig veele mylen ver verspreidt, en veld en bosch verteert."

vs. 2.] „ De zwermen van springhaanen in Asiën en Africa verduisteren in de daad, gelyk dikke wolken de Zon, en maaken eene schemering. Dit is schilderächtig afgebeeld, maar toch zo, gelyk het ons ook Reisbeschryvers, welken die zwermen van springhaanen gezien hebben, zonder alle dichterlyke vergrooting, verhaalen. Wanneer zulk een zwerm van springhaanen over heuvels of bergen trekt, en tusschen dezelven en de zon komt, dan ziet men onder hem de schaduw even eens voortgaan, als wanneer de wolken voorttrekken, en gemeenlyk eene nog meêr duistere schaduw."

vs. 4. „ *Deszelfs gezigt gelykt der paarden*] Eene by de Ooster-

5 „ den, en zy loopen als ruiters, | op de bergen
„ springen zy met een gedruis, als waren het oor-
„ logswagens, of als wanneer 'er vuur onder de
„ stoppels komt, als een magtig volk, tot den oor-
6 „ log toegerust. | Voor hetzelve beeven de vol-
7 „ ken, en ieders gezigt is treurig. | Als helden loo-
„ pen zy, en als krygslieden beklimmen zy de
„ muuren, ieder gaat regt voor zig uit, en niemand
8 „ komt een ander in den weg. | De één raakt den
„ anderen niet, als een held gaat hy regt toe, zy
„ vallen door de wapenen, maar zy breeken den
9 „ togt niet af. | Zy loopen in de steden en op de
„ muuren, en komen in de huizen door de veng-
10 „ sters, als de dieven. | Voor dezelven beeft de Aar-
„ de, en siddert de Hemel, Zon en Maan worden
„ duister en de Starren laaten hun licht niet schy-
11 „ nen. | Jehova's donder klinkt voor zyn heir, want
„ zyn leger is zeer groot, en magtig, dat zyne be-
„ vee-

terlingen zeer gewoone vergelyking, die eigenlyk van den kop des springhaans ontleend is, welke met den kop van 't paard eene gelykheid heeft."

vs. 5. „ Daar een zwerm springhaanen in de lucht vliegt, hoort men beneden een sterk gedruis."

vs. 7. „ Enkel vergelykingen der springhaanen, die ook by andere dichters van Asiën in gebruik zyn. 't Is geene spreekwys, geene vergrooting, maar eene eigenlyke waarheid, dat zy altyd regt voor zig uit vliegen, jaa zelfs, wanneer ze nog geene vleugels hebben, regt uit kruipen, meêr dan men van het dapperste en onverwinnelykste leger verwagten zal. *Als zy* nog kruipen, maakt men, om de akkers te beschutten, kuilen, legt daar takken of stroo in, en steekt het in brand: maar de springhaan, wiens voorste gestadig van den volgenden verdrongen wordt, gaat zo regelregt in dit vuur, dat het zomwylen van de menigte der springhaanen uitgebluscht wordt."

vs. 9. „ *door de vengsters*] Men moet zig hier geene glazen vengsters voorstellen, door dezen zou een zwerm springhaanen zekerlyk niet kunnen indringen, maar die hadden de Ouden ook niet: vengsters waren by de Hebreeuwen enkel openingen in den muur, waar door lucht en licht in het vertrek kwamen, en die men, om de hitte der zon te keeren, met traliën, of luiken, bezette."

vs. 11.] „ Het gedruis van een vliegenden zwerm springhaanen wordt met een donderslag vergeleeken."

„ veelen uitvoert: de dag van Jehova is groot en
„ vreezelyk, wie kan denzelven afmeeten!"

Uit den zelfden Profeet willen wy nog overneemen de vermaarde Voorzegging, H. III: 1, enz. en des Ridders aanmerkingen op dezelve. „ Doch naa 1
„ dezen tyd zal het geschieden, dat ik mynen geest
„ over

vs. 1. „ *naa dezen tyd*] Zoo het voorgaande in den tyd der Machabeën behoort, dan blykt het duidelyk, (niet misschien enkel uit de uitdrukking, *naa dezen tyd*, die zekerlyk eene zeer uitgestrekte betekenis zou kunnen hebben, maar ook uit de zaak zelve) dat deze belofte van eene uitgieting van den heiligen geest in meer afweezige, en laatere tyden gaan moet: want in 't eerste Boek der Machabeën treffen wy niet slegts in 't geheel geen Profeet aan, maar *Cap.* IX: 27. XIV: 41, spreekt ook de Schryver uitdrukkelyk zo, als of 'er toen geen Profeeten geweest waren. 't Is waar, dat Josephus van Joannes Hyrcanus, een Zoon van den Vorst Simon, zegt, dat hy een Profeet geweest is, en in het heiligdom eens eene Goddelyke stem gehoord heeft; ik ben ook geheel niet gezind, om het te loochenen. Maar *één éénige Profeet* is nog geene vervulling van 't geen in ons en het volgende vers staat, daar de gaaven der voorzegging als zeer gewoon en byna overdaadig uitgedeeld beschreeven worden.

„ Petrus verklaart deze plaats, *Handel.* II: 16 — 21, van de uitstorting des heiligen geestes op den Pinksterdag. Wie zelfs geen Christen was, die zou nogthans billyk moeten zeggen: zy is daar of vervuld, of het is eene valsche voorzegging. In een nog meêr verwyderden toekomenden tyd eene vervulling te verwagten, zou daarom in het ongelooflyke vallen, dewyl men naauwlyks begrypen kan, hoe 'er van den tyd der Machabeën een sprong in een, ten minsten omtrent 2000 jaaren van hun verwyderden, nog niet verscheenen, toekomenden tyd geschieden zou, waarby alle de veel grootere lotgevallen der Israëliten, de verwoesting van Jerusalem onder Titus Vespasianus, en de verstrooijing der Jooden, die reeds 1700 jaaren geduurd heeft, wierden overgeslagen. Wie dit doen kan, Jood of Christen, die verwagte de vervulling nog."

„ *Menschen van allen staat, geslacht, ouderdom en volk*] Letterlyk, *over alle vleesch*, (dit is geen Duitsch) 't is dan beter Duitsch, *over alle menschen*. Doch dewyl niet alle menschen, niet zy, die onder de daarna volgende Goddelyke oordeelen van straf liggen, den heiligen geest bekomen zullen, zo is dit hier, *over allerlei menschen*, *over menschen van alle soort*. Deze uitdrukking had ik kunnen zetten, maar zy had in myn gehoor een

„ over menſchen van allen ſtaat, geſlacht, ouderdom
„ en volk zal uitſtorten: uwe Zoonen en uwe Dog-
„ ters zullen voorzeggen, uwe Ouden droomen heb-
2 „ ben, en uwe jongelingen gezigten zien: | ook
„ over knegten en meiden zal ik dan mynen geest
„ uitgieten. |
3 „ Schrikkelyke tekenen zal ik aan den Hemel en
„ op de Aarde geeven, bloed, vuur, en opklimmen-
4 „ de rookpilaaren, | de Zon zal verduisterd, en de
„ Maan

een wangeluid; ik gebruikte daarom eene omſchryving, en ontleende dezelve uit het geen terſtond volgt.

„ Op meêr tyden zyn 'er profeetiſche gaaven uitgedeeld: maar nooit zo algemeen, zo zonder onderſcheid van ouderdom, ſtand, geſlacht en volk, als zedert den eerſten Pinkſterdag van het N. Testament."

vs. 3. „ Eene afbeelding van een vreezelyken Oorlog, waar in men vooral bloed, vuur van in brand geſtooken ſteden, en rook ziet, die in pilaaren hemelwaarts opklimt."

vs. 4. „ Eene dichterlyke afbeelding van een verſchrikkelyk onweder: alleenlyk is dit onweder geen eigenlyk onweêr, geene donderbui, die in een uur voorby gaat, maar, als ik het zo noemen mag, een ſtaatkundig onweêr, eene donderbui, die volken treft, en hen verwoest. Dichters ſpreeken gemeenlyk op deze wyze, zelfs onze, doch in onrym kan ik dit niet zo volkomen kenbaar maaken.

„ Dit onweder wordt nu beſchreeven, gelyk het aan 't oog voorkomt, ſlegts met wat verhoogde kleuren. Wanneer 'er een zwaar onweêr in aantogt is, dan bedekt zig gemeenlyk eerst de Zon in eene langzaame duisternis; deze afbeelding komt met de Natuur ten vollen overëen; de Maan verändert dan, *doorgaans*, grootelyks haare gedaante, by voorbeeld: *komt ons* in 't geheel niet voor, eene ronde, maar ik weet niet welke wonderlyke en misvormige, en alle minuten eene andere gedaante te hebben. De Dichter voegt daar nog iets by, dat ik nimmer in de Natuur heb waargenomen, dat zy 'er zeer bloedrood uitziet. Dit heb ik menigmaal gezien, dat de witte zilverkleurige Maan by aannaderende onweders eene geele kleur door de wolken aanneemt: mogelyk is dit beeld daarvan ontleend, en, gelyk de dichterlyke taal doet, de zaak wat vergroot, *geel en bloedrood*, inzonderheid dewyl 'er van bloed vergieten, 't geen de bloedroode Maan betekenen moet, geſproken wordt."

„ *de groote en ſchrikkelyke dag van Jehova*] zyn oordeeldag."

vs. 3, 4.] „ Tot hier toe heb ik alleen den letterlyken zin van

„ Maan bloedkleurig worden, eer de groote en
„ schrikkelyke dag van Jehova komt, | doch die 5
„ den naam van Jehova zal aanroepen, zal behou-
„ den worden, want 'er zal een behouden overblyf-
„ zel, gelyk Jehova beloofd heeft, te Zion en Je-
„ rusalem, en onder de overigen zyn, die Jehova
„ 'er zal by roepen. | "

Uit den Profeet MICHA zullen wy de volgende plaats, die gemeenlyk, en ook door MICHAËLIS, als eene voorzegging van den MESSIAS wordt opgevat, overneemen.

van deze Verzen verklaard; maar de verklaaring der zaak is nog twyfelachtig. De hier beschreeven oorlogen kunnen die zyn, welke met de Syrische koningen van Antiochus Epiphanes af gevoerd zyn, en dit schynt de zamenhang van het volgende Capittel te vorderen; doch het zou ook de zogenoemde Joodsche oorlog, d. i. de opstand der Jooden tegen de Romeinen, kunnen zyn, waarin Jerusalem verôverd en verwoest wierd. Maar dit moet ik in geenen deele met het volgende Capittel, 't welk daarênboven nog met de woorden, *in die dagen*, en *om dien tyd*, begint, overêenbrengen. Ik geef dus aan het eerste nog de voorkeur, en gaarne had ik de drie laatste Verzen van ons Capittel tot het volgende Capittel getrokken; doch ik vreesde, dat daarmede, in eene nog twyfelachtige zaak, het oordeel der Leezers te veel met vooroordeel werd ingenomen."

vs. 5.] „ De verklaaring van dit Vers hangt ook van die vraag af. Wanneer 'er van den Syrischen oorlog gesproken wordt, dan zyn het de op God vertrouwende Machabeesche legers, die den naam van Jehova aanroepen: maar wordt 'er van den oorlog tusschen de Jooden en Romeinen gesproken, dan zyn het wel niet de Christenen in 't algemeen, want de voorzegging betreft al te klaar het Joodsche volk, maar de in Christus geloovende Jooden te Jerusalem, die wezenlyk behouden wierden, en na Pella vlooden."

„ *de overigen, die Jehova 'er zal by roepen.*] 't Is buiten twyfel, dat 'er van bekeerde Heidenen gesproken wordt: maar in welken tyd zy geplaatst moeten worden, of in den tyd van Christus, of van den tyd van Joannes Hyrcanus af tot op Christus, in welken niet alleen veele duizenden uit vreemde volken zig tot den waaren God bekeerd hebben, maar ook de Joodsche Godsdienst in meêr dan één land op den throon geklommen is, hangt wederom van de vraag omtrent den oorlog af."

V. 1 men. „ En gy Bethlehem, Ephratha, zo klein; „ dat gy geen geslacht in Juda zyt, uit u zal my „ een voortkomen, die beheerscher van Israël „ worden zal, wiens geslacht reeds in de oudste
2 „ tyden beroemd is geweest. | Daarom zal hy „ ze

vs. 1.] „ Ik weet dit Vers niet anders te verstaan, dan dat het Israëlitische volk een groot Koning te Bethlehem zal geboren worden; en hoewel 'er, *Matth.* II: 5, 6, geen woord tot uitlegging van onzen text stond, zo zou ik toch gelooven, dat 'er van Christus gesproken wordt, van den Christus, die onder de regeering van Herodes gebooren is. De gansche draad der voorzegging van 't voorige Capittel leidt my op hem, en op den tyd zyner geboorte."

„ *Bethlehem*, *Ephratha*] Ephratha is de oude, *Gen.* XXXV: 16 voorkomende, naam dezer kleine Stad. Dezelve wordt 'er hier bygevoegd, om alle dubbelzinnigheid voor te komen, want men vond nog een ander Bethlehem in Palestina, dat tot den stam van Sebulon behoorde, *Josua* XIX: 15."

„ *zo klein*, *dat gy geen geslacht in Juda zyt*] De stammen der Israëliten wierden wederom in geslachten verdeeld, waar van ieder zyn hoofd had, gelyk een stam zyne Vorsten van den stam; doch om zulk een geslacht uit te maaken, wierd een zeker getal van hoofden veréischt. Zoo een dorp of stad die niet had, dan wierden 'er meer steden of dorpen byéén getrokken, en hadden in gemeenschap slechts één hoofd van het geslacht. *Mos. Recht*, § 46."

„ *uit u zal my een voortkomen*, *die beheerscher van Israël worden zal*] Bethlehem had reeds eertyds aan het Israëlitische volk een groot Koning, David, gegeeven; het zal deze eer voor de tweede maal hebben. Jerusalem is onderdrukt; daar is de laatste rechtmaatige regeerder van Israël ten uitersten mishandeld: maar onder denzelfden dwingeland, die Jerusalem veroverd had, wierd te Bethlehem de Messias gebooren."

„ *wiens geslacht reeds in de oudste tyden beroemd is geweest.*] Een uit het oude beroemde geslacht van David."

vs. 2. „ *Daarom zal hy haar ten prooi geeven*] *Hy*, is hier *God*. Aan wien God haar ten prooi zal geeven, ziet men uit den Profeet niet: vraagt men het de Geschiedenis, dan zyn ze den veroveraar, wiens belegering in 't voorige Vers vermeld was, den gruwelyken dwingeland Herodes, ten prooi gegeeven, die in het tweede jaar naa de geboorte van Jesus, met agterlaating van voetstappen, die genoeg met bloed besprengd waren, stierf."

„ zy-

„ ze ten prooi geeven, tot dat eene moeder van
„ kinderen gebaard zal hebben: dan zullen zyne
„ overige broeders zig tot Israël bekeeren. l Hy zal 3
„ staan, en van Jehova gesterkt, hoogmoedig op Je-
„ hova zynen God, hen regeeren, en zy zullen terug
„ komen: want omtrent dien tyd zal hy groot en
„ beroemd zyn tot aan het einde der aarde. l "

„ *zyne overige broeders*] De heidenen, die als menschen reeds broeders der Israëliten waren, maar nu door hunne bekeering ook in een geestlyken zin hunne broeders zullen worden. Wy hebben toch in de daad den waaren, ouden Israëlitischen Godsdienst aangenomen, en zyn de geloofsbroeders der Jooden geworden."

vs. 3.] „ 't Geen hieraan volgt, is eene beschryving van het Ryk van Christus, welke mogelyk op tyden ziet, die nog toekomende zyn."

„ *en zy zullen terug komen*] Volgens de Joodsche punten: *en zy zullen woonen*."

Genoeg oordeelen wy deeze proeven van 's Ridders oordeelkunde en geleerdheid, om onze Leezers ter nadere bekendwordinge met 's Mans Vertaaling en Aanmerkingen uit te lokken. Met onze aankondiging van den geleerden arbeid, aan het N. Verbond besteed, zullen wy niet draalen.

JOANNIS VAN VOORST Oratio de Scriptorum veterum Christianorum Studio prudenter ac liberaliter excolendo, publice habita die 1 Junii 1799; cum ordinariam Antiquitatis Christianæ et Historiæ Dogmatum Professionem in Academiâ Lugduno-Batavâ auspicaretur. Lugduni Batavorum, apud *S. et J. Luchtmans*. 4to. pagg. 67.

De Hoogleeraar VAN VOORST, die voor twee jaaren vrywilligen afstand deed van zyne plaats als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelyke Geschiedenissen te Franeker, om den post van Leeraar in de Hervormde Gemeente te Arnhem waar te neemen, aanvaardde in dit jaar eenen nieuwen post, hem door de Curatoren der Leidsche Hooge Schoole opgedragen; het Hoogleeraarschap in de *Oudheden der Christen-Kerke, en de G-*

Geschiedenis van derzelver Leerstukken, en maakte, op den 1sten van Zomermaand deezes jaars, eenen aanvang van zynen nieuwen dienst, door het doen eener Redenvoeringe over *het voorzichtig maar tevens met eenen vryen geest beoefenen der oude Christen Schryveren.* Van deeze moeten wy hier eenig bericht geeven.

Na in de Inleiding zyn genoegen verklaard te hebben over zyne beroeping tot eenen post, gelyk dien, welken de deerlyke toestand der zaaken te Franeker hem voor twee jaaren had doen verlaaten, komt de Hoogleeraar tot zyn onderwerp.

Door oude Christen Schryveren verstaat hy (*), die, van het begin van den Christelyken Godsdienst tot op de tyden der Hervorminge in de zestiende Eeuwe, de gedachtenis der dingen, welke tot de zaak van dien Godsdienst behooren, tot ons hebben overgebragt; niet alleen de Oudsten, die vóór EUSEBIUS leefden, maar ook die laater, ieder op zyne wyze, de Leer, Instellingen, Plechtigheden, enz. der Christenen van voorgaande tyden, of opzetlyk te boek gebragt, of in het voorbygaan hebben aangeroerd en opgehelderd.

De nuttigheid van het beoefenen deezer Schryveren (hoezeer sommigen by de melding daarvan den neus opschorten) wordt vervolgens aangetoond, zo met betrekkinge tot andere stukken, als wel voornaamelyk met opzicht op de Geschiedenissen, zo Kerkelyke als Waereldlyke, op de Geschiedenis van Konsten en Weetenschappen, op de Kennis der Christelyke Oudheden, en in het byzonder op de Godgeleerdheid: niet alleen wat aanbelangt den vorm der Christelyke Leere, maar ook in het beoordeelen en behandelen dier Geschilstukken, welke de Christenen onderling zo deerlyk verdeelen, en waaromtrent de eene party zonder ophouden zich beroept op *Kerkelyke Overleveringen*, waarvan men geen hairbreed zoude mogen afwyken.

Wel erkent de Hoogleeraar (†), dat de Kennis der waare en zaligmaakende Leere uit de zuivere bron der Gewyde Boeken moet geput worden. Het gezach en oordeel van oude Geleerden of Vergaderingen moet ons in geloofszaaken niet beheerschen. Maar zy wyzen toch niet zelden den wech tot het wel verstaan der meening van CHRIS-

TUS

(*) *Pag.* 6. (†) *Pag.* 15.

TUS en van de Apostelen. By de alleroudsten vooral, die omtrent de tyden der Apostelen leefden, ziet men, in veele gevallen, hoe men in die eeuwe veele spreekwyzen der Schriftuure verstond, en hoe men dacht over de voornaamste hoofdstukken der Christelyke Leere. — By het leezen van laatere Schryveren, vooral zedert de tyden van ORIGENES, ontdekt men insgelyks, dat verscheiden gevoelens in of omtrent onze dagen voor nieuw zyn opgegeven, welke door de Ouden meermaalen en somtyds beter waren voorgesteld. Dit wordt met het voorbeeld van den beroemden KANT opgehelderd: waaromtrent evenwel de Hoogleeraar dienstig heeft geoordeeld, hetgeene hy, in zyne Redenvoering, eenigzins algemeen had uitgedrukt, in eene Aantekening, wat nader te bepaalen. — Ook heeft het leezen der Ouden zyne nuttigheid in het naspooren van de waare leezing der Gewyde Boeken, en vooral in het bewyzen van derzelver Echtheid en Gezach. Misschien zal men denken, dat de arbeid van GROTIUS, LARDNER, LESS, en van veele anderen, dit werk overtollig gemaakt hebbe. Maar voor hem, die de zaak, met eigene oogen, tot in den grond, wenscht te doorzien, blyft nog altoos genoegzaame stof tot naleezing, en somtyds tot verbetering, over: en zelfs uit boeken, welke over het geheel weinig achting verdienen, gelyk de zogenaamde *Acta Sanctorum*, kan men wel eens iets van aanmerkelyk belang ontdekken.

De Schryver is evenwel de man niet, die wil, dat men de Ouden blindling volge, of een ingewikkeld geloof geeve aan hetgeen zy voordraagen. Men moet hier, gelyk overal, *Voorzichtigheid* gebruiken, om het echte van het onechte, het zuivere van het vervalschte, te onderscheiden en te schiften; vooral daar ook Geleerden, zo onder de Ouden als onder de Laateren, zich niet zelden door ondergesteken werken van bedriegers hebben laaten misleiden. En wanneer al de Echtheid en Oudheid van eenig Werk ontegenspreekelyk is, dan maakt het nog een groot onderscheid, of het in zyne oorspronglyke taal is tot ons gekomen, dan of wy enkel eene vertaaling hebben. De laatste kan, zo door de onkunde als door de partyzucht des Overzetters, zeer gebrekkig zyn. Ongelukkiglyk zyn de voorbeelden daarvan in geen vak der Weetenschappen sterker en menigvuldiger. — Waar ook deeze zwaarigheid niet is, behoort men te letten op den tyd, waarin ieder werk geschreven werd. Hierop is niet genoeg

acht

acht gegeven in veele Verzamelingen, „ waarin verstrooi-
„ de en van alle kanten byeen gezochte aanmerkingen,
„ over de denk- en handelwyze der Ouden, onder by-
„ zondere hoofdstukken voorgedragen, maar dikwyls
„ dingen, die tot verschillende tyden en plaatzen be-
„ hooren, zodanig onder een gemengd worden, dat
„ veele leezers, daardoor bedrogen, zich verbeelden,
„ dat leerstellingen, welke slechts tot zekere tyden
„ bepaald, of hierendaar aangenomen waren, algemeen
„ en overal in kracht zyn geweest (*)," — Het spreekt van zelve, dat men, om het rechte nut te trekken uit de Werken der Ouden, ook van de echte leezing moet verzekerd zyn, en daarover weeten te oordeelen. —— Vooral komt voorzichtigheid te pas omtrent die plaatzen, waarin gezegden der Schriftuure aangehaald worden. Behalven dat de Ouden zelven die aanhaalingen veeltyds deeden uit hun geheugen en zonder veel naauwkeurigheid, zyn ook veele van die plaatzen door volgende Afschryvers veranderd naar den Latynschen tekst; zodat zy nu niet de leezing van eenig oud Handschrift bevatten, maar van veel laatere tyden. —— Heeft men de waare leezing al gevonden, dan is nog de vraag, hoe men de woorden der Schryveren te verstaan hebbe. De plaats, alwaar, de tyd, waarin zy leefden; hunne eigene geaartheid, bekwaamheid, de leer, waarin zy opgevoed werden, de Gezindheid, welke zy waren toegedaan, maaken hier een onderscheid, dat men vooral niet moet uit het oog verliezen. Zeker is het, dat veele Kerkelyke woorden (b. v. *Natuur*, *Weezen*, *Zelfstandigheid*, *Eensweezens*) niet altoos het zelfde betekend hebben. Sommige Schryvers zyn ook wel eens van gevoelen veranderd: van TERTULLIANUS weet men, dat hy in zynen ouderdom *den Montanisten* was toegedaan. ORIGENES had in gevorderden leeftyd eene geheel andere wyze van voordragt dan in den bloei zyner jaaren. —— De Geleerden, welken, in de tweede eeuwe, uit het Heidendom, tot den Christelyken Godsdienst overkwamen, behielden, grootstendeels, de wyze van redenkavelen, welke zy in de Schoolen der Redenaaren en der Wysgeeren geleerd hadden. [Men mag hier wel byvoegen een goed gedeelte hunner wysgeerige stellingen, welke zy meenden

(*) *Pag.* 34.

den met hunne nieuw-aangenomen Leer te kunnen doen ſtrooken.] Inzonderheid geldt dit omtrent de Platoniſche Wysgeerte, welker kennis daarom van het grootſte aanbelang is. — By dit alles komen nog de zogenaamde *Oeconomiſche* wyze van zintwisten, waarby de Schryvers veeltyds minder hunne waare gedachten voordraagen, dan hetgeene zy tot bereiking hunner oogmerken dienſtig oordeelen; de dikwyls figuurlyke uitdrukkingen, welker letterlyke opvatting den Leezer geheel van den wech zoude brengen; en eindelyk het vermengen van fabelachtige vertelſelen met de verhaalen van waare gebeurtenisſen.

Redenen genoeg, zal men zeggen, om in het leezen der oude Schryveren *Voorzichtigheid* te gebruiken; maar, in de tweede plaatze, moet dit ook geſchieden met eenen *Vryen Geest* (*). —— Het doorwroeten dier Schryveren, moet zelfs hen, welken meest aan derzelven kennisſe gelegen is, het beoefenen der beſchaafde letteroefeningen, der byzonderlyk zogenoemde Griekſche en Latynſche Schryveren, de bronnen van geleerdheid en ſierlykheid, niet doen verwaarloozen. —— De eerstgemelden moeten niet beſchouwd worden als voorzien van een gezach, hetgeen ons eigen oordeel aan banden zoude leggen. — Men moet hen leezen zonder partyzucht, zonder aanmerking der gezindheid, welke zy waren toegedaan, of der gevoelens, welke zy leerden, zelfs dan, wanneer zy verſchillen van de onze of de doorgaans aangenomene, en geheel van de waarheid ſchynen af te wyken. ——
„ Niet zelden vindt men een aanmerkelyk verſchil van ge-
„ voelens, ook onder de voor rechtzinnig gehouden God-
„ geleerden. Meermaalen heeft men gevraagd, (om dit
„ als een voorbeeld by te brengen) wat de oudſte Leer-
„ aars, die naast aan de tyden der Apostelen kwamen,
„ gedacht hebben omtrent de verhevener natuur van CHRIS-
„ TUS. Dat alle Christen-Schryvers, welken bloeiden
„ van den dood der Apostelen, tot op de tyden, waarin
„ de Christelyke Godsdienst eerst doordrong tot in de
„ Schoolen der Wysgeeren, en welker Werken nog in
„ weezen zyn, eene meer dan menschlyke en waarlyk
„ Godlyke natuur aan CHRISTUS hebben toegeſchreven,
„ hebben geleerde Mannen, met duidelyke getuigenisſen,
„ gemaklyk aangetoond tegen PRIESTLEY, welke dit ont-
„ ken-

(*) *Liberaliter.*

„ kende. Maar zeer te onrecht zoude men gelooven, „ dat deeze oude Godgeleerden, welken geweetens- „ zwaarigheid zouden gemaakt hebben van af te wyken „ van deeze hoofdſtelling, over de wyze en reden dee- „ zer duistere zaak, dezelfde gedachten koesterden (*)." —— De oude Schryvers hebben ligtlyk iets menschlyks kunnen ondergaan in het beſchryven der gevoelens van hun, die met eene zwarte kool, als onrechtzinnig, getekend waren. Het is daarom noodzaaklyk beide partyen te hooren, en ware te wenſchen, dat men in het algemeen billyker met de Ketteren had gehandeld. 'Er zouden dan meerdere Werken van deezen tot ons zyn gekomen, waaruit men, buiten twyffel, over de meeste punten der oude Geſchiedenis en Leere beter, dan nu doorgaans gebeurt, had kunnen oordeelen. Niets heeft aan het onderzoek der waarheid grooter nadeel en verhindering toegebragt, dan de lang by veelen aangenomen ſtelling, dat men, in de Geſchiedenis der Godsdienstgeſchillen, alleen met de zodanigen moest te raade gaan, welken men hield voor rechtzinnigen. — Niet alle geſchillen zyn gevoerd over zaaken van aanbelang; veele waren niet meer dan een nutlooze woordenſtryd. — Niets is onwaardiger, dan dat men hen, die afwyken van de meest aangenomen gevoelens, afmaale als booswichten, van welken men niets goeds, niets braafs, niets voortreffelyks, zoude mogen verwachten. — De Ouden zyn wel eens te ligtgeloovig geweest, maar daarom niet allen, of altoos, te verachten. Zy hebben in het twistredenen zich wel eens bediend van ſlechte bewyzen, of dwaaze redeneeringen; maar daarom moet men niet alles verdacht houden, wat zy, wegens gebeurde zaaken, te boek ſtellen. — Men moet zich, om eene goede zaak te onderſteunen, volſtrektlyk nooit bedienen van kwaade middelen, of iets voor waar of loflyk aanneemen, hetgeen tekens draagt van bedrog of dooling. „ De waare Godsdienst van CHRISTUS pryst zich aan door rechtſchapen bewyzen en vry onderwys, en behoeft zulke „ hulpmiddelen niet (†)." — Men moet de Ouden leezen zonder vooroordeel, en niet by dezelven enkel zyne eigene gevoelens zoeken. — Maar ook moet men niet alles op het oordeel der Ouden laaten aankomen, en dat

(*) *Pag.* 46. (†) *Pag.* 54.

dat blindling volgen. „ Hy heeft de waare vryheid niet, „ die zodanig door menschlyke gevoelens en gezach zich „ laat binden, de oogen des verstands door het oor„ deel van anderen zodanig blinddoeken, dat het na„ tuurlyke vermogen, van zelve de waarheid te zien en „ te onderzoeken, daardoor verloren ga (*)." — „ Ge„ lukkig zy, die, van deeze banden ontslagen, in het „ beoordeelen van zaaken, welke tot den Godsdienst be„ hooren, zich alleen door Godlyk gezach laaten regee„ ren. Dit wederhoudt den geest van vermetele en „ toomlooze losbandigheid, en leert ieder zyn eigen oor„ deel gebruiken, volgens den regel, welken GODS Wet „ heeft vastgesteld. Zo ver is de liefhebber der waare „ vryheid van in hun, die van deezen wech afdwaalen, „ niets te verschoonen, dat hy, altoos zyner eigene „ broosheid gedachtig, niemand met scherpheid bejege„ ne, en alles, zolang hy kan, op het gunstigste uitleg„ ge, enz. (†)."

Zodanig is de korte schets deezer Redenvoeringe, welke met de gewoone aanspraaken wordt besloten. Met vermaak hebben wy ze gelezen. Veel nieuws zal men in stukken van deezen aart niet verwachten. Maar hetgeen hier voorkomt, wordt doorgaans wel en fraai gezegd; en het geheele Werk draagt duidelyke blyken van die kunde, beschaafdheid, geleerdheid, gezond oordeel en bescheidenheid, welke wy in de schriften van den Hoogleeraar VAN VOORST meermaalen hebben opgemerkt.

(*) *Pag.* 55. (†) *Pag.* 58.

De waarheid der Opstanding van onzen Heere Jesus Christus, de grond onzer hope op eene zalige Opstanding uit de Dooden; in eene Verklaring van het XV Hoofdstuk van Apostel Paulus eersten Brief aan de Korinthers, voorgedragen door PAULUS BOSVELD, *Predikant by de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Dordrecht. Te Dordrecht, by* A. Blussé en Zoon, 1798. *In gr. 8vo.* 457 *bl., behalven eene Voorrede van XVI bl.*

Eene beknopte, met oordeel en kennis van zaaken uitgewerkte, Verklaaring van een der gewigtigste stukken uit de Brieven van Paulus, die de Eerw. Schryver voor eene

eene bydraage tot het echt verſtand der eigenlyke Euangelieleer, voorzeker een der beste wapenen tegen de ſmaadredenen van het Ongeloof, wil aangezien hebben. Nieuwe verklaaringen, die over het vyftiende Hoofddeel van den eerſten Brief van Paulus aan de Korintheren veel meer licht verſpreiden, hebben wy 'er niet in aangetroffen. Ook ſchynt de Schryver niet overal bekend geweest te zyn met den arbeid der nieuwſte Uitleggeren, die hem hier en daar nog al van dienst zouden hebben kunnen weezen. Op den ſchryfſtyl, die anders over 't geheel de verdienſte van deftigheid en duidelykheid heeft, valt alleen aan te merken, dat dezelve wel van een aantal vreemde uitdrukkingen, waarin wy voor ons althans noch ſieraad, noch nadruk kunnen vinden, had moogen gezuiverd worden. Of zou men voor *remedie*, *pasſage*, *ſubtiliteit*, *declamatie*, *ſuperſtitie*, *caprice*, *collegie*, *colluſie*, *post mortem*, *het conſteert in facto*, geen Nederduitſche woorden kunnen vinden, die 't bedoelde even goed, en voor elk verſtaanbaar, uitdrukken?

De wyze van behandeling gedoogt niet, van den inhoud dezes Werks een meer byzonder uittrekzel te geeven. Wy zeggen nog maar alleen, dat de Eerw. BOSVELD, in de verklaaring van zaaken, zich zorgvuldig houdt aan 't voornaame onderwerp der redeneering van Paulus, in dit Hoofddeel, met daarlaating van alle byvoegſels van een anderen aart, die hier maar van ter zyde inkomen, en dat hy, ten nutte van mingeoefende Christenen, voor zoodanige uitweidingen over de vaste gronden, waarop men de waarheden van 't Euangelie gelooft, waartoe de verklaarde tekst van Paulus hier en daar aanleiding geeft, en voor de opgaave en overweeging van verſchillende uitleggingen, telkens afzonderlyke Bylaagen geſchikt heeft, die overal blyken van des Schryvers geoefend verſtand, en meer dan gewoone kundigheden in dit ſlag van zaaken, aan den dag leggen.

Iets over de Verlichting, medegedeeld in een' Brief aan den Direktor Snetslage *van* R—n E—rt. *Eene kleine bydrage ter waarschouwing tegen het Ongeloof. Uit het Hoogduitsch. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1799. *In* 8vo. 44 *bl.*

De Schryver van dit leezenswaardig Stukjen gaat de verkeerde begrippen tegen, die men elkanderen meer en meer vóórpredikt, omtrent de zoogenaamde Verlichting. Hy toont, op eene overreedende wyze, allerduidelykst aan, dat geene verlichting verdient aangepreezen te worden, waarby de Godsdienst, en 't Christendom in 't byzonder, aan eene zyde gezet wordt, en dat geene klaare en duidelyke denkbeelden eenige waardy hebben, zoo wy 'er geen gebruik van weeten te maaken, om de waare bedoelingen onzer bestemming te bereiken, en alzoo voor ons zelven, in tyd en eeuwigheid, gelukkig te worden, en het welzyn des menschdoms, ieder in onzen kring, te bevorderen.

Ontwerp tot vruchtbaarmaaking der Duinen; zynde het tweede Deel van het Algemeen Rapport der Commissie van Superintendentie over het onderzoek der Duinen. Ingeleverd by de eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lighaam des Bataafschen Volks. Te Leyden, by Herdingh *en* du Mortier, 1799. *In gr.* 8vo. 286 *bl.*

Dit tweede Deel van het Algemeen Rapport der Commissie van Superintendentie, over het onderzoek der Duinen (*), bevat een zeer uitgewerkt plan dier Commissie, om eenmaal deeze dorre zandgronden in vruchtbaare landsdouwen te hervormen; iets, 't welk in den eersten opslag wel onuitvoerlyk schynt, doch echter geenzins onmogelyk zal worden geoordeeld door hen, die kennis draagen van al het geene dienaangaande, in de Brandenburgsche en andere barre hooge zandgronden, ja ook zelfs, hier en daar, in onze Duinen, door eenige nyvere en verstandige Akkerlieden, is uitgevoerd.

Dit geheel ontwerp is verdeeld in twee Afdeelingen, wier

(*) Zie ons Verslag van het Iste Deel, hier boven, bl. 24.

wier eerste is eene aanwyzing van de voornaame zaaken, waarop men tot meerder vruchtgebruik der Duinen moet acht geeven. Deeze zaaken worden afgehandeld in de volgende zeven Hoofddeelen, die ten tytel voeren: Noodzaakelykheid van eene volkomene uitroeijing der Konynen. De groote uitgestrektheid van veele particuliere Duin-Eigendommen, eene oorzaak van de tegenwoordige woestheid der Duinen. Gebrek aan Bewooners mede eene voornaame oorzaak van de tegenwoordige woestheid der Duinen. Verkeerde beschouwing van de Cultuur en Beweiding der Duinen eene andere oorzaak van derzelver woestheid. Verdere oorzaaken van de tegenwoordige woestheid der Duinen, vooral gebrek aan aanmoediging; met opgave van de wyze, waarop het Bestuur in deezen zou kunnen aanmoedigen, en welk eene Negotiatie hier toe zou kunnen geopend worden. Over de Verpondingen en Lasten op de Duingronden te leggen. Over de zorg van het Bestuur tot weering van Verstuiving.

Gaarne zouden wy hier den voornaamsten inhoud der opgemelde Hoofdstukken mededeelen; doch daar ons bestek zulks niet toelaat, zullen wy ons tot het eerste Hoofdstuk bepaalen, waarin gehandeld wordt over de volstrekte noodzaakelykheid eener volkomene uitroeijing der Konynen; iets, 't geen veelen mogelyk vreemd zal voorkomen, dewyl de Konynenvangst door veelen beschouwd wordt als eene zaak van geen gering aanbelang. Ondertusschen bewyst de Commissie zeer voldoende, dat de algemeene schade, die door het Konyn veroorzaakt wordt, zeer aanmerkelyk is, en oneindig grooter, dan de voordeelen, die daar van immer kunnen verwagt worden: niet alleen, omdat de Konynen hun voornaamste voedzel haalen uit de nabuurige bebouwde landeryen, die zy dus in den grond bederven; maar ook, omdat zy de groote bedervers der Zeeweeringen zyn, die de helmplanting en de overige maatregelen, tot behoud der zeeweeringen te neemen, onnut maaken. Zynde daarentegen de voordeelen, die men uit het bebouwen der Duingronden, en uit de verbeterde cultuur der nabygelegene landeryen, kan verwagten, oneindig grooter, dan de Konynenteelt ooit zou kunnen opleveren. Om het gestelde nog aanneemelyker te maaken, gaat de Commissie vervolgens over, tot het oplossen van eenige zwaarigheden, die tegen de uitroeijing der Konynen worden

aan-

aangevoerd: als daar zyn; de nadeelen door Eigenaars en Duinmeijers te lyden; het gemis van Verponding der Konynduinen; het benadeelen van het recht om over zynen eigen grond te beschikken, en eindelyk het gemis van het voedzel en het hair der Konynen. Alle deeze opgetelde zwaarigheden worden zeer voldoende beantwoord. Inzonderheid laat zich de Commissie aldus uit omtrent het laatstgenoemde: „ Het zy verre, dat de Konynen, „ die tot voedzel gebruikt worden, allen van de Duinen „ zouden komen. Veele, zo niet de meeste, die verkogt „ worden, zyn tamme Konynen, die door de Poeliers of „ Hoenderkoopers rykelyk worden aangekweekt. —— „ Doch al ware dit het geval niet, moet men niet te„ genwoordig voor het Konynvleesch zo veel besteeden, „ dat men daar voor ander vleesch, en 't geen veel meer „ voedende kragt heeft, kan bekomen? En door wien „ wordt dit voedzel gebruikt? niet door den behoeftigen „ Burger, voor wien het Konyn te hoog in prys is; „ maar alleen door zodanigen, die dit tot afwisseling van „ ander vleesch gebruiken. Daar wy nu meenen betoogd „ te hebben, dat dit voedzel niet in overvloed kan beko„ men worden, zonder dat de Natie van veele zyden on„ bereekenbaare nadeelen ondervinde, en ten kosten van „ groote voordeelen, die zy zich anders zeker mag be„ looven; hoe weinig kan men dan twyffelen, aan welke „ zyde men de balans ten voordeele moet doen over„ slaan! En hoe zeer zal dit gevreesde gemis over het „ geheel vergoed worden, door het meerdere vee, bo„ venal het schapenvleesch, 't geen als dan de Duinen „ zullen opleveren; als ook door het vermeerderen van „ een beter wild, inzonderheid van haazen en patryzen, „ die zich nu reeds op de woestliggende Duinen onthou„ den, doch langs den beplanten of beteelden voorkant „ in grooter getale gevonden worden.

„ Deeze meerdere hoeveelheid van haazen, welke des„ kundigen zo gereedelyk zullen erkennen, dat het culti„ veeren der Duinen zeker ten gevolge zal hebben, zal „ ook het gebrek aan Konynhair spoedig vervullen. Men „ heeft dikwyls beweerd, dat dit hair van zeer veel „ dienst is voor de Hoedenfabrieken: doch men heeft „ ons verzekerd, dat het tegenwoordig hiertoe weinig ge„ bruikt wordt, maar veel meer het haazenhair ——."

De tweede Afdeeling van dit Deel bevat het ontwerp

tot vruchtbaarmaaking der Duinen. In dezelve wordt, in verſchillende Hoofddeelen, gehandeld over de noodige maatregelen, die genoomen moeten worden, om van deeze woeste zandgronden die voordeelen te trekken, voor welke zy vatbaar zyn. In de eerſte plaats worden hier de oogmerken aangeweezen, tot welke de Duinen aangelegd kunnen worden: welke zyn; dezelve te bebouwen; te beweiden met ſchaapen; of dezelve met boſſchen te beplanten. Dat deeze drie verſchillende bewerkingen hand aan hand moeten gaan, en haare termen hebben, buiten welke zy niet moeten loopen, was reeds voorheen betoogd. Doch om de Duinen verder tot die hoofdeinden geſchikt te maaken, wordt thans verder beweezen, dat het Konyn uitgeroeid en alle Konynegaten naauwkeurig geſtopt moeten worden. Verder zullen alle Nationaale Duingronden in perceelen moeten worden verdeeld, die uit niet minder dan twintig en niet meerder dan dertig Morgens bruikbaare gronden zullen moeten beſtaan. Op ieder zodanige afdeeling zullen de noodige gebouwen met de vereischte ſpaarzaamheid gebouwd dienen te worden, en Colonisten op deeze plaatzen worden geſteld, die, zo zy een tyd lang hunne zaaken met de behoorlyke nyverheid hebben behandeld, hun perceel in eigendom zullen bekomen: doch zo zy niet aan het begeerde oogmerk voldoen, wederom van die bezittingen zullen worden verwyderd, enz. Terwyl insgelyks de particuliere eigenaars van uitgeſtrekte Duingronden zullen worden aangezogt, om hunne ledig liggende gronden, op een gelykzoortigen voet, te doen verdeelen, en dezelve insgelyks te doen bebouwen; met toezegging van aanmerkelyke gunſten en vrydommen, die by dit ontwerp nader worden bepaald.

Om de Colonisten in ſtaat te ſtellen, om hun werk met hoop van eenig goed gevolg te beginnen, ſpreekt het van zelven, dat zy in den beginne een aanmerkelyken onderſtand zullen van nooden hebben. Om de hiertoe noodige penningen te bekomen, wordt eene maatige belasting op de reeds bruikbaar gemaakte Duingronden voorgeſteld, en verder voorgeſlagen een Plan van eene Negotiatie op Lyfrenten, by forme van Tontine. De geheele ſomme, welke men denkelyk ten dien einde zal moeten opneemen, wordt bereekend op tweemaal honderd duizend guldens, die in portien van tweehonderd guldens op ieder lyf zullen worden verdeeld, om daarvan aanſtonds te trekken

ken vier percent intresſen, en voorts, voor de overblyvende, meerder, in evenredigheid van het afſterven der deelgenooten.

Om verder in het verdeelen der Duingronden eene geſchikte orde waar te neemen, oordeelt de Commisſie niets van meerder belang, dan eene naauwkeurige onderſcheiding te beraamen, tusſchen de bruikbaare en onbruikbaare Duinen, en eene algemeene Kaart, waar op dit onderſcheid aangeweezen is, te bekomen, waar toe zy ook eenige geſchikte middelen aan de hand geeft. Daar, eindelyk, niets meerder nadeel aan het bruikbaar maaken en houden der Duinen doet, dan de verſtuiving der losſe zandgronden, zo geeft insgelyks de Commisſie verſcheidene kragtdaadige middelen aan de hand, op hoedanig eene wyze de hooge Overigheid hier tegen kan en behoort waakzaam te zyn.

Romeinſche Geſchiedenisſen, *door* M. STUART. *Met Kaarten en Plaaten. Tiende Deel. Behelzende de Geſchiedenis van het Gemeenebest van het begin des Macedoniſchen Krygs tot aan den Ondergang van Carthago. Te Amſterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo. 556 bl.*

De Opſchriften der twee Hoofdſtukken, die dit Xde Deel (*) uitmaaken, te leezen, is genoeg, om ons de ryke ſtoffe, daar in te verwerken, voor den geest te brengen. Het XI Hoofdſtuk des IV Boeks, waar mede 't zelve aanvangt, duidt ons aan, *Den Oorlog tegen* PERSEUS, *of den tweeden Macedoniſchen Kryg;* het XII voert ten opſchrift, *Van de Verovering van Macedonie tot aan de Verdelging van Carthago;* terwyl dit laatstgemelde Hoofdſtuk ons tevens den *Ondergang der Griekſche Vryheid* ſchetst.

Laatstgenoemde groote Gebeurtenis kwam ons voor, eene wel meer onderſcheiden behandeling verdiend te hebben; dit ook moet den Burger STUART niet oneigen voorgekomen weezen: immers hy ſchryft, daar toe treedende: „ Ook zonder de verdelging van *Carthago* zou dit jaar een tydvak gekenmerkt hebben in de Geſchiedenisſen van *Rome*, en het is aan de vermaardheid der langduurige *Car-*

(*) Zie, wegens het IXde, hier boven, bl. 302.

Carthaagſche Oorlogen alleen toe te ſchryven, dat dit tydvak by de verdelging van *Carthago*, en niet by die van *Corinthus*, onderſcheiden wordt. —— In dit zelfde jaar werd geheel *Griekenland*, waar de Volksvryheid eeuwen lang gebloeid had, in een Wingewest der *Romeinſche* Heerſchappy hervormd, na dat het vermaarde *Corinthus*, gelyktydig met *Carthago*, was verdelgd. — Ontzettend treft voorzeker het verneemen van dien val, daar ons geſchiedblad geen woord van duizeling gewaagde. Misſchien is het verwyt gereed; waarom geene inleiding tot zulk eene gebeurenis? doch het antwoord is; — om dat die ſlag, welke de geheele *Griekſche* Vryheid nederſloeg, in deszelfs werking aan de uitbarſting van den *Ætna* gelyk was, welks ingewanden het verdelgend vuur verbergen, waar mede zy eensklaps de ſtreeken overſtroomt, wier bevolking te ſtout by haare ſchynbaare ſtilte werd."

Behalven het belangryke en aandoenlyke der Gebeurtenisſen zelve, in dit Boekdeel voorkomende, zo zeer als eenige de wisſelbeurtigheid van aardſche grootheid en luister, in een en ander geval, ſchetzende, trekt hetzelve de aandagt der Leezeren, daar toe opgewekt door onzen STUART, die, met den aanvange des XI Hoofdſtuks, de *Inleiding* van den geleerden CREVIER bygebragt hebbende, door deezen geſchreeven by het vermist begin des een-en-veertigſten Boeks der *Romeinſche Geſchiedenisſen* van LIVIUS, opmerkt, „ dezelve in diens voor *Rome* ingenomen geest volmaakt geſchreeven te durven noemen; terwyl hy het voor het laatſte Hoofdſtuk van dit vierde Boek aan zich voorbehoudt, om uit de bedryven der *Romeinen* zelven den hier gezwaaiden lof van eigene gemaatigdheid ter algemeene toets te brengen."

Wy kunnen niet nalaaten zulks af te ſchryven. STUART voert het woord op deezen, voor allen, die in de Geſchiedenis als in den ſpiegel der Ondervindinge inzien, opmerklyken trant. —— „ Wy wederhielden ons wel geenzins, geduurende het lange tydvak der *Romeinſche* Geſchiedenisſen, 't welk wy nu met het vierde Boek ten einde bragten, van zulke aanmerkingen op het ſtaatkundige gedrag van den *Romeinſchen* Raad by alle byzondere gelegenheden, die ons van eene gevaarlyke vooringenomenheid met deszelfs ſchynbaare rechtvaardigheid en edelmoedigheid te rugge hielden; maar kunnen thans alle die afzonderlyke trekken te zamen brengen, om uit het-

hetzelve het affchuwelyk beeld der *Romeinfche* overheerfching te vormen, welke wy met verontwaardiging en fchrik te *Corinthus* en te *Carthago* zagen woeden.

„ Vergeefsch zou men byzondere tydperken der *Romeinfche* Staatkunde willen aanneemen, waar in dezelve van gemaatigdheid tot ftrengheid, van ftrengheid tot wreede overheerfching overfloeg, om eenen vroegeren al te grooten lof met eene laatere welverdiende blaam overeen te brengen: fchoon de omftandigheden van tyden, volkeren en zeden, aan die Staatkunde ongetwyfeld byzondere wyziging gaven, bezat zy echter de volmaaktfte eenpaarigheid, welke ooit van den volkomenften zedenlyken perzoon te ontleenen is. De *Romeinfche* Raad veranderde tot heden niet van geest. Het leevenslang bewind van deszelfs Leden bragt dienzelfden eenvormigen voordgang van character voord, dien men in alle Volkeren erkent, welke eeuwen lang dezelfde blyven, zonder eene juiste onderfcheiding van voorzaaten en nakomelingen te gedoogen. Dezelfde geest van verovering en overheerfching, met ROMULUS reeds in den Raad gevoerd, en onder enkele Koningen flechts beteugeld, regelde tot heden deszelfs ftaatkundig gedrag, en nam, door de fchranderheid des vereeuwigden Raads geleid, alleen den plooijenden vorm van tyd en toeftand aan. Dien geest moeten wy, om deeze reden, ook zoo lang denzelfden zien blyven, tot dat zich enkele Perzoonen een beheerfchend gezag zullen aanmaatigen, en de willekeur van éénen het beleid van honderden vervangen zal.

„ Zodra geheel *Italie* naar *Rome's* wetten hoorde, verhief de Raad zich tot eene rechtbank der Mogendheden, wier dienften als Bondgenooten by elken volvoerden kryg vergolden werden. — De edelmoedige toewyzing van landen, wier eigene beheerfching men nog onmogelyk hieldt, maakte Koningen tot trouwe Vrienden van 't Gemeenebest, en deedt de Bondgenooten ftryden, en door dien ftryd zich ongemerkt verzwakken, waar de Raad zulks noodig vond. — By den aanval van verfcheidene vyanden, floot men met den zwakften een beftand. — In hachlyken oorlog liet de Raad allen vreemd ongelyk onopgemerkt, tot dat de gelegenheid ter wraake kwam, welke men zich door de overlevering van enkele fchuldige perzoonen niet liet ontneemen. — Deszelfs daadlyke vyanden ongelooflyke nadeelen doende, werd *Rome* zelf ontzien, en koos het zich den tyd meestal naar welgevallen uit,

 om

om anders geduchte Magten te beſtryden. —— De gebiedende toon des Raads ſtelde deszelfs Gezanten aan belediging bloot, en liet het daardoor nooit aan eenig voorwendzel voor den kryg ontbreeken. — De vreêverbonden waren bloote wapenſchortingen, wier voorwaarden ſteeds de verbanning der vyandlyke magt bedoelden. — Naa het verſlaan der Krygsmagt van eenen Vorst, putteden zy, op naam van Oorlogskosten, zyne ſchatkist uit, en berokkenden hem, door den nood tot belasting zyns Volks gedwongen, den haat zyner Onderdaanen. — Het in gyzeling houden van der Vorſten Kinderen gaf der list ruim ſpel aan vreemde Hoven. — Het Volk, 't welk zich aan zynen Vorst onttrok, werd vriend en bondgenoot des Raads. —— Hoe ſlaafsch dit Bondgenootſchap was, werd het door zwakken graag gezogt, als het veiligst ſchild voor eenig ander ongelyk, waar voor men zich de laagſte afhanglykheid getroostede. — In de geheel vrygelaatene Steden ontſtond altyd de hevigſte partyſchap der *Romeinsch*-gezindheid en vryheidsmin. — Om de Vorſten geheel alleen te laaten, verboodt men hun alle eigene verbintenis met *Rome's* Bondgenooten, en ging men de vleijendſte verbonden met hunne nabuuren aan. —— Den Bondgenooten alle eigene krygvoering verbiedende, en zich met alle oneenigheden als ſcheidsluiden bemoeijende, voorkwam men alle nieuwe vermeerdering van de reeds onderworpene magt. — Tusſchen twee ſtrydende vreemde Mogendheden, trok men zich de zaak der zwakſte aan. —— In allen Throonverſchil hieldt men de Staatsverdeeldheid leevendig, en ſtondt men daar toe zelfs den onrechtmaatigſten mededinger by. —— Geen vreemd Bondgenootſchap, 't geen van eendragt magt ontleende, mogt beſtaan; men ſtookte 'er verdeeldheden aan, of ſcheurde openlyk den band van derzelver vereeniging aan ſtukken. —— Geen geducht Gewest mogt een en onverdeeld blyven, maar werd in afzonderlyke Staaten, zonder onderling verband, geſplitst. —— Op verafgelegen grond zorgde men altyd voor Bondgenooten in den kryg, door wier vermogen onderſteund men ſlechts een kleen gedeelte van eigene krachten waagde. —— Taaldubbelzinnigheid werd zoms gebruikt, om den ſchyn van regt te behouden, en de letter der Verdragen zelfs, op eenen anderen tyd, weder aan willekeurige verklaaring onderworpen. —— Perzoonlyke gebreken werden zoms tot redenen voor openbaaren kryg genomen, en de haatlykſte on-

ondeugden weder in hun, die dienstbaar waren tot het doel, vergeten. — De overwinning plunderde den vyand, de vleijery den Bondgenoot. — Na de Volken aan de onderwerping gewend te hebben, werden zy tot slaaffche onderhoorigheid gebragt. — Maar op de overwinning liet men eerst de verzwakking, op de verzwakking de vernedering, op de vernedering de slaaverny volgen; en, zonder algemeene Wetten door de onderscheidenste Volken te willen doen gehoorzaamen, hield men alom slechts eenen geest van onderwerping leevendig, die *Rome* minder tot Opperheerscheres van een schier grenzeloos gebied, dan wel tot het Hoofd des algemeenen ligchaams vormde, waar van de onderscheidene volken afzonderlyke leden waren."

Een Tafereel van de *Romeinen*, Leezers! wyd en breed verschillende van de schilderyen, deswegen meestal opgehangen. Stuart voegt 'er aan den voet der bladzyde nevens: „ Alle deze trekken, voor wier beantwoording onze Lezer zelf zich terstond de onderscheidene gebeurenissen uit onze geschiedenissen moet te binnen brengen, zonder dat zulks onze byzondere aanwyzing behoeft, maaken het tafereel uit, het welk MONTESQUIEU ter algemeene toejuiching ophing, *de la conduite, que les Romains tinrent pour soumettre tous les peuples*, CH. VI. *de la Grandeur*, &c."

De Burger STUART beklaagt zich, tot het Jaar 165 vóór CHRISTUS, en 587 van *Rome*, gekomen, LIVIUS als zyn Gids aanhaalende, over diens gemis in deezer voege: „ En hier mede eindigt, den korten inhoud der overige vyf en negentig Boeken uitgezonderd, alles wat wy van de voortreffelyke Geschiedenissen van LIVIUS bezitten. Ydel waren dan onze verwachtingen van een wedergevonden schat dier verloorene Boeken! De Abt DE VELLA zelf, op wiens naam die verwachting in ons opgewekt was, is niet meer! (*Nieuwe Algemeene Kunst- en Letterbode*, D. II. bl. 81.) Het onwaardeerbaar gemis van dezen Schryver zal elk, die ons geschryf voortleest, zelf gevoelen. Welk tafereel uit onze geschiedenissen ooit den algemeenen goeden smaak beviel, hetzelve was steeds eene naarvolging van zyne meesterlyke schilderstukken. De flaauwste uitdrukking van zynen geest bleef ons voor eenige goedkeuring borg, en verstoutte onze hand, welke, nu aan haare eigene zwakheid overgelaaten, by de herinnering van die zelfde onverdiende goedkeuring, het sidderend pinzeel schier vallen laat. — Gelukkig zal eer-

lang een meer ſtaatkundig en wysgeerig tydvak der geſchiedenisſen het onafgewisſeld en, zonder eenen LIVIUS, altyd eenzelvig krygstooneel vervangen, wanneer een PLUTARCHUS vooral ons den rykſten ſchat van menſchenkennis in zyne *Leevens* aanbieden, en wanneer onze geſchiedenisſen, ten kosten eener veel moeilyker byeenverzameling uit verſcheidene oude Schryvers, in onpartydigheid zal moeten winnen, het geen zy in juiste tydsopgave en uitvoerigheid, by het gemis van LIVIUS, verliezen zal."

Hoe zeer de Schryver zich deezes gemis beklaage, toont hy egter, in 't vervolg, zonder LIVIUS naa te ſchilderen, eigene tafereelen te kunnen leeveren. Wy vertoonen van dezelve alleen een gedeelte, als wy uit de Verovering van *Carthage* dit overneemen. — „ 'Er liepen van de markt naar de ſterkte drie ſtraaten, wederzyds met hooge huizen bezet: dezelven waren vol volks, het welk den veroveraars onophoudelyk de gevaarlykſte wonden toebragt. Hun eerſte aanval geſchiedde daarom op deze huizen, die, overweldigd, en op de yslykſte wyze van derzelver verdeedigers ontruimd, hun eenen veiligen weg over de daken lieten, van waar zy met vereenigde planken, als met bruggen, de kleene tusſchenſnydingen van ſteegen overtrokken. De ſtraaten, die al vast bedekt geraakten met van boven nedergeworpene of gevallene menſchen, en tevens even wanhoopend verdeedigd als woedend volgedrongen werden, leverden op den grond geen minder yslyk tooneel. De vlam alleen ontbrak 'er nog, om den gruwel der verwoesting te voltooijen. De zucht ter plundering, of veeleer de ontzaglyke aandrang van verdeedigers en aanvallers tevens, wederhield de Brandſtichting, tot dat de veroveraars tot aan het *Kasteel* waren doorgedrongen, wanneer zy, met oogmerk om de bezetting te verſtikken door den rook, de einden van alle de drie ſtraaten in brand ſtaken. Nu verdubbelde de overal zichtbaar gewordene elende. Het gekraak van het vuurvattende hout — het inſtorten van de brandende huizen — het verward geſchreeuw in de verduistering des rooks — het vermeerderd gegil, gekerm en geloei der in 't vuur gedreevene *Carthagers* — het van boven nedervallen der verſchroeide menſchen, die voor hunne zwakheid, ouderdom, of kunne, ergens een veiligen ſchuilhoek voor het vyandlyk ſtaal hadden gevonden — het weghaalen van het brandende puin met zwaar gewonde, maar nog half leevende lyken, het geen met ſcherpe haa-

haaken ter zyde in graften en putten werd gesleept, om den doordringenden vyand ruimte te geeven — het knarssend trappen der paarden op zulke half begraavene en nog zieltoogende menschen — vervulde de bestormers zelve met eenen schrik en afgryzen, die het onophoudelyk steeken der trompet behoefde, om hun niet sidderend voor de eigen aangerichte verwoesting te doen te rug deinzen.

„ Zes dagen en zes nachten duurde deze storm onafgebrooken voort, eer de vyandlyke sterkte bezweek; onophoudelyk werden de afgematte benden door versche vervangen; SCIPIO alleen hieldt het rustloos uit, zonder zich eenig ander voedzel te vergunnen, dan het geen hem de roof zelf in handen bragt, tot dat hy eindelyk, van vermoeijenis bezweeken, zich op eene hoogte nederzette, van waar hy alles overzien en regelen kon."

Met den brand des Tempels van ÆSCULAPIUS, waar in zich HASDRUBAL met de laatste verdeedigers geworpen hadt, werd het afgryslykst tooneel geslooten, waar op de onmenschlyke kryg de wreedste gruwelrol gespeeld hadt. — „ Geen gehuil of gejammer," dus vaart onze schilderende Geschiedschryver voort, „ ging 'er thans meer op uit de verlaatene en ledig gemoorde Stad; eene ontroerende stilte verving de verdoovende wapenkreet, en werd slechts nu en dan afgebrooken door het instorten van gewelven en huizen, wier zamenbindzels het vuur verteerd hadt. Hier en daar verhief zich by den windtogt de vlam nog weder van onder de halfgedoofde assche, om in den akeligen nacht, die dezen jongsten dag volgde, de verwoesting der menschlyke grootheid in die puinhoopen te vertoonen, wier smeulende rook het kwynend maanlicht doofde. —— Het afgematte Krygsvolk mogt zich met blyde uitzichten op eene ryke plundering ter rust gelegd hebben, en met bedwelmende droomen van onverwinnelykheid zyn ingesluimerd; SCIPIO zelf bezat een veel te menschlyk hart om thans der edele gevoeligheid geene stille traanen te offeren, welke geduurende den langen storm door overmaat van yslykheden verstompt was. Van zynen Vriend en Leermeester vergezeld, wandelde hy door het reeds bekoelde puin van de *Carthaagsche* grootheid, staarde in stillen ernst en diepen weemoed de geknotte zuilen, 't verkalkt marmer, en de half in asch begraavene beelden aan, en slaakte eindelyk, terwyl de traanen hem van de wangen biggelden, de be-

beklemming van zyne borst met twee dichtregelen van HOMERUS, die, den ondergang van *Troje* voorſpellende, in deezer voege luiden: „ De dag zal komen, dat het hei„ lig *Ilium*, en PRIAMUS, met het Volk van den dappe„ ren PRIAMUS, ten grond zal gaan (*)."—— POLYBIUS, die hem met reden vroeg of deze taal door hem op dezen ondergang werd toegepast, kreeg van hem het openhartig antwoord: „ Dat de ondermaanſche wisſelvallig„ heid hem aan zyn eigen Vaderland, waar voor hy „ vreesde, denken deedt (†)."

(*) HOMER *Iliad*, L. VI. vs. 64, 65.
(†) APPIAN. ALEX. 82.

Brieven, geſchreeven geduurende eene Reize door Zweeden, Noorwegen en Deenmarken, door MARIA WOLLSTONÉCRAFT. *Uit het Engelsch. Te Haarlem*, *by* F. Bohn, 1799. *In gr. 8vo. 276 bl.*

In den voorleden Jaare kundigden wy een Werkje aan van eene Vaderlandſche Schryfſter, PETRONELLA MOENS, getyteld: *Myne vrye Denkwyze over belangryke Onderwerpen* (*). De *Engelſche* Schryfſter, die in haar Land geen geringen naam gemaakt heeft, en hier te lande mede niet onbekend is (†), wier Werkje wy hier voorhanden hebben, zou met vollen regte op den Tytel hebben mogen plaatzen: *Myne vrye Denkwyze*, of *Aandoeningen op eene Reis door*, *enz.* Onderſcheiden is egter beider arbeid; die onzer Landgenoote is een *Roman*, ſchoon zy het geen *Roman* wil genoemd hebben, deeze eene daadlyk gedaane *Reize*.

De gegrondheid van deeze door ons gemaakte aanmerking ſteunt niet alleen op ons oordeel, geveld naa het doorleezen deezer Reize, maar op de eigene aanmerking der Schryfſter, die, in een kort Voorberigt, zich hier over met deeze woorden uitlaat: „ By het ſchryven van

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 459.
(†) Naamlyk door haare *Verdeediging van de Rechten der Vrouwen. Benevens Aanmerkingen over Burgerlyke en Zedelyke Onderwerpen. Vertaald door* Y. VAN HAMELSVELD; van welker eerſte Deel wy eene Beoordeeling gaven in onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1797, bl. 348.

van deeze vlugtig opgeſtelde Brieven heb ik niet altyd kunnen vermyden, dat het lieve IK, de held van alle kleine Verhaalen, meer zichtbaar werdt, dan wel verdiende. Geerne zou ik deeze fout verbeterd hebben, toen ik ze voor de drukpers beſtemde. Maar toen ik myne gedachten, met dit oogmerk, anders begon te ſchikken, beſpeurde ik ſchielyk, dat myne Brieven eene ſtyve en opgeſmukte houding kreegen. Ik beſloot derhalven, aan myne aanmerkingen en waarneemingen ongehinderd den vryen teugel te vieren, overtuigd zynde, dat ik van de zaaken, die ik gezien heb, alleen dan het getrouwst verſlag kon geeven, wanneer ik ze volkomen zoo liet blyven, als ik ze opgeſchreeven had, toen de indruk, welken de onderſcheiden voorwerpen rondsom my op myn verſtand en hart maakten, nog geheel nieuw en versch was. —— Somtyds dacht ik ook, dat men aan een ieder, wiens *Egoïsme* hem tot een aangenaam, vernuftig en bevallig gezelſchap ſtrekt, het recht moet toeſtaan, om van zichzelven te ſpreeken, wanneer hy onze oplettenheid kan winnen, door onze genegenheid op te wekken. Of ik verdien tot het getal deezer bevoorregte *Egoïsten* gerekend te worden? kunnen myne Leezers alleen beſliſſen, gelyk ik hun vryheid geeve om myn boek neder te leggen, indien zy geene begeerte hebben om nader kennis met my te maaken."

Wil men het plan der Reizigſter weeten, zy ſtelt het met weinige woorden, in deezer voege, voor: „ Myn plan was ſlechts, om, met de mogelykſte oplettenheid, den Leezer een zoo naauwkeurig denkbeeld van den tegenwoordigen toeſtand der Landen, die ik doorreisd heb, te geeven, als ik eenigzins in ſtaat geweest ben, geduurende myn kort verblyf aldaar, te bekomen. Ik heb daarom, zoo veel ik kon, die uitweidingen vermyd, welke, zonder aan hun, die miſſchien deeze Reize zouden willen doen, eenige nuttigheid aan te brengen, te verveelende zyn voor zulken, die ons enkel in het hoekjen van den haart gezelſchap houden." Te meermaalen komen, in deeze Brieven, ons trekken voor, die van deeze ſchryfwyze niet alleen blyk draagen, maar by welke zy openhartig het houden van dezelve bekent. Van *Zweeden*, by voorbeeld, ſpreekende, laat zy zich hooren: „ Alzo ik geern u een denkbeeld van dit land wenschte te geeven, zal ik, op myne loſſe manier, voortgaan u myne waarneemingen en aanmerkingen mede

de te deelen, naar maate ik daartoe aanleiding kryge, zonder veel tyds te verliezen met die in orde te schikken."

Gaarne hadden wy, daar het eene daadlyk gedaane Reis is, de Jaartekening gezien, welke altoos, doch bovenal in deeze dagen, van belang is in de Kenschets der Volkeren; doch deeze hebben wy nergens ontmoet. Alleen weeten wy van elders, dat deeze Reis in 't *Engelsch* in den Jaare 1796 het licht zag, en dat de Reizigster in Herfstmaand van den Jaare 1797 overleden is (*). Eenige voorvallen, egter, kunnen tot tydmerken dienen, en het gebrek eener netter aanwyzinge eenigzins vergoeden.

Voor een geregeld uittrekzel zyn de vyf-en-twintig Brieven, die dit Boekdeeltje uitmaaken, niet wel vatbaar, of het zou, uit hoofde van de menigte en verscheidenheid der zaaken, te lang voor ons bestek worden. Hier en daar willen wy iets van onderscheiden aart uitkippen, naa vooraf in 't algemeen aangemerkt te hebben, dat de *Styl* veelal, voor den Briefstyl, wat hoog en soms zwellende is. Men hebbe dit te houden voor eene uitwerking van haare zielsgesteltenisse, waar van zy menigmaalen gewaagt, en die zy, onder andere, dus beschryft: „Dikwyls hebt gy, myn waardste Vriend! my reeds uwe verwondering betuigd, over de buitengewoone leevendigheid myner aandoeningen. Zy maakt de natuur van myne ziel uit, en heeft niets gemeens met de jeugdige leevendigheid, dien feesttyd van ons bestaan. Reeds zedert jaaren bevlytig ik my, op elke hevige opwelling, te bedaaren, en arbeide om myn gevoel in een stillen tred te houden. Maar ik zwem tegen den stroom. Ik moet met verrukking beminnen en bewonderen, of ik zink weg in zwaarmoedigheid." —— Zy mogt 'er bygevoegd hebben, *ik moet of hoogst pryzen of diepst laaken.* In gevolge hier van zyn haare *Aanpryzingen* sterk, en haare *Afkeuringen*

(*) Wy vinden dit, in eene *Korte Schets van het Leeven van* MARIA GOODWIN, *geb.* WOLLSTONECRAFT, *en haaren Letterkundigen Arbeid*, in de *Nieuwe Algem. Kunst- en Letterbode*, X D. bl. 33, enz. Waar uit blykt, dat zy eene sterke Voorstandster was der *Fransche Omwentelinge*, zo lang dezelve niet bezoedeld werd door het Schrikbewind. Van deeze haare denkwyze zal de Reis thans voorhanden, op veele plaatzen, blyk geeven.

gen verregaande. Een en ander ſtaaltje, door ons by te brengen, zal de regtmaatigheid van dit byvoegzel wettigen.

Ten opzigte van de *Noorwegers* verklaart de Reizigſter: „ Alle volksklasſen gaan hier naarſtig te Kerk. Tevens zyn zy groote liefhebbers van danſen. De Zondagavonden zyn daarom in *Noorwegen*, zo als in de Katolyke landen, aan alle die uitſpanningen gewyd, die den geest vervrolyken, zonder het hart te verbasteren. Niets is billyker, dan de uitſpanning van zynen arbeid met een zoo vrolyk hart, als mogelyk is, te genieten. De vrolykheid, die ik in *Frankryk* op Zondag, of eene Dekade, op alle weezens rondom my beſpeurde, boezemde my een veel zuiverder gevoel van Godsdienst in, dan alle zwaarmoedige ernsthaftigheid der *Londenaaren*, met welke zy hunnen Sabbath vieren. Ik herinner my, dat, op 't platte land in *Engeland*, de Kerkoppasſers, geduurende den Godsdienst, gewoon zyn om te zwerven, of zy niet hier of daar eenen armen karel by den bal of het kegelſpel kunnen betrappen, en wat kan onnozeler zyn? My dunkt, het zou zeer voordeelig voor het *Engelſche* Volk weezen, als men het Zondags — ik zonder hunne Baxgevegten uit, — meer opwekte tot ſpeelen, die de vlugheid van het lichaam bevorderen: misſchien het beste middel om de Methodistery en dweepagtigen Godsdienst-yver te ſtuiten, die ſteeds meer en meer wortel ſchiet."

Hoe ongunſtig de Schryfſter denkt over de Rechtsgeleerden in *Noorwegen*, kan uit dit kleine ſchilderytje blyken. „ Myne komst te *Laurwig* wierp my op éêns onder een bende Rechtsgeleerden van allerhande gedaanten. Myne oogen wendden zich te rug, toen ik zoo veele verworpen gezichten beſchouwde, en myn hart werdt treurig, toen ik alle Rechtsverdraaijingen aanhoorde, waar mede hier ſtreeken en listen den onkundigen onöphoudelyk in het net ſleepen. Niets dan de Volksverlichting kan het getal deezer Springhaanen verminderen. In het tegenwoordig tydperk des maatſchappelyken leevens heeft het Volk wel ſtoutheid genoeg om op zyn *eigen* voordeel te letten; maar zyne ſlechts tot eenen heel kleinen werkkring bepaalde vatbaarheden zyn al te bekrompen, om het Volk bezef en gevoel voor het algemeenebest te kunnen inboezemen. Het beroep der Rechtsverdraaijers — een arglistiger en valſcher klasſe van menſchen,

schen, dan eenige andere, trouwens hunne arglistigheid bekomt, door de gestadige oefening in het smeeden van streeken, nieuw voedzel —— ondermynt, door hunne verwarring van recht en onrecht, hier alle zedelykheid."

In een der Steden van *Noorwegen* begon men reeds, zo als zy opmerkt, „ de Schriften der *Duitschers* in vertaalingen te leezen; een uit het gezelschap zong een schimplied op de tegen *Frankryk* gecoälifeerde Mogenheden. Ja het Gezelschap dronk zelfs op den ondergang van de verwoesters van het Koningryk *Polen.*" — Te *Moss* geraakte zy in kennis met een kundig en geleerd Man, die zeer begeerig was door haar nadere berichten van den voorleden en tegenwoordigen toestand van *Frankryk* te bekomen. By deeze gelegenheid vermeldt zy: „ De Nieuwstydingen, die in *Koppenhagen* gedrukt worden, geven, even als de onze in *Engeland*, zeer overdreevene berichten van de buitenspoorigheden en wanörden van het *Fransche* Volk, de eerste nog boven dien, zonder eene enkele aanmerking of bepaling. — Desniettegenstaande spreeken de *Nooren*, hoewel zy met de *Engelschen* in nader betrekking staan, *Frankryk's* taal, bootzen zelfs zyne zeden naar, wenschen aan de Republiek voorspoed, en neemen het leevendigst aandeel aan het gelukkig gevolg der *Fransche* wapenen. Dit gaat zo verre, dat zy zelfs hunne buitenspoorigheden, die de vryheid verwoesten, en tyrannieke maatregelen van hunne Demagogen, met de stalen noodzaaklykheid verontschuldigen. Ik had groote moeite om hen te overtuigen dat ROBESPIERRE een monster was."

Veel gelegenheids hadt de Burgeresse WOLLSTONECRAFT om in *Noorwegen* den flinkschen handel der Kooplieden te zien, 'er voorbeelden van by te brengen, en sterk tegen uit te vaaren. Zy besluit dezelve met deeze naadenkenswaardige aanmerking: „ *Engeland* en *America* weten hunne Vryheid dank aan den Koophandel, die eene nieuwe soort van overmagt voortbrengt, en het leenstelzel ondermynt. De hemel bewaare slechts beide voor de naaweeën! De dwingelandy des rykdoms is veel drukkender en vernederender dan het Despotismus van den rang." Nog sterker drukt zy zich, uit *Hamburg* schryvende, tegen de Kooplieden uit. — „ Ik ben zedert myne laatste ondervindingen zo zeer overtuigd van de waarheid, dat de stand des menschen, om zo te spreeken,

ken, de grond is, waar uit zyn character opgroeit, dat ik het onbeschroomd waage hier by te voegen, gelyk Priesters over 't geheel arglistig en Staatslieden valsch zyn, zo *is* de bloote Koopman, of ten minsten *wordt* hy gemeenlyk onvatbaar voor allen gevoel van 't geen groot en schoon is. Praalende ten toon spreiding van hunnen rykdom, zonder smaak, en onverzaadelyke honger na uitspanningen, zonder eigenlyken zin voor vreugde, verslappen allengskens hunne veerkracht zodanig, dat zy elk zielverheffend gevoel, elke drift tot algemeen nuttige werkzaamheid, verliezen."

„ Diefstal," schryft zy elders, „ zonder persoonlyk gevaar, is eene kunst, in welke Staatsdienaars en Kooplieden het meestal tot volmaaktheid gebragt hebben; en de kleine Dieven hebben niet verzuimd in hunne voetstappen te treeden. Myne gal werdt gansch en al in my ontstooken, als ik van de menigvuldige bedriegeryen, geduurende den tegenwoordigen Oorlog, hoorde. Met één woord, van welken kant ik ook de menschlyke Maatschappy beschouw, de begeerte naar Rykdom schynt my de wortel van allen kwaad te zyn. Zy maakt in ons Werelddeel de menschen niet onderneemend, zoo als in *America*, maar vol streeken en listig."

Ongunstig is veelal haar oordeel over de Volkscharacters: de *Koppenhagenaars* worden in een leelyken dag gezet. „ Ik heb," schryft zy, „ nooit in geene [dit moest *eene* zyn] Hoofdstad zoo weinig spooren van algemeen nuttige werkzaamheid gezien als hier: zelfs ontbreekt aan de vrolykheid der *Koppenhagenaars* dat leven, waar door de blygeestigheid der *Nooren* zoo zeer uitmunt, welke my, in allen opzichte, eenen voorrang boven de *Deenen* schynen te hebben. De grond van deze voortreffelykheid is waarschynlyk de grooter vryheid der *Nooren*, wier burgerlyke gesteldheid waarlyk onafhangelyk is: terwyl de vryheid, in tegendeel, waar op de *Deenen* zich beroemen, alleen ontkennend is —— zelfs is de lyfeigenschap niet volkomen in dit Koningryk afgeschaft.

„ De *Deenen*, schynt het, beminnen den rykdom niet, om zich daar door de geryflykheden van het leven te bezorgen; want niets is in *Koppenhagen* zoo zichtbaar als het gebrek aan smaak. Het deedt my daaröm ook geen wonder, dat de arme MATHILDE een groot deel dezer Luthersche Styfkoppen daar door voor het hoofd heeft gestooten, dat zy hunne vermaaklykheden wilde verfynen. De-

ze verfyningen werden met den scheldnaam van buitenspoorigheden gebrandmerkt. Ondertusschen zyn, in spyt van deze gemaakte eerbaarheid, de Vrouwen hier geen hair kuischer, en de Mannen geen hair getrouwer. De liefde, naar het my voorkomt, ondermynt hier de zedeleer, zonder de zeden te beschaaven, en verbant vertrouwen en openhartigheid, de eenige bekoorelykheid, en den eenigen band, van het getrouwde leven. Een aanzienlyk man, die zich reeds zedert lang hier onthoudt, heeft my verzekerd, dat men niet kon uitdrukken, hoe buitenspoorig de laager volksklasse hier leefde. Byzonder verlagen de betrekkingen, welke hier tusschen de mannen van middelbaaren stand en hunne vrouwlyke bedienden heerschen, de zedelykheid van de eene zoo wel als van den anderen, boven alle beschryving, en verstikken tevens elk vonkjen van familieliefde. —— Bovenal liep my hier een karakteristiek onderscheid in het zedelyk gedrag der beide geslachten zeer in het oog. De Vrouwen laaten zich gemeenlyk van Mannen *boven* haaren stand verleiden, de Mannen, in tegendeel, zyn de speelpoppen van Vrouwlieden *beneden* hunnen stand. Rang en pronkzucht overmeesteren de eersten, en list en wellust onderwerpen de anderen. Eergierigheid leidt de hartstocht der Vrouwen, en zinnelykheid prikkelt de Mannen aan. Maar deze laatsten behandelen hunne Maitresfen spoedig, zoo als de Koningen hunne Gunstelingen: de Man is niet te vergeefsch de Tyran der Schepping!"

Men verwondert zich niet, dat deeze Reizigster, de Pleitbezorgster voor de Kunne, de verdeediging van de even aangeroerde ongelukkige Koningin MATHILDE op zich neemt: het voornaamste daar van willen wy, ten slot deezes Berigts, afschryven. „Arme MATHILDE! uw beeld zweeft, zedert myne komst alhier, my onophoudelyk voor den geest; en myne kennis aan de zeden van dit Land vermeerderen myn medelyden even zeer, als mynen eerbied voor u. — Ik ben thans volkomen overtuigd, dat zy het slachtöffer der Party geworden is, die zy in den weg stondt; die haaren Minnehandel door de vingers gezien, misschien wel aangevuurd zou hebben, indien niet haar Minnaar, eerzuchtig en werkzaam gelyk hy was, gewaagd hadt, eenige verjaarde misbruiken af te schaffen, voor dat het volk 'er ryp toe was; voor dat het geest genoeg hadt om eene Staatsomwenteling tot zyn voordeel te onderlteunen. De verbittering tegen

haar

haar heeft daar door zoo hoogen trap bereikt, dat ik nog heden, naa verloop van zoo veele jaaren, deze ongelukkige, met eene foort van woede, heb hooren veroordeelen, niet alleen wegens haare onderneeming tot befchaaving der openbaare vermaaklykheden; maar zelfs bleeven haare werken van weldaadigheid niet verfchoond, terwyl zy, onder andere nuttige inrichtingen, ook een Hospitaal voor Vondelingen hadt opgericht. Ontevreden met zoo veele gebruiken, die voor uiterlyke vertooningen van deugd golden, alhoewel zy niets dan ydele droomen waren, viel zy in het gewoon gebrek van hervormers; zy wilde op ftond daarftellen, het geen men alleen van lieverlede, met een goed gevolg, te weeg kan brengen.

„ De Vrienden dezer ongelukkige hebben met veel gewigtige gronden beweezen, dat haare genegenheid tot STRUENSEE niet zoo ftrafbaar was, als de lieden, die haaren invloed vreesden, voorgaven. Doch, dit zy hoe het wil: zoo veel is zeker, in haare liefde mengde zich niets zinlyks, en haare verkleefdheid aan den Graaf onteerde noch haar geest, noch haar hart. Den Koning, met behulp van haaren Vriend, te regeeren, deels geleid door drift van zelfsbehoud, deels van eene pryswaardige eergierigheid, dit was haare geheele misdaad. Maar te onachtzaam op de vooroordeelen, die zy te beftryden hadt, bewees haar gedrag meer goedheid van hart, dan fchranderheid. Hoe zwaar heeft zy die onbezonnenheid moeten boeten!

„ ô „ Myn Vriend! welk een narrenfpel is dit leven! Terwyl zoo menige pop van een Kroondraager zyne Koningspotzen tot in den hoogften ouderdom voortfpeelt, terwyl het lemmet van zyn armhartig leven tot in de pyp uitbrandt —— verwelkt de ongelukkige MATHILDE in den bloei van haar fchoon leven, en een vroegtydig graf bedekt haare deugden.

„ Wat voor het dartel knaapjen vliegen zyn;
Zyn wy aan de goden; die ons dooden
Zoo vaak tot fpel en tydverdryf ——."

Korte Reize in de West-Indiën. Bevattende verscheide Anecdoten en Karakterschetzen, als mede eenige aanmerkingen over de Slaaverny. Uit het Engelsch vertaald. Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg en Zoon, 1799. *In gr. 8vo.* 136 *bl.*

De eigenlyke Tytel van dit Werkje zou weezen, *Fragmenten over de West-Indiën en de Slaaverny.* Niets hebben wy 'er in gevonden, 't welk eene bydraage bevat, om zelfs wegens dat weinige van de *West-Indiën*, waarin de Briefschryver voorkomt geland te weezen en zich opgehouden te hebben, nader licht te schenken. Ondanks de gemelde reisgevaaren, gelooven wy, dat de Reiziger zeer gemaklyk, in zyn leuningstoel, op zyn kamer, gezeten hebbe. De Schryver bezit, met dit alles, een goed hart, en dus een diepgaanden afkeer van de Slaaverny, welke ook, blykens den tytel, een der hoofdzaaken is, in het schryven bedoeld. Doch, zo min ten deezen aanziene, als ten opzigte van andere byzonderheden, troffen wy iets overneemenswaardigs aan. Onze Nederduitsche Boekenwereld zou zonder schade deeze *Vertaaling uit het Engelsch* hebben kunnen missen.

Leerboek over de voornaamste Waarheden van den Christlyken Godsdienst, door H. J. BEUSEKAMP, *Krankbezoeker te Zutphen. Te Zutphen, by* H. C. A. Thieme. *In 12mo.* 29 *bl.*

Dit Onderwys is in negen Lessen verdeeld, die in de volgende orde het onderwerp bevatten:

1ste Les, handelt over de schepping en onderhouding der Waereld, als het werk van God, en voorts over Gods eigenschappen.

2de Les, over den Bybel, deszelfs waardy en gebruik.

3de Les, over de plichten in den Bybel voorgedraagen, en het daaräan niet beantwoordend gedrag der Menschen.

4de Les, over den oorsprong van het zedenlyk kwaad in den Val van Adam, en den voortgang van hetzelve, bevorderd door de verleiding in de waereld, en des Duivels.

5de Les, over de verlossing van de straffe der zonde, door het lyden van Christus.

6de

6de Les, over de waardy en mooglykheid van Jesus lyden, beweezen uit zyne God- en Menschlyke Natuur; over de leere van Vader, Zoon en Geest; en eindelyk over den H. Geest in 't byzonder.

7de Les, over Gods uitnoodigingen tot gebruikmaaking van deze verlossing, door het Euangelie-woord en de Sacramenten.

8ste Les, over het geloof in Christus, als het noodzaaklyk vereischte tot een regt gebruik van het Euangelie-woord en de Sacramenten.

9de Les, over de middelen ter verkryging van den invloed der Godlyke genade; zynde het naarstig onderzoeken van Gods Woord, en het Gebed; en over het toekomstig leven.

Byna elk theologisch systema heeft eene afzonderlyke opgaave van de *voornaamste* of *hoofdwaarheden* des Godsdiensts, en het schynt ondoenlyk, om, by de verschillende oogpuncten, waaruit men de zaak beschouwt, daarïn ooit eene overeenkomst te brengen. Hoewel wy dus in lang niet alles voor *hoofdwaarheden* van den Christlyken Godsdienst aanmerken, het geen de Schryver als zoodanige opgeeft, willen wy daaromtrent liefst geene aanmerkingen maaken, vermits die aan den eenen kant te omslagtig zouden moeten worden, en aan den anderen, voor alsnog weinig afdoen ter vereeniging der uit één loopende gevoelens.

Het opstel zelve is in eene taamlyk goede orde vervaardigd, en bevat zeer veele schoone ophelderingen van de waarheden des Godsdiensts. Sommige kerklyke leerstellingen zyn ook vry draaglyker voorgesteld, dan weleer geschiedde: intusschen vinden wy in de byzondere stukken veele dingen te onvolkomen, te onnauwkeurig of te overdreven. Tot het eerste behoort (onzes inziens) voornaamlyk de eerste Les in haar geheel; vermits het onderwys in de leer van Gods bestaan, van de schepping en de voorzienigheid, niet wel in die weinige Vraagen kan worden afgehandeld, welke hier desaangaande voorkomen; en in het byzonder vertoont zich hier het gemis eener eigenlyke Vraag over *Gods wysheid*. Zoo dunkt ons ook, dat de derde Les, over de plichten des Christendoms, veel te onvolledig is; vooräll' in het aanvoeren der beweegredenen tot derzelver vervulling.

Overdreven is, naar ons inzien, het Antwoord op de tweede Vraag in de tweede Les, waarïn beweerd wordt, dat de Bybel zeer noodzaaklyk is, vermits die Volken, welke den Bybel niet hebben, *zeer dom*, en, in het geen hun geluk betreft, *diep onkundig* zyn. Ons dunkt, dat de Schryver hier vry strydig is met den Apostel Paulus in de twee eerste Hoofdstukken van zynen Brief aan de Romeinen, en tegen zyne eigene stel-

ling in het Antwoord op de twintigste en eenëntwintigste Vraagen van de voorgaande Les. Zoo schynt ons ook de dertiende Vraag van de derde Les van dien aart te zyn. Eene volstrekte onmooglykheid voor den Mensch, naamlyk, om Gods wetten te volbrengen, kan (naar ons inzien) niet vastgesteld worden, zonder tegen den aanleg des Menschen, en Gods wysheid en liefde, aan te kanten. Eindelyk komt ons de beschryving van het beeld Gods in de eerste Menschen te luisterryk voor; dewyl kennis en heiligheid geenzins *aanleg*, maar *verkregene hoedanigheden* in den Mensch zyn.

Van deze en soortgelyke fouten is dus dit opstel niet vry; evenwel onderscheidt het zich voordeelig van veele andere dusdanige ontwerpen, die byna geheel dogmatiek, en ongeschikt voor de vatbaarheid van Kinderen zyn; en het kan dus, door eenen verstandigen Onderwyzer, beter dan de zoodanigen, tot handleiding by zyn onderwys, gebruikt worden.

Kort Begrip der Opvoedings-Leere, ter opwekking van Ouderen en allen, aan welken de Opvoeding der Jeugd is toebetrouwd. Uitgegeeven door eenen werkdaadigen Opvoeder. Uit het Hoogduitsch, door Mr. J. C. SCHRALT. *Te Amsteldam, by* W. van Vliet, 1799. *In 8vo. 45 bl, met eene Voorreden van den Schryver, en eene van den Vertaaler, te saamen van 14 bl.*

Zoo bondig de aanmerking is, door den waardigen KÄPPEL (den Schryver van dit belangryk Stukjen) in de Voorreden gemaakt en ontwikkeld, aangaande het groot gewigt eener wyslyk-ingerichte Opvoedings-leere: zoo zeker gaven hem zyne uitmuntende kundigheden het recht, om eene bydrage tot dezelve aan het publiek mede te deelen. Wy stemmen gereedlyk in het oordeel van den geächten Vertaaler, omtrent de waardy van dit Werkjen, het welk hy, in zyne Voorreden, bl. 5, met deze woorden te kennen geeft: „ De „ Leezers —— vooräl die geenen, welken tot de opvoe„ ding eenige betrekking hebben —— zullen met my moe„ ten toestemmen, dat zy zelden, in zulk een klein be„ stek, zo veel zaakryks zo beknopt byeen gevonden hebben, „ en dat het den Schryver wel gelukt is, zulk eene handlei„ ding te leeveren, die het zaaklykste in zich bevat, tot ver„ dere overdenkingen aanleiding geeft, en als eene richtsnoer „ nauwkeuriglyk opgevolgd wordende, van de beste uitwer„ king moet zyn." Dit laatste zal des te zekerer gebeuren, byaldien Ouderen en Opvoederen, by deze beknopte en zaaklyke handleiding, tevens eigen nadenken, en het gebruik van sommige der achter dit Werkjen genoemde uitvoerigere boeken over de Opvoeding, voegen. —— By de vertaaling heeft

dit

dit Werkjen niets verlooren; dezelve is juist en zuiver, en heeft den beknopten, duidelyken, en tevens vloeijenden, styl van het oorspronglyke volkomen behouden. Zoowel de Schryver als de Vertaaler verdienen die belooning, dat, ook hier te lande, hunne poogingen, ter bevordering eener verstandige Opvoeding, van de gezegendste uitwerkselen gevolgd worden.

Nieuw Printen-Boek voor Kinderen, behelzende: Onderwerpen uit het Ryk der Natuur, der Wetenschappen, Kunsten en Ambachten, naauwkeurig afgebeeld, en in vyf Taalen, bevattelyk, beschreeven. No. II. Te Zutphen, by H. C. A. Thieme, 1799. *In gr. 4to. 24 bl.*

Dit Nummer heeft, even als het voorgaande, waarvan wy onlangs bericht gaven (*), vyf *Plaaten*; op de eerste derzelven vindt men twee Kapellen, als: de diklyvige Wilgenrups, en de Maturna, of Athalia; op de tweede is de optocht van den Keizer te China, benevens de Godinnen Juno en Venus, afgebeeld; de derde is eene afbeelding van den witstaartigen Arend; de vierde verbeeldt eene Styffel-Fabriek; terwyl men op de vyfde den Banyaan-Boom afgebeeld ziet. Met meer nauwkeurigheid is hier de beschryving der Styffel-Fabriek opgesteld, dan in het eerste Nummer die van den Boekbinder; echter moeten wy herhaalen, 't geen wy by de aankondiging van dat Nummer zeiden, dat de beschryvingen, naamlyk, hier en daar, wat al te kort zyn: zo 'er omtrent sommige voorwerpen eenige meerdere byzonderheden vermeld wierden, zoude dit Prentenboek gewis in waarde ryzen; men kan voor jonge Kinderen niet te bevatlyk schryven, vooral omtrent zaaken, waarvan zy veelligt nooit iets vernomen hebben. Dit houde de Opsteller, by 't vervolg, toch wel in het oog! Ook zouden wy het beter vinden, dat de nu somts *verschillende* beschryvingen, in de vyf Taalen, van *gelyken inhoud* waren; dan konden zy tevens voor de Kinderen dienstig zyn, om aan dezelven hunne *eigen gemaakte* vertaalingen te toetzen.

(*) Zie boven, bl. 326.

De Speeler, of Revenge —— Praeg, Tooneelspel, in vyf Bedryven, naer 't Hoogduitsch van W. A. IFFLAND, *door* D. Onderwater. *In den Haage, by* J. C. Leeuwestyn, 1799. *In 8vo.* 181 *bl.*

Dit Tooneelspel hebben wy met byzonder veel genoegen geleezen: het onderwerp zelve is belang- en leer-ryk; de schoone gelykmaatigheid der verschillende Characters; de geregelde opvolging der byzondere, dikwerf zeer treffende, voorvallen; de krachtige en zinryke uitdrukkingen, overal in dit Stuk te vinden; de voortreffelyke zedenkunde, die uit hetzelve te trekken is: dit alles doet het verstand en hart van den verdienstlyken IFFLAND eere aan, en wy kunnen niet afzyn, om den Burger ONDERWATER, wegens de weluitgevoerde Vertaaling van dit Stuk, onze goedkeuring te betuigen.

Het hoofdzaaklyke des onderwerps komt hier op neêr: De *Baron van Wallenveld*, die, tegen den zin van zynen Oom, den *Geheimraad van Wallenveld*, door wien hy voor de Nicht des *Generaals Bildau*, den *Krygsminister*, ten huwlyk bestemd was, zich in den Echt begeeven heeft met een braaf Burgermeisje, en daaröm van dezen zynen Oom ontërfd is, geraakt door wanhoop aan 't speelen, heeft hierdoor zyne waardige Vrouw, en zyn Zoontje *Karel*, reeds geheellyk arm gemaakt, en zich in zoo veele schulden gestooken, dat 'er geene mooglykheid voor hem is, uit dezelven te geraaken; zelfs neemt hy eindelyk uit nood het laaghartig voorstel van zekeren eerloozen Banquier, *van Posert*, aan, om diens Croupir of adsistent by de Bank te worden, waarvoor deze hem, door het betaalen van eene wisfel, van arrest bevrydt: de *Lieutenant van Stern*, zynde de Vader van Mevrouw *van Wallenveld*, komt daarnaa, wegens zekere verôngelyking hem in zyne bevordering aangedaan, in onderhandeling met den Krygsminister en ziet zich door hem eensklaps tot Majoor verheven; terwyl hy op de vraag des Generaals, waarom hy zich niet eerder tot hem vervoegd hadt, antwoordt daarvoor twee redenen te hebben, die hy, op verzoek om dezelven te melden, zegt de volgende te zyn: 1) dat zyn aangehuwde Zoon, de Baron *van Wallenveld*, eertyds bestemd was geweest om de Nicht des Krygsministers te huwen; maar voorâl, 2) dat hy veertig jaaren geleden, den Krygsminister, toen voor Praeg als Volontair met hem dienende, en wegens zekere belediging tegen den Overften in woede ontstooken, door zyne tusschenkomst hadt behoed voor het ombrengen van dien Oversten; betuigende aan dit toeval zyne bevordering niet te danken te willen hebben. Naa eene tedere omhelzing dezer oude Vrienden, spree-

ſpreeken zy over *Wallenveld*, en de Krygsminister belooft alles tot redding van dien ongelukkigen te zullen beproeven. Hiertoe doet hy *van Poſert* ontbieden, en verzoekt hem, om, voor eenigen zyner goede vrienden, eene Pharo-party, met zynen adſiſtent, ten huize des Krygsministers te willen houden, het welk *van Poſert* niet durft weigeren; *Wallenveld*, die juist gekomen was om den Krygsminister te ſpreeken, zegt hy ook dit beſluit aan, en geene verſchooningen van *Wallenveld* kunnen hetzelve verhinderen. Intusſchen noodigt hy den Geheimraad *van Wallenveld* en *Hofraad Fernau* tot een ſpeelparty, en naa hunne toeſtemming hiertoe verkreegen te hebben, leidt hy hen in de zaal, waar zy, onbewust van de gemaakte ſchikkingen des Krygsministers, zeer verwonderd zyn, *van Poſert* met den bedrukten Baron *van Wallenveld* (die 'er tot uitvoering hunner last gebragt waren) aan te treffen. De Krygsminister doet het ſpel beginnen, en laat intusſchen den Lieutenant *Stern* en Mevrouw *van Wallenveld*, met haaren Zoon, binnen treeden; nu ...... doch wy zullen de twee laatſte Tooneelen, die de ontwikkeling des Stuks bevatten, liever woordlyk afſchryven: de Lezer beoordeele uit dit ſtaaltje het overige.

VYFDE BEDRYF.

TWINTIGSTE TOONEEL.

Van Poſert, Heer *van Wallenveld*, een *Adjudant* van den Generaal, *Generaal*, *Geheimraad*, *Hofraad*, *Lieutenant Stern*, Mevrouw *van Wallenveld*, en *Karel*, (*de drie laatſten treeden ſtil in de zaal.*)

VAN POSERT.

Six et cinq.

GENERAAL.

Nader, nader! (*tot van Poſert en Wallenveld.*) Hoe meer ſpeelers, hoe beter voor de Bank. (*tot de koomenden.*) Hier! hier!

Heer VAN WALLENVELD, *ziet op, en roept onwillekeurig:* Maria!

GENERAAL.

Plaats genomen, Vrouw Barones!

ADJUDANT, (*zet haar een ſtoel naast den Generaal, maar niet aan de tafel.*)

GEHEIMRAAD, (*vóór Mevrouw van Wallenveld haare plaats genomen heeft.*)

Ik begryp u niet!

GENERAAL.

Maar ik, —— en Cavaliers parole, Heer Geheimraad! volge-

gehouden, Heer Hofraad! (*tot van Posert.*) Voortgevaaren, Myn Heer! *tot Wallenveld.*) 't Gezelschap wordt talryker: opgepast, Heer Croupir!

Heer VAN WALLENVELD.

Ik bezweere uwe Exellentie!

GENERAAL.

Wat gaat de bank haare gasten aan? wat gaat de Banquier de waereld aan? De bank is zyne ziel, eere en zaligheid. Verder dus! niet waar? Heer van Posert!

VAN POSERT.

Voorzeker, wanneer men ——

GENERAAL.

Daar, myne genadige Vrouw! zet u by my. Het geldt uw laatste geluk! Heer Majoor, neem gy myne kaarten, —— en gy, kleene! beproef uw geluk —— kom by my.

Mevrouw VAN WALLENVELD, (*geeft haaren Zoon den Generaal, en bedekt zich 't gezicht.*)

GENERAAL.

Hebt gy geld? kleene!

KAREL.

Papa heeft my iets gegeeven.

GENERAAL.

Nu, wy zullen zien, wat uw Papa voor u doen kan. Geef my al uw geld, (*hy neemt eene kaart*) zet uw geld daar, —— daar —— op deze kaart, (*hy bestuurt de hand van het kind, en zet de daalder, die het in de hand heeft, op de kaart.*) Deze kaart behoort uwen Papa!

KAREL.

Wilt gy myn geld weder hebben? Papa!

Heer VAN WALLENVELD.

Heer Generaal!

GENERAAL.

'Er zyn meêr daalders, die u toebehoord hebben, goede jongen! (*driftig tot van Posert.*) Voort, Myn Heer!

VAN POSERT.

Huit et dame, (*hy telt den Geheimraad uit, die niet weêr zet.*) Trois et sept.

GENERAAL.

Verlooren, arme knaap!

KA-

KAREL.

Neemt ge my myn geld weder weg? Papa!

Heer VAN WALLENVELD, (*met den toon des diepsten weedoms.*)

God! God!

GENERAAL.

Gy hebt niets meer, arme speeler! doe gelyk uw Papa: heeft hy geen geld meer, dan zet hy zichzelven, Vrouw en Kind, eer en leven! (*hy heft het kind op de tafel.*) De Vader is reeds verlooren, ik zet den Zoon. —— Afgenomen. —— Wie speelt? 'er is eene ziel te winnen!

Heer VAN WALLENVELD, (*springt op, rukt het kind van de tafel, drukt het met vuur aan zyn hart.*)

Karel! barmhartigheid, Heer Generaal! Dit gaat boven menschlyk vermogen. Ik houde het niet langer uit.

VAN POSERT, (*staat op.*)

GENERAAL, (*treedt van de tafel. Geheimraad en Fernau volgen hem.*)

Vrouw! Moeder! Vader! —— zyn hart is verbryzeld; treedt toe, nadert den ongelukkigen, laat ons zien wat hy doen wil, om u allen weder te gewinnen, en zichzelven tevens ——

Heer VAN WALLENVELD, (*zet het kind neder.*)

Waar zal ik heen? wie verbergt my voor my zelven, —— voor myn gevoel?

Mevrouw VAN WALLENVELD, (*nadert hem.*)

Dit gevoel is de deugd, die nooit geheel van u geweeken was. In dezen angst, in deze traanen, doet zy haar vermogen gevoelen. Deze vernietiging van uw geheel aanwezen is uwe voorspraak by my, by de waereld, en by u zelven. Hierop heb ik myne hoop op uwe bekeering gebouwd; dit gevoel zal uw Zoon een Vader weder geeven.

Heer VAN WALLENVELD.

Ik ben ten vloek voor u en hem geworden! wat kan ik u geeven? schande en gebrek! laat my voort! laat my van hier! treed te rug, dierbaare Vrouw! treed te rug van den man, die uw geluk verpest! slechts ééne voldoening kan ik geeven, —— myn dood! laat my van hier —— om Gods wil! laat my voort!

LIEUTENANT STERN, (*vat hem by de hand.*)

Leef in daaden, dan geeft gy voldoening.

Mevrouw VAN WALLENVELD.

Ik neem u aan, gelyk gy heden zyt, en bouw de streelendste hoop op dit beslissend oogenblik.

Heer VAN WALLENVELD.

Maria! Vader! Kind! kunt gy op my nog hoopen? kunt gy my vergeeven? Neen! neen!

GENERAAL, (*met nadruk.*)

Het is genoeg! Mevrouw van Wallenveld! hoop en vergeeving! ——

Mevrouw VAN WALLENVELD, (*sluit hem in haare armen.*)

Hoop en vergeeving, in de armen van uwe Vrouw, die u nooit verlaaten heeft.

GENERAAL.

Heer van Posert! —— dit verbond is geslooten; het verbond met u verbreek ik, in den naam van eer en deugd.

VAN POSERT.

Uwe Exellentie! ——

GENERAAL.

De Duitsche Heeren waren, van oudsher, verbonden tegen Roovers te stryden; dus, stryd tegen u, Roover! Heer Adjudant! —— hier zyn de papieren tegen hem. Gelyk ik bevolen heb, streng en kort!

VAN POSERT.

Uwe ——

GENERAAL.

Voort! (*Adjudant met van Posert af.*)

GEHEIMRAAD.

Ik moet zeggen ——

LIEUTENANT STERN.

Uwe Exellentie, by den Hemel! gy handelt braaf.

GENERAAL, (*Wallenveld aanstaarende.*)

Hy is verpletterd, —— dat heeft het vermogen der Natuur bewerkt; ziet hem aan! het is waar, hy is arm, door dwaasheid en ongeluk; maar wat nu? hy moet leeven! —— wie helpt hem, dat hy leeven kan? niemand antwoordt? jong mensch! uw grootste schuldenaar is insolvent geworden, ik beklaag u.

Heer VAN WALLENVELD.

My is niemand schuldig.

GENERAAL.

Uw Oom is uw schuldenaar; door rykdom heeft hy u verwaarloosd, daarom mag hy u niet in ellende laaten smachten.

GE-

GEHEIMRAAD.

Verwaarloosd? ik heb hem alle *maitres* gegeeven, —— zyn *educatie* ——

GENERAAL.

Hadt gy hem, in plaats van eene ridderlyke, eene menschlyke opvoeding gegeeven; dan hadt hy heden, noch u noch my noodig, (*tot den Hofraad.*) En gy, waaröm hebt gy crediteurs en policie tegen hem in 't harnas gejaagd? dat moet vóór de verlooving met myne Nicht opgehelderd zyn, anders zal 'er niets van worden.

HOFRAAD.

Ik zoude ——

EEN-EN-TWINTIGSTE TOONEEL.

De voorigen, *Adjudant.*

ADJUDANT.

Hy bekent: dat hy niet Heer van Posert, maar een Galanterie-kramer uit Ulm is, en Mosel heet.

GENERAAL.

Hy moet den Predikants Zoon zyn geld restitueeren (*), dan vertrekke hy met zyne Kraam; in twee uuren moet hy de Poort uit zyn, of ik laat hem op den toren zetten.

ADJUDANT, (*vertrekt met eene buiging.*)

GEHEIMRAAD, (*gaat.*)

Goeden nacht, uw Exellentie!

HOFRAAD, (*volgt.*)

Onderdaanige dienaar. ——

GENERAAL.

Een eerlyk Rector heeft hem gered. (*tot Wallenveld.*) En gy hebt zyn' Zoon gered (†). 'Er is dus nog goede grond in u, en ik wil in Gods naam daaröp bouwen, met zorg en geld, wyl toch niemand wil.

Heer VAN WALLENVELD.

Mensch! — held! — Vader! — myn Engel! (*hy stort aan* zy-

(*) Deze Predikants Zoon, die voor zyn Vader eene ryke erfenis ontvangen heeft, is by *van Posert* tot speelen gelokt, en van al dat geld beroofd.

(†) Deze hadt ook by *van Posert* onvoorzichtig gespeeld, en *Wallenveld*, nog geen Croupir zynde, hadt hem by tyds doen vertrekken.

zyne voeten.) Karel! hier! (*hy trekt het kind tot zich.*) omvat met uwe kleene handen de knieën dezes braaven Mans.

GENERAAL, (*zich afwendende, om onbemerkt een traan te verbergen.*)

Zoo niet! (*hy heft hem op.*) oprecht, oprecht, jong Mensch! ik heb, dertig mylen van hier, een klein landgoed, tusschen rotzen en rivieren; het levert een maatig bestaan op, wanneer het vlytig bebouwd wordt! dit schenk ik uw Zoon, leer daar arbeiden, word daar een braaf man! doet gy het niet, en moet Vader, Vrouw en Kind, verder traanen om u storten, dan wordt gy gescheiden, en gy wordt voor al uw leven op de vesting gebragt. Op myn woord van eer!

Heer VAN WALLENVELD }
Mevrouw VAN WALLENVELD } (*kusschen zyne hand.*)

Myn weldoener! myn redder!

GENERAAL.

Ga by uw' Vader, en dank hem. Voor alles wat ik heden aan u doe, heeft hy, vóór veertig jaaren, de volle waarde op voorgeschoten.

Heer VAN WALLENVELD }
Mevrouw VAN WALLENVELD } (*snellen den Lieutenant in de armen.*)

Vader!

LIEUTENANT, (*door zyne aandoening overweldigd.*)

Man! —— Kinderen! —— ô God!!

GENERAAL.

Zyt gy te vreden, kameraad! —— Nu dan! —— (*hy drukt den Lieutenant met geestdrift aan zyn hart, en roept met luider stemme:*) Revenge — — Praeg!

Het gordyn valt.

Selicour, Treurspel. Door J. K. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1799. *In 8vo.* 42 *bl.*

Dit kort Treurspel is (volgends het Voorbericht des Schryvers) deszelfs oorsprong verschuldigd aan een verhaal, voorkomende in het eerste Deel van zekeren Roman, ten tytel voerende: *Avantures & Voyages d'un Militaire Français, ou les Amans infortunés*, en heeft hoofdzaaklyk den volgenden inhoud:

Selicour hadt in Marseille liefde opgevat voor een Meisje, met naame *Cecilia*; doch haar Vader *Merinval* hadt, door het oor te leenen aan de baatzuchtige opstookeryën van zynen oudsten Zoon, zich tegen dit huwlyk verzet, en dit deedt de Gelieven het besluit neemen om na Maltha te ontvluchten, en al-

aldaar in den echt te treeden; doch op hunne reize worden zy door de Algerynsche zeeroovers genomen, in dat land tot slaaven gemaakt, en alzoo van elkanderen afgerukt: *Selicour* was zynen Meester ontvlucht, en hadt acht maanden eenzaam daaromstreeks in eene wildernis geleefd, toen hy daar eene jonge bevallige Wilde (wier ouderen en bloedverwanten haar door de Kannibalen ontrukt waren) aantrof, met welke hy allengs gemeenzaamer werdt, en het gelukte hem, dezelve van tyd tot tyd te beschaaven, waardoor eene wederzydsche liefde in beider harten ontstooken werdt, zoodat *Selicour* reeds den dag zyner echtlyke vereeniging met *Marano* (dus heette de schoone Wilde) bepaald hadt; dan een akelige droom, waarin hy zyne *Cecilia* in boeiëns geklonken en wreed behandeld zag, bracht hem van dit voorneemen af, en kluisterde hem weder aan dat Meisje; nu poogt hy de verliefde *Marano* van het denkbeeld haarer vereeniging met hem af te brengen, altans hetzelve zoo lange te verwyderen, tot dat hy beproefd hadt, of 'er nog mooglykheid voor hem was, om met *Cecilia* hereenigd te worden; dit grieft en vertoornt de gevoelige *Marano* dermaate, dat zy, in eene vlaag van woede, en naa de scherpste verwytingen aan *Selicour*, zich in zyn byzyn doorsteekt, en hem dus tot de jammervolste eenzaamheid te rug brengt. Inmiddels is *Merinval* met zynen jongsten Zoon *Eduard*, door schipbreuk, op de kusten geland, waar *Selicour* zich bevondt; terwyl deze laatste ook zyne *Cecilia*, die, even als hy, haare slaverny ontkomen was, op het oogenblik dat zy zich in deze wildernis door eenen Algeryn achterhaald ziet, op 't onverwachtst wederziet, en haar met geweld uit de handen van dezen Afrikaan redt; waardoor eene hereeniging tusschen *Selicour* en *Cecilia* plaats heeft, welke naderhand door haaren ouden Vader, dien zy met *Eduard* in de wildernis ontmoeten, bevestigd wordt; terwyl *Merinval*, wiens krachten door alle de doorgestaane rampen te zeer afgenomen zyn, naa de beide Gelieven zynen vaderlyken zegen gegeeven te hebben, den geest geeft. Zoo dat de hereende *Selicour* en *Cecilia*, benevens *Eduard*, slechts naar gelegenheid wachten, om na Europa weder te keeren.

Schoon de samenloop van omstandigheden, die het onderwerp van dit beknopt Treurspel uitmaaken, verbaazend en vry zonderling is, heeft de Schryver echter zulk eene aartige schikking in de byzondere tooneelen gemaakt, dat de opéénstapeling van dit zonderlinge zich by de leezing nauwlyks voelen laat: ook is de styl zwellend, en (schoon hier en daar wat overdreven) zeer goed gewyzigd naar de gewigtige voorvallen, in dit Stuk voorkomende; byzonder is de taal, die *Marano* voert, zeer geschikt, om haar verfynd gevoel, en de niettemin nog overgebleevene trekken van natuurlyke woestheid, aan den dag te leggen: om welk alles wy den ons onbekenden Schryver bevoegd rekenen, om in den Tooneelarbeid met goed gevolg voort te gaan.

Saul

Saul de Tweede, bygenaamd de Dikke, Koning van Kanonnenland. Uit het Hoogduitsch. Met Plaaten. Te Berlyn, te Wezel, te Cleve, en verder alöm by de meeste Boekverkopers in de Bataaffche Republiek, 1799. *In gr. 8vo.* 303 *bl.*

Schoon alle de Perfoonen in dit Boek onder verbloemde naamen voorkomen, zal echter elk Leezer, die niet geheel met de levensbyzonderheden der nabuurige Vorften onbekend is, met ons fpoedig bemerken, dat hier het leven van den jongstoverleeden *Koning van Pruisfen*, FREDRIK WILLEM II, voorgedraagen wordt. Men ziet in deze Gefchiedenis met deernis den ongelukkigen toeftand van een Land, welks Beftierder op niets anders bedacht is, dan om zyn zinlyk genoegen, het koste wat het wil, te voldoen. Door evengemelden Koning immers werden de tederfte belangen van het algemeen toevertrouwd aan wezens, die, alleen uit eigenbaat, en zucht tot zelfverheffing, hem laaghartig vleiden, en zyne losbandigheden op de best mooglyke wyze trachtten te bevorderen: vooräl ziet men in de lotgevallen der *Gravin van Dunkelheim*, (met welke geene andere bedoeld wordt dan de beruchte *Gravin van Lichtenau*,) hoe veel de listen eener heerschzuchtige Vrouw op het hart van eenen wellustigen Jongeling vermogen; hoe fpoedig hy, door haare veráchtlyke ftreeken, de beste vaderlyke raadgeevingen, zyne eigene onfchuld, ja alle de betrekkingen, waarïn hy ftaat, verwaarloozen, en in den ellendigften flaaf der wellust ontaarten kan.

Ouders, welken de bewaaring der onfchuld van hunne Zoonen ter harte gaat, zullen intusfchen verftandig handelen, een Boek als dit, hun niet in handen te geeven; want veelligt zoude, door het leezen van 't zelve, in den meestäl tot zinlykheid geneigden Jongeling de lust kunnen opryzen, om *Copyën* te waagen van de *origineele* liefdegevallen, die hier in eenen verleidenden ftyl afgemaald zyn, en welker genot *alle* zedenlyke grondbeginfelen uit het hart des ongelukkigen Konings van tyd tot tyd hebben uitgeroeid.

't Lust ons niet, omflagtiger te gewaagen van een Boek, door welks vervaardiging en vertaaling wy met weerzin de lyst der *gevaarlyke Schriften* vergroot zien.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Nagelaten Leerredenen van G. J. ZOLLIKOFER, *Predikant der Evangelisch-Hervormde Gemeente te Leipzig. In het Nederduitsch vertaald. Tiende Stuk. Te Amsterdam, by de Erven* P. Meijer *en* G. Warnars, 1799. *In gr. 8vo.* 531 *bl.*

Belangrykheid van onderwerpen, bevalligheid en duidelykheid van ſtyl en voordragt, en 't geen verder wordt vereischt om het nutte met het aangenaame zamen te paaren, kenmerken wederom deeze Leerredenen van wylen den voortreffelyken ZOLLIKOFER. Tien van het twaalftal Leerredenen, welke dit Stuk bevat, handelen allen over gezellige pligten jegens den Naasten, met naame die van Weldaadigheid en Liefde. De moeite des uitſchryvens van de titels dier Leerredenen willen wy ons wel getroosten, om onze Leezers van de belangrykheid der behandelde onderwerpen te overtuigen; zy luiden aldus: *De naauwe gemeenſchap en verbindtenis der menſchen de grondſlag der Menschlievendheid. Opwekkingen tot algemeene Menschlievendheid. De hartelyke deelneeming in het lot onzer Medemenſchen. Hoe veel meer 'er tot de Menschlievendheid vereischt wordt dan geeven en milddaadigheid. Op hoe veelerlei wyze men anderen kan dienen en weldoen. De liefde tot de vyanden. Opwekkingen tot liefde tot de vyanden, nevens eene wederlegging der voornaamſte tegenwerpingen. De liefde is de vervulling der Wet. Over de maate der Weldaadigheid, en eenige gronden tot onbekrompene milddaadigheid. Toetſing van eenige voorwendſels voor 't verzuimen en nalaaten van de Weldaadigheid. God is Liefde. Wat volgt 'er uit, dat God Liefde is.* Een reeks van aanmerkingen ontmoeten wy hier, elk op haare voegzaame plaats, deels een ernſtigen aandrang bevattende tot de daadlyke uitoeffening der voorgeſtelde pligten, deels eenige misvattingen of vooroordeelen te keer gaande, welke ginds en elders nog ge-

voed worden. Zo huisvest, by zommigen, nog de waan, als of het genoeg ware, om den naam van menschlievend te verdienen, indien men aan behoeftigen veele aalmoezen uitdeele, onaangezien de inrigting des gedrags in den doorgaanden leevenswandel. Te regt merkt ZOLLIKOFER aan: „ Konde men menig eenen, die den naam van eenen menſchenvriend in eenen uitneemenden zin draagt, om dat hy by veele gelegenheden weldaadig en mild is, konde men hem in zyn huisſelyk leeven, by zyne gewoone bezigheden, vergezellen, en daar een ongemerkte getuige van zyn gedrag jegens de zynen, jegens zyne kinderen, zyn huisgezin, zyne ondergeſchikten, zyne medearbeiders, zyn dagelyksch gezelſchap zyn; hoe weinige ſpooren van waare menſchenliefde, van wezenlyk zachte, menschlievende gevoelens en neigingen zou men daar niet ontmoeten? Hoe ſpoedig zouden alle die in 't oog loopende bedryven der milddaadigheid, als vruchten van het geval of der ydele eerzucht, hunne waarde in onze oogen verliezen? Neen, (voegt 'er ZOLLIKOFER met regt nevens) de waare, Christelyke menschlievendheid is zichzelve altoos gelyk. Zy is aan geene plaats, aan geenen tyd bepaald, aan geene omſtandigheden en perſoonen by wyze van uitſluiting verbonden. Zy werkt en vertoont zich zo wel in het huisſelyke, als in het gezellige en openbaare leven; zo wel daar, waar niemand het ziet en gewaar wordt, als daar, waar aller oogen op ons gevestigd zyn; zo wel dan, wanneer het ons zwaar valt, als dan, wanneer 't ons geene moeite kost; zo wel als wy 'er ondank en verdriet door inzamelen, als wanneer men 'er voor beloond wordt! Want dit alleen bewyst, dat wy waarlyk van de menschlievendheid bezield zyn, dat zy in ons heerscht, en eene altoos werkzaame dryfveer van ons gedrag is." Even doeltreffende, als de nu aangevoerde, zyn ook de volgende aanmerkingen, welke wy daarom des overſchryvens wel waardig keuren. De menschlievendheid, indien zy den naam eener deugd zal verdienen, vordert *niet zelden opofferingen*, *zelfverloochening*, *moeijelyke inſpanning van ons*; waar uit blykt, hoe veel meer daar toe, tot de menschlievendheid, vereischt wordt dan aalmoezen en milddaadigheid. Ter ontwikkelinge van deeze ſtellinge dienen de volgende aanmerkingen. „ Niets (zegt ZOLLIKOFER) is gemakkelyker dan weg te ſchenken, 't geen men zelf niet noodig heeft, of 't geen men althans ontbeeren kan, zonder 'er

in

in eenig opzigt merkelyk by te lyden. Meermaalen is het veel gemakkelyker op die wyze te geeven, dan niet te geeven, om dat men in het eerste geval of slechts zyne natuurelyke geneigdheid te volgen heeft, of zich daar door eensflags van het gezigt van onaangenaame voorwerpen en van den smertelyken indruk, dien klagten en gejammer op ons maaken, bevrydt, terwyl men dikwyls in het laatste geval, als men den anderen zyn verzoek weigert, zichzelven meerder geweld aandoen, langer met zichzelven worstelen, en somwylen meerder waare sterkte van geest, meerder heerschappy over zichzelven en de uiterlyke dingen aan den dag leggen moet. Maar (zoo vervolgt ZOLLIKOFER) juist hier vertoont zich het onderscheidende karakter en de zo gegronde als edele denkwyze van den mensch, van den Christen, dien de waare menschlievendheid bezielt. Hy let minder op 't geen ligt of zwaar, aangenaam of onaangenaam is, dan veel meer op 't geen billyk en goed, en in elk geval het beste is. Hy geeft dan, wanneer geeven het diensligste en betamelykste is, wat hy alsdan doen kan. Maar hy houdt ook, hoe zwaar dit zyn hart valle, zyne gaaven alsdan terug, wanneer zy den verzoekenden nadeelig zyn zouden, of wanneer hy op eene andere wyze beter en duurzaamer geholpen kan worden. Hy meet en bepaalt de diensten, die hy zynen broederen bewyst, en de weldaaden, die hy hun doet, niet zo zeer naar de moeite af, die zy hem veroorzaaken, als wel naar het nut, 't welk zy hun verschaffen kunnen. De waare menschenvriend geeft derhalven niet alleen anderen gaarne, als hy hun iets geeven kan, maar hy spant zyne krachten ook gaarne voor anderen in, arbeidt gaarne voor anderen, deelt hun zyne inzigten en talenten gaarne mede, offert voor hun gaarne veelerleie geneugten, gerieflykheden en voordeelen op, bewyst hun gaarne persoonelyke diensten, en merkt niets als verlooren aan, wat zynen broederen nuttig is. En dewyl hy dus in alle opzigten voor anderen zorgt en leeft, en van alle zyne bekwaamheden en vermogens en goederen altoos het beste, het algemeene welzyn bevorderende gebruik tracht te maaken, hoe veel rechtmaatiger is dan niet zyne aanspraak op menschlievendheid, dan indien hy zich enkel of hoofdzaakelyk daartoe bepaalde, om zyn vermogen met nog zulke milde handen onder de armen en behoeftigen uit te deelen! Neen, *al ware 't dat ik alle myne goederen tot*

onderhoud der armen uitdeelde, en hadde deeze liefde niet, zo zou het my geene nuttigheid geeven."

Welgeplaatst en nuttig is deeze beſtryding van een heerſchend vooroordeel. Niet minder heilzaam en doeltreffende zyn de bedenkingen, met welke de Eerw. ZOLLIKOFER, in de Tiende Leerrede, eenige voorwendzels ter toetze brengt, waarmede men veelal zyne ſlofheid en nalaatigheid in goed te doen verontſchuldigt. Onder die voorwendzels noemt ZOLLIKOFER de taal en het overleg van hun, die in 't midden brengen: „ *Hoe menigmaal reeds zyn my de beste, edelſte oogmerken, die ik by het goeddoen had, mislukt!* Hoe zelden heb ik het genoegen gesmaakt, van myne weldaaden wel beſteed te zien! Hoe menig arme, hoe menig ellendige heeft de hulp, die ik hem bewees, tot leegloopen, of zelfs wel tot zwelging misbruikt! Hoe dikwerf hebben ſtichtingen, hebben onderſteuningen, die niet geworden zyn en niet bevorderd hebben, 't geen ik 'er met recht van mogt verwachten, my zulks geleerd! Hoe menigmaal heb ik den ſchuldigen voor onſchuldig gehouden! Hoe menigmaal my leugens in plaats van waarheid laaten opdringen! Hoe veel grooter is niet het aantal der onwaardige, dan dat der waardige noodlydenden! —— En ik, (dus antwoordt hier op de menschlievende ZOLLIKOFER) myne waarde Medechristenen! zou u eveneens kunnen toeroepen: hoe veel meer valschheid dan waarheid, hoe veel meer dat beſchaamende dan roemryk voor u is, ſteekt 'er niet in deeze klagten! Hoe weinig zyn zy met de innerlyke, hartelyke menschlievendheid, met den werkzaamen yver tot het weldoen beſtaanbaar, die den Christen behooren te bezielen! Voorzigtig kunt gy, behoort gy te zyn, — maar die angstvallige bedachtzaamheid, dat altoosduurend twyfelen, of uwe gaaven wel of kwaalyk beſteed zyn, die buitenſpoorige vrees van te veel te doen, en die daaruit ſpruitende beſluiteloosheid en werkeloosheid, bewyzen gewisſelyk meer een koud, ongevoelig, dan een liefderyk hart, dikwyls eenen verborgenen wensch, om van den pligt der weldaadigheid ontſlaagen te zyn. — Willen wy niemand byſtaan, niemand goed doen, myne geliefde Vrienden! zonder van het goede gebruik, dat men van onzen byſtand en van onze weldaaden maaken zou, vooraf verzekerd te zyn, ô dan zouden wy aan anderen weinig byſtand bewyzen, hun weinig goeds doen, want dee-

deeze zekerheid kunnen wy flechts zelden verkrygen. Maar zo zou ook de landman weinig hebben te zaaijen en te planten, indien hy vooräf verzekerd zyn wilde, dat 't geen hy zaait en plant, wel flaagen en de beste vruchten draagen zou! Zo zouden wy zelven weinig durven onderneemen, weinig beginnen, indien wy vooräf verzekerd zyn wilden, dat wy niets beters hadden kunnen onderneemen, dat onze onderneemingen ons gelukken, en dat wy, 't geen wy begonnen hebben, onfeilbaar voltooijen zouden! En, veronderftelt, wy wisten 't al eens zeker, dat de ellendeling, dien wy goed doen, zulks noch aan ons, noch aan de maatfchappy in 't algemeen verdiend hebbe, is hy dan daarom minder ellendig, minder hulpbehoeftig? Is hy niet dubbel ellendig, indien hy zelf de oorzaak zyner ellende is? Zal hy, behoudens de hulp, die wy hem bewyzen, voor zyne dwaasheden niet nog altoos genoeg te boeten hebben? Kan hy niet nog ellendiger, nog fnooder, voor de maatfchappy nog fchadelyker worden, indien wy hem alle hulp ontzeggen? Kan hy niet van een enkel nutteloos mensch in een misdaadiger, in een gevaarlyken booswigt ontaarten? —— En veronderftelt, hy ware eens allen byftand onwaardig, kan dan niet zyne echtgenoote, kunnen niet zyne kinderen denzelven waardig zyn? Kunnen niet andere en beter menfchen, met welken hy te doen heeft, deelgenooten worden der weldaaden, welke wy aan hem bewyzen, en daarvan een beter gebruik maaken? Kan hy zelf door den tyd niet beter worden? Eveneens is het ook gelegen met openbaare inrichtingen, die wy onderfchraagen, en welker gelukkige vordering wy niet bemerken. Kunnen wy dan alle gevolgen, die dezelve reeds nu in 't verborgene hebben, en die zy in 't toekomende nog zullen hebben, overzien? —— Kunnen dezelve, gefteld zelfs, deeze gevolgen beftonden niet, geen aanleiding geeven tot andere en nuttiger inrichtingen, die zonder dezelve nooit zouden zyn tot ftand gekomen? Kan niet eene goede inftelling langen tyd gering, zwak, onvolkomen, gebreklyk blyven, en toch in 't eind worden, 't geen zy in 't eerst zyn moest, maar niet kon worden? Verdienen gewigtige proeven, offchoon zy zelfs flechts proeven blyven mogten, dan geene onderfteuning? Brengen wy daardoor niet het onze toe tot toekomende gelukkiger proeven? En daarenboven, myne waarde Vrienden! past het ons wel, zo luide over onwaardige menfchen en misbruikte weldaaden

te klaagen, en in dit ſtuk zo naauwgezet te zyn, ons, die dag aan dag, uur op uur zo veele weldaaden van God ontvangen, welken wy niet waardig zyn; ons, die 's Hemels kostbaarſte weldaaden zo dikwyls misbruiken, en zo zelden het beste gebruik daarvan maaken, en nogtans geduurig nieuwe, nog grooter weldaaden van hem verlangen en ook daadelyk verwerven? ô Laaten wy toch jegens onze broeders zodanig gezind zyn, als God jegens ons gezind is! Laaten wy barmhartig zyn, gelyk onze Hemelſche Vader barmhartig is! Laaten wy, volgens zyn voorbeeld, onze toegenegenheid en weldaadigheid uitſtrekken tot kwaaden en goeden, tot rechtvaardigen en onrechtvaardigen, en, gelyk hy, nimmer moede worden van wel te doen!"

Over de waarde der Kleinigheden in de Zedenkunde, door Dr. FRANS VOLKMAR REINHARD, *Keurvorstlyk Saxisch Opperhofprediker. Uit het Latyn en Hoogduitsch vertaald, door ***. Met eene aenpryzende Voorrede van* Ewaldus Kist, *Predikant te Dordrecht. Te Amſteldam, by* M. de Bruyn, 1799. *In gr. 8vo. 238 bl., behalven de Voorrede, enz. van XXXII bl.*

Eene uitmuntende bydraage tot de regte behandeling der Christelyke Zedenleer, en allergeſchiktſte handleiding voor nadenkende menſchen, die 'er zich, met ernst en inſpanning, op toeleggen, om een rein hart te bewaaren, en altyd naar het voorſchrift van plicht te handelen. Het is een Geſchrift, dat, gelyk de Eerw. KIST, in de aanpryzende Voorrede, wel te regt zegt, niet maar vluchtig en ter loops, maar met de grootſte aandacht geleezen en herleezen, dat, om 'er regte nuttigheid van te hebben, moet beſtudeerd worden. De beroemde REINHARD heeft dit Werk in 't Latyn geſchreeven. De Conſiſtoriaal-Aſſeſſor J. C. F. ECK heeft 'er eene Hoogduitſche Vertaaling van bezorgd, en hetzelve met zyne byvoegzelen en aanmerkingen vermeerderd. De Nederduitſche Vertaaler heeft zoo wel het oorſpronkelyke Werk, als de Vertaaling, tot zyne overzetting gebruikt, en ook die paragraphen, welken de Hoogduitſche Vertaaler overgeſlagen had, daarby gevoegd, gelyk ook eenige gezegden der Ouden, die de Heer ECK voor zyne Leezers overtollig rekende.

De

De Schryver handelt, in eene voorafgaande Inleiding, over de hinderpaalen der deugd, by de voortreffelykheid van onzen Godsdienst. Hy vindt die, in gebrek aan behoorlyk onderricht, hoe, en door welke middelen, de voorschriften van den Godsdienst opgevolgd kunnen worden, en beweert, dat tot zoodanig onderricht betere kundigheden gevorderd worden, dan die men veelal ziet plaats hebben; kundigheden, die ons ook bekend maaken met de waarde van kleinigheden, als door welken de zedelykheid van ons gedrag even zeer benadeeld als bevorderd wordt.

Daarop volgt, in de eerste Afdeeling, eene duidelyke ontwikkeling van het denkbeeld van kleinigheden, die voor de Zedekunde belangryk zyn. De Eerw. Schryver doet ons letten op den samenhang der natuurlyke en zedelyke waereld, met betrekking tot de Leer der Goddelyke Voorzienigheid; waar uit volgt, dat ook de geringste uitwendige voorwerpen op de menschelyke ziel werken, en elke verandering, die in de ziel ontstaat, weder andere veranderingen naar zich trekt; op de verscheidene soorten van kleinigheden, die hier in aanmerking komen, in en buiten ons; op den invloed van alle zoodanige kleinigheden op de zedelykheid des leevens, zoo wel by eene vaste gesteldheid der ziel, als by veranderlyke gesteldheden; en op meer andere byzonderheden, waardoor dit stuk in 't helderst daglicht gesteld wordt. —— In de tweede Afdeeling worden veele getuigenissen van gewyde en ongewyde Schryvers bygebragt, aangaande het gewicht der kleinigheden voor de Zedekunde. —— De derde, die de gewigtigste en uitvoerigste is, bevat de toepassing der voorgedraagene Leer op het dadelyk menschenleeven. Hier wordt de noodzaakelykheid, om op kleinigheden te letten, aangetoond, 1) ter bevordering van zelfskennis en menschenkunde, 2) ter verhoeding, dat het menschlyk hart niet verergere, 3) ter bevordering van verbetering des leevens en aanwas in het goede, 4) ter bevestiging in de deugd, 5) tot bevrediging en rust der ziele. Alles is doormengd met waarneemingen, en opmerkingen uit de Geschiedenis en het gemeene leeven, die het leezen veraangenaamen, en het nuttig gebruik van dit belangryk Boek grootelyks kunnen bevorderen.

De Christelyke Spectator. In twaalf Vertoogen. In 's Gravenhage, by J. Thierry en C. Menſing, 1799. *In gr. 8vo.* 397 *bl.*

Door 't mededeelen van loſſe gedachten, aanleiding te geeven, om verder geregeld na te denken, hoe waar het is, dat men, door zich aan de beſchouwing van weezenlyke en beſtendige dingen over te geeven, zyne gedachten zoo kan aftrekken van 't verdrietige en bedroevende, 't welk ons omringt, dat men wyzer en beter wordt; —— waarheid en deugd uit te breiden, — eerbied, liefde, gehoorzaamheid en vertrouwen, met opzigt tot God en Jeſus Christus, in de harten van treurige, neergebogene, en, door de verwarringen des tyds, verbysterde harten, te verwekken, te verleevendigen of te bevestigen, is het hoofddoel van deze bladen. De ongenoemde Schryver, wien men echter, uit de hem byzonder eigene ſchryfwyze, gemakkelyk kan onderkennen, levert, tot dat einde, onder den aangenomen titel van *Christelyke Spectator*, een mengeling van wysgeerige, geſchiedkundige, en zedelyke aanmerkingen, die ruime ſtoffe tot nadenken geeven. Alles is voornaamelyk ingericht, om zulken, die, door de groote omkeering van zaaken in ons Gemeenebest, veel geleden hebben, en deswegens gevaar loopen, om wrevel aan te kweeken, en wraaklust te koesteren, ten einde daaraan by de eerſte gelegenheid bot te vieren, van goeden raad te dienen. Wel verre van die misnoegdheid op te wekken, en 't vuur van verbittering aan te blaazen, doet hy veeleer allerernſtigſte poogingen, om beweegingen van medelyden, lydzaamheid en verdraagzaamheid, gewilligheid tot vergeeving, en onderwerping aan God, door wiens beſtuur alles beſchikt wordt, met blyde vooruitzichten op het toekomende, als een balzem, in zulke gewonde harten uit te ſtorten. De Leer en het voorbeeld van Jeſus Christus, het hoofddoel van onze beſtemming, om opgevoed te worden voor de eeuwigheid, en de groote verwachtingen, waarop het Christendom doet hoopen, zyn de voornaamſte punten, waarvan de Christelyke Spectator uitgaat, en waarop hy telkens te rug komt. Men moge hier en daar van hem verſchillen, in de naauw bepaalde uitlegging van Bybelſche lee-

leeringen, en de byzondere toepasfing van algemeene ontwyfelbaare grondbeginfelen, over 't geheel zal elk godsdienstminnend hart den edeldenkenden man toejuichen, die de gedachten zyner lotgenooten, van 't geen hun verdriet en beroert, tracht af te trekken, en over te brengen tot de befchouwing van beftendige en weezenlyke dingen, die vaste gronden van rust en troost bevatten. Somtyds valt de Christelyke Spectator wel wat in het langwylige. Eenige voorftellingen hebben ook de volkomenfte helderheid niet; andere vallen wel eens in 't overdreevene. Maar deze kleine gebreken beneemen niets van de waarde van zoo veele fchoone gedachten, wyze opmerkingen, en allergewigtigfte aanwyzingen, die men hier allerwege aantreft, en waardoor wy van harten wenfchen, dat het roemwaardig doel van den uitmuntenden Schryver, in een uitgebreiden kring van Leezers, overvloedig moge bereikt worden.

Den Schoonften aller Menfchen Kinderen, ten voorbeeld van navolgingen voorgefteld; door W. BRAAM. *Te Amfteldam, by* J. Weppelman, 1799. *In gr. 8vo.* 37 *bl.*

Jefus, die ons toeroept, *volgt my*, te befchouwen, en aan zynen geest te vertegenwoordigen, als het allerbeminnenswaardigst voorbeeld, wiens voetftappen men moet trachten te drukken, en, door de gemeenmaaking van dit Gefchrift, de opgenomenheid met, en het vertrouwen op, den eeuwiggezegenden Verlosfer, op de eene of andere wyze, tot vermeerdering van de blydfchap en vertroosting zyner liefhebbers, te bevorderen, is het lofwaardig doel van den Schryver van dit Stukjen. Hy bepaalt zich tot drie hoofdbefchouwingen. Eerst ziet hy, in het beftaan en gedrag van Jefus omtrent anderen, het allerfchoonfte voorbeeld van een nuttig lid der menfchelyke maatfchappy; dan vestigt hy de aandacht op de overfchoone deugden, die in Hem uitblonken, en die Hy uitoefende, onder alle lotgevallen, die Hem bejegenden; en, daar hy het een en ander famengenomen by Hem ziet voortvloeien uit de edelfte beginfelen van waare en verheevene Godvrucht, vindt hy eindelyk alle reden, om, even als de Bruid in het Hooglied, zyne verheffingen botvierende,

uit te roepen: *Zyn gehemelte is enkel zoetigheid, en al wat aan Hem is, is gantsch begeerlyk!*

Deze en gene uitdrukkingen en kwalyk bygebragte bybelplaatzen, en het gebrekkige in taal en spelling, ter zyde gesteld, bevat dit Stukjen veele goede gedachten, waarvan zy, die zoodanige hulpmiddelen behoeven, zich, tot de beoogde doeleinden, met vrucht kunnen bedienen.

Gedenkschriften der Maatschappy van Zendelingschap, tot voordplanting van het Evangely in Heidensche Landen, opgericht binnen London, in Herfstmaand des Jaars 1795, enz. IIden Deels 2de Stukje. Te Dordrecht, by A. Blussé en Zoon, 1799. *In gr. 8vo. 117 bl.*

Dit tweeden Deels tweede Stukjen bevat, 1) een Verhaal van de Inhuldiging der 29 eerste Zendelingen, voor een verbaazend aantal van toehoorders, den 28 Aug. 1796: by welke gelegenheid door *H. Hunter* eene plechtige Redevoering werd gehouden, over den last van Jesus Christus aan de zeventig Discipelen, die men ook hier kan leezen, beneffens eene der Aanspraaken aan de Zendelingen, die 'er op gevolgd is, van *Edw. Williams.* 2) Een Plan van orde, en noodige raadgeevingen voor de Zendelingschap, door de Bestuurderen der Maatschappy ontworpen. 3) Een kort Bericht van den Kaptein *Wilson*, wegens een Zendelingschap der Engelschen naar de Zuidzee Eilanden. Het bevat alleen een zeer kort verslag van de reis der eerste zending naar de Eilanden der Zuidzee, van hunne aankomst, en eerste niet zeer belangryke ontmoetingen op Otaheite, de Vriendelyke Eilanden, op Marquesas en de Pelew Eilanden.

Be-

Berichten van de Zendingen der Evangelische Broedergemeente onder de Heidenen. No. 4. *Inhoud:* 1. *Levensloop van* Matheus Stach, *eerste Zendeling uit de Broedergemeente naar Groenland.* 2. *Beschouwing van den nieuwsten staat der Zendelingschappen van de Broeder-Uniteit, sedert het midden des Jaars* 1795 *tot* 1797. 3. *Beknopte Beschouwing van den toestand der Zendelingschappen van de Broeder-Uniteit, sedert den* 1 *July* 1797 *tot den* 30 *Juny* 1798. *Te Amsterdam, by* J. Weppelman, 1799. *In gr. 8vo.* 65 *bl.*

Mattheus Stach, van wiens leevensloop, in dit Stukjen, allereerst eenige byzonderheden, gedeeltelyk ontleend uit een eigen opstel, dat van hem gevonden is, worden medegedeeld, was gesprooten uit godvruchtige ouders, die in Moravie, ter oorzake van hunne aankleeving aan den Protestantschen Godsdienst, onder verdrukking leefden. In 1728 had hy zich eerst naar Hernhut begeeven, en daar, eenige jaaren laater, met nog twee andere Broeders, het plan beraamd, om het Euangelie onder de Heidenen in Groenland te gaan prediken, 't welk ook door hun, onder allerzwaarste beproevingen van hunne standvastigheid, volvoerd en niet zonder gewenschte vrucht geweest is: waarvan in 't tweede Stukjen reeds eenig bericht is gegeeven. Lofwaardige braafheid, en de welmeenendste zucht, om de leer en den eerdienst van Jesus Christus onder de Heidenen te brengen, kenmerken alle de werkzaamheden van dezen volyverigen Zendeling, die, meer dan 50 jaaren lang, de Groenlandsche Zending heeft bevorderd.

Hierop volgt een leezenswaardig Verslag van den nieuwsten staat der onderscheidene Zendelingschappen van de Broeder-Uniteit, sedert het midden des Jaars 1795 tot den 30 Juny 1798, ontleend uit medegedeelde berichten, die, sedert 1795, van tyd tot tyd, in de Vergadering der Societeit te Zeist voorgeleezen worden. Deze berichten gaan over den toestand der Zendingen in Suriname, in Africa onder de Hottentotten, in Groenland, Labrador, op de Deensche Eilanden St. Thomas, St. Crux en St. Jan, op Antigoa, St. Kits, Barbados, Jamaica, en in Noord-Amerika. Het schynt, hier en daar, niet

te

te ontbreeken aan goede voortgangen van het ondernomen werk, waaruit wy van harten wenfchen, dat allerlei gewigtige gevolgen, zoo wel voor de weetenfchappen, als tot verfpreiding van waar menfchelyk geluk, onder zoo veele dus verre weinig gekende, en allerfchandelykst verwaarloosde Volken, moogen voortvloeien.

I. *Brief der Engelfche Directeuren, aan hunne Broederen in Duitschland.* II. *Brief van* J. T. van der Kemp, *aan* N. N. *in den Haag.* III. *Bericht uit Oostenryk.* IV. *Bericht uit Delft. Te Amfteldam, by* J. Weppelman. *In gr. 8vo. 16 bl.*

Deze Brieven en Berichten betreffen voornaamelyk de bemoeijingen van het Zendeling-Genootfchap in Groot-Brittannien. In den eerften Brief worden de Christelyke Gemeenten in Duitschland opgewekt, om 'er deel in te neemen. In den tweeden geeft onze Hollandfche Zendeling *J. T. van der Kemp* aan een Haagfchen Vriend eenig verflag van de ondernoomen reis 19 Dec. 1798, gefchreeven van den zuidwest-hoek van *Maijo*, een der Kaapverdifche Eilanden in Afrika, 22 Jan. 1799; waarin men 's Mans werkzaamen yver en warme geestdrift, die voor het Zendelingwerk nog al iets belooft, allerwege ziet doorftraalen. Het Bericht uit Oostenryk maakt gewag van een aantal nieuwe Proteftantfche Gemeenten in dat Land, en wel byzonder in eene plaats genoemd *Efferding*, alwaar gewoonlyk eene vergadering van 2 a 3000 menfchen gezegd wordt ter kerke te komen, die veel Godsdienstliefde toonen, en waarvan 2 a 300, onder de gemoedelyke beftiering des Leeraars, een byzonder Gezelfchap uitmaaken. Het Bericht uit Delft gaat over de goede voortgangen en gewenschte uitwerkingen van 't aldaar aangevangen onderwys van behoeftigen.

Na-

Natuurkundige Verhandelingen van de Bataafsche Maatschappy der Wetenschappen te Haarlem. Iste Deels 1ste Stuk. Te Amsterdam, *by* J. Allart, 1799. *In gr.* 8*vo.* 205 *bl.*

De wydberoemde Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen te Haarlem, die zo veel, tot bevordering van algemeene kunde en verlichting, in ons Vaderland, heeft toegebragt, heeft thans goedgevonden, eenige verandering in haare instelling te maaken, en zich voor het toekomende voornaamelyk tot het natuurkundig vak te bepaalen. Waarom ook haare oude Verhandelingen een einde neemen, en thans het Eerste Deel van een nieuw Werk te voorschyn komt, onder den zo even aangekondigden titel.

In dit Stuk komen in 't geheel vyf Verhandelingen voor, en daar onder drie van A. C. SWAVING, Rustend Predikant te Haarlem, over Microscopische onderwerpen. Het eerste deezer stukken bevat zyne waarneemingen, omtrent de Crystallisatien der Metaalen, en wordt door een aantal van vyftien keurige Plaaten opgehelderd. Het tweede stukje, van den zelfden Schryver, is van een meer algemeen gebruik, en bevat zyne uitvindingen, om ondoorschynende voorwerpen beter te verlichten, dan tot hier toe had plaats gehad. De middelen, hier toe door den Schryver gebezigd, zyn zeer eenvoudig, doch teffens van eene uitmuntende uitwerking. Dan daar men 'er bezwaarlyk een goed denkbeeld van kan geeven, zonder de afbeelding, neemen wy de vryheid, onze Leezers naar het Werk zelven te wyzen.

De derde Verhandeling van den zelfden Schryver bevat zyne menigvuldige bedenkingen en waarneemingen over de zogenoemde *Infusie-diertjes*; dat is, over die verbaazend kleine schepzeltjes, alleen door middel van aanmerkelyk vergrootende microscoopglazen zichtbaar, die, op eene voor ons onbegrypelyke wyze, in aftrekzels van verschillende rottige zelfstandigheden, enz. gebooren worden. Onder de menigvuldige waarneemingen, dienaangaande door den Schryver genomen, komen ons als zeer aanmerkelyk voor de vyfde en zesde, dewyl uit dezelve schynt te blyken, dat 'er, onder deeze onbegrypelyk kleine geslagten, ook eijerbaarende zoorten worden gevor-

vonden, waarom wy de eerste hier zullen mededeelen.
„ In eene zeer bedorvene infusie van verscheide planten
„ (zegt de Schryver) vond ik, om van verschillende an-
„ dere zoorten, in dezelve, thans niet te spreeken, voor-
„ naamlyk eene zoort, die alle myne oplettenheid ver-
„ diende. Zy waren vry groot, en van eene eyvormige
„ gedaante, zo echter, dat hun dunst einde eenigzins
„ omgebogen was. Hunne doorzichtigheid stelde my in
„ staat, om in het dikste of achterste gedeelte van hun
„ lyf eenige ronde lichaamen te zien. Om dezelve wel te
„ beschouwen, kwam my het Zonnemicroscoop byzonder
„ te pas, waarmede ik ontdekte, dat zy geheel glad en
„ bolrond waren, doch alle niet even groot. —— Ik
„ had het genoegen van te zien, dat een deezer Diertjes
„ zich van twee of drie deezer bolletjes ontlastte. Ik moet
„ dus vraagen, waar voor ik deeze lichaamen houden
„ moet, indien het geene eitjes zyn? en ik zou hier aan
„ des te minder twyffelen, om dat 'er van dit zelfde zoort
„ veelen van eene onderscheiden grootte waren, waar on-
„ der zeer kleinen zich vertoonden."

De volgende zesde waarneeming gaat over de Diertjes, die in een aftrekzel van koemist voorkomen, en uit wier steeds vermeerderend getal in eene druppel, vergeleeken met de merkelyk verschillende grootte en den aanhoudenden groey, men insgelyks schynt te moeten besluiten, dat deeze Diertjes eijerbaarenden zyn.

Op de gemelde Verhandeling volgt een bericht van eene aanmerkelyke steenachtige omkorsting in den mond, door JOHANNES WILLEMSE, GZ., Stads Doctor te Haarlem. De steenachtige omkorsting, hier beschreeven, was ongemeen groot en uitgebreid, en verdient hierom de aandagt der Genees- en Heelmeesters. Van meer algemeen gebruik zyn de waarneemingen des Schryvers, aangaande de kwaade gevolgen, die gebooren worden, uit de verwaarloozing van tanden en tandvleesch niet alleen, maar ook door eene te zorgvuldige bewaaring derzelve, door middel van scherpe tandpoeders en opiaaten, met welke de glasachtige korst der tanden weggeschuurd, en dus de geheele zelfstandigheid derzelve aan beenbederf wordt blootgesteld.

Zeer aanmerkelyk is ook de volgende waarneeming van den Schryver, aangaande de geweldige verwoesting, die, binnen een korten tyd, in den gezondsten mond, door den Scorbut, kan te wege gebragt worden. „ Ik

„ zag

„ zag (zegt de Schryver, p. 87) den mond van eene
„ huwbaare jonge dochter, welke ik voorheen meermaals,
„ met het uiterste genoegen, beschouwd en bewonderd
„ had, van wege de uitmuntende rangschikking van alle
„ de tanden en kiezen, waar van 'er geen een ontbrak,
„ maar welke allen in de uiterste regelmaatigheid, met
„ de meeste schoonheid gepaard, deezen mond vercier-
„ den. —— Deezen mond zag ik, in een tyd van naau-
„ welyks twaalf weeken, zo deerlyk door scorbutieke
„ scherpte aangetast en bedorven, dat niet alleen het
„ tandvleesch zeer verre was weggevreeten, maar ook
„ veele tanden reeds afgebrooken door kennelyk bederf,
„ zynde de overigen allen wankleurig, zelfs zwartagtig
„ geworden, en in verscheidene kiezen was mede begin-
„ zel van beenbederf ontstaan: terwyl het *emailleersel*,
„ zo van tanden als van kiezen, verdweenen was."

De Verhandeling, met welke dit Stuk ten einde loopt, bevat de waarneemingen van den Heer M. VAN MARUM, omtrent den oorsprong van het Veen. In 1784 liet de Schryver, in zyn' tuin, buiten de Zylpoort te Haarlem, een kom voor goudvisschen graaven, ter diepte van tien voeten. Na verloop van twee jaaren bespeurde men reeds, dat de kom merkelyk ondieper was geworden; en toen diezelfde kom, in 1789, door het overloopen van het zeewater, met slyk vervuld was geraakt, moest dezelve worden uitgebaggerd: wanneer men, tot zyne verbaazing, daar in vier voeten veengrond vond, schoon de aarde, in welke men de kom gegraaven had, ter diepte van omtrent vyf voeten, gewoone tuinaarde, en verder blaauw zand, was geweest, zonder bymenging van eenig veen. Deeze kom was, kort na dat zy gegraaven was, vervuld geworden met zogenaamde Flap (*Conferva rivularis*), waar by zich nog gevoegd had het Water-duizendblad (*Myriophyllum spicatum*). Na dien tyd groeide 'er de laatste plant weder weeldrig in; doch de eerste wierd niet bespeurd: ook hoogde zich de grond weder aanmerkelyk op; waarom de kom, in 't laatst van het voorleden jaar, ook weder wierd uitgebaggerd. Doch thans kwam 'er alleen gewoone slykstoffe te voorschyn, en niets veen- of turfagtigs.

De Schryver besluit uit dit alles, dat het Veen in poelen waarschynelyk zyn oorsprong voornaamelyk verschuldigd is aan het Flap, eene stoffe die bezwaarlyk tot bederf overgaat, en waarschynelyk ook de andere wa-

waterplanten, daar mede gemengd, vooral het Waterduizendblad, voor bederf bewaart, en dus, in plaats van te verrotten, daar mede in die vaste brandbaare zelfstandigheid overgaat, welke wy Veen noemen. Hy tragt zyn gevoelen verder te bevestigen, met de waarneemingen, door den Heer DE LUC, in het Duivels-moor, tusschen Bremen en Stade, genoomen, in het welk men gewoon is de turfputten, niet grooter dan twintig voeten in het vierkant, te maaken; welke uitgeveende putten, door middel van daar in groeijende planten, die, zo veel men uit de onvolmaakte beschryving van DE LUC kan opmaaken, dezelfde met de bovengenoemde zyn, in den tyd van ongeveer dertig jaaren, wederom met Veen vervuld raaken, en dan op nieuw weder uitgebaggerd kunnen worden.

Verder geeft de Heer VAN MARUM voldoende redenen, waarom men deezen aangroei van het vergraaven Veen in geene groote waterplassen kan verwagten: zo dat deeze Verhandeling alle aandagt verdient, en het daar in voorgedraagene, door nadere proeven, ten naauwkeurigsten behoorde onderzocht te worden; naardien men dan insgelyks hier te lande, voor het vergraaven Veen, wederom nieuw zou kunnen bekomen, zonder in de ongelukkige noodzaakelykheid te zyn, om onze veenlanden in onnutte en zelfs gevaarlyke waterplassen te zien veranderen, en zonder aan de nakomelingschap het akelig vooruitzicht te geeven, dat dezelve eenmaal, van deeze zo noodzakelyke brandstoffe, geheel beroofd zal zyn.

Eindelyk bewyst de Schryver vry voldoende, dat, gelyk de Veen- of Turfstoffe in de poelen gebooren wordt uit de Flap, dezelve daarentegen, in moerassige gronden, die niet vogtig genoeg zyn voor die waterplant, ontstaat uit het zogenoemde *Sphagnum palustre*, 't geen ook daarom door de Duitschers *Torfmoos*, of Turfmosch, wordt genoemd; waar uit dan teffens verklaard wordt, hoe op de toppen van veele Duitsche gebergten veengronden gebooren kunnen worden.

Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden; nevens de voornaamste Gebeurtenissen in Europa. Door C. ZILLESEN. *IIde Deel. In den Haage, by* J. C. Leeuwestyn. *In gr. 8vo. 371 bl.*

Over den aart, aanleg en de uitvoering deezes Geschiedkundigen Werks hebben wy, het Eerste Deel voor ons hebbende, ons gevoelen medegedeeld. Wat wy deswegen gezegd hebben, passe men vry op dit Tweede Deel (*) toe.

't Zelve behelst slegts twee Hoofdstukken; het V en VIde. Van het eerstgemelde wordt ten tydperk opgegeeven: *Na de overgave van* Condé, Valenciennes *en* Mentz, *tot de bemagtiging van* Quesnoy *en* Landrecy, *door de Geallieerde Mogenheden.* —— Van het tweede, hier voorkomende, is dit de bepaaling: *Van de overgave van* Landrecy *tot de bemagtiging van* Brussel *door de Franschen.*

De Gebeurtenissen, in die beide Tydvakken, voorgevallen op het breede Tooneel, 't welk de Burger ZILLESEN den oogen wil bieden, vermenigvuldigen zich dermaate, dat eene aanduiding daar van, hoe zeer ineengetrokken, te veel plaats voor onze *Letteroefeningen* zou beslaan, en zeer weinig afdoen. —— Byzonder vestigden wy ons oog op 't geen onze Landgenooten in *Frankryk*, en wat onzen Staat, in die rondsom denzelven zweevende lotgevallen, betrof, en zullen wy hier van eenig berigt mededeelen.

De omstandigheden, waar in *Frankryk* zich, naa dat MARIA ANTOINETTE het Vonnis des Doods, den 16 van October 1793, ondergaan hadt, bevondt, maakten het noodzaaklyk, dat allen Vreemdelingen het *Fransche* Gebied verboden, of dezelve onder het naauwste toevoorzigt gehouden wierden; dit verpligtte de *Bataven* in *Frankryk*, om, twee dagen laater, zich, met een Verzoekschrift, by de Nationaale Conventie te vervoegen. Naa 't zelve geheel geboekt te hebben, voegt de Schryver daar nevens: „ Dit schoon gesteld Verzoekschrift werd, in de Nationaale Conventie, met toejuiching ontvangen, en de Inleveraars tot de eer der Zittinge toegelaaten. Het Adres van ANACHARSIS CLOOTS, aan de *Bataafsche*

„ *sans-*

(*) Zie hier boven, bl. 263.

„ *sans-culottes*, ingeleverd in de Societeit van *de Vrien-*
„ *den der Vryheid en Gelykheid*, zittende te *Parys*, be-
„ wyst ten sterksten, met hoe veel uitzondering de *Ba-*
„ *taven* by de *Franschen* behandeld werden."

Wegens het voorgevallene hier te Lande, waar, terwyl het Oorlogstooneel thans op eenigen afstand van onze Gewesten geweeken was, naar des Geschiedboekers schryven, *niets belangryks voorviel*, tekent hy egter iets op, 't geen ons nog al *belangryk* voorkomt; althans hy vermeldt:
„ De Stadhouder, deszelfs beide Zoons, en het Bewind
„ betoonden de grootste werkzaamheid, om hunne Geal-
„ lieerden met kragt te ondersteunen, geheel anders, dan
„ toen wy met *Engeland* in Oorlog waren. Ieder Ge-
„ west was nu daadlyk klaar met zyn aandeel in de
„ Extra-petitien te bezorgen, en de gewoone inkomsten
„ hier niet genoegzaam toe zynde, schreeven zy een vyf-
„ tigste penning of andere belastingen uit, in welke uit-
„ schryvingen men dan niet verzuimde de *Franschen* als
„ de grootste Monsters van den aardbodem af te maalen."
Ten bewyze hier van voert hy eene Publicatie der Staaten van de Stad *Groningen en Ommelanden*, van 8 Aug. 1793, aan, waar in zy de *Franschen* beschryven, als ten doele hebbende *om deeze vreedzaame Republiek ten prooie te stellen van zyne booze en afschuwelyke oogmerken, die onder den schoonschynenden naam van Vryheid en Gelykheid, en Regten van den Mensch, niets minder dan roof, moord, losbandigheid, ongodistery, ondraaglyke overheersching, en verbreeking van alle Godlyke en menschlyke Wetten, en van alle banden van maatschaplyke Orde, ademen.* „ Gezegdens," schryft ZILLESEN, „ welke met
„ eene beschaafde Pen alles inhouden wat ooit slegt van
„ het slegtste volk van den aardbodem gezegd kan wor-
„ den."

De Verklaaring van zyne *Groot-Brittannische* Majesteit, betrekkelyk de zaaken van *Frankryk*, aan hun Hoog Mogenden gezonden, hier geheel ingevoegd, is, onzes inziens, mede een *belangryk* stuk. Zo is ook het Staatsbesluit, hier op door hun Hoog Mogenden, daar mede overeenkomstig, genomen; waar op de Schryver zegt: „ Trou-
„ wens, een Republiek, die aan den Leiband van het
„ *Engelsch* Ministerie liep, kon of mogt niet anders dan
„ goedkeuren het geen haar voorgeschreeven wierd."

Onze Geschiedschryver, die zeer mild is met zyne tusschengevlogte Aanmerkingen, omtrent eene en andere van

wel-

welke wel eene Tegen-Aanmerking zou te maaken vallen, zo niet op de zaak, althans op den ſtyl en de wyze van voordragt, en die zelf, de vroegtydigheid van eene en andere beſpeurende, deswegen elders verklaart: „ Mogelyk zullen „ veelen deeze Aanmerkingen als te vroegtydig beſchou„ wen; maar is de menſchenvriend niet verpligt met de „ noodige verlichting als voor uit te gaan, ten einde aan „ de min verlichte te toonen, dat hy op geen doolweg „ is — in de Staatkunde handelt men meestal geveinsd, „ en men bedekt zyne geheime oogmerken; doch hy, „ die als menſchenvriend met zyn ſchryven niets anders „ bedoelt, dan zyne natuurgenooten te verlichten en ge„ lukkig te maaken, maskert zich niet; maar is op de „ wegen, aanwyzende waarheen elk pad leidt," — onze Geſchiedſchryver, zeg ik, zegt, omtrent de Verklaaring van *Engeland*, door onzen Staat omhelsd: „ De Ver„ klaaring is kunſtig geſteld; oppervlakkig leezende, zo „ zyn 'er geen grooter vrienden van de *Franſchen* dan „ de *Engelſchen*; want zy zoeken, met de Vereenigde „ Mogenheden, niet dan hun algemeen geluk, een geluk „ beſtaande in eene *erflyke* monarchaale Regeering. De „ *Franſche* Natie, dien eisch toeſtaande, dan diende ze„ ker de op den *Franſchen* troon komende Koning ook „ toegeeflyk te weezen in de ſchadevergoeding van dee„ zen Oorlog, en dus de bereids uitgeputte *Franſche* „ Natie onder haar voorig koninglyk beſtuur, even als „ *Poolen*, geheel of ten deele verdeeld te zyn geworden, „ om vervolgens aan den leiband der eerſte Mogenheden „ van *Europa* te loopen. De heerschzugt van het Huis „ van *Oostenryk* en het *Engelsch* Miniſterie waren im„ mers te bekend. Neen! hoe verachtelyk het Schrik„ bewind van *Frankryk* was in de oogen van alle men„ ſchenvrienden, zo konde zy geen vier en twintig „ millioenen leevende zielen aan de heerschzugt hunner „ vyanden overleveren. Moest dan het gezegendſte Land „ van *Europa*, 't welk de koninglyke kluisters hadt af„ geſchud, andermaal zich onder het voorig juk krom„ men? Wat moedig en magtig Volk kon tot die daad „ van lafhartigheid komen? Waren 'er dwinglanden in „ de Conventie, hun beſtuur was niet erflyk; de Natie „ kon 'er zich van verloſſen, gelyk zy ook vervolgens „ gedaan heeft. Maar met het Koningdom te herſtellen „ waren de rampen van het menschdom onoverzienbaar; „ want het lot der Volken onder het bewind der Konin-

„ gen is in deeze eeuw zodanig verergerd, dat men „ naauwlyks vyf en twintig jaaren vrede heeft genooten; de lasten zyn meer dan verdubbeld; de staatsschulden onbetaalbaar gemaakt, en millioenen menschen, door het zwaard des Oorlogs, om de heerschzugt der Vorsten omgekomen; het was des onraadzaam weder als tot hun uitbraakzel te rug te komen. „ Die doopceel van het snood gedrag der Koningen is „ immers slechts naar waarheid, en nog heel wat slegter „ dan dat van het *Fransche* Schrikbewind, 't welk maar „ kort geduurd heeft. Wyslyk heeft derhalven de groote „ *Fransche* Natie gedaan, dat zy naar den toverzang der „ Despoten niet gehoord, en, ten spyt van het trotsche *Albion*, de Vryheids Standaart geplant heeft, in eene ruimte van 250 *Fransche* mylen breedte, en 160 mylen „ lengte."

De Burger ZILLESEN, den gevoerden Kryg, en de middelen daar toe door de oorlogende Mogenheden aangewend, beschryvende, zegt, ten aanziene van die door de *Franschen* zyn gebezigd, meer goeds van de *Assignaten*, dan veelen zullen willen toestemmen; meer goeds ook, dan hy 'er zelf, in 't vervolg, bl. 364, enz. aan toekent. „ Ja," schryft hy, „ het ontbrak hun aan Geld „ voor den Oorlog; zy gebruikten, in plaats van dat, „ even als de *Americaanen* gedaan hadden, Papierenmunt, daar zy de nationaale goederen voor verpandden. „ En daar andere oorlogen, zo dra de overwinnende wapenen op 's vyands grond komen, de omloop des gelds „ by den overwinnaar doen verminderen, en overbrengen „ in die landen, daar de legers zulks verteeren, zo kwamen de *Franschen* op 's vyands bodem met papieren „ munt, en verkreegen daar voor het noodige tot hunne „ personeele behoeften, onderhielden hunne Legers uit „ de Requisitien, en vorderden contributien in *gereed geld*, 't geen zy na hun land voerden, en daar mede „ hunne *Finantien* onderschraagden. —— Eene Staatkunde geheel nieuw in haar soort; het *Fransche* Gouvernement trok, met eene magneetische kragt, het geld „ uit het land zyner vyanden, vocht als helden met kruid „ en lood; maar het betaalde zyn nooddruft met papier, „ dat eindelyk, naa de zegepraal der Vryheid, als een „ lugtbol verdween. Een blyk dat de kragt van een Volk „ niet bestaat in rykdom, maar in beleid, moed en dapperheid. —— Despoten! gy zyt verschalkt door de Vry-

„ heids-

„ heidszoonen! Gy hebt uzelven uitgeput, om de vry-
„ heid van den aardbodem te verbannen, gy wilde de
„ huid van den beer deelen eer gy denzelven hadt, 't is
„ u mislukt! Gy zyt in 't einde geslaagen! uw geld is
„ vervlogen! gy blyft zitten voor het verteerd gelag!
„ daar uwe onderdaanen niet vriendlyk over zien! En
„ wie zyn de bewerkers van uw Ongeluk? de *Engel-*
„ *schen!*"

Voorts merkt ZILLESEN aan: „ Op hulp moeten de
„ *Engelschen* geen staat maaken: want door hun gehouden
„ gedrag worden zy door alle Volken gehaat! Als de
„ vrede der *Franschen* met de Mogenheden van het vaste
„ land tot stand komt, (het geen waarschynlyk is, om
„ dat zy hunne Financien hebben uitgeput, en niet zonder
„ vreeze zyn, dat het zaad der vryheid ook by hun op-
„ wassen zal) dan hebben de *Franschen* niet veel kosten
„ meer noodig om den *Engelschen* Zeegod, als een DA-
„ GON voor de ark der Vryheid verbryzeld, te doen te
„ neder vallen. Aanmerkingen, naar myne gedagten,
„ niet verre gezogt; maar uit het verband van het een
„ en ander als gevolgen voortvloeijende." Dit, in Zomer-
maand deezes Jaars 1799, afschryvende uit een Werk, in
den voorleden Jaare uitgegeeven, kunnen wy niet nalaa-
ten 'er by te voegen, dat het voor eenen Geschiedboeker
een zeer hachlyk bestaan is, de rol van Propheet te spee-
len omtrent Gebeurtenissen, die in het duister toekomen-
de verborgen liggen; om thans op de wyze van voordragt
geene bedenkingen te maaken.

ZILLESEN, de Petitie of Staat van Oorlog, hier te land
voor den Jaare 1794 gedaan, vermeldende, en het daar
bygevoegd Vertoog opgeevende, doorvlegt hetzelve met
Aanmerkingen, die, het *gebeurde* betreffende, beter streek
houden dan de evengemelde: en wy stemmen ten vollen de
korte Aanmerking toe, welke hy ten besluite daar aan hegt.
„ Om een waar denkbeeld der Geschiedenissen van dit Tyd-
„ vak te verkrygen, is men verpligt deeze en geene schoon
„ gemaskerde stukken te ontmaskeren; want men ont-
„ moet zo veel op het cierlykst gestelde Schriften, wier
„ inneemende styl veele als ongemerkt mede sleepen om
„ hulde aan derzelver gezegdens te doen."

In het aangeduide *zesde Hoofdstuk* krygen, naa eene
breede voordragt van het beloop des Krygs, onze Gewes-
ten ook hunne beurt, daar ZILLESEN de bekommering
over den voortgang der *Fransche* wapenen alhier be-
schryft;

fchryft; het bevel van de Magiſtraat van *Maaſtricht*, om alle onnoodige monden de Stad te doen ruimen, vermeldt; als mede de Opeifching van *Sluis in Vlaanderen*. Het voorſtel, aan zyne Hoogheid, den 14 Juny 1794, ter Algemeene Staatsvergadering gedaan, vermeld hebbende, als mede de Beſluiten der Gewesten, en het Lasterſchrift tegen den Raadpenſionaris VAN DE SPIEGEL, aan den ontdekker van welks Opſteller Staaten van *Holland* veertien duizend Guldens beloofden, verhaalt onze Geſchiedboeker: „ Niet zonder reden begon de *Oranje*-party in het „ Vaderland bedugt te worden voor de zegevierende *Franſche* wapenen, en aan den anderen kant de Patriotten „ het hoofd te verheffen om eens eindelyk van hunne „ onderdrukkingen verlost te worden. —— Op dit tydſtip verklaarde de Stadhouder zo wel als hun Hoog Mogenden en de Staaten der byzondere Provincien, dat de „ zaak der verdediging nog niet hulploos ware; maar zy „ ontkenden ook de gevaaren niet, waar mede de Republiek bedreigd werd; gevaaren te grooter, om dat zy van „ hun wangedrag omtrent de Patriotten te wel overtuigd „ waren, en dat, naar maate de *Franſchen* naderden, „ de zo lang onderdrukte party niet nalaaten zoude om „ met haare vyanden tot eene Omwenteling mede te werken; en hier in beſtond de voornaamſte zwakheid der „ Republiek: want niemand kan de *Oranje*-party beſchuldigen van verzuim in de maatregelen van verweering. „ Neen! hunne werkzaamheid verdient zelfs allen roem! „ By hun vondt men geene partyſchappen; eendragtig „ werkten zy aan de middelen ter verdediging. Verſchillen tusſchen Provincien en Provincien, over Petitien „ als anderzins, hadden nu, gelyk voorheen, geen plaats. „ De Stadhouder hadt overäl zyne aanhangelingen op 't „ kusſen, die de meerderheid uitmaakten. *Engeland* en „ *Pruisſen* beſtuurden den Stadhouder, en deeze wederom, door zynen invloed, de ſtemhebbende Steden; van „ daar de eendragt. *Neêrlands* Republiek kon niet meer „ een vry Gemeenebest genoemd worden, om dat zy volſtrekt afhanglyk van den buitenlandſchen invloed en „ van haaren Stadhouder was. —— Men ſchreeuwt zo „ over de buitengewoone belastingen van dien tyd; doch „ als men nagaat wat de Republiek moest betaalen aan de „ verbintenis met *Pruisſen* in de 62000 man hulptroepen, „ bedraagende 400000 Ponden Sterlings, boven en behalven haare kostbaare Armée, als dan was het niet te „ ver-

„ verwonderen, dat men de toevlugt tot buitengewoone „ belastingen moest neemen — niet gewoon te lasteren „ of te vleijen, onderzoek ik altoos de waarheid, en ver- „ trouw dat alle onpartydigen zullen toeftemmen, dat de „ Leden van het voorig bewind geen grooter misflagen „ in de Staats-Oeconomie begaan hebben, dan ons Pa- „ triottisch Beftuur na de Omwenteling van 1795."

Hier door krygt de Burger ZILLESEN aanleiding, om eenige bedenkingen mede te deelen over zyn geliefd en dikwyls door hem behandeld ftuk, den ftaat der Geldmiddelen, en befluit dit Deel met eene aanmerking, die wy ook ten flotte onzer Aankondiging affchryven; dezelve geheel voor zyne rekening laatende. „ Door de „ oude Staats-Oeconomie, gegrond op goede trouw, kun- „ nen 's Lands finantien zich altoos herftellen, mids dat „ zy, die aan het roer van regeering zyn, daar de noo- „ dige bekwaamheden toe hebben; maar noch by de „ *Franfchen*, noch by ons heeft men voor als nog daar „ eenige meer als [dan] gemeene kunde in betoond; neen! „ zal men die weetenfchap tot een trap van volmaakt- „ heid brengen, dan moet men zich eerst gewennen langs „ goede grondbeginzelen te denken, de byzondere oeco- „ nomie beftudeeren, het nationaal crediet weeten ftaan- „ de te houden, den omloop des gelds zo weinig moge- „ lyk verminderen, tot inftandhouding van alle vakken „ van werkzaamheid, en dan, naar het verband van dit „ alles, de fchadeloosfte finantieele plannen ontwerpen; „ doch dit zyn kundigheden, die haare ftudie noodig „ hebben; eene ftudie, waar in de weldenkendfte Patriot „ voor dwaalingen bloot ftaat, en door onkunde zyn Va- „ derland millioenen fchade kan toebrengen, gelyk ik „ zulks op zyn plaats zal bewyzen. —— Nog eens, eene „ ftudie voor ons Vaderland, in onze kommerlyke om- „ ftandigheden, zo gewigtig, dat, indien men in dit vak „ geen meerdere blyken van bekwaamheden geeft, ons „ Vaderland, met al zyn verworven vryheid, onherftel- „ baar zal verlooren weezen. Een vyand van alle vleije- „ ry zynde, vinde ik my verpligt dit openlyk te zeggen, „ en ik zal telkens, in dit myn Werk, alle de begaane „ misftappen op zyn tyd betoogen, en met deeze aanmer- „ king dit Deel fluiten."

Dit Deel is vercierd met eene Afbeelding van het doodvonnis over MARIA ANTOINETTE; met eene Kaart van *Toulon*, en het Portrait van den Generaal DAENDELS.

Reize naar Surinamen, en door de binnenste gedeelten van Guiana; door den Capitain JOHN GABRIËL STEDMAN. *Met Plaaten en Kaarten. Naar het Engelsch. Iste Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1799. *In gr. 8vo. 339 bl.*

Een slaavenopstand, die hier voorvalt jaar op jaar,
(Meest door der blanken schuld, die door gevloek, misbaar,
Onmenschelyke straf, en ontucht met de wyven,
De Negers tergen, en tot woede en wanhoop dryven)
Was nu een schriknieuws ——

Deeze regels vloeiden uit de Dichtpenne van J. J. MAURICIUS, weleer Gouverneur Generaal van *Suriname*, toen hy, van pligtverzuim beschuldigd, herwaards opontboden, in de Scheepskajuit een nederig Smeekschrift vervaardigde; waar in hy den staat dier Volkplantinge, en de woelingen daar tegen hem te werk gesteld, treffend beschreef (*). Dit is geen dichterlyke vergrooting, maar eene volslaagene waarheid. Slaaven-opstanden zyn in die, als mede in andere Volkplantingen, verre van ongewoone verschynzelen; schoon zy nu eens hooger loopen, en dan weder spoedig gedempt worden. De gewoone Krygsbezetting is zomtyds genoeg ter dempinge van die onrust; doch wel eens wordt 'er de sterke arm met meer nadruks gevorderd.

Bovenmaate schreeuwend was een Slaaven-opstand in die Volkplanting, in den Jaare 1772, en deedt de Staaten der *Vereenigde Gewesten* besluiten, om eene magt af te zenden, die in staat zou zyn den muitelingen het hoofd te bieden, en zelfs, zo het mogelyk ware, den opstand te dempen. STEDMAN, de Schryver deezer Reize, werd Vaandrig in een der Regimenten van de *Schotsche Brigade* in *Hollandschen* dienst. Ten tyde des Opstands was hy Luitenant, en zich als Vrywilliger aangeevende om na *Guiana* in te scheepen, werd hy tot Capitain bevorderd, onder den Colonel LOUIS HENRY FOURGEOUD, een *Zwitzersch* Edelman, benoemd om by deezen Tocht als Opperhoofd het

(*) Zie de *Dichtlievende Uitspanningen*, *door* Mr. JOAN JAKOB MAURICIUS, bl. 156. *Te Amsterdam*, *by* de Wed. S. Schouten en Zoon *en* Gerret de Groot, 1753.

het bevel te voeren. Met deezen ſtondt hy geheel niet wel; veele hoogloopende onaangenaamheden, hem aangedaan, vermeldt het Reisverhaal. Hy hangt deeze Characterſchets van den Colonel op: „ Deeze Officier was hevig, driftig, voortvaarend en wraakzugtig. Schoon hy „ niet wreed was omtrent de byzondere perſoonen afgezonderd beſchouwd, was hy een dwingeland voor allen in 't gemeen, en door zyne verachtelyke gierigheid, „ en het misbruik van zyne macht, veroorzaakte hy den „ dood van veelen. Hy was daarenboven partydig, ondankbaar, en twistziek; maar hy trotſeerde vermoeienisſen en gevaaren met den grootſten heldenmoed en „ ſtandvastigheid. Geſtreng en hard omtrent zyne Officiers zynde, ontbrak het hem echter niet aan gemeenzaamheid omtrent zyne Soldaaten. Hy had veel geleezen, maar geene opvoeding ontvangen hebbende, konde „ hy van zyn leezen geen vrucht trekken. Om kort te „ gaan, weinige menſchen waren in ſtaat om beter te „ ſpreeken dan hy, en om ook tevens in de meeste gelegenheden ſlechter te werk te gaan."

Behalven met deezen hem ongunſtigen Colonel, hadt hy op *Suriname* veel te doen met den toenmaaligen Gouverneur NEPVEU, van wien hy dit Characterbeeld ophangt: „ Hy ging eer voor een man van goed gevoel „ dan van kunde door. Hy hadt de minſte bekwaamheid „ niet; en echter was hy van ſchoonmaaker van de Raadkamer, het geen hy eerst was, tot de waardigheid gekomen, die hy thans bekleedde. Gevolglyk was hy tot „ niet anders bekwaam, dan om geld op elkander te ſtapelen; men rekende zyne gegoedheid op acht duizend „ Ponden Sterlings aan inkomſten. Het geen hem vervolgens meest bezig hieldt, was het geeven van bevelen, om zich door lieden van allerlei rang te doen eerbiedigen, en men dorst hem niet dan van verre aan. „ Zyne houding was anderzins zeer vriendelyk. Schoon „ tot boerterye aangezet wordende, verloor hy nimmer „ zyne koelbloedigheid; het geen hem het voorkomen „ van een man van de waereld gaf, en hem den onbepaaldſten invloed bezorgde. Doorgaans gaf men hem „ den naam van *de Vos*; en waarlyk, hy bezat veele looze ſtreeken."

Niet zonderling, dat het geen STEDMAN, zo met den Colonel als met den Gouverneur, te doen hadt, deezen menigmaal in het Reisverhaal, in onderſcheidene gedaanten,

 doet

doet voorkomen. Vreemder is eene Vrouwlyke Perfoonadie, die, dit Deel door, eene groote rol fpeelt, en in het verhaal de zonderlingfte afwisfelingen maakt: eene fchoone Mulattin, JOANNA genaamd, Dogter van den Heer KRUYTHOF, een der fatzoenlykfte Colonisten, en van eene Negerin CERY, by welke hy nog vier andere kinderen verwekte. Moeder en Dogter behoorden aan den Heer D. B., aan wien de Heer KRUYTHOF meer dan duizend Ponden Sterling, te vergeefsch, ter vrykooping hadt aangeboden. De Kinderen volgen in *Suriname* den ftaat hunner Moeder. Indien zy in flavernye is, behooren zy aan den meester, van hoe hoog een ftaat de Vader ook moge weezen. JOANNA, het voorwerp zyner Liefde, met de gloeiendfte kleuren in alle opzigten gefchilderd, is, wat lichaamsfchoon en zielshoedanigheden betreft, een pronkftuk. Zy was zyne redfter in veele anders ondoorkomelyke gevallen. Haare afwisfelende ontmoetingen maaken geene onbevallige verpoozingen in deeze Reize, van welke wy nu een nader verflag gaan geeven.

Een tusfchenftand van bedryfloosheid gaf den Heere STEDMAN aanleiding, om eene beknopte befchryving van deeze Volkplanting te vervaardigen: daar toe raadpleegde hy de beste Schryvers, en de onderrigtingen, welke hy van den Gouverneur ontving. Deeze maakt, naa het Reisverhaal en de Ontmoeting by de aankomst in *Suriname*, in het *eerfte* Hoofdftuk befchreeven, den inhoud uit van het *tweede*, *derde* en *vierde* Hoofdftuk, tot op de aankomst der Zee-foldaaten onder den Colonel FOURGEOUD. Het *vyfde* Hoofdftuk, waar in de gezegde JOANNA te voorfchyn treedt, opent de werkzaamer tooneelen, die tot in het *tiende* Hoofdftuk, het laatfte deezes Deels, voortgezet worden, en welke de vooraan geplaatfte Inhoud der Hoofdftukken, voor ons ter affchryvinge te lang, onder 't ooge brengt. — Wegens zyne Schryfwyze zegt hy zelve: „ Ik heb my tot een regel voorge„ fteld om van geene zaaken te fpreeken, dan naar maa„ te zy my voorkomen. Deeze manier is my veel ge„ maklyker, en geeft eene meer aangenaame verfcheiden„ heid aan myn verhaal." — *Verfcheidenheid* ja: maar tevens iets zo vermengds, dat het aan verwarring grenst, of althans zaaken van eenen zeer verfchillenden aart op elkander onverwyld doet volgen. By het omwerken der Stoffen hadt iets veel geregelders kunnen hervoortgebragt worden. Geheel ongelykaartige zaaken wisfelen nu elkander af.

Met

Met deelneeming moet ieder de treffende en hachlyke ontmoetingen, STEDMAN overgekomen, leezen, en zich verwonderen, hoe hy de hoogste gevaaren te boven kwam en ontworstelde. Van 't geen hy te boek stelde, zegt hy, in zyne Voorreden; „ In de verschillende characterschetzen van eenen Bevelhebber, eenen oproerigen Neger, „ een Planter en een Slaaf, is hier niet alleen de dwinglandy ontvouwd, maar zyn ook de weldaadigheid en „ menschlievenheid blootgelegd. De Krygsheld, de Geschiedschryver, de Koopman, en de Beminnaar der Natuurlyke Wysbegeerte, zal hier ligtlyk iets aantreffen, „ dat hem vermaakt; terwyl ik, myne byzondere voorvallen overal hebbende ingevlogten, eenige verschooning „ vraagen moet, schoon niet ten opzigte tot het gebeurde met de *bevallige Slovin*, die zeker niet de min belangrykste vertooning in deeze bladen maakt: vrouwlyke „ deugd, immers, in eenen staat van rampspoed, vooral „ wanneer zy met jeugd en schoonheid vergezeld gaat, „ moet steeds bescherming vinden.

„ Over het geheel mag ik misschien eenige toegeeflykheid verwagten, wanneer de Leezer in het oog houdt, „ dat hy geen Roman leest, door loutere verbeelding zaamgeflanst; maar eene weezenlyke geschiedenis, door geene wonderbaare voorvallen opgepronkt; het werk van „ eenen Officier, die zyn pen en penceel zonder medehulp „ gebruikt heeft, en dat *op de plaats zelve*: eene omstandigheid, die zeldzaam voorvalt.

„ Met opzigt tot de afschuwelyke wreedheden, door „ my zo menigmaal verhaald, zy het genoeg te weeten, „ dat anderen van dergelyke onmenschlyke bedryven af te „ schrikken, en deugd in te boezemen, myn eenige dryfveer was; terwyl het, aan den anderen kant, niet moet „ worden uit het oog verlooren, dat *Vryheid*, even zeer „ als te groote zachtheid, wanneer zy aan ongeletterde „ en van alle beginzelen verstooken menschen schielyk vergund wordt, voor beide partyen gevaarlyk, zo niet verderflyk is. Getuigen zyn de *Ouca-* en *Sarameca-Negers* „ in *Surinamen*; de *Maroni-Negers* van *Jamaica*; de „ *Caraïben* van *St. Vincent*, enz. — Terwyl intusschen „ de *Surinaamsche* Volkplanting van het bloed der *Africaansche Negers* rookt, vind ik my verpligt naar waarheid op te merken, dat het de *Hollanders* alleen niet „ zyn, die daar aan schuldig staan; maar dat meest „ aan andere Volken, en voornaamlyk aan de *Jooden*,

„ dee-

„ deeze zoo algemeene en helſche barbaarschheid te wy-
„ ten is."

Stedman, die zo veel gelegenheids hadt om de behandeling der Slaaven waar te neemen, die, het Werk door, zo veel des opmerkt, zegt 'er, alles zamentrekkende, dit van: „ Ik heb de ysſelykſte folteringen zien
„ aandoen aan ongelukkige Negerinnen, die of zich ont-
„ trokken, of voldaan hadden aan de lusten van eenen
„ ongebonden meester of echtgenoot, en nog veel meer
„ aan de zulke, die de liefkoozingen van eenen ſchelm-
„ ſchen Opzigter hadden afgeweezen. De onſchuldigſte
„ zyn dikwils de ſlachtoffers van de ongegronde jalours-
„ heid eener gehuwde meestresſe. Ik heb ook Neger-
„ ſlaaven door hunne Meesters in *Engeland* als geliefde
„ Dienstboden zien behandelen. Ik heb ook, aan den
„ anderen kant, matroozen, ſoldaaten, leerlingen, op de
„ wreedaartigſte wyze zien behandelen, wanneer zy on-
„ der het gezag ſtonden van menſchen van eenen heersch-
„ zugtigen inborst; en dienvolgende verklaar ik ronduit,
„ dat hunne ſtaat door de Negers niet behoeft benyd te
„ worden. Indien derhalven het lot der laatstgemelden
„ zoo merkelyk afhangt van den inborst van hun, die
„ een voortduurend of tydlyk gezag over hun uitoefenen,
„ moet men alles wel wikken en weegen, uit vreeze
„ van, door onbedagtzaamheid, eene verkeerde uitſpraak
„ te doen.

„ Men zegt hier tegen wel, dat men dikwyls groote
„ wreedheden in onze Volkplantingen pleegt; maar de-
„ wyl zy aldaar niet zoo zeer, als in andere Landen,
„ tegen de natuur ſchynen aan te druiſchen, wat zouden
„ wy, in plaats van een overylde vrylaating, anders
„ doen, dan de Slaaven, die ons ten deele vallen, aan
„ wreeder meesters overleveren? Daarenboven zyn de
„ Negers, in *Africa* gebooren, alleen in ſtaat om den
„ arbeid te verduuren, welken de Landbouw, en het
„ maaken van Suiker, in zulk eene brandende landſtreek,
„ vorderen.

„ Ik heb het Volks-character der Negers waargenomen
„ op die plaatzen, alwaar zy uit eigen beweeging, en
„ zoo vry als in *Africa*, kunnen te werk gaan, en ik
„ heb bevonden dat het volmaakt wild is! De twintig
„ duizend *Oucas* en *Saramecas Negers* hebben zedert
„ lange in eene volmaakte onafhangelykheid van de *Euro-*
„ *peaanen* geleefd, en echter heb ik by hen de minſte
„ blyk

„ blyk van beſchaafdheid, het minſte teeken van orde
„ en regeering niet bemerkt; in tegendeel heb ik aldaar
„ menigvuldige voorbeelden gezien van eenen ontembaa-
„ ren geest, van gevoelloosheid en ongebonden zeden.

„ Ik houde veel van de Negers, en ik heb by ver-
„ ſcheidene gelegenheden getoond, hoe veel mededogen ik
„ met hun lot had. Welke verkeerde uitlegging men ook
„ geeven moge aan hetgeen ik in dit opzigt gezegd heb,
„ ik wenſche uit den grond myns harten, dat de agtens-
„ waardige Vergadering van het *Engelsch* Parlement, een
„ gevoelen, het welk op de ondervinding gebouwd is, in
„ aanſchouw neeme, en zich dienvolgende wel wagte,
„ om den Slaavenhandel vóór het Jaar 1800, of in het
„ begin der volgende eeuw, af te ſchaffen. Indien men
„ zulk een maatregel onbedagtzaam te werk ſtelde, blyf
„ ik borg, dat een verſchriklyk getal zwarten en blan-
„ ken 'er de ſlagtoffers van zouden zyn, en dat het be-
„ rouw weldra het kwaad, 't geen echter onmogelyk te
„ herſtellen zou zyn, zoude agtervolgen."

STEDMAN is in de Plant- en Dierbeſchryvingen, wel-ke ons hier voorkomen, meer de opgeever van 't geen hy zag, dan 'er op uit om die naar de wyze der Plant- en Dierbeſchryveren voor te draagen. Het heeft ons eenigzins bevreemd, dat de *Nederduitſche Vertaaler*, eene Aantekening van den *Franſchen Vertaaler*, ten aanziene van den Kop eens *Krokodils*, althans eens vermeenden *Krokodils*, uit den *St. Pieters Berg* by *Maaſtricht* opgedolven, bybrengende, niet aanhaalt de *Beſchryving der Beenderen van den Kop van eenen Visch, gevonden in den St. Pieters Berg by Maaſtricht, en geplaatst in* TEYLER'S *Muſeum*, door M. VAN MARUM. Zie het VIII Stuk der *Verhandelingen uitgegeeven door* TEYLER'S *Tweede Genootſchap*, bl. 383, enz. —— Even zo ſchynt hy onkundig geweest te zyn, of niet verkoozen te hebben aan te haalen, ſchoon door eene Aantekening des *Franſchen Vertaalers* des indagtig gemaakt, MARIA SYBILLA MERIAN, over de *Surinaamſche Inſecten*, enz.

Schoon de Vertaaling draaglyk goed zy, ſchynt de Vertaaler, in de opgave der Zeereize, niet genoeg bekend met de benaamingen der Scheepszeilen, en wat verder tot de Zeezaaken behoort. *Het Bramzeil dubbel ingebonden*, is geen Zeemans term: zo het woord *Bramzeil* hier het regte zy, 't geen wy niet weeten, daar wy het oorſpronglyk Werk niet ter vergelyking voor ons hebben,
dan

dan zou het nog, onzes agtens, moeten weezen *met twee reeven.* —— *Geduurende een vierde van den ogtend voorby de Zonne-keerkring te zeilen*, is niet op zyn Zeemans uitgedrukt. —— Zo verstaan wy niet: „ Ik was in staat „ om aan een van onze jonge Officiers, den Heer DU „ MOULIN, die door het slingeren van het Schip op het „ *raahout* geworpen *wierp*, [dit is baarblyklyk een druk-„ fout voor *wierd*,] een weezenlyken dienst te doen; „ ik was toen gelukkig in de groote *raakettingen*," enz. ——

Van de uitlaatingen op het voorbeeld des *Franschen* Vertaalers geeft de Vertaaler reden; alsmede waarom men het aantal der Plaaten, in de *Engelsche* uitgave *tachtig* bedraagende, verminderd hadt: zonder nadeel des Werks hadt dit nog meer verminderd kunnen worden; b. v. *Een Neger aan zyne ribben opgehangen*, is alleen afschuwelyk; de Afbeelding van de *Ai* en *Unau* nietsbeduidend; het afstroopen van het Vel der Slange *Aboma* betekent nog minder. De verkleining der Plaaten, om ze voor een 8vo uitgave geschikt te maaken, zal in eenige derzelven zeker nadeel toebrengen. Dan genoeg. De Kaarten zyn van meer beduidenis; en mogen wy, over 't geheel, ondanks de gemaakte aanmerkingen, met den Vertaaler zeggen —— „ Meer dan één Schryver heeft wel onder-„ nomen eene beschryving van de *Surinaamsche* Volk-„ planting te leveren; maar verder dan dezelve door „ *Europeaanen* bebouwd en bewoond wordt, brengen zy „ het byna nooit. De Zand-Woestynen of Savanen zyn „ de grenspaalen, welke deeze Schryvers niet te buiten „ gaan. Maar vermids de Capitain STEDMAN, door het „ bywoonen van eenen tocht tegen oproerige *Negers*, tot „ in derzelver diepste schuilhoeken, door byna ontoe-„ ganglyke bosschen en moerassen, is doorgedrongen, „ treffen wy hier byzonderheden aan, die elders te ver-„ geefsch zouden gezogt worden, en des te meer opmer-„ king verdienen, om dat ze overal de kenmerken draa-„ gen van zuivere waarheid, zonder opsmukking of ver-„ grooting, waar door andere Werken van dien aart „ veelal bedorven worden en hunne achting verliezen. „ Met recht beschouwt men dit Werk als het volledigst „ Tafereel der Volkplanting van *Surinamen;* eene bezit-„ ting voor meer dan ééne *Europeesche* Natie van het „ grootste aanbelang."

AN-

ANTENOR'S *Reizen door Griekenland en Asie; benevens eenige Berichten aangaande Egypte; naar een Grieksch Handschrift, gevonden in de nieuw opgedolven Stad Herculanum, in het Fransch overgebragt door* E. F. LANTIER. *IIde Deel. Te Rotterdam, by* J. Bronkhorst, E. van Wolfsbergen, C. van den Dries, *en* J. van Santen. *In gr. 8vo.*

By de aankondiging van het Eerfte Deel deezer *Reizen* (*) hebben wy den aanleg vermeld, en den aart des Werks ontvouwd. Wy konden het niet doorleezen, zonder op te merken, hoe de ftrekking van 't zelve niet weinig hadt om de Leezers uit te lokken, door het veel gebruikte middel van Liefdesgevalletjes 'er met een ruime hand in te ftrooijen; Liefdesgevalletjes, van dien aart, dat ze der Natuure, die in eenige gevallen zich met geene voegelykheid altoos naakt laat fchilderen, te naby kwamen. Dit zelfde vindt ook plaats in het Deel voorhanden. —— Wy hebben, te dier gelegenheid, ook een wenk gegeeven, ten opzigte van de daar in voorgeftelde Leerbegrippen, als gefchoeid op de leest eeniger hedendaagfche Wysgeeren. — Vermoedens van eene der bedoelingen deezer *Reizen* reezen by ons op; doch wy hebben, ten grondflage onzer oordeelvellingen, liever bewyzen dan vermoedens; en dat deeze ons, by dit Tweede Deel, niet ontbreeken, zal het Voorbericht des Vertaalers alleen genoegzaam kunnen uitwyzen.

De Vertaaler, naa een aantal Aanftootelykheden, in het Eerfte Deel voorkomende, opgehaald, en, zo goed hy kon, vergoelykt, als mede nogmaals betuigd te hebben, „ dat hy niet kon ontkennen, dat de Schryver wel„ lustige tooneelen geenzins gefpaard, ja ze zo leevendig „ als mogelyk gefchilderd hadt," 't geen hem als Vertaaler bewoog „ om hier en daar eene uitdrukking van het oor„ fpronglyke weg te laaten, andere met meer zedige en „ betaamelyke woorden te verwisfelen, en, wanneer het „ tooneel te aanftootlyk of verleidlyk werd, het gordyn „ te laaten vallen, en eenige weinige regels onvertaald „ te laaten," —— roert een Hoofdftuk, in dit Tweede Deel voorkomende, aan, en fpreekt 'er van op deezen trant:

(*) Zie hier boven bl. 270.

trant: „ Wanneer men in *veertien bladzyden* de zeden
„ en gebruiken der *Hebreeuwen*, de befchryving van hun-
„ nen tempel, enz. afgehandeld vindt, ziet elk terftond,
„ dat hier geenzins een volledig tafereel worde aangetrof-
„ fen. Maar men moet 'er meer van zeggen; het ge-
„ lykt den overigen uitmuntenden inhoud van dit Werk
„ in 't geheel niet, en is een mengelmoes van waar en
„ valsch onder elkander, doormengd met eenige partydi-
„ ge en vuilaartige trekken, door eene losfe en vluchtige
„ hand ontworpen, zo byna in den fmaak van VOLTAI-
„ RE. Begrypende dat 'er niets gevaarlyks in gelegen
„ is, naardien het valfche, daar in voorkomende, met
„ geen fchynbewyzen zelfs is geftaafd, en zich zelf ge-
„ noegzaam wederlegt, hebben wy het vertaald, zo als
„ het lag, en laaten den inhoud, met alle de misflagen
„ en ongerymdheden daar van, geheel voor rekening
„ van den Schryver. —— Eerst waren wy voorneemens
„ al het verkeerde in dit Hoofdftuk te gaan wederleg-
„ gen, dan het beloonde waarlyk de moeite niet, en wy
„ behoeven den Leezer flechts te wyzen naar MICHAËLIS
„ uitmuntend *Mofaisch Recht* en de voortreffelyke *Brie-*
„ *ven van eenige Portugeefche Jooden aan* VOLTAIRE (*),
„ om hem hier te leeren fchiften. Voor Leezers, die
„ de waarheid onderzoeken willen, is onze wederlegging,
„ na deze aangehaalde Schriften, overtollig, en voor
„ anderen geheel vergeefsch." —— De hier bygebragte
ftaalen gaan wy ter verkortinge voorby.

„ Wy weeten wel, de Schryver zal zeggen; ik laat
„ een *Grieksch* Reiziger fpreeken, en die oordeelde ge-
„ lyk het hem voorkwam. Ook fpreekt hy van de *Joo-*
„ *den* in een tydperk, toen zy reeds zeer verbasterd,
„ bygeloovig en bedorven waren. Maar deze *Griek* was
„ toch, naar het character, dat LANTIER hem leent,
„ een wys, verlicht, onbevooroordeeld man; hoe gaat
„ hy dan hier juist zo partydig en bevooroordeeld te
„ werk? Waarom erkent hy by de *Hebreeuwen* het
„ goede niet, dat by gene eenige Natie van dien tyd
„ plaats vondt, het geloof naamlyk in één éénig God,
„ en vervreemdheid van alle afgodery, die by de Hei-
„ denen zo veele bygeloovigheden en ondeugden voort-
„ brag-

(*) In IV Deelen, in gr. 8vo, uitgegeeven by den Drukker deezes YNTEMA. Nog eenige Exemplaaren van den *Tweeden Druk* zyn voorhanden.

„ bragten? Waarom mengt hy laatere bygeloovigheden der
„ *Jooden* ondereen met vroegere wyze inrichtingen des Al-
„ lerhoogsten? Waarom zoekt hy alles in een bespotlyk
„ en haatlyk daglicht te plaatzen, zelfs hunnen uittocht
„ uit *Egypte*, het drinken van het yver- of vloekwater,
„ enz.? Waarom neemt hy den *Jooden* de Veelvrouwery
„ zo kwalyk en wydt (weidt) over hunnen wellust uit,
„ daar hy met welgevallen spreekt van zyn eigen zamen-
„ komst met de Byzit LASTHENIA, met eene *Spartaansche*
„ getrouwde Vrouw, enz.? en men ANTENOR in genen
„ deele afkeurende aanmerkingen hoort maaken over zo
„ menig eene, door hem aangehaalde, Wet van LY-
„ CURGUS, die veel eer eene strenge gisping verdiend
„ hadt?"

Gegronde Aanmerkingen, gegronde Vraagen. Wy hebben het hier bedoelde Hoofdstuk geleezen, en moeten bekennen, onder veele zeer wraakbaare beschryvingen van de *Jooden*, nooit laffer en onverstandiger aangetroffen te hebben, in een Werk van eenigen naam. Wie zal een Schryver, die zich dit omtrent eenig Volk veroorloft, omtrent andere Volken vertrouwen? Zeker zou het den Vertaaler veel moeite gekost hebben, dit alles om te werken, om een draaglyker, met de waarheid overeenkomstiger, berigt van de *Jooden* te geeven: dan hy hadt zich zulks wel mogen getroosten, en daar in het voorbeeld volgen van den Vertaaler der Algemeene Geschiedenisse van MILLOT, die, niet uit hoofde van de *aanstootelykheid*, maar om eene meerdere *eenpaarigheid* met de overige Volksgeschiedenissen aan die des *Joodschen* Volks te geeven, dezelve op nieuw en uitvoeriger beschreef. —— De terugwyzing by dit Hoofdstuk, in het Werk voorhanden, na het Voorbericht des Vertaalers, komt te laat voor de menigte van Leezers, die de Voorberichten veelal overslaan; en behoeven wy hier niet uit te werken het medesleepende, 't welk, helaas! de spottoon heeft: een te laat toegediend tegengift breekt de werking des vergifts niet.

Dan, om hier over niet uit te weiden, wy hebben, in dit Deel, andere gebreken opgemerkt, welke wy niet onaangeweezen mogen voorby stappen; als, by voorbeeld, het genoegen, 't welk ANTENOR en zyn Reisgenoot betuigden te scheppen in het gezelschap van DIAGORAS, toegenaamd de *Godlochenaar*, „ wiens schrandere
„ en wysgeerige gesprekken hunne overvaart *zeer genoeg-*

„ *lyk* maakten" — „ die hun eenige *vermaaklyke* proe-
„ ven van zyne Ongodistery gaf." —— *Schrander, wys-geerig, vermaaklyk* de taal van eenen *Godloochenaar* te vinden, verraadt een flegt hoofd, en een misfchien nog flegter hart.

Met genoegen hooren ANTENOR en zyn Reisgenoot den Wysgeer ARISTIPPUS boerten met de Onfterflykheid der Ziele. Wy zagen de 35fte *Ophelderende Aanmerking*, hier by gemaakt, na, en lazen — (dit ftrekt tot een ftaal van veele Aanmerkingen:) „ In het Jaar 1483, „ toen de Tyran LODEWYK de XI ftierf, wierp hy zich, „ wel verre van den wysgeerigen moed van ARISTIPPUS „ te bezitten, den heiligen FRANCISCUS DE PAULUS te „ voet, om hem te fmeeken, dat hy toch van God voor „ hem om verlenging des leevens bidden mogt. De Hei- „ lige zeide hem, dat hy zou bidden voor het heil van „ zyne ziel. *Spreek maar alleen van het lichaam*, her- „ nam de Vorst, *men moet niet te veel op eenmaal vraa-* „ *gen.* ARISTIPPUS liet zich wyn brengen; LODEWYK „ de XI meende zyn leeven te vernieuwen, wanneer hy „ bloed dronk, dat men jonge kinderen aftapte."

Dit Deel is weder opgevuld met zo veele en te naakt omfchreeven Minnaryen, die alle niet even gelukkig afliepen, dat wy het zeggen van ANTENOR tegen zynen Reisgenoot PHANOR, met reden, den Schryver, met eene kleine woordverandering, zouden te gemoet voeren: „ Ik bid u, in 's Hemels naam, word toch wat voorzigtiger in uwe Liefdesgevalletjes!" *Spaarzaamer*, of althans *kiefcher*, zouden wy den Schryver raaden; doch de raad komt, gelyk meestal, te fpaade.

Het beloop der Reize, in dit Deel, is de voortzetting der ontmoetingen by BION; het vertrek na *Lacedemon*, en veelvuldige gevallen aldaar, die gelegenheid geeven tot verhaalen, *Egypteland*, de *Egyptenaaren*, en bovenal derzelver *Godsdienftige Geheimen*, betreffende. —— Voorts reizen zy na *Argos*, *Ephefen*, *Rhodus*, *Sidon*, en fluit dit Deel met eenen Tocht op den *Euphraat*.

My-

Myne Offerande aan het Vaderland: door AGATHA DEKEN. Goud ofte Zilver en heb ik niet: PETRUS. *In den Haage, by* I. van Cleef, 1799. *In gr. 8vo. 58 bl.*

Zeer belangryk zyn de bedenkingen dezer verdienstlyke Schryffter, in eenen tyd, als wy thans beleeven; eenen tyd, waarin het Bygeloof en Ongeloof als om ſtryd zich beyveren, om den Christenlyken Godsdienst te ontluisteren, en zynen invloed op het geluk van den Staat weg te redeneeren.

Het bovenaangekondigde Stukje is geſplitst in drie Afdeelingen: de eerſte derzelven wordt door de Schryffter gericht tot haare *Medeburgers, voor zoo verre dezen zich voorſtanders van de Leer der Dortſche Vaderen noemen*; en daarin worden de klagten van veelen hunner, over het intrekken der betaaling hunner Leeraaren uit 's Lands kas, als een gevolg van het bekende Decreet: „de Kerk is van den Staat geſcheiden," aan de uitſpraaken der gezonde reden en der billykheid getoetst, en de onregtmaatigheid dezer klagten (naar ons oordeel) zeer juist aangetoond; terwyl ook, met eenige vrymoedige trekken, de geestlyke hoogmoed van eenigen der gemelde voorſtanders, zoo in hunne geſprekken als ſchriften ten klaarſten doorſtraalende, zeer gegrond gegispt wordt.

De waardige DEKEN ſpreekt in de tweede Afdeeling tot de *Christenen, met haar meêr inſtemmende over Godsdienſtige begrippen*, en dezelve betreft hoofdzaaklyk het vóór eenigen tyd zoo veel geruchts gemaakt hebbende plan van vereëniging der byzondere Gezindheden, van wegen de Remonſtrantſche Broederſchap ontworpen: de Schryffter ſtelt te recht tot deze vereëniging, hoe wenschlyk ook, voor als nog weinig mooglykheid; doch draagt haare Remonſtrantſche Medechristenen eenige gepaste middelen voor, om van tyd tot tyd dezelve nader te komen, en eindelyk tot ſtand te brengen.

In de derde Afdeeling wendt zich de Schryffter tot haare *Land- en Tydgenooten*; zy betreurt daarin veeler meer en meer toeneemende zedenloosheid, en vervreemdheid van God en Godsdienst, en toont haar vuurig verlangen, dat deze bronnen van nationaalen onſpoed rasch gedempt mogen worden. Om hiertoe met al haar vermogen bevorderlyk te zyn, noodigt zy haare Medeburgers tot eene aandachtige en onbevooroordeelde leezing van eenen Slotzang, ten opſchrift hebbende: *de Godsdienst, aan de Bataaven*. Onder anderen laat zy zich zeer gepast dus hooren:

„Ik denk dat ik genoeg bekend ſta voor eene onverzoen-
„baare vyandin des bitteren Secten-geests, van Gewetens-dwang,
„en burgerlyke onderdrukking, om nu nog te moeten toonen,
„dat ik alléén voor den zuiveren, liefde ademenden Christe-
„lyken Godsdienst iever, niet voor byzondere leerſtelzels,

„zelf

„ zelf niet eens voor myne byzondere begrippen over den
„ Godsdienst. Alles, wat onze zedenlyke volmaaking of de ver-
„ lichting onzes verſtands begunſtigt, doe ik hulde. Al wat geen
„ weerſtand biedende kracht, ter overwinning van verkeerde
„ overneigingen, of kwaade hebbelykheden, ſchenkt; alles wat
„ ons byzonder geluk en dat der Maatſchappy niet vermeerdert,
„ niet duurzaamer maakt, alles wat *God* niet verheerlykt, en
„ onze groote beſtemming niet kragtdaadig bevordert, is voor
„ my geen Godsdienst. Met zulke gevoelens doordrongen,
„ wyde ik deezen hierby gevoegden Zang aan alle myne Me-
„ deburgers. Ik prys hen daarïn de deugd, en onderwerping
„ aan onzen Schepper, den Vader aller wezens, onder den in-
„ vloed der vertroostingen en der hoope, beloofd, en geöpen-
„ baard door den grootſten en besten der Menſchen, onzen eeu-
„ wig gepreezen Zaligmaker, hartlyk aan," enz.

De gemelde Zang (ſchoon op denzelven, als Dichtſtuk be-ſchouwd, hier en daar wel de eene en andere aanmerking zoude te maaken zyn) verdient onze goedkeuring, daar hy 's Schryfſters diepen eerbied voor zuivere Godsverëering, en haare zucht voor den welvaart van ons Vaderland, op het voordeeligst kenſchetst; hiervan ſtrekke ter proeve de volgende ſneede van dien Zang:

Koomt, myn' vaderlandſche vrinden!
Buigt u dankbaar voor hem (*) *neêr,*
Orde- rust- en deugdgezinden,
Kent, erkent hem voor uw Heer.
Zweert, geſterkt door zyn vermogen,
Dat hy in zyn gunst u gaf,
Voor zyn aldoordringende oogen,
Bittre haat, en wraakzucht af.
Zweert, met een oprecht geweeten,
Waarïn burger-liefde leeft,
Te vergeven, te vergeten,
Al wat u beledigd heeft.
Zoekt eene edle zelfs-voldoening
In het doen van d'eerſten ſtap,
Tot de plechtigſte verzoening;
Tot oprechte Broederſchap.
Zweert, hoe men u aan mogt ſchennen;
Wat zich tegen u verzet!
Geene Meesters ooit te erkennen,
Dan den Godsdienst en de Wet:
Zweert, dat gy voor 't recht zult ſpreeken,
Voor oud vaderlandſche deugd,
Zucht tot Vryheid aan zult kweeken,
In 't gevoelig hart der jeugd:

Dat

(*) De Godsdienst wordt hier als perſoon ingevoerd.

Dat gy, schoon·ge, in Staatsgevaaren,
Steunt op Neêrlands moed en macht,
Van den Heer der Legerschaaren,
Uitkomst, overwinning wagt.
Zweert: Wy allen zullen toonen,
Dat zulks dwaas aan veelen schyn! (*)
Dat de braafste Vryheids Zoonen
Overtuigde Christ'nen zyn.

Mogt de ronde en welmeenende taal, in dezen Zang, gelyk ook in 't geheele Geschrift voorkomende, den Bataaf van de waarheid overtuigen: „ Zonder Godsdienst is geen duurzaam „ Volksgeluk mooglyk!"

(*) Hier hadden wy liever, in plaats van 't woordje *dat*, *schoon* geplaatst, en dezen regel *in parenthesi* gesloten, aldus: (*Schoon zulks dwaas aan veelen schyn'!*)

Elisa, of de Vrouw zo als zy behoorde te zyn. Vertaald uit het Hoogduitsch, naar de vierde verbeterde Uitgaaf. Met vier Plaaten. Te Zutphen, by H. C. A. Thieme, 1799. *In gr. 8vo.* 350 *bl.*

De Vrouw, die hier onder den naam van *Elisa van Hohenau* wordt voorgesteld, mag met recht het modèl der vrouwlyke volmaaktheid, of *de Vrouw zoo als zy behoorde te zyn*, heeten. *Als Meisje*, reeds op haar dertiende jaar, van haaren braaven Vader, *den Baron van Hohenau*, beroofd, en overgelaaten aan het opzicht eener Moeder, die, door hoogmoed en adeldom verblind, haar veel minder liefde toedroeg, dan haare Zuster *Carolina*, die in character meer de Barones evenaarde, betoonde zy zich echter altoos gehoorzaam en liefdetyk omtrent deze haare Moeder, en zocht vergoeding voor haaren toestand, in de tedere herinnering aan de liefde van haaren overleeden Vader, en in den omgang met haare waardige, schoon armoedige, Vriendin *Henriëtte van Wanberg*, die zy verlof kreeg om by zich tot gezelschap te neemen, en die haar byna overäl vergezelde. *Als Minnaares* offerde zy de tederste liefde voor den waardigsten Jongeling op aan de eigendunklyke bevelen haarer Moeder, die haar dwong haare hand te schenken aan zekeren *Karel van Wallenheim*, dien zy niet kon beminnen; doch dit moest alzoo geschieden, om haare Zuster tot een huwlyk met diens Neef te doen geraaken, 't welk alleen op beding, dat *Elisa* met dien *van Wallenheim* zoude huwen, tot stand kon gebragt worden, dewyl de Minnaar van *Carolina*, *Philip van Wallenheim*, geheel afhanglyk was van den wil zyns Ooms, den Vader van *Karel*. *Als Vrouw*, na een eenzaam Landgoed geweken, (want haare Vriendin *Henriëtte* hadt zy,

 op

op den eisch haarer Zuster, ook moeten achterlaaten) en verbonden aan eenen Man, die, behalven dat hy haar met de grootste achterhoudendheid en onverschilligheid behandelde, meesttyds uithuizig was, eenen Man, dien zy tegen haaren zin gehuwd hadt, bediende zy zich van elke gelegenheid om haare pligten in dien stand op de beste wyze te vervullen, en de geringste der wenschen van haaren Man bereidwillig te vóórkomen; noch de onverschilligheid van haaren Echtgenoot; noch de daaruit voortvloeïende vleieryën van veele jonge aanbidders; noch de herdenking aan haaren voormaaligen waardigen Minnaar, verhinderden haar in de yverige volbrenging dezer huwlykspligten; ja, zy bleef daarään zoo getrouw, dat zy van tyd tot tyd de achting en eindelyk de liefde van haaren Gemaal, zyns ondanks, verwierf. Deze zyne liefde en achting steegen allengs hooger, daar zy, *als Moeder*, voor de opvoeding haarer kinderen de tederste zorg droeg, en de omslagtige huislyke bezigheden als haare grootste uitspanning beschouwde. Alle deze bemoeijingen beletteden *Elisa* niet, om ook *als Mensch* aan haare verpligting te voldoen; neen! zy zorgde ook, onder anderen, voor haare behoeftige natuurgenooten; eenige grysaards werden door haar gekleed en gespysd, en verscheide kinderen genooten, op haare kosten, in een daartoe ingericht huis, behalven kleeding en onderhoud, ook het noodig jeugdlyk onderwys: terwyl ook haare Vriendin *Henriëtte* door haar van de noodige geldmiddelen voorzien werdt, om gelukkig te kunnen huwen. Jammer maar, dat *Wallenheim* haar in de ruimere uitöeffening haarer weldaadigheid verhinderde, en haare rust zoo wreed verstoorde, door, behalven met de jagt en het spel aanzienlyke sommen te verspillen, ook nog een meisje, als byzit, op de prachtigste wyze te onderhouden!

Behalven dat dit laatste haar, door een afgeluisterd gesprek onder haare dienstboden, ter ooren kwam, werdt zy daarvan ten vollen overtuigd door eenen brief, die haar, by *vergissing*, van wegen *Rosalie Werner*, (dus heette de verboode geliefde van *Wallenheim*) ter hand gesteld werdt, en waarin deze *Rosalie* aan *Wallenheim* om drieduizend daalders verzocht, ter voldoening van eene haarer schulden. De hier door tot in de ziel getroffe, doch altoos geduldige, *Elisa* besloot, om, ten einde haaren Echtgenoot voor onäangenaamheden te bewaaren, *Rosalie* met haare juweelen te redden. Zy rydt met dezen schat na *Rosalie's* wooning, onbewust, dat *Wallenheim* dáár aanwezig was, en zich, op het gezicht zyner Vrouw, in een kabinetje verschoolen hadt.

Tot eene proeve van den bevalligen styl, waarin dit boek is opgesteld, zullen wy voor onze Leezeren afschryven het belangryk gesprek, 't welk hier tusschen *Elisa* en *Rosalie*, en daarnaa ook met *Wallenheim*, voorviel.

„ Elisa. (*na Rosalie beleefdlyk gegroet te hebben*) Vergeef my,

Me-

Mejuffrouw! myn bezoek is misschien te vrypostig, doch een zaak van gewigt brengt my tot u.

„ ROSALIE. (*verlegen, zo als zy geduurende het geheel gesprek is*) Genadige Vrouw! Ik kan in de daad niet begrypen, hoe ik aan de eer van uw bezoek kome, vermits ik de eer niet heb by u bekend te zyn?

„ ELISA. Ik gevoel het, ik ben te vrypostig, en moet u deswegens om verschooning vraagen. Alzo ik u geheel onbekend ben, (en myn' naam kan ik u niet ontdekken,) heb ik geen het minste recht van te eisschen, dat gy my aanhoort, ten zy gy my dit uit goedheid wel wilt toestaan.

„ ROSALIE. Genadige Vrouw, gy maakt my verlegen.

„ ELISA. (*haar in de rede vallende*) Ik doe my zelve verwyten over uwe verlegenheid .... doch, (*zy vat haare hand*) zoudt gy aan eene onbekende een verzoek kunnen toestaan?

„ ROSALIE. Dit kan ik niet beloven, zoo lang ik den inhoud van 't zelve niet weet.

„ ELISA. Door een toeval, en tegen mynen wil, ben ik een van uwe geheimen te weeten gekomen, Mejuffrouw! Neem my dit niet kwalyk! Men heeft my bericht, dat gy drie duizend daalders schuldig zyt, en dat gy die aanstonds moet betaalen. Ik wist, dat gy die op staande voet hebben moest, en dit bewoog my u myne juweelen aan te bieden, wier waarde deze som bedraagt. (*zy trok by deze woorden het juweelkistje uit haaren zak*) Ik hoop op uwe grootmoedigheid, dat gy my niet weigeren zult, die van myne hand aan te neemen. Ik kan die ontbeeren, en zo gy die al niet als een geschenk wilt aanneemen, beschouw ze dan als eene schuld, die gy voldoen kunt, zoodra uwe omstandigheden zulks zullen toelaaten. Ik waag het, nog een verzoek hier by te voegen: zeg aan niemand, ook niet aan den Heer *van Walkenheim*, dat gy deze juweelen ontvangen hebt!

„ ROSALIE. (*verbaasd*) Kent gy de betrekking, waarin ik tot uwen Echtgenoot sta?

„ ELISA. Hy bemint u. Ik wenschte steeds zyn geluk te bevorderen, ô, mogt hy dat vinden, zelfs in de armen van eene andere! Het doet my slechts leed, dat een ongelukkig noodlot hem hetzelve verre van my deedt zoeken, daar ik hem toch met geene andere banden aan my heb willen verbinden, dan met die der liefde! (*met steeds toeneemende warmte, terwyl zy Rosalie's hand vat*) Wordt gy dan voor hem, 't geen ik voor hem niet worden kon; vergeld hem met wederliefde; maar laat die niet alleen in zinlyke vermaaken bestaan; leer hem ook dat geluk kennen, 't geen twee redelyke wezens in de overéénstemming hunner zielen vinden kunnen; dat hy met verrukking moge gevoelen, dat een wezen aan hem verbonden is, welk iedere gewaarwording met hem deelt; dat hy in dit gevoel alle mogelyke tevredenheid, alle mo-

mogelyke genoegens van dit leven smaaken moge! ô wees daaröm tevens zyne minnares en zyne vriendin! —— (*een oogenblik in de rede blyvende steeken*) Maar onttrek hem niet geheel en al aan eene Echtgenoote, die hem bemint, en die haare rust gaarn aan de zyne wil opöfferen. —— (*met versmoorde traanen*) Onttrek aan myne kinderen hunnen Vader niet: —— dan zal ik u op myn sterfbed nog danken! —— (*terwyl zy de kamer wil uitgaan, springt Wallenheim uit het kabinet te voorschyn, en werpt zich aan haare voeten neder*)

„ Wallenheim. Elisa! edele grootmoedige Vrouw!

„ Elisa. (*verbaasd, naa eene tusschenpozing*) Wallenheim, vind ik u hier? en in welk eene houding. ô Sta op!

„ Wallenheim. (*steeds aan haare voeten*) Ik wil uwe vergiffenis afsmeeken! ô Elisa, myn hart is niet geheel zonder gevoel! Ik weet de edelmoedigheid, die u bezielt, op haaren regten prys schatten, en ontwaar op dit oogenblik geene andere smert, dan die van uwe liefde met even zulk eene verhevene en eene zoo belanglooze wederliefde niet te kunnen vergelden. en ik vrees, dat gy het gebrekkige daarvan te zeer zult gevoelen!

„ Elisa. (*aangedaan, omhelst hem, en beurt hem op*) Wallenheim! gy zult my altoos even dierbaar blyven, en zo ik uwe liefde mogt kunnen winnen, zal ik daardoor de gelukkigste Vrouw worden!

(*Wallenheim's oogen glinsteren van traanen; hy kust met vuur Elisa's hand*)

„ Rosalie. (*nadert tot Elisa*) Genadige Vrouw! myner schuld bewust zynde, zoude ik van 't eerste oogenblik af uwen aanblik niet hebben kunnen verdraagen, zo uwe alles overtreffende goedheid my geen moed hadt ingeboezemd. Ik bid u niet om verschooning, want het is voor uwe grootmoedige ziel te laag om te vergeeven, zy is boven de gramschap verheven. Ik heb de deugd in haare gantsche grootheid aanschouwd, en daarïn myne eigene onwaardigheid ontdekt. Van heden aan zal het doelwit van myn geheel leven daarheen strekken, om my uit de laagte, waarin ik gezonken was, weder te verheffen, en den wellust te vlieden. Morgen ga ik B.... verlaaten. Neem uwe juweelen te rug, genadige Vrouw! Gy ziet, dat, wanneer ik alle deze zaaken, die slechts voorwerpen van weelde zyn, en my onnut worden, verkoop, ik dan myne schuld voldoen kan. Ik offer dezelve ook slechts aan myne eigenliefde op; want zy zouden my onöphoudlyk toeroepen: wy zyn het loon uwer schande!

„ Elisa. Gelukkig voor u, Rosalie! dat uw hart onbedorven gebleven is; hetzelve was van natuur voor de deugd gevormd; slechts jeugdige ligtzinnigheid en overyling konden hetzelve op den dwaalweg brengen. Het is pryswaardig in den vollen bloei van jeugd en schoonheid daarvan te rug te komen!

Doch

Doch (*zy vat Rosalie's hand*) ik wil niet dat gy aan de deugd het gemak van uw leven zult opöfferen; uwe wederkeering tot dezelve moet u niet door de ontbeering van het aangenaame smertlyk vallen, gy zult aan niets gebrek lyden, uwe verbeelding zoude u anders uwen voorigen toestand met verfraaide kleuren weder afschilderen, en u denzelven doen te rug wenschen. Gy zult ondervinden, dat men in den schoot der deugd al het goede dubbel geniet. Behoud dan voor u al dat geen van uwe zaaken, wat geene noodzaaklykheid u gebiedt te verkoopen, en —— (*zy keert zich tot Wallenheim*) Wallenheim! gy wilt my toch wel toestaan, myne juweelen als een geschenk aan Rosalie aan te bieden?

„ WALLENHEIM. Gy alleen kunt over alles, wat gy bezit, beveelen, en ik kan u slechts bewonderen!

„ ELISA. (*bloost, en met een' blik vol liefde op Wallenheim, tot Rosalie*) Neem myn geschenk dan aan, schoone Rosalie, ter liefde van de deugd!

„ ROSALIE. ô Genadige Vrouw! wilt gy dan slechts alleen zoo grootmoedig zyn?

„ ELISA. Rosalie! in uwen tegenwoordigen toestand is het even zoo grootmoedig myn geschenk aan te neemen.

„ ROSALIE. Ik zie het, het zoude belediging zyn u te doen gelooven, als of ik u niet begrepen had! (*zy neemt de juweelen, en leidt Elisa in haar kabinet voor eene schildery, verbeeldende de Deugd, die aan Titus eene kroon aanbiedt, waarop geschreeven staat: ik maak onsterflyk.*)

„ Alles wat gy hier ziet, neem ik als een geschenk van u aan; maar deze schildery zal my het dierbaarste van alles zyn. Ik zal die beschouwen, als of gy my dezelve gegeeven hadt, om my tot de deugd aan te moedigen. Zy zal regt tegen over myn bed hangen, en zal iederen morgen by myne ontwaaking het eerste zyn, dat ik zien zal: ik zal in de deugd uwe gelaatstrekken meenen te onderscheiden, en my dan herïnneren, dat ik u de gelofte deed, tot dezelve te zullen wederkeeren.

„ ELISA. Met welke fyne trekken van het schoone is uwe ziel versierd, Rosalie! Zy is even zoo schoon als uw lichaam. Houd goeden moed; éénmaal tot de deugd te rug gekeerd, zult gy haar nimmermeer verlaaten; daar gy die thans reeds verëert, zult gy ze liefhebben, als gy haar van naby zult kennen! —— (*zy omhelst haar*) Vaarwel! myne beste zegenwenschen zullen u steeds vergezellen."

Ons bestek gedoogt niet, het niet minder belangryk gesprek tusschen *Wallenheim* en *Elisa*, naa deze ontmoeting, benevens de verdere levensbyzonderheden van deze uitmuntende Vrouw, hierby te voegen: genoeg, dat *Wallenheim's* geweeten ontwaakte, dat oprecht berouw zyne ziel vervulde, en hy zich beyverde, om zich, van dien tyd af, op eene waardigere wyze, omtrent *Elisa* te gedraagen, tot eindelyk de dood haar deugd-

zaam

zaam en weldaadig leven eindigde; waaröm zy door *Wallenheim*, en zyne kinderen, zoo wel als door alle haare vrienden en bekenden, met heete traanen betreurd werdt.

Met veel genoegen hebben wy dit alöm greetig ontvangen boek geleezen. Wel is waar, dat ons het character van *Elisa* hier en daar wat al te overdreven is voorgekomen, zoodat wy eene Vrouw, als in haar wordt voorgesteld, als een louter ideäal beschouwen; doch 'er is echter zoo veel schoons, zoo veel naavolgingwaardigs, in dit tafereel, dat Meisjens en Vrouwen, voor welke de vordering tot volmaaktheid geene onverschillige zaak is, *Elisa's* beeld diep in haare harten behooren te prenten. De Vertaaling van dit boek is over het geheel lofwaardig, en zeer wel uitgevallen; schoon de Hoogduitsche vierde uitgaaf, aan hun, die deze taal verstaan, zeker nog bevalliger en krachtiger zal voorkomen. Mogten onze Nederduitsche Vertaalers over het algemeen zulk eene gelukkige keuze doen, in de Werken, waaräan zy hunne krachten beproeven! Dit zoude den leeslust onzer Natie niet weinig opwakkeren, en voor de Zeden hoogst weldaadige gevolgen hebben.

De Lykroof, *Tooneelspel. In één Bedryf. Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek. *In 8vo. 48 bl.*

Dit Stukje, door HEIMBERT PAUL FRIEDRICH HINZE oorspronglyk in het Hoogduitsch vervaardigd, heeft hoofdzaaklyk dezen inhoud:

Arnold, die zich tegen zyne braave Vrouw *Magdalena* zeer onbehoorlyk gedraagen, en het door haar aangebrachte huwlyksgoed van tyd tot tyd op eene schandelyke wyze verteerd heeft, verliest deze zyne Echtgenoote door den dood; even als by haar leven, verzet hy zich ook nu met nadruk tegen het huwlyk zyner Dochter *Grietje*, met *Marten*, een' jongen Boer; uit hoofde van ongegronden haat tegen diens Vader; en het humeur van *Arnold* is nog ondraaglyker geworden, daar zyne Vrouw, met toestemming van het Gerecht, alle de haar nog overgeblevene kleinodiën met zich heeft doen begraaven, om haaren Man door armoede tot een betaamlyker gedrag te rug te brengen. Zekere baatzieke Gerechtsdienaar, en Vriend van *Arnold*, met naame *Flick*, biedt hem zyne hulp aan, om des nachts in het graf van *Magdalena* in te breeken, en hetzelve van de daarïn liggende kostbaarheden te berooven. Terwyl zy dit bewerkstelligen, herleeft de slechts flauw geweest zynde *Magdalena* onverwacht, waardoor de beide roovers verschrikt heenvluchten. De Vrouw van *Arnold* wordt met hulp van eenige boeren te huis gebracht, en verkrygt van haaren beängsten Man zeer gemaklyk de toestemming tot het huwlyk van *Griet*-

Grietje met den goeden *Marten*, schenkt *Arnold* tot belooning alles, wat zy van waarde bevolen hadt in de doodkist te sluiten, en, haare handen over de beide gelieven uitstrekkende, geeft zy hun dezen moederlyken raad: „ Gy, wier zeldzaam trouwverbond, door de hand van eene wederöpgewekte, zegenend „ wordt ingewyd! bemint elkander, verdraagt elkander, blyft „ maatig, blyft behoeftig, en neemt boven alles, *om veilig te* „ *kunnen rusten*, geene andere kostbaarheden met u in het graf, „ dan den roem van deugdzaam geweest te zyn. en de traanen „ van hen, die om het verlies van u zullen weenen!"

De standvastigheid en getrouwe liefde van den braaven *Marten*, by alle de bedreigingen van *Arnold*; de eenvouwigheid en bygeloovige schroomächtigheid van *Grietje*, zoo wel als haare tedere liefde voor haare overledene Moeder; de woeste gedragingen van *Arnold*, en de snorkeryën van *Flick*, geeven aan dit anders niet zeer belangryk Tooneelstukje eene verscheidenheid, waardoor het zich aangenaam laat leezen, en, zoo wy gelooven, ook, als een goed Naastukje, ten Tooneele zoude verdienen gevoerd te worden.

Geschiedenis van den Prins LEE BOO, *eenen Inboorling der Pelew-Eilanden, door den Kapitein* HENRY WILSON *naar Engeland gebragt. Benevens een beknopt verhaal van deze Eilanden, en de zeden en gebruiklykheden van derzelver Inwoners. Uit het Engelsch vertaald. Te Amsterdam, by* J. R. Poster, 1799. *In 12mo.* 122 *bl.*

Deze Geschiedenis kunnen wy als een nuttig Leesboek voor Kinderen aanpryzen. Kapitein HENRY WILSON, voerende eene Engelsche Paketboot, *de Antelope*, leedt in den nacht tusschen den 9 en 10 Augustus des Jaars 1783 schipbreuk, in de nabyheid der *Pelew-* of *Palos-Eilanden*, gelegen in het westlyk gedeelte van den Stillen Oceaan. Hy bereikte met zyn volk, door middel eener boot, een der gemelde Eilanden, *Orolong* genaamd, werdt door de inwooneren met de uiterste vriendlykheid ontvangen, en door wederzydsche tolken waren de Engelschen in staat met deze Eilanders te spreeken. Ook de Koning dezer Eilanden, ABBA THULLE die te *Pelow*, de Hoofdstad van het Eiland *Curara*, zynen zetel hadt, kwam deze vreemdelingen zien, en ontving hen met eene minzaamheid, die zyn hart eer aandeedt. Nieuwsgierigheid en verwondering over veele gebruiklykheden der Europeaanen kenmerkten telkens de diepe onkunde der wilde inboorlingen, voorál toen zy het gebruik van schietgeweer zagen; echter gaf dit laatste den Koning gelegenheid, om eenige nabuurige oproerige Eilanden, door hulp van den Kapitein en zyn volk, te beoorlogen, en tot gehoorzaamheid te brengen. —— Den 9 November des gemelden Jaars was

was het Schip van WILSON weder zeilvaardig, en de Koning verzocht hem, om zynen tweeden Zoon, met naame LEE BOO, onder zyn opzicht mede te doen reizen, en de verdere opvoeding van dien jongen Prins op zich te neemen, op dat LEE BOO, eens met eenen fchat van kundigheden wederkeerende, voor zyn Vaderland van nut konde zyn. WILSON nam dit op eene den Koning verëerende wyze aan, en beloofde als vader voor den jongen Prins te zullen zorgen. Den 12 November daaräanvolgenden vertrok WILSON met zyne tochtgenooten na *China*, en eenigen tyd daarnaa, met een Oostïndisch Schip, na Engeland; landende hy den 14 July des Jaars 1784 te Portsmouth aan, waarnaa hy zich met zynen jongen reisgenoot na zyne woonplaats, *Rotherthite*, een Dorp tegen over *Londen* gelegen, begaf.

Daar in dit verhaal eene uitgebreide befchryving van de landsgefteldheid, zeden en gebruiken van de inwooneren der *Pelew-Eilanden* voorkomt, en hetzelve dus aan den eenen kant zeer gefchikt is, om Kinderen op eene aangenaame wyze met verfcheide kundigheden bekend te maaken, byzonder om hun fmaak in te boezemen voor de Aardrykskunde, zo moeten ook de leergierigheid en het beminlyk character van den Prins, zoo wel als de braafheid van veele perfoonen, die in deze Gefchiedenis betrokken zyn, de jonge Lezeren aanfpooren, om zich door deugd, kennis, en befcheidenheid, de algemeene liefde en achting te verwerven: met deernis echter zal elk hunner, even als wy, aangedaan zyn by het bericht, dat eene kwaadaartige Kinderziekte dezen uitmuntenden jongen Prins, nog in hetzelfde jaar zyner aankomst in Engeland, na het graf fleepte.

Onder meer andere, hebben wy eene lompe drukfeil aangetroffen op bl. 93, alwaar van LEE BOO gezegd wordt, dat zyne infpanning zynen onbegrensden *wellust* [lees *weetlust*] evenaarde.

Kort Onderwys in de Kennis der Bybelboeken. Tweede Druk. Te Zutphen, by H. C. A. Thieme. *In 12mo. 16 bl.*

Dit Boekje bevat eene zeer korte, doch vry juiste en volledige, opgave van het geen elk Bybellezer van de boeken des Bybels dient te weeten, en Kinderen dus behoort ingeprent te worden; te weeten, de Naamen, de Schryvers, en de Hoofdinhouden van dezelven. Hoewel 'er eenige zaaken in voorkomen, die de toetze der tegenwoordige Bybel-Critiek niet wel kunnen doorftaan, kan dit Boekje —— daar deze dingen voor het gros der Menfchen niet gefchikt zyn —— echter zeer goed tot het oogmerk, waartoe het gefchikt is, gebruikt worden. Deszelfs waardy wordt verhoogd door eenige welgeördende Gebeds-voorfchriften, en door een klein Dichtftukje, vervattende 16 zeer nuttige lesfen, welke achter het eigenlyk ontwerp gevoegd zyn.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

Over de Godheid van Jesus Christus, beide voor Geloovigen en Twyfelaaren, door GEORG FREDERIK SEILER, *Hoogvorstelyk Brandenburg-Anspach-Bayreuthse Geheime Kerk- en Consistoriaal-Raad, gewoon Hoogleeraar aan de Frederik-Alexanders Universiteit, enz. enz. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1799. *In gr. 8vo. 296 bl., behalven het Voorwerk van XXII bl.*

Onder de meest aangenomen leerstellingen der Christenen is geene, in vroegere en laatere tyden, meer betwist, en met meer heftigheid bestreden, dan deze, volgends welke Jesus Christus voor een tot de hoogste Godheid behoorend Persoon, (*een Godlyk Persoon*, zoo als men zegt,) moet erkend, en als zoodanig, op eene godsdienstige wyze, veréerd worden. Het kan waare Christenen, die eerbied voor de Bybelschriften hebben, niet onverschillig zyn, wat hieromtrent diene vastgesteld te worden, en het is deswegens niet te verwonderen, dat, naarmaate, van tyd tot tyd, meer twyfelingen en tegenbedenkingen tegen dit leerbegrip zyn te berde gebragt, warme voorstanders van deze, naar hun inzien, aangelegene leer zich des te meer beyverd hebben, om 'er de zekerheid van te betoogen, en op vaste gronden te vestigen.

Men heeft voor lang de verdienste van 't Werk voorhanden, dat reeds in 1775 is in 't licht verscheenen, erkend, en 't zelve voor een der beste verdedigschriften voor de Godheid van Christus gehouden; en wy kunnen deswegen de onderneeming geenzins mispryzen, om het nu ook vertaald, nevens andere onlangs uitgekomen schriften over dit onderwerp, aan onze Landgenooten, die het gevoelen van een doorgeleerd, en ook, van wege zyne gemaatigde wyze van denken, beroemd Man mogten begeeren te weeten, in handen te geeven.

Het Werk bestaat uit tien Hoofddeelen. In het eerste laat de Hoog-Eerw. SEILER eene voorloopende beschouwing van de wyze, op welke wy menschen God kennen, naamelyk door vergelyking, voorafgaan. Daarop laat hy, in 't tweede, drie voornaame hoofdbewyzen volgen voor de Godheid van Christus, welke hierop neerkomen. 1. De Zoon is, volgends de leer des Bybels, een van den Vader onderscheiden persoon. 2. De Zoon wordt ook, in veele plaatzen van den Bybel, van den mensche Jesus onderscheiden. 3. De Zoon van God is geene van den Vader geborene of uitgevloeide Geest, maar de tweede in de eenige, eeuwige Godheid, die de oneindige kracht, te gelyk met den Vader, bezit. In het derde Hoofdd. wordt deze leer verdedigd tegen de tegenwerpingen uit de rede. In het vierde en vyfde tegen de leerstelsels van Sociniaanen en Ariaanen. In het zesde en zevende worden nog eenige waarschynelyke bewyzen voor de Godheid van Christus opgegeeven, uit de schriften van eenigen der oudste Kerkleeraaren, en uit de poogingen der Rechtzinnigen tegen de zoogenoemde Ketters. Het achtste Hoofddeel bevat eene korte beschouwing van eenige dwaalingen der eerste Kerkvaderen, aangaande de leer van Jesus Godheid. In het negende wordt onderzoek gedaan, in hoe ver deze leer den menschen tot zaligheid nuttig en noodig zy, en over de verdraagzaamheid omtrent die geenen, welke deze leer niet gelooven. En, eindelyk, in het tiende, eenige regelen van voorzichtigheid, in het voorstellen van deze leer, aan de hand gegeeven.

Zie hier, tot eene proeve van 's Mans leerwyze, een kort uittreksel uit de beäntwoording van de navolgende vraag, in het negende Hoofddeel: „ In hoe ver kan men zeggen, dat het hoogst noodig en nuttig is, de Godheid van Christus te erkennen? — Ik wil my wel geenszins verstouten, om die allen den naam van Christen te ontzeggen, welken, in dit stuk, anders denken, dan wy. Zy erkennen toch Christus, als *eenen* Gezant Gods; —— zy hoopen, door zyne tusschenkoomst, en door de opvolging van zyne leer, zalig te worden, — en zy kennen, naast God, geen verhevener Wezen, dan Hem. Door dit alles onderscheiden zich de Ariaanen, Sociniaanen, Sabelliaanen, en hoe deze Sekten verder heeten mogen, van de Naturalisten en Mahomedaanen. Het schynt my daarom ook zeer onbillyk te zyn, dat men zulke mannen, welken te vooren Ariaanen of Sociniaanen verdienden genoemd

noemd te worden, als geheele verlochenaars van het geloof aan Christus, aanmerkt, en hen, onder de bende van Vrydenkers en Heidenen, rangſchikt. Dan, niettegenſtaande dit alles, is egter de dwaaling van deze mannen zeer gewigtig, en houdt zeer veel in zich. Immers, *vooreerst*, hy, die de Godheid van Christus niet erkent, daar hy toch derzelver leer, uit den Bybel, kon en moest kennen, deze betwist, *den perſoon* van zynen Middelaar, *die hoogſte volmaaktheid*, welke de Bybel aan denzelven toekent. *Ten tweede*, hy, die de Godheid van Christus niet toeſtemt, daar hy deze, uit den Bybel, leeren kon, die erkent God ook geenszins zoo, zoo als hy, als een geloovige des Nieuwen Testaments, dezen erkennen moet. Juist dit is een der voornaamſte voorrechten, welke wy, als Christenen, boven andere menſchen, genieten, dat God zich veel duidelyker aan ons, dan aan anderen, door Christus, heeft bekend gemaakt. De Natuur, aan zich zelve overgelaaten, leeraart ſlegts *één Perzoon* in de Godheid, of vervalt (het gene de geſchiedenis van alle tyden bevestigt) tot het *Veelgodendom*. Het gene geen oog, zonder bovennatuurlyke hulpe, gezien heeft, het gene, zonder openbaaring, in geenes menſchen hart, zou zyn opgekoomen, dat heeft God ons, door zynen Geest, geleeraard; dat in Hem meer Perzoonen zyn, dan één, aan welken wy ons geluk te danken hebben, — dat elk der Godlyke Perzoonen het zyne, tot ons heil, heeft bygebragt, — dat de Vader zynen Zoon, ten Verlosſer, voor ons, beſtemd heeft, — dat de Zoon ons, met groote liefde, uit het verderf tragt te verlosſen, — dat de Heilige Geest zich, op eene uitneemende wyze, aan onze harten werkzaam betoont. Niemand wist, wat in God was, dan God zelf; ons heeft God dit nader geopenbaard. Zou men niet wel, reeds daar uit, dat God de tyden van het Nieuwe Testament, met eene naauwkeurigere kennis van zyne Natuur, begunſtigd heeft, met recht mogen opmaaken, dat deze kennis noodig, en hoogst nuttig zyn moet? *Ten derde*, men kan, zonder deze kennis van het Wezen der Godheid, tot geen naauwkeurig inzien, in het groote werk der Verlosſing van zondaaren, geraaken. *Ten vierde*, deze leer moet daarom ook oneindig meer kracht hebben, dan eenige andere leer, om het hart te reinigen, en den wandel te regelen. *Ten vyfde*, zonder deze kennis, wordt of Christus niet zoo vereërd, als de Vader wil, dat wy Hem

vereeren zullen, of men wordt den Afgodsdienaaren gelyk." Dit alles wordt nader uitgebreid, en verdient, met het antwoord op de vraag, „ of het dan wel evenveel en onverſchillig zy, welke leer 'er aangaande Christus uitgebreid, en aan anderen voorgeſteld en geleerd wordt, de Ariaanſche, Sociniaanſche of Rechtzinnige?" aan de bedachtzaame overweeging van denkende Christenen aangepreezen te worden.

De Christen bevestigd in zyn geloof. Door YSBRAND VAN HAMELSVELD. *Iſte Deel. Te Amſteldam*, *by* M. de Bruyn, 1799. *In gr.* 8*vo*. 454 *bl.*

De arbeidzaame Hoogleeraar VAN HAMELSVELD tracht aan onopmerkzaame jonge lieden, en aan onvaste mingeoefende menſchen, die gevaar loopen, door de ſchaamtelooze ſtoutheid der Ongeloovigen, van het Christendom, het welk zy van hunne godvruchtige ouders en voorouders ontvangen hebben, afgetrokken te worden, een Werk in handen te geeven, welk zou kunnen dienen, om hen te redden, voor verleiding te behoeden, en in het Christen-geloof te bevestigen. Hy heeft byzonder die geſchriften in het oog gehouden, welke, dezer dagen, onder ons, door een ſchandelyk misbruik der vryheid, welke men dus in losbandigheid doet ontäarten, in het licht zyn verſcheenen. De opmerkzaame Leezer zal deswegen, by de vergelyking van dit tegenwoordig Werk, het welk in drie Deelen, van dezelfde dikte als dit eerſte, beſtaan zal, met een ander, voor eenige jaaren, onder den titel van *de Bybel verdedigd*, door den Schryver in 't licht gegeeven, hier nog wel nieuwe ophelderende aanmerkingen aantreffen, die in 't groote Werk, welk anders hier hoofdzaakelyk gevolgd is, niet voorkomen. Het is ook, om naar de vatbaarheid van allerlei ſoort van Leezers, ook mingeoefenden, geſchikt te weezen, in een geheel anderen vorm gegoten. Men leest hier *Geſprekken* en *Brieven*, die zich, zoo wel door den duidelyken en losſen ſchryftrant, als door de verſcheidenheid en aangelegenheid der verhandelde onderwerpen, aan elk nadenkend' en waarheidzoekend' Leezer ten ſterkſten moeten aanpryzen.

Behalven algemeene aanmerkingen over de voortreffelykheid van den in den Bybel geöpenbaarden Godsdienst, en over

over de ongerymdheden in het ſamenſtel van deszelfs vyanden, behelst dit Boekdeel, eerst eene beknopte verdediging van de echtheid en ongeſchondenheid der Bybelboeken; daarna wordt de geloofwaardigheid en achtbaarheid der Geſchiedboeken des O. T. gehandhaafd, en inzonderheid uitvoerig gehandeld over de geſchiedverhaalen, in de Boeken van Moſes vervat, waartegen nog dezelfde, dikwyls tot beſchaamens toe wederlegde, tegenbedenkingen herhaald, en met ſoortgelyke, even zouteloos, beuzelachtig en ongerymd, als alle de voorgaande, vermeerderd worden. De oplosſingen van VAN HAMELSVELD zyn met welwikkend oordeel uitgewerkt, en over 't geheel regt geſchikt, om een goeden indruk omtrent de achtbaarheid en gemeennuttigheid der Bybelſchriften te bevorderen: welk edel en roemwaardig doel wy van gantſcher harte wenſchen, dat by een groot aantal Leezeren van dit welingericht Werk overvloediglyk zal bereikt worden.

De Zuid-Bevelandſche Dorps-Leeraar. Te Utrecht, by de Wed. J. van Schoonhoven, 1799. *In 8vo. 385 bl.*

Dit Werkjen is opgedragen aan etlyke *Eerzaame Landlieden* van Zuid-Beveland en Wolphaartsdyk; en uit de ondertekening dier opdracht blykt, dat de Schryver is de kundige en arbeidzaame W. E. DE PERPONCHER, van wiens arbeid wy meermaalen onzen Leezeren hebben verſlag gedaan, ſchoon op den titel geen naam van Schryver gemeld worde.

De genoemde Burger ſchynt zich, by het voortbrengen deezer nieuwe vrucht van zyne werkzaamheid, inzonderheid te hebben voorgeſteld, het nut van minder geoefenden, vooral der Landbouweren. De titel alleen van het Werk geeft aanleiding om dit te vermoeden; en zo de inhoud der Vertoogen, waaruit het is te zamengeſteld, als de wyze van uitvoeringe, bevestigen die gedachten. De voordracht is doorgaans duidelyk, geſchikt naar de bevattingen der eenvoudigen, de beelden en gelykenisſen ontleend van gemeenzaame en dagelyks voorkomende voorwerpen, het zy in het gewoone huislyke leeven, het zy in den Landbouw.

Ieder der gemelde Vertoogen heeft aan het hoofd eene

Schriftuurplaats, op het onderwerp des Vertoogs toepasſelyk, en waarvan ſomtyds in deszelfs beloop eenig gewach of gebruik wordt gemaakt; zodat zy niet kwalyk gelyken naar ſommige enkel zedekundige en opwekkende Predikatiën. Zie hier eene lyst der Vertoogen. I en II. *Bewys van de Godlykheid der H. Schriften.* De Tekst is hier II TIM. III vs. 16, volgens de gewoone Nederduitſche Vertaaling, welke de Schryver overal gebruikt, zonder daarover eenige taalkundige aanmerkingen te maaken, welke ook, zo als wy onderſtellen dat elk onpartydige gaarne zal erkennen, in een Werk van deezen aart niet te pas kwamen. — III. *Gods Beſtier, over de Volken.* JOB XII: 23. — IV. *Niet alle wederwaardigheden zyn ſtraffen.* LUC. XIII: 4. — V. *De Kinderlyke geſtalte is de waare geſtalte des Christens.* MATTH. XVIII: 2. — VI. *By gelegenheid van den Zaai-tyd.* PSALM CIV: 13—15. — VII. *God is Liefde.* I JO. IV: 8. — VIII. *Uitbreiding van 't Onze Vader.* MATTH. VI: 9—13. — IX. *By gelegenheid van den Oogst.* EZECH. XXXVI: 30. — X. *Voor- en nadeelen van Rykdom en Armoe, ten aanzien van den toekomenden ſtaat.* MATTH. XIX: 23. — XI. *Voor- en nadeelen van Rykdom en Armoe, ten aanzien van den tegenwoordigen ſtaat.* SPR. V: 11. — XII. *Nut en voordeel, door ryken en armen, elkander aangebragt.* SPR. XXII: 2. — XIII. *De Reegen. Natuurdriften van eenige Dieren.* JOB XXXVI: 27, 28. — XIV. *Voortreflykheid van den Landbouw.* PRED. V: 8. — XV. *Het Onweer.* PS. LXXVII: 18, 19. — XVI. *Over de wyze waarop de Verborgenheden moeten worden behandeld.* DEUTER. XXIX: 29. — XVII. *De Begeerlykheid is de wortel van alle kwaad.* ROM. VII: 7. — XVIII. *De Leer van God.* JO. XVII: 3. — XIX. *De Leer van Christus.* JO. XVII: 3. — XX en XXI. *De Zedeleer.* MATTH. XXII: 37—40. — XXII. *Gods weldaaden.* JOB X: 11, 12. —— XXIII. *Ondankbaarheid en ſlegtheid der overtreeding.* JER. II: 19. — Eindelyk volgen twee Dichtſtukjens in rymlooze verzen, behelzende den *Lof van Jeſus, zo in zyne menschheid, als in zyne Godheid, beſchouwd.*

Tot een ſtaaltjen van des Schryvers wyze van voordraagen zullen wy een gedeelte van het vierde Vertoog overneemen. Na aangemerkt te hebben, „ dat niet hier „ reeds de Godvrugtige altoos gelukkig, de boosdoender „ altoos ongelukkig is; maar dat wel in tegendeel tyd, en „ geleegenheid, en toeval allen even gelyk wedervaart, „ enz."

„ enz." vervolgt hy, bl. 41, in deezer voege: „ En
„ hoe zou dit, in deeze Waereld, ook anders hebben
„ kunnen zyn? Ja 't moest ook, in dezelve, niet anders
„ zyn. In deeze waereld tog werden wy geplaatst, om
„ alle onze vermogens te ontwikkelen, te oeffenen, en,
„ tot eenen zeekeren trap van volmaaktheid, te brengen;
„ en dus wel voornaamlyk, om 'er deugd, wysheid en
„ godsvrugt; maar tog tevens ook, om 'er werkzaam-
„ heid, en yver, en kennis, en beleid te verkrygen.
„ Maar hoe zouden wy nu ..... de laatstgenoemde hoe-
„ danigheden verkrygen kunnen, indien wy niet allen
„ even gelyk aan de natuurlyke gevolgen onzer daaden
„ bleven blootgesteld, en dus allen even gelyk, om wel
„ te slagen, werkzaamheid, en yver, en kennis, en be-
„ leid nodig hadden; maar de voorzienigheid telkens tus-
„ schen beiden kwame, en telkens wonderwerken deede,
„ om alles .... den Godvrugtigen wel te doen gelukken,
„ en hem te dekken, tegen de kwade gevolgen zyner
„ onagtzaamheid, of zyner werkloosheid, of onvoorzigtig-
„ heid, of verzuim?

„ En wie onzer ook, myne Vrienden! zou dwaas en
„ oneerbiedig genoeg zyn, om de voorzienigheid dus als
„ 't ware tot eene dienaresse onzer verkeerdheden te maa-
„ ken? Wie uwer zal eischen, dat zo hy, by voorbeeld,
„ door een verkeerd begrip, zynen akker kwalyk, of on-
„ tydig ploegt, de voorzienigheid tusschen beide kome,
„ en belette, dat deeze verkeerde behandeling ... zynen
„ oogst benadeele? Wie zal vorderen, dat indien een
„ Godvrugtig man zig onvoorzigtig, onder eene bouw-
„ vallige schuur, of huis, begeeve, de voorzienigheid,
„ door een wonderwerk, het ten val neigend gebouw zoo
„ lang staande houde, tot dat de godvrugtige man goed-
„ vinde, 'er uit te gaan? Of zo 'er droogte komt, in den
„ lande, zal het dan tog, op der Godvrugtigen akkers
„ alleen, moeten reegenen; of zullen dezelven, ook zon-
„ der reegen, even veel vrugten draagen moeten? Ja zo
„ 'er oorlog ontstaat, zullen dan de Godvrugtigen, door
„ eene reeks van wonderwerken, tegen alle de rampen
„ des oorlogs, moeten worden bewaard? —— .....

„ Maar indien dit niet kan bestaan, dan volgt 'er ook
„ van zelve uit, dat die geenen, die, door deezen na-
„ tuurlyken loop der dingen, onder eenigen ramp, wor-
„ den gebragt, daarom nog niet, voor schuldiger dan
„ anderen, moeten gehouden worden; en dat dus ook

„ deeze rampen niet, als ſtraffen, moeten worden beſchouwd.

„ Ja ſomtyds zelfs ziet men, dat Godvrugtigen, als 't „ ware byzonder en by onderſcheiding, door eene reeks „ van rampen en wederwaardigheden, worden gebragt, „ zonder dat ook deeze bedeeling, als eene ſtraf, moet „ worden aangezien." — Hierop volgt het ſpreekende voorbeeld van den godvruchtigen Job; waar na de Schryver, bl. 47, dus voortgaat:

„ Beſchouw dan niet, myne Vrienden! beſchouw niet „ altoos, als ſtraf, alles, wat u nadeeligs overkomt! „ Denk niet, dat alles, wat uw hemelſche Vader moei- „ lyks en bedroevends over u brengt, u altoos, in zynen „ toorn, wordt toegeſchikt. ... Ook is enkele vrees voor „ ſtraf, de beste beweegrede niet, ten goede en ter ge- „ hoorzaamheid. Vraag ſlegts aan uwen Schoolmeester, „ of onderzoek zelf, onder uwe eige kinderen, welken „ de beste leerlingen zyn, en welken ook best ſlagen, „ zy, die leeren en gehoorzaam zyn, uit enkele vrees „ voor ſtraf, of zy, die het gewillig, en uit eige zugt, „ tot vordering, doen? Ook ſtelt uw hemelſche Vader „ wel ſtraffen in 't werk, tegen die geenen, die niet an- „ ders luisteren willen. Maar eerst, en hoe gelukkig on- „ dervindt gy zulks, in dit goede land! eerst komt hy „ ons met weldaaden voor, om te zien, of wy het ede- „ ler grondbeginſel volgen willen; dat grondbeginſel van „ gewillige neiging ten goede, van innige voorkeur voor „ 't zelve, van eigene gehegtheid aan onzen plicht, dat „ alleen ... regtgeaarde en veel beloovende Leerlingen „ maaken kan. ....

„ Wanneer derhalven uw hemelſche Vader u eenigen „ moeilyken taak oplegt, of u, onder eenige zwaare „ oeffening, brengt, denk dan niet terſtond aan ſtraf, „ noch aan uitwerkingen van misnoegdheid, of toorn, „ aan zynen kant. Veeltyds is dit de bedoeling niet. „ Vraag ſlegts wederom aan uwen Schoolmeester, wel- „ ken zyner leerlingen hy gewoon is, de zwaarſte zaaken „ op te leggen? en of zulks altyd, uit toorn, voord- „ komt, en tot kastyding ſtrekke? En hy zal u zeggen, „ dat wel in tegendeel zyne gewoone wyze is, aan zyne „ beste leerlingen de zwaarſte en moeilykſte taaken voor „ te ſchryven, om dat hy wel weet, dat zy die 't best „ volbrengen, en 'er ook het meeste nut van trekken „ zullen; dus hy zulks geenzins doe, uit toorn, of om

„ ze

„ ze te ſtraffen; maar in tegendeel, uit meerdere agting „ en geneegenheid, en om ze des te beeter voord te „ helpen.

„ Ja handelt gy zelfs niet, met uwe kinderen, uit het „ zelfde inzigt, en naar 't zelfde grondbeginſel? Is het, „ uit toorn, of om ze te ſtraffen, dat gy ze al vroeg „ meeneemt naar 't veld, en hen gewend aan den arbeid, „ en hen, in al het werk van het veld en den akker, hoe „ zwaar ook, oeffent? Of is het niet, eenig en alleen, „ uit Vaderlyke liefde en geneegenheid, om 'er goede „ landlieden van te maaken, geſchikt en bekwaam, om „ even zulke bedryven, als de uwen, te bearbeiden en te „ beſtieren. .. En is dit nu eene ſtraf of eene weldaad? „ —— Maar even zoo, als gy, ten aanzien der tydly- „ ke opvoeding, met uwe kinderen, handelt, even zoo „ handelt onze hemelſche Vader, met ons allen, ten „ aanzien onzer geestlyke opvoeding en toebereiding, tot „ de toekomende eeuwe, daar nog zoo veel meer aan „ hangt, en die ons zoo oneindig grooter heil aanbren- „ gen moet!"

Wy hebben dit uittrekſel eenigzins uitvoerig gemaakt, om den Leezer dies te beter eenig denkbeeld te geeven van den ſtyl, waarin dit Werkjen is geſchreven, het- geen, gelyk wy niet twyffelen, algemeene goedkeuring zal vinden, en wy niet alleen eenvoudigen, maar ook meer geoefenden, gerustlyk ter leezinge durven aanpryzen. Sommigen zullen hierendaar wel iets aantreffen, waarme- de zy niet volkomen inſtemmen; maar wat is dit anders dan het gewoone lot van alle boeken? Wy zelven, hoe- zeer het Werkjen in het algemeen en des Schryvers oog- merk pryzende, hebben onze aanmerkingen. Eenige daar- van zullen wy den Leezer mededeelen, en tevens den Burger PERPONCHER ter overweeginge voorſtellen. Zo zullen in het X en XI Vertoogen, volgens den titel, de *Voor- en nadeelen van Rykdom en Armoede* beſchouwd worden. By de leezing, evenwel, vindt men eene ver- gelyking, niet tusſchen den toeſtand van Ryken en van Armen, maar van Ryken en van Landbouwers, en wel van zulke Landbouwers, die, geene Daghuurders, maar ge- zeten Boeren zynde, veeleer tot den Middelſtand, buiten twyffel den gelukkigſten ſtaat des menschlyken leevens, moeten gerekend worden. — Het Vertoog No. XVI. han- delt *Over de wyze, waarop de Verborgenheden moeten worden behandeld.* Na iets over de natuur der Verborgenheden

 in

in den Godsdienst gezegd te hebben, volgens welke zy zyn „ waarheeden, het Godlyk weezen betreffende, in de „ betrekkingen van reddend en genoegdoenend Verlos- „ ser, verzoend en vergevend Richter, herstellend en „ herscheppend Heiligmaaker," (zie bl. 224, over de juistheid van welke bepaalinge wy thans niet willen spreeken) merkt de Schryver, bl. 225 env., aan, dat dit alles, „ als van natuure buiten 't vak van ons verstand „ en onze reede staande, als nog, in alles wat 'er ons „ niet uitdruklyk van is geopenbaard, boven 't bereik on- „ zer verder navorschende reede, ja zelfs ook boven on- „ ze duidelyke bevatting, verheven blyft .... dat zulks „ ondertusschen geene reede is om ze [t. w. deeze Ver- „ borgenheden] niet aan te neemen;" dat wy, in tegendeel, deeze dingen moeten aanneemen, „ zonder 'er ons „ zoo eng beperkt verstand ... aan te willen wagen, om „ 'er, naar de wyze, waarop wy, by de menschlyke „ weetenschappen, ... te werk gaan, iets, by eigene be- „ paaling en besluit, of wel slegts by afleiding en gis- „ sing, uit ons zelven, en boven 't geopenbaarde, te „ willen toedoen," bl. 227. Nog sterker drukt hy zich uit, bl. 229, wanneer hy zegt, dat 'er *niets* is, „ waar door men 't ongeloof meer in de hand werkt, dan „ even door het toevoegen van eigen vindingen en ver- „ klaaringen, by 't geen ons, raakende de verborgenhee- „ den, is geopenbaard," of wanneer men hieromtrent „ aan 't gissen, uitleggen en bepaalen gaat, (NB.) bo- „ ven de eigene woorden der schrift." —— Wy willen nu niet vraagen, of de handelwyze der meeste Christelyke Gezindheden, of der voornaamste Leeraaren onder dezelve, wel naar deeze waarschouwingen *gericht* zy: de Schryver zoude met zeer veel recht kunnen antwoorden, dat zulks hem niet raakt, en hy niet verantwoordelyk is voor de daaden en gezegden van anderen. Maar houdt hy zelve zich wel aan zynen regel? Is de opgegeven bepaaling zelve wel geheel vry van onschriftmaatige uitdrukkingen? Is het ook wel een schriftmaatig denkbeeld, hetgeen in de aantekening aan den voet van bl. 283 wordt voorgedragen? —— Van harte, intusschen, vereenigen wy ons met hetgeene bl. 231 voorkomt: „ Ongelukkig genoeg reeds is, door 's menschen „ al te nieuwsgierigen en twistgierigen geest, door zy- „ nen al te uitpluizenden, ziftenden en beslissenden „ aart, der Godgeleerde geschillen geen einde. En dee- „ zen

„ zen verwarren veel meer, dan zy te regt brengen,
„ en haalen veel meer om verre, dan zy opbouwen."
En bl. 233. „ Maar ook even daarom, dat hier zoo
„ veel hoogs ... en moeilyks te doorgronden, ja te be-
„ vatten is ... moet gy verdraagzaam zyn, omtrent hen,
„ die anders denken dan gy. Het is zoo ligt, in zyne
„ onderzoekingen ten deezen, te feilen ... dat men, voor-
„ al hier, elkanderen, veel toegeeven .... moet. Twist
„ dus, over deeze ftukken, ja ook over den Godsdienst
„ in 't algemeen, nimmer met bitterheid. . . . Doch
„ vooral vervolg, befchimp, befpot, beleedig niemand,
„ om de leere. Enkel door overreeding en voorbeeld,
„ moet gy uwen broeder winnen. ... Dit doende zult gy
„ ftryden, met de egte wapenen van 't Euangelie. ——
„ Maar wilt gy, naar de wyze der menfchen, over den
„ Bybel twisten, dan ftelt gy u aan blinden gelyk, die
„ famen vegten, met den ftok, waar meê zy zig beftie-
„ ren moeten."

Van eenige hierendaar ingeflopen drukfeilen willen wy niet fpreeken; maar zeer menigvuldig is in dit Werkjen een openbaare en zonderlinge taalfout, waardoor de Schryver, in het *meervoudige* van de *gebiedende* wyze der Werkwoorden, de *t*, die het kenmerk is des meervoudigen getals, aan het einde wechlaat. Voorbeelden daarvan behoeven wy niet aan te haalen; in de gegeven uittrekfels zullen zy den Leezer menigmaalen zyn voorgekomen.

Somtyds zyn de zinfneden, vooral in een Werkjen, dat voor den zogenoemden gemeenen Man voornaamelyk gefchikt is, ruim lang genoeg, zo wy ons verbeelden. En veele zinfneden eindigen eenigzins ftomp met woorden van eene of twee lettergreepen, terwyl dit wanklinkende was te verhelpen door eene kleine omzettinge, welke aan de duidelykheid eerder voordeelig dan fchadelyk zoude weezen. Laat ons een voorbeeld of twee bybrengen, zo om ons gezegde op te helderen, als om het te bevestigen. Men ftelle dus, bl. 64 reg. 11, voor „ inzamelen „ zullen," alleen *zullen inzamelen*. Aldaar r. 17 voor „ niet „ verder dan het tegenwoordige zien," *niet verder zien dan het tegenwoordige*. Bladz. 65 reg. 7 v. o. voor „ voor- „ komen mag," *mag voorkomen*. Bladz. 66 reg. 3 voor „ opleiden wil," *wil opleiden*. Deeze voorbeelden te vermenigvuldigen zal niet noodig zyn: de bygebragte zyn toereikende om onze meening te doen begrypen.

Wy gelooven hiermede genoeg gezegd te hebben, aangaan-

gaande een Werk, dat, ten opzichte van oogmerk en uitvoeringe, lof verdient, en zullen 'er alleen byvoegen, dat de Drukker ook het zyne heeft toegebragt tot de uitwendige schoonheid. Het papier is meer dan gewoonlyk fraai, en de druk ten uiterften zindelyk.

JOANNIS HENRICI PAREAU *Oratio de Literis Orientalibus minime injucundis.* Publice habita D. XXVII Maji A. 1799. Cum Daventriam redux, literis Orientalibus in illustri ejus urbis Athenaeo docendis se iterum dicaret. Daventriae, apud *J. H. de Lange*, 1799. 4to.

De Hoogleeraar PAREAU, door de gevolgen der omwenteling van het Bestuur in 1795, van zynen post te Deventer ontzet, en nu derwaart te rug geroepen, heeft 't Hoogleeraarambt der Oostersche Taalen op nieuw aanvaard, met eene aanpryzing der Oostersche Letteroefeningen, van wege het vermaak, dat 'er uit kan getrokken worden.

Door *Oostersche* taalen, wier beoefening hy in dat bevallig licht tracht te vertoonen, verstaat hy, om 't gebruik te volgen, alleen de Hebreeuwsche en daarmede verbondene taalen: alle onderscheidene dialecten van eene en dezelfde lang verloorene taal, die men niet kwalyk, in onderscheiding van andere *Oostersche* of *Asiatische* taalen, de *Semitische* zou kunnen noemen. Hy kan niet lyden, dat derzelver beoefening, hoewel zy zeker in aangenaamheid voor die der Grieksche en Latynsche Letterkunde moet onderdoen, zoo veracht en verlaagd worde, dat men dezelve geene plaats onder de fraaie letteren zou willen inruimen. Het tegendeel heeft de Hoogleeraar gemeend gemakkelyk te kunnen bewyzen, zoo uit den eigen aart der Oostersche letteroefeningen, als uit het voorbeeld van hun, die 'er zich mede bezig gehouden hebben.

Vrankryk en Engeland kunnen by uitneemendheid roem draagen op mannen van het schitterendst vernuft, die 'er veel arbeid aan besteed hebben. Hier komen de eerbiedwekkende naamen van *Is. Casaubonus*, *Cl. Salmasius*, *Sam. Bochart*, *J. J. Barthelemy* —— *Ed. Pocock*, *Rob. Lowth* en *Willem Jones* te berde. Uit ons Gemeenebest wordt vervolgends aan *Jos. Scaliger*, *Th. Erpenius*, *Ad. Reland*, *Nic.*

Nic. Wilh. Schroeder, en de *Schultensen*, de welverdiende lof van fraaie vernuften toegezwaaid. Daarop gaat de Hoogleeraar over, om uit den eigen aart der Oosterſche Letterkunde 't zelfde beſluit af te leiden. Hy beroept zich niet alleen op 't onbetwistbaar nut, en op de vermeerdering van kundigheden in allerlei weetenſchappen, waarmede elk beoefenaar der Oosterſche Schryvers zynen arbeid, op de aangenaamſte wyze, rykelyk kan beloond vinden, maar ook op de groote gemakkelykheid van deze beoefening, in vergelyking van die der Griekſche en Latynſche taalen, en voorts op de regte geſchiktheid der Oosterſche taalen, niet alleen, om 't geen edel en groot en verheeven is, met waardigheid, krachtig en treffend uit te drukken, maar ook om zachtere aandoeningen en teedere gemoedsbeweegingen, met ſcherpzinnigheid en bevalligheid tevens, te beſchryven. 'Er mooge hièr en daar juistheid ontbreeken; dit gebrek aan meerdere beſchaaving heeft zelfs zeker ſoort van bevalligheid, terwyl men daaruit de eenvoudige kindertaal van 't menschdom, toen het zich eerst geregeld begon uit te drukken, met vermaak leert kennen. Het taal-eigen der Oosterlingen, dat zoo zonderling is, als 't geheele karacter, en zoo zeer van 't onze verſchilt, als 't klimaat, waarin zy leeven, de grond, dien zy bewoonen, en de hun eigene zeden en manieren, verſchillen van de onzen, moet ons ongetwyfeld vreemd voorkomen, en men zou kwalyk doen, met ons hunnen ſchryftrant, als een modèl ter navolging, te willen voorſtellen. Maar men kan niet zeggen, dat hunne ſchriften niets cierlyks, of wel al te veel daarvan hebben, waardoor dezelve geheel zouden ontcierd, en daarom niet met genoegen kunnen geleezen worden. De Hoogleeraar toont aan, dat, by behoorlyk onderzoek, hier veel minder te berispen valt, dan men ſoms, door onbedrevenheid in de taal en den denktrant der Oosterlingen, heeft vastgeſteld; dat het hun geenzins ontbreekt aan geſchiedſchryvers en dichters, welken men den lof van wegſleepende bevalligheid geenzins kan weigeren, en dat inzonderheid de oude Arabiſche, en nog veel meer de Hebreeuwſche dichtſtukken, bewonderenswaardige ſchoonheden bevatten.

Dit is de voornaame inhoud dezer Redevoering. Nieuwe dingen is men niet zoo zeer gewoon, by zulke gelegenheden te berde te brengen. De Redenaar heeft buiten dat gelegenheid genoeg, om, door de wyze van be-

behandeling van zyn onderwerp, zich als een man van kunde en smaak, die wel berekend is voor zynen post, te doen kennen. En dien lof mag Professor PAREAU ook wel wegdraagen.

Iets over den Eersten Dag der Week. Door JAN VAN EYK, *Predikant te Loosduinen. Te Rotterdam, by* N. Cornel, *en te Amsterdam, by* H. Lardé, 1799. *In* 8*vo*. 133 *bl.*

Zoo wel om den inhoud, als om den styl, mag dit boeksken onder de algemeen nuttigen gerangschikt worden. Het verzuim der openbaare Godsdienstoeffeninge geeft ryklyke stoffe tot regtmaatig beklag; meer en min aanzienlyken maaken zich schuldig aan dat verzuim. 't Zyn de laatstgenoemden, om welke van hunne misdaadigheid te rug te brengen, de Eerw. VAN EYK zich ter taake heeft genomen; en, voorwaar, met zeer groot regt, daar voor hun de Godsdienstige Zamenkomsten de hoofdbronnen zyn, uit welke die meest talryke klasse van menschen de belangrykste kundigheden moeten ontleenen, welke op hunnen tydlyken en eeuwigen geluksstand onmiddelyken invloed hebben. 't Was dan ook een verstandig overleg, welk onzen waardigen Volksleeraar eenen styl deedt verkiezen, naar den smaak en de vatbaarheid van hun, voor welke hy meer rechtstreeks de pen voerde, berekend. Des Schryvers bedoeling, over 't geheel genomen, kunnen wy niet beter onzen Leezeren doen blyken, dan door de overneeming eener *vooraf-gaande Aanmerking*, den zaaklyken inhoud, of eene algemeene schets, van het Werkje bevattende. Dezelve luidt aldus: „ Niemand verwachte of vreeze, dat de oude geschillen tusschen de volgelingen van COCCEJUS en VOETIUS over den Sabbath in deze bladen weder zullen opgehaald worden. Deze twist over bespiegelende waarheden heeft niets gemeen met het onderwerp, dat ik wilde behandelen. —— De vraag is hier niet, of het vierde bevelwoord van de wet der Tien Geboden de Israëlyten alleen raake, dan of hetzelve ook de Christenen verbinde: —— De vraag is niet, of wy Christenen, uit kracht van dat vierde gebod, 't welk den zevenden dag der weeke tot een' dag der ruste bepaalt, dan op andere gronden, tot het vieren van den eersten dag der weeke ver-

verpligt zyn ; —— maar de vraag is (daar toch alle weldenkende Christenen de verpligting tot het houden van eenen rustdag erkennen) *vooreerst*, van hoedanig een' aart de ruste op zulk eenen dag moete zyn — of het eene bloote lichaamlyke, dan of het eene Godsdienſtige rust behoore te weezen. — En, *ten tweeden*, of het betaamlyk en pligtlyk zy, dat men van elke week éénen dag afzondere, om dien in Godsdienſtige betrachtingen door te brengen; of daartoe een vaste dag moete bepaald zyn; of allen zich gezamenlyk en eenpaarig op dien dag tot eenen openbaaren eerdienst van God behooren te ſchikken; of de geheele dag op eene wyze, hier mede overeenkomſtig, moete doorgebragt worden, en of wy verpligt zyn al ons vermogen in het werk te ſtellen, om aan dat einde te beantwoorden. Het zyn deze dingen, (ſchryft VAN EYK) waar omtrend ik hope, dat elk, die de volgende aanmerkingen onpartydig doorleest, van welk eene denkwyze hy zyn moge, mits hy een redelyk mensch zy, met my eenſtemmig zal oordeelen." Uitvoerig worden deeze opgegeevene ſtukken behandeld, met oplosſing van verſcheiden bedenkingen, welke zouden kunnen ingebragt worden; zynde alles doormengd met gepaste raadgeevingen en beſtuuringen.

Misſchien zullen zommigen den Eerw. VAN EYK van te groote ſtrengheid betigten, onder andere, daar hy beweert, dat zo dikmaals, ter plaatze van iemands wooning, gelegenheid ter bywooninge van den openbaaren Godsdienst wordt gegeeven, van die gelegenheden, over 't algemeen genomen, en met uitzondering van buitengewoone verhinderingen, niet eene mag verwaarloosd worden: zodat overal, gelyk in de meeste Gemeenten gebruiklyk is, waar des Zondags driemaalen openbaare Godsdienstoeffening wordt gehouden, alwie den dag des Heeren, zo als het behoort, wenscht waar te neemen, alle die openbaare Godsdienstoeffeningen zou verpligt zyn by te woonen. Misſchien is zyn Eerw., naar het oordeel van zommigen, eenigzins wat te bekrompen omtrent de vryheid, welke hy, om het Lichaam te verpoozen, en eenige uitſpanning te genieten, op den Zondag toeſtaat. En, inderdaad, de eisch van Godsdienſtige pligtsbetragtinge kan ook overdreeven worden. Driemaalen, elken Zondag, niet ſlegts met het *Lichaam*, maar ook met den *Geest*, te moeten ter Kerke gaan, oordeelen wy, meer van het gros des menschdoms te zyn gevergd, dan het-

zel-

zelve kan volbrengen. Daarenboven schynt eenige uitspanning, meer dan met den gedaanen eisch bestaanbaar is, noodzaaklyk, om het arbeidende gedeelte der stervelingen, met lust en opgeruimdheid, tot de gewoone taak der weeke te doen wederkeeren.

Met dit alles, daar de Eerw. VAN EYK een allerloflykst oogmerk heeft, zyne medemenschen tot Godsdienstigheid te vormen, en alzo tot het hoogste goed, de ongemengde hemelsche Gelukzaligheid, op te leiden, zal hy, om het overtreffend nut, voor het bedenkelyke, welk iemand hier mogt ontmoeten, ligt verschooning vinden.

Onderzoek of de Rechten van den Mensch en Burger stryden met de Leere der Hervormde Kerk, en derzelver Formulieren van Eenigheid, by aanleiding van zeker Bericht, *geplaatst in de* Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen *voor* 1798. *No.* 14. *II Stuk*, *bl.* 588. *behandeld in IV Brieven tusschen* Filekklesius *en* Veridicus. *Te Amsteldam*, *by* M. de Bruyn, 1799. *In gr.* 8*vo.* 32 *bl.*

Patriophilus Reformatus had, in het Bericht, door ons in het 14de Nommer van dit Maandwerk geplaatst, zyne bedenkingen over het gedrag van veele Leden van 't Hervormd Kerkgenootschap medegedeeld, en als eene reden van hunne weigering, om tot instandhouding van 't zelve, vooral door pecuniëele bydraagen, mede te werken, opgegeeven, dat zy die Leeraars, welke hunne verkleefdheid aan de op den 31 January 1795 gepromulgeerde *Rechten van den Mensch en Burger* aan den dag hebben gelegd, beschouwen als verbrekers van hunne plegtige verbintenis aan 't Hervormd Kerkgenootschap, en, daar hy hieruit eene aanstaande scheuring te gemoet zag, kundige Vaderlanders, der Hervormde Kerk toegedaan, opgewekt, om dezen grooten hinderpaal uit den weg te ruimen.

Filekklesius doet aan *Veridicus* het dringend verzoek, om, terwyl de Burger *Kist*, welke anders daartoe de naaste scheen te weezen, verkoos stil te zwygen, die taak op zich te neemen. Deze laat zich hiertoe werkelyk overhaalen, en onderzoekt, eerst, naar de waare redenen van die traagheid, welke thans by zoo veele Hervormden bespeurd wordt, om zich de algemeene zaak van hun Kerk-

Kerkgenootſchap daadelyk aan te trekken, die hy meent, dat veeleer in eene groote gevoeligheid over vermeende beleedigingen en onrechtvaardige behandelingen, dan wel in de overtuiging van de ſtrydigheid der gepromulgeerde Rechten van den Mensch met de Leere der Hervormde Kerk en haare Formulieren, moeten gezocht worden. Hy doet deswegens eene ernſtige pooging, om de hieruit geborene partyſchap en vooroordeelen, zoo al niet weg te neemen, ten minſten te doen wyken voor 't algemeen belang, en doet wel te recht opmerken, dat de behoeften nu eenmaal dringende zyn, en, met ter zyde ſtelling van alle onderzoekingen over de oorzaaken van die ongelegenheid, eene ſpoedige en eenſtemmige voorziening vorderen; waartoe gepaste aanmerkingen, bekleed met overtuigende redenen, inzonderheid met opzicht tot het gebeurde in de Amſterdamſche Gemeente, in 't midden gebragt worden. Daarop laat *Veridicus* eene vergelyking van de gepromulgeerde Rechten van den Mensch, en van de algemeene beginſelen der thans aangenomen Staatsregeling, met de Leer der Hervormde Kerk volgen, om aan te toonen, dat geene derzelven, zoo als zy daar liggen, met de uitgedrukte Leerbegrippen in de Formulieren van Eenigheid van dat Kerkgenootſchap ſtryden.

Dit is de inhoud dezer Brieven, die van allen, wien 't belang van dat Kerkgenootſchap ter harte gaat, verdienen geleezen te worden.

Een uitgeleezen druppel honigs uit de Steen-rotſe Christus: of, een klein woord ter vermaaninge aan alle Heiligen en Zondaars. Door THOMAS WILCOCKS. *Naar den Veertigſten Londonſchen Druk vertaald. Waar achter gevoegd is: een gemeenzaam Geſprek tuſſchen twee Perſoonen, betreffende de vrye vergeeving van zonden, door het dierbaar bloed van J. C. Derde Druk. Te Amſterdam, by* H. Keyzer, 1799. *In gr. 8vo.* 48 *bl.*

Deze *druppel honigs*, en het bygevoegde *gemeenzaam geſprek*, zal wel onze aanpryzing niet behoeven. De Nederduitſche vertaaling kwam ons nu eerst onder het oog; maar zy is reeds ten derdenmaale gedrukt, en dus werkelyk ook in ons Vaderland in veeler handen. Wy twyfelen in 't minſte niet aan den welmeenenden Godsdienstyver van Broeder WILCOCKS, en van den

ongenoemden Schryver van 't bygevoegd ſtukjen. De eerſte zal, volgends het Voorbericht van den Hoogduitſchen Vertaaler, ten tyde van *Jo. Bunjan*, tusſchen de Jaaren 1670 en 1680, geleefd hebben. Beiden ſchryven in den trant van *Bunjan*, die wy evenwel niet denken, en ook niet hoopen, dat onder ons zoo algemeen is, dat men veertig Drukken, zoo als 'er in Engeland van *den uitgeleezenen druppel honigs uit de Steenrotze Christus* voorhanden zyn, kan verwachten.

Kunst om het Menſchelyk Leven te verlengen: door C. W. HUFELAND, *Hoogleraar in de Geneeskunde te Jena. Uit het Hoogduitsch. IIde Deel. Te Amſterdam, by* J. Allart, 1799. *In gr. 8vo. 412 bl.*

Dit Tweede Deel van het lezenswaardig Werk des Hoogleeraars HUFELAND (*) behelst, in twee Afdeelingen, in de eerſte plaats, de beſchryving der middelen, die het leven verkorten, en vervolgens der zulke, welke het leven verlengen. „ Ik kom nu (zegt de Schryver) tot „ het gewigtigst deel myner verhandeling, tot de beoeffe„ nende kunst, om het leven te verlengen. Nu eerst kan „ ik u, met grond en overtuiging, met de middelen be„ kend maaken, door welken alleen, maar ook door wel„ ken, op eene zekere wyze, het mogelyk is, het leven „ te verlengen. Doen zy zich wel niet zo fraai voor, „ zyn zy niet zo ſchitterend, zo geheimzinnig, als die „ geenen, welke gewoonlyk met dien naam pronken, zo „ hebben zy toch dit voordeel, dat men ze, overal en „ zonder kosten, bekomen kan: ja dat ze zelfs reeds „ voor een groot gedeelte in ons zelve liggen, dat zy, „ met het verſtand en de ondervinding, volkomen over„ eenſtemmen, en niet ſlegts het leven doen voortduu„ ren, maar 'er genot en genoegen uit leeren trekken: zy „ verdienen, althans naar myn oordeel, veeleer den naam „ van algemeene levensmiddelen, dan eenige dier kwak„ zalveryen, hoe ook genoemd."

Volgens des Schryvers bepaaling, beſtaat de kunst, om lang te leven, voornaamelyk hier in, dat wy, in deezen opzichte, de vrienden en de vyanden van het leven wel

(*) Zie, wegens het Eerſte, hier boven, bl. 344.

wel onderkennen, om de laatstgenoemde te vermyden, en van de eerstgemelde een gepast gebruik te maaken.

De vyanden, welke voornaamelyk aanleiding geven tot het verkorten van het leven, zyn: De verzwakkende opvoeding. Buitenſpoorigheid in de liefde. Onmaatige inſpanning der zielskragten. Ziekten, benevens derzelver onverſtandige behandeling; de gewelddaadige dood, en de neiging tot zelfmoord. Onzuivere lucht, vooral in de groote Steden. Onmaatigheid in het eeten en drinken. Levenverkortende zielsgeſteldheden en hartstochten; als kwaade luimen en te drukke bezigheden. Vrees voor den Dood. Lediggang, werkeloosheid en tydverveeling. Eene overdreevene verbeeldingskragt, benevens de daar uit voortkomende ingebeelde ziekten, en eene te groote gevoeligheid des lichaams. Vergiften. Eindelyk de Ouderdom, en de vroegtydige inenting van denzelven.

Daarentegen beſchouwt de Schryver de volgende ſtukken als de geſchiktſte middelen om het leven te verlengen: Een goede oorſprong van lichaamsgeſteldheid. Eene verſtandige lichaamelyke opvoeding. Eene bezige en arbeidzaame Jeugd. Onthouding van het genot der liefde in de jeugd en buiten het huwelyk. Een gelukkige echt. De ſlaap. Lichaamsbeweging. Het genot van de vrye lucht en eener maatige warmte. Het land- en buitenleven. Het reizen. Eene zindelyke behandeling der huid: by welke gelegenheid de Hoogleeraar naauwkeurig onderzoekt, of het best zy, linnen, dan wollen ſtoffen, op de huid te draagen. Eene geregelde leefwyze, en maatigheid in eeten en drinken. Zielsrust. Waarheid van karacter. Aangenaam en maatig zinnelyk genot, gepaard met genoeglyke gewaarwordingen voor het gevoel. Eene verſtandige verhoeding en behandeling van ziekten: waar toe behooren; de noodige kennis van het zwakſte deel, van den verſchillenden aanleg tot ziekten, en van de wyze, hoe zich daaromtrent te gedraagen; het verſtandig gebruik van den Geneesheer en de geneesmiddelen, benevens eene huis- en reis-Apotheek. De redding in oogenbliklyke doodsgevaaren. De Ouderdom en deszelfs behoorlyke behandeling. Eindelyk de beoeffening en beſchaving van de verſtandelyke vermogens en der lichaamskragten.

Alle de opgetelde hoofdzaaken worden door den Hoogleeraar met veel uitvoerigheid en naauwkeurigheid behandeld. Ons beſtek laat niet toe, van alles in het by-

 zon-

zonder een behoorlyk verslag te geven. Wy zullen ons hierom tot de aanbevolene Huis- en Reis-Apotheek, als eene zaak van algemeene nuttigheid, bepaalen. De middelen, uit welke die moet bestaan, zyn alle zeer eenvoudig, en meest alomme te bekomen. Dezelve zyn: *Zuiker*, om te dienen tot een verkoelend en slym-oplossend middel. *Wyn-Azyn*, om te verstrekken tot een allerkragtigst tegengift tegen vergiftiging door verdoovende middelen, als Heulzap, Dolle Kervel, Bilsenkruid, enz. Voorts acht de Schryver den Azyn in flaauwten veel beter, dan alle vlugge zouten en wateren: terwyl ook de verkoelende en rotting weerende kragt van dit middel, in alle heete en rotachtige Koortsen, van het grootste nut is. *Zeep*, *Houtasch* en *Loog*, als voortreffelyk van werking by vergiftiging met Rottekruid en Sublimaat; gelyk ook om te dienen tot eene heilzaame wassching in de schurft en andere hardnekkige huid-uitslagen. *Melk*, als het algemeenste middel tegen de vergiftiging door allerleye scherpe, voornaamelyk minerale stoffen. *Room*, *Boter* en *Olie* uitwendig tot verzachting, in veelerley pynen en spanningen. Voorts by brandingen; zynde 'er, volgens des Schryvers ondervinding, geen beter Brandzalf, dan de volgende: Neem Boomolie, Wit van Eijeren en Room, van elk even veel, klop het onder elkander, en smeer het dik op linnen lappen, om daar mede de gebrande deelen te dekken. Tegen de steeken van Byen, Wespen, enz. geeft ook niets spoediger verligting, dan het inwryven van Olie in de beschadigde deelen, geduurende een kwartiers uur: terwyl het zelfs niet aan voorbeelden ontbreekt van gelukkig geneezene Adders- en Slangenbeeten, door middel van ruime inwryvingen met Olie, door welke alle toevallen wierden voorgekomen. By gelegenheid van veelerley vergiftigingen is insgelyks het drinken van veel Olie of Boter, in warm water opgelost, zeer aanpryzenswaardig. Nog pryst de Schryver, onder de vette stoffen, inzonderheid het *Haazenvet* aan, als het beste middel tegen winterhanden en wintervoeten: voornaamelyk, wanneer men niet alleen de deelen daar 's morgens en 's avonds mede smeert, maar dezelve geduurende den nacht daar ook mede bedekt houdt; waar by hy teffens aantekent, dat dit zelfde vet, als eene smeering gebruikt, ook zeer nuttig is by Kropgezwellen. *Havergort* en *gepelde Garst*, tot het bereiden van een verzachtenden en pynstillenden drank, die in

vee-

veele gevallen van nut kan zyn. *De Klisteer* uit Garstewater, enz. met Kamillen of Vlierbloemen, Olie, Zout, enz. tot bevordering van den verstopten afgang, het stillen van inwendige pynen, enz. *Koud* en *warm water*. Het eerste voornaamelyk tot het voorkomen van uitstorting der vogten, onmiddelyk na eene kneuzing: gelyk ook als een uitmuntend middel by veelerleye bloedstortingen. Het tweede tot het bereiden van heilzaame krampstillende Kruijertheeën uit Melisse, enz. by maag- en darmkrampen, kolyken, enz. *Het Voetbad*, tegen hoofdpynen, duizelingen, aamborstigheid, maagkramp, kolyken, enz. *Lynzaad* en *Lynkoek* tot het weekmaaken van ontstookene verhardingen. *Mostert*, *Peperwortel* en *Peper* tot het maaken van Mostertpappen, om tot eene afleiding en prikkeling te dienen, in veelerley gevaarlyke toevallen. Ook de Peperkorrels inwendig als een der beste Maagmiddelen. *Wyn*, als een uitmuntend versterkend middel, waar mede men echter in ziekten zeer voorzichtig moet omgaan. Voorts uitwendig laauw gemaakt, tot stoovingen, tegen de gevolgen van kneuzingen, de beginzels van Engelsche Ziekte, enz. By gebrek van Wyn, raadt de Schryver aan, Brandewyn, met vier deelen water vermengd. *Kamillen*, *Vlierbloemen*, *Kruisemunt*, *Pepermunt*, *Melisse* en *Malven*; wordende de Vlierbloemen, als thee getrokken, voornaamelyk aangepreezen na het vatten van koude en by hoesten: de Kamillen, Melisse, Kruisemunt en Pepermunt, op dezelfde manier, tegen krampen, maagverzwakking, flaauwten en pynen: de Malven, eindelyk, in de keelontsteekingen, als thee, en tot een gorgeldrank. Uitwendig dienen deeze middelen ook tot omslagen en kruidezakjes, tegen zinkingen, plaatzelyke pynen, roos, jigt en kramp. Eindelyk *Wol*, *Flenel*, en *Groen gewast Linnen*, tegen zinkingen en jigtpynen, tegen welke het laatstgemelde middel, wanneer de eerste niet helpen, dikwyls van eene uitmuntende werking is.

Het geheel Werk van den Heer HUFELAND wordt besllooten met een *Nieuw uitzicht omtrent het uitroeijen der Kinderpokken*. In dit lezenswaardig Vertoog worden, met groote naauwkeurigheid, de verschillende maatregelen aangeweezen, door het in agt neemen van welke men in staat zou zyn, deeze vreezelyke Kwaal allengskens uit te roeijen. Dat ook deeze mogelykheid niet alleen eene beschouwende waarheid, maar eene zeer uitvoerbaare zaak zy, wordt ten duidelykſten beweezen, uit het geene, dien-

dienaangaande, is waargenomen en uitgevoerd te *Chester* in Engeland, en op *Rhode-eiland* in Noord-America. Waar uit men dan verder gemaklyk kan opmaaken, dat, indien de aldaar genomene zeer uitvoerlyke voorzorgen alomme wierden in het werk gesteld, de verschriklyke plaag der Kinderziekte ras algemeen uitgeroeid, en niet verder, dan by den naam, en by de gedagtenis der schriklyke verwoestingen, door dezelve, van tyd tot tyd, aangericht, bekend zou zyn.

Volledige Beschryving van alle Konsten, Ambachten, enz. 16de Stuk. De Bierbrouwer en Mouter. *Met Plaaten. Te Dordrecht, by* A. Blussé en Zoon, 1799. *In gr. 8vo.* 88 *bl.*

In dit Stukje worden, met groote naauwkeurigheid, de voornaamste zaaken aangeweezen, op welke gelet moet worden, om goede Mout te maaken, en uit dezelve goed Bier te brouwen. Terwyl tevens de voornaamste rampen, aan welke men in het Bierbrouwen onderhevig is, en de beste middelen tot herstel, worden aangeweezen. Vooraf gaat eene Inleiding, in welke, onder anderen, de redenen worden aangeweezen, welke de weleer zo bloeijende menigvuldige Brouweryen in een zo deerlyk verval hebben gebragt. Deeze zyn: 1°. Het heerschend misbruik der dranken van Thee en Koffy, die onze maagen verslappen, en ons dus aan allerleye ongemakken onderhevig maaken. 2°. Het algemeen gebruik van slegte Wynen, die de plaats van kragtige Bieren hebben ingenomen, tot groot nadeel der Brouwers, die byna onmogelyk, vooral met de tegenwoordige duurte der graanen, zonder hunne schade, Bier van vier of vyf guldens de ton kunnen leveren; voornaamelyk, om dat een gebrouwd dun Bier zo veel aan brand kost, als een kostbaarder zwaar Bier, en tevens, in evenredigheid van het laatste, veel meerder vaatwerk vordert. 3°. De onkunde en zorgeloosheid van veele Brouwers en van hunne bedienden, die door hunne onbekwaamheid en achteloosheid aanleiding geeven, dat veele Bieren verzuuren, of verzomeren, of een anderen bedorven smaak aanneemen.

Den weetgierigen Leezer wyzen wy verder tot het Werkje zelve, en durven hem by deszelfs leezing voldoening belooven.

Ge-

Geschiedkundige en Wysgeerige Gedenkschriften over PIUS DEN ZESDEN, *en deszelfs Pauslyk Bewind, tot zyn vertrek uit Rome naa Toscanen: behelzende merkwaardige byzonderheden van zyn huislyk leven; verschillen met verscheiden Mogendheden van Europa; de oorzaken der omkering van den Pauslyken troon, en der omwenteling te Rome. Alles uit de echtste bronnen. Eerste Deel. Uit het Fransch. Te Amsterdam, by* G. Warnars, 1799. *In gr. 8vo,* 320 *bl.*

Alwie, op historische gronden, de voormaalige kolossaale grootheid van de magt der Roomsche Pausfen zich herinnert, en daartegen overstelt de diepte der onmagt, tot welke zy, door verloop des tyds, vernederd wierden, zal ook hier de gegrondheid der aanmerkinge eens Joodschen Wysgeers ontwaaren: „ Ydelheid der „ ydelheden! 't is alles ydelheid!" Zy, die weleer over geheel Europa, en nog verder, den scepter zwaaiden; die over lichaam en ziel hunner talryke onderdaanen een onbepaald gebied voerden; die, naar goeddunken, Vorsten aanstelden en ontthroonden; die hunne aanmatigingen van waereldsche magt tot de buitenspoorigheid dreeven, om Keizers, als nederige boetelingen, in stof en asch zich voor hun te doen vernederen, en om hunne wederkeerende gunst smeeken — hoe zouden zy in de klasse der onmogelyk-, immers der uiterste onwaarschynlykheden, gerangschikt hebben, dat hunne opvolgers op den Stoel van den H. PETRUS tot de laagte konden vervallen, dat hunne waereldlyke magt bykans geene, en zelf hun Geestlyk Gebied binnen enge grenzen was omschreven. Dit, intusschen, is met de daad gebeurd, en kan de ongelukkige Paus PIUS DE VI daar van ten spreekenden voorbeelde verstrekken. In de natuurlyke orde der dingen valt dit verloop van zaaken, en ontmoet hier de Wysgeer ruime stoffe tot bespiegelingen over de eigenaartige strekking der menschelyke dwaasheid, en der wederregtelyke aanmatiginge van overheerend gezag, om, vroeg of laat, haaren eigen ondergang te bewerken. Te regt mogt de Schryver van het Werk, welk wy thans aankondigen, aanmerken, en willen wy de moeite des overschryvens dier aanmerkinge ons wel getroosten: „ Welk tydstip (zo schryft hy) is meer de

 aan-

aandacht der Wysgeerte waardig, dan dat, waarop dat geducht gebouw van tydelyke en geestelyke magt, omringd van alles, wat daarvan de hechtheid scheen te kunnen verzekeren, op eens instort, als het ware door een van die wonderen, waarvan het Bygeloof, hetzelve als het voornaamste heiligdom had kunnen aanmerken; waarop men den Scepter en het Wierookvat te gelyk verbryzeld ziet; den Paus van zynen Stoel, den Vorst van zynen troon gestooten; zyne Leviten en Hovelingen, de leden van zynen geestelyken rechtbank, en die van zynen wereldlyken raad, beroofd, in gevangenissen geworpen en verstrooid, dus door de geduchtste omwenteling boetende, voor eene lange reeks van zedert tien eeuwen bevestigde dwalingen, een lang misbruik van de menschelyke ligtgelovigheid, van de eischen, wier onbeschaamdheid niet meer, dan de glimplach der veráchting verwekte, eindelyk voor een gedrag, in deze laatste tyden, gekenmerkt met den stempel der blindste *uitzinnigheid*, zoodanig, dat de vyanden van den Heiligen Stoel geen ander gedrag denzelven hadden kunnen voorschryven, dat meer geschikt ware, om zyne omkeering te verhaasten?"

Van *Geschiedkundige* en *Wysgeerige* tevens mogen deeze Gedenkschriften over PIUS DEN VI met regt den naam voeren. Zonder te treeden in eene menigte weinig beteekenende byzonderheden, worden de voornaamste voorvallen, het bewind van dien Kerkvoogd betreffende, zonder langwyligheid, naauwkeurig verhaald, met tusschenvlegting van aanmerkingen, tot welke de loop der zaaken en de bedryven der hoofdpersonaadjen den mensch- en waereldkundigen Schryver gepaste aanleiding gaven. Des men hier geen enkel droog verhaal ontmoet, maar te gelyk voedzel voor het verstand vindt, om, zo verre die toepasfing op persoonen en omstandigheden mag gelden, uit de dwaas- en verkeerdheden der menschen nutte leeringen, tot behoedzaamheid en ter waarschuwinge, af te leiden.

In Hoofdstukken zyn deeze Gedenkschriften verdeeld. Zeventien daarvan bevat dit Eerste Deel; zy loopen van de verheffing van BRASCHI op den Stoel van *Rome*, onder den naam van PIUS DEN VI, tot aan zyne onderhandelingen met wylen Keizer JOZEFUS DEN II, insluitende des Heiligen Vaders vermaarde Reize na Weenen. In de vyf eerste Hoofdstukken vermeld hebbende, het einde

de van het Pausſchap van CLEMENS DEN XIV, de gesteldheid van het *Sacro Collegio* op dien tyd, eenige byzonderheden van het Conclave van den jaare 1774, waarin PIUS wierdt verkozen; —— voorts den aanvang zyner regeeringe, zyne eerſte onderhandelingen met Spanje, met den Koning van Pruisſen, en moeilykheden met CATHARINA van Rusland, nevens iets over de Jeſuiten, treedt onze Schryver ter beſchouwinge van 's Pausſen karakter, 't welk hier in geen zeer gunſtig licht geplaatst wordt. De kostbaare, doch ongelukkig afgeloopene onderneeming, het droogmaaken der Pontynſche Moerasſen, en de Gebreken van het Romeinſche Beſtuur, vooral die van PIUS DEN VI, worden vervolgens verhaald, waarby de Schryver niet verzuimt, aan het befaamde Neefſchap te gedenken. Thans eenige bedenkingen geopperd hebbende over de oorzaaken der omkeeringe van het Romeinſche Regeeringsbeſtuur, treedt de Schryver in een uitvoerig verhaal van de onderhandelingen van PIUS met den Keizer, van zyne praalzuchtige en kostbaare reize na Weenen, de geringe baat daar van, 's Keizers tegenbezoek te *Rome*, en van de onaangenaamheden, welke, naar 's Pausſen manier van denken, zyne Keizerlyke Majeſteit, door verſcheiden ſchikkingen in het Kerkelyke, aan zyne Heiligheid berokkende. Van dit alles een doorloopend verſlag te doen, gedoogt ons beſtek niet. Genoeg daaruit zal onzen Leezeren blyken, dat wy, van de zyde der belangrykheid, deeze Gedenkſchriften, met volle ruimte, mogen aanpryzen; terwyl daarenboven de voordragt door eene zekere bevalligheid zich aanpryst. Uit het Hoofdſtuk, welk het karakter van PIUS DEN VI ſchetst, zullen wy eenige byzonderheden mededeelen.

Besluiteloosheid en onbeſtendigheid was in PIUS DEN VI een heerſchende karaktertrek. Dit bleek uit zyn weifelend gedrag omtrent de *Jeſuiten*, welke hy, geduurende het grootſte gedeelte zyner Regeeringe, nu eens verpligt was te beklaagen, dan te vreezen, die hy nooit openlyk durfde beſchermen, noch vervolgen. Van hier zo veele onbeſtaanbaarheden in zyne handelingen, dat zy zelve, die hem van naby meer dan twintig jaaren nagegaan hadden, op het oogenblik van zynen val zich niet durfden vleien, hem recht gekend te hebben. Evenwel was hy boosaartig, noch ondeugend. „ Niemand," zegt onze Schryver, „ heeft hem eenige uitmuntende hoeda-

„ nigheden ontzegd: by voorbeeld, lieftaligheid en een
„ uitgeftrekt vernuft; eene edele tevens en inneemende
„ houding; eene vloeiënde en te gelyk eene fierlyke uit-
„ fpraak, en kundigheden, zoo veel als men van een'
„ priester, vervuld met de grondbeginzelen van zynen
„ ftaat, konde verwachten; en eenen vry verlichten
„ fmaak voor de fraaie kunften. Ongeduldig, ligtge-
„ raakt, ftyfhoofdig, ligtvooringenomen zynde, was hy
„ ondertusfchen nooit op den duur haatdragend, noch
„ met opzet kwaadwillend. Men zal weinige trekken
„ van zyne gevoeligheid aanhalen, maar men kan 'er
„ velen van zyne goedheid bybrengen. —— Maar
„ hy bezat boven dit alles eene onmatige liefde tot
„ roem, welke de hoofdbron van alle zyne gebreken en
„ misflagen geweest is. —— Hy wilde zyn Pausfchap
„ op alle wyzen luister byzetten, en zyn' naam aan alle
„ geruchtmakende ondernemingen leenen. —— Zyn wa-
„ pen en naam werden duizendmaalen binnen Rome en
„ in den Kerkelyken Staat herhaald. Men vond de-
„ zelve, niet alleen op de gedenkftukken, welke hy op-
„ gericht of hersteld heeft, maar zelfs op die, waar in
„ hy flechts de kleinfte veränderingen gebracht had: en,
„ ten zy Rome tot den grond toe verdelgd worde, zal
„ de naam van PIUS DEN ZESDEN blyven leven, dank heb-
„ be zyne voorzienige verwaandheid! tot in het laatfte
„ nageflacht. —— Men berekende in het Jaar 1786, dat
„ deze razende zucht, om het ligtfte voorwendzel, dat
„ zynen naam onfterflyk kon maken, aan te grypen, de
„ fchatkist reeds 200,000 Scudi gekost had." 't Was
deeze zelfde ydelheid, die hem, naast de St. Pieters
Kerk, eene Sacristie deedt bouwen, die, hoewel zy meer
dan 1600,000 Romeinfche Scudi hadt gekost, en met
alles, wat de bouwkunde, beeldhouwkunde, fchil-
derkunde en het verguldzel het meest fchitterende op-
leveren, overlaaden is, nogthans, naast het trotfche
Kerkgebouw, een fchraal gestigt vertoont. Op een
bitsch verwyt kwam den Paus deeze geldverfpilling en
ydelheid te ftaan. Boven den voornaamften ingang der
Sacristie hadt PIUS dit Opfchrift doen ftellen: *Quod ad
templi Vaticani ornamentum publica vota flagitabant*,
Pius VI, *Pontifex maximus*, *fecit perfecitque anno &c.*
„ Het geen de algemeene wenfchen vorderden tot fieraad
„ van de Kerk van het Vaticaan, heeft de Paus PIUS
„ DE

„ DE VI ondernomen en voltooid, in het jaar enz." Onder dit Opſchrift las men, eerlang, de volgende verwytende regels:

Publica! mentiris, non publica vota fuere:
Sed tumidi ingenii vota fuere tui.

„ Een algemeene wensch! gy liegt, hoogmoedig mensch!
„ 't Was uw verwaandheid ſlechts, niet d'algemeene wensch."

's Pauſſen raazende begeerte, om zynen naam overal te plaatzen, en zyne weldaadigheid by weinig beteekenende onderneemingen te laaten uitbazuinen, heeft hem meer dan eene dergelyke vernedering gekost. Onze Schryver verhaalt hier van het volgende voorbeeld. „ Men „ weet, zegt hy, dat 'er te Rome geen ander brood, „ dan kleine ronde broodjens, van twee of drie onçen „ gewigts, gebakken werd, welke men *pagnotta* noemt, en „ waar van de prys twee *bajoques*, omtrent een dubbeltjen, „ was. Deze prys veranderde nooit, maar, naar mate „ het koorn beter koop of duurder was, verminderde of „ vermeerderde men het gewigt van het *pagnotta.* Op „ eenen tyd, wanneer de duurte het beſtuur over de „ levensmiddelen genoodzaakt had, het gewigt van dit „ brood zeer veel te verminderen, kreeg één van die niet „ zeer gevaarlyke misnoegden, wier gal zich door ſcherts „ ontlast, in het hoofd, om in de handen van Pasquin „ een buitengemeen kleine *pagnotta* te leggen, en on- „ der het beeld te ſchryven, deze ſtatelyke woorden, „ die zoo dikwyls binnen Rome herhaald waren: *Mu- „ nificentia Pii Sexti*; Door de milddaadigheid van „ PIUS DEN VI."

In geen opzigt, evenwel, vertoonde zich 's Pauſſen praalzucht zoo duidelyk, als in de zorge, die hy droeg, om zyne fraaie lichaamsgeſtalte voordeelig te doen afſteeken. „ Hy was," verhaalt, ten voorbeelde hier van, onze Schryver, „in alle opzichten, een der ſchoonſte man- „ nen van zynen tyd, vereenigende met eene ryzige ge- „ ſtalte een edel en bevallig gelaat, en eene bloozende „ kleur, van welke de ouderdom den glans byna niets had „ verdoofd. Hy wist zoodanig voordeel van zyn Pauslyk „ gewaad te trekken, dat het hem niets van zyne uiterly- „ ke voordeelen deed verliezen. Om dezelve te doen op- „ merken, gebruikte hy in alles eene zekere uitgezochte „ netheid, welke dikwyls ſtof tot lagchen gaf. Tot het „ Paus-

„ Pausſchap gekomen, had hy, volgends eene gewoonte,
„ die de kracht van wet had, zyne paruik, welke hy,
„ Kardinaal zynde, gedragen had, afgezet. Zyn voorhoofd was geheel kaal; maar van achteren, en aan beide de zyden van het hoofd, was hem, in de rondte,
„ vry dik hair, het geen uitſtekend wit was, overgebleven; dit liet hy met veel kunst opmaaken, het welk
„ hem te gelyk een edel en achtbaar voorkomen byzette.
„ Hy had ook de allerfraaiſte kuiten, die 'er in Italien
„ te vinden waren, en was daar zeer trots op. Alle
„ dagen netjens aan de voeten geſchoeid zynde, wilde hy ook niet, dat zyne lange pauslyke kleding dit
„ deel van zyn perſoon geheel aan het gezicht onttrok. Hy
„ droeg daarom zorg, om dezelve altyd aan ééne zyde op
„ te tillen, zoo dat één van zyne beenen geheel bloot
„ was."

Ondanks deeze kinderagtige vooringenomenheid met zyne fraaie geſtalte, niets berispelyks vondt onze Schryver in PIUS DEN VI, aan eene zyde van zyn karakter, aan welke de Heilige Vaders niet altyd zich onberispelyk hebben gedraagen. Hy ſchryft: „ Onder de menigvuldige
„ beſchuldigingen, welke men hem heeft te last gelegd,
„ geduurende den loop van zyn lang Pausſchap, heeft
„ men hem eenen ſmaak niet kunnen verwyten, welke
„ toen zoo eigen was aan de leden van het *Sacro Collegio*.
„ Zyne vyanden zelve, ten ware zy geheel onbillyk willen zyn, komen hierin overéén; dat, wat de zuiverheid
„ zyner zeden betreft, hy altyd onberispelyk geweest is.
„ In de eerſte tyden, welke hy te Rome doorbracht,
„ deed de heerschzucht hem het gezelſchap zoeken van
„ eene Dame van aanzien, die zeer listig was, en gehouden werd, veel invloed te bezitten. Deze was Mevrouw FALCONIERI, moeder der jonge Juffer, die in
„ vervolg van tyd Hertogin van *Braſchi* (echtgenoote
„ van eenen van 's Pausſen Neeven) geworden is. Aan
„ haar is hy zyne eerſte vorderingen in den Kerkelyken
„ loopbaan verſchuldigd. Maar Mevrouw FALCONIERI,
„ zeer waardig om, als beſchermſter, ontzien te worden,
„ bezat niets, om zich als minnaresſe te doen beminnen.
„ BRASCHI bezocht haar ſlechts nu en dan, en verwyderde
„ zich geheel van haar, toen hy de eenige gunst, welke hy
„ van haar verwachtte, verkregen had: in zyne laatſte
„ tyden alleenlyk, hebben het misnoegen, het welk hy in
„ veele opzichten had verwekt, en zyne blinde genegenheid

„ voor

„ voor Mejuffrouw FALCONIERI, die zyne nicht geworden „ was, doen zeggen, dat hy haar vader was." Voorts vermeld hebbende, dat zekere GORANI de eenige man geweest is, die ongunstige vermoedens omtrent zyn zedelyk karakter heeft uitgeslagen, voegt hy 'er nevens: „ Maar wy zyn „ uit liefde voor de waarheid verplicht te verzekeren, dat „ zy, die hem, zedert langen tyd, en van zeer naby, ge- „ kend hebben, niets, het geen de minste twyfeling omtrent „ de zuiverheid van zyne zeden kan verwekken, hebben op- „ gemerkt, ten minsten zedert het tydstip, wanneer hy tot „ den post van tresorier verheven werd, tot aan het einde „ van zyn Pausschap. Zo de minnehandelingen (zegt hy) „ van eenen wereldlyken Vorst de waakzaamheid van zy- „ ne talryke hovelingen niet ontsnappen kunnen, hoe zou „ dan een Paus, wiens voetstappen, elk oogenblik, wor- „ den nagegaan, zich, aan het vinnig oog der ergernis, „ aan het helziend oog der kwaadwillendheid, onttrekken, „ en zyne geheime streeken met eenen ondoordringbaren „ sluiër bedekken kunnen?"

Wy twyfelen niet of dit Werk zal veele Leezers vinden; wy althans zien het vervolg daar van met verlangen te gemoet.

Reis van Lord MACARTNEY, *naar China. Door* GEORGE STAUNTON. *Uit het Engelsch. Met Plaaten en Kaarten. Iste Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo.* 382 *bl.*

Voorlang reeds deelde een onzer Medearbeideren in het *Mengelwerk* onzer *Letteroefeningen* mede een *belangryk Verslag van den Optocht des Britschen Gezantschaps, uit de Stad Tong-tchew, in China, na het Keizerlyk Paleis van Teuman-man-yeuman: met eene nieuwe Beschryving van Pekin, de Hoofdstad des Ryks; en eenige zeer weetenswaardige Byzonderheden van de Gewoonten en Zeden der Chineezen* (*). Dit was ontleend uit een Verhaal van het *Groot-Brittannische* Gezantschap derwaards, in de Jaaren 1792, 1793 en 1794, door ÆNEAS ANDERSON, toen in dienst by den Gezant, Lord MACARTNEY. —— Wy maakten te dier gelegenheid gewag van het onder handen zyn-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1796, bl. 314, enz.

zynde Reisverhaal, door GEORGE STAUNTON. Zeker zou onze Medehelper niet in gebreke gebleeven zyn, om ook, uit dit Werk, het een en ander te ontleenen, ten nutte en cieraad onzes Mengelwerks: dan de wel ſpoedige aankundiging eener geheele vertaaling deedt hem, gelyk doorgaans onze gewoonte is, wanneer wy dusdanig eene Aankundiging aantreffen, dit voorneemen ſtaaken, om het geheel onvolvoerd te laaten, indien het geheele Werk opdaagde. —— Intusſchen heeft hy niet verzuimd, deeze zeldzaame Gebeurtenis nader toe te lichten, door een *Berigt van Lord* MACARTNEY's *Gezantſchap na China; gepaard met eenige Byzonderheden, de Gewoonten en Zeden der Chineezen betreffende;* door MACKINTOSH, Capitein van het Schip *the Indoſtan;* met vermelding van den uitſlag diens Gezantſchaps, overgenomen uit de *Calcutta Gazette* (*).

De vertaaling van het Werk des Heeren STAUNTON ziet thans aanvanglyk het licht (†). Het Eerſte Deel hebben wy geleezen, en geeven 'er met deezen verſlag van. Wy worden 'er niet tot in *China* gebragt, maar blyven op de Scheepsreis derwaards. Blykens den Inhoud der Hoofdſtukken, is de Heer STAUNTON op het denkbeeld gevallen, om niet alleen *China*, en wat dit Gezantſchap daar verrigtte, te vermelden, maar tevens te ontvouwen de vroegere betrekkingen van *Groot-Brittanje* tot dat Ryk, en de geheele Zeereize derwaards, met een verſlag van de Plaatzen op de Scheepsreize derwaards bezogt. Men weete, dat G. STAUNTON, door den Staats-Secretaris DUNDAS, benoemd was, om Lord MACARTNEY, als Gezantſchaps-Secretaris, te vergezellen, en, indien het noodig mogt zyn, in zyn Gezantſchap te vervangen. STAUNTON, een Vriend van Lord MACARTNEY, hadt, gelyk men wist, in 1782, met TIPPO-SULTAN, over den Vrede gehandeld, en daar door gelegenheid gehad, om, in de zaaken, de *Oostindiſche Maatſchappy* betreffende, eenige ondervinding te krygen. Alle andere Perſoonen, tot het Gezantſchap

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1796, bl. 456, enz.

(†) Het oorſpronglyke beſtaat uit Twee Deelen in 4to, nevens een Deel in Folio tot de Plaaten; de Prys des *Engelſchen* Werks is 4 Pond. St. en 4 Sch. De Plaaten zullen dus op een kleiner ſchaal moeten gebragt worden, wil men ze in een 8vo druk voegen.

ſchap behoorende, werden op 's Ambasſadeurs aanbeveeling benoemd.

Het *Eerſte Hoofdſtuk* bevat de *Aanleiding tot het Britſche Gezantſchap na China*, en ſtelt ons voor oogen, hoe de *Britten*, jalours op den Handel der andere Volken op dat Gewest, herhaalde en weinig naar hun genoegen beantwoordde poogingen gedaan hebben om daar Meesters van den Handel te worden, en inzonderheid van de *Thee*, thans eene behoefte der *Europeaanen* geworden. Wat *Engeland* betreft, zegt de Reisbeſchryver 'er dit van: „ Omtrent het midden der voorgaande Eeuw, werd reeds „ in herbergen, en andere openbaare huizen van vermaak, getrokken Thee verkogt, en het *Britsch* Parle„ment leide eene belasting op dien drank. —— De jaar„lykſche openbaare Verkoopingen van Thee, door de „ Oostindiſche Maatſchappy, bedroegen echter, in het be„gin der tegenwoordige Eeuw, niet veel meer dan vyf„tig duizend ponden, uitgenomen dat weinige, welk „ toen, veelligt, heimlyk ingevoerd werd. De tegenwoor„dige jaarlykſche Verkoopingen der Maatſchappy beloo„pen nu omtrent twintig millioenen ponden; 't welk, in „ minder dan eene eeuw, eene veertigvoudige vermeer„dering van derzelver hoeveelheid, en meer dan één „ Pond voor ieder Perſoon van elken rang, kunne en „ ouderdom, door de geheele uitgeſtrektheid der *Britſche* „ bezittingen in *Europa* en *Amerika*, uitmaakt."

De Toebereidzels tot het Gezantſchap, die zo veelvuldig als grootsch waren, worden in het *Tweede Hoofdſtuk* vermeld. Daar het Handelbelang zo duidelyk de dryfveer was van dit geheele Gezantſchap, doet het ons eenigzins vreemd, ten ſlot deezes Hoofdſtuks te leezen: „ Het „ was, in de daad, geen bende Argonauten, met eene „ onverzadelyke begeerte om het gulden Vlies te verove„ren bezield. Neen; maar het waren menſchen, door „ eene brandende nieuwsgierigheid, en eene heerſchende „ zucht om aan den geest van onderzoek bot te vieren, „ gedreeven."

Het *Derde Hoofdſtuk* behelst de Reis van *Portsmouth* na *Madera*. By den aanvange ontmoeten wy eene belangryke Aantekening des Vertaalers, die te meermaalen zich verledigt om gewigtige Aanmerkingen aan den voet des blads te plaatzen, en waarvan sommige tot te recht brengingen van misſlagen in het oorſpronglyke kunnen ſtrekken: zoms bedient hy zich van de Aantekeningen des *Fran-*

Franschen Vertaalers deezes Werks, die hy ook nu en dan op hier aangeweezene misslagen betrapt. — De Aantekening, welke wy bedoelen, is deeze: zy betreft eene Kaart, tot dit Reisverhaal behoorende. Hy zegt 'er dit van: „ In „ de tegenoverstaande fraaije en uitvoerige Kaart (volgens „ de wys van ontwerping, door den beroemden GERHARD „ MERCATOR in zynen atlas gevolgd, bearbeid) is de ge„ heele koers, welken het Gezantschap, by de heen„ en te rug-reis naar en van *Peking*, gehouden heeft, dui„ delyk aangeweezen. Om het leezen deezer Reisbeschry„ ving door een eentoonig dagverhaal derzelve niet ver„ veelend te doen zyn, heeft men den dagelykschen voort„ gang derzelve op de Kaart aangetekend. Die opgaaf „ vervult het gebrek van een dagverhaal daar van in het „ Werk zelve. Men ziet met eenen opslag van het oog, „ hoe veel de Schepen dagelyks gevorderd zyn. — Doch „ men heeft nog meer gedaan; men heeft ook dagelyks, „ op den middag, den stand des Thermometers, naar de „ schaal van FAHRENHEIT, en van *Madera* af, insge„ lyks de hoogte der kwik in den Barometer waargeno„ men en opgetekend, en 'er tevens de afwyking der „ magneetnaald op het kompas bygevoegd." Deeze byzonderheden maaken de Kaart zo nuttig als aangenaam. — Wat de Scheepvaart betreft, maakt STAUNTON zich steeds de aanmerkingen van den Capitein, Sir ERASMUS GOWER, ten nutte, en verschaft langs dien weg den Zeevaarenden veel keurig onderrigts, de geheele Zeereize door. —— In eene Afdeeling van dit Hoofdstuk ontmoeten wy het voornaamste, wat omtrent *Madera* valt aan te merken.

Met het *Vierde Hoofdstuk* vangt de Reis van *Madera* na *Teneriffe* en *San-Tago* aan, met veelvuldige waarneemingen over dit en de overige *Kanarische Eilanden.* Van de Koopstad *Orotava*, aan den voet van den *Piek* van *Teneriffe* gebouwd, spreekende, meldt onze Schryver: „ Het vertier van *Engelsche* Waaren in alle de landen, zelfs „ de afgelegensten, onder de Spaansche en Portugeesche „ Heerschappy, is zo verbaazend groot, dat men zich over „ de onmeetlyke afleveringen van allerhande Koopmanschap„ pen, welke uit de Pakhuizen in Londen gedaan worden, „ en die deeze Stad, ten aanzien van den Koophandel, tot „ de Hoofdstad der waereld schynen te maaken, niet be„ hoeft te verwonderen." —— Eene vrugtlooze pooging om den Piek te beklimmen is leezenswaardig. —— Eene tweede Afdeeling van dit Hoofdstuk draagt voor, het verhaal

haal van JOHNSTONE's gelukkiger beklimming der Bergspitze, die tot de Brandende Bergen behoort, en welker laatste uitbersting in 1704 voorviel. —— De Zeden der Inwoonderen vindt men vermeld. —— Eene derde Afdeeling beschryft de Vaart van *Teneriffe* na de *Kaapverdische* Eilanden; de aankomst op *St. Jago*, met veele aanmerkingen over die Eilanden. Zy troffen dezelve aan, naa het heerschen eener verschroeiende droogte, die veelvuldig gebrek baarde, — gebrek, staande 't welk een *Engelsch Matroos*, op een *Hollandsch Oostindischvaarder* vaarende, in gevolge van een ongeval, genoodzaakt geweest was op *San-Tago* te blyven. Hy kon, uit hoofde van in dienst eener vreemde Mogenheid gevaaren te hebben, het voorregt van scheepgenomen en uit zyne elende gered te worden niet erlangen. Men zou hier mogen te passe brengen, 't geen de Reisbeschryver, een weinig laater, van de *Franschen* ongunstig spreekende, zegt: „ Zodanig zyn de Stelregels der Staatkundige Zedekunde!" —— Hoe zeer zy het Plantenryk hier in een allerdeerlykften staat vonden, stondt in volle kragt „ een Boom, „ wegens zyne verbaazende grootte, als een zeldzaam „ verschynzel in het groeijend Ryk aan te merken. Hy „ behoorde tot die soort van Boomen, waar aan de Kruidkenners den naam van *Adansonia* gegeeven hebben, „ en welken men gemeenlyk den *Aapenbroodboom* noemt. „ De inboorlingen van *San-Tago* heeten dien *Kabisera*, „ en anderen *Baobab*. —— De stam van deezen Boom, „ even boven den grond gemeeten, hield zes en vyftig „ voeten in den omtrek; maar ras verdeelde hy zich „ in twee groote takken, waar van de een zich loodrecht in de hoogte verhefte, en twee en veertig voet in „ den omtrek hadt; de ander was omtrent zes en twintig „ voet dik. —— By deezen Boom stond een andere van „ dezelve soort, welks enkele Stam, hoewel acht en „ dertig voet in zynen omtrek dik, weinig aandacht tot „ zich trok, in vergelyking van zynen byster grooten, „ reusagtigen nabuur." —— Een Vignet, deezen Boom verbeeldende, verciert het slot deezes Hoofdstuks.

De eerste Afdeeling van het *Vyfde Hoofdstuk* ontvouwt de Vaart der Schepen onder de *Evennagtslinie* en in de *Atlantische Zee*, benevens waarneemingen over de Haven en de Stad *Rio de Janeiro*. Aardryks- en Zeevaardkundige Aanmerkingen zyn hier in menigte voorhanden. Met genoegen zal men leezen, 't geen gezegd wordt van den oorsprong en het waarneemen der Scheepspleg-

tigheid, by het pasfeeren der Linie waargenomen. Belangryk ook is de vermelding van 't geen wegens de Stad, de Haven, en de Inboorelingen van *Rio de Janeiro*, gezegd wordt. —— Ten aanziene der Winkels van *Rio de Janeiro* vermeldt onze Reisbefchryver, met geen gering genoegen, „ dat zy vol *Manchester* manufactuu-
„ ren waren en veele andere *Britfche* Goederen, zelfs tot
„ *Engelfche* Prenten toe, zo wel in den ernftigen als
„ kluchtigen fmaak. — Een *Portugeesch* Koopman, hier
„ gevestigd, zyne gedachten over de voordeelen van het
„ land, van waar die goederen kwamen, laatende gaan,
„ merkte aan, dat de voorfpoed van *Portugal* en zyne
„ Volkplantingen voornaamlyk diende om *Engeland* te
„ verryken;" eene aanmerking, welke STAUNTON beantwoordt met 'er op te laaten volgen: „ Maar het voor-
„ deel is, buiten twyfel, wederzydsch geweest: want al-
„ le omftandigheden in dit gewest, ten minften te *Rio de*
„ *Janeiro*, kondigden aan, dat het land in een' bloeien-
„ den ftaat was."

In de tweede Afdeeling deezes Hoofdftuks worden de waarneemingen over *Rio de Janeiro* voortgezet. Onder andere treft men hier een breedvoerig berigt aan van het Infect, waar van men de *Cochenille* maakt, en de Plant, waar op het aast, tevens met de wys om die heerlyke kleur te bereiden. Wy hadden dit onder het doorleezen aangeftipt om het over te neemen; doch de uitvoerigheid doet het ons agterlaaten, als mede, dat een Plaat, ter opheldering dienende, ons ontbreekt.

Eene plaats ter ontfcheepinge der Slaaven, die van de kust van *Africa* komen, wordt befchreeven, en daar by opgemerkt, „ dat men 's jaarlyks twintig duizend Slaa-
„ ven in *Brafilie* brengt; waar van 'er in de Stad *Rio*
„ *de Janeiro* alleen vyf duizend verkogt worden. De
„ prys der Slaaven is, de een door den anderen gere-
„ kend, acht en twintig ponden fterling ieder. Zy, die
„ ze in *Africa* koopen, mogen ze niet aan boord brengen,
„ dan na dat zy, als een uitgaand recht, de fom van tien
„ duizend *Reis* voor ieder Slaaf, aan den gevolmagtig-
„ den der Koningin van *Portugal*, betaald hebben. Dee-
„ ze belasting brengt, 's jaarlyks, omtrent zestig duizend
„ Ponden Sterling op, welke in de byzondere kas der
„ Koningin komen, en niet als een gedeelte van 's lands
„ inkomften aangemerkt worden. — Men rekent dat 'er in
„ geheel *Brafilie* ten minften zesmaal honderd duizend

„ Slaa-

„ Slaaven, die of in *Africa* gebooren, of afſtammelin-
„ gen dier *Africaanen* zyn, gevonden worden."

Ten aanziene der Inboorelingen van *Braſilie* merkt onze Reisbeſchryver op, „ dat zy nooit tot eenen ſtaat van
„ Slaaverny, ook niet van beſchaafdheid, kunnen gebragt
„ worden. Sommigen hunner kinderen zyn door Portu-
„ geeſche Familien aangenomen en opgevoed, en men
„ heeft, zoo wel uit nieuwsgierigheid, als uit goedwillig-
„ heid en menſchenliefde, alle mogelyke zorg aangewend,
„ om hun ſmaak voor gezellige deugden en zeden in te
„ boezemen; maar hunne natuur is, zegt men, zoo on-
„ buigzaam, zoo onhandelbaar, dat zy aan hunne oor-
„ ſpronglyke hebbelykheden van een wild leeven altyd
„ den voorrang hebben gegeeven, en daar toe zyn weder-
„ gekeerd, zonder eenigen van die grondbeginzels te be-
„ houden, welke hunne eigenzinnigheid en driften zouden
„ kunnen beteugelen. — Deeze lieden, offchoon arm,
„ bieden zelden den *Portugeezen* hunnen dienst aan; en
„ even zoo zelden wordt die van de *Portugeezen* begeerd,
„ uitgenomen om hunne booten te roeijen, daar zy by
„ uitſtek in ervaaren zyn. — Ten aanzien hunner geſtal-
„ te, zyn zy, over 't algemeen, een weinig onder de mid-
„ delbaare grootte der Europeërs; maar gezet, welge-
„ ſpierd, en zeer vlug. Zy zyn ligtbruin van kleur,
„ hebben zwart grof en ſluik hair, zeer dunnen baard,
„ en lange zwarte oogen, die geen blyk van zwakheid van
„ verſtand te kennen geeven. Ook kundigen hunne ge-
„ zigtstrekken, te ſamen genomen, duidelyk aan, dat 'er
„ niets laags of gemeens in hun karakter is; maar integen-
„ deel is hun gelaat en de opſlag hunner oogen vol kracht
„ en vuur. Zy ſchynen in 't genot eener onbepaalde Vry-
„ heid het allergrootst behaagen te ſcheppen. Zy behou-
„ den buiten twyfel eenen erflyken haat tegen en afkeer
„ van de veroveraars van hun Land, mydende de verkee-
„ ring met hun, en blyvende altyd op eenen aanmerke-
„ lyken afſtand van de groote en uitgeſtrekte Volkplan-
„ tingen der *Portugeezen*; en zoo dikwyls zy eenen van
„ deeze Europeërs afzonderlyk en zonder beſcherming
„ vinden, vermoorden zy hem zonder mededoogen. — Het
„ grootſte gedeelte der kust, die zich tusſchen *Rio de*
„ *Janeiro* en *Bahia* uitſtrekt, wordt nog door hen be-
„ woond, of in menigte bezogt; eene omſtandigheid,
„ welke belet, dat 'er tusſchen die beide Steden een ge-
„ regelde gemeenſchap over land kan plaats hebben."

De Volkplantelingen zelve leeven 'er onder het juk van

het Moederland; by voorbeeld: Men mag 'er geen Druiven persſen; als men een Diamant in een Goudmyn vindt, wordt de myn terſtond geſlooten, en het is niet meer geoorlofd dezelve te bewerken, om dat alle Diamantmynen gerekend worden, by uitſluiting, aan de Kroon te behooren. Niet lang geleden heeft men zelfs den Inwoonderen van *Rio de Janeiro* verboden, het Goud, dat uit hunne eigen mynen gehaald wordt, te bewerken; en de werktuigen en gereedſchappen, waar van de Kunſtenaars zich tot oefening dier handwerken bedienden, zyn hun door de ſterke hand der willekeurige magt ontnomen.

Naa de opheffingen der verzagtingen, door den invloed van den Marquis DE POMBAL daargeſteld, „ begon," zegt onze Schryver, „ het Volk van *Braſilie* zich als Kinderen te beſchouwen, die te groot en te ſterk waren geworden om zich in de wieg te laaten ſmooren. Zy begreepen, dat de Koningin van *Portugal* of den zetel van haar ryksbewind onder hen moest overbrengen, of hen aan hun lot overlaaten, ten einde zich van die middelen, welken de vrymagtige Uitdeeler der gaven van de Natuur hun geſchonken hadt, te bedienen, zonder daar in door den invloed van eenig gezag, hoe genaamd, geſtoord, of door den ſchrik eens wydafgelegen ſcepters bedwongen te worden. Met eene buitengewoone maate van deelneeming ſcheenen zy onderzoek te doen naar den voortgang der *Franſche* Staatsomwenteling, als of zy de mogelykheid eener dergelyke gebeurtenis onder hen voorzagen. Doch dit geſchiedde, eer de berichten der bekende moordtooneelen, door het onmenschlyk wangedrocht, den dwingeland ROBESPIERRE, aangerecht, by alle gevoelige harten *ſchrik* en afkeer verwekt hadden." — Het aangeduide verplaatzen van den zetel des Ryksbewinds wordt opgehelderd, als onze Schryver vervolgens vermeldt, hoe dit, in den Jaare 1761, toen de *Spanjaarden* eenen inval in *Portugal* deeden, daadlyk in overweeging kwam.

Het *Zesde Hoofdſtuk*, waarmede in dit Deel het Reisverhaal wordt afgebrooken, ſtelt ons voor oogen, de Vaart in het Zuidlyk gedeelte der *Atlantiſche Zee;* en het gezigt en de beſchryving der Eilanden *Tristan d'Acunha.* — Men vindt ook in dit Deel ſchoone Afbeeldingen van Lord MACARTNEY en TCHIEN LUNG, den grooten Keizer. — Wy hoopen, eerlang, dit Gezantſchap op de Reis, vol waarneemingen en onderrigtingen, weder te vergezellen.

Voor-

Voorloopig Bericht van den geweezen Schout by Nacht J. A. BLOYS VAN TRESLONG *aan de Bataafsche Natie, tot wederlegging der Beschuldigingen tegen hem ingebragt by de Sententie van den Hoogen Zee-Krygsraad, in dato* 30 *October* 1798, *wegens zyn gedrag voor, in en na den Zeeslag van den* 11 *October* 1797 *gehouden; en tot betoog van de Onbestaanbaarheid der Proceduures, tegen hem gevoerd. Tweede Druk. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop, 1799. *In gr. 8vo.* 132 *bl.*

Zints den Zeeslag, op den Tytel van dit Werkje vermeld, tot heden, is het geval van den geweezen Schout by Nagt J. A. BLOYS VAN TRESLONG het onderwerp van veel gespreks en geschryfs, in voor en tegen berigten in de Nieuwspapieren, geweest. Weshalven hy, met den aanvang deezes Berigts, wel mag schryven; zyne rede tot de *Bataafsche Natie* rigtende: „ Waarschynlyk, waarde Landsgenooten, is 'er niemand onder ulieden, aan wien niet, door middel der Dagbladen, „ Nieuwspapieren of geruchten, het lot, den Ondergetekenden „ overgekomen, zal zyn bekend geworden."

Kortlyk geeft hy het, met deeze woorden, op: „ Afkomstig „ van eenen Stam, die, zedert de eerste oprichting deezer „ Republiek, steeds aan het Vaderland heeft opgeleverd eene „ reeks van Verdedigers, welke hun leeven en vermogens aan „ den dienst ter Zee gewyd hebben, en waar van nimmer een „ eenige de minste kwetzing van Eer ondergaan heeft, —— „ zelfs, van zyne vroegste jeugd af, den Lande meer dan „ zeven en twintig jaaren ter Zee gediend hebbende, zonder „ ooit eenig verwyt van plichtverzuim gehoord, of eenige „ Correctie ontfangen te hebben; nu wederom, in den nood„ lottigen Zeeslag van den elfden October 1797, al wat in zyn „ vermogen was aangewend hebbende, om den roem der Ba„ taafsche Vlag te handhaaven —— van daar te rug gekeerd, „ ongelukkig genoeg door eene verminking, waar van de ge„ volgen hem nog folteren, en zyn leeven in gevaar houden; „ doch nog gelukkig boven anderen zyner Medebevelheb„ bers, welke hunne Schepen aan den Vyand hebben moeten „ overgeeven, daar by het zyne, hoe zeer dan gehavend (*), „ echter met deszelfs overgebleevene Manschap nog voor „ den Staat heeft kunnen behouden, en in veilige Haven „ brengen; —— vertrouwd hebbende door zyn gedrag eenige „ aanspraak, zoo niet op de erkentenis, ten minsten op de „ goedkeuring der Natie te hebben; doch, in tegendeel, beje-

„ gend

(*) De gehavendheid van het Schip *de Brutus*, van de Tuigadie en Zeilen, het aantal van tien dooden en acht-en-vyftig gekwetsten, geeft hy op, bl. 117.

„ gend met eene beschuldiging, als of hy den vyand nog geene afbreuk genoeg gedaan hadt, ja zelfs door plichtverzuim de eerste en voornaame oorzaak van den ongelukkigen uitslag der Actie geweest zou zyn, —— op die beschuldiging gevonnisd, zonder die volledige defensie genoten te hebben, welke het Regt hem toekende; —— zonder die, in weerwil van alle aangewende gepaste middelen van Verzoeken en Smeekschriften, te hebben kunnen bekomen —— vervallen verklaard van alle Militaire Charges, door hem ten dienste van deezen Lande bekleed, —— ontzet van alle Rechterlyke hulpmiddelen tot herstel zyner bezwaaren, of van de gelegenheid om als nog eene volledige en genoegzaame Defensie langs den weg van Rechten te kunnen doen —— *Ziet* daar de hoofdtrekken der gebeurtenis, waar van hy zich verplicht acht het Tafereel voor de Natie op te hangen."

Eerst was hy voorneemens geweest, de Sententie, tegen hem geweezen, in haar geheel uit te geeven, dezelve van punt tot punt na te gaan, en te vergelyken met de Sententie in de zaak van den Vice-Admiraal DE WINTER, door denzelfden Hoogen Zee-Krygsraad geweezen, met byvoeging van alle de Papieren, tot zyn geval behoorende; doch hy werd, om verscheide opgegeevene redenen, te raade, om dit *Voorloopig Bericht* zynen Landgenooten toe te schikken, van oogmerk blyvende om vervolgens zyn breeder Plan te volvoeren. —— Wy hoopen, dat hy, in een en ander opzigt, daar toe zal in staat zyn.

Het *Voorloopig Bericht* bepaalt zich tot de twee volgende Hoofdzaaken, die wy met 's Mans eigene woorden opgeeven.

„ *Vooreerst* zal de Ondergetekende betoogen, dat in de Proceduures, zodanig als dezelve tegen hem gevoerd zyn, hy niet genooten heeft die Defensie, waarop hy naar Rechten aanspraak hadt; —— dat hy, om die te genieten, wel alle gepaste poogingen heeft aangewend; doch dat dezelve vrugtloos geweest zyn — en dat de ontzegging van zyn verzoek om Mandement van Appél of Revisie, door *de Eerste* Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des *Bataafschen* Volks, hem alle verdere gelegenheid benomen heeft, om die Defensie als nog langs wegen van rechten te kunnen doen gelden."

Rechtskundig is dit eerste gedeelte. Byzonder loopt daar in 't ooge, het onderzoek „ wat 'er zy van het voorgeeven, dat de Hooge Zee-Krygsraad, in zyn geval, voorzien zoude geweest zyn van een Besluit van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks, waar by aan denzelven speciaal vergund is geworden, ook buiten de Confessie van den Ondergetekenden in dit extraordinair Proces te mogen vonnissen.

„ En in de daad," vervolgt hy, „ hier omtrent is van achteren gebleeken, dat in de Maand Augustus des voorleden „ Jaars,

„ Jaars, door den Hoogen Zee-Krygsraad, op voorstel van „ den Advocaat Fiscaal, is gedaan een Adres aan de *Eerste Kamer* van het Vertegenwoordigend Lichaam des *Bataafschen* „ Volks, het welk ten gevolge gehad heeft, dat by gemelde „ *Eerste Kamer* eene SECRETE Resolutie is genomen, waar by „ besloten is „ „ den Hoogen Zee-Krygsraad, ter zaake van „ „ het voorstel in deszelfs Missive vervat, te renvoyeeren tot „ „ de manier van Procedeeren, by speciaal gedeleguëerde „ „ Zee-Krygsraaden voorheen geobserveerd geweest zynde, „ „ *met verklaaring, dat mitsdien en dienvolgende de Advocaat* „ „ *Fiscaal van den Hoogen Zee-Krygsraad zoude mogen Eisch* „ „ *doen, en de Hooge Zee-Krygsraad recht spreeken, op de ten* „ „ *lasten van den beschuldigden voor handen zynde stukken en* „ „ *bewyzen*, VOOR ZOO VERRE 'ER GEENE, OF GEENE VOLLE- „ „ DIGE CONFESSIE ZOU MOGEN EXTEEREN."''

„ Het is verder," zegt de Schryver, „ gebleeken, dat dit „ SECREET Besluit der Eerste Kamer nimmer in eene openbaare „ Vergadering vastgesteld, of aan de Tweede Kamer ter sanctie „ gezonden is, ten minsten nooit door de Tweede Kamer is „ bekrachtigd; uit hoofde van welke defecten, hetzelve dan „ ook nooit, volgens *Art.* 67 en 68 der Staatsregeling, kracht „ van wet kon hebben.

„ Terwyl de ondervinding eindelyk geleerd heeft, dat des- „ niettegenstaande de Hooge Zee-Krygsraad uit krachte van „ dat SECREET besluit heeft gehandeld."

Volgens bekend gewordene omstandigheden, meldt hy, naa de opgave van zyne gedagten over dit stuk, en het verder beloop dier zaake, „ hebben van de zes Rechters met een President „ aan 't hoofd, waar uit deeze Hooge Zee-Krygsraad „ bestondt, de drie oudsten (*zynde de twee eerste Vice Admiraalen en de derde oudste Capitein in de Republiek*) voor eene „ volkomene Vryspraak van den Ondergetekenden geadviseerd; „ doch de drie jongsten, (*jonge Capiteinen*) waar by zich de „ President gevoegd heeft, voor Condemnatie gestemd, en „ heeft dus de Ondergetekende door *ééne enkele stem*, in plaats „ eener eerlyke Vryspraake, een onteerend Vonnis bekomen."

De Burger BLOYS VAN TRESLONG voegt 'er eene aanmerking nevens, steunende op vry algemeen bekende gerugten, wegens de wyze, op welke de drie oudste Leden hunne stem *schriftlyk afzonderlyk* zouden uitgebragt hebben, daar de drie jongste Leden *te zamen* een gecombineerd Advies zouden uitgebragt hebben; met verdere aanmerkingen op het gedrag der Leden van den Hoogen Zee-Krygsraad in dit geval.

In het Tweede Lid deezes Berichts „ zal hy," volgens zyne betuiging, „ uit de Sententie voordraagen die poincten „ van Beschuldiging, welke den grond der veroordeeling, in „ dezelve tegen hem vervat, hebben uitgemaakt — met by- „ voeging van het geen hy vermeent daar tegen te zyner ver-

„ deediging te kunnen allegeeren; ten einde een ieder in staat „ gesteld worde te beslissen of de Ondergetekende waarlyk aan „ de hem aangetygde misdryven van Plichtverzuim gepleegd te „ hebben, en oorzaak van den ongelukkigen uitslag der be- „ kende Actie geweest te zyn, schuldig zy of niet, en of de „ zaak zelve al of niet verdiend hebbe een nader en meer vol- „ ledig onderzoek, zodanig als de Ondergetekende verzocht „ hadt."

Dit gedeelte des Berichts zal, hoe men ook over de zaak oordeele, altoos een voor de Geschiedenis belangryk stuk blyven, en dien ongelukkigen dag kunnen toelichten. Ons bestek duldt niet, in eenige byzonderheden te treeden; doch wy mogen de leezing wel aanpryzen.

De Opsteller houdt in de behandeling der beide Hoofdpunten zyn woord, dat bescheidenheid voor *Persoonen* zyn pen zal bestuuren; „ want *zaaken*," schryft hy, „ kunnen of mogen „ niet verzweegen worden."

Wy beoordeelen de Zaak noch Persoonen; dit is de post van anderen: maar het stuk is door eene bekwaame pen opgesteld, en verdient geenzins als een *Blaauwboekje* ter zyde gelegd of met veragting bejegend te worden. De *Dagbladen* van deezen tyd wyzen uit, wat, dit Stukje betreffende, in beide de Kamers is voorgevallen. Dan wy moesten, volgens onze taak, het Werkje zelve bekend maaken; terwyl de spoedig gevolgde *Tweede Druk* tot een blyk kan strekken, hoe zeer zich de Natie het geval deezes geweezen Schouts by Nagts aantrekt, althans hoe nieuwsgierig dezelve is om te weeten, wat hy te zyner verdeediginge te zeggen hebbe.

Dichtpoogingen van Mr. JAC. CATHAR. CORN. DEN BEER POORTUGAEL. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek, 1799. *In gr. 8vo.* 104 *bl. behalven de Opdragt en 't Voorbericht van* 15 *bl.*

Wy kunnen niet, dan met goedkeuring, van dezen bundel gewaagen. De onderwerpen, die in deuzelven bezongen worden, zyn: 1) *De Deugd. In drie Zangen.* 2) *Het Geweten.* 3) *De Morgen.* 4) *Aen myn Vaderland en Landgenooten, by den aenvang van 't Jaer* 1792. 5) *Het Onweder.* 6) *Aen eenige Vrienden, by onze laetste byeenkomst op ons Landgoed.* 7) *God is de beste Vader.* 8) *Lierzang.* 9) *Wensch*, en 10) *Lotverwisseling.* By het leezen van het eerste gedicht stonden wy verbaasd over de vorderingen, die POORTUGAEL, op eenen ouderdom van nog geen zestien jaaren, reeds in de schoone dichtkunde gemaakt hadt; hoewel het vuur zyner jeugd hem hier en daar tafereelen in de pen heeft gelegd, die meer eene al te levendige verbeelding, dan ervaring of bedaar-

daarde overweeging kenſchetſen, is 'er echter zoo veel dichterlyk ſchoon in het gemelde ſtuk, dat het, naar zulk eenen jeugdigen leeftyd berekend, eene zeldzaamheid, ja een meesterſtuk, verdient genoemd te worden. De overige gedichten zyn meest allen door den verdienstlyken POORTUGAËL in zynen van zestien tot negentien jaaren klimmenden leeftyd vervaardigd, en verſcheide der laatſten kenmerken reeds de meer getemperde verbeeldingskracht des opſtellers, zoo wel als zyn meer bedaard denkvermogen; waarôm wy dezelven met graagte doorleezen hebben.

Genoegelyk zal het zeker voor de Nederlandſche beminnaaren der dichtkunde zyn, dat, ſchoon POORTUGAËL betuigt, door zyne hem opgedraagene politieke bemoeijingen, van zyne lievelinge, de Poëzy, als afgeſcheurd te zyn, zoodat zy zich thans van hem ſchynt vervreemd te hebben, hy echter, als van deze bemoeijingen tegenwoordig ontſlagen, en tot een geruster leven te rug gekeerd zynde, in het Voorbericht, zelf de hoop niet opgeeft, „ om de verbrooke koorden zy„ ner Bataaſſche lier weder aan elkander te knoopen:" altans met vermaak zagen wy nog onlangs van zyne hand een Dichtſtuk in het licht komen, getyteld: *aen de Bataeven, by den inval der Britten*; en de dagtekening van den Lierzang in den boven aangekondigden bundel (zynde van den zevenden February dezes jaars) overtuigt ons niet minder van zynen wederopgevatten dichterlyken arbeid.

Daar wy het al of niet verdienstlyke eens werks naar de krachten des maakers van 't zelve, en deze weder naar zynen ouderdom beöordeelen, zullen wy van eenige kleine onvolkomenheden, in dezen bundel, onzes inziens, voorkomende, niet gewaagen, en liever, in plaatſe daarvan, het overig gedeelte van ons beſtek gebruiken tot het mededeelen eener proeve uit dezen bundel aan onze dichtlievende Lezeren; kiezende wy daartoe het ſtukje, ten opſchrift hebbende:

DE MORGEN.

Daer ryst het licht aen de oosterkimmen;
Natuur legt haeren ſluiër af;
De leeuwrik zingt een lied, nu hy den dag ziet klimmen,
Als uit een duister graf.

De zwarte nacht verlaet dees ſtreeken;
De donkre nevlen vluchten heen:
Weldoende naerſtigheid is d'arm der rust ontweken,
Toen de Orion verdween.

De

De zwangre grashalm drinkt de dropjes
Des koelen daeuws wellustig op:
Nog beeft aen 't jeugdig groen, en aen de roozenknopjes,
Een zilvren paereldrop.

De landman ziet den gulden morgen,
En vliedt de klamme legerstee:
Hy looft, weldaedig God! uw vaderlyke zorgen,
Voor leven, have en vee.

Natuur schynt als op nieuw te leeven;
De schepping zingt een vrolyk lied:
Zy juicht, daer ze u, ô God, in velden, bosch en dreeven,
Heur morgen-offer biedt.

Ook ik gryp vrolyk naer de snaeren,
Om u myn offer aen te biên;
Daer ik, met stille vreugd, weêr op het licht mag staeren,
Den glans der zonne zien!

Ach, voor hoe veel natuurgenooten
Baert ligt dees morgen bang verdriet!...
Hoe veelen, die, met my, gerust hunne oogen slooten,
Ontwaeken met my niet!...

Ligt zit een' weduw thans te weenen
By 't lyk van haeren echtgenoot,
Dien zy, eer de uchtendzon de heuvlen had beschenen,
Nog in haere armen sloot.

Ligt moet een kroost thans droevig kermen;
Ligt vindt de vriend zyn' vriend niet weêr;
Ligt zygt een' droeve bruid, met opgeheven armen,
Op 't lyk haers bruigoms neêr! ...

Maer voor my is dees schoone morgen
Geen schemering van bang verdriet ....
Ik vind myne ouders weêr, die voor myn welzyn zorgen,
En mis myn' vrienden niet. ——

De vreugd, de wellust van myn leven,
Clarissa, is me ook niet ontrukt ....
Ze ontwaekte, dankte God, heeft my een' kusch gegeven,
En me aen haer hart gedrukt.

Hoe schoon, Clarissa! is deez' morgen!...
Hoe schoon zal, by der tyden val,
Het morgenrood niet zyn, dat ons, in 't graf verborgen,
Voor eeuwig wekken zal!...

Als ons de serafs wakker zingen,
Van 't rustbed door den dood gespreid....
Dan treên wy, arm in arm, omringd van hemelingen,
In de eindlooze eeuwigheid!...

De Huuwlyksduivel, Blyspel, in één Bedryf, door FREDRIK LEO. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, by* J. W. Smit, 1799. *In 8vo. 38 bl.*

De zedenkunde, die in dit kleine Stukje ligt opgeslooten, is voortreflyk. *Mevrouw Waarman*, de tweede Vrouw van den *Raadsheer Waarman*, wordt door modezucht zoo verre geslingerd, dat zy haar huishouden en de opvoeding haarer vier kinderen, uit het eerste huwlyk van *Waarman* gesproten, niet alleen geheel en al verwaarloost, maar ook haaren braaven en in stilte zuchtenden Echtgenoot in veele schulden gestoken heeft. De verächtlyke *Duline*, die als *Dansmeester* der kinderen van *Waarman* dáár ten huize verkeert, bezit het geheel vertrouwen dezer Vrouw; hy speelt by haar den minnaar, en door haare ligtzinnigheid te streelen en te bevorderen, zoekt hy zyne schandelyke oogmerken met haar te bereiken, waardoor hy het huislyk geluk des Raadsheers ten eenenmaale verstoort. Onverwacht geeft *Waarman* aan dezen *Duline* zyn afscheid, als Dansmeester zyner kinderen. By deze gelegenheid onderhoudt gemelde *Waarman* zyne Vrouw, die zich voor *Duline* in de bresse stelt, zeer gepast over haar onbetaamlyk gedrag, en stelt haar de pligten eener braave huismoeder ten krachtigsten voor. *Mevrouw Waarman* zoekt zichzelve en den Dansmeester te ontschuldigen; doch inmiddels wordt *Duline*, terwyl hy bezig is met het Comptoir van *Waarman* te besteelen, door den *Kapitein Morgenstar*, een boezemvriend en huisgenoot van *Waarman*, betrapt, en in de wacht gevoerd. Deze snoode daad van *Duline* opent *Mevrouw Waarman* de oogen; zy ziet thans de gegrondheid van de herhaalde vermaaningen haars Mans in, en doet, in 't byzyn van *Morgenstar* en haare vier kinderen, aan haaren Man de plegtigste verzekering van zich voortaan als eene braave Vrouw en Moeder te zullen gedraagen; waaróp *Waarman* zich als op nieuw aan haar verbindt.

Dit Tooneelstukje, 't welk in eenen bevalligen smaak is opgesteld, en met ernst en boert zeer aartig doorweeven is, bevat eene aaneenschakeling van nuttige zedelessen, die voornaamlyk door *Waarman* aan zyne ligtzinnige Vrouw worden medegedeeld. Veele hedendaagsche gehuwde Vrouwen, die het voorbeeld van *Mevrouw Waarman* getrouwlyk volgen, en daarteboven dikwerf de huwlykstrouw op de snoodste wyze schenden, kunnen uit *Waarman's* lessen haare pligten leeren. Ongeluk-

lukkig, echter, de Mannen, wier Vrouwen voor zulke onderrichtingen en vermaaningen de ooren fluiten, en waar een wellustige Dans-, Muziek-meester, of eenige andere *Huwlyksduivel*, 't hart der Vrouw onveränderlyk bezit!

Eenige taalfouten, in de anderszins fraaie vertaaling voorhanden, zullen wy, kortheidshalven, met ftilzwygen voorbygaan.

Verzameling van leerzaame Franfche Opftellen voor de Jeugd, om aan dezelve het onderwys in de Franfche taal gemaklyk en aangenaam te maaken. Benevens een Woordenboek, waarïn de meeste woorden en fpreekwyzen zeer gemaklyk te vinden zyn. Te Zutphen, by H. C. A. Thieme, 1799. *In* 8*vo.* 200 *bl.*

Een voornaam vereischte van boeken, waarïn men de jeugd een duurzaam behagen wil doen fcheppen, is zeker *verfcheidenheid van onderwerpen, gepaard met eene bevallige, fchoon bevatlyke voordragt derzelven.* Deze Verzameling, waarby (volgens het Voorbericht) meer dan honderd van de beste Schryvers zyn doorzocht, en het doelmaatigfte uit dezelven getrokken is, bezit dit vereischte geheel en al. De eerfte afdeeling bevat *Spreukwoorden*, *grondregelen* en *uitgezochte gedachten*; de tweede beftaat uit *zedenkundige Verhaalen*, *Gefchiedenisfen* en *Gefprekken*; in de derde afdeeling vindt men *Anecdoten* en *Fragmenten uit de oude Gefchiedenis*; en de vierde afdeeling bevat eenige *Fabelen van den beroemden la Fontaine*; terwyl by elke dezer afdeelingen eene nauwkeurige lyst van de Hollandfche betekenis der moeilykfte woorden en fpreekwyzen, daar in voorkomende, geplaatst is.

Behalven dat deze Franfche Opftellen, over het algemeen, in eenen fierlyken en zuiveren ftyl zyn vervaardigd, en dus voor elken beminnaar der Franfche taal leezenswaardig zyn, om hem met de *eigenäartige uitdrukkingen* (phrafes) dier taal bekend te maaken, kunnen wy dezelven inzonderheid voor de jeugd ten gebruike aanpryzen, omdat zy, behalven het bovengemelde, ook ten oogmerke dienen, om Kinderen niet alleen met verfcheide nuttige kundigheden te verfieren, maar ook hunne tedere harten met gevoelens van hoogächting voor God, deugd en pligt, te vervullen.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

De Apokryfe Boeken. Naar het Grieksch. Door YSBRAND VAN HAMELSVELD. *II Deelen. Te Amsteldam, by* M. de Bruyn. *In gr. 8vo.* 456 *en* 342 *bl.*

Korte Aanmerkingen over de Apokryfe Boeken. Voor Ongeleerden. II Deelen, 326 *en* 380 *bl.*

Maakten wy, van tyd tot tyd, ingevolge onzer opgevatte taak, ons werk om onze Landgenooten bekend te maaken met den loflyken en nutten arbeid, door den uitmuntenden VAN HAMELSVELD, aan de Boeken van het Oude Verbond besteed, wy agten ons verpligt, ter hunner kennisse te brengen, dat de doorgeleerde en arbeidzaame Man zich wel heeft willen verledigen, op soortgelyke wyze, als de vermelde, de dus genoemde *Apokryfe Boeken* te behandelen; Boeken, die, hoewel niet in de gewyde Verzameling, als Regelmaatigen, aangenomen, nogthans, om meer dan ééne reden, zoo van wegens hunne eerwaardige grysheid, als om den inhoud, by het naageslagt in eere verdienen gehouden te worden. Want, hoewel men, in deeze Verzameling, eenige Stukken aantreft, welker inhoud op de lyst van grillen en verdichtzelen moet worden aangeschreeven, anderen, evenwel, bezitten eene inwendige waarde, die hun, onder de Gedenkstukken der Aloudheid, geene onaanzienlyke plaats doet bekleeden. Van dien aart zyn *het Boek der Wysheid*, en de *Zedespreuken van Jesus Sirachs*, om de fraaie Zedekundige aanmerkingen, veele van welke met SALOMON's Spreuken in gelyken rang verdienen geplaatst te worden. Ook zal niemand lochenen, dat de *Boeken der Makkabeën* van veel belang zyn voor den Historieschryver, en over het tydvak, waar over zy loopen, merkelyk licht verspreiden. Hoewel, derhalven, de Apokryfe Boeken, onder de Protestantsche Christenen, het gezag derven, om, ter staavinge van Godgeleerde stellingen, te kun-

kunnen worden aangevoerd, de moeite, door den waardigen VAN HAMELSVELD aan dezelve besteed, mag daarom, ook om bovengemelde redenen, niet als overtollig worden aangemerkt. Zy staan althans gelyk met de Oude Ongewyde Schryvers, welke de laatere Geleerden met hunne Overzettingen en Verklaaringen wel hebben willen verwaardigen.

Wat de wyze der behandelinge deezer Boeken aangaat, dezelve is gelyk aan die der Boeken van het Oude Testament. Aan het hoofd der Korte Aanmerkingen ontmoet men eene *Algemeene Inleiding*, van welke wy het hoofdzaaklyke hier zullen overneemen. Het woord *Apokryf*, 't welk *iets dat verborgen is*, *dat geheim gehouden wordt*, beteekent, wierdt, in 't algemeen, gebezigd omtrent zulke Boeken, die *duister* geschreeven zyn, of die men, wegens derzelver inhoud, oordeelde, in de openbaare Vergaderingen niet te moeten voorleezen, noch aan de menschen in 't gemeen in handen te geeven. Naderhand, egter, heeft het woord *Apokryf* eene beteekenis aangenomen, aanduidende Boeken, die niet *Kanonyk* zyn, dat is, die niet tot de lyst der heilige Boeken, welke door de Kerk als Godlyk geëerbiedigd worden, behooren. —— De *Apokryfe* Boeken, in de orde, in welke zy door onze Nederlandsche Overzetters geplaatst zyn, zyn de volgende: „ Het derde en vierde Boek EZRA. — Het Boek „ TOBIT of TOBIÄS. — Het Boek JUDITH. — Het Boek „ der Wysheid. — *Ecclesiasticus*, van JESUS SYRACH. — „ Het Boek BARUCH, met den Zendbrief van JEREMIÄ. „ — Het Aanhangzel van ESTHER. — Eenige Aanhangzelen aan DANIËL, te weeten, het Gebed van AZARIÄ, „ de lofzang der drie Joodsche Jongelingen in den vuuroven, de geschiedenis van SUSANNA, en die van *Bel* en „ den Draak. —— Het Gebed van MANASSE, en drie „ Boeken der *Makkabeën*." Reeds zedert de vroegste tyden wierden deeze Boeken by de Christenen in groote agting gehouden, gelyk nog heden by de Roomschgezinden, die, zints de uitspraak der Kerkvergaderinge te *Trente*, dezelve in den zelfden rang geplaatst hebben met de Kanonyke Boeken van het O. Testament, uitgezonderd het *derde Boek der Makkabeën*, het *Gebed van* MANASSE, en het *derde en vierde Boek van* EZRA. Eenigen der Apokryfe Boeken zyn, oorspronglyk, in 't *Hebreeuwsch*, zommigen in 't Grieksch geschreeven; van eenige weinigen is alleen de Latynsche Vertaaling voorhanden. —— De tyd des schryvens is geweest

weest tusſchen de wederkeering der Jooden uit Babel, of meer bepaald, tusſchen de vervolging van ANTIOCHUS EPIFANES en de geboorte van CHRISTUS. De Schryvers zyn geweest *Palestynſche* Jooden, by welke de *Hebreeuwſche* taal, hoewel verbasterd, in gebruik was, en *Egyptiſche* Jooden, te Alexandrie woonagtig, die Grieksch ſpraken. —— De inhoud deezer Boeken is *geſchiedkundig*, of *zedekundig*, of *verdichte geſchiedenisſen*. „ De „ geſchiedkundigen (ſchryft VAN HAMELSVELD) zyn van „ geheel verſcheelende innerlyke waarde. Sommigen be„ helzen waare geſchiedenisſen, die eene geſchiedkundige „ geloofwaardigheid hebben; onder dezen munt het eerſte „ Boek der *Makkabeën* uit, het tweede Boek der *Makka*„ *beën* heeft ook waare geſchiedenisſen, maar in eenen „ gezwollen ſtyl, en vermengd met vele, op het zachtst „ geſproken, onzekere overleveringen. — Het derde Boek „ EZRA bevat, voor het grootſte gedeelte, insgelyks waa„ re geſchiedverhaalen. — Andere Geſchiedboeken mogen „ waare gebeurenisſen ten grondſlag hebben, maar zy „ vervormen dezelve, door byvoegzelen, en ſchikking, „ zoodanig, dat zy, by ſlot, blyken, een verdicht geheel „ uit te maken. — Hier toe reken ik het derde *Boek* „ *der Makkabeën*, de *geſchiedenis van* TOBIAS, en die van „ JUDITH. — De zedekundigen zyn de *Zedeſpreuken van* „ JESUS, den Zoon van SIRACH, en het *Boek der Wys*„ *heid*. — Alle de overigen zyn verdichte ſtukken." — Zeer onderſcheiden heeft men over de *waarde* deezer Boeken geoordeeld. „ Terwyl, (ſchryft VAN HAMELSVELD) „ aan den éénen kant, die Christenen, welke dezelve „ als Godlyk eerbiedigden, dezelve op gelyken prys ſtel„ den, met andere heilige Schriften des O. en N. Tes„ taments, zoo verkleinden weder anderen derzelver waar„ de, al te zeer, en legden zich, opzetlyk, toe, om te„ genſtrydigheden, onwaarheden, ongerymdheden, enz. „ in dezelve op te ſporen, waar in zy, niet zelden, te „ ver gingen, en zoodanige redenen gebruikten, die men, „ misſchien, ook tegen ſommige Boeken des O. Testa„ ments zou kunnen misbruiken." Zeer gematigd is LUTHER's oordeel over deeze Boeken; hy verklaart ze voor Schriften, die wel niet met de heilige Schrift gelyk te achten, maar evenwel nuttig en goed om te leezen zyn; met welke uitſpraak die van onze Nederlandſche Overzetters volkomen overeenſtemt. Zie hier, ten ſlotte, het oordeel, welk onze Hoogleeraar over deeze Schriften

velt: „ Wanneer wy (dus luidt 's Mans uitſpraak) recht „ over de waarde dezer Boeken willen oordeelen, moe„ ten wy derzelver onderſcheid wel in het oog houden. „ Veel prys moeten wy, in de daad, ſtellen, op de ech„ te geſchiedkundige gedenkſtukken; byzonder op het „ *eerſte Boek der Makkabeën*, hetwelk wy, volſtrekt, „ niet misſen kunnen, indien wy, met zekerheid, van „ de gebeurenisſen des *Joodſchen* volks, in dat tydvak, „ kennis begeren te hebben, welke kennis onontbeerlyk is, „ om vele Godſpraken, voornaamlyk, van DANIËL, wel „ te verſtaan. —— Het Spreukboek van JESUS, den „ Zoon van SIRACH, bevat vele zinryke, uitmuntende, „ menschkundige, en belangryke zedelesſen en voorſchrif„ ten, welke men, als nuttige levensregelen, voor zich, „ in verſcheiden levensgevallen, ten nutte, kan toepasſen. „ —— In de overige Boeken, kunnen wy den toeſtand „ van der *Jooden* kundigheden, en van hunne weten„ ſchappen, in dat Tydvak, naarſporen, om niet te ge„ wagen van het gebruik, hetwelk de *Griekſche* ſtyl de„ zer Boeken tot opheldering en verſtand van den ſtyl „ des N. Testaments aan den Letterkundigen ver„ ſchaft."

Met dit algemeen verſlag verwyzen wy nu onze Leezers tot de Apokryfe Boeken zelve, en tot de Aanmerkingen daarover, met de verzekering, dat zy den tyd, daar aan beſteed, zich geenzins zullen beklaagen. — Wy moeten hier nog nevens voegen, dat de Boekverkooper *J. Allart*, eigenaar geworden van het Werk, door verminderden prys, de verkryging daar van voor een grooter aantal Koopers doenlyk gemaakt en opengeſteld heeft.

BERNARDUS NIEUHOFF, *over Spinozisme. Te Harderwyk, by* J. van Kasteel, 1799. *In gr.* 8vo. 372 *bl.*

Nieuwe Stelzels, door uitſteekende Vernuften ter baane gebragt, die, althans naar den uiterlyken ſchyn, verre van het gewoone afwyken, en wel inzonderheid dezulken, die invloed hebben op Godsdienſtige grondbeginſelen, en verjaarde Theologiſche begrippen, ontmoeten dikwyls, by derzelver eerſte openbaarmaaking, heſtiger tegenſpraak en tegenwerking, dan zy vervolgends, by een langzaamer en koeler beöordeeling, bevonden worden te verdienen. Door misverſtand en vooroordeel, om niets

niets ergers te noemen, worden niet zelden roemwaardige verdiensten, een tyd lang, miskend, en 't licht der waarheid, door zelfdenkende Mannen ontstoken, geheel verdonkerd. Maar het komt ook wel eens wederom, met vollen glans, te voorschyn, wanneer bevoegde richters aan de eerste verspreiders behoorlyk recht laaten wedervaaren. Zoo gunstig hebben beroemde Mannen, in den tegenwoordigen tyd, het Spinozistisch Stelzel, oudstyds veelal afgeschilderd als een samenweefsel van de afgryzelykste ongerymdheden, beginnen te beoordeelen. Men heeft in *Spinoza* den edelmoedigsten waarheidzoeker, den verhevensten opklaarer, en trouwhartigsten deugdsbetrachter, herkend, en bewonderd.

De Hoogleeraar NIEUHOFF loopt zoo hoog met *Spinoza* niet, hoewel hy hem, als een streng, oprecht en eerlyk zelfdenker, zeer hoogacht. Hy vindt niet alleen zyn voorstel onaangenaam, styf en gedrongen, maar houdt ook zyn Stelzel voor onbestaanbaar, omdat het rust op een denkbeeldigen grondslag, die het van zelf doet ter nederstorten. Hy schryft evenwel geen wederlegging, maar schynt eer ten oogmerke te hebben, om, in 't Werk voorhanden, een kort overzicht te geeven van de verschillende, meestal verkeerde, beöordeelingen, die 't Spinozisme heeft moeten ondergaan; met aanwyzing van 't waare oogpunt, waaruit hetzelve, zynes erachtens, moet beschouwd worden, en van zoodanige verbeteringen, waardoor men 't zelve, zoo hy meent, zeer gemakkelyk tot een alleraannemelykst Stelzel kan hervormen, dat, met den voortgang der opklaaring, meer en meer veld zal moeten winnen. De schryfstrant van den Hoogleeraar, in de Nederduitsche taal, heeft de regte helderheid niet. Ook willen wy niet ontveinzen, dat de verkiezing, *om de boekmaatige orde en form*, gelyk de Schryver zich uitdrukt, *ter zyde te stellen, en zich by losse aanmerkingen of bedenkingen te bepaalen*, over 't geheel het juist begrip van 's Mans waare meening niet zeer bevordert. Maar des niettemin bevat dit voortreffelyk Boek eene menigte van schoone gedachten, en gewigtige ophelderingen: en het is voor hun, die met buitenlandsche Schriften minder bekend zyn, des te schatbaarer, omdat hier zeer veel uit de beste Schriften, over het Spinozisme, byeen verzameld, en, in bygevoegde Aanmerkingen, voor hun, die 'er meer van willen weeten, de weg gebaand is, om verder te regt te raaken.

Leerrede over de Plichten eenes Christlyken Leeraars, onder de tegenwoordige Staatsomwenteling. Gehouden op Zondag den 13 Mey 1798, door JOHAN KASPER LAVATER, *Predikant aan de Pieters-Kerk te Zurich. Waarby gevoegd is, klein Geschenk aan Vrienden. Uit het Hoogduitsch. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1799. *In gr. 8vo. 54 bl.*

Naa de Omwenteling, door de Fransche Troepen in Zwitzerland bewerkt, sprak de beroemde LAVATER deeze Leerrede uit, naar aanleiding van 's Apostels vermaan aan TITUS, H. II: 1. *Doch gy, spreek het geen de gezonde Leere betaamt.* „'Er is" (zo spreekt LAVATER in de Inleiding, en dit diene tevens, voor onze Leezers, tot narigt omtrent de aanleiding tot deeze Leerrede) „'er is, in de afgelopene week, van wegen het Hoogstgeëerbiedigd Stadhouderambt, der Helvetische Regeering, een gedrukt stuk (van den 1 Mey) en aan de Zurichsche Geestlykheid gerigt, by haar ontvangen, in het welke dezelve voorgeschreven word: wat zy in den tegenwoordigen tyd al, en niet, zal hebben voor te dragen. Daar dit welgemeende stuk — gelyk ook verscheidene vrymoedige aanmerkingen in onze tot hier toe gehoudene Leerredenen — veelligt vatbaar zyn voor misduiding, zoo scheen het my, om alle misverstand in eene zaak van zoo veel gewigt voor te komen, hoogstnoodzaaklyk de zaak zelve voor nu, en voor altoos in het licht te zetten, en buiten allen twyfel of bedenking te stellen." Die taak volvoert LAVATER, in zyne beantwoording der zes volgende Vraagen: 1. Wat is een *Christlyk Leeraar doorgaande?* 2. Wat *was* een Christlyk Leeraar *tot hier toe* in onzen Staat? 3. Wat is een Christlyk Leeraar onder de nieuwe Staatsinrigting? of heeft zig zyne betrekking in opzicht tot het Euangelie — of zyne betrekking in opzicht tot zyne Gemeente — of zyne betrekking in opzicht tot den Staat verandert? 4. Wat moet een Christlyk Leeraar te deezer tyd *niet* prediken? 5. Wat moet een Christlyk Leeraar te deezer tyd *vooral* prediken? 6. Aan welke *byzondere standen van menschen* behoord hy zig te wenden? Zie hier eenige van 's Mans denkbeelden, uit het antwoord op de derde Vraag. Onder de nieuwe orde van zaaken, is de Leeraar de zelfde, als

als voorheen, in betrekking tot het Euangelie. Verhindert of verbiedt hem de nieuwe Staatsinrigting niet, openlyk Leeraar te zyn, zo blyft hy, in zyn openbaar onderwys, zyner inwendige overtuiginge getrouw. Even eens is het gelegen met opzigt tot zyne Gemeente. Zo lang hy voor dezelve als Christlyk Leeraar mag optreeden, kan geene Staatsomwenteling op zyne christlyke voorstellen eenigen belemmerenden invloed hebben. „ Zyne Ge„ meente is hem niet slechts een deel der Staatsfamilie, „ niet slechts eene vergadering van menschen, die aan„ gaande zedelyke plichten, of slechts over Religie in 't „ gemeen onderwezen, of als zedelyke, verstandige we„ zens, in goede neigingen en gezindheden, begeeren ver„ sterkt en bevestigd te worden. Hy ziet helder en le„ vendig in, dat eene vereeniging van Christenen, ee„ ne Gemeente van Christus, als zodanig, een deel dier „ groote Maatschappy zy, welke men gewoon is de Kerk „ te noemen, dat zy tot dien Staat behoord welke het „ oorspronglyk beeld van alle Staaten is — een Ryk Gods, „ of Ryk van Jezus Christus, heet; uit dit oogpunt be„ schouwdt hy haar. —— Ik kan u, (zegt LAVATER) niet „ opmerkzaam genoeg maken op dit aangelegen stuk, 't „ welk juist te dezer tyd meer dan ooit, in gevaar schynt „ om verdrongen te worden. Men schynt namelyk, in„ dien ik my niet zeer bedriege, 'er naa aan toe te „ zyn — om Burgerlyke Maatschappy en Christlyke „ Maatschappy of Gemeente, niet zoo zeer met elkander „ te verwisselen, als wel: slechts ééne uit beide te wil„ len maken. Men schynt zig zeer te beyveren: om „ niets, dan alleen eene Burgerlyke Maatschappy te doen „ overig blyven, en de Christlyke zig in dezelve, ge„ lyk de schaduw in een van alle zyden straalend licht, „ te doen verliezen. Maar" (voegt LAVATER 'er nevens, en bewyst het vervolgens) „ het gezond verstand „ en de natuur der zaake kanten zig daar tegen aan." Even eens blyft de betrekking der Leeraaren tot de Regeering de zelfde, zo lang deeze hen niet uit deeze Christlyke betrekking uitstoot, en hen niet noodzaakt, Godsdienst en Christendom blootelyk als middelen tot lichaamlyk en burgerlyk geluk te beschouwen, en te leeren beschouwen. Even als te vooren, is ook nu de Leeraar, eerst als Burger, in alles, wat niet met het geweeten of het Euangelie strydt, den Staat gehoorzaam; hy is zulks als Christen en als Christen Leeraar op de voorbeeldigste

wyze. De Leeraar weet, dat de Regeering zeggen kan: De Leeraars zullen niet meer van den Staat bezoldigd worden, en niet meer als eene gepriviligeerde orde worden aangemerkt. „ En in dat geval (zegt LAVA-„ TER) zou zig de Leeraar aan de Staatsregeling onder-„ werpen moeten — veel eer, dan zig te laten bewegen „ of noodzaaken, niet meer de eigendomlyke troostvolle „ Leer des Euangeliums voor te dragen, maar in derzel-„ ver plaats eene algemeene Zedeleer te prediken. Lie-„ ver zou hy dan besluiten moeten, een afgezondert Leer-„ aar des Christendoms te zyn, dan zig openlyk als een „ Euangelieprediker voor te doen — zonder geduurig en „ veel te spreeken van Hem, door wien het Christendom, „ Christendom, en het Euangelie, Euangelie is. Of hy „ zou zig derwaards moeten heenbegeven, waar hy vry, „ overeenkomstig de gezonde Euangelieleer, spreeken en „ prediken konde." Tot hetgeen de Leeraar, in dagen van Omwentelinge, *niet* moet prediken, behoort byzonder, „ zig te onthouden van alle driftige vooringenomen-„ heid voor de oude of nieuwe Regeeringsvorm, van al-„ len verheffenden lof, of ondoelmatige berisping, van „ de voormalige of tegenwoordige Regenten." Wel mag de Leeraar waarschuwen tegen de byzondere ondeugden, tot welke eene Omwenteling zo veel aanleidinge geeft. „ Zou hy (de Leeraar) thans niet (vraagt LAVATER) „ tegen onrust, onstuimige drift, wraak, zucht tot tegen-„ stand, leugen en laster, waarschouwen? waarschouwen „ tegen alle onrechtvaardig, onrustwekkend, en lasterlyk „ oordeel over de oude, en over de tegenwoordige Re-„ geering? waarschouwen tegen ligtgeloovigheid aan ont-„ rustende geruchten, die zoo greetig aangenoomen, zoo „ snel verbreid, en zoo ligt de vonken worden kunnen „ eener alverwoestende vlam. — Wie zou in staat kunnen „ zyn zodanige waarschouwingen te noemen bemoeingen „ (bemoeijingen) met het Politieke?"

Zie daar het hoofdbeloop deezer Leerrede. Is het, omdat LAVATER zyne regels niet zorgvuldig heeft in agt genomen, of was 'er de afgunst en boosheid de oorzaak van, dat hy, volgens ingekomene berigten, om zyn vrymoedig spreeken, onlangs, in moeite is gekoomen?

Het *klein Geschenk aan Vrienden*, agter deeze Leerrede gevoegd, bevat een honderdtal gemengde Gedagten, meestal bestaande uit zedekundige aanmerkingen, hoedanigen elders in menigte worden aangetroffen.

Brie-

Brieven ter beoordeling van het onlangs uitgekomen Stukje: De Leere der Verkiezing en Verwerping eenvouwdiger gemaakt, enz. *voornamelyk ingerigt ter verdediging van de eere der Gereformeerde Kerk en derzelver Leeraren tegen hetzelve. Uitgegeven door* Philalethes Orthodoxus. *Te Groningen, by* A. Groenewolt, 1799. *In gr. 8vo.* 88 *bl.*

Zoo 'er nog eenige twyfeling mogt overblyven, of de Schryver van het onlangs, ook door ons aangekondigd Stukjen, (*), *De Leer der Verkiezing en Verwerping eenvoudiger gemaakt*, dezelfde zy met dien van *Het Avondmaal van Jesus meer eenvoudig gemaakt*, die twyfeling moet, by 't leezen van deze Brieven, geheel ingericht in den geest van het laatstgenoemde Werkjen, ten eenemaal vervallen. Derzelver Opsteller toont, geheel en al van den Autheur van 't eerstgemelde Stukjen, waarover hy leezenswaardige aanmerkingen mededeelt, te verschillen. Zie hier den korten inhoud.

Eerste Brief: 'Er wordt niets nieuws in gevonden. De Schryver heeft alleen 't gevoelen der oude Remonstranten, en hunne oude tegenwerpingen tegen 't stelsel der Contraremonstranten, herhaald. *Tweede Brief:* Dit geschiedt thans zeer ontydig. Niemand heeft 'er hem toe uitgelokt of gedrongen. Verstandige Gereformeerden denken zoo styf niet meer, als in vorige dagen. Zy zwygen 'er doorgaans van in 't openbaar onderwys, gaan het geheel voorby, in 't onderricht van den Godsdienst, dat zy aan eenvoudigen geeven, en hebben by den gemeenen man meer te doen met het misbruik van de leer der onmagt, dan wel van dit leerstuk. In het Theologisch Systema wordt het nog wel behandeld, maar niet zoo ruuw, als in voorgaande tyden. En nu werpt zich de Schryver, integendeel, met zooveel drift en vuur, op, als bestryder van de Leer der Prædestinatie, zoo als ze ten tyde van *Episcopius* en *Bogerman* verklaard wierd. *Derde Brief:* Hy heeft de Leer der Gereformeerden niet uit hunne eigen symbolische boeken, maar uit derzelver tegenschryvers, en dus geheel onnaauwkeurig, opgegeeven, en in een valsch en haatelyk licht geplaatst. *Vierde*

(*) Zie hier boven, bl. 199.

de Brief: De geheele toon van dit Boekjen is onbescheiden, hard en bitter, en in 't minfte niet gefchikt, om iemand te overtuigen. *Vyfde Brief:* In 't ftelfel van den Schryver, (dat der oude Remonftranten, die eene eeuwige voorwaardelyke verkiezing en zekere voorweetenfchap verdedigden,) zyn dezelfde of foortgelyke onoplosfyke zwaarigheden. *Zesde Brief:* Het Boekjen beäntwoordt niet aan den titel, volgends welken het zou moeten ftrekken, ter toelichting van de gewigtige vraage, of de Gereformeerden zich met de Remonftrantfche Broederfchap en verdere Proteftanten vereenigen kunnen; want het maakt de verwydering veeleer grooter.

Aanmerkingen over eene Verhandeling, genaamd De Leer der Verkiezing en Verwerping eenvoudiger gemaakt: *door* JACOBUS ENGELSMA MEBIUS, *Predikant te Ryperkerk en Hardegaryp. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1799. *In gr. 8vo.* 188 *bl.*

De Schryver der voorgaande Brieven had zoo zeer niet ten oogmerk, om de Leer der Gereformeerden, omtrent de Verkiezing, opzetlyk te verdedigen, en alzoo alle redeneeringen in het Stukjen, *De Leer der Verkiezing en Verwerping eenvoudiger gemaakt*, te wederleggen. De Eerw. MEBIUS heeft daarentegen de moeite wel willen neemen, om den geheelen inhoud van dat Boekjen door te loopen, waartegen hy zyne aanmerkingen, met befcheidenheid, in dier voege, voordraagt, als men van een welgeoefend aanklever van het leerbegrip der Hervormden kon verwachten. Op deze en gene aanmerkingen zou nog wel iets te zeggen vallen. Maar wy willen ons in dien twist niet mengen. Ook is de wyze der behandeling van het gefchilftuk, in dit Werkjen, zoo ingericht, dat men 'er, zonder te uitvoerig te worden, geen meer byzonder uittrekzel van kan mededeelen.

De Ongeveinsde Christen, *door* YSBRAND VAN HAMELSVELD. *Iste Deel. Te Amsteldam*, *by* M. de Bruyn. *In gr.* 8*vo*. 416 *bl.*

Dat wy een breedvoerig verslag zouden geeven van een Periodiek Werk, hetgeen reeds in het jaar 1797, in den vorm van weekelyksche Vertoogen, is uitgekomen, zal niemand onzer Leezeren verwachten. De naam van den Schryver is genoeg om het aan te beveelen, zonder dat wy 'er ons getuigenis behoeven by te voegen; en het is reeds zo algemeen bekend, dat ons getuigenis, volgens het gemeene spreekwoord, *mostert na de maaltyd* zoude weezen.

Wy kunnen alleenlyk zeggen, dat de Eerw. VAN HAMELSVELD zich in dit geheele Eerste Deel vertoont als eenen waarlyk *Ongeveinsden Christen*, welken het belang van den Godsdienst ter harte gaat. Vooral dringt hy, op hetgeen het kenmerk is van ieder, die niet enkel met den mond belydt, maar ook gelooft met het hart, de onderhouding van Gods Geboden. Dat hy verkleefd is aan de Leer zyner Kerke; dat die verkleefdheid meermaalen doorstraalt; dat hy somtyds zich bedient van uitdrukkingen, die, schoon vreemd van den styl der Gewyde Schryveren, by de meeste Christenen in algemeen gebruik zyn, zullen ook de zodanigen hem niet kwalyk neemen, die andere gevoelens zyn toegedaan, en wel wenschten, dat men, in Stukken, waaromtrent de Reden ons niets leert, en welke wy enkel uit de Openbaaring moeten kennen, zich ook onthield van uitdrukkingen, welke die Openbaaring niet gebruikt, en dus zelfs den schyn vermydde van te willen *gevoelen boven het gene geschreven is.*

In No. 23 heeft de Schryver, daartoe, volgens zyne verklaaring, sterk aangezocht, in het licht gegeven zyn *Advys, in de Nationaale Vergadering uitgebracht, nopens de zorg van den Staat voor den Godsdienst.* In dit Advys, uitgebragt toen de ontwerpen der Staatsregeling der Commissie van 21, en van 7, in de eerste Nationaale Vergadering overwogen werden, handelt de Adviseur alleenlyk over de Vraag, *of* de Staat voor den Godsdienst moet zorgen, niet *hoe* zulks behoort te geschieden. Wy zouden hieruit wel iets bybrengen; maar,

be-

behalven het boven gezegde, hebben de zaaken zedert eene wending genomen, welke deeze moeite toch onnut zoude maaken. Wy zullen daarom alleen zeggen, dat, volgens den Adviseur, „ de Vergadering, conform het „ voorgestelde, Art. 705, van de Commissie van 21, be„ hoorde te besluiten; dat de Staat zorge, dat het „ godsdienstig onderwys bevorderd worde, dat overal „ gelegenheid tot publieke godsdienstoefening zy, en dat „ alle kerklyke Leeraars behoorlyk betaald worden."

Iemand moge zo schrander, zo kundig, zo klaar-denkend, zo vlug zyn als men wil; wanneer hy volstrektlyk alle weeken een Vertoog in het licht wil geeven, is het onmogelyk, dat alles even goed doorgedacht, bewerkt, en voorgesteld aan het licht kome. Dan moet men met HORATIUS zeggen

ubi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, &c.

En dit kunnen wy hier zeggen met volle overtuiginge.

Met byzonder vermaak hebben wy gelezen de Vertoogen over *de Onsterflykheid der Ziele*, No. 32, 33, 34, en stonden in bedenking om daarvan een uittreksel te geeven, met eene of twee Aanmerkingen van onze zyde: doch wy wederhouden ons, om de in het begin van dit Bericht gemelde reden.

Verhandelingen uitgegeeven door de Maatschappy ter bevordering van den Landbouw te Amsterdam. XIIIde Deels 1ste Stuk. Te Amsterdam, *by* J. C. Sepp en Zoon, 1799. *In gr. 8vo.* 173 *bl.*

Dit Eerste Stuk des Dertienden Deels, van de Verhandelingen der Amsterdamsche Landbouwkundige Maatschappye, bevat het bekroond Antwoord van HENDRIK PONSE, *Huisman te Geervliet*, op eene Landbouwkundige Vraage, om een *Landbouwkundig Schoolboek* te vervaardigen. Om dit Stuk van een meer algemeen nut te doen zyn, wordt het ook, met een byzonderen Titel voorzien, apart verkogt, en wel te recht, dewyl veelen, voor welken dit Schoolboek van een onwaardeerbaar nut is, niet in staat zyn, zich het geheel kostbaar Werk der Maatschappy te verschaffen. Hetzelve is geschree-

ven

ven in Vraagen en Antwoorden, en bevat een zeer ryken fchat van landbouwkundige kennis: zo dat wy hetzelve hun, die daar belang by hebben, als een allernuttigst ftuk meenen te moeten aanpryzen.

Schoon het bezwaarlyk valt te zeggen, welk gedeelte van dit geheel het belangrykst is, komen ons de aanmerkingen, aangaande de verfchillende zoorten en wyzen van Bemesting, voor, als geenzins van de minst gewigtige. Om dus een klein proefje van dit Werk te geeven, zullen wy ons thans bepaalen, tot het maaken van een klein uittrekzel van des Schryvers waarneemingen, aangaande de bemesting met Haardasch. De Haardasch bevat veele zoutdeelen. Men moet dezelve in Veen- en Zandgronden voorzichtig en fpaarzaam gebruiken. Op Kleigronden mag men ze dikker ftrooijen. Nooit moet men de asch met wagens op het land brengen, maar met de hand over het land ftrooijen. De asch trekt veel water naar zich, en maakt dus, wanneer zy al te dik op het land gebragt wordt, hetzelve nat, vast en onvruchtbaar. Om de kragt in de asch te behouden, moet dezelve droog binnens huis worden bewaard. Best gefchiedt deeze bemesting in den Winter, om dat de asch fcherp van aart is, en dus, om de planten niet te benadeelen, door den regen in den grond moet worden gebragt. Men kan dezelve echter niet onderploegen, dewyl de vruchtmaakende zouten als dan te diep in den grond zinken. Om de landen, met Winterkoorn bezaaid, op deeze wyze te bemesten, ftrooit men in November twee à drie Schepels, Amfterdamfche maat, over ieder morgen, 't geen men, zo het noodig is, in February nog eens herhaalt. Tot bemesting van een land, waar in men Zomergraanen wil zaaijen, ftrooit men, na voorafgaande behoorlyke ploegingen, dezelfde hoeveelheid van asch in February of Maart, en bezaait daarna het land, zo als het behoort, nadat de kragt der asch, door den regen, in den grond is verzakt. De bemesting met asch is zeer duurzaam, en haare voordeelige werking duurt eenige jaaren lang, enz.

Re-

Reize rondom de Waereld, *door* JAMES COOK; *vertaald door* J. D. PASTEUR. *Met Kaarten en Plaaten. IIIde Deel. Te Leyden*, *Amsterdam en 's Haage*, *by* Honkoop, Allart *en* van Cleef. *In gr. 8vo.* 487 *bl.*

Met de afgifte van dit voor ons liggend Deel deezer allezins belangryke Reize, zien wy COOK's eersten Tocht ten einde gebragt (*). Het beloop deezes Derden Boeks is in de volgende Hoofdstukken begreepen. I. Vaart van *Nieuw Zeeland* na *Botanie-Baai* op de Oostkust van *Nieuw Holland*, nu *Nieuw Zuid Wales* genoemd. Verscheide voorvallen. Beschryving van het Land en deszelfs Inwoonderen. II. Vaart van *Botanie-Baai* tot de *Drievuldigheid-Baai*. Beschryving van het Land, deszelfs Inwoonderen en Voortbrengzelen. III. Gevaarlyke toestand, waar in het Schip geraakte in de koers van *Drievuldigheid-Baai* tot de *Endeavour-Rivier*. IV. Verrigtingen, terwyl de schade aan het Schip hersteld wierd, in de *Endeavour-Rivier*. Beschryving van het omliggend Land, deszelfs Inwoonderen en Voortbrengzelen. V. Vertrek uit de *Endeavour-Rivier*. Byzondere beschryving van de Haven, het omliggend Land, en verscheide Eilanden aan de Kust. Vaart van de *Endeavour-Rivier* tot het Noordlykst eind van het Land, en gevaaren op dien tocht. VI. Vertrek van *Nieuw-Zuid-Wales*. Beschryving van het Land, deszelfs Voortbrengzelen en Bewoonderen. Eenige woorden van de Taal. Aanmerkingen over de Stroomen en Getyen. VII. Koers van *Nieuw-Zuid-Wales* naar *Nieuw Guinea*. Voorvallen by de Landing. VIII. Koers van *Nieuw Guinea* tot het Eiland *Savu*. Voorvallen aldaar. IX. Beschryving van het Eiland *Savu*, deszelfs Inwoonderen. Kleine woordenlyst van de Taal. X. Tocht van het Eiland *Savu* naar *Batavia*. Verrigtingen aldaar. XI. Korte beschryving van *Batavia* en het omliggend Land; beschryving van de Vrugten, Bloemen en andere Voortbrengzelen. XII. Van de Inwoonderen van *Batavia* en het omliggend Land, van hunne Zeden, Gewoonten en Leevenswyze. XIII. Tocht van *Batavia* naar de *Kaap de Goede Hoop*. Beschryving van *Prinsen-Eiland* en deszelfs Bewoonderen. Vergelyking van de Taal van dat Eiland met de *Maleitsche* en *Javaansche* Taalen. XIV. Aankomst op de *Kaap de Goede Hoop*. Aanmerkingen over de koers van de punt van *Java* tot aan die plaats. Beschryving van de *Kaap* en van *St. Helena*. Terugkomst van het Schip in *Engeland*.

Al-

(*) Zie hier boven, bl. 173, het Berigt des Tweeden, en dat des Eersten Deels in onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1796, bl. 384.

Allen, die den grooten Zeereiziger COOK, tot den aanvang deezes Deels, op zynen Tocht vergezeld hebben, zien uit deeze opgave van het verder beloop en het einde zyner eerste Reize, welke en hoe veele byzonderheden zy daar in te wagten hebben, hoe kort ook de voordragt zy, en in dezelve veelvuldige zaaken, der aandagt dubbel waardig, verzweegen worden. Wilden wy ons tot eene ruimere aanduidinge inlaaten, wy zouden wel niet buiten onze taak, maar gewis buiten ons bestek treeden. Wy moeten ons vergenoegen met uit dien grooten voorraad van overneemenswaardige zaaken slegts hier en daar iets uit te kippen.

De gevoelige deelneeming met het lot deezer Reizigeren zouden wy by onze Leezers opwekken, met het overneemen van den aanhoudend gevaarlyken en bezwaarlyk ontworstelden toestand, waar in zy zich bevonden, van de *Drievuldigheid-Baai* na de *Endeavour-Rivier* stevenende. Zonder grootspraak wordt dit treffend beschreeven; en moet elk, die herhaalde doodsgevaaren geleezen hebbende, zich hoogst verwonderen, dat COOK ten slot schryft: —— „ By deeze gelegenheid moet ik het Scheepsvolk en de Heeren, die aan boord waren, met dankbaarheid het recht doen van aan te merken, dat, schoon, in 't midden onzer benaauwdheid, elk een waar begrip scheen te hebben van het gevaar, waar in hy was, 'er egter geen klaagende uitroepingen of wanhoopige gebaarden gehoord of gezien wierden; elk scheen de volmaaktste tegenwoordigheid van geest te bezitten, en elk deed zyn uiterste best, met eene stille en geduldige standvastigheid, even zoo verwyderd van de onstuimige hevigheid van schrik, als van akelige werkloosheid en wanhoop."

Het gevaar diens Schipbreuks met verwonderlyke moeite en beleid ontworsteld zynde, geeft COOK deeze korte beschryving van 't geen die plaats zo gevaarlyk maakt: „ Klippen en banken zyn altoos gevaarlyk voor den Zeeman, zelfs daar derzelver ligging bekend is; zy zyn gevaarlyker in Zeeën, welke nooit te vooren bevaaren zyn, en in dit gedeelte van den aardbol zyn ze nog gevaarlyker dan in eenig ander; want hier zyn het rifs van Koraal-klippen, byna zoo steil als een muur uit de onpeilbaare diepte opryzende, by hoog water altoos onderstaande, en by laag water op veele plaatzen droog; hier op breeken de ontzachlyke golven van den grooten Zuidelyken Oceaan, die eensklaps eenen zoo steilen wederstand ontmoeten, met onbegryplyk geweld, en eene branding, welke geene klippen of stormen in het Noorder-halfrond kunnen te weeg brengen."

Van de Straat, waar hem dit hoogstbachlyk gevaar beliep, door hem, naar den naam zyns Schips, *Endeavour-Straat* geheeten, geeft hy eene Kaart, die het opgegeevene denkbeeld too-

toelicht; eène Kaart, waar op de ligging van de verschillende Eilanden en banken op de kust van *Nieuw Wales*, (dus herdoopte COOK de Oostkust van *Nieuw Holland*, dezelve in naam des Konings GEORGE den III in bezit neemende,) met alle naauwkeurigheid, welke de omstandigheden toelieten, aangetekend staat. —— Hoorden wy te meermaalen klagten over de Kaarten der *Engelschen*, de Zeevaard betreffende, boezemde onze STAVORINUS die te meermaalen uit, COOK gaat ter goeder trouwe te werk, als hy van deeze Kaart zegt, ('t welk ons teffens eenig denkbeeld geeft van de onnoemlyk veele Eilanden in dien oord,) „ egter kan ik ten opzigte van de Banken niet zeggen, dat de helft derzelven zyn opgetekend, ook is het niet mogelyk te rekenen, dat de helft in den loop van eene enkele reis zoude kunnen ontdekt worden: daar kunnen ook veele Eilanden myne teken-pen ontsnapt zyn, byzonderlyk tusschen den twintigsten en twee-en-twintigsten Graad Breedte, daar wy Eilanden verre in Zee zagen, zoo verre als Eilanden onderscheiden kunnen worden; toekomende Zeevaarers moeten daarom niet denken, dat 'er, daar geen Eiland of Bank op myne Kaart geplaatst is, ook geen Eiland of Bank in deeze Zeeën zal gevonden worden. Het is genoeg dat de ligging van die, welke op de Kaart staan, getrouw is, en ik heb, over 't algemeen, de grootste reden om te hoopen, dat zy zoo vry van misslagen zal bevonden worden als de beste Kaarten, welke niet door volgende en herhaalde waarneemingen verbeterd zyn."

Alleszins opmerkelyk en naauwkeurig is het Verslag, 't geen COOK van *Nieuw Zuid-Wales* geeft, van kusten door geen *Europeaan* ooit te vooren in die uitgestrektheid gezien. „ Het is," gelyk hy schryft, „ van grooter uitgestrektheid dan eenig ander bekend Land in de bekende Waereld, dat den naam van Vast land niet draagt: de lengte van de kust, die wy langs gezeild zyn, tot eene regte lyn gebragt, is niet minder dan van zeven en twintig Graaden Breedte, dat is ten naasten by twee duizend *Engelsche* Mylen, zoo dat deszelfs vierkante oppervlakte veel grooter dan geheel *Europa* moet zyn."

Laaten wy iets, raakende de talrykheid der Bewoonderen deezes wyduitgestrekten Wereldoords, met de woorden van onzen COOK opgeeven. „ De eenigste, die tot hier toe eenig berigt van dit Land of deszelfs Bewoonderen gegeeven heeft, is DAMPIER, en, schoon hy, over 't algemeen, een geloofwaardig Schryver is, heeft hy zich egter in veele byzonderheden bedroogen. Het volk, dat hy zag, bewoonde wel een gedeelte van de kust, zeer verre afgelegen van dat, het welk wy bezogt hebben; maar wy zagen ook Inwoonderen op gedeelten van de kust, die zeer verre van elkanderen lagen, en, alzoo 'er eene volkomene gelykvormigheid in persoon en gewoonten onder hen

ben allen plaats had, kan men natuurlyk besluiten, dat de afstand, in eene en andere strekking, die gelykenis niet veel zal afgebrooken hebben.

„ Het getal der Bewoonderen van dit Land schynt zeer klein te zyn, naar evenredigheid van deszelfs uitgestrektheid. Wy zagen nimmer een dertigtal van dezelve by elkander dan eens, en dat was in de *Botanie-Baai*, wanneer de mannen, vrouwen en kinderen zich op een klip verzamelden om het schip te zien voorby vaaren: toen zy, gelyk baarblyklyk was, een besluit namen om ons te bevegten, konden zy niet meer dan veertien of vyftien strydbaare mannen byeen brengen, en wy hebben nergens een getal van hunne dakken of huizen by elkander gezien, dat meer menschen bevatten kon. Het is wel waar dat wy alleen de Zee-kust aan de oostzyde zagen, en dat 'er tusschen deeze en de West-kust eene onmeetelyke streek lands is, die nog geheel onbezogt is; maar daar is groote reden om te gelooven, dat dit ontzachlyk groot land of geheel wild is, of ten minsten nog dunner bewoond dan de streeken, welke wy bezogt hebben. Het is onmogelyk dat in de binnenlanden, in alle jaargetyden, de Inwoonders zouden kunnen bestaan zonder landbouw; het is zeer onwaarschynlyk, dat de bewoonders der kusten geheel onbedreeven zouden zyn in de konsten van bebouwing, als zy binnenslands in gebruik waren, en het is even onwaarschynlyk, dat, zoo zy zulke konsten kenden, 'er geene voetspooren van dezelve onder hen zouden gevonden worden. Het is zeker dat wy geen voet gronds in staat van bebouwing in het gansche land gezien hebben, en daarom kan men wel besluiten, dat, daar de Zee de Inwoonderen niet helpt voeden, het land onbewoond is. — De eenigste Volks-bende, met welke wy eenige gemeenschap hadden, vonden wy ter plaatze daar het schip gekield wierd: zy bestond uit één en twintig persoonen, naamlyk twaalf mannen, zeven vrouwen, een jongetjen en een meisjen: de vrouwen zagen wy niet dan van verre; want als de mannen over de rivier kwamen, wierden zy altoos agtergelaaten."

Belangryk is de beschryving van dit Volk, leezenswaardig zyn de gissingen over de schaarschheid der Bevolking in zulk een uitgestrekt land: dan wy mogen dit alles niet afschryven; even min de komst op het hun onbekend Eiland *Savu*, van 't welk een *Nederlandsche* Vlag woei, met de ontmoetingen en verrigtingen aldaar. COOK geeft, uit de berigten van JOHAN CHRISTOFFEL LANGE, een zeer belangryk verslag van de gesteltenis deezes Eilands. Wy schryven, uit veele byzonderheden, 'er dit alleen van af: „Dit Eiland *Savu* werd door de *Portugeezen* bezet, omtrent zoo dra zy de eerste in dit gedeelte van den Oceaan doordrongen; maar zy werden in korten tyd vervangen door de *Hollanders*. De *Hollanders* namen 'er egter geen bezit van, maar zonden slegts sloepen om met de Inboorelingen koophandel te dry-

dryven, waarschynlyk voor leeftocht om de Inwoonderen van hunne specery-eilanden te voeden, die, zich geheel bezig houdende met het kweeken van dat gewigtig artykel van Koophandel, en allen hunnen grond tot plantagiën aanleggende, weinig dieren kunnen aanfokken; misschien was hetgeen deeze onbepaalde handel opleverde te onzeker; misschien waren zy bevreesd van op hunne beurt onderkroopen te zullen worden: wat daar van zy, hunne Oost-Indische Maatschappy tradt, nu omtrent tien jaaren geleden, in een verbond met de *Rajas*, in welk de Maatschappy beloofde elken hunner, ieder jaar, eene zekere hoeveelheid zyde, fyn linnen, messen-werk, arrak en andere artykelen te leveren; en de *Rajas* verbonden zich, dat noch zy, noch iemand hunner Onderdaanen, met iemand anders handel zouden dryven dan met de Maatschappy, zonder eerst derzelver bewilliging verkreegen te hebben, en dat zy eenen Resident van wegen de Maatschappy zouden aanneemen, die zyn verblyf op het Eiland zou houden en toezien dat het verbond van hunne zyde wierd nagekomen: zy verbonden zich ook om jaarlyks eene zekere hoeveelheid ryst, maïs en carevances boonen te leveren. De maïs en carevances worden in sloepen na *Timor* gezonden, welke daar tot dat einde gehouden en die elke door tien Indiaanen gevoerd worden, en de ryst wordt jaarlyks weggehaald door een schip, dat de goederen der Maatschappy aanbrengt, en beurtlings in elke der drie Baaien ankert. Deeze goederen worden den *Rajas* als een geschenk geleverd, en van de kist met arrak houden zy en hunne aanzienlyke niet op te drinken zoo lang 'er een druppel van over is.

„ Ingevolge van dit Tractaat plaatsten de *Hollanders* drie persoonen op het Eiland, den Heer LANGE, een *Sax* van geboorte, zyn Amptgenoot den Inbooreling van *Timor*, Zoon van eene *Indiaansche* Vrouw by eenen *Portugees*, en eenen FREDERIK CRAIG, Zoon van eene *Indische* Vrouw by eenen *Hollander*. LANGE bezoekt elk der *Rajas* eens in de twee maanden, wanneer hy het Eiland rondreist, verzeld van vyftig slaaven te paard. Hy vermaant deeze Opperhoofden te planten, zoo het blykt dat zy daar in nalaatig geweest zyn, en ziet waar de Oogst binnen is, op dat hy sloepen kan zenden om dien te gaan haalen, zoo dat het onmiddelyk van het veld na de *Hollandsche* Magazynen op *Timor* gaat. Op deeze tochten neemt hy altyd eenige flessen arrak mede, die hy van groot nut vindt om de harten van de *Rajas*, met welken hy handelen moet, te openen.

„ Geduurende de tien jaaren, die hy op dit Eiland zyn verblyf gehad had had hy nooit een *Europeaan* gezien dan ons, uitgezonderd by de aankomst van het *Hollandsch* schip, dat slegts twee maanden vóór onze komst was afgezeild: en hy is nu alleen door zyne kleur en kleeding van de Inboorelingen

te

te onderscheiden; want hy zit op den grond, kaauwt zyn betel, en heeft in alle opzigten hun aart en manieren aangenomen; hy is met eene *Indiaansche* Vrouw van het Eiland *Timor* getrouwd, die zyn huis naar de wyze van het land ophoudt, het welk hy als eene reden gaf dat hy ons niet noodigde hem een bezoek te geeven, zeggende dat hy ons op geene andere wyze onthaalen kon dan de *Indiaanen* gedaan hadden, en hy sprak geene taal vlug dan die van het land.

„ De bediening van den Heer CRAIG is de jeugd van het Land in het leezen en schryven en in de gronden van den Christlyken Godsdienst te onderwyzen; alzo de *Hollanders* vertaalingen van het Nieuwe Testament, eenen Catechismus en verscheide andere stukken in de taal van dit en de nabuurige Eilanden hebben laaten drukken. Doctor SOLANDER, die in zyn huis geweest is, zag de boeken en ook de schryfboeken zyner scholieren, van welke veelen een fraaije hand schreeven. Hy beroemde zich dat 'er niet minder dan zes honderd *Christenen* in het Stadsgebied van *Seba* waren; doch wat het *Hollandsch Christendom* van deeze *Indiaanen* zyn mag, is misschien niet gemaklyk te raaden; want daar is geene kerk, noch zelfs een predikant, op het geheel Eiland."

Van deezer Eilanderen eigene Godsdienstbegrippen spreekende, hadt COOK, volgens het berigt van den Heer LANGE, geschreeven: „ De Godsdienst van dit Volk is eene ongerymde soort van *Heidendom*; elk kiest zyn eigen GOD, en bepaalt voor zich zelven hoe hy gediend moet worden: zoo dat 'er byna zoo veele Goden en Godsdiensten zyn als menschen. — In hun zedelyk gedrag, zyn zy, zegt men, egter onberisplyk, zelfs op de gronden van het Christendom: niemand mag meer dan ééne Vrouw hebben; egter is eene ongeoorlofde omgang tusschen de twee Sexen iets byna onbekends onder hen: voorbeelden van diefstal zyn zeer zeldzaam; en zy zyn zoo verre van eene veronderstelde belediging door moord te wreeken, dat, zoo 'er eenig verschil onder hen ontstaat, zy 'er zelfs niet eens over twisten willen, uit vrees dat zulks gevoeligheid en een kwaad hart zou opwekken; maar zy laaten het onmiddelyk en onherroepelyk aan de beslissing van hunnen Koning over."

Aan de Werf op *Onrust*, by *Batavia*, moet de vertimmering COOK byzonder bevallen weezen. Vreemd, een *Engelschman* te hooren zeggen: —— „ Ik zou in waarheid de baazen en de werklieden van deeze werf onregt doen, zoo ik hier niet verklaarde, dat 'er, naar myne gedagten, geene Scheepstimmerwerf in de waereld is, daar een schip met meer gemak, veiligheid en spoed kan gekrengd, en met meer naarstigheid en bekwaamheid vertimmerd worden." Hier was het, dat men eerst regt ontdekte, hoedanig het Schip gesteld was; behalven andere en geen geringe opgetelde gebreken ontdekten zy „ dat een zeer

„ aanmerkelyk gedeelte van 's scheeps bodem dunner was dan „ de zool van een schoen, en dat hun leeven van zulk eene „ geringe en brooze beschutting tusschen hun en den onpeilbaa„ ren Oceaan hadt afgehangen!" —— COOK, van dit vertimmeren, waar de kiel mede gemoeid was, spreekende, voegt 'er nevens: „ Zy haalen hier het schip neder aan twee masten, dat wy nog niet doen; het is egter onbetwistbaar veiliger en spoediger een schip aan twee masten neder te haalen dan aan ééne, en men zou een goed deel vooringenomenheid voor oude gewoonten, en even zoo veel gebrek aan gezond verstand, moeten bezitten, als men dat niet wilde bekennen, naa gezien te hebben, met welk een gemak de *Hollanders* hunne grootste schepen alhier krengen." —— Wy dagten, dit overschryvende, aan het geschil, hier te lande, over de Drooge Dokken!

Veel is 'er opmerkenswaardigs in 't geen COOK van *Batavia* schryft. Wy neemen alleen dit weinige over. Naa getoond te hebben, hoe moeilyk het is, *Batavia* te land aan te tasten, laat hy volgen: „ het is onmogelyk haar ter zee aan te vallen; want het water is zoo ondiep, dat naauwlyks een sloep binnen het bereik van het geschut van de wallen kan komen, behalven in een eng kanaal, de rivier genaamd, dat te wederzyden met sterke hoofden is afgezet, en omtrent een halve Engelsche myl de haven inloopt. Aan het ander eind eindigt het onder het vuur van het sterkste gedeelte van het kasteel, en hier wordt deszelfs gemeenschap met de graften, die door de stad loopen, afgeslooten door een zwaaren houten boom, die alle avonden ten zes uuren geslooten, en onder geen voorwendzel hoe genaamd geopend wordt voor 's anderen daags 's morgens."

Tafereelen van de Staatsomwenteling in Frankryk. Vde Deel. Met Plaaten. Te Amsterdam, by J. Allart. *In gr. 8vo.* 243 *bl.*

De *Optocht na Versailles* was het laatste Tafereel, 't geen, in 't jongst voorgaande Deel, werd opgehangen (*). Het tegenwoordige vangt aan met de *Komst des Koninglyken Gezins te Parys.* —— Hier op volgt de *Komst der Nationaale Vergadering te Parys.* —— Dit wordt vervangen door de *Onlusten des Ryks* —— voorts door de *Werkzaamheden der Nationaale Vergadering*, en eindelyk door een breed Verslag van de *Poogingen der Staatsvyanden* beslooten.

Zo gelyk blyft dit Werk zichzelven, dat dit Deel de eigenste lofspraake en de eigenste aanmerkingen verdiene, door ons aan-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1797. bl. 677.

aan de voorgaande Deelen gegeeven en 'er op gemaakt. Derzelver herhaaling zal geen bladzyde vullen; maar kunnen wy niet voorby, een' en anderen trek ook uit dit Deel te ontleenen, 't welk onze Letteroefeningen zal opcieren, en, zo wy vertrouwen, niet geheel onnut zyn voor onze Leezers.

By den overgang tot de geheime oogmerken en uitwerkzelen der komste van het Koninglyk Gezin na *Parys*, in het eerste Tafereel, betuigt de Schryver: „ Hoe gaarn wenschte hier de Geschiedkunde haaren loop te bepaalen, en een ondoordringbaaren sluier te werpen op de volgende gebeurtenisſen! Hoe gaarn hieldt zy zich alleenlyk bezig met het voor elken gevoeligen zoo streelend Tafereel van een goedhartig Vorst, die, als Vader, in de behoeften zyner Kinderen voorziet! Dan, de gestrenge wetten van waarheid en onzydigheid verpligten haar, offchoon met beevende handen, het gordyn weg te schuiven, en de woede van tygers en leeuwen, in menschengedaante, aan het Naageslacht te vertoonen. Gelukkig, dat zy, zelfs in deeze afgryslykheden, de rechten der Menschheid kan blyven vereeren, en dat zy, tegen de woelingen van het uitschot eener achtenswaardige Natie, dat onder alle luchtstreeken onzedenlyk is, den bedaarden en kloekmoedigen wederstand kan overstellen van zoodanig gedeelte, dat eer en pligt en deugd waardeert! Immers, met zulk eene ondervinding, blyft de balans ten voordeele der Menschheid overwigtig." Het hier treffend geschetste breedvoerig Tafereel strekt om deeze aangevoerde bedenking in allen deele te bekragtigen: en ontmoet hier het penseel de treffendste beelden, die, door tegenoverstelling, by elkander ten sterksten afsteeken.

Met welke streelende vooruitzigten de Nationaale Vergadering te *Parys* haare nieuwe loopbaan opende, schetst ons het tweede hier opgehangene Tafereel, van een zagter aart dan het voorgaande. Dan hoe ras deeze goede gezindheid vervormd, deeze overeenstemming van gemoederen juist tot een strydig oogmerk van haat en partyschap gewyzigd werd leggen volgende gebeurtenisſen aan den dag. Weshalven de Schryver te recht het Tafereel, ten opschrift voerende *Onlusten des Ryks*, dus aanvangt: „ Thands opent ons de Geschiedenis het gordyn voor de akeligste Tafereelen. Gaarn wenschte de gevoelige menschenvriend zyne oogen van dezelve af te wenden; de waarheid alleen gebiedt zyne aandoeningen voor eenen tyd te smooren, en belooft hem, voor deeze korte opoffering, de nuttigste lesſen van menschkunde, van voorzigtigheid, tot eene ruime schaavergoeding."

Welke vertooningen wy hier te wagten hebben, zal de algemeene beschouwing van de bronnen der onlusten by voorraad ontvouwen. „ De naauwe vereeniging van het Hoofd der uitvoerende Magt met de Vertegenwoordigers des Volks, en beider verhuizing na de Hoofdstad, scheen wel de bron

der rampen gedempt te hebben; maar was, in de daad, slechts eene kortstondige verzagting van immer voortwoedende kwaalen. Drie oorzaaken vereenigden zich om dezelve te verergeren, ja bykans ongeneeslyk te maaken — gebrek, tegenstand, en overdreeven geestdrift. Vyanden van 's Volks welvaart wisten deeze dryfveeren onophoudelyk te doen werken. —— De verwarringen in het bestuur der Geldmiddelen, de opeengehoopte belastingen, zo vrywillig als gedwongen, en het gebrek aan vertrouwen, dompelden het Volk in de deernisswaardigste behoefte. Belaagers van 's Lands voorspoed, van buiten en van binnen, deeden het weezenlyk gebrek van voorraad aan graanen, door eenen kunstigen hongersnood, boven alle maate stygen. Ongewoonheid aan de nieuwe orde van zaaken, onkunde en drift, bragten, zeer eigenaartig, tegenstand en regeeringloosheid voort, terwyl, aan den anderen kant, overdreeven begrippen van vryheid de verwarringen alomme vermeerderden. —— Van beide zyden, vonden geheime verraaders van den Staat hun grootst belang, in de wanorde te doen voortduuren en te vergrooten. Hoe verschillend hunne middelen, wegen en bedoelingen waren, beiden vereenigden zy zich in dit *afschuwelyk hoofddoel*, om der waare vryheid, om den algemeenen welvaart, den hartader af te steeken. —— Zy, die de onzalige hoop nog niet hadden opgegeeven, om den Koning van de Nationaale Vergadering af te scheuren, en daar door de laatste geheellyk te ontbinden, hielden de verwarringen leevendig, om, in zyn hart, zoo wel een geheimen afkeer van de nieuwe orde van zaaken, als een ydelen schrik, onrust, en verlangen naar het herstel van zyn voorig gezag, zorgvuldig aan te kweeken. —— Zy, die, in dezelfde verwarringen, voldoening voor hunne heerschzugt en heblust zogten; zy, die niets minder bedoelden, dan, op de puinhoopen der burgerlyke vryheid, het willekeurigst gezag te stichten, dreeven het Volk tot de verregaandste buitenspoorigheden, om, langs dien weg, hunne gevloekte oogmerken te bereiken. En hoe veel steuns vonden beiden in het *onbegryplyk* ligtzinnig, driftig, goedhartig, maar tevens ligt*geloovig*, character des Volks, dat, met den minsten wind, *nu* hier dan derwaards konde geslingerd worden!"

Men stelle hier tegen over, de bespiegeling van de middelen tot herstelling der rust, deezerwyze voorgedraagen: „ Beschouwt het opmerkzaam oog de middelen, die, ter demping van dit kwaad, in het algemeen, gebezigd werden, hoe volgaarn zal het zyne goedkeuring wenken aan de vindingen dier schrandere vernuften, die den Volksgeest wisten te raadpleegen, zonder denzelven tot in uitersten te dienen; maar hoe veele middelen ontwaart het tevens, die noch voor 't Volks-character berekend, noch op de byzondere omstandigheden van het oogenblik gebouwd waren! Met weemoedige aandoeningen ziet de vriend van vryheid en algemeen geluk, niet zelden, in die mid-

middelen, de werktuigen tot beider verwoesting! Hy ziet laffe toegeevenheid, waar onverzettelyke gestrengheid den eersten kiem reeds hadt kunnen versmooren. Hy ziet strafheid, waar liefderyke zagtheid alles herstellen kon. Hy onderscheidt dikwyls, onder den mantel van liefde tot orde en rust, den verraadlyken dolk, tegen de Vryheid gewet; en ontwaart, in meenigen Volksbestuurer, slechts eenen Slaavenmeester, gereed, om iedere eerste opwelling van het gevoel van Vryheid met verzwaaring der ondraaglykste kluisters te straffen!"

Ontzettende waarheden, in dit breed uitgewerkt Tafereel met de bekragtigende beeltenissen der ondervindinge gestaafd! Immers strekt ten dien einde de *Moord te Parys*, en de maatregelen, in dat ontzettend tydsgewrichte genomen. Deeze worden vervangen door de Onlusten te *Vernon*, te *Alençon*, te *Beziers*, te *Toulon*, die tot hoofdbeelden in dit Tafereel dienen. Hoe meesterlyk ze geschilderd zyn, zal onze Leezer mogen beoordeelen uit het geen op den agtergrond van dit Tafereel geplaatst is. „ Geen stand, in het geheele Ryk, zugtte onder knellender boeijen van onderdrukking en dwinglandy, dan de zoo nuttige, verdienstlyke, ja onontbeerlyke stand der Landlieden. Daar was het, dat de kruipende Hoveling vergoeding zogt voor de vernederende beledigingen, welke zyne slaafsche afhanglykheid geduldig verkroppen moest. Zoo zoekt de ellendige slaaf, tot opperhoofd zyner medeslaaven verheeven, in de verdubbeling hunner smarten, eenige verzagting voor de verlaagende mishandelingen, welke hy, op zyne beurt, van zynen meester verduuren moet. Geene knevelaaryen, gewelddadigheden of onregtvaardigheden, kunnen uitgedagt worden, waar door niet de schraapzugtige trotsaard alle de barbaarschheid van het Leenrecht deedt gelden. —— De Herstelling der Vryheid deedt ook dit vertrapte gedeelte des Menschdoms zyne waarde gevoelen. Ongewillig om zich langer tot slaaven-diensten te vernederen, handhaaft het moedig zyne regten, als Menschen en als Burgers. Dan, deeze Onmenschen wreeken zich op dien vermetelen tegenstand, door de verdubbeling van onderdrukking en wreede onregtvaardigheden. Door mishandeling en geweld tot wanhoop gedreeven, leenden deeze ongelukkigen, maar al te gereed, het oor aan de inboezemingen van getergde wraak. En hoe wyd en zyd verspreidde zich dit heilloos vuur, aangeblaazen en leevendig gehouden door bedekte vyanden van Staat, die, in onlusten en woelingen alleen, den ondergang der Vryheid hoopten, en door Rooversbenden, die ook hier in eene nieuwe gelegenheid vonden voor hun eerloos en afschuwlyk bedryf. —— Geheel *Frankryk*, bykans, werd door deeze pest aangestooken. Van alle kanten zag men de vlam der blaakende Sloten en Kasteelen opgaan. Woede, wraak, roof en moordlust spaarden onschuldigen zoo min als schuldigen. Waardige Vaderlanders en eerlooze dwinglanden ondergingen

 het

het zelfde lot. Kunne of ouderdom mogt even weinig, als rang of aanzien, verschooning vinden. Het Land afgeloopen door eene horde van barbaaren, die alleen in gruwelen wellust smaakten. .... Ziet daar den rampzaligen toestand van het binnenste gedeelte des Ryks!

„ Gelukkig, dat deeze gruwelen door even verheeven deugden werden opgewoogen! Nimmer leverde de *Fransche* Geschiedenis grooter wonderen van moed, van onverschrokkenheid, van zichzelven opofferende menschenliefde, dan juist in deeze dagen. —— In de Provincie *Limousin* woedde eene bende van drie honderd deezer lafhartige Booswigten, en slechts *tien* Burgerhelden dreeven hen, uit elkanderen, op de vlucht. Ook aldaar moeten wy de *zeven* Burgers uit de Stad *Brive* bewonderen, die, door geene andere drift dan die van waare Vaderlandsmin en grootmoedige Menschenliefde ontstooken, hunne huisgezinnen, en alles wat hun dierbaar ware, verlieten, om de heilige regten van eigendom te beschermen, en voor de zaak der menschheid hun leeven te waagen. Vier en twintig uuren lang, houden zy, by een adelyk Slot, eene geheele Rooversbende op, en, schoon zy deszelfs gedeeltlyke plundering niet kunnen beletten, redden zy nogthans deszelfs Bewooners het leeven. —— Van daar trekken zy na een ander Kasteel, en verdeedigen zulks met denzelfden moed, en met den gelukkigsten uitslag, tegen den moorddaadigsten aanval. —— In hunne Vaderstad terug gekeerd, verzamelen zy hunne Medeburgers, vermaanen hen tot rust en vrede, in weerwil der onderscheidene denkwyze, en zweeren, dat zy bereid zyn en blyven, om het gemeene heil, met opoffering van hun eigen leeven, te verdeedigen. Hoe nadruklyk moest deeze vermaaning klinken in den mond van hun, die reeds door daaden getoond hadden, dat zy niet te veel beloofden! ô Onwederstaanbaare invloed van het voorbeeld! Hier vergeet men allen onderscheid van rang of stand, van denkwyze of gevoelens. Vreugdetraanen stroomen uit de oogen van alle aanweezigen. Allen zweeren hunne byzondere partyschap op het Altaar des Vaderlands af te leggen, by de Vryheid ook de Eendragt en den Vrede aan te kleeven, en met zamengevoegde kragten elkander te beschermen, als Broeders van hetzelfde Huisgezin. Hier vindt het Vaderland en de Vryheid heure regtschapen aanbidders. Eén doel verbindt hen ,.. één werk doet hen zegevieren boven allen verraad!"

De *Werkzaamheden der Nationaale Vergadering* leveren stoffe tot een volgend Tafereel op; 't zelve is gewigtig, dewyl de Werkzaamheden tot het *Ontwerp der Staatsregeling* daar in geschetst worden met alles wat aan een bedryf van die aangelegenheid vast is, als mede het daadlyk handelen volgens dezelve. — Hier wordt niet vergeten, het Voorstel des Kerkvoogds van *Autun*, TALLEYRAND PERIGORD, om de goederen der Geestlykheid onder beschikking der Natie te stellen, en diens lof deswegen uit-

uitgemeeten, zeer afsteekende by de tegenkanting van den trotschen MAURY. — ALEXANDER DE LAMETH's voorstel ter schorsing van de Zittingen der Parlementen wordt niet vergeeten. De woelingen deswegen zyn met alle leevendigheid voorgedraagen, in het Tafereel, ten tytel voerende, *Poogingen der Staatsvyanden.* —— Het ontwerp van 's Konings vervoering na *Peronne*, en de verydeling van 't zelve, vermeld hebbende, wordt dit vervangen door 's Konings Komst in de Nationaale Vergadering. Het daar voorgevallene met Hem en de Koninginne is treffend.

Tusschen beiden vindt men Characterschetzen. Wy kunnen ons niet wederhouden, dat van den moedigen GREGOIRE te plaatzen. „ Gy," dus laat zich de Schryver hooren, „ moedige GREGOIRE, mogt dit tydstip (van 's Konings komst ter Nationaale Vergadering) zegenen, waar na gy steeds verlangdet, en tot welks daarstelling gy zoo zeer gearbeid hadt. Stoutmoedig de bron aantastende van alle vyandlyke woelingen, tot in heur allereerste en onmerkbaar beginzel, had *Frankryk* uwe liefde tot regtvaardigheid geroemd, uwe grootheid bewonderd. Eene schroomvalvallige Staatkunde mogt uwe stem smooren, dan, wanneer gy het verraad wildet doen straffen; —— zy mogt uwe poogingen verijdelen, wanneer gy de ryklyk gestrooide zaaden van tweedragt met den meesten spoed wildet doen verstikken; —— ook de zagtheid van uwen aart, zoo wel voegende aan den eerwaardigen stand, dien gy te vooren bekleeddet, eer gy het choorkleed met den staatsrok verwisseldet, mogt uwe onderwerping wyzigen aan de noodlottigheden van het oogenblik: —— thands, echter, verheft zich uwe onbaatzuchtige yver met nieuwen luister, wanneer gy de eendragt tusschen Vorst en Vertegenwoordigers helpt daarstellen, als het geduchtste bolwerk tegen allen verraad! Zoo lang de vrye *Frank* zal juichen in de vernietiging van alle de woelingen zyner Staatsvyanden, zal hy uwe nagedagtenis zegenen. Zoo lang kunde en yver tot een regtmaatig herstel der Geldmiddelen eigenschappen zyn, niet algemeen eigen aan hun, die over dezelve gebieden, zal de kenner der geschiedenis uwen Naam met lof vermelden, en, wanneer de vriend der Menschheid uwe belanglooze opoffering van eigen voordeel gade slaat, waar mede gy zelf edelmoedig medewrogt, om het Eigendom der Kerklyken op de Geestlyke Goederen te vernietigen, dan voorwaar zult gy eeuwig leeven in de harten van allen, die de Affcheiding van Kerk en Staat, in den volsten zin, als den gewigtigsten steun van 's Volks duurzaame Vryheid eerbiedigen!"

De treffende beschryving van het afleggen des Burger-Eeds besluit dit Deel, 't welk ten cieraad heeft de Afbeeldingen van BARNAVE, MAURY, ALEXANDER DE LAMETH en GREGOIRE; terwyl in Plaaten verbeeld wordt 's Konings Komst te *Parys*, de Bevordering der Broeders AGASSE, en de Burger-Eed van het District *St. Etienne du Mont.*

Geschiedkundig en waar Verhaal der Gebeurtenisſen, welke in de Colonie Demerary, by en zedert het vertrek van den Baron van GROVESTINS, *hebben plaats gehad; door* J. C. DE LA COSTE, *Inwoonder van Demerary. IIde Deel. Uit het Origineel Fransch vertaald, door* C. HITTERS. *In 's Haage, by* H. C. Susan. *In gr. 8vo.*

'T Geen wy, ten opzigte van den Schryver, en van het Eerſte Deel deezes Werks, gezegd hebben (*), is zo zeer in allen deele op het tegenwoordige toepasſelyk, dat wy 'er niets by te voegen, en alleen de uitgave en voltooijing van 't zelve te melden hebben. —— *Voltooijing*, ja, hier voor hadden wy het aangezien; doch een *Postſcriptum* doet ons de weete, dat wy misſchien nog een Deel ter voltooijinge te wagten hebben. Eenige kundſchap, den Schryver gegeeven, hadt hem eerst doen beſluiten om in dit Verhaal eenige veranderingen en uitweidingen te maaken, den Gouverneur BEAUJON en diens Aanhang betreffende; dan de beloſten, DE LA COSTE door eenige agtenswaardige Burgers gedaan, van hem ten dien opzigte zekere en ontwyfelbaare inlichtingen te bezorgen, met de bewysſtukken daar nevens, heeft hem van de verandering in het opgeſtelde doen afzien; en hy behoudt het aan zich, om een Derde Deel aan dit Werk toe te voegen. In 't zelve zal hy zyn verhaal, van 't geen 'er zedert zyn vertrek uit de Colonie is voorgevallen, agtervolgen. „ De Leezer," belooft hy, „ zal daar in zien, dat „ 'er een openbaare tweeſpalt heerscht tusſchen Militair en Burger, en dat 'er tusſchen de Vloekgenooten geen eendragt meer „ beſtaat, als mede dat BEAUJON, van zyne eerſte aanhangelingen verlaaten, gedwongen is om zich nieuwe gunſtelingen te „ maaken, met de gewigtigſte posten aan lieden, die hy te „ vooren eer zou vermyd dan gezogt hebben, op te draagen."

(*) Zie hier boven, bl. 170.

Kinder Dagboek: behelzende eenige beknopte Gebeden, enz. voor Kinderen; in Dichtmaat, door J. v. L. *Te Delft, by* J. de Groot, Pz. *In 12mo. 19 bl.*

Schoon het onze goedkeuring wegdraagt, dat men kinderen, reeds in hunne vroege jeugd, dat is, zoo dra zy voor verſtandige gesprekken vatbaar toonen te zyn, de eerſte zaaden van Godsdienst tracht in te planten, en allengs bekend te maaken met — zoo wel als dankbaarheid in te boezemen voor — den Oorſprong aller zegeningen; ſchoon wy gereedlyk toeſtemmen, dat, om kinderen hunne afhanglykheid van God te doen gevoelen en erkennen, het zeer goed is, dat men hen, by

by het nuttigen van spyze, by het te bed gaan en opstaan, enz. al vroeg gewent, om hunnen Hemelschen Vader te bidden en te danken: gelooven wy, echter, tevens, dat, zullen deze gebeden aan de kinderen tot nut verstrekken, men niet te omzichtig zyn kan, in de keuze der gebeden en dankzeggingen, die men hun doen laat: all' wat te hoog is voor het kinderlyk verstand, all' wat het leerstellig gedeelte van den Godsdienst, —— en altans voor zoo verre het eenig byzonder Kerkgenootschap kenmerkt, —— betreft, moet in dezelven, naar ons oordeel, zorgvuldig vermyd worden. De Burger J. v. L. schynt dit *anders* te begrypen, dewyl wy in de bovengemelde Gebeden, enz. vry wat *leerstelligs* aangetroffen hebben. *Jesus voldoening aan Gods rechtvaardigheid*, *zyn Borgschap*, *Drieëenheid*, en wat dies meer zy; deze zyn de uitdrukkingen, waarvan de Schryver beurtlings gebruik maakt in deze Gebeden, die toch (naar den overigen inhoud berekend) voor *jonge* kinderen bestemd zyn. Wy moeten dus ronduit betuigen, dat wy die gebeden, schoon dezelven hier en daar veel goeds bevatten, geheel en al afkeuren, om de daar in voorkomende, *voor Kinderen* veel te verhevene, byvoegselen. Ten bewyze daarvoor, zullen wy voor onze Lezeren hier afschryven, het in dit stukje geplaatste *Kindermorgengebed op den eersten dag der week*, 't welk dus luidt:

ô Aller lichten Vader!
Wien ik eerbiedig nader',
Met dankb're erkentenis,
Nu ik de morgenstraalen
Met blyder glans zie praalen,
Wyl 't heden rustdag is. ——
'k Mag weêr deez' dag beleeven,
De heuchlykste der zeven:
Gy, die 't Heelál eens schiept,
Woudt U en ons hem wyden,
Toen Gy myn' Borg, naa 't lyden,
Uit 't graf ten voorschyn riept.
Ja! 't is de dag des Heeren,
Wien wy, aanbiddende, eeren
Als Gods- en 's Menschen Zoon;
Die, naa den stryd, op dezen,
Zeeghaftig is verrezen;
En thands heerscht op Uw' troon. ——
ô Jesus! Zions Koning!
Zie, uit Uw Hemelwooning,
Hoogstgunstig op my neêr.
Gy! Bron van zaligheden!
Doe my op 't heilspoor treden,

By 't licht der reine leer. ——
Daal, Geest! ai! daal van boven;
Leer me in dien Zoon gelooven:
En, klinkt straks weêr zyn stem,
Door zyne Vredeboden
Die zondaars t'Hemwaards nooden,
Leidt me, als zulkten, tot Hem: ——
Drieëenig God! wil geeven
Dat 'k hier voor U moog' leeven,
In Jesus, mynen Heer!
En, eens door Hem, herryzen,
Om eeuwig U te pryzen. ——
Ja! Amen! U zy de eer!

En nu laaten wy elken onbevooröordeelden beslisschen, of dergelyke gebeden, voor Kinderen, goed- of afkeuring verdienen.

Daarteboven komen in veelen derzelven, even als in het bovenstaand, zeer zonderlinge uitdrukkingen voor; by voorbeeld: in het *Avondgebed*, pag. 9.

Terwyl 'k nog leeven mag
By 't aanbod van genade, enz.

en wat verder in hetzelfde Gebed, pag. 10.

Uw Zoon, toch! heeft volkomen
Uw wraak op zich genomen;
En Uwe wet voldaan: ——

Wy vraagen, of het voegzaam zy, en met het denkbeeld van Gods volmaaktheden strooke, dat men Hem, als belust op *wraak*, aan de kinderen voorstelle?

Wil men de kinderen in dichtmaat laaten bidden, dat het dan eenvoudig zy, en ze zich zelven mogen verstaan.

Het vermogen der Vaderlyke liefde, Tooneelspel. Gevolgd naar het Hoogduitsch, door B. R. *en* J. v. d. S. *Te Amsteldam, by* P. J. Uylenbroek. *In 8vo.* 100 *bl.*

De hoofdinhoud van dit Tooneelspel komt op het volgende neêr:

De Heer *van Wachterfeld* heeft eenen Zoon *Ferdinand*, die op de Universiteit tot losbandigheid en verkwisting is verleid, en dewyl zyn Vader, die, een ryk Edelman zynde, reeds eenige maalen deszelfs schulden voldaan heeft, eindelyk weigert de door zynen Zoon op nieuw gemaakte schulden te vol-

voldoen, heeft *Ferdinand*, om de vervolging zyner schuldëischers te ontwyken, als soldaat dienst genomen, op hoop, dat zyn Vader hem spoedig zoude vrykoopen; doch dit niet geschiedende, deserteert hy, wordt gevat, en ter dood veroordeeld: geene poogingen, zoo van den Vader zelven, als van zynen Vriend *van Biereek*, den Minister des Konings, kunnen dit vonnis te niet doen. Zeker arm Edelman *van Wura*, die reeds sints lang met zyne Dochter *Doortje*, aan 't huis van den Heer *van Wachterfeld*, menigvuldige weldaaden ontvangen heeft, biedt zich, in weerwil der tegenkantingen van *van Wachterfeld*, by den Koning aan, om de bepaalde straf voor *Ferdinand* te ondergaan, 't welk hem door den Koning toegestaan wordt. Op het oogenblik dat *Fredrik*, de Zoon van *van Wura*, en *Doortje* aan hunnen Vader hunne vreugde betuigen, daar zy door *van Wachterfeld* met nieuwe weldaaden begunstigd waren, (want schoon door dezen braaven man het aanbod van *van Wura* geheel en al was afgeslagen, hadt hy echter, ter belooning van hetzelve, *Doortje* van Kamenier tot gezelschaps-Juffer zyner Dochter verhoogd, voor haar eene som van *f* 20000 afgezonderd, en tevens beloofd, voor *Fredrik*, die buiten eige schuld als Kapitein afgedankt was, eene Compagnie te zullen koopen) meldt de Vader hun zynen aanstaanden dood, en daar hy gereed staat, om, onder het luid geschrei zyner kinderen, door eene militaire wacht gevanglyk weggevoerd te worden, komt de Graaf *van Biereek* met een pardonschrift van den Koning, zoo voor *Ferdinand*, als voor *van Wura*; waardoor dit aandoenlyk oogenblik in een vreugdefeest verandert.

Het edel gedrag van den ouden *van Wura* schittert in dit Tooneelspel op de heerlykste wyze, en behalven dat het Stuk zelve doormengd is met verscheide charactertrekken en byzonderheden, die het onderwerp belangryk maaken, (en onder welke laatsten de onverwachte wederöntmoeting van *Fredrik* met zyne Zuster, en daarnaa met zynen braaven Vader, geene der minsten is) heeft ons de schoonheid in styl, die ook in de Vertaaling bewaard is gebleeven, zeer behaagd. Alleenlyk komt ons het pardon van eenen Koning, die eenige oogenblikken te vooren deze edele taal hadt gevoerd: „ de „ wetten zyn voor alle myne onderdaanen ontworpen, en ik „ zou de behoeftigen nog meer vernederen, dan zy door hun„ ne geboorte en armoede zyn, indien ik alleen den overtreder „ uit den laagen stand strafte, en den ryken en voornaamen „ misdaadigen genade schonk: een Koning moet omtrent alle „ zyne onderdaanen een gelyk recht handhaaven." — Eenigzins onnatuurlyk voor, te meer daar de beweegredenen des Konings tot deze daad onvermeld blyven. In eenige byzonderheden, gelyk onze Leezers uit de korte schets zelve mogen beoordeelen, loopt ook de Geschiedenis buiten het waarschynlyke.

RE-

REGISTER

VAN

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

Die in dit Stuk oordeelkundig tevens en vrymoedig verhandeld worden.

Met derzelver Pryzen.

A.

B.

Braam,

Cla-

F.

G.

H.

Iff-

M.

ke-

Y.

Z.

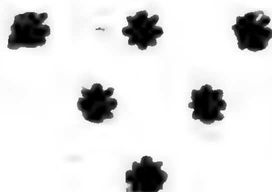

Digitized by Google